DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

RONALD WRIGHT

ÇALINTI KITALAR

AMERİKA'DA FETİH VE DİRENİŞİN BEŞ YÜZ YILI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

versus

tarih

Ronald Wright

Babası Kanadalı, annesi İngiliz olan Ronald Wright İngiltere'de doğmuştur. Kanada'da British Columbia'da yaşamaktadır. Romancı, tarihçi ve deneme yazarı olarak ürünler vermiş, her üç alanda da çeşitli ödüller kazanmış ve eserleri pek çok dile çevrilmiştir. Yazmaya başlamadan önce Cambridge Üniversitesi'nde arkeoloji okumuş, Calgary Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. İnceleme niteliğindeki eserlerinin arasında, ikisi de çok satanlar listesine girmiş olan, *Time Among the Maya* (Mayalarda Zaman) ile Amerikaların tarihini anlattığı, Gordon Montador Ödülüne değer görülmüş, *Independent* ile *Sunday Times* gazeteleri tarafından yılın kitabı seçilmiş olan *Stolen Continents* (Çalıntı Kıtalar) sayılabilir. İlk romanı *A Scientific Romance* (Bilimsel Bir Roman), İngiltere'de David Higham Roman Ödülü'nü kazanmış ve *Globe and Mail*, *Sunday Times* ve *New York Times* gazeteleri tarafından yılın kitabı seçilmiştir. Wright bir yandan *Times Literary Supplement*'e yazılar yazmakta, bir yandan da Kanada, İngiltere ve ABD radyo ve televizyonlarına belgeseller hazırlamaktadır. Bundan önce, *Henderson's Spear* (Henderson'un Mızrağı) adlı romanı yayımlanmıştır. Yazarın daha önce yayınevimizden *İlerlemenin Kısa Tarihi* isimli kitabı yayımlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Versus Kitap (97)

Çalıntı Kıtalar
Amerika'da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı
Ronald Wright

Özgün Künye
Stolen Continents:
500 Years of Conquest and
Resistance in the Americas
Phonex Press, 2000

Yayına Hazırlayan
Zarife Biliz

İngilizceden Çeviri
Şen Süer

Kapak Tasarımı
Bülent Arslan

Sayfa Düzeni
Bülent Arslan

Baskı
Can Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi
İpek İş Merkezi Kat: 3 No: 7
Tokapı / İstanbul
Tel: 0 212 613 10 77

ISBN: 978-9944-989-91-6
VERSUS KİTAP Mart 2009
© Her hakkı mahfuzdur.

Albay Faik Sözdener Sk.
Benson İş Merkezi No:21/2
Kadıköy / İstanbul 34710
Tel: 0 216 418 27 02 (pbx) Faks: 0 216 414 34 42

www.versuskitap.com
versuskitap@versuskitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çalıntı Kıtalar

Amerika'da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı

Ronald Wright

İngilizceden Çeviri
Şen Süer

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

içindekiler

Yazarın Notu
1

Birinci Kısım / İşgal
11

Önsöz / Keşif
13

Bir / Aztekler
31

İki / Mayalar
77

Üç / İnkalar
99

Dört / Çerokiler
127

Beş / İrokualar
169

İkinci Kısım / Direniş
207

Altı / Aztekler
209

Yedi / Mayalar
233

Sekiz / İnkalar
255

Dokuz / Çerokiler
287

On / İrokualar
319

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üçüncü Kısım / Yeniden Doğuş
343

On Bir / Aztekler
345

On İki / Mayalar
363

On Üç / İnkalar
389

On Dört / Çerokiler
413

On Beş / İrokualar
443

Sonsöz / Yeniden Keşif
485

İkinci Baskıya Sonsöz
491

Notlar
501

Kaynakça
503

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yazarın Notu

"Indian" kelimesinden nasıl da nefret ediyorum...
"Indian", bir şeyler satmak için kullanılan bir kelimedir –
hatıra eşya, sigaralar, sigarlar, benzin, otomobiller...
"Indian", beyaz insanın hayal gücünün bir ürünüdür.

Lenore Keeshig-Tobias, Ojibway, 1990

Amerika kıtasıyla ilgili herhangi bir kitap, terminoloji sorunlarıyla doludur. 1507'de haritada bu ad ilk kez belirene kadar ne "Amerika", ne de "Amerikan yerlileri" diye bir şey vardı. Amerika'nın Asya'nın bir parçası olduğu fikri, Macellan'ın filosundan hayatta kalanlar 1522'de geri dönene kadar varlığını sürdürdü. *Indian* kelimesi, Kolomb'un hatasını hatırlatır yalnızca. "Amerika" o zamandan beri tüm sözde Yeni Dünya'ya ve kafa karıştıracak bir şekilde, oranın egemen ulusuna verilen bir ad olarak yerleşmiştir: Oradaki halklara ne diyeceğimiz sorunu ise karşımızda duruyor.

---

*Yerli anlamında kullanılan "Indian" kelimesinin kökeni Kristof Kolomb'a kadar gider. Kolomb, Doğu Hint Adaları'na vardığında, aradığı Hindistan'a geldiğini sandı. İngilizce'de "Indian" sözcüğü "Hintli" anlamına gelir ve Amerika'daki yerli halklara yaygın olarak verilen addır. İngilizce'de, sömürgecilikten kaynaklı olarak, yerli anlamına gelen pek çok sözcük vardır: Indian, Amerindian, indigenous people, aborijinal people gibi. Ben kitap boyunca, başka bir gönderme olmadıkça Amerikan Yerlisi terimini kullanacağım. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1492'de Avrupalılar "Avrupalı" kelimesini nadiren kullanıyorlardı; kendilerini uluslarıyla ve etnik gruplarıyla ya da Hıristiyan olarak tanımlıyorlardı. Amerika'nın yerlileri de aynı şeyi yaparak kendilerine Mexica, Maya, Tsalagi vb. diyorlardı. Ingilizce'de bu yerli halka ve torunlarına ortak olarak Amerikalı denmelidir, tıpkı Asya halkının Asyalı olması gibi. (Amerika'nın yerli dilinden gelme bir kelimesi olmaması konu dışıdır: Asya da öyle değildir.) On sekizinci yüzyıla kadar gerçekten de böyle de yapıldı. On sekizinci yüzyılda Ingiliz yerleşimciler "Amerikalı" haline geldi, tıpkı Güney Afrika'daki Hollandalıların "Afrikaner" olması gibi.

Bugün bazı Amerikan yerlileri kendilerine *Indians* diyor; ötekilerse bu kelimeden hoşlanmıyor. Ana itiraz noktası, *Indian*'ın çok farklı kültürlerin gerçek çeşitliliğini ve gerçek adlarını gizlemesidir. (Ispanyolca'da *indio* bir ırksal aşağılama terimi haline gelmiştir.) Ama "beyaz", "Avrupalı" ve "istilacı"ya karşı bir genellemeye de ihtiyaç duyuyor insan. Bu yüzden *Indian*'ı [Yerli] kullanıyorum. "Amerikan Yerlisi", *Amerindian* kelimelerini ve "yerli" ile "yerel" sıfatlarını da kullanıyorum. Hepsine dilbilimsel ve siyasal itirazlar getirilebilir.

Bunlar yalnızca anlam yüklü kelimeler değil. Tüm bir sözcük dağarcığı önyargı ve aşağılama izleri taşır: Beyazlar askerdir, yerliler savaşçı; beyazlar şehirlerde yaşar, yerliler köylerde; beyazların kralları ve generalleri vardır, yerlilerin şefleri; beyazların devletleri vardır, yerlilerin kabileleri. Yerlilerin hayalet dansları vardır, beyazların eskatologyası*.[1] 1927'de Amerikan yerlilerinin Büyük Konsey Ateşi, Chicago belediye başkanına şöyle dedi:

---

*Ölümden sonraki yaşam konusu. (ç.n.)

1- Bkz. McLoughlin 1984a: xvi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"[Okullarda okutulan tarihin] halkımızın yaşamına haksızlık ettiğini biliyoruz... tüm beyaz zaferlerine çarpışma, tüm Yerli zaferlerine katliam deniyor... kendi mülklerini korumak için ayağa kalkan beyaz insanlara yurtsever deniliyor – aynı şeyi yapan Yerlilere ise katil."[2]

Başka bir mayın tarlası daha Amerikalı halkların kökenini kuşatır. Birçok Amerikan Yerlisi, Amerika'da yaratıldıklarına, on sekizinci yüzyılda Irokuaların sözleriyle "bu topraktan çıktıklarına" inanır. Arkeoloji ve genetik, onların uzak atalarının Amerika'yı, 15 bin ilâ 35 bin yıl önce (yeryüzünde uygarlığın gelişmesinden çok önce) var olan Bering kara köprüsü yoluyla Asya'dan gelerek iskan ettiğini öne sürmektedir. Aynı araştırma çizgisi, daha geriye götürülürse, tüm insanların Afrika'dan çıktığını gösterir.

Kutsal gelenekle bilimsel kanıt arasında bir çatışma yaşanmasına hiç gerek yok. Gelenekler felsefi olarak doğrudur. Yerli Amerikalılar fi tarihinden beri oradadır; dilleri, kültürleri ve uygarlıkları orada gelişmiştir. Kimsenin olamayacağı kadar Amerikalıdırlar. Atalarının "ancak" 15 bin yıl önce (arkeolojik açıdan mümkün olan asgari süre) geldiğini varsaysak bile, bu herkesten otuz kat daha uzun bir süredir. Bu zamana bir ay dersek, Kolomb dün gelmiştir.

Son olarak, Amerikan yerlilerinin ve başardıkları işlerin Mısır'dan, Fenike'den, İsrail'in kayıp kabilelerinden, ortaçağdaki Galli prenslerden, Irlandalı keşişlerden, Atlantis'ten ya da uzaydan geldiği yolundaki saçma sapan düşünceler üzerine bir söz: Bu tür "teoriler", Avrupalıların Amerikan yerlilerini oldukları gibi kabul edememesinin bir ölçüsüdür. Bunların ardında çoğunlukla, Amerikan yerlilerinin yaptıklarını yar-

---

2- Armstrong'da alınu yapılan anılar,1971: 145-47.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dımsız yapamayacaklarını ima eden örtük bir ırkçılık vardır?

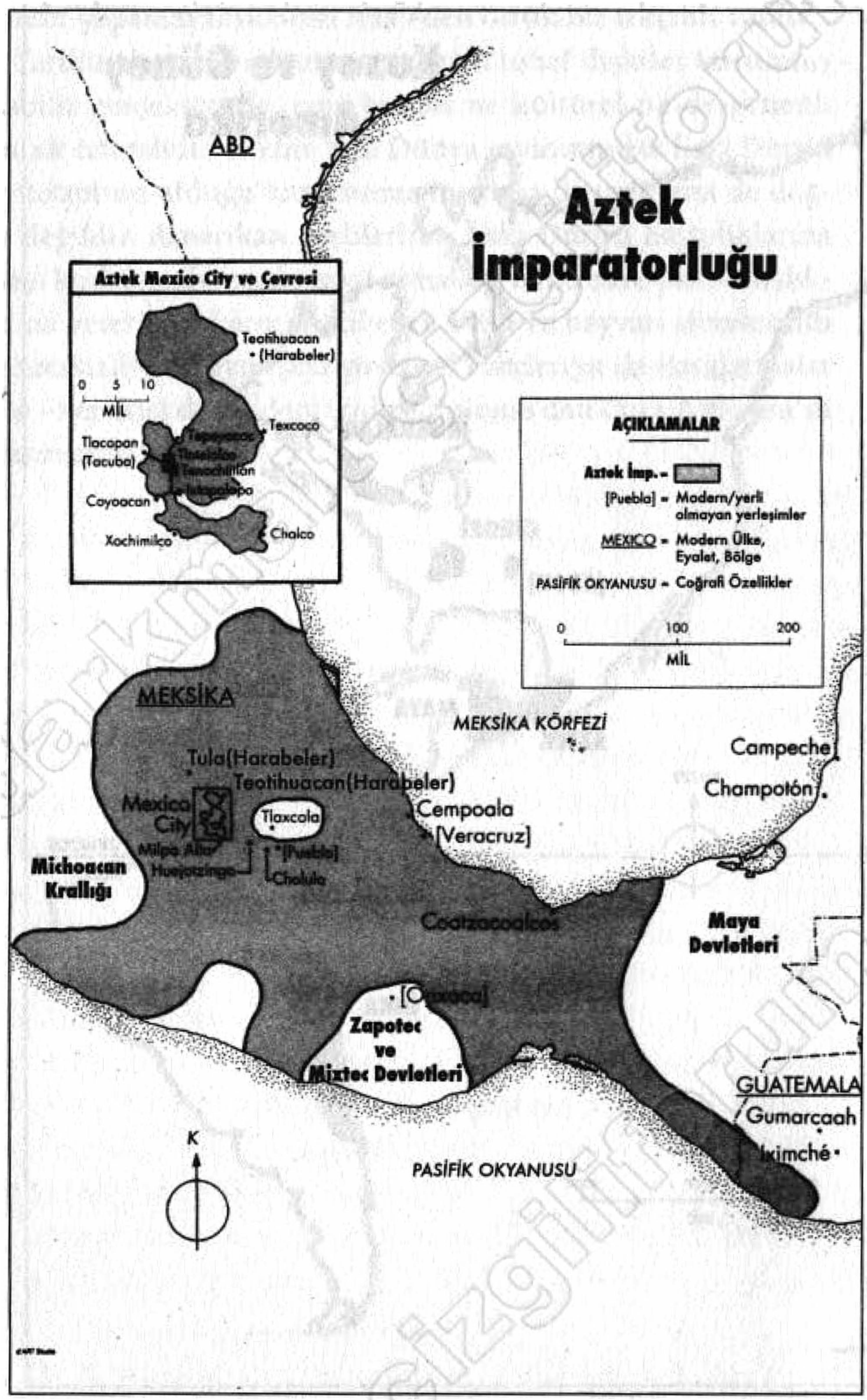
Yarıküreler arasında zaman zaman tuhaf ilişkiler kurulmuş olabilir gerçekten de, ama bunlar ne kültürel ne de genetik olarak önemlidir. Hiçbir Yeni Dünya eşyasının bir Eski Dünya prototipinin olduğu kanıtlanmamıştır ya da tam tersi de doğru değildir. Amerikan yerlilerinin Eski Dünya hastalıklarına karşı korkunç derecede zayıf olmaları, uzun süre yalıtılmışlıklarına yeterli bir kanıt teşkil eder. Bitki ve hayvan alemlerinin benzersizliği de aynı şeyi gösterir: Fareler ya da karafatmalar bile –her ikisi de iyi denizcidir– Kolomb'dan önce Amerika'ya ulaşmamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

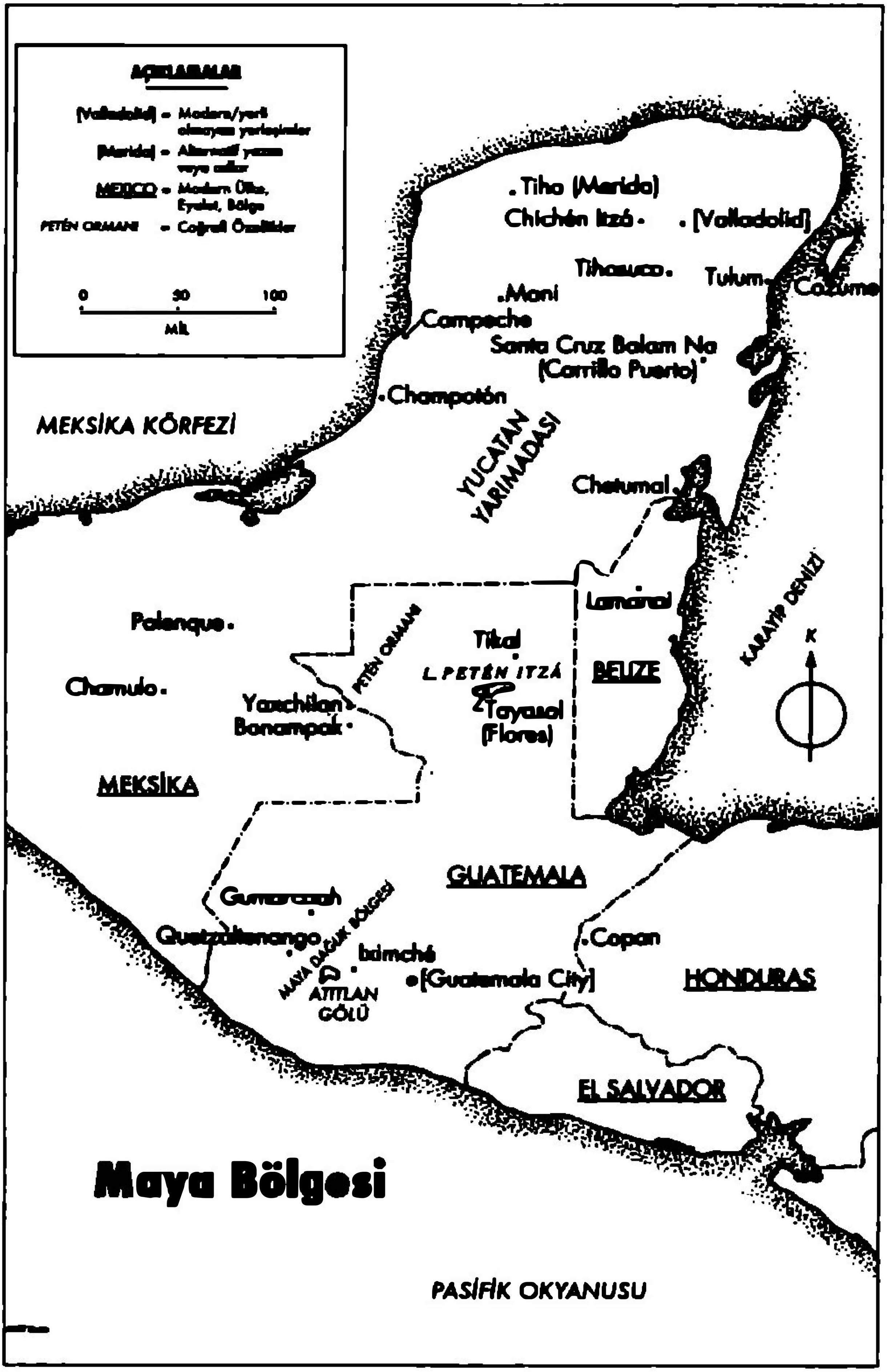

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aztek İmparatorluğu

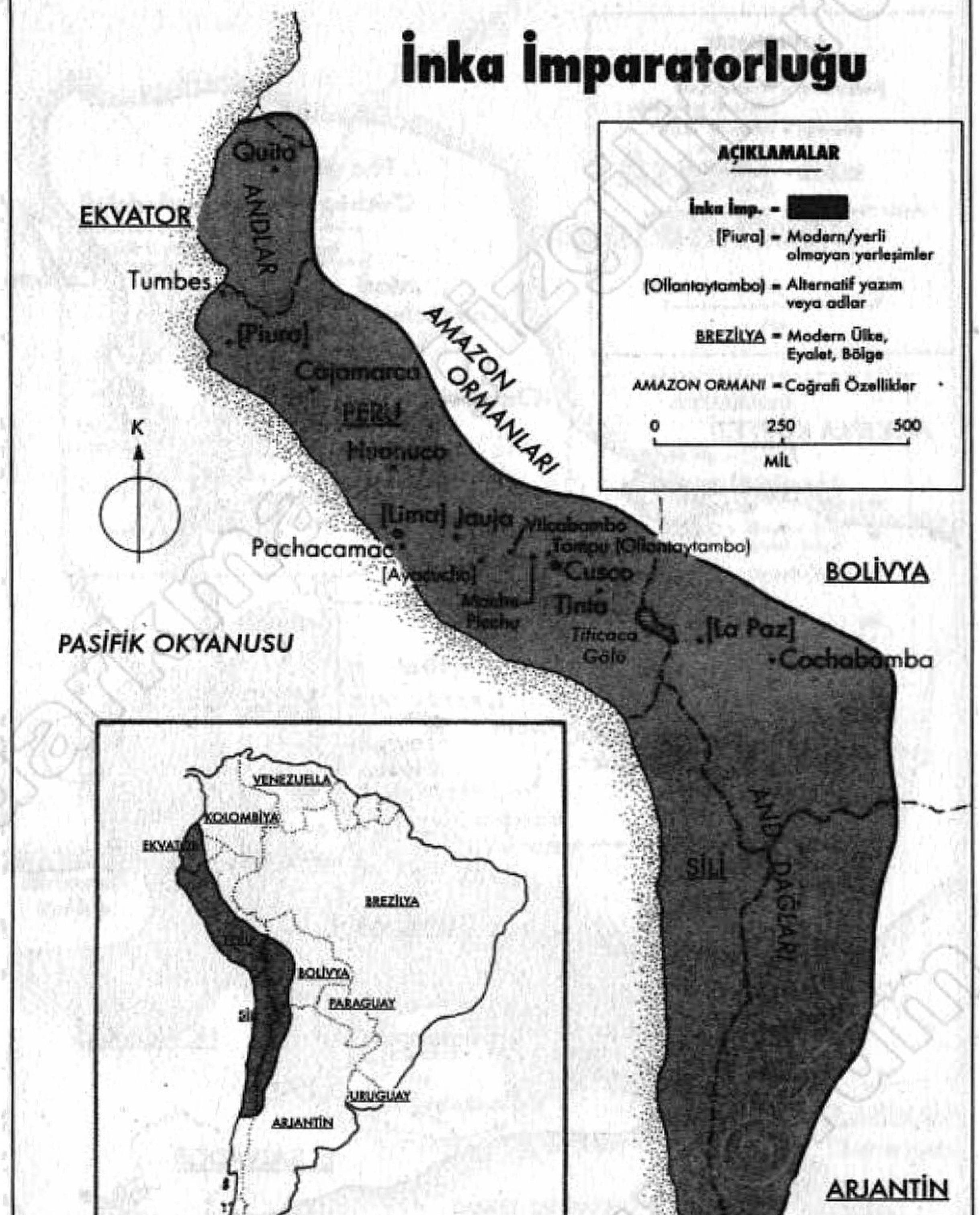
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Maya Bölgesi

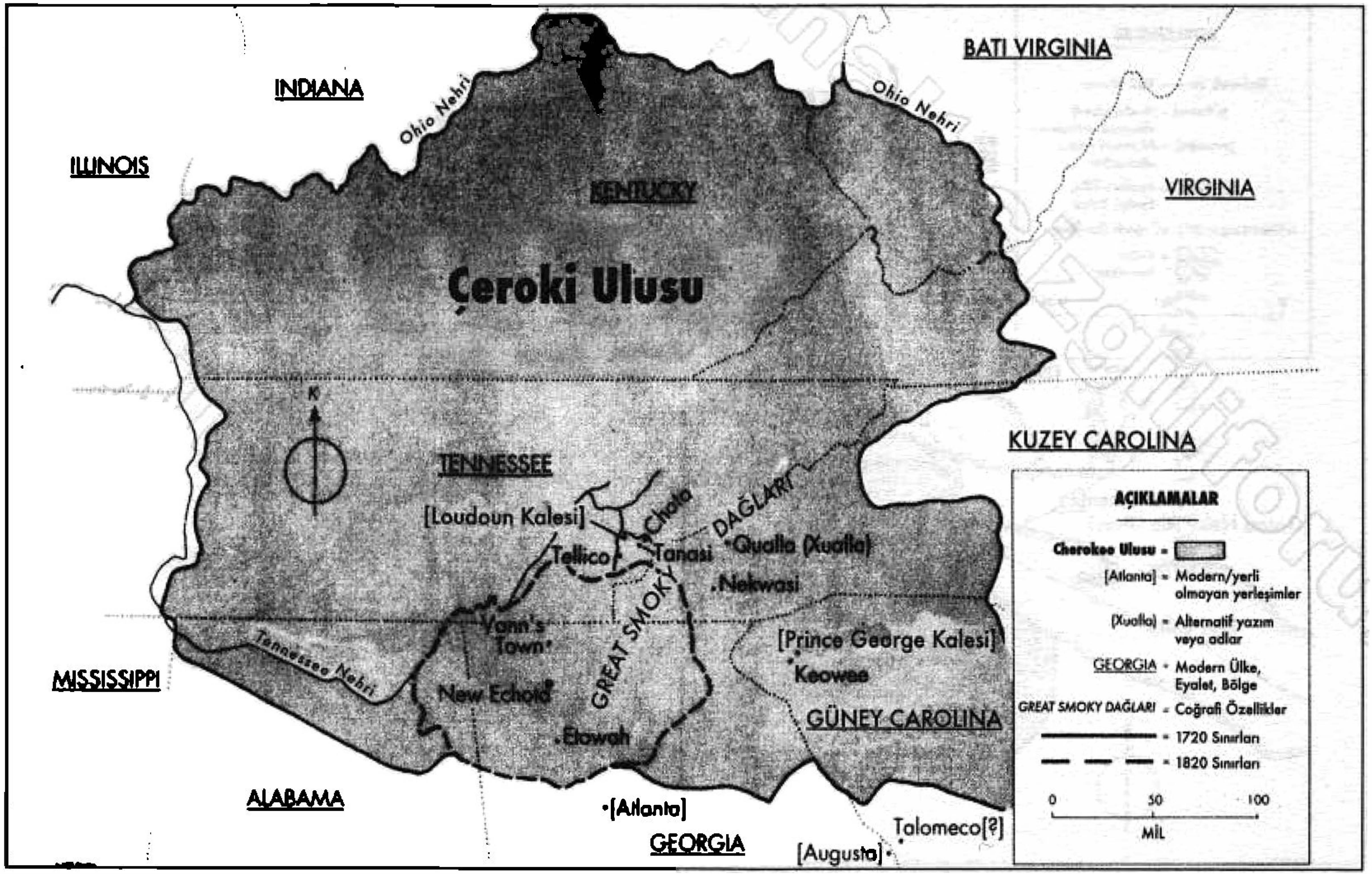
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnka İmparatorluğu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanley.org

İrokua Konfederasyonu

AÇIKLAMALAR

Mohawk Ulusu = Yerli Uluslar

[Ottawa] = Modern/yerli olmayan yerleşimler

(Montreal) = Alternatif yazım veya adlar

ONTARIO = Modern Ülke, Eyalet, Bölge

ADIRONDACK MTS. = Coğrafi Özellikler

= Kalan Topraklar

0 50 100

MİL

Ottawa Nehri

[Ottawa]

Kanehsatake

Tsiionhiakwatha (Montreal)

Kahnawake

KANADA

ABD

QUEBEC

St. Lawrence Nehri ve Seyahat

Akwesasne

Gananoque

VERMONT

ONTARIO

Kingston (Frontenac)

QUINTE KÖRFEZİ

ADIRONDACK DAĞLARI

MOHAWK GÖLÜ (CHAMPLAIN GÖLÜ)

Mohawk Ulusu

NEW HAMPSHIRE

[Toronto]

ONTARIO GÖLÜ

[Niagara Kalesi]

Oswego

ONEIDA GÖLÜ

[Fort Stanwix]

[Johnson Hall]

Grand R.

Brantford

Ohsweken

(Grand Nehir Alti Ulusu)

Tuscarora

Tonawanda

Buffalo

Canandaigua

Onondaga (Syracuse)

Mohawk River

Schenectady

Oneida Ulusu

[Albany]

SENECA GÖLÜ

CAYUGA GÖLÜ

Onondaga Ulusu

Seneca Ulusu

Cattaraugus

CATSKILL DAĞLARI

MASSACHUSETTS

ERIA GÖLÜ

NEW YORK

Allegany

PENNSYLVANIA

Cayuga Ulusu

Hudson Nehri

CONNECTICUT

K

Long Island Sound

NEW JERSEY

[New York City]

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ranley.org

Birinci Kısım

İşgal

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Keşif

Tanrı geçmişi değiştiremez, ama tarihçiler değiştirebilir.
Samuel Butler

Tarih, üzerinde anlaşılan bir yalanlar kümesidir.
Napolyon Bonaparte

Tarih bizim için cinayet ve köleleştirmeyle başlar, keşifle değil.
William Carlos Williams

1992'de Batı –bununla, ya Avrupalı olan ya da Avrupa'nın son 500 yıllık yayılmacılığından çıkan ulusları ve kültürleri kastediyorum–, Kolomb'un "eski" dünyadan "yeni"sine ilk yolculuğunun 500. yılını kutladı. Kazananların yazdığı geleneksel tarih bize bu *keşfin* insanlığın başardığı en iyi işlerden biri olduğunu öğretmiştir her zaman.

Amerikan yerlileri bunu daha farklı gördü. Ataları aynı keşfi çok daha önce yapmıştı. Onlara göre Yeni Dünya o kadar eskiydi ki, tek bir dünyaydı: Birçoğunun dediği gibi, baş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

langıçta var olan, denizde yüzen "büyük bir ada" idi. Arktik tundradan Karayip adalarına, And Dağları'nın yüksek platolarından Horn Burnu'nun rüzgârlı ucuna kadar tüm yaşanabilir bölgelere yerleşmişlerdi. Her tür toplumu kurmuşlardı: göçebe avcı gruplar, yerleşik çiftçi toplulukları ve büyük şehirleri yeryüzündeki diğer şehirler kadar göz kamaştıran uygarlıklar. 1492'de yaklaşık 100 milyon Amerikan yerlisi vardı – insan ırkının yaklaşık beşte biri.[1]

Kolomb'un karayı ilk kez görmesinden sonraki yirmi otuz yıl içinde bu insanların çoğu ölmüş ve dünyaları Avrupalılar tarafından barbarca yağmalanmıştı. Yağmacılar Amerika'ya yerleştiler ve Amerikalı olarak bilinenler de onlar oldu, kıtanın eski yerleşik halkı değil.

Geleneksel tarih, bu saldırının iğrençliğini kabul ettiği zaman bile, bizi bunun olup bittiğine, artık geri dönüş olmayacağını kabule zorlar. Amerika'nın halklarının soyları tükenmiştir ya da tükenmek üzeredir. Onlar o kadar ilkeldirler ve o kadar çabuk ölmüşlerdir ki, söyleyecek bir şeyleri yoktur.

Asya ve Afrika'nın tersine Amerika, sömürgecilerinin kıtadan ayrıldığına tanık olmadı. Amerika'nın eski halkları özgürlüklerini geri kazanamadılar, ama bu demek değil ki yok oldular. Hayatta kalanlar, beyaz yerleşimcilerin onların topraklarında ve onların sırtlarından kurduğu malikâneler içinde tutsak oldular. Andlar'da 12 milyon kişi hâlâ Inkaların dilini konuşmaktadır. Bugünkü Aydınlık Yol örgütünün şiddet yanlılığının köklerini, 1533'de Atawallpa'nın yağmacılar tarafından öldürüldüğü hikâyenin sayfalarında aramak gerekir. Orta Amerika'da Maya dilini konuşan 6 milyon kişi vardır (Kanada'da Fransızca konuşanlar kadar): Guatemala'da çoğunluk gerçekten iktidarda olsa, orası bir Maya cumhuriyeti olurdu. 1990'da Kanada'da

---

1- Yeni Dünya'nın 1492 nüfusuyla ilgili tahminler 57 ile 112 milyon arasında değişmektedir. Bir tartışma için bkz. Thornton 1987: 22-25.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mohawklar, hiçbir zaman Ottawa ya da Washington'a bırakmadıklarına inandıkları bir egemenlik adına silaha sarıldılar.

Bütün bu olgular bizi şaşırtıyorsa, bunun nedeni beş yüzyıl boyunca yalnızca kazananların tarihini dinlemiş olmamızdır. Kendi egemenlerimizin diliyle konuşuyorduk. 1492'de başlayan ve bugüne kadar devam eden hikâyenin öteki yanını da dinlemenin zamanı geldi.

Ah bazı gucler bize ne hedyeler verdı.
Kandımızı onların bizi gordüğü gibi gorelim diye!*
Robert Burns

Beyazlar sadece tek taraflı anlattılar. Kendilerini memnun etmek için anlattılar. Çoğu doğru olmayan şeyler anlattılar. Yalnızca kendi en iyi işlerini,
yalnızca yerlilerin en kötü işlerini anlattı beyaz adam.
Sarı Kurt, Nez Percé, 1877

Bu kitap Kristof Kolomb hakkında değildir. Onun dahi ya da aptal, haydut ya da aziz, iyi bir denizci ya da şanslı olup olmadığıyla pek ilgilenmiyorum. Amerika kıtasına ayağını basan ilk Avrupalı olup olmadığıyla ya da ne yaptığını bilip bilmediğiyle de ilgilenmiyorum. Vikingler Atlantik'i ondan 500 yıl önce geçmişlerdi; üstelik Kolomb 1506'da öldüğünde,

*Lehçedeki farklılığı verebilmek için dilde böyle bir çarpıtmaya gidilmiştir. (y.h.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ulaştığı yerin Asya olduğunu sanıyordu hâlâ. Bunlar önemli değil. Kristof Kolomb 1492'de Avrupa'dan Amerika'ya varmamış olsaydı, çok geçmeden başka bir Avrupalı aynı şeyi yapacaktı. Kolomb Meydanı'na, İngiliz Kolombiyası'na ve Kolombiya Cumhuriyeti'ne başka bir Avrupalının adı verilecekti. Kolomb'la ilgili olarak önemli olan, Amerikan yerlisinin gözünde, onun başka bir kıtadan başlayan yolculuğunun, denizden felaket getiren bir işgal olmasıydı.

Bu kitabın son bölümleri için insanlarla konuşurken, Onondaga Irokualarının geleneksel şefi Dehatkadons bana, "Üzerinde insan yaşayan bir toprak keşfedilemez. Yoksa ben de Atlantik'i geçip İngiltere'yi *keşfedebilirim*," dedi. Bu kadar açık bir noktanın, beş yüzyıl boyunca Avrupa'nın bilincinden *kaçmış* olması, bize öğretilen tarihin aslında bir mit olduğunu ortaya koyar. *Mit* kelimesi bugünlerde saptırılmış bir anlamda, yalan ya da masalın eşanlamlısı olarak kullanılabiliyor, ama niyetli olduğum tanım bu değil. Tarihin büyük kısmı, bir halk tarafından sindirildiği zaman mit haline gelir. Mit, ister gerçek ister kurmaca olsun, bir kültürün en derin değer ve arzularıyla yankılanan geçmişin örüntüler halinde düzenlenmesidir. Mitler, karşı çıkılmayacak kadar verili kabul edilen, görünürde o kadar aksiyoma dayalı arketipler yaratır ve pekiştirir. Mitler o kadar anlam yüklüdür ki onlarla yaşar ve onlarla ölürüz. Onlar kültürlere zaman içinde yol gösteren haritalardır. Uygarlığın yok ettiği insanlar, keşif mitinin tarihsel suçları parlak ikonlara dönüştürdüğünü görüyorlar. Ama Batı'nın hâkim tepesinden bakıldığında keşif miti doğrudur.

Öteki tarafın tarihi de mitseldir. Ama Batı mitleri muzafferken, "kaybedenlerin" mitleri felaketi açıklamak ve üstesinden gelmek zorundadır. Yok olan kültür ayakta kalacaksa, mitleri de işgalciye direnmek ve *onun* mitleriyle savaşmak için gereken zorlu zemini yaratmak zorundadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kolomb-öncesi Amerika'yla ilgilenmemin nedeni, okulda bu konuda hiçbir şey öğrenmemiş olmamdır. 1950 ve 1960'ların İngiliz eğitimcilerine göre tarih, 1850'den önce asıl olarak İngiltere'de vuku bulan bir şeydi. Biraz Yunanistan ve Roma, büyük oranda Tudorlar, Stuartlar ve Hanoverliler istemeksizin zihinlere defalarca kazındı. Bu tarihten sıkıldım ve alternatifleri olduğundan kuşkulanmaya başladım. Okumalarım beni Peru'nun İnkalarına, onlar da Güney, Orta ve Kuzey Amerika'nın öteki halklarına götürdü. Bir öğrenciyken bile, bu kültürlerin Batı histografisi tarafından kayıtsız ve cahilce bir tarafa atıldığını görebiliyordum. Eski Amerika, Avrupalıların sahip olduğu şeylere –insan gelişiminin somut örnekleri olarak kabul edilen şeylere– sahip olmamakla eleştiriliyordu. Saban ve tekerlek bunların en başta geleniydi; bir diğeri de yazıydı. Avrupa merkeziyetli düşünen tarihçilerin aklına, öküz ya da at gibi koşumlanabilen hayvanlar olmadan saban ve tekerleğin fazla işe yaramayacağı hiç gelmedi, bu hayvanların ikisi de Kolomb-öncesinde Amerika kıtasında mevcut değildi. Bu "engellere" karşın orada uygarlığın gelişmiş olmasına hayret etmek yerine, tarihçiler saban ve tekerleğin olmayışını eski Amerika'nın tam olarak uygarlaşmamış olduğunun kanıtı olarak kabul ettiler. Aynı ruh haliyle, Maya hiyerogliflerinin de gerçek yazı –gerçi yazıya benziyorlardı– olmadığı sonucuna vardılar, çünkü hiçbir beyaz adam bunları deşifre edememişti.

Günümüzün akademisyenleri artık bu kadar naif değil. Artık Maya yazıtlarının çoğu okunabiliyor, astronomi ve matematik alanında muhteşem başarıları ortaya koyuyor ve insanın aile ağacına binlerce yıllık hanedan kayıtları ekliyor. Arkeologlar, antropologlar, dilbilimciler ve tarihçiler Kolomb-öncesi dünyayı anlamaya başladılar. Ama Batı kültürü bir bütün olarak mitlerini buna göre düzenlemedi. Okullarda öğretilen ya da başvuru kitaplarında bulunan popüler tarih büyük oranda

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aynı kaldı. 1976'da yazılan ve 1987'de yeniden gözden geçirilen *The Pelican History of the World*'u (Pelican Dünya Tarihi) ele alın. Bin sayfadan daha kalın, ama Amerikan yerlilerine yalnızca on sayfa ayrılmış. Amerikan uygarlıkları burada da sabanı icat etmedikleri için dikkate alınmıyor ve "en sonunda soylarının devamı gelmeyen, dünya tarihinin kenarında duran güzel tuhaflıklar" olarak bir kenara atılıveriyor.[2]

Avrupa'nın Amerika ile ilgili en köhne düşüncelerinden bir diğeri de, beyaz tanrı miti olarak bilinen, kendini ilahlaştırmasıdır. Buna göre, yerliler tuhaf beyaz adamlar, silahlar ve atlardan o kadar ürktüler ki, onları işgalci değil tanrı sandılar. 1982'de Fransız eleştirmen Tzvetan Todorov, beyaz tanrıya yeni giysiler giydirdi. Amerikan yerlileri Avrupalıları o kadar anlaşılmaz buldular ki, diye öne sürdü, onları diyalog ve gözlem yerine doğaüstü araçlarla, büyücülük ve kehanetlere başvurarak keşfetmeye çabaladılar. Amerika'nın başarısızlığı, "Öteki"ni kavrayamamasıydı.

Daha az etkili olsa da, onu süsleyen otorite havası nedeniyle daha sinsice olanı, Perulu yazar ve başkan adayı Mario Vargas Llosa'nın 1990'da *Harper's* dergisinde çıkan bir yazısıydı. Vargas, Inka İmparatorluğu'nun, tebaasının hiçbir özgür iradeye sahip olmadığı bir "karınca yuvası" toplumu olduğu için çöktüğü yolundaki miti yeniden canlandırmıştır. Eski Perululular, diye öne sürer, tanrı-kralları yla o kadar büyülenmişlerdi ki, aksi bir emir gelmediği için orada öylece durup bir avuç Rönesans *desperado*'su tarafından katledilmelerine izin verdiler. Vargas, belki de en iyisi de buydu, sonucuna varıyor. Neden? Çünkü fatihler Peru'ya bireysel özgürlük incisini getirdiler. Bu noktada insan Vargas'ın tarih perspektifinin siyasal bir gündem olduğunu kavrıyor: Bugün Peru'da yaşayan (ve nüfusun yarısına yakı-

---

2- J.M. Roberts, *The Pelican History of the World*, 1987: 457.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nını oluşturan) yerli halklar ilerleme adına bir kenara atılmalıdır, çünkü "tam asimilasyona" denk gördüğü modernleşme, "ancak yerli kültürlerin feda edilmesiyle mümkündür."[3]

Doktriner sol çoğunlukla sağdan daha iyi değildir. Guatemalalı göçmen tarihçi Severo Martínez Peláez, *Indianlar*'ı sömürgeciliğin yarattığı bir şey olarak görür – onlar, kapitalizm öncesi sömürü onlardan İspanyol kültürünün nimetlerini esirgediği için *Indian*'dırlar. Ona göre Mayaların hayatta kalmış olması, yenilgilerinin kanıtıdır. Sosyalizmin kahramanca görevi, "yerlilikten çıkarma" (deindigenization) görevidir.[4]

Vargas Llosa, sosyal Darwinci kapitalizm adına yerlilerin işini bitirmeyi önerir, Martínez Peláez ise Marx adına. İkisi de yerli kültürüne var olma hakkı bile tanımaz.

Son yıllarda Kolomb-*sonrasına* ait, yerlilerin kaleminden çıkma hatırı sayılır miktarda belge, arşiv ve koleksiyonlardan çıkarılarak yüzyılların ihmalinden kurtarıldı. Bu eserler, Eski Dünya ile Yeni Dünya'nın karşılaşması sırasında olanlar konusundaki bilgilerimizi dönüştürdü. Meksika'nın fethiyle ilgili çağdaş Aztek versiyonunu, Atawallpa ile Pizarro arasındaki ünlü karşılaşmanın İnka versiyonlarını okuyabiliriz. Üstelik akademisyenler geçmişten gelen bu sesleri keşfederken, günümüzün Amerikan yerlileri de kendi adlarına konuşuyorlar. "Keşfedilenlerin", yok olanların, sömürgeleştirilenlerin bakış açısını görmezden gelmenin hiçbir bahanesi yok artık. Peru ve Guatemala'daki iç savaşların, Kanada'daki Mohawk çatışmasının benzinini bu ülkelerin beyaz seçkinlerinin cahilliği dökmüştür. Çok az şey, bir insanın kendi yalanlarına inanması kadar tehlikelidir.

3- Bkz. *Harper's*, Aralık 1990: 45-53. Bu yazının büyük kısmı, Ekim 1986'da Edinburgh'ta Neil Gunn Konferansı'nda sunuldu. Bir versiyonu *Times Literary Supplement*, 30 Ocak 1987'de çıktı. Benimki de dahil olmak üzere cevaplar için bkz. *Harper's*, Nisan 1991: 4-7.

4- Bkz. Martinez 1971.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Shakespeare ile çağdaş bir Inka olan Felipe Waman Puma, içinde yaşadığı ve yazdığı fetih-sonrası dünyaya *mundo al revé* (tersine dünya) adını verdi. Ona ve halkına göre, Amerika'nın işgali dünyayı tepetaklak etti. *Çalıntı Kıtalar*, Waman Puma gibi insanların sözlerini sunmakla, bu tarih bakışının –alışılmış algımızın tersinin– izini sürer. Konu kuşkusuz çok geniştir. Bu yüzden kendimi beş kültürle sınırladım: Meksika'nın Aztekleri, Guatemala ve Yucatec Mayaları, Peru'nun Inkaları, güney ABD'nin Çerokileri ve Büyük Göller'in Irokuaları. Bunların hepsi topraklarını işgal edecek ilk Avrupalılarla karşılaştı; hepsi geride bu çatışmanın belgelerini bıraktı; hepsi hâlâ orada. İşgalcilere eşit zaman ayırma iddiasında olmayacağım: Zemin yeterince uzun süre bizimdi; savımızı ortaya koyduk.

Bu beş kültür, iki dünyanın temasa geçtiği dönemin en karmaşık toplumları arasındaydı; bu nedenle en iyi kayıtları onlar bıraktı. 1492'de birçok Amerikalının geçim tarzını temsil ediyorlardı: yani tarımla geçiniyorlardı. Hollywood, "tipik" yerlinin göçebe bir avcı olduğu konusunda bize ikna etmiş olabilir, ama aslında çoğunluk Kolomb'un gelmesinden çok önceden beri köyler, kasabalar ve şehirlerde yaşıyordu.

Kökenlerini ve eski yaşam tarzlarını şema halinde kısaca belirttim. (Bu da gene başlı başına bir konudur). Kolomb-sonrası dönem açısından en önemli şey, bu beş kültürün dillerini, dinlerini, bazı sanat ve bilim dallarını ve kültürün sayısız değerini tüm güçlüklere karşın canlı tutmuş olmasıdır. Doğru, büyük ölçüde değiştiler – ama biz de değiştik. Yirminci yüzyıl Avrupalıları Kolomb'un dünyasından, Aztek dilini konuşan modern bir insanın Moctezuma'nın dünyasına olduğu kadar uzaktır. Kültürler gelişir, dallanıp budaklanır ve değişir; ayrıca ölebilir ya da başka bir kültürün içinde yok olabilir. Bu beş kültür başkalarından etkilendi ama yok olmadı; onlar da karşılığında bizi etkilediler, belki de sandığımızdan daha çok.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Onları Kolomb-öncesi çağdan kalan tuhaf fosiller olarak düşünmek yanlış olur. Onlar, çağdaş dünyada yerlerini tanımlayan ve savunan canlı kültürlerdir. Ancak Batı, modernleşme ile Batılılaşmanın eşanlamlı olduğunu varsayar. Japonya örneğin "modern"dir. Batı'dan çok şey almıştır, özellikle de teknolojiyi. Gene de kendi dilini, sanatını, tutumlarını, sosyal yapısını, dinini ve kraliyet ailesini korumuştur. Shogunların Japonyası değildir, ama daha az Japon da değildir.

Beş kültürden ikisini Kuzey Amerika'dan, birini Güney Amerika'dan, ikisini de "Mezoamerika"dan –Meksika ve Orta Amerika'nın karmaşık uygarlıkların doğduğu kısımları için yararlı bir terim– seçtim. Bu üç büyük bölgeden ancak Mezoamerika bildiğimiz şekliyle yazıya sahipti. Alıntı yaptığım yerli kayıtlarından çoğu, bir Avrupa aracı olan alfabenin yardımıyla işgale tepki olarak yazıldı. Gerçekten var olan Amerikan yazıtları hızla ve acımasızca bastırıldı; hiyeroglif olarak bulunan her şeyin kaderi bir misyoner ateşinde son bulmaktı. Ama şaşırtıcı derecede kısa süre içinde Mayalarla Aztekler kendi dillerinde yazmak için İspanyol alfabesini kendilerine uyarladılar. Yazılardan bazıları Avrupalıları hedefliyordu; ötekilerin ise –özellikle Kolomb-öncesi elyazmalarının transkripsiyonlarının– böyle bir hedefi yoktu. İnkalar, İrokualar ve Çerokiler açısından yazı yeni bir şeydi, ama işgalcilerle iletişim kurma konusunda yazının önemini hemen kavradılar. Başta Avrupa harflerini ve çevirmenler kullandılar. Sonra onlar da kendileri için yazmayı öğrendiler.

Bu kayıtlar, tüm kayıtlar gibi, gizlilik, taraflılık ve toplumsal tavır açısından bir tarafa eğilimlidir. Karmaşık toplumlar hiyerarşik olma eğilimindedir. Büyük insanlar hatırlanır; Brecht'in bize hatırlattığı gibi, bir kadın nadiren; sıradan insan ise ender olarak anımsanır:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kitaplar kralların adlarıyla dolu.
Koca koca taşları yüklenen krallar mıydı?...
Genç İskender Hindistan'ı fethetti.
Tek başına mıydı?

Kayıtlar her şeyin ötesinde, bugüne dek kalabilmiş oldukları için, neredeyse şans eseri gözden geçirildiler. Ortaya çıkan her sözcük karşılığında binlercesi yok olmuştur, ama gene de geniş bir rafı doldurmaya yetecek kaynak mevcuttur. İnka Atawallpa'nın yeğeninin yazdığı kocaman bir kitap var elimizde ve Moctezuma'nın torununun yazdığı iki kitap. Pennsylvania ve New York'un sömürge dönemi kayıtlarındaki İrokua konuşmaları yüzlerce sayfa tutar. Yerli tarihlerinin bazı kısımları ayrıntılı olarak mevcuttur; ötekilerin üstü tümüyle örtülmüştür ve hep böyle kalabilirler. Bazı eski metinler modern sözlü geleneklerle aydınlığa çıkartılmıştır, fethi anlatırlar ve yerli krallarının geri döneceğini öngörürler. Bu parçalardan bir koleksiyon yapmak yerine bir hikâye kurmak için, her tarihin hatlarını çizdim, yerli anlatılarının özellikle zengin ya da önemli olduğu yerlerde daha çok durdum. Anlatım, parça parça yazıtları birbirine bağlayan bir tür harçtır.

Çalıntı Kıtalar kabaca, ilk saldırı, sömürge dönemi ve yerleşimcilerin cumhuriyetlerinin kurulmasından sonraki döneme denk düşen üç kronolojik bölüme ayrılmıştır. Beş kültürün hikâyelerine işgal sırasına göre başladım. Birincisi, 1521'de sona eren Aztek İmparatorluğu'nun devrilmesidir; yayla Mayaları onlarından ardından geldi; sonra İnkalar; birkaç yıl sonra Çerokiler, Peru'yu fethedenlerin biri tarafından işgal edildi; ve çok geçmeden İrokuaların topraklarına Fransızlar, Hollandalılar ve İngilizler düzenli olarak zorla girmeye başladı. Aynı sıra –Aztek, Maya, İnka, Çeroki, İrokualar– üç bölümün her birinde aynı şekilde takip edilecektir. Bu yüzden kitap, hikâyeleri aniden düşünülebileceğinden çok daha acil hale gelen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Irokualarla bitmektedir. Kitabı yazarken, Mohawk Iroquaları ile askerler arasındaki silahlı çatışma, Kanada'nın, yani yaşadığım ülkenin televizyon ekranlarını kapladı.

Bunun gibi başka kitaplar da yazılabilir: Paraguay'ın Guarani halkı, Şili'nin Mapuçe halkı, Brezilya'nın Yanomami halkı, Navaho, Karaayak, Miskito ve anlatacak bitmemiş hikâyeleri olan daha başka pek çok halk hakkında hiçbir şey söyleyemedim. İlk işgal dalgasını –Kolomb'un karaya ayak basmasıyla anakara imparatorluklarına karşı ciddi harekâtların başlaması arasındaki yirmi iki yıllık süre– yaşayan Karayip yerlilerini de atlamak zorunda kaldım. Ada halkı öylesine bire kadar kırıldı ki, geriye tek bir anlatı bile kalmadı.

Dolayısıyla, seçtiğim beş halk, soyları tükendiği için asla hikâyelerini anlatamayacak birçok halkı temsil etmek zorundadır. Karayipler'in Taino halkının, Newfoundland'in Beothuk halkının ve Tierra del Fuego'nun Ona halkının sessizliği, hepsinin en korkunç sözleridir.

Altın harika bir şey! Altına kim sahipse,
istediği her şeyin de efendisi olur.
Altınla ruhlara cennete giden yolu açmak bile mümkündür!
Kristof Kolomb, 1503

İmparatorluklar ve kiliseler ölüm güneşinin altında doğmuştur.
Albert Camus

1492 yılı için, her ulusun ve imparatorluğun renklerle belir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tildiği bir siyasal küre gibi bir şey olsaydı, insan güçlerinin kırkyama yorganı bugün neredeyse tanınmaz halde olurdu. Dünyanın büyük kısmı, sabit sınırları olmayan ya da ortaklaşa sahip olunan kabile topraklarının nokta nokta yapılmış bir tuvali gibi görünürdü. Daha yüksek örgütlenme düzeyinde, yerleşik yaşama geçmiş kabile gruplarından türeyen küçük şehir-devletleri ve uluslar vardı. Bunların ötesinde büyük topraklara hükmeden iki büyük imparatorluk, Çin'in Ming hanedanlığı ve İnkalar bulunuyordu (Moğol İmparatorluğu henüz kurulmamıştı; Osmanlı İmparatorluğu henüz bebeklik dönemindeydi; ve Napolyon'un daha sonra belirttiği gibi Kutsal Roma İmparatorluğu henüz ne kutsaldı, ne Romalıydı, ne de imparatorluktu.)

Birbirlerinden çok uzakta görünen iki toy emperyalist, bir kuşak içinde karşılaşacaktı: İspanya'nın Kastilyalıları ile Meksika'nın Aztekleri. Her ikisi de kabile kökenli devletlerini genişletiyordu; her ikisi de öteki halklar üzerinde hızla denetim kurmuştu, ama onları etkin biçimde içine alamamıştı. Bu iki imparatorluktan Meksika'daki çok daha büyüktü. Aztek başkentinde –günümüzün Mexico City'si– çeyrek milyon insan yaşıyordu: Tudor döneminde Londra'da yaşayan nüfustan dört kat fazla. Denetim altındaki toplam nüfus 20 milyon civarındaydı.[5]

Avrupa 1492'de küçük bir yerdi. Britanya Adaları'nda yalnızca 5 milyon insan vardı, İspanya'da ise yaklaşık sekiz.[6] Siyasal sınırlar, Roma'nın düşmesinden sonra barbar göçlerinden kaynaklanan sınırlardı asıl olarak. Franklar Fransa'ya yerleşmişti,

---

5- Cook ve Borah (1963), "Orta Meksika" nüfusunu –kabaca Aztek İmparatorluğu ve birkaç bağımsız devlet– yaklaşık 25 milyon olarak tahmin etmektedir.

6- Thornton 1987: 36, İspanya'nın nüfusunu 6,5 ile 10 milyon arasında tahmin eder. Hemming 1983: 24, "onun altında" diye tahmin yürütür.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Germenler Almanya'ya, Angluslar ile Saksonlar İngiltere'ye, Vandallar ile Vizigotlar da İspanya'ya. Değiştirmeye yönelik sıkça yapılan girişimler Avrupa toprağını yeryüzünün en kanlı yerlerinden biri haline getirmişse de, bu model yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar şaşırtıcı ölçüde az değişmiştir.

Avrupa'nın seküler yönetimi, çürümüş feodal krallıklarla kişisel hırslar yumağıydı. Mevcut düzgün yollar, bin yıldan uzun süre önce Romalılar tarafından yapılmıştı. Hızla büyüyen şehirler plansız, harap, sağlık önlemlerinden uzak, yoksulluk ve hastalıkla kaynayan yerlerdi. Kıtlık bir bölgeyi vurduğu zaman devlet yardım etme gücünde değildi. Ortalama ömür, yirmiye yakın bir yaşla otuzun biraz üzerinde gidip geliyordu: Günümüzün en yoksul ülkelerindekinden bile daha düşüktü. Avrupa'nın başarıları teknolojikti, toplumsal değil. En iyi gemilere, en iyi çeliğe, en iyi silahlara sahiplerdi; insanların terk etmek ve başkalarını yağmalamak üzere bu silah ve gemileri kullanmak istemelerine yol açacak kadar umutsuz koşulları da vardı. Özellikle İspanya'yı Rönesans çok az etkilemişti; Mağriplere karşı verilen 700 yıllık savaş, yeni bir araştırma ruhu değil, öteki yaşam biçimlerine nefret ve horgörüyle dolu bir savaşçı kültürü üretmişti. 1492'de biten İberya'nın *reconquista*'sı,* Amerika'nın *reconquista*'sı için model olacaktı.

Pratik zekâsı Batı uygarlığını en iyi şekilde temsil eden Montaigne, "Yamyamlar Üzerine" adlı yazısında, Brezilya'dan Fransa'ya getirilen ve 1562'de çocuk-kral IX. Charles'a sunulan üç Tupinamba tutsağı ile kendisi arasında geçen çok açıklayıcı bir konuşmayı aktarmıştır:

> Kral onlarla bir süre konuştu; onlara yaşama tarzımız, görkemimiz ve güzel bir şehrin güzel görüntüleri gösterildi. [Ben]

---

*Yeniden fethetme. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onlara bütün bunlar hakkında ne düşündüklerini ve en dikkat çekici olarak neyi gördüklerini sordum. Aramızda her tür şeyle tıka basa dolu bazı insanlar varken, halkın öteki yarısının kapılarda dilencilik yaptığını, yoksulluk ve açlıktan bir deri bir kemik kalmış olduklarını fark etmişlerdi [böyle söylediler]. Yoksulluğun mahvettiği bu insanların böyle bir adaletsizlik yaşamasını ve ötekilerin boğazına sarılıp evlerini ateşe vermemelerini tuhaf bulmuşlardı.[7]

Tupinambalar, Avrupa'nın tuhaf görkeminin içindeki toplumun sıkıntılarını görmüştü. Belki de çok iyi bildikleri gibi, bu soruların yanıtları, Avrupa'nın yoksullarının Amerika'da boğaz kesip ev yakmasıydı.

1534'te Seville'de sergilenen Inka altın ve gümüşlerinin "muhteşem örneklerini"[8] gördükten sonra, Yeni Dünya'ya giden genç bir İspanyol olan Pedro de Cieza de León, kendi yurttaşlarının yarattığı yıkımın en güvenilir Avrupalı gözlemcilerinden biri oldu. "Biz Hıristiyanların bu kadar çok krallığı yok etmiş olmamız," diye yazdı, "hiç de önemsiz bir üzüntü değil. Hıristiyanlar nereden geçmişse, fethedip keşfetmişse, oradan her şeyi yakıp yıkan bir yangın geçmiş sanki."[9]

Amerikan yerlileri neden bu kadar zayıftı? Amerika neden bu kadar Avrupa'nın ağır yenilgisine uğradı ve Asya ve Afrika'nın tersine, sömürgeleşmekten hiç kurtulamadı? Amerika'nın modern ülkeleri neden Amerikalı değil de, Amerikan toprağında inşa edilmiş taklit birer Avrupa oldular? Neden hiçbiri diplomasi dili olarak bir Amerikan dilini kullanmıyor? Neden bir Amerikan yerlisi adına sahip tek bir başkan, başbakan ya da kral yok?

7- Montaigne 1988: 118-19.

8- Hemming 1983: 89.

9- Cieza de León 1986, 2:66.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Alışılmış cevaplar –Mario Vargas Llosa'nın *Harper's* dergisinde parça parça sattığına benzer cevaplar–, verenlerin kendi çıkarlarına hizmet eder ve üstünlük varsayımlarına dayanır: Yerliler kaybetti, çünkü onlar ilkeldi, çünkü toplumları zayıftı, çünkü sayıca azlardı, çünkü batıl inançları vardı vb. Bu tür açıklamalar, kendi sahte önermeleriyle bile hiçbir şey açıklamaz. Yaşadığımız yüzyılda sömürgeciliğin inişli yokuşlu gelişiminin, ilk karşılaşılan yerlilerin ne kadar "ilkel" olduğuyla pek ilgisi yoktur. Gine ve Yeni Gine gibi birbirinden çok farklı yerler, bugün yerli halkların torunları tarafından yönetilir. Eski Amerika'nın birçok kısmı (Batı'nın terimleriyle konuşacak olursak) onlardan daha ileridir. Gene de Afrikalılar ve Papualılar şartlı özerklik talep ettiler, oysa *Amerikalı* sözcüğü kıtanın yerlisi anlamına bile gelmez.

Amerika neden farklıydı? Bunun kısa yanıtı, hastalıktır. H. G. Wells'in *War of the Worlds* (Dünyaların Savaşı) kitabında belirttiği gibi, Avrupa'nın, binlerce yıl boyunca Amerika için istif etmiş olduğu biyolojik silahları vardı. Bunların arasında çiçek hastalığı, kızamık, grip, veba, sarı humma, kolera ve sıtma sayılabilir. Bunların hepsi, 1492'den önce Batı Yarıküre'de bilinmeyen hastalıklardı. Son Buz Çağı sırasında Amerikan yerlilerinin uzak atalarıyla birlikte nedense Yeni Dünya'ya gelmemişti. Belki de bu hastalıkları taşıyanlar yolda donarak ölmüşlerdi; belki de söz konusu mikrop ve virüsler henüz evrimleşmemişlerdi. Nedeni ne olursa olsun, Amerikan yerlileri bu hastalıklara yakalanmadıkları için bağışıklıkları da gelişmemişti; yeni hastalıklara hemen yakalandılar ve enfeksiyon aşırı ölçüde öldürücü oldu. Bir görgü tanığı, "Yerliler o kadar kolay öldüler ki, bir İspanyolun tek bir bakışı ve kokusu bile ruhlarını teslim etmelerine yetiyor," diye yazmıştı.[10] Bugün bile, yalıtılmış kabileler,

---

10- Crosby 1972: 37'de.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

misyonerlerle ya da maden arayıcılarla ilk temaslarında, yakalandıkları sıradan bir soğuk algınlığı gibi "önemsiz" bir şeyle büyük oranda yok olabiliyor. Yalnızca iki yıl içinde –1988'den 1990'a kadar– Brezilya'nın Yanomami ahalisi, nüfusunun %15'ini asıl olarak sıtma ve grip yüzünden yitirdi.[11]

Yeni Dünya'da oraya özgü bazı hastalıklar da vardı –1498'de Avrupa'da ortaya çıkan frengi de muhtemelen bunlardan biriydi– ama bu hastalıklar az sayıdaydı ve kitlesel ölümlere neden olmadı.

Eski Dünya'nın öldürücü hastalıklarının, devrilmelerinden hemen önce Aztek, Maya ve İnka uygarlıklarının nüfusunun en az yarısını öldürdüğü artık açıktır. Sırf ölü sayısı bile orayı viraneye çevirmeye yetiyordu (Avrupa daha az şiddetli olan Kara Ölüm'den sonra bir yüzyıl boyunca yalpalamıştır), ama hastalık aynı zamanda siyasal bir suikast timiydi de; kralları, generalleri ve kıdemli danışmanları tam da onlara en çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde ortadan kaldırıyordu.

Büyük ölüm, tüm şiddetiyle bir yüzyıldan fazla sürdü. 1600'de, yani yirmi kadar hastalık dalgası hem Kuzey hem Güney Amerika'yı kasıp kavurduktan sonra, geriye yerli nüfusun onda birinden azı kaldı. Belki 90 milyon kişi öldü: Bugünkü rakamlarla bir milyar kişiye eşdeğerdir bu rakam.[12] Tarihteki en büyük can kaybıydı bu. Fethedilene de, fethedene de Tanrı gerçekten de beyaz adamın yanındaymış gibi göründü.

11- Survival International, "Urgent Action Bulletin," Temmuz 1990: 2.

12- Bu rakamlar verilere dayanarak yapılan tahminlerdir. Yalnızca Mezoamerika ve Peru'da nüfus sayımı kayıtları kabul edilebilir veriler sağlar. Peru rakamlarının muhafazakâr yorumu bile (Cook 1981: 114), 1630'da nüfusta yüzde 93 azalma gösterir. Karayipler'de bu düşüş yüzde 100'e yakındı. Kanada'nın kuzeyi ve Amazon'ın bir kısmı gibi bazı ücra yerlerde, çok daha sonraya kadar büyük ölüm oranları görülmedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kıyametten sağ kurtulanlar, Kolomb-öncesi dünyaya kirlenmemiş bir cennet olarak baktılar. On altıncı yüzyıla ait bir Maya kitabından:

O zaman hiç hastalık yoktu;
O zaman ağrıyan kemikleri yoktu;
O zaman yüksek ateşleri yoktu;
O zaman kimse çiçek hastalığına tutulmuyordu;
O zaman göğüsleri alev alev yanmıyordu...
O zaman tüketim yoktu...
O dönemde insanlığın gidişatı düzgündü.
Yabancılar geldiler ve burayı başka bir hale getirdiler.[13]

13- Roys 1967: 83.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir Aztekler

Mexico-Tenochtitlan şehri gururla durur ayakta,
Kimse savaşta ölmekten korkmaz burada...
Bunu aklında tut, ah prenses...
Tenochtitlan'a kim saldırabilir?
Cennetin temellerini kim sarsabilir?
Cantares Mexicanos, yaklaşık 1560

Kolomb kraliyetin gözünden düştü, valiliğini kaybetti ve İspanya'da yoksul ve yarı unutulmuş olarak öldü. İşgalcilerin Karayipler'den çaldığı altın fazla bir şey değildi ve kölelerin, yanan köylerden ne kadar toplasalar o kadar çabuk öldüğünü gördüler. Anakaraya yapılan seferler de aynı ölçüde hayal kırıklığı yarattı: İspanyollar, iki yüzyıl önce doğudan Avrupa'ya kadar seyahat etmiş Marco Polo'nun bildirdiği Şark'tan hiçbir iz bulamadılar. Arapça nutuklar boş boş bakan gözlerle karşılaşıyordu. Kubilay Han adı hiçbir etki yaratmadı. Polo yalan mı söylemişti? Sonra, 1513'te, İspanyollar Orta Amerika kıs-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tağı boyunca zorlukla ilerledi, başka bir okyanus gördü ve bu "Hint Adaları"nın aradıkları yer olmadığından kuşkulanmaya başladı. Şans eseri kıtadaki en büyük iki servet ve uygarlık bölgesinin tam ortasından geçmişlerdi: Mezoamerika ve Andlar.

Kolomb farkında olmasa da, dördüncü seferinde, yani 1502'de Mezoamerikalılarla ilişki kurmuştu. Honduras açıklarındaki Bay Adaları'nda gemisi bir kanoyla karşılaştı: "Maia (Maya) adlı bir eyalete ait... bir kadırga kadar uzun ve 2,5 metre uzunluğunda, yekpare ağaçtan yapılma... ortasında palmiye yapraklarından bir tente var, Venedik gondollarında olanlardan pek farklı değil... tentenin altında çocuklar, kadınlar, mobilya ve satılacak mal duruyor." Kano herhalde Yucatán'daki bir limandan Kostarika'ya ya da Panama'ya gidiyordu. Daha da ilginç olanı, yerlilerin Avrupalılara karşı tepkisiydi. Mürettebat kıyıda yürüyerek tekneyi sert bir akıntıya karşı çekiyordu. "Efendilerinin emriyle," diye yazdı İspanyollar, mürettebat "bizim adamlara küstah bir tavırla yol açmalarını işaret etti, adamlar direnç gösterir gibi yapınca da tehditlerde bulundular."[1]

Yabancıları tanrılarla karıştırmak bir yana, bu Mayalar –Avrupalılarla ilk karşılaşanlar– onlara kenara çekilmelerini emretmişlerdi.

Ayrıca 1502'de, Karayipler'in ölüm tarlalarından çok uzakta anakarada, Meksika İmparatorluğu, prensleri arasından yeni bir imparator seçmişti: Motecuhzoma Xocoyotzin ya da II. Moctezuma. İspanyollar ona Montezuma adını verecekti. O sırada yirmili yaşlarının başında olan, bir Aztek kaynağına göre "iri kıyım değil, ama ince uzun ve ince kemikli" Montezuma, hanedanın dokuzuncu *Tlatoani*'si –kelimesi kelimesine "Sözcü"sü– oldu.[2]

1- Bkz. *National Geographic*, Ekim 1989: 438, 440.

2- Sahagún 1956, 4: 96 (Sahagún'un muhbirleri, 12. Kitap, 9. Bölüm).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İmparatorluğu, Meksika, Texcoco ve Tlacopan'dan oluşan Üçlü İttifak'ın yönettiği gevşek bir şehir-devletler piramidiydi. Bu üç şehir, büyük bir vadide, bir göller bölgesinin arasında, denizden 20 kilometre kadar yukarıda ve karlı dorukların dumanı tüten volkanlarıyla çevrili olarak duruyordu. En güçlüleri Mexico, Azteklerin çoğunlukla kendilerine verdikleri adla *Mexica* yurduydu. Mexico o sırada tüm Amerika kıtasındaki en büyük şehir ve dünyadaki yarım düzine en büyük şehirden biriydi.

Mezoamerikalılar ile Avrupalılar arasındaki ikinci karşılaşma 1511'de yaşandı. Bazı İspanyollar Yucatán'ın doğu kıyısı açıklarında kaza geçirdi ve –incecik taş tapınakları hâlâ denize bakan, duvarlarla çevrili bir Maya şehri olan– Tulum yakınlarında kıyıya çıkmaya uğraştılar. Adamların beşi oracıkta öldürüldü ve geriye kalanlar tutsak alındı.

O dönemde İspanyollar Küba'ya iyice yerleşmişti ve 120 mil batıdaki Yucatán yarımadasında gelişmiş bir uygarlığın var olduğu yavaş yavaş kafalarına dank etmeye başladı. 1517'de Francisco Hernández orayı işgal etmeye çalıştı, ama Champotón'da Mayalar onları ezici bir yenilgiye uğrattı. Adamlardan biri, "Biz kılıçlar, tüfekler ve oklarla karşılık verdiysek de," diye yazıyordu, "bizi kötü bir duruma soktular."[3] Hernández yurduna döndükten kısa süre sonra yaraları nedeniyle öldü. 1518'de Juan de Grijalca, Champotón'da tekrar çarpışmaya girdi ve Meksika Körfezi'nin daha ilerilerine kadar gitti, ama mühimmatı bitince geri çekilmek zorunda kaldı.

Küba'da toprak sahibi ve politikacı olarak yaşamından sıkılan otuz üç yaşındaki Hernán Cortés, ötekilerin başarısız olduğu noktada kendisinin başaracağına karar verdi. O dönemin İspanyollarına göre "epeyce uzun" gürbüz bir adamdı; bu da olasılıkla 1,70 civarında olduğu anlamına gelir. Henüz

---

3- Díaz 1963: 23.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ileri yaşların iri kıyımlığına ulaşmamıştı, ama bir atlının geniş göğsüne ve çarpık bacaklarına sahipti; yakışıklı denilebilecek suratında gözleri ciddiyetle ama sıcak bakıyordu. Döneminin birçok Kastilyalısı gibi o da hırsına yenik düşmüştü ve bu hırsın peşinden koşacak yeteneklere sahipti. Cortés hem kendi parası hem de Küba valisinin finansmanıyla, daha önce hiç görülmemiş büyüklükte bir filo topladı: 11 gemi, 600 İspanyol, 200 yerli Kübalı, Afrikalı köleler, atlar, top, tüfekler, ok ve yaylar ile zırhlı ve vahşi savaş köpekleri. Bu köpekler yaklaşık 100 kilo çekiyordu ve düzenli olarak yerli etiyle besleniyordu. Vali, siyasal nedenlerle desteğini çekti ve denize açılmalarını yasakladı, ama Cortés 1519'da gene de yola çıktı.

Önce Yucatán'ın doğu kıyısında durdu, orada 1511'de gemi kazası geçiren İspanyollardan ikisinin hayatta olduğunu ve turkuvaz rengi Bacalar lagününün kenarında bulunan bir şehir-devleti olan Chetumal'da tutulduklarını öğrendi. Gemicilerin bilgi verme potansiyelini gören Cortés, gemicilerin serbest bırakılmaları için fidye gönderdi. Gemicilerden biri, Katolik rahip olan Gerónimo de Aguilar cinsel perhiz yeminine o kadar sıkı sıkı sarılmıştı ki, Chetumal kralı onu kendi eşlerinin gardiyanı yapmıştı. Ama ötekisi, genç asker Gonzalo Guerrero yerlileşmişti. Dinini bırakmış, yüzüne yerel tarzda dövme yaptırmış ve kralın akrabalarından biriyle evlenmişti.

Çok sevinen Aguilar, Cortés'e katıldı ve kendisini kurtaran kişiye insanların kurban edilme hikâyelerini anlatmaya başladı. İddiasına göre (ki çok mümkündü) gemici arkadaşlarının kaderi de böyle olmuştu. Aguilar, Guerrero'yu onunla gelmeye ikna etmeye çalıştı, ama o Mayalar arasında yerini bulmuştu.

İspanyollar, Yucatán çevresinde dolaşarak, bir süre, Aztek İmparatorluğu'nun sınırlarındaki bir körfez limanında durdular. Burası Maya dilini konuşanlarla Nahua dilini konuşanlar arasındaki etnik sınır bölgesindeydi. ("Nahua" bir dil ailesi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dir; "Nahuatl" bu dilin Meksika Aztekleri'nin konuştuğu bir çeşididir.) Cortés orada her iki dili de akıcı olarak konuşan bir metres aldı. Kadının adı Malintzin idi, ama İspanyollar bunu Malinche ya da Marina olarak anladılar. Kadın yayla Meksikalıları'na karşı büyük nefretiyle harika bir komplocu olduğunu gösterdi; Cortés'i defalarca saldırmaya teşvik etti ve ölümcül hatalar yapmasını önledi. Cortés, bir onu bir Aguilar'ı kullanarak, fethetmeye niyetlendiği insanlarla iletişim kurabildi.

O sırada işgalcilerin faaliyetleriyle ilgili dedikodular, başkentindeki tüccar prenslerin kullandığı ticaret yolu üzerinden Moktezuma'ya ulaşmıştı. Yabancıların kim ya da ne olabileceğinden emin olmayan Moktezuma, iki görevlisini casusluk etmeye gönderdi. Adamlar Meksika Körfezi kıyısına geldiler ve bir Avrupa gemisinin karşısındaki gür yapraklı bir ağaca tırmandılar. Öğrendikleriyle ilgili hikâyeyi, biri İspanyolca öteki Nahuatl dilinde olmak üzere iki tarih kitabının yazarı, Moktezuma'nın torunu,[4] Tezozomoc yazdı:

> Kıyının ötesinde suda sürüklenen şeyi gördüler. Yedi ya da sekiz erkeğin gemiden küçük bir botla ayrıldığını ve kancalarla balık avladıklarını da gördüler... Gördüklerinin raporunu vermek üzere olabildiğince hızlı şekilde büyük Mexico-Tenochtitlan şehrine geri döndüler.
>
> Meksika'ya vardıklarında doğruca Moktezuma'nın sarayına giderek onunla gereken saygı ve mütevazılıkla konuştular. Ona dediler ki: "Efendimiz ve kralımız, tanımadığımız insanların oraya gelmiş olduğu doğrudur. Büyük denizin kıyılarına varmışlar ve balık avlıyorlar, bazıları çubuklarla, bazıları da ağ atarak. Geç

4- Bkz. León-Portilla 1969a: 257. Tezozomoc, *Mexicana* (yaklaşık 1598) ve *Mexicayotl* (yaklaşık 1609) kitaplarını Aztek elyazmalarına dayanarak yazdı. Tezozomoc (1975a: 7), "Ben büyük kral Motecuhczomatzin'in torunuyum," der.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

saatlere kadar balık avladılar, sonra küçük bir kanoya binerek iki büyük kuleyc [yüksek gemiler] giderek tırmandılar. Yaklaşık on beş kişi vardı, bazıları kırmızı ceketli, bazıları mavi, bazıları gri ve yeşil, bazıları da kirli bir renkte, çok çirkin ceketli, bizim *içtilmatli*'miz [*maguey*' lifinden pelerin] gibi; pembe olanları da vardı. Başlarında da kırmızı mendiller ve al boneler bulunuyordu, bazıları da *comales* [tortilla pişirme kabı] gibi büyük yuvarlak şapkalar takmışlardı ki, bunlar güneşten korunmak için olmalı... Tenleri de çok açık, bizimkilerden açık, ama hepsinin uzun sakalları var ve saçları kulaklarına kadar iniyor."[5]

Tanımlar ayrıntılı, doğru ve dünyeviydi. "Tanrıların" çirkin ceketler giyip balığa gitmeleri pek mümkün görünmese de, Moktezuma'nın canı sıkıldı. Azteklerin şanssızlığına Moktezuma kendine güvensiz ve mistik bir Tlatoani idi. Ispanyollarla ilgili ilk haberleri duyduğundan beri kehanetler ve karabasanlarla canı sıkılıyordu; şimdi de Quetzalcoatl, yani Tüylü Yılan adlı bir kahraman ya da tanrıyla ilgili eski bir kehanetten kaygılanmaya başlamıştı.

Efsaneye göre Quetzalcoatl antik çağlarda denize açılmış ve *Ce Acatl*, yani Bir Saz yılında dönme sözü vermişti. Bu yıl, devirli Aztek takvimindeki bütün yıllar gibi, elli iki yılda bir ortaya çıkardı; Quetzalcoatl'ın doğum ve ölüm yılıydı. Olağanüstü bir rastlantıyla Bir Saz yılı Şubat 1519'da başladı. Cortés'in zamanlaması kusursuzdu: Elli ikide bir olasılığı tutturarak hiç farkında olmadan psikolojik bir üstünlük kazanmıştı. İnanıyorum ki, beyaz tanrı mitinin Amerika'daki fetihlerde bir gerçeklik taşıdığı tek zamandı bu ve ileride göreceğimiz gibi çok az Meksikalı, Moktezuma'nın korkularını paylaşıyordu.

---

*Gövdesinden elde edilen sıvının damıtılmasıyla tekila yapılan bir bitki. (ç.n.)

5- Tezozomoc 1975b: 685.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Quetzalcoatl birçok şeydi: antik bir tanrı ve kültür kahramanı, sadakatin ve ilacın koruyucusu, bir sanat öğretmeni. Isa'dan iki bin yıl önce Mezoamerika uygarlığının doğmasından beri çeşitli biçimlerde ona tapılıyordu. Quetzalcoatl aynı zamanda yarı tarihsel bir figürdü de, Azteklerden önce gelen Tolteklerin bir prensiydi. Böyle olduğu için bir zamanlar kral olmuş ve gelecekte de kral olacak olan bir kişi, bir Arthur ya da Barbarossa olarak görülüyordu. Moktezuma'nın daha sonra söylediklerinden onu en çok bunun kaygılandırdığı açıktır: Cortés'in bizzat bu eski hükümdar ya da Meksika tahtında hak iddia eden bir torun olabileceğini düşünüyordu. Sözcü, yabancılarla ilgili ne kadar çok şey duyarsa, kehanetin sözleri kulaklarında o kadar çok yankılanıyordu: *O gelirse... Bir Saz'da, krallara saldıracaktır.*[6]

Meksika[7] türedi bir imparatorluktu ve bunu da unutmamıştı. Toltek Imparatorluğu'nun kalıntılarını korsanca yağmalayan küçük bir savaşçı kabile olarak yalnızca iki yüzyıl önce oraya varmışlardı. Eski Ahit'in Yehova'sı gibi düşmanları mahveden ve halkını vaat edilen topraklara götüren, Huitzilopochtli adlı bir vasi tanrıydı. Meksika Vadisi'ne geldikleri zaman gördükleri hoşlarına gitti: ortasında parlayan gölleriyle verimli volkanik toprağı olan büyük bir havza. 6,5 milyon hektarlık bir alanı kaplayan bu vadi, bugün olduğu gibi her zaman Meksika'nın tam ortasında olmuştur. Göl kıyısı çevre-

---

6- Bierhorst 1974: 37.

7- Antropologlarla tarihçiler *Mexica* [Meksika], *Aztch* ve *Mexicam* [Meksikalı] sözcüklerine belirli anlam farklılıkları vermeye çalıştılar. Daha kesin bir ifadeyle, Mexica, Aztek Imparatorlugu'nun başkenti olan Mexico denilen yerde ve çevresinde yaşayan halktı. Bazı yazarlar "Aztek"in içine aynı Nahua ailesinden dilleri konuşan bağlantılı halkları da sokar. Biçem akıcılığı için ben bu sözcükleri serbestçe kullanıyorum. *Mexican* sözcüğünü bazen Mexica'nın eşanlamlısı olarak, bazen de şimdi Meksika Cumhuriyeti'nin kapladığı coğrafi alandaki, özellikle de antik Meksika'nın hiç silinmez izler bıraktığı orta yaylalardaki nüfusa genel bir gönderme yapmak için kullanıyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sindeki şehir-devletler tüm iyi toprakları çoktan almıştı, ama kaktüsün üstüne tünemiş yılan yiyen bir kartal görüntüsü (halen Meksika'nın ulusal amblemidir) sayesinde Huitzilopochtli, Aztekleri boş olan tek yere, bir çift bataklık adaya yerleşmeye ikna etti: bir çift bataklık ada. Moktezuma'nın torunu bu kuruluş destanını epik Nahuatl dilinde yazdı:

> Denildi ki, antik atalarımızın... Aztlan halkının, Meksikalıların... büyük Mexico-Tenochtitlan şehrini [kurmaya] geldikleri burada anlatıldı, ün kazandıkları yeri, örnek oluşturdukları yeri, *tenochtli* kaktüsünün sular arasında durduğu bu yeri, kartalın tüylerini yaladığı bu yeri... yılanı yuttuğu... sazlar arasında, kamışlar ortasında."

Aztekler işe mütevazı bir şekilde başlayarak balık avladılar ve öteki devletler arasındaki savaşlarda paralı asker olarak çalıştılar. Ama çok geçmeden yurtları bataklık kuşlarına dar gelmeye başladı. Onlara iş verenleri birbirlerine karşı kışkırttılar ve Toltekler'in eski hükümdar sülalesinden insanlarla evlendiler. Dahice toprak doldurarak adalarını yüzen bahçeler haline getirdiler; zengin mısır, sebze ve çiçek ürünleri aldılar. Bir dizi yetenekli hükümdar sayesinde Aztek yerleşim yerleri ikiz şehir halini aldı: Tenochtitlan ve Tlatelolco. Bugün ikisi birlikte Mexico olarak bilinir.

İki şehir büyüyerek tek bir şehre dönüştü, ama her birinin kendi meydanı, tapınakları, soyluları ve hükümdar sarayları vardı. Tenochtitlan'ın iki tarafta çeyrek milden daha uzun olan büyük çarşısında seksen kadar mabet bulunuyordu;[9] Tlatelolco'nunki de neredeyse o kadar büyüktü, ama alanın

---

8- Tezozomoc 1975a: 3-4.

9- Broda 1987: 151.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çoğunu bir pazar yeri kaplamıştı. Biri imparatorluğun siyasal merkezi, öteki ticaret merkezi olan Westminster ve Londra gibiydiler. Iki tören alanına da, savaş ve su tanrılarına yapılan çifte tapınakları destekleyen, üstü düz devasa piramitler egemendi. Bunların yanında *tlaçtli* –takımların gece ile gündüz arasındaki sonsuz mücadeleyi canlandırdığı kutsal bir top oyunu– oynamak için büyük bir taş avlu vardı. Oyun, spor olduğu kadar bir ritüel de olmasına karşın, zenginleri büyük bahislere girmeye cezbediyordu. Meydanların ardında soyluların, rahiplerin ve zengin tacirlerin iki katlı taş sarayları, onların ardında da zanaatkârlara, askerlere ve çiftçilere ait binlerce tek katlı ev vardı. Binaların düz çatıları vardı ve bir gün yirminci yüzyıl Meksikalı ressamlara esin kaynağı olacak canlı duvar resimleriyle boyanmıştı. Ayrıca okullar, atölyeler, asılı tabelâlarıyla dükkânlar ve genel tuvaletler vardı. O dönemin Avrupa şehirlerinin aksine Mexico temizdi; atıklar mavnalarla toplanıyor ve gübre yapılıyordu; binlerce insan her gün sokakları süpürüp yıkıyordu. Her gün banyo yapan Aztekler, özellikle pis olan Avrupalılarla karşılaştıklarında burunlarına çiçek tutmanın iyi bir fikir olduğunu gördülcr.[10] (Ispanyollar banyo yapmayı bir Magribi kâfir geleneği olarak görüyordu; fazla temiz olmak Engizisyon'un dikkatini üzerine çekme riski taşıyordu.)

Mexico'nun sokaklarının çoğunda, modern şehir planında hâlâ kullanılan ızgara tarzı kanallar vardı. Kaldırma köprülü üç büyük kazıklı yol kuzeyden, batıdan ve güneyden anakaraya gidiyordu, bir su kemeri dağ kaynaklarından içme suyu getiriyordu ve uzun bir su yolu deniz suyunu doğuda tutuyordu. Ispanyollar Mexico'ya "diğer Venedik" diyorlardı. Aztekler,

---

10- Aztek yaşamıyla ilgili çizimler için bkz. Clendinnen 1991, Bray 1968 ve Meyer ve Sherman 1987, 5. Bölüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

birçok Amerika halkı gibi, dünyalarını büyük bir ada olarak hayal ediyorlardı; hem şans eseri hem de tasarımı gereği başkentleri bütünün bir mikro-kozmosuydu.

Mexico, kurulmuş olan bütün öteki Toltek şehirlerinden daha büyüktü, ama Tolteklerin ünü o kadar şişirilmişti ki, Moktezuma bunu bilmiyordu. Kendisinin ve halkının sonradan gelme olduklarını hatırlıyordu ve efendi döndüğü sırada bey rolü oynarken yakalanan haddini bilmez bir teşrifatçı gibi hissediyordu kendini. "Sanki yeni gelenin prensimiz Quetzalcoatl olduğunu düşünüyordu... *Buraya gelecek, tahtının ve sayvanının yerini görmeye.*"[11]

Doğrusu şu ki, beyaz adam, yerlileri ve
topraklarını tanımlarken, kendini, kendi güdülerini ve
tüketici arzularını tanımlıyordu.

Frederick W. Turner, 1974

Tuhaf gemiler denizde ilerleyerek en nihayet, yıkıntıları modern Veracruz'dan fazla uzakta olmayan Cempoala yakınlarında demir attı. Cempoala'nın kerpiç tapınakları güneş ışığının altında bugün bile, Cortés'in keşif kolunu duvarların gümüşten yapıldığını bağırarak dörtnala geriye döndüren, kartopu parlaklığındaki pırıltının izlerini taşımaktadır.

Moktezuma bir yatıştırma politikasına karar verdi.

11- Sahagún 1956, 4: 86 (12. Kitap, 3. Bölüm).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Beş adamı [Cortés'i] karşılamaya ve ona hediyeler vermeye gönderdi... Onlara dedi ki... "Efendimizin bu topraklara döndüğü söyleniyor. Gidip onu karşılayın. Ona bir konuşma yapın. Söylediklerine kulaklarınızı açın; dinleyin ve iyi hatırlayın.

"Efendimize götürmeniz gerekenler işte burada. Bu Quetzalcoatl'ın tören giysisidir."

Giysi şöyleydi: turkuvaz renkli bir yılan maskesi; quetzal* tüylerden yapılma bir baş yelpazesi... ortasında altın disk olan... bir yakalık; ve altınla süslenmiş bir kalkan. [Liste iki sayfadan fazla sürer.]

"Ona deyin ki: 'Bizi vekiliniz Motecuhzoma gönderdi. Bunlar size yurdunuz Meksika'ya hoş geldin demek için hediyelerdir.'"[12]

Aztek kaynaklarına göre, Cortés amiral gemisinde ulakları kaba bir şekilde karşıladı. Kendisinden önceki Kolomb gibi o da bir fantezide yaşıyor, altının çamur kadar sıradan olduğu bir krallığı her an bulmayı bekliyordu. Eski bir saplantıydı bu, Avrupa'nın barbar kabilelerinden ve İspanya'nın Arap fatihlerinden miras kalmıştı. Cortés som altın bekliyordu, bol bol altın bekliyordu, aptal tüyleri olan ve turkuvazdan dövme metal tabağın içinde tuhaf süsler değil. Ulaklara, "Hepsi bu mu?" diye sordu. "Hoş geldin hediyeniz bu mu? Siz insanları böyle mi karşılıyorsunuz?" Ulaklar sakince, "Hepsi bu kadar, efendimiz. Bunlar size getirdiklerimiz," dediler.[13]

Cortés onları zincirlere vurdu ve korkutmak için yakınlardaki bir topu ateşledi. Daha sonra ulaklara şarap sundu ve kimin daha büyük savaşçı olduğunu anlamak için ulaklarla İspanyolların çiftler halinde birbirleriyle savaşmalarını öner-

---

*Tropikal bölgelerde yaşayan çarpıcı renkte bir kuş. (ç.n.)

12- A.g.y., R6-R4; 1975: 11-13 (12. Kitap, 3-4. Bölümler).

13- León-Portilla 1962: 26 (12. Kitap, 5. Bölüm).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

di. Ulaklar Moktezuma'nın verdiği yetkinin içinde olmadığını söyleyerek bunu kabul etmediler. Cortés ısrar etti, ama Aztekler kaçtılar ve aceleyle Mexico'ya geri döndüler.

Bu toplantının Bernard Díaz tarafından yazılan İspanyol versiyonu çok farklıdır. Díaz'a göre Cortés "bütün bunları zarif bir gülümsemeyle kabul etti" ve karşılığında biraz cam boncuk, üzerinde altından Aziz George ile Ejderha arması olan kırmızı bir kep ve bir iskemle verdi. Her iki tarafında üzerinde anlaştığı bir nokta, ulakların her şeyi ayrıntısıyla gözlemlemiş olmasıdır. Díaz, "Meksika'da bulunan o yetenekli ressamların" İspanyolların portrelerini yaptığını, gemilerin, silahların, atların, köpeklerin ve Malintzin ile Aguilar'ın tercümanlarının çizimlerini yaptığını söyler.[14]

1550'lerde Peder Bernardino de Sahagún için Azteklerin yazdığı bir fetih tarihi olan Florentine Kodeksi'nin 12. Kitabı, ulakların Moktezuma'ya verdikleri rapordan uzun uzadıya alıntı yapar. Sahagún, Nahuatl dilini akıcı konuşuyor ve bugün iyi etnografya yöntemleri olarak kabul edilecek teknikler kullanıyordu. Yazarlara ve resimli Aztek kitaplarının metinlerine (kodeksler olarak bilinirler) ve görgü tanıklarıyla profesyonel şairlerin eğitimli belleklerine dayanıyordu. Tarih, diye eklemektedir, "Meksika dilinde yazılmıştır... tüm konularda bilgili... bu şehrin fethedildiği savaşta bulunmuş olan önemli saygın kişiler [tarafından]."[15] Bunun sonucu, tüm fetih savaşlarından kurtulmayı başaran en ayrıntılı yerli anlatısıdır. Anılarını daha sonra kaleme almış olan en iyi Avrupalı görgü tanığı Bernal Díaz'dan yirmi otuz yıl önce yazılan bu anlatı, *iki* taraftan da en doğru bakıştır herhalde. Rahip Sahagún, Aztek yazarların adlarını belirtmiyor (belki de onları Engizisyon'dan

---

14- Díaz 1963: 90-91.

15- Sahagún 1989: 2'de.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

korumak için), ama eserleri birinci elden tanıklık olarak onlar adına konuşuyor. Aşağıda, ulaklarının Moktezuma'ya sunduğu haliyle işgalcilerin silahlarının ve görüntülerinin tanımı var:

"[Top] Patladığında, iç kısmından taştan topa benzer bir şey çıkıyor, ateş yağdırıyor ve kıvılcımlar çakıyor. Ondan çıkan dumanın pis bir kokusu var, çürümüş çamur gibi, beyni taciz ediyor. Atcşlenirse... bir ağaca, ağacı kıymık haline getiriyor – olağanüstü bir görüntü, sanki biri içeriden ağacı havaya uçurmuş gibi.

"Silahları ve ekipmanları, hepsi demirden yapılmış. Üzerlerine demir giyiyorlar; başlarına demirden miğfer takıyorlar; kılıçları demir; yayları demir; kalkanları demir; mızrakları demir.

"Geyikleri onları sırtlarında taşıyor ve bu hayvanlar bir çatı kadar uzun.

"Vücutlarının her yeri örtülmüş; yalnızca gözleri görülebiliyor. Çok beyazlar, sanki kireçten yapılmışlar. Sarı saçları var, gerçi bazılarınınki siyahtı. Sakalları uzun ve sarı, bıyıkları da sarı...

"Köpekleri büyük, yatık, dalgalı kulakları ve uzun, sarkık dilleri var. Bu köpeklerin ateş saçan, öfkeyle parlayan gözleri var – sarı gözler, yakıcı bir sarı... Çok güçlüler, yorulmak bilmez ve heyecanlılar. Dillerini sarkıtarak, soluk soluğa koşuyorlar. Bir de jaguarlar gibi benekleri var..."

Motecuhzoma bunu duyunca içi çok büyük bir korkuyla doldu. Sanki kalbi yavaşlamış, sanki büzüşmüştü; çaresizlik her yerini sarmıştı.[16]

Cortés, Cempoala'daki üssünü takviye ettikten sonra gemilerinden birini İspanya'ya gönderdi ve geriye kalanları terk

---

16- Sahagún 1956, 4: 92-93; 1975: 19-20 (12. Kitap, 7. Bölüm).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

etti. Küba valisi Meksika'ya gitmesini yasakladığı için, Cortés İspanya kralının bunları duymasına ihtiyaç hissediyordu. Gemilerini batırarak her adamını kazanmaya ya da ölmeye mahkûm etti.

Daha sonra İspanyollar, Aztek İmparatorluğu'nun tebaasından, hoşnutsuz Cempoala halkından bir kuvvetle birlikte anakaraya doğru yürüyüşe geçti. Kıyıyla Meksika Vadisi arasındaki dağlarda, Aztek ordularına direnmiş ve bağımsızlığını korumuş olan küçük Tlaxcala Cumhuriyeti vardı. Tlaxcala dili, dini ve gelenekleri Meksika halkınınkiyle aynıydı ve tüm Mezoamerika'da tapınılan tanrı Quetzalcoatl'a kesinlikle onlar da tapıyordu. Ama Cortés'in kimliği konusunda pek sıkıntı çekmediler. Bernal Díaz'a göre, İspanyolları öldüreceklerini ve acı biber soslu beyaz etle şölen kuracaklarını söyleyerek övünüyorlardı.[17] (Eski Meksika'da ritüel yamyamlığın uygulanmış olması mümkündür, ama bulgular kesin değildir. Nahuatl dilini anlayabilen tek kişi olan Malintzin bu ölçüsüz tacizleri uydurmuş da olabilir.) Durum ne olursa olsun, Tlaxcala halkı, sınırlarını geçtikleri andan itibaren yabancılarla şiddetle savaştı. İspanyollar, çelik dışında her şeyi jilet gibi kesen obsidyen* uçlu tahta palalara adamlarıyla atlarını kurban verdiler; bir atın başı tek bir darbeyle gövdesinden ayrıldı.[18] İspanyollar toplarını kullanarak kazandılar, ama Tlaxcala halkı "uzun süre saflarını korudu ve hatırı sayılır bir süre iyi savaştı."[19] Champotón'daki Mayalar gibi onlar da "tanrılar", silahlar ve dev "geyik" karşısında hiç korku belirtisi göstermemişti.

O gece, diye yazdı Bernal Díaz, "hiç yağımız olmadığı için,

17- Díaz 1963: 141, 153.

*Ok başı ve bıçak yapılan, lavların soğumasıyla oluşan, koyu renkli, cama benzer çok sert bir taş. (ç.n.)

18- A.g.y., 158.

19- A.g.y., 143.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaralarımızı, öldürüp karnını yardığımız iri kıyım bir yerlinin yağlarıyla sardık."[20]

Tlaxcala, yeni bir çarpışmadan önce istihbarat toplamak umuduyla İspanyol kampına yiyecekle birlikte elçiler gönderdi. Malintzin elçileri ihbar etti; Cortés elçilerin ellerini kestirtti ve eve gönderdi. Bu arada bir Tlaxcala generali, İspanyolların zor öldürülseler de ölümlü olduklarını göstermek için basit bir deney yaptı: Bir İspanyolu boğulana kadar suyun altında tuttu.[21]

Ağır kayıplar verilen yeni bir çarpışmadan sonra Tlaxcala konseyi barış önerisini kabul etti. Cortés'in ödediği bedel, Meksika'ya karşı bir ittifak oluşturmak oldu. O sırada İspanyolların elinde ancak on iki at kalmıştı ve kırk beş adamlarını, yani kıyıda kalanların dışında güçlerinin yaklaşık onda birini kaybetmişlerdi.[22] Bazı önde gelen İspanyollar Cortés'e geri çekilme zamanının geldiğini söylemişti bile. Tlaxcala kararını değiştirmezse er ya da geç Meksika üzerine yürüyüşünü bırakmak zorunda kalacaktı. Bernal Díaz, "Biz..." diye yazdı, "Cempoala müttefiklerimizin barışçı bir halk olarak anlattığı Tlaxcala halkı bizi böyle zor duruma düşürüyorsa, Montezuma ile savaşmak zorunda kalınca başımıza neler geleceğini merak ettik."[23]

İspanyollar ve yerli müttefikleri, kamu binaları dünyadaki en büyük piramitler arasında sayılan antik bir kent olan Cholula'ya ilerledi.[24] Bugün doğal bir tepeye benzeyen bu geniş yapının doruğunda, Quetzalcoatl'a yapılmış tapınakların en güzeli duruyordu. Moktezuma'nın Cortés'in kimliğiyle ilgili korkularının kendi zihni dışında bir geçerliliği olsay-

---

20- *A.g.y.*

21- Wolf 1982: 72 (kıyaslayın Galeona 1985, 1: 55-56).

22- Diaz 1963: 152.

23- *A.g.y.*

24- Mısır'ın Büyük Piramiti'nden daha kısa, ama hacim olarak daha büyüktür.

dı, Meksika'nın müttefikleri olan Cholulalıların tuhaf beyaz adamlara korkuyla karışık saygı beslemelerini beklerdi insan. Ama bir Tlaxcala anlatısına göre, Avrupalılara "zıpçıktı" ve "yabancı vahşiler" demişler.[25]

Bernal Dıaz, Malintzin'in bazı çenesi düşüklerin konuşmalarını duyduğunu ve kuşku uyandırıcı kadar çok miktarda taco sosunu fark ettiğini bildiriyor. "Yani onlara kardeş gibi muamele etmeye başlamamızın, Tanrı'nın ve Kral'ın emirlerini anlatmamızın karşılığında, onlar bizi öldürmeyi ve etimizi yemeyi planlıyorlardı; tuz, biber ve domates kaplarını çoktan hazırlamışlardı."[26] Aztek anlatısı böyle bir komployu inkâr eder, katliamdan Cortés ve Tlaxcalalıları sorumlu tutar.

> Birden bıçaklamalar oldu, kılıç darbeleri oldu, ölümler oldu. Cholulalılar hiçbir şeyden kuşkulanmadı. Ispanyolları kılıçsız ya da kalkansız karşıladılar. Yani ihanetle katledildiler. Tlaxcalalıların ihanetiyle körler gibi, neden öldüklerini bilmeden öldüler.[27]

Bundan sonra Ispanyollar, volkanik Popocatépetl ile Ixtaccíhuatl arasındaki yüksek tepeden, Meksika Vadisi'ne açılan muhteşem kapıdan ünlü yürüyüşüne başladı. Moktezuma geçitte onları geri döndürmek için bazı zayıf hileler denedi. En aptalcası da onları satın almaya çalıştı.

> [Ispanyollara] Altın amblemler, *quetzal* tüyleriyle süslü bayraklar ve altın kolyeler verdiler. Bunları verdikleri zaman Ispanyolların yüzleri sırıttı: Memnun oldular, çok sevindiler. Altınları maymunlar gibi kaptılar... açgözlülükle şişmişlerdi; açlıktan yırtıcı haldeydiler; yaban domuzları gibi o altının açlığını çekiyorlardı.

25- Muñoz Camargo, León-Portilla 1969a: 59-61'de alıntı.

26- Díaz 1963:199.

27- Sahagún 1956. 4: 99; 1975, 29-30 (12. Kitap, 11. Bölüm).

Altın bayrakları kaptılar, saga sola salladılar, yukarıdan aşagıya incelediler. Barbarca bir dilde anlaşılmaz sözler söylediler; söyledikleri her şey vahşi bir dildeydi.[28]

En sonunda yabancılar karlı tarlalardan inerek vadiye, ortasında parıldayan Aztek kentine baktılar. Meksikalılar için bu normal bir manzaraydı; Bernal Díaz'a göre mucize gibi bir şeydi.

Suda inşa edilmiş bütün bu şehirleri ve köyleri, kuru topraktaki ötcki büyük kasabaları, Meksika'ya giden o düz ve engebesiz yolu gördüğümüz zaman, şaştık kaldık. Bu büyük kasabalar ve *cue'ler* [piramitler] ve sudan yükselen binalar, hepsi taştan yapılmış, Amadís masalının büyülü bir görüntüsüne benziyordu. Gerçekten de bazı askerler bütün bunların rüya olup olmadığını sordu.[29]

Adaleti çekip alın,
krallıklar büyük ölçekli suçlular çetesinden başka nedir? ...
Bir çete erkeklerden oluşan bir gruptur...
yağma daha önce üzerinde anlaşılmış kurallara göre bölünür.
Bu haydutluk... toprak ele geçirir,
bir üs kurar, şehirleri zapt eder ve
halklara boyun eğdirirse, o zaman krallık unvanını
açık olarak benimser.
Aziz Augustinus, City of Gold, yaklaşık 420

28- A.g.y., 1956, 4: 101; 1975: 31 (12. Kitap, 12. Bölüm).

29- Díaz 1963: 214.

İspanyollar, beş mil uzunluğunda, seksen yarda genişliğinde ve yontma taştan yapılma Iztapalapa kazıklı yolu boyunca ilerlediler. Díaz, "Geniş olmasına karşın," diye hatırlıyordu, "insanlarla o kadar doluydu ki, herkese çok az yer düşüyordu. Bazıları Meksika'ya gidiyor, bazıları da geliyordu, ayrıca bizi görmeye gelenler de vardı... Kuleler ve *cue*'ler doluydu, bir de gölün dört bir tarafından kanolarla da geliyorlardı."[30]

Olaydan çok sonra yapılan, Meksika'ya girişle ilgili romantik İspanyol resimleri, Cortés'i centilmence bir alayın başında gösterir. Azteklere göre, İspanyollar pusu korkusuyla ilerliyorlardı, Cortés arkadan öncülük ediyordu.

En önde dört atlı geldi, ötekilere rehberlik ediyor, geri kalanlara yol gösteriyordu. Sürekli yön değiştiriyor, dönüyor, geri ve ileri gidiyor... yan sokaklara sapıyor, evleri inceliyor, devamlı çatı ve teraslara bakıyorlardı.

Köpekleri de aynı şeyi yapıyordu, köpekleri ötiden koşuyordu. Her yeri koklayarak ilerliyordu; soluk soluğa geliyorlardı, her zaman soluk soluğa.

Yalnız ilerleyen, önde ve tek başına, bayraklarını tutan kişi geliyordu... onun ardında demir kılıçlı adamlar vardı; kılıçları çekili olarak, kılıçları parlayarak geldiler. Omuzlarında... ağaç ve deriden kalkanlar vardı.

İkinci olarak, süvari birliği halinde, sırtlarında insan taşıyan atlar geldi... bu *caballos* –"geyikler"– kişnedi ve burnundan kuvvetle hava çıkardı; çok terliyorlardı, ter üzerlerinden su gibi akıyordu; ve ağızlarındaki köpük yere damlalar halinde düşüyordu...

En sonda da, arkadan emirler veren komutanları [Cortés] geliyordu; savaş komutanımızın, *tlakatekatl*'ın eşdeğeri gibi görünüyordu.[31]

30- A.g.y., 216.

31- Sahagún 1956, 4: 105-7; 1975: 39-40 (12. Kitap, 15. Bölüm).

Mexico City'nin gölleri o zamandan bu yana kurudu ve kazıklı yol, trafikten boğulan bir bulvar halini aldı. 1960'ların sonunda metro yapmak üzere bu bölge kazıldığında, ortaya küçük ve yuvarlak bir tapınak çıktı. 1519'da bu tapınak Tenochtitlan'ın merkezinin kenarında duruyordu; şimdi Pino Suárez istasyonunun ortasında durur ve işe gidip gelen kalabalıkları böler.[32] Burası olasılıkla, Sekizinci Rüzgâr gününde, İspanyollara göre 8 Kasım 1519'da, Aztek imparatorunun en sonunda Cortés ile karşı karşıya geldiği yerdir.[33]

İki erkek de sağlıklı, ince ve yaşça birbirine oldukça yakındı – Moktezuma beş altı yaş daha büyüktü. Koyu renk saçlarını kulaklarını örtecek kadar uzatmıştı ve küçük bir sakalı vardı. Cortés'in seyrek siyah sakalı alt dudağındaki yara izini saklayamıyordu: Bir kadınla ilgili bıçaklı bir kavganın yadigârıydı. Her iki liderin de yanında en yakın adamları vardı; Aztekler *quetzal* tüylerinden bir sayvanın altında göz kamaştırıcı, İspanyollar dökme çelikten kaplumbağa kabuğu gibi zırhları içinde pul pul yaratıklardı. An, her ikisi için de çok şeyle yüklüydü, ama özellikle Moktezuma için. Övme, hile ve rüşveti denemişti. Cholula'da olanlardan sonra, yabancıların Quetzalcoatl ile bir ilgilerinin olma olasılığı çok düşüktü. Ama sözlerine bakılırsa, Moktezuma Cortés'i geri dönen bir Meksika kralı gibi karşılama politikasına sıkı sıkı yapışmaya karar vermiş görünüyordu.

İkisi birbirlerine armağanlar verdikten sonra, Sözcü, Nahuatl konuşma sanatının görkemli, kendini tekrar eden tarzında şu konuşmayı yaptı:

32- Bir resim için bkz. Matos 1988: 30.

33- Kaynaklar bu tarih konusunda biraz farklılık gösterir. Florentine Kodeksi (Sahagún 19575: 80) ve Üçüncü Chimalpahin *Relación* (1965: 121) bu tarihi 1-Rüzgâr olarak verir, oysa öteki yerlerde Chimalpahin'in 8-Rüzgârı vardır. Meksika ve Hıristiyan takvimleri arasındaki kesin ilişki bugün de sorgulanmaya açıktır.

Efendim, bitkinsiniz, yorgunsunuz. Topraklarınıza gelmişsiniz; şehrinize, Meksika'ya gelmişsiniz. Sayvanınızın altında dinlenmeye gelmişsiniz; yerinize, tahtınıza gelmişsiniz.[34]

Onlar bu tahtı bir süreliğine sizin için korudular, sizin için sakladılar, artık göçüp gitmiş olanlar, vekillcriniz olan kişiler: krallar Itzcoatl, Birinci Motecuhzoma, Axayacatl, Tizoc, Ahuitzotl. Mexico şehrini sizin için bir sürcliğine korudular ve yönettiler. ...

Keşke bir tanesi burada bulunsaydı da tanıklık etseydi, şimdi benim gördüklerime onlar da hayret etseydi! Benim gördüklerimi görseydi: Ben, sonuncu; ben, tüm efendilerimizin saltanat sürcni. Yo, hayal görmüyorum; uyurgezer degilim... Şimdi sizi görüyorum, gözlerim yüzünüzü görüyor!

Bir zaman acı çektim: Gözlerimi Gizem Bölgesi'ne diktim. Siz de bulutların içinden, sislerin içinden çıkıp geldiniz.[35] Tıpkı kralların, hüküm sürenlerin, şehrinizi yönetmiş olanların öngördüğü gibi...

Artık kehanet gerçekleşti; siz gelmişsiniz. Büyük bir yorgunlukla, büyük çabalarla buraya varmışsınız.

Şimdi gelin ve dinlenin; soylu saraylarınızın sahibi olun; vücudunuzu rahatlatın. Topraklarınıza girin, efendilcrimiz![36]

Moktezuma ödlek olabilirdi, ama sözleri her tür "adil savaş" mazeretini ortadan kaldırdı. Daha beş yıl önce, İspanya kralı fani ruhunu kurtarmak için, yabancı halklara, hatta putatapar-lara bile, önce boyun eğme şansı verilmeden saldırılmayacağı ilkesini benimsemişti. *Conquistador*'lar, bu tek seçenekli seçimi

---

34- Mezoamerika'da, antik Çin'de olduğu gibi, taht bir şilteydi. iskemle degil. (Başkan Mao'ya verilen Çin adının kelime anlamı "Şilte Elendisi" Mao'dur.) Moktezuma Cortés'i "şiltenize, yerinize" diye davet eder.

35- İspanyollar volkanların üzerindeki bulutların arasından aşağıya indiler.

36- Sahagún 1956, 4: 108-9; 1975: 44 (12. Kitap, 16. Bölüm).

sunan, "Icap" olarak bilinen saçma bir belgeyi okumak zorundaydı. Moktezuma, Cortés'e Meksika tahtını sunmakla zaten boyun eğmişti. Aztek anlatısı, Cortés'in yanıtıyla devam eder

> Motecuhzoma'nın konuşması sona erdikten ve Cortes bu konuşmayı duyduktan sonra, Malintzin çeviri yaptı ve anlamını açıkladı.
>
> Cortés, Motecuhzoma'nın sözlerini anladığı zaman, Malintzin aracılığıyla cevap verdi. Onunla barbarca bir tonda konuştu; barbarca bir dilde dedi ki:
>
> "Rahat ol, Motecuhzoma, korkma. Seni çok seviyoruz. Bugün yüreklerimiz huzur içinde."[37]

Çok şaşıran İspanyollar daha sonra tuhaf metropole girdiler. Díaz okura soruyor: "Sokaklardaki, çatılardaki ve su yollarında kanolardaki erkekler, kadınlar ve oğlanlar kalabalığını, bizi görmek için gelmiş olanları kim sayabilir şimdi? Harika bir manzaraydı ve yazarken her şey sanki daha dün olmuş gibi gözlerimin önüne geliyor."[38]

İspanyollarla müttefikleri şehir merkezine götürüldüler ve Moktezuma'nın ölmüş babası Axayacatl'ın sarayında ağırlandılar. En büyük piramidin yanında duran bu bina 400 İspanyol, 6 bin Tlaxcalalı, bir düzine at ve rahat etmeleri için gereken her şeyi barındıracak kadar büyüktü. Sarayın yıkıntılarından ve benzer binaların çizimlerinden bir hükme varılacak olursa, birbirine bağlı salonlar ve avlulardan oluşan bir kompleksti burası. Sonraki sekiz ay boyunca saray işgalcilerin üssü ve kalesi olarak hizmet verdi; birkaç hafta içinde de Moktezuma'nın hapishanesi oldu.

37- A.g.y., 1956, 4: 109; 1975: 45; León-Portilla 1969b: 160.

38- Díaz 1963: 218.

Dinimiz size aptalca gelebilir, ama sizinki de bana öyle geliyor.
Oturan Boğa, Siyu, 1889

Chacun appelle barbarie ce qui n'est pas de son usage.*
Montaigne, yaklaşık 1588

İki taraf birbirini ölçüp biçerken hüküm süren doğal olmayan sakinlik sırasında, İspanyollar Meksika başkentinin turistleriydi. Aztek yazarları şehri ayrıntıyla anlatmıyor, çünkü burası onlara Londra'nın Londralılara geldiği kadar tanıdık geliyordu, bu yüzden bir süreliğine Avrupalıların bakış açısına dönmeliyiz.

Birincisi, yabancılar Moktezuma'nın mal mülkünü ve faaliyetlerini yakından gözlediler. Tlatoani, şimdi Meksika ulusal sarayının bulunduğu yerde, ana piramidin biraz güneyinde yaşıyordu. Sarayda devlet odaları, şölen salonları, yatak odaları ve binden fazla kişiye hizmet verebilecek mutfakların yanı sıra, Aztek İmparatorluğu'nun gelir ve giderlerini ayrıntıyla kaydeden hiyeroglif kitaplardan oluşan "bir büyük ev" de vardı.[39] Oymalı silahlar, pamuklu zırhlar ve tüylü mozaikten hanedan armasının bulunduğu zırhlarla (eski Amerika'nın büyük kısmında görülen belli başlı sanat biçimi) dolu iki ev vardı. Ama işgalcileri en çok etkileyen şey, imparatorun hayvanat bahçeleri oldu: Avrupa'da o sırada bilinmeyen bir dün-

---

*(Fr.) "Bize uymayana barbarlık deriz." (y.h.)

39- Ünlü *Codex Mendoza* vergi listeleri içerir. Bir Aztek vergi kitabının ötcki yayınlanmış örneği için bkz. León 1982.

ya harikasıydı bunlar. Büyük bir kuşhanede "soylu kartaldan daha küçük kartal türlerine, öteki büyük kuşlara, çok çeşitli renklerde küçük kuşlara ve tüy-işlerinde kullanmak üzere ince yeşil tüyler aldıkları kuşlara kadar her tür kuş vardı. Bunlara... *quetzal* deniliyordu."[40] Flamingo da dahil olmak üzere çeşitli türlerde su kuşları için havuzlar vardı; Cortés, İspanya kralına yazdığı mektuplarından birinde, sadece su kuşlarının günde yaklaşık 125 kilo balık yediklerini eklemişti.[41]

Hayvanat bahçesinin öteki kısımları daha korkutucuydu. Büyük kediler, kurtlar, yılanlar ve küçük yırtıcı hayvanlar yalnızca eğlence için orada tutulmuyordu; onlar Aztek erkinin üstüne yerleştirildiği savaş kültünün ağızlarıydı. Díaz, "Bizi Meksika'dan sürüp attıkları ve askerlerimizden sekiz yüz ellisini öldürdükleri zaman, bu hayvanları ve yılanları günler boyunca onların cesetleriyle beslediler," diye yazdı.[42]

Cortés başta askerlerine "nasıl bir tavır alacaklarını daha iyi anlayana kadar" fazla uzaklaşmamalarını emretti.[43] Silahlarına ve küstahlığına karşın, görmüş oldukları en büyük şehirde kendisiyle adamlarının yalnızca 400 Avrupalı olduğunu asla unutmuyordu.

Dört gün sonra Cortés ve birkaç başka kişi daha Tlatelolco'nun, yani Tenochtitlan'ın ikizinin –1473'te büyük Mexico City'yi oluşturmak üzere ülkeye dahil edilmiştir– orta meydanına götürüldü. Tezgâhları, atölyeleri, hakemleri ve bronz mallardan mobilyaya, çikolataya (Nauhatl dilinde bir sözcük) kadar akla gelebilecek her tür ürünüyle Tlatelolco'nun geniş pazarı onları büyüledi. Burada Meksika kültürünün anlayabilecekleri ve takdir edebilecekleri unsurlarını gördüler.

40- Díaz 1963: 218.

41- Von Hagen 1962: 132-33'te.

42- Díaz 1963: 229.

43- *A.g.y.*, 221.

On altıncı yüzyılda çatışan tüm Avrupa ve Amerika ulusları içinde en çok ortak yanı olanlar Aztekler ve İspanyollar idi. Her ikisi de savaşçı, tüccar halklardı, para canlısı ve şiddete çabuk başvurmaya yatkın insanlardı. Her ikisi de dünyayı yönetmek için ilahi bir misyona sahip olduklarına inanıyordu. Birbirlerine birden fazla nedenle layıktılar.

İspanyollar pazardan Tlatelolco'nun ana piramidine, insanların durduğu zeminden 450 metre yüksek olan yapay bir dağa götürüldüler. Piramidin düz tepesinde kurban sunakları ve dumanı tüten tütsü mangalları vardı; bunların ardında tanrının evleri –gerçek tapınaklar– 150 metre kadar yukarı göğe yükseliyordu. Aztek ulusu burada yaklaşık iki yıl sonra kan dökerek ölecekti. Bernal Díaz:

> Şimdi pazardan ayrılmamıza izin veriyorlar... büyük *cuc*'lerinin[44] durduğu meydanların ve sarayların olduğu yere gidiyoruz. Oraya varmadan, sanıyorum Salamanca Meydanı'ndan daha büyük bir dizi geniş avludan geçiyor insan. Bu meydanlar çift sıra ağaçtan duvarlarla çevrilmiş ve tüm alan gibi çok düzgün beyaz kaldırım taşlarıyla döşenmişti. Bu taşların bulunmadığı yerlerde her şey beyazlatılmış ve cilalanmıştı, gerçekten de tüm alan o kadar temizdi ki, tek bir saman ya da toz tanesi görülmüyordu...
>
> *Cue*'nun tepesi açık bir alan oluşturuyordu... ve orada zavallı yerlileri kurban ettikleri büyük taşlar duruyordu. Orada ayrıca bir ejderha gibi devasa bir şey ve öteki korkunç figürler de vardı ve o gün epeyce kan dökülmüştü. Meşum figürlerine ev sahipliği yapan mabetten iki *papa* [papaz] ile birlikte çıkan Montezuma hepimize derin bir reverans yapıp dedi ki: "Efendimiz... bu büyük *cue*'muzu tırmandıktan sonra yorulmuş olmalısınız."

44- *Cue* Nauhatl dilinde bir sözcük değildir. Aztekler tapınağa *teocalli*, "Tanrı'nın evi" derler.

Cortés de hiçbirimizin hiçbir şeyden asla yorulmadığı cevabını verdi. Sonra Montezuma onu elinden tutup büyük şehrine ve suyun üstünde duran öteki şehirlerle gölü çevreleyen topraktaki birçok öteki şehre bakmasını söyledi... Orada öylece durup baktık, çünkü o devasa meşum *cue* o kadar yüksekte duruyordu ki her şeye hâkimdi. Meksika'ya giden üç kazıklı yolu gördük: dört gün önce geçtiğimiz Iztapalapa kazıklı yolu ve daha sonra büyük yenilgimiz gecesinde oradan kaçacağımız Tacuba [Tlacopan] kazıklı yolu... Şehre su vermek üzere Chapultepec'ten gelen temiz suyu ve kazıklı yol üzerinde aralıkla inşa edilmiş köprüleri gördük... çok sayıda kano gördük, bazıları mallarla geliyor, ötekiler ticari yük ve mallarla gidiyordu... Bu şehirlerde parlak beyaz kule ve şatolara benzeyen *cue*'ler ve mabetler gördük: Muhteşem bir manzaraydı. Tüm evlerin çatıları düzdü ve kazıklı yollar üzerinde kale gibi inşa edilmiş başka küçük kuleler ve mabetler vardı.

Her şeyi gördükten ve yorum yaptıktan sonra, büyük pazara ve alıp satan insan kalabalığına geri döndük. Mırıltılı sesleri bile üç kilometre öteden duyulacak kadar yüksekti. Dünyanın birçok yerine, Constantinople'a, Roma'ya ve İtalya'nın her tarafına gitmiş olan bazı askerler bu kadar iyi planlanmış, bu kadar büyük, bu kadar düzenli ve bu kadar çok insanla dolu bir pazar daha görmediklerini söylediler.[45]

Tenochtitlan meydanı, tepeden bakılınca, bir buçuk kilometreden fazla güneye uzanan başka bir büyük tapınak kompleksi olarak görülmüş olmalı. Yeni kazılar, ikiz şehrin ana piramitlerinin aşağı yukarı aynı büyüklükte olduğunu gösterdi.[46] Piramitler dikti ve olasılıkla dört büyük tabaka üzerinde teraslarla

---

45- Díaz 1963: 234-35.

46- Matos 1989: 206.

yapılmıştı. Batı tarafında iki paralel merdiven aşağıdan yukarıya doğru kıvrımsız uzanıyordu. Dorukta yan yana inşa edilmiş iki tapınaktan biri su, yağmur ve bereket tanrısı Tlaloc'a adanmıştı; öteki Azteklerin savaşçı azizi Huitzilopochtli'ye aitti. Bernal Díaz doğru söylüyorsa, Huitzilopochtli tapınağını "kardeşi" Tezcatlipoca ile paylaşıyordu. Güney Sinekkuşu[47] olarak çevrilebilecek Huitzilopochtli gündüz güneşiyken, Bugulu Ayna Tezcatlipoca gece gökyüzünü, kuzeyi ve güneşin yeraltında yaptığı gece yolculuğunu temsil ediyordu.

Misyoner papazlar Nahuatl dilini öğrenerek, imge ve ritüellerin ardındaki anlamları biraz anlamaya başlayınca, Aztek tanrılarını çoğunlukla antik Yunan ve Roma tanrılarıyla karşılaştırdılar: "Huitzilopochtli dedikleri bu tanrı," diye yazdı Sahagún, "başka bir Herkül'dür!"[48] Aslında Aztek dini bundan daha örtüktü. Zeus ve Merkür'ün aksine, Meksika tanrıları devasa boyutlarda yapılmış insan temsilleri değildi. Aztek dini yapı olarak Hinduculuğa daha yakındı: Sayısız tanrısı birbirinin içine geçmişti ve kaleydoskop gibiydi; doğa, zaman ve uzamın kavramlaştırılmış haliydi.

Aztek kozmolojisi derin ölçüde ikilidir, birbirini tamamlayan güçlerle kurulmuştur: gece ve gündüz, yaşam ve ölüm, ateş ve su, erkek ve kadın, dağ ve okyanus, gelecek ve geçmiş. Bunlar Yüksek İkilik'te, Ometeotl'da ve tanrı-kahraman Quetzalcoatl'da uzlaşır. Quetzalcoatl adı, Tüylü Yılan'ın yanı sıra Değerli İkiz olarak da söylenir ve kuş-yılan simgeleri gökyüzüyle yeryüzünü birleştirir.

Azteker, dünyanın sürekli olmadığına ve çok narin olduğuna inanıyorlardı. Güneşin zayıflayıp öleceğinden ve evrenin bir felaketle sona ereceğinden sürekli kaygı duyuyorlardı

47- Conrad ve Demarest 1984: 27.

48- Sahagún 1981: 257.

– takvimlerinin döngüleriyle yakından ilişkili bir inançtı bu. Şimdi ulusal müzenin Meksika Salonu'na egemen olan ünlü Güneş Taşı ya da Takvim Taşı üzerindeki hiyeroglifler, daha önce dört çağın yaratıldığını ve yok edildiğini anlatıyordu; Hareket denilen ve depremle sona ermeye yazgılı olan şimdiki çağın ötekilerden farklı olacağına inanmak için hiçbir neden yoktu. Bunun yanında taş, elli iki yılda bir aynı başlangıç noktasına dönen –Takvim Turu olarak bilinen bir dönem– karmaşık iki zamanölçere de değinir.

İki Takvim Turu da tamamlandığı zaman, evrenin özellikle istikrarsız olduğu düşünülür ve yeni döngüyü uygun bir şekilde başlatmak için büyük çabalar gösterilirdi. Çömlekler kırılıp yerine yenileri yapılır, tüm Meksika'da yeni bir ateş yakılır, piramitler genişletilir ve bol kurbanlar yeniden sunulurdu. Bu düşünceler bize bu şekilde tuhaf görünebilir, ama bir dünyayı yıkıp bir başkasını kuran tanrı teması birçok dinde bulunur – Nuh'a bakın. Dünyanın dört bir yanında insanlar, doğal felaketlerden kendi yaptıkları işlerin sorumlu olduğunu hissetme eğilimindedir. Bu kaygıyı besleme konusunda Amerika'nın volkanik topraklarında çığ, sel, deprem ve şiddetli patlamalar hiç eksik olmazdı.

Amerikan yerlileri, insan yaşamının çevresine ödettiği bedeli seziyordu. İnsan geriye kalan varlıklardan ayrı ve onlardan üstün bir biçim olarak görülmezdi; önemli olan dünya, bu yeryüzüydü, hayali bir ahir dünya değil. İnsanlar doğayla karşılıklı ilişki içinde yaşıyordu ve öteki yaşamın pahasına keyfini sürdükleri varoluş karşılığında ödeme yapılması gerekiyordu.

İsa'dan sonra birinci binyılın büyük kısmını kaplayan ve Klasik dönem olarak bilinen dönem sırasında ödemeler genellikle yöneticilerle papazlar tarafından kişisel kan akıtılması biçimini almıştı. Zaman zaman rakip krallar esir alınıp kurban edilirdi; bazen de bu, savaşın ikamesi olarak yüksek bahisli top

oyunu oynandıktan sonra yapılırdı. Ama Azteklere kötü bir ün kazandırmış olan, savaş tutsaklarının toptan kurban edilmesi, ancak İspanyol fethinden önceki son yüzyılda başlamış görünüyor. Bu uygulamayı, birçok büyük şehrin terk edildiği ve nüfusun azaldığı Klasik dönemin çöküşünün ardından gelen istikrarsızlık ve militarizm kışkırttı. Çöküşün nedenleri tam olarak anlaşılmış değildir, ama çevre değişiklikleri konusunda çok fazla bulgu vardır. Belki de bunun nedeni doğal bir olaydı –iklim değişikliği–, ama tropikal ormanların yok edilmesi gibi insan faaliyetlerinin neden olduğu ya da artırdığı bir şey de olabilir. Aztekler felaket nedir bilirdi; felaket mitsel tarihlerine girerek dünyanın sonsuz olmadığı konusundaki kaygılarını pekiştiriyordu. Buna ek olarak, yeni bir nüfus patlamasının neden olduğu sorunları kendileri de bizzat yaşıyordu.

Dolayısıyla tüm emperyal uluslar gibi Aztekler de, iktidara yönelik girişimlerinde, politika ve dine uygun evlilikler yaptılar. Güneşi insan kanıyla besleyerek mevcut çağı uzatmak gibi kutsal bir misyona sahip olduklarına inanıyorlardı. Kişisel kurbanlar artık yeterli değildi; ancak yüzlerce düşman tutsak yeterli olabilirdi. Huitzilopochtli antik panteon içinde kendini gösterip, evrenle savaşı birbirine bağlayan fanatik bir kültün efendisi haline geldi.

Buna bağlı olarak, insanı kurban etmek, bundan sıyrılmış olması gereken uygar insanlar arasında eski bir vahşi uygulamanın sürmesi değil, daha sakin zamanlarda denetim altında tutulan kültürlerinin daha meşum unsurlarının bir yadigârıydı. Modern dünya gibi Meksika'da da, on beşinci yüzyıl azalan kaynaklar için rekabet çağıydı. Farklı olan savaş tarzlarıydı. Modern ordular savaş alanında birbirini boğazlarken; eski Meksikalılar düşmanlarını canlı yakalamayı ve onları daha sonra törenle öldürmeyi tercih ediyordu. Kurban edilerek öldürme, onur ve bir tür ölümsüzlük veren "çiçekli ölüm"dü.

Islam'ı tamamen şeytani bir şey olarak gören İspanyollar, Aztek dini karşısında ancak bu kadar şaşkınlığa uğrayabilirdi. Bu dinin ince, felsefi ve şiirsel yanı, tuhaf figürleri ve kan gölleriyle gözden saklanıyordu. Korkunç sunakları ve oyma yılanları, dehşet verici heykeller ve sıra sıra kafataslarını gördükleri zaman, Aztek tanrılarının cehennemden yükselen gerçek şeytanlar olduğuna inandılar.

Cortés, Moktezuma'ya sürekli vaaz veriyor, ona din değiştirterek Meksika'da yaptıklarının –ve yapmayı planladıklarının– kefaretini ödemesini sağlayacağını umut ediyordu. Díaz'a göre Tlatoani şu cevabı verdi:

Senin savların bana bir süredir tanıdık geliyor. Elçilerime söylediklerini anlıyorum... üç tanrı ve haçla ilgili, geçtiğin çeşitli şehirlerde vaaz ettiklerini de anlıyorum. Sana hiç cevap vermedik, çünkü burada başlangıçtan beri kendi tanrılarımıza tapıyoruz ve onların iyi olduğunu biliyoruz. Seninkiler de iyidir elbette, ama şu anda bize onlardan daha fazla söz etme zahmetine girme.[49]

Cortés yılmayacaktı, hatta Tlatelolco piramidinin üstündeyken bile konuyu tekrar açacak cüreti gösterecekti. "Efendi Montezuma... Bize bu kulenin üstünde bir haç dikme izni ver ve Huitzilopochtli ile Tezcatlipoca'nızın durduğu bu sığınağın bir kısmını, Kutsal Meryem türbesi yapabileceğimiz bir yer olarak bölmemize olanak sağla... o zaman, sizin idollerinizin ondan duyduğu korkuyla, tanrılarınızın sizi nasıl aldattığını göreceksiniz."[50]

Bu konuşma karşısında Moktezuma'nın bıkkınlığı öfkeye dönüştü. Burada, tam da tanrıların yerinde böyle bir öneride

---

49- Diaz 1963: 222-23.

50- *A.g.y.*, 237.

bulunmak yalnızca kabalık değil, kutsal olana saygısızlıktı. Ayrıca ikiyüzlülüktü. İspanyolların, "öldürmeyeceksin" diyen bir inanca sahip olan bu insanların, kendi savaş tanrıları vardı: Santiago Matamoros, Mağrip Katili Aziz James. İspanya'nın yeniden ele geçirilmesi boyunca onların yanındaydı ve kılıcında Huitzilopochtli'nin kılıcındaki kadar düşman kanı vardı. İspanyol tarihi Santiago'nun mucizevi müdahale hikâyeleriyle doluydu; savaşın tam ortasında atıyla cennetten inerek kâfirlerin hepsini kırardı. 1492'nin başında son Mağriplilerin yenilgiye uğratılmasına yardımcı olmuştu; bu zaferden kazanılan yağmalar Kolomb'a araç gereç sağladı ve yeni bir harekât alanı açtı. Aziz James çok geçmeden Santiago *Mata-indios*, Yerli Katili Aziz James olarak tanınmaya başladı.

Meksika düşüp de Avrupalılar Aztek kalıntıları üzerine yeni bir şehir kurmaya başlayınca, yaptıkları ilk işlerden biri de, Tlatelolco piramidinin yanına bir kilise inşa etmek oldu – Santiago adına.

[Yerlilerde] En küçük bir insanlık izi bulamazsınız...
o kadar korkak ve ürkektirler ki,
askerlerimizin görüntüsü bile onlara yeter...
birkaç İspanyolun önünden karılar gibi kaçarlar.

Juan Ginés de Sepúlveda, 1550

Ne İspanyollar ne de Aztekler bundan sonra ne yapılacağını biliyordu. Dostluk görüntüsü altında karşılıklı korku ya-

tıyordu. Din üzerine gergin tartışmalara bakılacak olursa, Moktezuma'nın Cortés ve Quetzalcoatl'la ilgili düşünmüş olabileceği yanılsamaları en sonunda bir kenara bıraktığı açıktır.

O sıralarda İspanyollar kendilerine ayrılan bölümde üstünc duvar örülmüş bir geçidi yıkarak, Moktezuma'nın babası Axayacatl'ın hazineleriyle dolu birkaç oda buldular. Bu keşif işgalcileri heyecanlandırarak, açgözlülüklerini de korkularını da besledi. "Montezuma'nın bize vermiş olduğu tüm altın ve babasının hazinesinde görmüş olduklarımız... bedenlerimizde zehre dönüşüyordu," diye yazıyordu Díaz. Diğer pekçoğu gibi o da Cortés'i, imparatoru hemen esir almaya ve "altının büyülediği, ölüm tehditini görmeyen duygusuz hayvanlar"a dönüşerek risk altına girmeye zorluyordu. Çok geçmeden patolojik bir katil olduğunu kanıtlayacak olan Pedro de Alvarado, Sözcü'nün "yumuşak sözlerle sarayından çıkarılması ve bizim bulunduğumuz yere getirilmesi" için acele ediyordu."[51]

Moktezuma'yı ele geçirmenin bahanesi tam da ertesi gün ortaya çıktı: Bir Aztek valisinin, bağlılığını talep etmeye giden birkaç İspanyolu öldürdüğü haberi ulaştı. Kıyıdan Cortés ve silahlı müfrezesi, Tlatoani'nin odalarına daldılar. Malintzin, Kastilyalıların sel gibi akan tehditlerini dinledikten sonra Moktezuma'ya, "Burada kalırsan, ölü bir insan olacaksın," dedi.[52] O zaman imparator kendi sarayından, aşağılanarak, kurbağa tarzı bir yürüyüşle onların saraylarına gitmeye zorlandı. Moktezuma, emirlerine karşı gelen yöneticisini başkente çağırdı ve cezalandırılmak üzere İspanyollara teslim etti. "Ağır sorgulama" –işkencenin İspanyolca karşılığı– altında vali ve adamları, Moktezuma'nın emriyle hareket ettiklerini söylediler.

İstediği şeyi alan Cortés, adamları halkın gözü önünde diri diri yaktı. Meksikalılar şok geçirdiler. Ölümün hayaletine alı-

---

51- A.g.y., 242-43.

52- A.g.y., 247.

şıktılar, ama tam kalbe isabet eden obsidyen bıçağın getirdiği çabuk ölüme değil. Canlı insanların ateşe verildiğini daha önce hiç görmemişlerdi; yabancı oldukları bu vahşet onları dehşete düşürdü. Daha da kötüsü, Cortés'in infaz sırasında zincire vurduğu hükümdarlarının işgalcilerin elinde olduğunu ve hayatını riske atmadan onun için yapabilecekleri bir şey olmadığını da biliyorlardı.

Çok geçmeden gözyaşları içindeki Moktezuma, kendisini resmi olarak Kutsal Roma İmparatoru ve İspanya Kralı V. Charles'ın bir vasalı kılan kâğıtları imzaladı. Daha sonra İspanyolların kendisinin ve babasının hazinelerini yağmalamasına boyun eğdi. Hazinenin büyük kısmı tüylerden mozaik ve turkuvaz kakma işleriydi, bunlar da, Azteklerin üzüntüyle belirttikleri gibi, Avrupalılara fazla bir anlam ifade etmiyordu.,

[İspanyollar] Saplantılı bir şekilde, küçük hayvanlar gibi, birbirlerinin sırtına vurarak ve kalpleri zevkten dört köşe halde çalıştılar ... deliliğin eşiğine gelmişlerdi. Dört bir yana koşuştular, her biri kendisi için bir şeyleri kapıyordu. Açgözlülükle çılgına dönmüşlerdi.

Moteculızoma'nın tüm kişisel zenginliğine hemen el kondu. Bunlar onun kişisel mülküydü, her tür değerli ve harika eşya: ağır taşlardan kolyeler, ince işçiliği olan halhallar. altın bilezikler, bileklikler, küçük altın çanları olan ayak bileği zincirleri ve hükümdarın işareti olan, yalnızca onun kullanımına ayrılmış turkuvaz taç... Her şeyi aldılar, her şeyi kaptılar, kendileri kazanmış gibi her şeye el koydular...[53]

Teucalco denilen hazineye ulaştıklarında, her şeyi dışarıya taşıyıp yığdılar: *quetzal* tüyünden başlıklar, tüy-işi göğüslükler, işli kalkanlar, altın diskler, tanrı kolyeleri, altın burun taşları, baldır zırhları, bilezikler ve hepsi altından taçlar.

53- Sahagún 1956, 4: 112; 1975: 49 (12. Kitap, 18. Bölüm).

> Altını hemen kalkanlardan ve armalardan çıkardılar. Sonra büyük bir altın yığını oluşturdular ve ne kadar değerli olursa olsun, geri kalan her şeyi ateşe verdiler. Her şeyi yaktılar.
>
> Altını eriterek külçe haline getirdiler, yeşim ve zümrüt taşlarından kendilerine güzel görünenleri aldılar; Tlaxcala halkı geri kalanla kaçtı.[54]

Öteki İspanyolları Peru'da bekleyenler kadar büyük olmasa da, hazine muazzamdı. Tek başına altın bile 162 bin *pesos de oro* –yaklaşık 19.600 troy* ons– değerindeydi.[55] 1992'de bu altının ederi 8 milyon dolara yakın olurdu, çağdaş Avrupa'da satın alma gücüyse çok daha büyük olurdu. Ama İspanya kralı, Cortés ve öteki önde gelen İspanyollar, kendilerine ayrılan payları aldıktan ve fazlasını yürüttükten sonra, sıradan insanlara pek fazla bir şey kalmadı. Her bir askere yalnızca yüz peso düştü. Birkaçı bu durumdan o kadar tiksindi ki, kendi paylarını almayı reddetti; ötekiler aynı gün kumarda kaybetti.

Daha önceden Moktezuma'nın Cortés'e vermiş olduğu bazı Meksika altın işleri, tüy işleri ve hiyeroglif kitaplar çoktan İmparator Charles'a gönderilmişti. Cortés Aztek sanatını sevmiyor olabilirdi; ama söz konusu kültürün ince zevkinin, Hint Adaları'nda yüksek bir uygarlık bulduğunu sözlerden çok daha iyi anlatacağını biliyordu. Bunu mucizevi bir şekilde, değerini anlayabilecek birkaç Avrupalıdan biri, Albrecht Dürer, 1520'de gördü. Dürer'in kendisi de kuyumcu ve döneminin en büyük sanatçılarından biriydi.[56]

54- A.g.y. 1956, 4: 111; 1975: 48 (12. Kitap, 17. Bölüm). Bu paragrafların düzenini değiştirdim.

*Kuyumcuların kullandığı tartı sistemi. (ç.n.)

55- Prescott, tarihsiz 364-65.

56- Leonardo da Vinci o yılın başlarında ölmüştü.

Krala yeni Altın Topraklar'dan getirilen şeyleri gördüm: tümüyle altın bir güneş, tam bir kulaç [180 santim] genişliğinde; aynı şekilde tümüyle gümüşten bir ay, öteki kadar... büyük; keza çeşitli tuhaf şeyler... hepsi dünya harikası adını hak ediyor. ...

Bütün yaşamım boyunca gördüğüm hiçbir şey yüreğimc bunlar kadar sevinç getirmedi. Çünkü aralarında muhteşem sanat eserleri gördüm ve o uzak topraklardaki insanların ince dehasına şaşırdım kaldım."

Meksika'daki İspanyollar artık yağmalarını nasıl artıracaklarını araştırıyorlardı. Aztek vergi kayıtlarını ayrıntıyla incelediler, imparatorlukta maden aradılar ve verimli topraklara el koydular. Moktezuma'nın boyun eğmesinin gerçek bir anlamı varmış, sanki gerçekten Meksika'yı fethetmişler gibi davranıyorlardı. Ama fethetmemişlerdi. Hoşnutsuzluk artıyordu ve bir tapınağa Bakire Meryem heykeli koydukları zaman şehirdeki öfke elle tutulur hale geldi. Cortés'in öngördüğü gibi Gerçek Tanrı'yı görünce kaçmak yerine, Aztek tanrıları, papazlarına, kendi bölgelerinde yabancı idollere hoşgörü göstermeyeceklerini açıkça belirtmişlerdi. Moktezuma, Cortés'i, İspanyolların fazla ileriye gittiği konusunda uyardı; hemen Meksika'yı terk etmezlerse hepsi öldürülecekti. Cortés hiç gemisi olmadığını söyleyerek karşı çıktı; Moktezuma hemen kıyıya marangoz göndererek, İspanyolların istedikleri özelliklere göre çalışma emri verdi.

Sonra 1520 yılı Mayıs ayının başlarında bir gün, Tlatoani birdenbire yeni bir insan olmuş gibi göründü. Moktezuma, Cortés'i yaşadığı bölüme çağırarak ona soğuk bir şekilde başka İspanyolların da oraya geldiğini söyledi. Cortés gemilerin

---

57- Von Hagen 1961: 155; 1962: 9-10'da.

tamamlanmasını beklemek zorunda değildi; hemen gidebilirdi. Gerçekten de Aztek casusları bu adamların Cortés'in düşmanları olduğunu, Küba valisinin emrine karşın denize açıldığı için onu cezalandırmak üzere gönderildiğini öğrenmişti. Moktezuma, Avrupalı güçlerin birbirlerini yok edeceğini hayal etti hoşnutlukla.

Cortés, yanına yaklaşık 250 kişi alarak kıyıda hasımlarıyla karşılaşmaya giderken, Mexico City'yi Pedro de Alvarado'nun komutasına bırakma hatasında bulundu. Alvarado'nun atak kişiliği ve sarışınlığı onu yalnızca kendi adamları arasında değil, Aztekler arasında da popüler hale getirmişti. Onun karanlık yanını göremeyen Aztekler, Alvarado'ya Tonatiyu, yani Güneş adını takmışlardı. Ama *conquistador* arkadaşlarının standartlarına göre bile, Alvarado güvenilmez, ahlâksız ve acımasızdı.

Cortés yola çıkmadan hemen önce Tenochtitlan soyluları, Huitzilopochtli'nin alanında dans etmenin de dahil olduğu bir tür Paskalya festivali yapmak için izin istediler. Zaman yaklaşınca –21 Mayıs gecesi– Alvarado'dan da festivale katılması istendi.[58] Alvarado da Cortés de, dansçıların silahsız olması ve insanların kurban edilmemesi koşuluyla festivale itiraz etmedi. Bu koşullara uyuldu, ama Alvarado gene de katılımcıları kırımdan geçirdi.

Daha sonra, dansçıların –belki de bine yakın genç soylu– saldırmak üzere plan yaptıkları yolundaki bildik iddiasında bulundu, ama dansçıların silahları olmadığı ve İspanyol muhafızlar tarafından kuşatıldıkları için bu bahane boştur. Alvarado olasılıkla tuhaf müzikten ve dansın korkutucu enerjisinden panige kapıldı; daha da büyük olasılık, bunun, Meksika ordusunun olabildiğince çok genç askerini öldürmek için iyi bir fırsat olduğunu düşünmesidir. Ayrıntılı Florentine Kodek-

---

58- Sahagún 1975: 51. Cline'dan sonraki tarih (Eski Stil), Brundage 1972: 330, tarihsiz, s. 41'de.

si de dahil olmak üzere, birkaç Aztek kaynağı bu korkunç olayı bütün dehşetiyle kayıt altına aldı.

Ve öyle oldu ki festivali kutluyorlardı; danslar çoktan başlamıştı, çoktan şarkı söylüyorlardı; çoktan bir şarkı ötekinin içine geçmiş ve şarkı sesleri çarpışan dalgalar gibi yankılanmaya başlamıştı; bu uygun anda İspanyollar insanları öldürmeye karar verdi.

Dansçıların çevresini hemen kuşattılar; sonra davulların arasına hızla daldılar. Davulcuyu hakladılar ve iki elini birden kestiler; başını kestiler, baş uzağa yuvarlandı. Sonra demir mızraklarıyla halkın arasında koştular ve demir kılıçlarıyla darbe indirdiler. Bazıları arkadan kılıcını indirdi ve insanlar iç organları dışarıya fırlayarak yere düştü... Çaresizlikle kaçmaya çalışırken iç organlarını yanı sıra sürüklediler ve ayakları iç organlara çarparak tökezlediler. Gidebilecek hiçbir yer yoktu.

Kaçmaya çalışanlara bıçak darbeleri indirildi ve kapıda bıçaklanarak öldürüldüler. Bazıları duvara yapıştı... bazıları ölülerin arasında yatarak ölü taklidi yaptı ve kurtulmayı başardı, ama soluk aldığını gördükleri kim varsa öldürdüler.

Kan... su gibi akıyordu, zayıf bir su gibi; kan kokusu havayı kaplamıştı ve iç organlar kendi başlarına sürünüyordu adeta. İspanyollar her yere gittiler, kamu binalarında arama yaparken silahlarını savuruyorlardı.[59]

Çok fazla şeye katlanmış olan Meksikalılar, ayağa dikilerek Alvarado'nun adamlarını kuşattı. Birkaçını öldürdü, ötekileri yaraladı ve içinde işgalcilerin yanı sıra Sözcü'lerinin de bulunmasına karşın Axayacatl'ın sarayını ateşe verdi.

Başkentte bütün bunlar olurken, Cortés dahiyane fikirlerinden birini şapkasından çıkarıverdi. Pánfilo de Narváez

---

59- Sahagún 1956, 4: 116-17; 1975: 55-56 (12. Kitap, 20. Bölüm). Bu paragrafın başka bir İngilizce çevirisi için ayrıca bkz. León-Portilla 1969b: 161-62.

komutasında ona karşı gönderilen kuvvet, İspanyol Hint Adaları'ndan kurulu, o güne kadar bir araya getirilmiş en büyük orduydu: 80'i süvari, 80'i tüfekçi, 150'si okçu olmak üzere 900 kişi, birkaç ağır top ve çok miktarda barut. Cortés'in adamları bunun dörtte biriydi, ama Cempoala'da yağmurlu bir gecede, Narváez'i bir şekilde yenilgiye uğratarak hapse attı. Sonra ünlü ikna sözlerini kullanarak –özellikle de o *altın* sözcüğünü– ötekileri Aztek İmparatorluğu'nun yağmalanmasına katılmaya ikna etti.

Yabancıların eskisinden de kalabalık olarak döndüğünü gören Moktezuma'nın ne düşündüğü konusunda bugüne gelen bir kayıt yok. Adamlar Axayacatl'ın sarayına kadar ulaştılar, ama oraya gelişleri yiyecek ve su sıkıntısını ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Aztekler tüm giriş çıkışları kapatmışlar ve İspanyolların yağmalamasını önlemek için büyük pazarı kapatmışlardı. O zaman Moktezuma kendi darbesini planlamış oldu. Belki de savaşın kaçınılmaz olduğunu ve halkının yeni bir lidere ihtiyacı olduğunu görünce, Cortés'i, İspanyol karşıtı faaliyetlerden dolayı hapse atılan kardeşi Cuitlahuac'ı serbest bırakmaya ikna etti. Şaşırtıcıdır, Cortés, Moktezuma'nın kardeşinin şehri yatıştıracağı ve İspanyolların gitmesine izin vereceği fikrini yuttu.

Cuitlahuac elbette böyle bir şey yapmadı. Soylular konseyini topladı, onlar da Moktezuma'yı görevden alarak yerine kardeşini Tlatoani yaptılar. Cortés buna, Moktezuma'yı bir çatıdan tebaasına konuşma yapmaya zorlayarak karşılık verdi, ama devrik hükümdarın yapabileceği bir şey yoktu. Meksika saldırısı gittikçe şiddetlendi ve daha iyi örgütlendi: "Kanalların her biri temizlendi, genişletildi, derinleştirildi... Kanallar dört bir yanda tehlikeli hale getirildi."[60] İspanyollar tuzağa düşmüştü.

60- Sahagún 1975: 59.

Birkaç gün sonra, herhalde 30 Haziran 1520'de,[61] Meksikalılar Moktezuma ile Tlatelolco efendisini "ölü olarak... kralî ikametgâhlarının dışına fırlatılıp atılmış" buldular.[62]

Moktezuma'yı kim öldürmüştü? İspanyol kaynakları, Moktezuma'nın kalabalığa hitap ettiği zaman taş yağmuruna tutulduğunu iddia ediyor. "[Adamlarımızın] yaralarının sarılmasına izin vermesi ve biraz yemek yemesi için yalvarmalarına karşın... Moktezuma reddetti," diyor Bernal Díaz. "Sonra hiç beklenmedik bir şekilde bize onun öldüğü söylendi."[63] Hayli kuşkulu olan bu açıklamayı birçok tarihçi kabul etmiştir. Díaz'ın "bize söylendi" diyerek kendini uzak tutması çok manidardır. Başka bir İspanyol açıklaması, Cortés'in "ben sahilden dönmeden önce" hükümdarın öldüğünün söylendiğini belirtir.[64] Moktezuma henüz çatının üstünden konuşmasını yapmamış olduğu için, bu doğru olamaz.

Aztek kaynakları farklı bir hikâye anlatır. Çalışmalarını kabartma elyazmalarına dayandıran yerli tarihçi Chimalpahin, "İspanyollar, Efendi Motecuhzoma'yı boğarak ölüme götürdüler," der.[65] Florentine Kodeksi'nin derleyicisi Sahagún da aynı fikirdedir: "[İspanyolların] Yaptıkları ilk şey, hapis tuttukları tüm soyluları boğmak ve ölüleri kalenin dışına fırlatmak oldu."[66] Ailesi Cortés'le işbirliği yapan Texcoco tarihçisi Ixtlilxochitl, her ikisini de kabul ederek dehşet verici bir ayrıntı ekler: "Diyorlar ki, [Meksikalılardan] biri ona taş atmış,

---

61- Brundage, Cline'ın cinayetler için 30 Haziran tarihini ve Noche Triste için 30 Haziran/1 Temmuz gecesi (Eski Stil, dolayısıyla Gregoryen takvimle 9/10 Temmuz) tarihini kabul eder.

62- Sahagún 1981: 346-47.

63- Díaz 1963: 294.

64- Sahagún, Cline 1989: 8'de alıntılanmıştır.

65- Chimalpahin 1965: 236 (7. *Relación*).

66- Sahagún, Cline 1989: 8'de alıntılanmıştır.

ondan ölmüş. Ama kendi tebaası, İspanyolların onu anüsüne kılıç saplayarak öldürdüğünü söylüyor."[67]

Yoruma bağlı olarak, ya yatıştırma labirentinde kaybolmuş bir mistik ve zayıf biri ya da İspanya'ya boyun eğmenin kaçınılmaz olduğunu tahmin eden ve halkı için en iyi ara geçişi sağlamaya çalışan bir pragmatik olarak değerlendirilsin, Meksika imparatoru böyle öldü. Daha sonra olanlar ışığında, Moktezuma'nın, deneseydi 1519'da İspanyolları yok edebileceği açıktır. İspanyolların getirdiği sınır tanımayan hastalıkların, Meksika'nın bağımsızlığını başka Avrupalı saldırılarına karşı korumayı güçleştireceği de açıktır.

Moktezuma'nın ölümünden kısa süre sonra, ablukaya alınmış İspanyollarla Tlaxcala halkı, Axayacatl'ın sarayından gizlice çıkarak, en kısa yoldan, Tlacopan (şimdi Tacuba) yönünde batı kazıklı yolundan kaçmaya çalıştılar. Onlar için gece *la Noche Triste*, Üzüntü Gecesi olacaktı; ama Aztek vakayınüvisleri tüm fetih savaşlarının içinde en büyük yerli zaferi karşısında sevinçlerini pek gizleyemez.

> Karanlık çöktüğü zaman, gece yarısı geldiği zaman, tüm İspanyollar ve Tlaxcala halkı birbirlerine sokulmuş olarak gizlice sıvıştılar. İspanyollar önde, Tlaxcala halkı arkadaydı ve birbirlerinin sırtlarına değer halde duruyorlardı. Duvar gibi birbirlerine yapışmışlardı. Taşınabilir tahta köprüler taşıyorlardı, bunları kanalların üstüne koyarak üzerinden geçtiler.
>
> Bütün bu sırada hafif bir yağmur yağıyordu. ... [Üç] Kanalları geçmeyi başardılar... ama... dördüncüye geldiklerinde, su alan bir kadın tarafından görüldüler. Kadın onları gördü ve hemen haykırdı: "Meksikalılar! Buraya gelin! Gidiyorlar; düşmanlarınız kanalları çoktan geçmişler! Hırsız gibi kaçıyorlar!"

67- Ixtlilxochitl 1956: 194.

Sonra Huitzilopochtli tapınağının tepesindeki adamlardan biri seslendi. Haykırışını herkes duydu, o kadar güçlüydü: "Askerler, komutanlar, Meksikalılar! Düşmanlarınız kaçıyor! Gelin onlara saldırın. Kalkanlarla korunan botlar getirin. Yolu kapatın!" ...

Sonra bu zırhlı botlar savaş düzenine geçti. [İspanyolları] Takip ettiler, deli gibi kürek çektiler, güçlü kollarla botları ilerlettiler ve botlar kamçılanmış gibi ileriye atıldı... İspanyollara iki taraftan birden saldırdılar, üzerlerine atladılar... öteki yaya gelerek geri çekilişi kesmek için dosdoğru Nonohualco'ya ve Tlacopan'a yöneldiler.

Sonra zırhlı botların mürettebatı oklarını İspanyollara fırlattı. İki taraftan da oklar yağdı.[68] Ama İspanyollar da Meksikalıları vurdu. Silahlarını atıştırdılar ve arbaletlerini attılar. Her iki taraftan da ölüler oldu. İspanyollar oklarla eriyip gitti, Tlaxcalalılar da öyle...

İspanyollar... Toltek Kanalı'na vardıklarında, toprak kaymasıyla düşmüşler gibi yığınlar halinde oraya çöktüler. Orada kendilerini suya attılar, hepsi kenardan suya atladılar... kanal onların cesetleriyle doluydu, insanlarla tıkanmıştı. En son gelenler de ölenlerin ve can çekişenlerin üzerinden geçtiler.[69]

Mexico City'de 1.200 Avrupalıdan yaklaşık dörtte üçü o gece öldü. Birkaç bin Tlaxcalalı da öldü. Kırk altı at öldürüldü ya da alındı, İspanyollara yalnızca yirmi üç at kaldı.

Aztekler ilk raundu kazanmışlardı.

68- Aztecklerin iki tür silahı vardı: oklar ve dartlar ya da *atlatl*'la atılan kısa mızraklar.

69- Sahagún 1956, 4: 125-26; 1975: 67-68 (12. Kitap, 24. Bölüm).

Hıristiyanlar savaştan yorgun düşünce,
Tanrı yerlilere çiçek hastalığını göndermeyi uygun buldu.
Francisco de Aguilar, yaklaşık 1525

Salgın hastalık olmasaydı... Cortés'in hayatı,
bir Huitzilopochtli papazının obsidyen bıçağı altında,
kollarını ve bacaklarını iki yana açmış olarak sona erebilirdi.
Alfred Crosby, The Columbian Exchange, 1972

Ölen İspanyolların yüksek sayısı, Amerika'daki tüm harekâtlarında benzeri görülmemiş bir şeydir. Yedi yüzyıllık savaşın bilediği savaşçı kültürünün bir ürünü olan paralı İspanyol askeri, en dayanıklı hasımdı. Hiçbir Amerikan halkında onu kolayca öldürebilecek silahlar yoktu. Aztek palaları giysi ve eti jilet gibi kesiyor, ama obsidyen –volkanik bir cam– bıçaklar, çelik zırhların ve Toledo kılıçlarının önünde parçalanıyordu. *Oklar* ve dartlar (küçük ok), demir arbaletler ve harkebüler (bir ayak üzerinde duran ve için için yanan bir fitille ateşlenen ağır bir tüfek) karşısında çok zayıf kalıyordu. Zırhlı at üzerinde dört nala giden İspanyol şövalyesi de zamanının tankıydı.

Bu üstünlükler ne kadar büyük olursa olsun, Aztek başkentinin koşullarıyla şah mat oldu. Süvari, kanal ve barikatlarla kesilen sokaklarda etkisizdi; fitilli tüfekler yağmurda kalakalıyordu; çapulla dolu ağır zırh suya düşünce boğulmak anlamına geliyordu. Birçok İspanyol, Moktezuma'nın altınının ağırlığıyla suya batarak şiirsel bir adalete kurban gitti. Aztek-

ler de savaşçı bir kültürün üyeleriydi, öldürülen her İspanyola karşılık düzinelercesi ölmeye hazırdı. Tasarımı daha önce de onlara iyi hizmet veren şehirlerini nasıl kullanacaklarını biliyorlardı. Ama ovada, Cortés'in ordusundan geri kalanlara saldırarak görevlerini tam olarak bitirmeye çalıştıkları zaman, kusursuz atçılıkları İspanyolların Tlaxcala'ya kaçmalarına olanak sağladı.

İşgalciler gider gitmez Meksikalılar kanalları ve göl dibini aradılar. Bulabildikleri tüm yabancı silahları topladılar ve cesetlerin üzerinden bazı hazineleri geri aldılar. Florentine Kodeksi, "Cesetler beyaz kamış sürgünleri gibi beyazdı," diye hatırlıyor.[70] Aztekler tapınaklarla sokakları onarmaya koyuldular, Hernán Cortés'i bir daha hiç görmeyeceklerine emindiler.

İspanyollar ülkeyi gerçekten de terk etmişlerdi, hiç değilse daha büyük bir güç oluşturana dek. Narváez'le birlikte yeni ve meşum bir müttefik gelmişti ve bütün bu süre zarfında kuluçkaya yatmıştı – bu yeni meşum müttefik çiçek hastalığıydı. Bu hastalık Avrupa'da salgındı, suçiçeği ya da kızamık kadar yaygındı ve birçok yetişkin Avrupalı bunlara karşı bağışıklık kazanmıştı. Hastalığın Meksikalılar üzerindeki etkisi afet gibi oldu. Bir İspanyol papaz, "Nüfusun yarısından fazlası öldü," diye yazdı. "Tahtakuruları gibi yığınlar halinde öldüler."[71] Tahmini hiç de abartılı değildir: Yalıtılmış olarak yaşayan gruplara yapılan bilinen saldırılara uygundur. 1707'de çiçek hastalığı İzlandalıların yüzde 36'sını öldürdü, üstelik Avrupalı oldukları için onların hastalığa karşı biraz direnci vardı.[72] 1898'de Hopi *pueblo*sları arasında patlak veren hastalık yüzde 74'ünü öldürdü.[73]

70- *A.g.y.*, 1975: 71-72 (12. Kitap, 25. Bölüm).

71- Motolinía, Crosby 1972: 52'de alıntılanmıştır.

72- Crosby 1972: 44.

73- Dobyns 1983: 13.

Florentine Kodeksi'ndeki bir çizim bu yeni ölümü şu sözlerle birlikte gösterir:

> İspanyollar Meksika kentinden ayrıldıktan sonra ve bize tekrar saldırmak için bir hazırlık yapmadan önce, aramızda büyük bir hastalık, genel bir bela baş gösterdi. Hastalık Tepeilhuitl ayında başladı. Aramızda kol gezerek çok sayıda insan öldürdü. Her tarafımızı yaralarla kapladı: yüzde, kafada, göğüste, her yerde.
>
> Bizi perişan etti... kimse kıpırdayamıyordu, başını çeviremiyor, vücudunun herhangi bir parçasını esnetemiyordu. Yaralar o kadar korkunçtu ki, kurbanlar ne yüzüstü ne sırtüstü yatabiliyor, ne de başını bir yandan öbür yana çevirebiliyordu. Birazcık bile hareket etmeye kalkışsalar, acıyla bağırıyorlardı...
>
> Hastalıktan birçokları öldü, birçokları da yalnızca açlıktan öldü. Açlıktan öldüler, çünkü onlara bakacak canlı kimse kalmamıştı... birçoklarının yüzü harap olmuştu; yüzlerinde çiçekbozuğu izleri vardı, yüzleri hayat boyu çopurlaşmıştı. Öteki ler görme güçlerini kaybetti, kör oldular.
>
> Bu hastalığın en kötü aşaması altmış gün sürdü, altmış dehşet günü... sonra dehşet azaldı, ama hiçbir zaman tam olarak durmadı...
>
> Bütün bunlar olunca da, İspanyollar geri döndü.[74]

Ölenler arasında Moktezuma'nın kardeşi Cuitlahuac da vardı, saltanatı yalnızca seksen gün sürmüştü. Bu kısa süre içinde Cuitlahuac İspanyolları yenmekle kalmamış, onlara karşı imparatorluk sınırlarının çok ötesine kadar uzanan bir ittifak oluşturma çabası içine de girmişti. Tlaxcalalılara, aralarındaki mültecileri öldürdükleri takdirde barış önerdi: Tlaxcala senatosunun tartıştığı ama reddettiği bir öneriydi bu.

74- Sahagún 1956, 4: 136-37; 1975: 83-84 (12. Kitap, 29. Bölüm).

Kuytlahuak, Michoacan kralına (Azteklerin batısında bir devlet) on elçi gönderdi, ama çiçek hastalığı krala elçilerden önce ulaştı.[75] Biyolojik silah artık Meksika'da başıboş gezerek güç dengesini tümüyle bozmuştu.

Cortés bir kez daha şaşırtıcı bir şansa sahip oldu: Bu kritik anda Narváez'e mal getirmek üzere gelen gemiler kucağına düştü. Cortés yeni adamlar, yeni atlar ve barutla, sayıca çok olan Tlaxcala'nın ve sayıları bayağı çok olan diğer Aztek düşmanlarının ikircimli efendilerini kazandı. Meksika İmparatorluğu, modern Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki süper-güç-ve-güçler sistemi gibi işliyordu. Azteker ekonomik artı-değeri tüketti, işbirliği talep eden yerel kuklaları destekledi ve hoşuna gitmeyen hükümdarları devirdi, ama tam bir emperyal yapı yaratmadı. Bu durum birkaç kuşak boyunca hatırı sayılır ölçüde iyi işledi, ama artık Joseph Stalin'in mirası gibi un ufak olmuştu. Bağlı şehirler –hatta Üçlü İttifak üyesi Texcoco bile– özgürlük girişiminde bulundu. Ancak daha sonra, İspanyol sultasının niteliği açığa çıktığı zaman, siyasal planlarına soluk yüzlü barbarları dahil ettikleri günc lanet ettiler.

Meksikalılar yeni liderleri olarak Cuauhtémoc'u seçtiler: Moktezuma'nın selefinin oğlu ve bir Tlatelolka kahramanının torunu; Meksika'nın iki yarısı arasındaki sağlam olmayan bağı güçlendiren iyi bir seçimdi bu. Alvarado'nun yaptığı katliam, savaş ve hastalık, Tenochtitlan soylularını çok azaltmıştı. Yeni "imparator" –"Sözcü" sıfatından biraz daha fazla yetkiyi temsil ediyordu– istihkâmlar ve siyasal inisiyatiflerle Meksika'nın konumunu güçlendirmek için yapabileceği her şeyi yaptı, ama artık çok geçti. Muazzam sayıda yerel ittifakın desteklediği İspanyollar çok geçmeden anakaradaki her tür muhalefetin üstesinden geldi. Mayıs 1521'de ada şehrin su kemerlerini kesti. Son kuşatma başladı.

---

75. Brundage 1972: 278.

Aztekler, Ikinci Dünya Savaşı'nın sonunda Berlinliler'in yaptığı gibi, azimle, blok blok, hafta hafta savaştı. Umarsızlık ve yiğitlikleri onlara biraz başarı getirdi: İşgalciler, kurban edilen yoldaşlarının kafalarının piramitlerin tepesinde zaferle sergilendiğine birden fazla kez tanık oldular. Ama açlık ve hastalık onları kuşatmıştı; yenilgi an meselesiydi.

Son günler, 1520'lerde Tlatelolco'da yazılan bir ağıtla anılır. Fetihle ilgili Nahuatl dilindeki ilk yazılardan biri olan bu ağıt, savaşın büyük literatürüne dahildir.

Yollarda kırık mızraklar yatıyor...
Çatıları yok evlerin,
Kanla kırmızı rengi duvarların.
Sinekler kaynaşıyor sokaklarda ve meydanlarda,
Kalc duvarlarına beyin parçaları saçılmış.
Sular kızıla dönmüş, boyanmış gibi,
İçildiği zaman kanın tuzlu tadı geliyor ağıza...[76]
Kalkanlarlaydı savunmamız,
Ama kalkanlar saklayamaz perişanlığımızı.
Neler yedik ... kerpiç parçaları,
Kertenkeleler ve fareler,
Toza dönmüş toprak, hatta hatta kurtçuklar.[77]

Kuşatmanın bu kadar uzun sürmesi mucizeydi: tarihin herhangi bir anındaki en dehşet verici seksen gün. Fatihler ilerledikçe, o kadar hayran oldukları şehri yakıp yıktılar, kanalları doldurmak için ev ev yerle bir ettiler. En sonunda geriye, harabelerin üzerinde yükselen piramitler kaldı. Azteklerin

---

76- Bu cümleyi Berlin'in Brundage 1972: 286'daki çevirisiyle uyumlu hale getirdim.

77- Garibay 1964a: 50. Ayrıca León-Portilla 1980: 53-54'te daha uzun bir pasaj da vardır

yurdu bir kez daha başlangıçtaki haline dönmüştü: bir gölün ortasında, bataklık bir ada.

Ixtlilxochitl, şehri savunanların beşte dördünün öldüğünü tahmin ediyordu.

İşgalciler Tlatelolco tapınağı ve pazarın ardındaki doklar dışında her şeyi yakıp yıkınca, hayatta kalanlar kaçmaya çalıştı. Birçoğu kazıklı yollardan kaçarken kurbanlık koyun gibi kesildi, tecavüze uğradı ve köle yapıldı.

Cuauhtémoc ve generalleri bir tekneden son kez direnmeye çalıştı, ama onlar da esir alındı.[78] Üç Ev yılında Bir Yılan gününde oldu bunlar, yani 13 Ağustos 1521'de.

Yeis taşıyor,
Tlatelolco'da ırmak gibi akıyor gözyaşları.
Meksikalılar suyun üzerinden çekip gittiler...
Nereye gideceğiz? Ah dostlar!...
Artık Meksika şehrini bırakıyorlar:
Duman yükseliyor; sis yayılıyor...
Ağlayın, dostlarım,
Bilin ki bu felaketlerle
Meksika yurdumuzu kaybettik.[79]

78- Bkz. Brundage 1972: 249. Cuauhtémoc'un nerede ve nasıl teslim olduğu konusunda çeşitli açıklamalar var. Brundage, Cline'ın, 14 Ağustos'ta, şehrin düşmesinden bir gün sonra bir bottan teslim olduğu yolundaki görüşünü kabul eder.

79- León-Portilla 1969a: 210; 1980: 62.

İki

Mayalar

Kolomb Amerika'yı keşfettiği zaman biz neredeydik?
Ignacio Ek, Maya, 1970

1502'de Kolomb ile karşılaşan, 1511'de bir gemi dolusu İspan-yol serseriyi ve 1517'de Francisco Hernández'i öldüren halk, Yucatec halkıydı – Meksika Körfezi'nin alt kısmını oluşturan Yucatán yarımadası ahalisi. Onlar ve modern torunları, Maya dil ailesindeki yirmiden fazla dil grubundan yalnızca birine dahildir. Bugün hep birlikte toplam 6 milyon kişi Maya dili konuşmaktadır: Kolomb Amerika'ya vardığında da bu sayı aynıydı belki de.[1]

1492'de Mayalar, en az iki bin yıldır, Yucatán, Guatemala, Belize, Chiapas ile şimdi Honduras ve El Salvador olan

---

1- Bkz. Lovell ve Lutz 1992. Orta Amerika'nın yerli nüfusu şimdiki nüfusla az çok aynı olmasına karşın (çoğu Maya idi), tüm bölgenin yerli-olmayan nüfusu 20 milyon civarındadır. Ne var ki Guatemala ve Yucatán'da yerliler toplam nüfusun yarısını ya da daha fazlasını oluşturur.

bölgelerde küçük şehir-devletleri halinde yaşıyorlardı. Her devletin kendi hanedanı, sanat tarzı ve kendine özgü dinsel gelenekleri vardı ve bu ayrı olma hali Mayalar için o dönem bir güç oluşturmuştu: İspanyollar tek bir başkenti fethederek hepsini fethetmiş olmuyordu. Tam tersine, işgalcilerin birbiri ardına küçük krallıkları ezme ve arkalarını döndüklerinde de direniş ve isyanla karşılaşma gibi zahmetli ve öclülsüz bir işi vardı.

Bu yüzden Mayaların fethinin ne zaman ve nerede gerçekleştiğini söylemek zordur. Hikâye Meksika'nın düşmesi gibi tek bir dönüm noktasından yoksundur, bu da iz sürmeyi güçleştirir. Ama bu en önemli hikâyelerden biridir, çünkü rakamların da gösterdiği gibi Maya halkı ve kültürü olağanüstü ölçüde varlığını korumuştur. Bazılarının İspanyollarla karşılaşan ilk Mezoamerikalı olmasına karşın, öteki Mayalar boyun eğdirilen en son halklardı. Bir devlet Petén cangılında bağımsızlığını 1697'ye kadar korudu –geri kalan herkesin düşmesinden sonra, en az bir buçuk yüzyıl daha– ve bazı küçük gruplar da yirminci yüzyıla kadar aynı ormanın ücra bölgelerinde özgürce yaşadı. Hikâyenin bunun ardından gelen en çarpıcı kısmı, 1520'lerde dağlık Guatemala'nın fethidir. Ama Guatemala, 1980'lerde fetih savaşının trajik şekilde yeniden ortaya çıktığı yerdir aynı zamanda. Buraya 3. Bölüm'de geri dönecceğim.

Maya toprakları, batıdan doğuya 320 kilometre, kuzeyden güneye 800 kilometre, kabaca dikdörtgen şeklindedir. Haritanın üst kısımdaki üçte biri, düz kireçtaşından Yucatán tablasıdır – kuzeyi kuru, çalılık ve nehirlerden yoksundur, ama güneye gidildikçe yağmur ve orman artar. Orta bölgeye, muhteşem Petén yağmur ormanına doğru eğimlenir. Yucatán ve Petén birlikte Maya düzlükleri olarak bilinir. Dikdörtgenin güneydeki üçte biri, çok dik şekilde yükselerek Maya yaylalarını

oluşturur. Burası –asıl Guatemala– çam ormanlarından, serin düz arazilerden, bitek vadilerden, volkanik tepelerden ve krater göllerinden oluşan buruşuk gibi duran bir arazidir; coğrafi ve kültürel olarak bir beyin gibi kıvrımlıdır. Modern Mayaların yüzde 80'i, kalıntıları hâlâ görülebilen ve geçmişi unutulmamış antik şehir-devletlerin mirasçıları hâlâ burada yaşar.

Mezoamerika'nın Klasik döneminde (MS 200-900) Maya uygarlığının merkezi Petén cangılıydı; burası Maya dünyasının yeşil kalbiydi. Bir düzineden fazla büyük şehir orada gelişti, her biri küçük bir krallığın başkentiydi. Ormanın tam ortasında da en büyük şehir duruyordu: Tikal. Geniş kalıntıları yaklaşık 6 bin hektarlık bir alan kaplayan (antik Roma, nüfusunun daha fazla olmasına karşın yalnızca iki bin hektardı) bu şehir iki bin yıl boyunca ayakta kaldı ve zirve noktasında belki de 100 bin insan barındırdı. Şehir merkezinde, bugün kuşlar ve maymunlarla dolu uzun ağaçlarla çevrili 3 bin bina bulunur. Tepelerinde süslü taş tapınaklar bulunan beş piramit hâlâ 70 metre yukarı yükselir ve bu antik gökdelenlere tırmandığınız zaman, orman sayvanının üzerine çıkmış, yeşillik ve pus içinde bir adaya bakar gibi olursunuz. Şiirsellikten uzak bir adla IV. Tapınak denilen piramitlerden biri, –on bir yüzyıl sonra– Washington Capitol binası inşa edilene kadar Amerika kıtasının en yüksek yapısıydı.

Mayaların sanat, yazı, mimari, astronomi ve matematikteki başarıları antik Mısır ya da Klasik Avrupa'nınkilerle yarışıyordu. Matematikçileri sıfır kavramını ve konumsal rakamları – Yunan ve Roma'nın yapamadığı keşifler– bulmuş ve bu zihinsel araçlarla, milyonlarca, hatta milyarlarca yıllık zamanı tam olarak ölçebilen bir takvim tasarlamıştı (astrolojik nedenlerle, çok geniş zaman aralıklarıyla hokkabaz gibi oynarlardı çoğunlukla). Bu da onların güneş yılını, Avrupalıların 1582'ye kadar kullandığı Jülyen takviminden daha kesin olarak ölçmelerini

olanaklı kıldı;[2] ortalama bir ayın uzunluğunu, atomik saatlerin belirlediği rakamdan yalnızca yirmi dört saniye şaşarak belirlediler ve Venüs'ün sinodik dönemine dair yaptıkları olağanüstü hesap yalnızca yılda on dört saniye şaşıyordu.[3]

Bu tür büyük başarılar, Klasik Mayaların teknik olarak Taş Devri'ni yaşadığı düşünülürse, daha da takdire değerdir. Çok az bronzları vardı ya da hiç yoktu, kesinlikle hiç demir yoktu ve ilkeyi bilmelerine karşın tekerleği pratikte kullanmadılar. Uygarlıkla somut teknolojinin az çok aynı şey olduğunu düşünen Avrupalılara göre bu durum bir paradoks yaratır. Taş, bronz ve demirin teleolojik ilerleyişi Amerika kıtası için fazla anlam ifade etmez. Avrupa'nın geçmişini ölçmede yararlı bir ölçüt olabilir, ama Mayaları değerlendirme konusunda yararsızdır – yararsızdan da kötü, çünkü tüm kusurlu öncüller gibi bu da gerçek kavrayışın önünü tıkar.

Sorun teknolojiye getirdiğimiz tanımda yatmaktadır. Teknolojiyi yalnızca alet edevat olarak düşünürsek, Mayalar çok gerideydi. Bir uygarlığın tasarladığı sistemler bütünü olarak düşünürsek, –yalnızca aletlerini değil, toplumsal yapılarını, zekâlarını kullanmalarını, bitki ve hayvanlarla ilgili bilgilerini, hava ve çevreye dair bilgilerini, bilgiyi başkalarına aktarma ve kullanma becerilerini– o zaman alet yokluğunun üstesinden nasıl geldiklerini görebiliriz. Örneğin astronomi alanındaki keşifleri teleskop türü bir alet kullanılmadan yapıldı, ama ellerinde matematiksel teori, kayıt tutma sistemi ve çıplak gözle görülenleri zaman potasında rafine etme konusundaki azimleri vardı.

Mayalar Tikal gibi şehirleri desteklemek için, şimdi kimse-

2- Papa XIII. Gregory'nin tanıttığı Gregoryen takvim, Britanya'da 1751'e kadar kabul edilmedi. Bu tarihte on bir günlük fark ayaktakımının ayaklanmasına ve yaşamlarının on bir gününü talep etmesine yol açtı.

3- Hammond 1982: 292-93.

nin giremediği bataklıklarda benzersiz bir yoğun tarım biçimi geliştirdi. Bir kanal ve (Azteklerin yüzen bahçelerine benzer) yüksek tarlalar ağı, çok sayıda insanın cangılda refah içinde yaşamasına olanak sağladı: Daha sonra sadece Kamboçya'nın Khmer halkının ulaşabildiği bir başarıydı bu. Yağmur ormanının bolluğu, Maya heykellerinin yapraksı barok tarzında, krallarının fantastik giysilerinde –yeşim taşı, jaguar derisi ve yanardöner *quetzal* tüyleri– kitaplarındaki resimlerde ve binalarının boyalı bal peteği gibi çatılarında yansır. Ama sonunda bir şeyler ters gitti. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda, tıpkı Meksika yaylalarında olduğu gibi, toplumsal ve siyasal düzen çöktü. Büyük şehirler teker teker düşerek suskunlaştı, artık anıt ve tapınak dikmez oldu.

1492'de Tikal 600 yıldır terk edilmiş durumdaydı.[4] Piramitleri asmalar ve sarmaşıklar sarmıştı, benekli yaban kedileri saray koridorlarında dolaşıyordu ve yaban arıları tapınak kapılarının *sapodilla*'dan* süslü lentolarına üşüşmüştü. Mayalar Yucatán ve Guatemala'da daha mütevazı bir şekilde yaşamayı becermişti, ama Petén cangılı yol ve tarlalara yayılarak, Maya dünyasını iki küçük devletler topluluğuna bölerek bu iki bölge arasında doğal bir engel haline geldi. Biraz daha zaman olsaydı, Mayalar belki de kendilerini toplayacak ve yeni başarılara yönelecekti, ama İspanyolların gelişiyle birlikte zaman tükendi.

Akademisyenler Maya yazılarını deşifre etmeye ancak son yıllarda yaklaştılar ve artık Mısırlılar ve Çinlilerde olduğu

---

4- Tikal'da en son tarihli belge (Stela 11), Maya Uzun Hesabı'nda 10. 2. 0. 0. 0. gününde, yani 15 Ağustos 869'da dikildi. Hiçbir Klasik Petén şehri 10. 4. 0. 0. 0.'dan yani 18 Ocak 909'dan daha sonraki bir tarihe sahip değildir. Yararlı bir özet ve şemalar için bkz. Morley ve Braincrd 1983: 548-603.

*Amazon ormanlarının çoğunu kaplayan, yaprağını dökmeyen bir ağaç türü. (ç.n.)

gibi, fonetik ve harflere denk düşen işaretleri birleştiren tam gelişmiş bir sistem olduğunu biliyorlar. Mayaların bize öğretebileceği çok şey vardı, ama on altıncı yüzyılda okunabilecek binlerce antik kitaptan yalnızca üç tanesi İspanyolların şenlik ateşlerinden kurtulabildi.[5] Bu kitaplardan birinde Venüs ve öteki gezegenlerle ilgili şaşırtıcı astronomik veriler var. Neyin yok olup gittiğini kim bilebilir?

Fetih henüz sona ermedi, ama aynı şekilde direniş de.
Juan Adolfo Vásquez, 1982

Neredeyse Meksika düşer düşmez, aynen Roma'yı yağmaladıktan sonraki Gotlar gibi, Mezoamerika'da da İspanyol savaş grupları pıtrak gibi çoğaldı. Cortés'in ünü ve Avrupa'daki sefalet, Yeni İspanya denilen yere binlercesini daha getirdi. Aztek İmparatorluğu ile yetinmeyen işgalciler, yığınlar halinde topladıkları yerli ordularını, yağmalayacak yeni krallıklar bulmak için kullandı. Yeterli diye bir şey yoktu: Amerika'nın büyük halklarının yıkıntı haline gelmesinden yıllar sonra, *desperado* çeteleri hâlâ, El Dorado, yani Altın Ülke denilen bu yerde, en sonuncu ödülü ararken, bataklık ve cangıllarda ölüyorlardı. El Dorado, öteki İspanyolların yok ettiği şehirlerin kopardığı büyük gürültünün yankısından başka bir şey değildi elbette.

5- Grolier olarak dördüncü bir elyazması (kodeks) 1971'de su yüzüne çıktı. Toltek-Maya tarzında olan bu yazma, on üçüncü yüzyıla tarihlenir gibi görünmektedir. Kötü korunmuş metin, Venüs döngüsüyle ilgilidir.

İşgal Mayalar için yeni bir şey değildi, Meksika imparatorluklarının defalarca saldırısına uğrayan eski bir halktı onlar. Tikal bile Teotihuacan'ın –yıkıntıları Mexico City'nin kuzeyinde bulunan bir Klasik dönem metropolü– etkisi altına girmişti. Sonra Yucatán'ı ve Guatemala'yı, Klasik dönemden sonra iki yüzyıl kadar ele geçiren Toltekler geldi. Daha sonralarda, Moktezuma'nın uzun kolu oralara da uzandı. Güçleri, Maya yaylalarının altındaki Pasifik kıyısını ülkesine katmıştı ve Guatemala'daki en güçlü devlet –Quiché Krallığı– bir Aztek yanaşma devleti olma yoluna iyice girmişti. İspanyollar, Tlaxcalalar ve öteki Meksikalı müttefiklerle birlikte, Moktezuma'nın başlattığı işi bitirecekti.

Bugün en büyük Maya halkı olan Quichélerin de kendi emperyal hırsları vardı. On beşinci yüzyılda saldırgan kralların yönettiği Quiché halkı, birkaç yayla komşusuna boyun eğdirmişti. Ama Maya dehaları, Atinalılar gibi, imparatorluk inşa edenler olmayacaktı; Quiché tebaaları çok geçmeden yavaş yavaş onlardan uzaklaştı. En zararlı olan da, 1475'te kendi devletlerini kurmak üzere ayrılan Quiché kolu Cakchiqueller oldu. Ayrılış sert oldu ve iki devlet yıllarca sınır savaşları yaptı.

Quichéler ve Cakchiquellerin başkentleri, birbirinden kuş uçuşu yalnızca elli kilometre uzaktadır, ama volkanik tepeler ve Motagua Nehri'nin yukarı geçidiyle ayrılmıştır. Savaşa uygun, "ortaçağdan" kalma bu şehirler, koyaklarla çevrelenmiş müstahkem tepelere inşa edilmiştir. Tapınakları küçük, sokakları dardı; kraliyet soyunun sarayları bir araya toplanmış, ama güçlü duvarlarla da bölünmüştür. Öyle görünüyor ki, istihkâm edilmiş bu yerlerin bir kısmı iç düşmanlara karşı korunuyordu. Zira bu Maya halkının kayıtları, darbelerin ve aile içi kavgaların eski Guatemala'da moderninde olduğu kadar yaygın olduğunu gösteriyor. Ama bugün Quiché başkenti Gumarcaah ve Cakchiquel başkenti Iximché, uzun çamlarıyla

sakin yerler. Burada, yıkıntılara göz kulak olan bekçilerden ve yalnız bırakılmış piknik masalarını bekleyen açgözlü kuzgun sürülerinden başka kimse yaşamıyor. Mimarisi güçlü bir Meksika etkisi gösteriyor – on metre yüksekliğinde piramitler, Tenochtitlan'dakilerin minyatür versiyonları ve saray duvarları genç esin kaynağı Maya değil, Aztek olan duvar resimleriyle kaplanmış. İnsan bu saray salonlarında servis edilen yemeklerin aynı ölçüde Meksika tarzına eğilimli olduğunu hayal ediyor – sanki biberler daha acı, çikolata Mayaların gerçekte sevdiğinden daha tatlı.

Quichéler de Cakchiqueller de bir ikili monarşi sistemine sahipti: İki kraliyet soyundan alınan bir kral ve kral vekili vardı başta. Cakchiqueller arasında bunlara *Ahpo Zotzil* ve *Ahpo Xahil* deniyordu. İspanyol fethinden sonra Xahil ailesinden hayatta kalanlar, Cakchiquel tarihine ilişkin bir hikâyeyi, hiyerogliften alfabetik yazıya dönüştürdüler ve on yedinci yüzyıl başına kadar buna bir tür günlük halinde eklemeler yaptılar. Daha sonraki yıllarda, *Cakchiqueller'in Vakayinamesi* olarak bilinen bu elyazması ve daha ünlü *Popol Vuh* (Eski Ahit'e ya da Sanskrit Vedalar'ına benzeyen dini bir metin), kilise yetkililerinin eline geçti. Ama o sırada Engizisyon'un ateşi sönmüştü ve kitaplar tarihsel nedenlerle korunuyordu. On dokuzuncu yüzyıl ortasında bu metinler Guatemalalı ve yabancı akademisyenler tarafından yeniden keşfedildi, İspanyolca ve Fransızca olarak ilk çevirileriyle yayımlandı. Daha sonra birkaç İngilizce çevirisi daha yapıldı.[6]

Xahil kitapları kısa ve özlü, gerçeklere dayalıdır. Bir hiyeroglif vakayinamenin yapısını yeniden üretir: Veciz şekilde açıklanan ve Maya takviminde kesin tarihlere dayanan bir olaylar listesinden ibarettir. Vakayinamede Avrupalıların

---

6- Bkz. Brinton 1969b; Recinos, Goetz ve Chonay (ve Morley) 1953; Tedlock 1985.

işgalinden ve sonrasından bahsedilirken, özlü nesir, Yeni Dünya'nın Kıyameti'ni yaşamanın ne demek olduğunun güçlü bir görgü tanıklığı halini alır. Anlatı dengelidir, İspanyolların zalimliğini ve adaletsizliğini belgeler, ama onlara yardım eden İspanyolları da över.

Xahiller anlatıya atalarının mitsel kökeniyle başlar; iç politikalarını ve Quichélerle savaşlarını anlatır ve ilk çiçek salgınının başlangıcından 1604 yılına kadar olayları kaydeder. Bir yazar ölünce, kalemi bir başkası alır. İlk yazar (bizim tarafımızdan yalnızca İspanyolca adı Hernández olarak bilinir), 1521'de çiçek hastalığından ölen bir Cakchiquel kralı olan Hunyg'nin torunudur; o dönemde annesi de babası da ölerek birçokları gibi onu yetim bırakmıştır. Hernández, 1510'da küçük bir çocukken, Moktezuma'nın elçilerinin Cakchiquel sarayına geldiklerini hatırlar ve 1524'te ilk İspanyollar oraya geldiğinde muhtemelen on sekiz yaşındadır. Kitap açılır: "Buraya ilk babalarımızın ve atalarımızın bazı tarihlerini yazacağım; eski çağlarda ilk insanları yaratan insanları."[7] Kitap 1604'te, kuzeni Pacal Xahil'in torunlarına anlattıklarıyla biter: "Bu bizim soyağacımız, kaybolmamalıdır, çünkü kökenimizi biliyoruz ve atalarımızı asla unutmayacağız."[8] *Vakayiname* neredeyse dört yüzyıl önce yazılmış olmasına karşın, Guatemala Mayaları bu yemini hâlâ tutuyor.

Aşağıdaki paragraf, Cakchiquel'in görkeminin son günlerini hatırladıktan sonra, çiçek hastalığının ülkenin kraliyet ailesi üzerindeki etkisini ciddiyetle anlatır. Hastalık Meksika'dan

---

7- Xahil 1980: 39.

8- A.g.y., 164. Recino'nun ilk tarihlerini iki günlü düzelttim, çünkü Recino, 1-Hunahpu'yu 12 Nisan 1524 ile eşleştirir, oysa 14 Nisan olması çok daha mumkün görünmektedir. Bkz. Xahil sayfa 27. Bütün bu tarihler Eski Takvim ya da Julyen Takvimidir (Gregoryen Takvim'e dönüştürmek için on gün ekleyin, böylece 14 Nisan. 24 Nisan olur). 10 Eylül 1541'den (10-Tihax) sonra Recino'nun tarihleri ve benimkiler uyuşmaktadır.

yayılarak, İspanyol saldırısı öncesi yerli krallıklarını zayıflatmıştır. Kitapta sözü edilen dört Cakchiquel kralından üçü ölmüştür; salgının siyasal etkisinin kesin bir ölçüsüdür bu.[9]

Bu yıl içinde [1517] babalarımız ve dedelerimiz bir kez daha Quichéleri yendi... Böylece dedeleriniz büyük insanlar oldu, ah evlatlarım!...

Yirmi beşinci yılda [1520]... hastalık ortaya çıktı, ah evlatlarım! Önce öksürüğe tutuldular, burun kanamaları oldu ve idrar iltihaplıydı. Asıl korkunç olan, bu dönemde ölenlerin sayısıydı. Sonra Prens Vakaki Ahmak öldü. Hastalık şiddetlenince, atalarımızı ve dedelerimizi ve bizi, ah evlatlarım, yavaş yavaş derin gölgeler ve karanlık gece kuşattı...

Salgının başlamasından kırk gün sonra, babamız ve dedemiz öldü. On İkinci Ölüm gününde [16 Nisan 1521] Kral Hunyg, büyük dedemiz öldü. İki gün sonra babamız Ahpop Achí Balam da öldü...

Ölülerin kokusu çok yoğundu... İnsanların yarısı tarlalara kaçtı. Köpekler ve akbabalar cesetleri silip süpürdü. Ölüm oranı dehşet vericiydi... işte böyle yetim olduk, ah evlatlarım! Daha küçükken böyle bırakıldık... Ölmek için doğmuştuk!...

Krallar Hunyg ve Lahuh Noh'un ölümünden yüz gün sonra, Cahi Ymox ve Belehé Qat kral seçildi; Bir Yılan gününde [13 Ağustos 1521] seçildiler; ama ancak bir tanesi kral olabildi: [çiçek hastalığından] hayatta kalan Belehé Qat. Biz çocuktuk ve yalnızdık; babalarımızdan biri bile esirgenmedi.[10]

Uğursuz bir rastlantıyla Cakchiquellerin yeni kralların

9- Xahiller, 1493'te gerçekleşen bir "devrim"i bir tarih ayracı olarak kullanır, tıpkı devrimci Fransa'nın Sıfır Yılı gibi. Saydıkları "yıl", 400 günden oluşan özel bir birimdir.

10- Xahil 1980: 95-96.

seçtikleri gün, Meksika'nın Cuauhtémoc halkının da Cortés'e teslim olduğu gündü.

Salgın hastalık anlatısını bitirdikten sonra Hernández Xahil, kişisel bir not koyar:

> Babalarımızın ve dedelerimizin hastalıktan ölmesinin üzerinden bir yıl geçti.
>
> Bu yıl biz [kraliyet ailesine mensup anlamında "biz"] annenizle evlendik, ah evlatlarım... On İkinci Su gününde [24 Mayıs 1522] bir eş aldık.[11]

Cortés 1520'lerde düzlükte yaşayan birkaç Maya krallığından geçse de, onları fethetmeye kalkışmadı. Belki de Yucatec Mayaları'nın geçmişte onu ve öteki İspanyolları nasıl karşıladıklarını çok canlı hatırlıyordu. Bu küçük krallıkların Moktezuma'nın hazinesi gibi ödüllere sahip olmadığını biliyordu elbette. Güzel Oaxaca vadisindeki malikânesine çekilmeyi ve oradan kilise ve devlet yetkililerine karşı ayrıcalıklarını savunmayı tercih etti. Bu insanlar çok geçmeden sel gibi Yeni İspanya'ya akmış ve hem yerlileri hem de *conquistador*'ları ehlileştirmeye çalışmıştı. Guatemala'nın fatihi ise Pedro de Alvarado, yani Aztek dansçılarını katliamdan geçiren adam oldu. Azteklerin Tonatiuh dedikleri adamın (bu Guatemala'da bile üzerine yapışıp kalan bir takma addı), parlak mavi gözlerinin ve altın rengi sakalının altında psikopat bir zihin gizleniyordu.

Mezoamerika politikasının Bizans entrikalarıyla dolu dünyasında, Quichéler Azteklerle ittifak kurmuş, Aztekler de düşmanımın düşmanı dostumdur ilkesi gereğince, daha önceden Cakchiquellerin İspanyollara karşı iyiniyetli olmalarını sağlamıştı. 1519'da ve 1520'nin başında Moktezuma, Quiché kral-

---

11- A.g.y., 97.

larına, başkentinde davetsiz misafir haline gelen kıllı yabancılar konusunda uyarılar gönderdi. Sonra imparatorun ölüm haberi geldi; birkaç ay sonra da selefini öldüren salgın hastalık Maya dağlarına yayıldı. Quichéler arasındaki hastalığa ilişkin hiçbir kayıt bugüne ulaşamadı, ama Quichéler bu hastalıktan kaçamadılar; her iki kralları da öldü.

İki genç ve deneyimsiz erkek tahta çıktı. Alvarado'nun işgalinden önceden haberleri olan krallar, bir pan-Guatemala ittifakı kurmaya çalıştılar, ama Cakchiqueller katılmayı reddetti. 1524'ün başında krallar, İspanyolları geniş Quetzaltenango vadisinde durdurmak amacıyla Tekum (ya da Tekun Uman) adlı bir generali gönderdi. Çarpışma yerinin seçimi felaket oldu. Alvarado'nun gücü daha azdı, ama 135 süvarisi vardı – Cortés'in Meksika'da görüp göreceğinden daha fazlaydı bu rakam. (İspanyollar, Karayipler'deki üslerinden gelen malzemelerle iyi donanımlıydı; yerliler ne kadar çabuk ölüyorsa atları, savaş köpekleri ve öteki Avrupalı hayvanları da o kadar çabuk ürüyordu.)

Bir kuşak sonra yazılan bu Quiché metni, gerçeklere dayanan ama deli edecek ölçüde kısa olan Xahil *Vakayinamesi*'nden çok farklıdır. Burada gerçek çoktan işlenerek mite dönüştürülmüştür. Savaş, Maya ve İspanyol komutanları arasındaki büyülü bir düello olarak gösterilir; olay açık alanda geçer ve Mayaların açık damarlarından akan bir nehrin ve kasabanın isimleri altında kutsallaştırılmıştır.

İspanyollar, Komutan Tekum'un yanında getirdiği 10 bin yerliyle savaşmaya başladı... üç saat boyunca çarpıştılar ve İspanyollar birçok yerli öldürdü. Öldürdüklerinin sayısını saymak mümkün değildi...

Sonra Komutan Tekum kendisini havaya fırlattı, çünkü bir kartala dönüşmüştü, içinden çıkan [quetzal] tüylerle kaplıydı: Tüyler sahte değildi. Vücudundan çıkan kanatları vardı ve üç taç

takıyordu, biri altın, biri inci, biri de elmas ve zümrüt. Komutan Tekum hücum etti, at sırtında gelen Adelantado'yu [Alvarado] öldürmeye niyetliydi ve Adelantado'ya saldırmak için ata hücum etti, atın başını bir mızrakla kesip kopardı...

Ölenin Adelantado değil de at olduğunu görünce dönüp havaya uçtu; yukarıdan saldırıp Adelantado'yu öldürmekti amacı. Ama o sırada Adelantado kendisini mızrağıyla koruyordu ve Komutan Tekum'a karnından darbe indirdi...

Bundan sonra Adelantado bütün askerlerini, Quetzal Yerli'nin güzelliğini görmeye çağırdı. O zaman askerlerine, hiç bu kadar cesur, bu kadar asil ve bu kadar güzel *quetzal* tüyleriyle, böylesine bezenmiş bir yerli görmediğini söyledi, ne Meksika'da, ne Tlaxcala'da, ne de fethettiği herhangi bir ülke parçasında. Bu nedenle de Adelantado, bu kasabanın bundan böyle Quetzaltenango [Quetzal Kalesi] olarak anılmasını buyurdu.

Geri kalan yerliler İspanyolların komutanlarını öldürdüğünü görünce kaçtılar. Adelantado Don Pedro de Alvarado da... onların da ölmesi gerektiğini söyledi. Böylece İspanyol askerler yerlilerin peşinden gitti, onlara yetişti ve her birini öldürdü.

Öldürdükleri yerliler o kadar çoktu ki, bir kan gölü oluşturdular, bundan da Olintepeque Nehri oldu.[12]

Bu yenilgiden sonra Quiché kralları, Alvarado'dan barış istedi ve onu Gumarcaah'ta kendilerini ziyaret etmeye davet etti. Başkentlerinin yıkıntıları, onun yerini alan sömürge şehri Santa Cruz del Quiché'nin dışında, ağaçlık bir tepenin üstündedir. Binaların karşısındaki kesme taş yıllar önce oradan kaldırıldı, ama daha büyük tapınakların kaba temelleri hâlâ çamların arasında durmaktadır. Alvarado dar sokaklar ve yüksek duvarlar ağının arasından geçerken, hemen bir pusu-

12- León-Portilla 1990: 96-100.

dan kuşkulandı. Daha sonra önlem olarak yaptığı bir katliamı daha haklı çıkarmasının mazereti buydu. İddiasına göre, bazı casuslar, Quiché krallarının şehri, içinde İspanyollarla birlikte ateşe vermeyi planladıkları bilgisini getirmişti. Alvarado ilk saldıranın kendisi olmasına karar verdi. Cortés'e kolaya kaçan bir açıklamayla şöyle yazdı: "Majesteleri'nin hizmetine girme konusunda o kadar büyük bir isteksizlik gözlemlediğim için efendilerini diri diri yaktım ve şehrin temellerine kadar yakılıp yıkılması emrini verdim."[13]

Hikâyeyi Cakchiqueller de anlatır. O dönemde "Tunatiuh" Alvarado ile işbirliği yapmalarına karşın, hiçbir Quiché pusundan söz etmezler ve yalın sözlerinde, düşman da olsa bir yandan kandaşları olan Quichélerin barbarca kaderine duydukları üzüntü sezilir:

> Gumarcaah şehrinde [İspanyollar]... Ahpop ve Ahpop Qamahay [kral ve kral vekili] tarafından karşılandı ve Quichéler onlara hediyeler verdi. Ama hemen ardından Tunatiuh krallara işkence yaptırdı.
>
> Dört Kertenkele gününde [9 Mart 1524] Ahpop ve Ahpop Qamahay, Tunatiuh tarafından yakıldı. Tunatiuh'un kalbinde hiç şefkat yoktu...
>
> Bunun hemen ardından Tunatiuh'un bir ulağı, [Cakchiquel] krallarının önüne çıkarak onlara asker göndermelerini söyledi: "Ahpo Zotzil ve Ahpo Xahil'in savaşçıları Quichéleri öldürmeye gelsin," dedi ulak krallara. Tunatiuh'un emrine hemen uyuldu ve iki bin asker katliama doğru yola çıktı... askerler üç kez Quiché haracını toplamaya gitti. Biz de Tunatiuh için haraç toplamaya gittik, ah evlatlarım!"[14]

13- Xahil 1980: 100 tarihsiz, 228'de.

14- Xahil, 100-101.

Ah! Uyan, yurdum uyan!
Ateş saç yanardağlarından,
yak, yok et fatihi
zincirlere vurmaya gelen bizi.
Fetih Dansı, Guatemala, yirminci yüzyıl

Quiché gücünü kırdıktan sonra, Alvarado ve müttefikleri –asıl olarak Tlaxcalalılar– Cakchiquel başkenti Iximché'ye yöneldiler ve orada gergin ama konuksever bir şekilde karşılandılar.

> Bir Çiçek[15] gününde [14 Nisan 1524] Kastilyalılar, Iximché şehrine geldiler. ... Krallar Belehé Qat ve Cahí Imox, Tunatiuh'u karşılamaya çıktılar. Iximché'ye geldiğinde, Tunatiuh'un yüreği krallara karşı iyi niyetliydi. Böylece, o günlerde, Kastilyalılar geldi, ah evlatlarım![16]

Cakchiqueller Ispanyollara yönelik dostluklarında hiç yalpalamamış olmalarına karşın Alvarado'nun yüreği uzun süre "iyi niyetli" kalmadı: "Tunatiuh, Tzupam sarayında uyudu. Ertesi gün... kralların sarayına gitti: 'Ben size karşı savaş açabilecekken siz neden bana savaş açıyorsunuz?' dedi. Krallar da cevap verdi: 'Hiç de öyle değil.'"[17]

Alvarado geçici olarak yatışmış görünüyordu, çünkü ne-

15- Bu günün ismi, yani Maya dilindeki *Hunahpu* sözcüğü aslında Güneş ya da Efendi olarak çevrilmelidir. Ben tutarlılık adına bu adın Aztek eşdeğerini, Çiçek'i seçtim.

16- Xahil 1980: 101.

17- *A.g.y.*, 101.

redeyse bir solukta, böl ve yönet politikasına geri dönmüştü. Krallara düşmanlarının kim olduğunu sordu ve hemen onlara saldırmak üzere yola çıktı. İlk olarak, Tzutuhiller'i fethetti. Tzutuhil, Atitlan Gölü'nün güney kıyısında yaşamış olan ve hâlâ orada oturan küçük bir halktı. Bu göl, Guatemala dağlarının mücevheridir; parlak suları, zarafetle bulutlara yükselen bir volkan çemberiyle çevrelenir. Ama Alvarado manzaranın keyfini sürmekle oyalanmadı: Kıyıya ve doğuya yönelerek, El Salvador'un Nahuatl dilindeki adıyla, Cuzcatlan'a girdi. Daha sonra, İspanyollara karşı bir ittifak kurabileceği düşünülen tüm güçleri bertaraf ettikten sonra, sadık Cakchiquellere yöneldi.

On Çiçek [23 Temmuz 1524] gününde Cuzcatlan'dan döndü... Tunatiuh daha sonra kralın kızlarından birini istedi ve efendiler kızı Tunatiuh'a verdiler.

Tunatiuh daha sonra krallardan altın istedi. Yığınlar halinde metal, araçlarını ve taçlarını vermelerini istedi. Bunları hemen getirmedikleri zaman da Tunatiuh krallara öfkelendi ve dedi ki: "Metalleri neden bana getirmediniz? Soyunuzun tüm zenginliğini yanınızda getirmezseniz, sizi yakarım ve sizi asarım."

Sonra Tunatiuh onları on iki yüz altın peso ödemeye mahkûm etti. Krallar bu cezanın azaltılmasını sağlamaya çalıştılar ve ağlamaya başladılar, ama Tunatiuh yumuşamadı ve onlara dedi ki: "Metalleri getirin ve beş gün içinde getirin. Getirmezseniz size çok yazık olur! Ben yüreğimi biliyorum!" Efendilerle böyle konuştu.[18]

Katlanılmaz gerginlik anlarında bir birey ya da tüm bir halk mucizevi kurtuluşlara yönelebilir; peygamberler, mesihler, führerler ortaya çıkabilir. Cakchiqueller, Alvarado'nun talep

---

18- *A.g.y.*, 102-103.

ettiği altının yarısını zar zor bir araya getirmeyi başarınca, aralarında böyle bir kişi belirdi. "Ben yıldırımım," dedi. "Kastilyalıları öldüreceğim; ateşle öleceklер."[19] Alvarado, Iximché'yi bir İspanyol şehri olarak henüz birkaç hafta önce "kurmuş", ona Guatemala Şövalyeleri'nin Santiagosu adını vermişti. Bu haksızlığa çok öfkelenen, altın talebini karşılayamayan ve peygamberlerinin umarsız önsezilerinden esin alan Cakchiqueller tepelere çıktılar.

> Yedi Akbaba gününde kentimizi terk ettik, ah evlatlarım!
> Ama Tunatiuh kralların ne yaptığını biliyordu. Şehirden kaçışımızdan on gün sonra, Tunatiuh bize karşı savaş açtı. Dört Ölü gününde [7 Eylül 1524] bize acı çektirmeye başladılar. Biz ağaçların altına, asmaların altına dağıldık, ah evlatlarım! Tüm soylularımız Tunatiuh'a karşı savaşa katıldı. Kastilyalılar o zaman sefere çıktılar, şehirden ayrılarak orayı ıssız bıraktılar.
>
> Cakchiqueller hemen Kastilyalılara saldırmaya başladı. Atlar için çukurlar ve delikler kazdılar ve keskin kazıklar diktiler ki atlar ölsün... birçok Kastilyalı öldü ve atlar at tuzaklarında öldü.[20]

Aylarca süren ittifak dolayısıyla Cakchiqueller sakallı yabancılardan çok şey öğrenmişti. Süvarinin İspanyol başarısının kilidi olduğunu, meydan savaşının felakete yol açacağını biliyorlardı. Bu yüzden dağlardan ve ormanlardan bir gerilla savaşı başlatarak, Santiago şövalyelerini atsız bırakmak için ölümcül çukurlar açmak gibi yeni taktikler geliştirdiler. Bir zamanlar Alvarado'yu Guatemala'ya kollarını açarak buyur eden bu Mayalar, şimdi beş yıl boyunca onunla azimle sava-

---

19- *A.g.y.*, 103.

20- *A.g.y.*, 103-4.

şacaklardı: Fetih döneminin en uzun ve cesur eylemlerinden biriydi bu. Xahil tarihçisi, alışılmış söz tasarrufuyla, yurdunun yiğitliğini kaydederken kişisel yaşamına şöyle bir göz atmamıza da izin verir.

Halk Tunatiuh önünde küçük düşmeye izin vermeyecekti. Şehirden kaçışımızdan sonra, ikinci yılın altı ayı geçince... Alvarado döndü ve şehri kül olana kadar yaktı. Dört Ölüm gününde [9 Şubat 1526] şehrimizi ateşe verdi...

Kastilyalılara teslim olmadık ve Holom Balam'da yaşıyorduk, ah evlatlarım!...

Ölüm bizi tekrar vurdu, ama tek bir kasaba bile haraç ödemedi...

On beş ay [sonra] oğlum Diego[21] doğdu. Altı Köpek gününde senin doğduğun Bocó'daydık [Chimaltenango], ah evladım![22]

En sonunda, Sekiz Deprem gününde, yani 10 Mayıs 1530'da Cakchiquel kralları, Alvarado'nun yeni, tümüyle İspanyol olan Guatemala City'yi inşa ettiği Panchoy'da teslim oldular. Hastalık, açlık ve savaşta verilen kayıplar, giderek artan Avrupalı akınıyla birleşince, Cakchiquellerin savaşa devam etmelerini olanaksız kılmıştı. Aynı yıl İspanyollar öteki gizli yerleri de fethetti; bunların en önemlileri, kuzeybatı dağlık bölgede Mam ve Ixil'di. Guatemala Mayaları, bugüne kadar devam eden, bazen pasif, bazen silahlı, uzun bir direniş dönemine girdi.

Neredeyse hemen ardından Alvarado, Cakchiquel savaşını kışkırtan tavra geri döndü. Hernández Xahil:

21- Daha sonra vaftiz edildiği açıktır. Maya adı, doğumgünü Altı Köpek ya da Vakaki Tzii idi.

22- Xahil 1980: 105-106.

> Bu yıl [1530-1531] korkunç haraçlar dayatıldı. Tunatiuh'a haraç olarak altın ödendi; altını yıkamaları için ona dört yüz erkek ve dört yüz kadın göndermek zorunda kaldık. Herkes altın çıkardı. [Ayrıca] Tunatiuh'un emriyle dört yüz erkek ve dört yüz kadın Pangan'da çalışmaya, Efendi'nin şehrini [yeni Guatemala City] inşa etmeye gönderildi. Bütün bu şeyleri, bütün bunları gördük, ah evlatlarım...
>
> Efendilerin teslim olmasından sonraki üçüncü yılın ikinci ayında, Kral Belehé Qat öldü; altın yıkarken Yedi Geyik [26 Eylül 1532] gününde öldü. Kralın ölümünden sonra Tunatiuh hemen kralın halefini seçmek üzere geldi. Tunatiuh'un tek bir emriyle Efendi Don Jorge bu makama derhal getirildi. Onu seçmek üzere bir cemaat seçimi yapılmadı. Tunatiuh daha sonra efendilerle konuştu ve emirlerine uyuldu, çünkü işin aslı, efendiler Tunatiuh'tan korkuyordu.[23]

Xahil *Vakayinamesi*'nin kılı kırk yaran kesinliği nedeniyle, Avrupalı işgalinin ilk on yılının Quiché ve Cakchiquel hanedanlığı üzerindeki etkisini değerlendirebiliyoruz: Genel nüfusun başına gelenlerin değerli bir göstergesidir bu. Sözü edilen sekiz kraldan (her krallığa bir çift, artı onların selefleri) beşi çiçek hastalığından öldü, ikisi diri diri yakıldı ve hayatta kalan tek kral –Belehé Qat– öldüresiye çalıştırıldı.

Sömürü o kadar kötüydü ki, bir kraliyet memuru olan Alonso de Maldonado, en sonunda bunu durdurmak için Meksika'dan oraya gönderildi. Ama onun 1536'da Guatemala'ya varmasından önce Alvarado oradan uzaklaşmıştı.

> [1534] Yılı sırasında Tunatiuh, Kastilya'ya doğru yola çıktı, yolunun üzerinde yeni fetihler yapıyordu. O dönemde Tzut-

---

23- *A.g.y.*, 107.

zumpan ve [Honduras'ta] Choloma halkı yok edildi. Tunatiuh birçok kenti fethetmeye ve yok etmeye devam etti.

O Tzutzumpan'dayken olağanüstü bir şey oldu: Hunahpu'nun [şimdi Agua denilen yanardağ] gümbürdediğini duydum...

On Bir Deprem gününde [18 Mayıs 1536], Señor Presidente Maldonado geldi, halkın acısını hafifletmeye gelmişti. Çok geçmeden altın yıkama işi durduruldu ve kızlarla oğlanların haraç verilmesi son buldu. Çok geçmeden ateş ederek ve asarak öldürme de durdu; Kastilyalıların yollardaki soygunları da bitti. Çok geçmeden yollarda insanlar tekrar seyahat etmeye başladı, tıpkı haracın başlamasından önce olduğu gibi... ah evlatlarım.[24]

Tunatiuh'un yokluğu ne yazık ki kısa sürdü. Alvarado, ünlü cazibesini kullanarak ve son yaptığı fetihlerle övünerek, İspanyol sarayında kendini temize çıkardı, soylu bir kadınla evlendi ve onu Guatemala'ya getirerek Mayaların en son peso'suna kadar zorla almayı sürdürdü. Madenlerde binlerce insanı ölümüne çalıştırdı ve halkını korumaya çalışan tüm yerel kralları astırdı. O kadar çok insanı köleleştirdi ki, bir yerlinin fiyatı, Meksika'dakinin yirmide birine düştü.[25]

Üçüncü [takvimsel] devrin ikinci yılının sonu gelmeden... Tunatiuh, Kastilya'ya gittikten sonra, Puerto Caballos'ta [şimdi Puerto Cortés] kıyıya çıktı...

Tunatiuh'un dönmesinden on üç ay sonra, Ahpo Zotzil asıldı; Cahí Imox da, On Üç Tavşan gününde [28 Mayıs 1540], Quiyavit Caok ile birlikte Tunatiuh tarafından asıldı...

Kral Ahpo Zotzil'in asılmasından on dört ay sonra, şehrin efendisi Chuuy Tziquinú'yu astılar, çünkü öfkelenmişlerdi... onu yoldan götürdüler ve gizlice linç ettiler.

24- A.g.y., 107-108.

25- Handy 1984: 21.

> On yedi gün [sonra] Sekiz Rüzgâr gününde [18 Mart 1541], Efendi Chicbal ve Nimabah Quehchun birlikte asıldı.[26]

Xahil'in Alvarado'nun estirdiği terör kataloğu ancak kendisinin ölümüyle biter. Her zaman huzursuz olan Alvarado, bir başka askeri maceraya daha çıkmıştı: Meksika'nın Guadalajara bölgesinde Mixton "isyan"ını bastırmaya gitmişti. Yakınlarda Cíbola'nın Yedi Şehri'nin olduğuna inanıyordu – birçoklarını ayartarak ölüme götüren El Dorado gibi bir fanteziydi bu da.

Orada Pedro de Alvarado, bu kusursuz *caballero*,* düşen bir atın altında kalarak öldü. Bu haber Guatemala'ya ulaştığında dul eşi hemen vali olarak başa geçti. Sultası iki gün sürdü.

10 Eylül 1541 gecesi, Xahil tarihçilerinin yanardağın[27] derinlerinden duyduğu gümbürtüler meyvesini verdi:

> Efendi Chicbal'ın asılmasından beş ay sonra, Tunatiuh'un ölümüne gittiği haberi geldi. ...
>
> Iki Bıçak gününde yanardag Hunahpu patladı; dağın içinden sular fışkırdı; Kastilyalılar yok oldu ve öldü. Orada Tunatiuh'un kadını öldü.[28]

Bir lav ve çamur çığı Avrupa üssünü kaplayarak orayı düzleştirdi; 600 kişi öldü. Maya tanrıları bir ölçüde de olsa intikam almıştı.

26- Xahil 1980: 108-10.

*Ispanyolca şövalye. (ç.n.)

27- Bu yanardagın Maya dilindeki adı olan Hunahpu, takvimdeki Güneş ya da Çiçek günü ile aynıdır.

28- Xahil 1980: 110-11.

Üç

İnkalar

Ah Peru! Metal ve melankoli yurdu!
Federico García Lorca

Şişman Cortés gerçekten de Darien Kıstağı'nı (*pace* Keats*) geçti, ama 1513'te Pasifik'e ilk bakan Avrupalılar arasında başka bir şişman Kastilyalı daha vardı: Francisco Pizarro. Pizarro, Panama'nın zengin bir yurttaşı ve belediye başkanı oldu; burası İspanyolların Güney Denizi dedikleri yeni okyanusun yanında inşa ettikleri bir şehirdi. Ama Pizarro bir sınır limanında belediye başkanı yaşamından hoşnut değildi. Güneye doğru uzaklarda Viru ya da Peru denilen altından bir yurdun söylentilerini duyunca, burayı bulup fethetmeye karar verdi.

Güney Amerika kıyısı boyunca yapılan ilk birkaç sefer başarısız oldu, ama 1526'da Pizarro'nun gemileri ekvator yakınlarında tuhaf bir aracın yolunu kesip durdurdu. İnkaların Orta Amerika'da ticaret ve Pasifik'te keşifler yapmak için kul-

*Keats'in izniyle. (ç.n.)

landıkları türden *balsa*'dan* büyük bir saldı bu, kuzeye doğru yol alan bir filonun parçasıydı. Büyüklüğü ve karmaşıklığı hemen Avrupalıları etkiledi: "Çok ince ağaçtan gemi direkleri ve serenler ile bizim gemilerinkilerle aynı biçim ve tarzda pamuklu yelkenler taşıyordu."[1] Yirmi kişilik bir mürettebatı ve otuz tonluk yükü vardı – bir karavelanın taşıyabileceğine yakındı bu yük miktarı. İspanyolları her şeyden çok yük heyecanlandırdı, çünkü burada zengin, ileri ve bilinmeyen bir uygarlığın vitrini vardı. Ve her şeyi uğruna riske atabilecekleri o büyülü malzemeden bol miktarda vardı.

Vücudu süslemek için pek çok gümüş ve altın parçası... hükümdarlık simgesi taçlar, kemerler ve bilezikler, bacaklar için zırhlar ve göğüslükler... gümüşle süslenmiş aynalar ve kupalar ile içki bardakları taşıyorlardı. Yünlü ve pamuklu pek çok pelerin, gömlekler ve *aljula*'lar (Mağrip tarzı tunikler) taşıyorlardı... Roma işçiliğine benzeyen, altını ölçmek için küçük ağırlıklar da vardı.[2]

Altın Peru toprağı artık bir masal değildi. İspanyollar gemiye ve tercüman olarak eğitmek üzere mürettebatından üç kişiye el koydu (geriye kalanlar ya güverteden atladı ya da mahsur kaldı). Bir sonraki yıl, bu tutsakların verdiği talimatlarla, Pizarro, onların limanı olan Tumbes'e, İnka İmparatorluğu'nun en kuzeydeki kıyı kentine ulaştı. Orada, Puna adası yerlilerine karşı bir harekâta çıkmış emperyal askerleri taşıyan küçük bir gemi filosuyla karşılaştı. Punalılar, on dört yıl sonra ilk piskopos Cusco'yu yiyerek ötekilerden ayrılacak ünlü yamyamlardı.[3]

Tumbes'te bir İnka soylusu, imparatorluğun yüksek düzeyde bir yetkilisi, sakallı yabancıları ziyaret etmeyi iş edindi. Ge-

---

*Tahtası çok hafif olan tropikal bir Amerikan ağacı. (ç.n.)

1- Heyerdahl 1974: 99. Bkz. Porras B. 1986: 54-55.

2- Porras 1986: 54-55. Hemming 1983: 25'te de alıntılanmıştır.

3- Hemming 1983: 262.

miye çıktı, gemileri yakından inceledi ve yabancılara ne yaptıklarını sordu. Pizarro'nun fethe başlamak için yeterli adamı yoktu, ama Icap'ı, İspanya kralının fani ruhundan masumların kanının lekesini çıkarmak için hazırlanmış bu aşağılık belgeyi okuma formalitesini atlatırım diye düşünmüş olabilir. Bu belge yabancı güçlere, topraklarının 1493'te Papa VI Alexander (asıl olarak Rodrigo Borgio, ünlü Lucrezia'nın babası) tarafından İspanya'ya "bağışlandığını" bildiriyordu.

O gece Tumbes'teki Perulular şunları duydu:

> Ben Francisco Pizarro, Kastilya ve León'un yüksek ve güçlü krallarının, barbar halkların fatihlerinin hizmetkârı, onların ulağı ve komutanı olarak, size bildirir ve haber veririm ki... Yüce Tanrı, Tek ve Ezeli ve Ebedi, Cenneti ve Yeryüzünü ve sizin ve benim ve dünyadaki bütün insanların onlardan türediği bir erkek ve bir kadını yarattı... Dünyanın yaratılmasından sonra geçmiş beş bin küsur yıl boyunca bunların sebep olduğu büyük kalabalıklar yüzünden... Tanrı, Aziz Petrus denilen birini bütün bu insanların başına getirdi.
>
> Ve ben de sizden rica ediyorum ve sizden istiyorum ki... Kilise'yi Efendiniz ve Dünyanın ve Evrenin Hükümdarı olarak tanımalısınız ve O'nun adına Papa denilen Yüksek Papazı ve O'nun yerine Majesteleri'ni [İspanya kralı] Yönetici ve Efendi Kral olarak tanımalısınız...
>
> Ve bunu yapmazsanız... Tanrı'nın yardımıyla sizin üstünüze güçlüce geleceğim; her yerde ve yapabileceğim her şekilde size karşı savaş açacağım ve sizi Kilise'nin ve Majesteleri'nin boyunduruğuna ve itaatine sokacağım ve kadınlarınızı ve çocuklarınızı kapıp kaçacağım ve onları köle yaparak satacağım ve Majesteleri'nin emri olarak onlardan kurtulacağım ve gücümün yettiği her tür kötülüğü ve zararı size vereceğim. Bundan ortaya çıkacak ölümlerin ve yıkımın sizin suçunuz olacağında ısrar ediyorum.[4]

4- Chamberlain 1982: 25-27.

Şimdi bu belgeyi okuyunca, hümaniter Las Casas gibi "gülsem mi ağlasam mı" diye karar veremiyor insan.[5] Hem kavram olarak ilkel, hem de kavrayış olarak manyakça. Avrupalı insanın küstahlığını ve içinde yaşadığı zihinsel cezaevinin zalimliğini hiçbir şey bu kadar yüksek sesle ortaya koyamaz. Dünyanın "beş bin küsur yıl önce" yaratıldığını duyunca, sonsuzluğun boyutunu bilen Mayaların yüzündeki gülümsemeyi hayal edebiliriz. Belgeyi ilk duyanlar arasında olan Sinú şefleri, "Kutsal babamız gerçekten de başkalarının mülkleri konusunda cömert olmuş," diye cevap verince onları alkışlarız.[6]

Bunların ne kadarının İnka dili Quechua'ya[7] aktarıldığı açık değildir. *Conquistador*'lar bu tür konularda titiz değildi: İcap büyük ölçüde sembolikti, yalan söylerken iki parmağını çapraz yapmak gibi. Bazen boş sokak ve meydanlara, hatta denizden gemilerden okunurdu; iyi çevirisinin yapılması ender olurdu. (Zaten belgenin büyük kısmının Avrupa bağlamı dışında çevrilmesi olanaksızdı.) Ağzı sıkılığıyla ünlü bir halka mensup olan İnka soylusu cevap vermedi. Pizarro'yla birlikte yemek yedi, yabancı yiyecek ve şarabı nazikçe övdü ve İspanyolları Tumbes'te onu ziyaret etmeye davet etti. Karavelalara meyve, sebze ve lama gönderdi; bunun karşılığında iki İspanyol ve bir Afrikalı köle, tavuk ve domuzlardan oluşan hediyeleri kıyıya getirdi. İspanyollar Peruluların bir harkebusla hedefi vurmalarına şaşırmıştı; İnka tapınağının zenginliğini şöyle bir görünce daha da şaşırdılar.

Pizarro, bu dili öğrenerek Panama'ya geri dönmeleri için iki İspanyol'u geride bıraktı. Yatırımcıları, Kraliyet ailesini ve geleceğin fatihlerini son büyük altın krallığına kesin bir

---

5- Todorov 1984: 149'da (Las Casa'nın *Historia* 3: 5'den).

6- Galeano 1985: 60.

7- Quechua Sözcüleri çoğunlukla ona Runasimi, Halkın Ağzı derler.

saldırıda kendisine katılmaya ikna etmek için ihtiyaç duyduğu kanıtı almıştı. Bir *capitulación* (kraliyetin fetih emri) için Panama'dan Ispanya'ya gitti, izin epeyce gecikmeden sonra verildi. Pizarro'nun okuması yazması yoktu, evlilik dışı doğmuştu ve kötü bir at binicisiydi –hepsi ona sarayda olumsuzluk getiren şeylerdi– ama olağanüstü kararlılığı ona yeterli oldu. Görünüşüyle ilgili çok az şey bilinmektedir, ama kişiliği dikkatlerden kaçmadı. Cesur, acımasız ve sinsi özellikleri onunla karşılaşan birçok insanın ortak kanaatiydi. Atawallpa adlı bir Peru prensinin keşfedeceği üzere, Francisco Pizarro sözünün eri bir adam değildi. 1530'da Panama'ya döndü ve o yılın sonunda kardeşleri,[8] ortakları ve yaklaşık 200 kişiyle birlikte tekrar Peru'ya doğru yola çıktı.

Ispanyollar değerli madenleri, tuhaf hayvanlar, büyük gemiler, taş ve kerpiçten yapılma düzenli kentleri, sulama kanallarını ve kıraç kıyıda yakıcı güneşin altında uzanan tarlaları, sarımsı kahverengi çöle karşı parlak yeşil renkte ürünleri ve And Dağları'nın aslan rengi tepelerini görmüştü. Ama karşılaştıkları şeyle ilgili gene de bilgileri çok azdı. Tumbes'i ziyaret etmelerine karşın ne başkent Cusco'nun adını ne de imparator Wayna Qhapaq'ı kavrayabilmişlerdi. Imparatorluğun 5 bin kilometre uzunluğunda ve birkaç yüz kilometre genişliğinde olduğu, güney Kolombiya'dan Şili'nin ortalarına, l'asifik Okyanusu'ndan Amazon ormanına kadar uzandığı hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Bu imparatorluğu kuranların Inkalar denilen enerjik bir dağ halkı olduğunu bile öğrenmemişlerdi.

8- Kardeşler Gonzalo, Hernando ve Juan idi. Fetih anlatımı çok değerli olan genç kuzeni Pedro Pizarro da oradaydı.

Katolik Majesteleri, bu ülkeleri hırsızların,
kötü insanların, aylakların olmadığı bir durumda
bulduğumuzu bilmelidir... Bilgelikleri fazla,
çok az suç işleyen bu yerlileri dönüştürdük.
...O zaman tek bir kötü şey yoktu,
ama bugün tek bir iyi şey yok.
Mancio Sierra (bir Peru fatihi), 1589

Peru Mezoamerika'dan, firavun dönemi Mısır'ın Perikles Atina'sından olduğu kadar farklıydı. Amerika'nın diğer uygarlık beşiğiyle bazı düşünceleri ve temel gıda ürünlerini paylaşıyordu, ama insan toplumu oranın zor topraklarına benzersiz tepkiler oluşturmuştu. Mezoamerika işlek pazarları, büyük bir ticaret sınıfı, rekabet eden şehirleri, bakır ve kakaoya dayalı para sistemiyle şehirli ve girişimci bir dünya olmasına karşın, Peru kırsal ve merkeziydi, başlıca değiş tokuş aracı da işgücüydü.

Inka İmparatorluğu modern Ekvator, Peru, Bolivya, Şili'nin yarısını ve kuzeybatı Arjantin'i kapsıyordu: Batıda çöl, doğuda sonsuz yağmur ormanı, bu iki aşırı uç arasında omurgasını oluşturan yüksek platolar ve And Dağları'nın buz kaplı dorukları vardı. Uygarlık serin dağ havzalarında ve kemik üzerindeki çatlaklar gibi kıraç kıyıyı bölen küçük, sıcak nehir vadilerinde ortaya çıkmıştı. Peru'daki en eski tapınaklar bu iki bölgede kurulmuştur ve MÖ 2000 yılının öncesine tarihlenir. Cangıl halkları –o dönemde sayıları şimdi olduğundan çok

daha fazlaydı–, "üç Perulu"nun etkileşimine bazı ürünler, ilaçlar ve dinsel fikirler katmıştır. Daha önce de söylediğim gibi, teknoloji Amerikan kültürlerini sınıflandırmak için iyi bir kriter değildir, ama And halklarının bronzu Mezoamerika'dakilerden daha çok kullandığını ve demirden yoksun olmalarına karşın altın, gümüş ve platini işlemekte çok mahir olduklarını da belirtmek gerekir. Yün ve etinden yararlanmak için ve yük hayvanı olarak (yabani devegillerden evcilleştirilmiş olan) lama ve alpaka beslediler.

İnkaların entelektüel yaşamıyla ilgili az şey bilinir, çünkü kayıtlarını *quipu* ile tutuyorlardı: İşgalcilerin asla kavrayamadığı bir araçtı bu. *Quipu*'lar, uzun püsküller halinde bağlanmış iplerdir, düğüm atma, renk ve konumlardan yararlanırlar. Sistem bize zahmetli görünebilir, ama dünyanın en ince dokumacılığını üreten, ipliğin pratik ve metaforik özelliklerine büyük önem veren bir toplumun yarattığı bir şeydi. Fatihler bu kayıtların esrarengizliğini kabul ettiler, gene de hiç düşünmeden tüm arşivi yaktılar. Sistem, bu sistemi yürüten istatistikçiler ve vakayinüvislerle birlikte ölüp yok oldu. *Quipu*'lar konusunda yapılan modern araştırmalar İnkaların, Mayalar gibi, sıfırı kullanarak ve işaretler yerleştirerek gelişmiş bir aritmetiğe sahip olduklarını göstermiştir. Öyle görünüyor ki onlar ya da onların ataları bunu bağımsız olarak geliştirmişlerdir, çünkü Mezoamerika'nın yirmilik sistemiyle değil onluk sistemle hesap yapıyorlardı.[9]

İnkalar devlet yönetiminde, Azteklerin uyguladığı tebaa-devletler gibi kaba bir tahakkümün çok daha ötesine geçmişti. 22.500 kilometrelik kaplanmış yolları,[10] başkentin tarzını ve kurumlarını taşıyan sömürge şehirleri, bir devlet kurye servisi,

---

9- Bkz. Ascher 1981 ve Julien 1988.

10- Morris ve Thompson 1985: 82.

resmi bir dilleri ve insanları imparatorluk içinde yer değiştirerek, birçok etnik gruptan tek bir ulus oluşturma politikasıyla tam bir imparatorluk yaratmışlardı. Savaş pratik bir konuydu: İnkaların kalıcı bir ordusu ve bir garnizonlar ağı vardı, ama insan kurban etme konusunda militarist bir kült yoktu. Bağımsız krallıkları imparatorluklarına katılmaya barışçı şekilde teşvik ederken, bunu yapmaları için cömert nedenler sunuyorlardı. Bunların başlıcası kıtlığa karşı önlemlerdi; zira bunu ancak iyi depoları ve iletişim sistemi olan büyük bir devlet sağlayabilirdi.

İnka dini hiloteistik idi:* Tüm konular ilahiydi. Yaradan, Pachakamaq, "evrenin ruhu"ydu ve erkek ya da kadın olan ona tapınma, Şinto ve Zen'i hatırlatan biçimler alıyordu. Çeşitli baştanrılar arasında Pachamama, Toprak Ana ve en açık simgeleri arasında Samanyolu, Gökkuşağı ve İnti, yani Güneş olan karmaşık bir göksel tanrı grubu vardı. Dünya, kolektif olarak *wak'a* olarak bilinen esrarlı kayalar, pınarlar ve doruklarla canlıydı. Bunlar Yaradan'a adanmış mabetler olarak ve insan gruplarının totemik ataları olarak görülüyordu. Bazı *wak'a*'ların tapınakları ve yontma kayadan sunakları vardı; ötekiler doğal hallerine bırakılmıştı. İnka ikonografisi, İnka mimarisi gibi, büyük ölçüde soyut ve geometrikti; Mezoamerika'nın barok tarzından çok farklıydı. Binalar ve heykeller, neredeyse İskandinav tarzında cesur bir yalınlıkla doğal oluşumlara uyarlanmıştı. İşgalcilere "öfke kusacak" birkaç idol vardı; süslemeler değerli maden işleri ve şatafatlı dokumalarla sınırlıydı. Altın ve dokumayı İspanyollar anlayabilirdi, ama sade ve hatasız taş işlemeciliği onlara buz kestirdi. Dış görüntüden ibaret bir kültür için, İnkaların mükemmeliyetçiliği, fatihlerin torunlarını bugün de huzursuz eden değişmez bir azardı.

---

*Bir tanrıyı ya da tanrıları maddeyle özdeşleştiren doktrin. (ç.n.)

50 bin ile 100 bin arasında yurttaşı bulunan Cusco'nun dışında And şehirleri küçüktü. Tipik bir taşra merkezi olan Huánuko'da yalnızca 15 bin kişi yaşıyordu ve binaların çoğu da gezgin kamu görevlileri, çalışma grupları ve askerler içindi. Birçok insan küçük kasaba ve köylerde yaşıyordu; malzemelerin bir yerden bir yere gidişi –kıyı ticareti dışında– kolektif olarak etnik gruplar ve devlet tarafından düzenleniyordu. Modern yazarlara "sosyalist" ve "totaliter" görünen bu ekonomik ve siyasal yapının ille de İnka yöneticilerinin icadı olması gerekmez. Kökenlerinde *ayllu* denilen antik çiftçi toplulukların toplumsal örgütlenmesi vardı. Bunlar toprağa ortak olarak sahiplerdi ve dikine dağ dünyasında çeşitli ekolojik bölgeleri denetim altına almaya çalışıyorlardı. And Dağları insan yerleşimine karşı ağır güçlükler çıkarır. Üç üründen biri dolu, don ya da kuraklık nedeniyle heba olur; toprak kaymaları yaygındır ve karla kaplı geçitlerde ulaşım çok zor olabilir. Bir topluluk, arasında sıcak düzlükler ve ılıman bölgelerin olduğu, yüksek otlaklardaki *ayllu* kolonilerine sahip olunca, üyelerine dengeli bir meyve, sebze, mısır, öteki tahıllar, et ve patates diyeti sunabilirdi ancak. Malı bir yerden bir yere götürmek yerine, yılın farklı zamanlarında insanların yerini değiştirmek çoğunlukla daha kolaydı.

İnkalar *ayllu* örgütlenmesini emperyal bir ölçekte yaygınlaştırdı. İnsanlar vergisini işgücüyle ödüyordu ve bu vergi, teraslama ve sulama projeleriyle arazilerin ekime uygun hale getirilmesi için de uygulanıyordu. Bu şekilde yaratılan işgücü fazlasının büyük kısmı, İnka kraliyet ailesini ve papazlık sistemini, ordu ve bürokrasiyi destekliyordu, ama İnkalar saltanatlarını meşru kılmaya yetecek kadarını insanlara geri veriyordu. And toplulukları, Amerika kıtasındaki pek çok topluluk gibi, yardımlaşma etiği üzerine kurulmuştu, açgözlülük üzerine değil. Devlet halkından çok şey talep ediyordu, ama

insanlar da devletten çok şey bekliyordu – ve alıyordu. Bugün bile, bir kişi And köy yaşamında zenginlik edinerek ve büyük kısmını dağıtarak yükselebilir (Kuzey Amerika *potlaç** geleneğinde olduğu gibi). İktidar işgücünü denetleme ve kaynakları yeniden dağıtma becerisine dayandığı için –çünkü zenginlik mallardan çok insanlardı–, kullanına iyi bakmak İnkaların kendi çıkarınaydı. Bu yabancı düşünme tarzı, daha aydınlık Avrupalı zihinlerini, özellikle de fatih ve vakayinüvis Cieza de León'u etkiledi.

> Yeni yılın başında [yetkililer] Cusco'dan *quipu*'larıyla gelirdi, böylece o yıl kaç tane doğum ve ölüm olduğu bilinirdi. Bütün bunlarda büyük bir gerçeklik ve doğruluk da vardı, hilesiz hurdasızdı. İnkalar ve yöneticiler bu yolla hangi Yerlilerin yoksul olduğunu, hangi kadının dul kaldığını ve vergilerini ödeyip ödeyemeyeceklerini bilirlerdi... Her büyük eyalette de malzeme ve yedeklerle dolu çok sayıda depo vardı... savaş yoksa bu malzemeler yoksullar, dullar, yaşlılar, sakatlar, körler [ve] kötürümler arasında dağıtılırdı...
>
> Bu İnkaların, kâfir ve putatapar olsalar da, böyle iyi bir düzen kurmayı bildiklerini... ve biz Hıristiyanların bu kadar çok krallığı yok ettiğini düşünmek hiç de az bir üzüntü değil.[11]

Modern arkeoloji Cieza'nın iddialarını doğrular: İnka Huánuko yıkıntıları, toplam kapasitesi yaklaşık 35 bin metre küpten fazla 500 depo içerir.[12]

En olağanüstü olansa, Avrupalılar geldiğinde İnka İmpara-

---

*Kuzeybatı Pasifik yerli halklarınca yaygın olarak benimsenen ve fazla zenginliğin, şef ya da statü sahibi kişi tarafından, misafirlere festival biçiminde düzenlenen bir törenle armağan edilmesini içeren gelenek. (ç.n.)

11- Cieza de León 1986, 2: 54-55, 66.

12- Morris ve Thompson 1985: 96, 100.

torluğu'nun yalnızca yüz yıllık olmasıydı. Yaklaşık 1400'de başlayan oluşumu, uzun süre savaşan devletler dönemini sona erdirdi; bu dönemden önce de Wari-Tiawanaku olarak bilinen bir imparatorluk geliyordu.[13] İnkalar bu parçaları bir araya getirmeyi ve kendi sistemlerini kurmak için rakiplerinin ve öncellerinin en iyi özelliklerini almayı başardı. Ne var ki, İnka dönemi, kendisinden önceki şeylerin salt kopyası değildi: Binlerce yılın meyvesi olan Peru uygarlığının parlak bir senteziydi. İmparatorluğun fiziksel kalıntıları –yolları, asma köprüleri, tapınakları, kasabaları, kaleleri ve sulama kanalları– hâlâ her yerde görülebilir; kendisinden önce gelenleri de sonra gelenleri de gölgede bırakır. Ancak son yirmi yılda Peru kıyılarındaki sulanan topraklar 1520'deki boyutlarına ulaşmıştır, üstelik dağlardaki gıda üretimi bugün o zamankinden çok daha azdır. İnkaların toplumsal politikaları o kadar etkiliydi ki, İspanyolca'nın yüzyıllarca baskısına karşın Quechua dili hâlâ Andlar'da egemendir. Bugün Andlar'daki dağlık yerleri ziyaret etmek, geçmişte önemli şeylerin olduğu bir yeri ziyaret etmektir; nitekim, o günden beri de bunlarla kıyaslanabilecek bir şey olmamıştır.

İnka İmparatorluğu'nun hızlı başarısını açıklamak kolay değildir, ama açıklamanın bir kısmı, bu imparatorluğun zamanı gelen bir düşünce olduğu şeklindedir. Eski And imparatorluklarından hatırlanan, nüfus arttıkça ve müzmin bir çekişme içinde birbiriyle temas ettikçe idealize edilen bir düzeni gerçekten kurmuştur.[14] Perululular, birçok Amerikan halkı gibi, uzayı bir *quincunx*, yani ortada bir ilkenin birleştirdiği

---

13- Sırasıyla Ayacucho yakınlarında ve Titicaca Gölü'nün güney kıyısında bulunan şehir yıkıntıları Wari ve Tiawanaku, bir değil iki küçük imparatorlugun başkentleri olabilir.

14- Yerli vakanüvis Waman Puma İnkalardan önceki döneme *Awqa Pacha*, Savaş Çağı der.

dört yön olarak düşünüyordu. Bu şema, –o zamanlar Peru denilmeyen– Inka Imparatorluğu'nun hem yapısında hem de adında büyük harflerle yazılıydı.[15] Her bir ana yön büyük bir suyu, yani eyaleti ve birlikte Tawantinsuyu'yu, yani Birleşik Dört Köşe'yi oluşturuyorlardı. Bu dört köşenin eksenindeki başkent birleştirici ilkeydi ve şehrin adı da daha az açıklayıcı değildir: Cusco, Quechua dilinde "göbek deliği" anlamına gelir. Cennet, Cusco aracılığıyla yeryüzünü besliyordu.

Inka sözcüğü çoğunlukla "kral" ya da "imparator" olarak çevrilir ve bir bütün olarak eski Perululara uyarlanır, ama Quechua dilindeki asıl anlamı "arketip"tir. Bir modern antropologa, "*Inka*, her şeyin özgün modelidir," denilmiştir.[16] Hükümdara bazen *Sapa Inka*, Benzersiz Inka ya da Inka denirdi. Mısır, Çin ve Japonya'nın imparatorları gibi o da bir tanrı-kral, cennetin oğlu, güneşin çocuğuydu. Unvanı kişiden ziyade makama aitti. Sapa Inkalar insanlar gibi doğar, sevişir, dövüşür ve ölürdü, ama hükümdar makamına seçilir seçilmez, tanrılara karşı insanlığın, insana karşı da tanrıların temsilcisi haline gelirdi. Dünyanın dört köşesinin çevresinde döndüğü eksendi. Batılı terimlerle söylersek, bir Sapa Inka; Âdem, Isa ve kraldı.

15- Bu adın kökeni kesin değildir. Kıyı vadisi Virú'nun bozulmuş hali olabilir.

16- Arguedas, Pease 1976: 31'de alıntılanmıştır.

Diyorlar ki, büyük bir çiçek salgını patlak vermiş [ve]
krallığın her tarafına yayılmış... İnkaların döneminde...
ekilmemiş duran çok az ekilebilir toprak vardı ve
hepsinde yoğun bir yerleşim varmış... Şimdi az yerli var...
sayıları şimdi gördüğümüz sayıya kadar düştü.
Cieza de León, yaklaşık 1545

Pizarro "Peru'yu keşfederken", Tawantinsuyu tahtında, geleneksel krallar listesine göre on birinci Inka olan Wayna Qhapaq vardı.[17] Aslında yalnızca o, babası ve dedesi gerçek imparatorlardı: İlk sekizi Cusco ve hinterlandından biraz daha fazlasını yönetmişti. Wayna Qhapaq 1493'te taç giydi: Papa Alexander'ın, Yeni Dünya'yı Portekiz'e ve İspanya'ya verdiği yıldı bu. Amerika'nın karantinası kırılmıştı, ama biyolojik sonuçların Wayna Qhapaq'a ulaşması otuz dört yıl daha sürdü. Bunu en son noktaya kadar bilmiyor olsa da, Wayna Qhapaq bu ödünç alınmış zamanda uzun ve örnek bir saltanat sürdü.

Cieza'nın anlatışına göre, Wayna Qhapaq güçlü bir yöneticiydi, "iri yarı biri değildi, ama sağlıklı ve güçlüydü, zarif bir yüzü ve ciddi bir ifadesi vardı, az konuşan, çok iş yapan bir adamdı."[18] Francisco'nun kuzeni ve ulağı Pedro Pizarro'ya

---

17- Wayna Qhapaq "Genç Efendi" olarak çevrilebilir. Modern Quechua dilinde *qhapaq* "zengin" anlamına gelir; Inka döneminde bu sözcük cömertlik anlamı ima ederdi, Eski İngilizcede efendinin özgün anlamının –ekmek bekçisi– olması gibi.

18- Cieza de León 1986, 2: 179.

Wayna Qhapaq'ın aydınlık başka bir yanı daha anlatılmıştı: "Yerliler onun yoksulların büyük dostu olduğunu ve tüm yurtta yoksullara özel bir itina gösterilmesini buyurduğunu söylüyor. Halkıyla samimi ama saygın olduğunu söylüyorlar. Üç erkeğin toplamından fazla içki içtiğini, ama kimsenin onu sarhoş görmediğini söylüyorlar."[19]

1527'de kuryeler dağlara çıktılar ve tuhaf yabancıların imparatorluğun sınırlarında araştırma yaptığı, iki tanesinin de –Pizarro'nun geride bıraktığı adamlar– kıyıda hapis tutulduğu haberini getirdiler.[20] Quito'da Ekvator'u ülkesine dahil etme işini güçlendirmekle uğraşan ve şimdi Kolombiya olan bölgeye girip girmemeyi düşünen Inka, iki yabancının yanına getirilmesi emrini verdi. Ama tam o anda İspanyolların görünmez müttefikleri Peru'ya ulaştı. Azteklerle Mayaları perişan eden salgın hastalık güneye bizzat Pizarro tarafından taşınmış olabilir; Darien ve Kolombiya yoluyla oraya yayılmış ve Wayna Qhapaq'ın 20 milyon tebaasına yayılmış olması daha olasıdır.[21] Mezoamerika'da olduğu gibi, hastalık nüfusun en az yarısını öldürdü ve liderliği devirdi: Wayna Qhapaq elli yaşını geçmiş ama hâlâ son derece zindeyken öldü, veliaht olması kuvvetle muhtemel oğlu da öldü.[22] Tarih, Wayna Qhapaq'ın İspanyol tutsakları bizzat sorgulamaya zamanının olup olmadığı konusunda kayıt düşmemiş, ama ölümünden kısa süre önce, Inka

---

19- Pizarro 1986: 49.

20- Pizarro'nun yanı sıra, 1520'lerin ortasında Amazon'dan Inka İmparatorluğu'na sızan Alejo García gibi tuhaf bir vaka da vardır. Paraguaylıları doğu Bolivya'daki Inka kasabalarına saldırmaya yöneltti, ama geri püskürtüldü.

21- Verilere dayanan tahminler 6 milyondan 32 milyona kadar değişiklik gösterir. Ben bir uzlaşma olarak ve modern Peru'nun nüfusu bu kadar olduğu için 20 milyonu seçtim. Büyüklük olarak modern Lima'yla kıyaslanabilecek hiçbir Inka şehri olmasa da, dağlık bölgelerin Inka döneminde bugünkünden çok daha fazla insanı geçindirdiği açıktır.

22- Bkz. Crosby 1972: 56.

çocuklarını ve yöneticilerini, kendilerini bilinen dünyanın ötesinden bir işgale hazırlamaları için uyardığını biliyoruz.

On altıncı yüzyıl sonunda güney Peru'da yazan soylu yerli Paçakuti Yamki,[23] Pandora'nın kutusunu hatırlatan bir hikâyede Wayna Qhapaq'ın ölümünü anlatır.

> Inka dinlenmek ve yeni yasalarla vergiler getirmek üzere Quito'ya gitti; daha sonra da Cusco'dan çiçek salgını olduğu haberi geldi... Inka maiyetindekilerle birlikte denize döndüğü zaman, gece yarısı görüldüler, onu kuşatmışlardı sanki, milyonlarca insan ve kim oldukları bilinmiyordu. Onların yaşayan ruhlar olduğunun söylendiğini [Inka tarafından] söylediler... yani hastalık yüzünden o kadar çok insan ölmek üzereydi...
>
> Yemek saatinde siyah pelerinli bir ulak geldi ve Inka'yı büyük bir saygıyla öptü ve ona bir *p'uti*, kilitli ve anahtarlı küçük bir mahfaza verdi. Inka, yerliye mahfazayı açmasını söyledi, ama ulak Yaradan'ın ancak Inka'nın açabileceğini buyurduğunu söyleyerek kendisini bağışlamasını istedi. Durumun böyle olduğunu anlayınca Inka kutuyu açtı ve içinden kelebekler ya da ortadan yok olana dek etrafa saçılan kâğıt parçaları gibi [şeyler] uçarak çıktı; bu çiçek hastalığıydı. Böylece iki gün içinde öteki birçok komutanla birlikte General Mihacnacamayta[24] da öldü ve yüzleri kaşıntılı kabuklarla kaplıydı. Inka bunu görünce bir taş ev yapılmasını buyurdu ve kendini içine hapsetti... ve orada öldü.[25]

23- Elyazması 1613'e tarihlenir, ama hazırlaması uzun yıllar sürmüş olmalı. Cusco'nun güneydoğusundaki Tinta bölgesinden küçük bir soylu gibi görünüyor, muhtemelen Inkalar ile evlilik bağları olan bir yerel bey. Atalarından bazılarının Cajamarca'da vaftiz edildiğini iddia eder.

24- İmlası hatalı olan Paçakuti Yamki, Mihicuacamayta adını da verir; nasıl yazıldığı benim açımdan açık değil.

25- Pachakuti Yamki Salłqamaywa 1968: 311.

İspanyollar'ın (daha sonra Britanyalıların Kuzey Amerika'da yaptığı gibi) hastalık bulaştırılmış malzemeyi hediye olarak İnka sarayına gönderdiği anlamını çıkarmak insana çekici geliyor. Ama Pizarro'nun böyle bir komplo için yeterince epidemiyoloji bilmesi pek mümkün değildir. Paçakuti Yamki'nin hikâyesi semboliktir, ani kitlesel ölüm travmasını yansıtır. Çocuklar ana babalarını, ana babalar çocuklarını kaybetti; tarlalar ve kanallar bakımsız kaldı, binalar bitmeden kaldı ve komuta zincirindeki yaşamsal zincirler kırıldı.

Bu hastalık olmasaydı, İspanyollar gücünün doruğunda, akıllı, deneyimli ve saygın bir yöneticiyle karşılaşmak zorunda kalacaktı. Pedro Pizarro'nun kabul ettiği gibi: "Biz İspanyollar bu toprağı işgal ettiğimiz sırada Wayna Qhapaq sağ olsaydı, kazanmak olanaksız olurdu, çünkü tüm tebaası tarafından çok seviliyordu... Ülke Waskhar ile Atawallpa arasındaki savaşla bölünmemiş olsaydı, ne işgal edebilir ne de zafer kazanabilirdik – aynı anda binden fazla İspanyol gelmiş olsa bile."[26]

Hayatta kalan iki oğlu –Cusco'nun tercih ettiği Waskhar ile kuzeyde üs kurmuş Atawallpa– arasında patlak veren taht savaşında Wayna Qhapaq'ın uyarıları çok geçmeden unutuldu. Savaşlar İnka kraliyet ailesini bölmekle kalmadı, huzursuz kullara da isyan etme şansı verdi. Her ne kadar iyi huylu olsalar da, Tawantinsuyu'nun yönetimi çok uzun süre talipsiz kalmadı; kendilerinin daha iyi yapabileceğine inananlar her zaman vardı ve bu unsurlar ne zaman bir İnka ölse ve yerine henüz bir halef seçilmemiş olsa aktifleşirdi.

Tam bu nüfus azalması, huzursuzluk ve iç savaş anında Francisco Pizarro 200 adam ve 70 atla yeniden ortaya çıktı.[27]

26- Pizarro 1986: 49-50.

27- Rakamlar farklılık gösterir. Prescott (tarihsiz: 891, 897) 180 adam ve 27 at der, Tumbes'e varmadan 100 erkek ve daha fazla at onlara katılır. Cajamarca'ya 177 kişinin yola çıktığını, 67'sinin süvari olduğunu ekler (914). Hemming (1983: 27), yaklaşık 600 kişinin Piura'da bırakıldığını söyler.

İspanyollar, bir piskoposluk kurmayı planladıkları Tumbes'i terk edilmiş ve yıkıntı halinde buldu. Tawantinsuyu'nun hanedan sorunlarıyla boğuşmasının boyutu, bundan sonra olanlarda açıkça görülür. Pizarro güneye geçmeyi, verimli Piura vadisini işgal etmeyi, yerlilerden geriye kalanları köleleştirmeyi, bir kilisesi ve belediye binasıyla tam bir İspanyol kasabası kurmaya başlamayı başardı.

Avrupalılar orada, San Miguel de Piura'da –bugün tozlu, biraz kalabalık bir taşra merkezi ve fatihlerle özdeşleşen Perululuların *hispanismo* türbesi– birkaç ay kaldı, İnka devleti onları görmezden geldi. Bu süre içinde kardeşler arasındaki savaş hakkında umut uyandıran raporlar aldılar. Dağlık bölgede büyük ordular çarpışıyor, imparatorluğun omurgası boyunca yolları ve şehirleri paylaşamıyorlardı. Zaman zaman Atawallpa'ya, sakallı yabancıların kıyı kesimin bazı yerlerini yağmaladığı söylentileri ulaşıyordu. 2. Bölüm'de daha çok sözünü edeceğimiz yerli yazar Waman Puma bu raporlar hakkında bir fikir verir:

> Hıristiyanlar uyumuyordu. (Gece geç saatlere kadar oturdukları için böyle deniliyordu.) Altın ve gümüş yiyorlardı... ve gece gündüz her biri kâğıtları ve yazılarıyla konuşuyordu. Hepsi [zırhla] kaplıydı ve yüzleri tamamen yünle örtülmüştü, o kadar ki yalnızca gözleri görülebiliyordu... aralarında büyük bir efendi de yoktu, çünkü hepsi... konuşma, yemek yeme ve giyim tarzı[nda] eşit gibi görünüyordu.[28]

Atawallpa kardeşini yenmekle fazla meşgul olduğundan, bunlara fazla önem vermedi, ama kıdemli bir memurunu da gönderdi. Memur "yaşamı boyunca İspanyollarla yaşamış gibi

---

28- Waman Puma 1980a: 353-54.

rahat bir tavırla geldi [ve] iki üç gün aramızda eğlendi."[29] Pedro Pizarro memurun yöntemlerini anlatır:

> Bu yerlinin amacı kaç kişi olduğumuzu ve nasıl insanlar olduğumuzu anlamaktı ve bu yüzden İspanyolları onunla alay etmeye kışkırtarak aramızda dolaştı, onlara kılıçlarını çekmelerini söyledi. Öyle oldu ki, bir İspanyol'un yanına gitti... ve elini sakalına koydu, İspanyol da ona defalarca vurdu... Yerli, İspanyolları saydıktan sonra, efendisi Atawallpa'nın yanına döndü ve ona gördüğü her şeyi anlattı. Az çok at sırtında doksan kişi de dahil olmak üzere yaklaşık 190 kişi olduğunu ve onların tembel soyguncular olduğunu söyledi... denizden gelen sakallı hırsızlar olduğunu ve bu yurttaki en büyük hayvanlar olan, Qollaw'inkilere [Bolivya] benzer bir tür lamaya bindiklerini söyledi.
>
> Bunu duyan Atawallpa tatmin oldu ve [bizi] hiç dikkate almadı.[30]

Olay, beyaz tanrı mitiyle ilgili işaret ettikleri nedeniyle önemlidir. Amerika'nın "Öteki"ni kavrayamaması hakkında yazan Fransız eleştirmen Tzvetan Todorov, "Öteki"ni saptama yeteneğinin bir şekilde okuma yazmayla bağlantılı olduğunu da iddia eder. İnkaların Mayalar ve Azteklerden daha az okuma yazması olduğu için, diye öne sürer, "[İspanyolların] ilahi niteliklerine sıkı sıkıya inanıyorlardı."[31] Olgular ise farklı şeyler söyler. Üçü içinde, yabancılarla ilgili en pratik araştırmayı yapan İnkalar idi ve Mayalar gibi onlar da en başından itibaren İspanyollara insan olarak muamele ettiler. Perulular kuşkusuz İspanyolları tuhaf bulmuşlardı, ama serkeş

29- Estete, Hemming 1983: 30'da alıntı.

30- Pizarro 1986: 31, 28.

31- Todorov 1984: 80-81.

tavırları, hiyerarşiden yoksunlukları ve pislikleri yüzünden onları adam yerine koymadılar. Inka Atawallpa'nın, temsilcilerinin ve memurlarının tüm davranışları buna işaret eder. Atawallpa'nın hatası, Moktezuma'nınkinin tam tersiydi: Yeni kazandığı zaferle kabarmış yeni Inka, barbarları ölümcül ölçüde küçümsedi.

Peru böyle düştü.
Ona açgözlülük, açlık ve Haç'ı verdik:
uygar yaşamın üç armağanını.
Teraslarda şarkı söyleyen aile grupları yok oldu.
Onların yerinde köleler yeraltını kazıyor ve
orada şarkı söylemiyorlar.
Peru suskun bir ülke, para hırsında donup kalmış.
Peter Shaffer, The Royal Hunt of the Sun, 1964

Eylül 1532'de Pizarro, 170 asker ve 62 atla Piura'daki üssünden yola çıktı. Savaş sancağı öndeydi: bir yanında bir şövalye, öteki yanında Hapsburg silahlarını gösteren çocuksu bir işleme. Ordusuyla birlikte Cajamarca'da (kuzey Peru'da dağlık bir şehir) dinlenen Atawallpa, yabancıların dağlara tırmanmasına ve sarp geçitleri rahatsız edilmeden geçmelerine izin verdi. Inkalar tekerlek kullanmadığı için yolları dik yokuşlardan kaçınmamıştı – çoğunlukla binlerce metre yüksekliğinde taş basamaklarla tırmanılan en kısa yolu seçerlerdi. Atawallpa istilacıları öldürmek isteseydi, bunu kolayca yapabilirdi. Dört

yıl sonra Inka orduları böyle bir arazide bu büyüklükte İspanyol güçlerini yok edeceklerdi.[32]

Ama yabancıları bizzat inceleme lüksüne sahip olan Atawallpa, zafer kutlamalarını biraz genişletmek için onları kullanabileceğini düşündü. Yakalanmasından sonra bunu kabul ederek at yetiştirmeyi ve İspanyolları saray hadımları yapmayı planladığını açıkladı.[33] Yargı gücü küstahlıkla sakatlanmıştı: Dünyanın hâkimi olduğunu düşünen birinin küstahlığıydı bu.

15 ve 16 Kasım 1532'de Cajamarca'daki olaylarla ilgili birçok farklı açıklama vardır, ama ayrıntı ve bakış açısı olarak birbirinden farklı olsalar da, öz olarak farklılık göstermezler. Burada bizim açımızdan ilginç olan Inka tarafından yazarların iki temel anlatısıdır. Bunlardan daha eski ve daha otoriter olanı, Atawallpa'nın yeğeni Titu Kusi Yupanki'ninkidir. Amcası devrildiğinde Titu Kusi Yupanki küçük bir çocuktu, ama daha sonra ünlü Machuu Picchu yıkıntıları yakınındaki bir dağ üssünden Inka direnişine liderlik etti. 1570'te kısmen tarih, kısmen anı, kısmen de İspanyol rejimine protesto olan bir belge yazdırdı: "Bu mektubu okuyanlar, bunu söyleyenin ben, Sapa Inka... Titu Kusi Yupanki, bu toprakların ve Peru eyaletlerinin doğal efendileri olan Wayna Qhapaq'ın torunu ve Manku Inka Yupanki'nin ilk oğlu olduğumu bilsinler."[34] Yüz sayfadan fazla tutan *Relación*'unun büyük kısmı, babası Manku'nun 1536'da başlattığı büyük "isyanın" Inka tarafını anlatır.

Atawallpa ile İspanyollar arasındaki ilk toplantıda –katliamdan önceki gün– yaşananlarla ilgili anlattıkları, o günden bugüne Peru'daki kültürel düşmanlık ve uyuşmazlığın simgesi haline gelen bir konuşmayı ifade etmesi açısından çok önemlidir.

32- Hemming 1983: 31.

33- A.g.y., 45.

34- Titu Kusi Yupanki 1973: 131.

Düzlük araziden bazı insanlar, bu *wiraqocha*'lardan [İspanyollar] ikisini, o sırada Cajamarca'da olan amcam Atawallpa'ya getirdi. Atawallpa onları çok iyi karşıladı ve bir tanesine *chicha* denilen geleneksel içkimizi altın kadehte verdi. İspanyol kadehi onun elinden aldı ve yere döktü, bu da amcamı çok kızdırdı. Bundan sonra iki İspanyol amcama bir mektup ya da kitap veya her neyse göstererek bunun Tanrı'nın ve kralın yazısı olduğunu söylediler. *Chicha*'nın yere dökülmesiyle aşağılanan amcam mektubu aldı... ve yere atarak "Bana ne verdiğinizi nereden bileyim? Gidin buradan! Gidin!" dedi.[35]

Böylece iki taraf da ötekinin değerli bulduğu şeyi aşağılamış oldu.

İspanyol anlatıları *chicha*'nın dökülmesini pek dikkate almaz, ama Atawallpa'nın Hernando de Soto ile Hernando Pizarro'yu, şehrin birkaç kilometre dışındaki bir sıcak su kaynağında, buz gibi karşılamasından gerçekten de söz eder. Atawallpa otuz yaşlarında iri kıyım bir adamdı, İspanyol liderden bir kuşak daha gençti. "Yakışıklı ve sert, büyük bir yüzü" vardı,[36] kullarıyla ciddiydi, ama özel yaşamında neşeliydi ve tartışmadan hoşlanırdı. İspanyollar onun konuşmasını anlamaya başlayınca, akıllı ve alaycı bir pratik zekâsı olduğunu gördüler.

İnka oruç tutuyor ve su içiyordu. İspanyollara, tebaasına kötü muamele ettiklerini bildiğini söyledi; bir efendi ona demirden bir köle tasması göndermiş ve üç beyaz adamla bir at öldürdüğü raporunu vermişti. Hernando Pizarro böyle bir olayın olanaksız olduğunu söyleyerek karşı çıktı ve İspanyolların yiğitliğiyle övünmeye başladı. Görüşme boyunca alçak bir taburede oturan Atawallpa, "bizi pek dikkate almayan bir insan gibi

---

35- *A.g.y.*, 15-16.

36- Xerez, Hemming 1983: 49'da alıntı.

gülümsedi."[37] Soto'nun atı, soluğu alnındaki *maskhapaycha*'yı (Inka tacı olan, vicuña* ipliklerinden yapılma kızıl püskül) oynatacak kadar yaklaştığı zaman bile istifini bozmadı.

Atawallpa yabancıları, geceyi geçirmeleri için şehirdeki boş binalara yerleştirdi ve ertesi gün onları ziyaret etmeyi kabul ederken, bu hareketiyle kendi tuzağını kendisinin kurduğunu kavrayamadı. Şimdi kerpiç duvarları ve kiremit çatılarıyla küçük bir şehir olan Cajamarca, kaya kıvrımları arasında yeşil bir *cabochon*** gibi, geniş bir vadinin kenarında 3 kilometre yüksekliktedir (And standartlarına göre çok da yüksek değildir). Ispanyollar, tepelerde düzenli sıralanmış pamuklu kumaştan çadırlara yerleşmiş olan, Atawallpa'nın ordusunu görebiliyordu. 80 bin savaşçı olduğunu tahmin ettiler ve o gece kamp ateşlerinin "parlak yıldızlı bir gökyüzü gibi" olduğunu söylediler.[38]

Inka Cajamarca şehrinden yalnızca tek bir bina kalmıştır: Fidye Odası denilen bu yer, harç kullanmadan ustalıkla birbirine yapıştırılmış büyük ağaç bloklardan tipik bir yapıdır. Duvarlarında alışılmış eğim vardır, bu da ona devasa ve yenilmez bir hava verir; içeride her zamanki gibi, odayı omuz hizasında çevreleyen bir sıra ikizkenar yamuk şeklinde niş bulunur: Lambalar ve heykeller için kullanılan dekoratif bir özelliktir belki de bu. Çatı eskiden samandan dik bir tepe şeklindeydi herhalde. Önemli binalarda bu diklik birkaç metre kalınlığındadır, ince ince örülür; yarımalar halinde ve geometrik desenlerle kenarları keskin şekilde yontulur, kenar ve köşelerde ba-

---

37- Hernando Pizarro, *a.g.y.*, 35'te alıntı.

*And Dağlarında yaşayan, devegillerden, lamaya benzeyen hörgüçsüz memeli bir hayvan. Üç yılda bir kırpılabildiğinden yünü çok pahalıdır. Bu yünden yapılan giysileri ancak Inka soyluları giyebilirdi. (ç.n.)

**Tabanı düz, üst kısmı ise tümsek olacak şekilde yontulmuş mücevher. (y.h.)

38- Estete, *A.g.y.*, 36'da alıntı.

kır, gümüş ya da altın levhalar gömülüdür. Bu tür çatılar sert taş işçiliğini tamamlar ve sertliğini yumuşatır.

Cajamarca meydanını –şimdi orada bir çeşme, süslü şekilde budanmış çalılar ve bir ayakkabı boyacısı ordusu var– 1512'de göründüğü haliyle göz önüne getirmek zordur. Meydan, kamusal törenler ve geçit törenleri için tasarlanan standart emperyal plana uygundu.[39] Ortada, Inka'nın ya da temsilcisinin oturduğu basamaklı bir platform vardı; üç taraftaki taş salonların her birinde sıra sütunlara benzeyen bir sıra büyük kapı aralığı bulunuyordu. Bunlar *fiesta*'lar* sırasında kalabalığı yağmurdan korumak amacıyla yapılmıştı; İspanyolların aklındaki pusu için de kusursuzdular. İstilacılar günün büyük kısmında tam teçhizatlı olarak, şövalyeler ata binmiş halde içeride saklandı. Saatler geçtikçe ve Inka'dan hiçbir iz belirmeyince, bekleyiş dayanılmaz bir hal aldı. Pedro Pizarro'nun hatırladığına göre, "Bizimle ilgili casusluk yapan yerliler, İspanyolların hepsinin salonların içinde korkuyla dolu durduğunu ve hiçbirinin meydanda görünmediğini [Atawallpa'ya] söyledi. Yerlilerin söylediği doğruydu, çünkü ben birçok İspanyol'un farkında bile olmadan büyük bir korkuyla altına ettiklerini kendi gözlerimle gördüm."[40]

Atawallpa akşama doğru geldi, ezici gücünden o kadar emindi ki ne kendisi ne de adamları yanında silah getirmişti. Yığınlar halinde hizmetliler ana kapıdan meydana girdi, her grup üniforma giymişti ve inişli çıkışlı bir şarkı söylüyorlardı. Binlerce kişi yerini alınca, Sapa Inka, kıdemli efendilerin omuzlarında taşınan süslü bir tahtırevanla belirdi. Meyda-

---

39- Bazı kaynaklar bunun üçgen olduğunu söylerler ki, öyle olsaydı alışılmışın çok dışında olurdu. Eşkenar yamuk olması daha olasıdır, bu şekil Inkaların yükseltilerin yanı sıra planlar için de tercih ettiği bir şekildi.

*Festival. (ç.n.)

40- Pizarro 1986: 36.

nın ortasına vardığında, Rahip Vicente Valverde (daha sonra Cusco'nun piskoposu ve Puna adası yerlilerinin akşam yemeği olacaktı) ona yaklaşıp içeride Pizarro ile konuşmaya davet etti. Atawallpa, İspanyolların tükettikleri, zarar verdikleri ya da çaldıkları her şeyi yerine koyana kadar kılını kıpırdatmayacağını söyledi; imparatorluğundaki *quipu*'lar bu tür konularda çok netti. Öyle görünüyor ki, Valverde o zaman Atawallpa'ya İcap'ı okudu ve İnka buna şu cevabı verdi: "Sözünü ettiğin Papa'ya gelince, kendisine ait olmayan toprakları vermekten söz ediyorsa çılgın olmalı."[41]

Waman Puma'nın bu tuhaf görüşmeyi anlatışı şöyle:

> Atawallpa İnka banyolardan şehre ve Cajamarca sarayına bütün ihtişamıyla ve komutanları maiyetinde girdi... halka açık meydanın ortasında duran, *usnu* denilen tahta Atawallpa otururdu. O zaman Don Francisco Pizarro, tercüman Felipe (bir Wankawilka yerlisi)[42] aracılığıyla ona, kendisinin büyük bir efendinin ulağı ve elçisi olduğunu, Atawallpa'nın dostu olduğunu ve yalnızca bunu söylemek için geldiğini anlatmaya başladı... İnka ihtişamlı bir tavırla, onun [Pizarro'nun] büyük bir efendiden geldiğinin doğru olabileceği, çünkü çok uzak bir yurttan geldiği... ama onun [Atawallpa'nın] da krallığında büyük bir efendi olduğu ve bu tür dostlara ihtiyacı olmadığı cevabını verdi.
>
> Bu cevaptan sonra Rahip Vicente yaklaştı, sağ elinde bir haç, sol elinde bir dua kitabı tutuyordu; İnka Atawallpa'ya kendisinin daha da büyük bir efendinin ve Tanrı'nın iyi bir dostunun [papa] elçisi ve ulağı olduğunu ve İnka'nın da onun dostu olması ve haça tapınması ve Tanrı'nın İncil'ine inanması ve başka hiçbir şeye tapmaması gerektiğini, çünkü başka her şeyin aptallık

41- Prescott, tarih belli değil: 940.

42- Sömürge döneminde ünlü bir maden merkezi haline gelen Huancavelica'dan.

olduğunu söyledi. Atawallpa Inka da, asla ölmeyen Güneş'ten ve onun yasasına göre mabetlerden ve öteki tanrılardan başka hiçbir şeye tapmadığı cevabını verdi...

Ve Inka, Rahip Vicente'ye ona kimin böyle şeyler söylediğini sorunca, Rahip Vicente, "İncil kitabı," cevabını verdi. Ve Atawallpa dedi ki, "Bana o kitabı ver, ona benimle konuşma izni veriyorum." Ve böylece... kitabı aldı ve sayfalarını çevirmeye başladı. Inka dedi ki, "Neden benimle konuşmuyor? Bu kitap bana hiçbir şey söylemiyor!" Ve... Atawallpa Inka kitabı ellerinin arasından fırlattı.[43]

Valverde, İspanyolları kutsal kitaba yapılan hakaretin öcünü almaya çağırdı. Bir silah ateşlendi; şövalyeler atıldı ve silahsız saraylıları Waman Puma'nın sözleriyle "karıncalar gibi" öldürmeye başladılar.[44] Katliam bir buçuk saat kadar sürdü. Bittiği zaman 5 bin ile 10 bin arasında Perulu meydanın ortasında ölü yatıyordu ve aralarında imparatorun birçok efendisi de vardı. Efendiler tanrı-kralların sonuna kadar korurken, elleri kesildiği zaman bile tahtırevanı omuzlarında taşıdılar.[45] Avrupalıların aldığı tek yara, Inka'yı hedefleyen başka bir İspanyolun darbesinden kurtulmaya çalışırken, Pizarro'nun aldığı yaraydı. Pizarro, Atawallpa'yı rehine ve kukla olarak canlı istiyordu.

Titu Kusi Yupanki:

> İspanyollar meydanın ortasına büyük bir öfkeyle atıldılar, orada *usnu* dediğimiz, kaleye benzer yüksek Inka tahtı duruyordu. Burayı işgal ettiler ve amcamın oradan inmesine izin vermediler. Amcam basamağa vardığında onu zorla tahtırevandan

---

43- Waman Puma 1980a: 353, 357.

44- A.g.y., 357.

45- Hemming 1983: 42.

çektiler ve tahtırevanı ters yüz ettiler, amcamın taktığı şeyleri ve aramızda taç olarak kabul edilen başlığını aldılar ve onu tutsak olarak aldılar...

Bu meydan duvarlarla çevriliydi ve tüm yerliler içeride lama gibiydi.[46] Yerlilerin sayısı çoktu ve dışarıya çıkamıyorlardı, silahları da yoktu – İspanyolları küçümsedikleri için yanlarında silah getirmemişlerdi; ellerindeki tek şey sapan ve *tumi*'lerdi [tören bıçakları]...

İspanyollar hepsini öldürdü –atlarla, kılıçlarla, ateşli silahlarla– tıpkı lamaları katleder gibi, çünkü kimse kendini savunamadı. 10 binden fazla kişiden 200 kişi kaçamadı.

Hepsi öldüğü zaman da, amcam Atawallpa'yı bir hücreye götürdüler, bütün gece onu boynunda bir zincirle bağlı tuttular.[47]

Atawallpa çok geçmeden, onu tutsak alanları Hıristiyanlık'tan ya da Kral Charles'tan çok hazinenin ilgilendirdiğini gördü, bu yüzden ünlü öneriyi yaptı: Özgürlüğü karşılığında bir oda dolusu altın ve iki oda dolusu gümüş verecekti. Tapınaklar ve saraylar soyulup soğana çevrildi. Lama kervanları aylar boyu yoldan Cajamarca'ya akarak imparatorluğun zenginliklerini getirdi. Sırf Cusco'daki ana tapınağın dış duvarlarından bir buçuk ton altın levha geldi.

İnkalar için altın ve gümüşün hiçbir parasal değeri yoktu; önemleri yalnızca estetik ve ikonikti. Altın güneşin teri, gümüş ayın gözyaşlarıydı; biri insanı simgeliyordu, öteki kadını. Perulular yabancıların bu madenlere duyduğu aşırı şehvetten hayrete kapılmışlardı. Waman Puma'nın vakayinamesine ustalıkla çizdiği birçok karakalem çizim arasında, İmparator

---

46- Titu Kusi için İspanyolcaya çevrilen bu metin *ovaja*, "koyun" sözcüğünü kullanır. Azteklerin atlara "geyik" demeleri gibi, İspanyollar da lama ve alpakalara "koyun" diyordu ve bu kullanım yıllarca sürdü.

47- Titu Kusi Yupanki 1973: 18 (paragrafların sıralaması değişti).

Wayna Qhapaq ile 1527'de Tumbes'te kıyıya çıkan Pedro de Candia arasındaki bir görüşmenin tasviri de vardır. Olgusal doğrulardan çok şiirsel doğrularla ilgilenen Waman Puma, (Candia ile imparator hiç karşılaşmamıştır) ikisini de kendi dillerinde konuşturarak kültür çatışmasını dramatize etmiştir: "*Kay qoritachu mikhunki?*" diye sorar Inka. "Bu altını yiyor musunuz?" Avrupalı da evet cevabını verir, "*Este oro comemos!*" "Bu altını yiyoruz!"[48]

Odalar Atawallpa'nın beklediğinden daha yavaş doldu, ama toplanan miktar uçsuz bucaksızdı: yaklaşık yedi ton altın ve on üç ton gümüş. Ons başına 400 dolar fiyatla, tek başına altının değeri yaklaşık 65 milyon dolar ederdi. Bu rakam o dönemdeki gerçek değerini göstermez; hiçbir Avrupalı kralın elinde bu kadar büyük bir miktar yoktu.[49] Meksika'da olduğu gibi, küçük bir örnek dışında hepsi oracıkta eritilip külçe haline getirildi. Bu korkunç bir kültürel kayıptı, çünkü değerli madenler Inka sanatının başlıca aracıydı.

Perulu kuyumcuların günde çeyrek ton eriterek, bütün sanat eserlerini tekrar külçe altına çevirmeleri yaklaşık bir ay sürdü. İşe yaramadı elbette. Atawallpa'yı tutsak edenlerin, pazarlığın gereğini yerine getirmeleri zamanı yaklaştığı zaman, onu ihanetten yargılayıp yakılarak ölmeye mahkûm ettiler. İnfazın şekli Perululları yalnızca adaletsizliği ve zalimliğiyle değil, Inkalar atalara taptığı için de dehşete düşürdü. Özenle mumyalanan ölü kral ve kraliçelere, canlıymış gibi davranılırdı; saraylarında şölenler verirler, Cusco'nun sokaklarında boy gösterirler ve Güneş Tapınağı'ndaki tahtlarından boş gözlerle tan ağarmasını izlerlerdi.

Cesedi olmayınca Atawallpa bu yoğun ölüm sonrası yaşam-

48- Waman Puma 1980a: 343.

49- Bkz. Prescott tarihsiz: 16.

dan yoksun bırakılacaktı. Bu yüzden, giyotinle infaz edilme karşılığında vaftiz edilmeyi kabul etti. 26 Temmuz 1533'te Don Francisco Atawallpa olarak öldü. Bazıları onun Quito'ya, annesinin halkının yurduna gömüldüğünü söylüyor; bazıları da Pizarro'nun cesedini yakarak onu ölümde bile kandırdığını.

"Atawallpa Wañuy" ("Atawallpa'nın Ölümü") başlıklı Quechua dilindeki bu ağıt, Quito bölgesinde yakılmıştır:

Bir bulut gibi, *wiraqochas*,
Beyaz adamlar
Altın isteyerek
İşgal etti bizi.

Kaptıktan sonra
Babamız Inka'yı;
Onu aldattıktan sonra,
Onu öldürdüler.

O ki bir pumanın yüregiyle,
Bir tilkinin ustalığına sahipti,
Ama öldürdüler onu
Sanki bir lama gibi.

Dolu yağdı,
Şimşek çaktı,
Güneş battı,
Gece çöktü.

Onların terörü içinde
Yaşlılar
Ve halk
Diri diri gömüldü.[50]

50- Lara 1947: 193-94.

Dört
Çerokiler

Bu bölgelere insanları yerleştirmek yerine,
Eldorado gölü ya da yeni bir Atawallpa arayışıyla
dolaşarak mahvettiler; böylece zamanlarını boşa harcadılar ve
orada ne varsa yok ettiler.
Martín de Urué, 1573

Kuzey Peru'da yükseklerdeki serin Cajamarca kasabası ile ABD'nin sıcak ve nemli Old South bölgesi arasında bağlantı kuracak çok az şey var bugün. Ama Atawallpa'nın fidyesini alan ve eritenler arasında Pizarro'nun teğmeni, bazen Mississippi'nin "kâşifi" de denilen Hernando de Soto vardı. Soto, Pizarro'nun sahip olmadığı pek çok niteliğe sahipti: Okuma yazması vardı, evlilik dışı doğmayan, gerçek bir *hidalgo* sanılacak kadar soyluydu ve Amerika kıtasındaki en iyi at binicilerden biriydi. Ayrıca bütün *desperado*'lar kadar da kavgacıydı.

Soto ergenlik çağını Panama'da yerlileri öldürerek, yirmili yaşlarını da Nikaragua'da aynı şeyi yaparak geçirmişti.

Peru'dan önce bile rahat bir yaşam sürecek kadar zengindi; Cajamarca'da bir anda altın milyoneri oldu.[1] Pizarro ona Cusco valiliğini verdi, ama Soto yerleşmekten acizdi. Kendisine ait bir Peru ve Inka istiyordu. 1536'da Ispanya'daydı; "Florida"nın, "Çiçekli Yurt"un —o dönemde şekli Avrupalılar için muamma olan Kuzey Amerika kıtasının daha sıcak bölgeleri için kullanılan muglak bir terim— fethini finanse etmek için ganimetlerini kullanıyordu. Mayıs 1539'da Soto, şimdi Florida olan körfezin kıyısına çıktı, atının soluğunun Atawallpa'nın kraliyet püskülünü oynatmasının üzerinden yalnızca altı buçuk yıl geçmişti.

Florida ile Peru arasındaki tek bağlantı bu değildi. Bir ay önce, Cusco'nun kararmış yıkıntılarında, Atawallpa'nın kuzenlerinden biri, babası Kumandan Garcilaso de la Vega olan bir oğlan doğurmuştu. Annesinin halkını deviren ulustan büyülenen bu oğlan, yirmi bir yaşında Ispanya'ya giderken kendisine Inka Garcilaso adını verecekti. Yeni Dünya'ya hiç dönmedi, ama Amerika'yla Avrupa uygarlıkları arasındaki çatışma onun melez ruhuna yansıdı ve yazıya dönüştü. Soto'nun yanında olan adamlardan öğrendikleriyle, *The Inca's Florida*'yı kalcme aldı: Amerika'nın bir Avrupa dilindeki ilk büyük edebiyat eseriydi bu.

Bazı Ispanyollar Florida'yı daha önceden fethetmeye çalışmış, ama başarısız olmuştu. Meksika ve Peru'yu görmüş insanlara hiçbir şey olanaksız ya da mümkün değil görünmüyordu. Zihinleri, esrarengiz toprakları para hırsından ibaret bir coğrafya olarak görüyordu: El Dorado; Gençlik Çeşmesi; Cibola'nın Yedi Şehri. Bu tür fanteziler onları, ölene kadar, Hunlar gibi çapulculuk yaparak dolaşmaya mahkûm etti. 1521'de bir Floridalı, Ponce de León'u okla öldürdü. 1526'da

---

1- Bkz. Lockhart 1972: 80-81; hesaplamalarım ons başına 400 dolar altın fiyatına göre yapılmıştır.

Vázquez de Ayylón, halkı köleleştirmeye çalıştıktan sonra Güney Carolina'dan atıldı. Cortés'e bir ordu, Azteklere de çiçek hastalığını taşıyan Pánfilo de Narváez, 1528'de Meksika Körfczi'nde bir yerlerde bir sal üzerinde öldü; açlık ve karşılıklı yamyamlıkla sonuçlanan bir olayda, adamlarından ancak dördü kurtulmuştu.[2] 1542'de yüksek ateşten ölen Hernando de Soto'nun cesedi, öç alan yerel halkın saygısızlığından kurtarmak için, "keşfettiği" Mississippi'ye atıldı.[3]

Pek hoş bir son değil. Ama bu Avrupalıların kendi başlarına açtıkları dertler, kaygısızca istila ettikleri halkta yol açtıklarıyla kıyaslandığında hiçbir şeydi. "Topraktan geçinen" İspanyollar bir kasabadan ötekine geçti, depo ve tarlalarda ürünlere el koydu, yanlarına alamadıklarını çoğunlukla yaktı. Çalıntı yiyeceği taşımak için yüzlerce taşıyıcıya ihtiyaçları vardı. Bir yerel yönetici işbirliği yapmayı reddederse, beyazları karşılamaya gelen yerliler kaçırılır, demir tasmalara vurulur ve ölene ya da kaçana kadar kötü muameleye maruz kalırdı. Ötekilere göz dağı olsun diye baş belaları diri diri yakılır ya da vücudunun bir yeri kesilirdi. İspanya ve ABD'nin bu şekilde onurlandırdığı Soto'nun "uzun yolculuğu", barbarca bir yakıp yıkmadan başka bir şey değildi.

Soto, Atawallpa'nın altınından payına düşenle 600 kadar asker, 200 at, çok sayıda siyah ve Meksikalı köle, alışılmış savaş köpekleri ve birkaç yüz domuzdan oluşan bir öncü kol biraraya getirdi. (Bunlar yalnızca toynaklı domuz değildi; pusularda saklananları ortaya çıkarmaya ve tarlaları kökünden temizlemeye de hizmet ediyordu.) Bu işgalle ilgili üç görgü tanığının anlatıları deli edecek ölçüde muğlaktır ve İnka Garcilaso'nun baldan tatlı dille yazdıkları da ikinci elden ya-

---

2- Dobyns 1983: 12.

3- Bkz. Garcilaso 1951, xxi ff.

zılmıştır. Soto, muhabereleri kazansa da hiçbir fetih yapmadı; birçoğunu yakıp yıksa da hiçbir kasaba kurmadı. Yaptıkları, Newfoundland'de Vikinglerin yaptığından daha farklı bir sonuç yaratmadı. "İlk giden" olması önemli değildir. Burada önemli olan, Kuzey Amerika'nın bu kısmını Kolomb-öncesi durumuna benzer halde gören *son* yabancı olmasıydı. Britanyalılar ve Fransızlar bir yüzyıldan uzun süre sonra aynı topraklara ayak bastığında, orası mikroplarla çok büyük ölçüde değişmişti; mikroplar Yeni Dünya'nın gerçek fatihleriydi.

Soto'nun adamları doğayla pek ilgilenmiyordu; aç gözlerinin önündeki manzarayı yeniden canlandırmak zordur. Kelime dağarcıkları Apalaşlarlar için neyse, And Dağları halkı için de oydu: "çok yüksek", "zor", "çok soğuk" vb. – aptal bir öğrencinin tatil karalamaları gibi. Sıcak savanalarda mı, yoksa yosunlu meşelerin gölgesi altında mı yol aldıklarını bilmek zordur. Ancak geçtikleri yerde derin bir kültürün izleri vardı. Takip edebilecekleri yollar ve patikalar vardı ve ne zaman bir kasabaya yaklaşsalar, geniş mısır tarlalarının yanı sıra kilometrelerce at binmekten söz ediyorlardı. Anlatıları ancak maddi değeri olan bir şeyden söz ettikleri zaman yaşam bulur: tapınaklar ve depolar, inci kutular, altın kokusu.

Gördükleri Florida onlara Mezoamerika ve Peru'yu hatırlattı. Binlerce insanın oturduğu büyük kasabalara saldırdılar. Topraktan piramitlerin tepesindeki süslü tapınakları yağmaladılar. Pamuklu ve tüy-mozaikten tunikler giyen, görkemli tahtıravanlarda yolculuk eden ve kendilerine güneşin çocukları adını veren yöneticilerle karşılaştılar. Hemen her verimli vadi yoğun şekilde tarıma açılmıştı. Olmayan tek şey, bulmaya geldikleri şeydi: altınla dolu büyük bir imparatorluk. Yolculuklarının tek amacı bu olduğundan, hiçbir zaman hedeflerine varamadılar. Soto bir savaşçıydı, yerleşimci değil; altın ödülü her zaman bir sonraki nehrin karşısında, bir sonraki sıradağdaydı.

Soto'nun tam rotasından hâlâ emin değiliz.[4] Soto Tampa'dan güney Apalaşlar'a (Smokies ya da Blue Ridge dağları) genellikle kuzeye, sonra Mississippi'ye varana kadar batıya yöneldi; Tampa yakınlarında birkaç yıl tutsak kalan bir İspanyolun çevirdiği, yerel tutuklulardan aldığı bilgiyi kullandı. Burada bizi ilgilendiren şey, bu üç yıllık yolculuğun orta noktasıdır – daha sonra Creekler olarak tanınan ova insanlarıyla ve onların dağlık komşuları Çerokilerle Soto'nun karşılaşması.

İspanyollar kışı Tallahassee yakınlarında geçirdikten sonra, Mart 1540'ta kuzeye Georgia'ya geçtiler. Savannah olabilecek geniş, sığ bir nehirden geçerken, genç ve güzel bir kadın tarafından yönetilen, Cofitachiqui denilen gelişmiş bir devlete girdiler. Başkenti Talomeco, bir gün dünyaya pamuk ve tütün üretecek olan, sıcak, düzlük bir arazideydi – belki modern Augusta ya da Kolombiya'nın yakınlarındaydı. Soto'nun adamlarından biri, "İnsanlar çok temiz ve nazik," diye yazmıştı.[5] Bir başkası, "Florida'nın bütün topraklarında gördüğümüz insanlardan daha uygarlar, giysi ve ayakkabı giyiyorlar," diye yazdı.[6] Soto'nun sekreteri Rodrigo Ranjel şöyle yazıyordu:

> Ertesi gün... yerli şefler hediyelerle geldiler ve... rütbeli yerlilerin, büyük bir saygıyla omuzlarında, incecik beyaz keten kaplı bir tahtırevanda taşıdıkları o toprakların hanımı. Hanım kanolarla karşıya geçti ve Vali'yle [Soto] çok rahat ve zarif bir tavırla konuştu. Sağlam ve zarif yapılı genç bir kızdı; ve boynu-

4- Üç analiz biliyorum: Mooney'ninki (1900), De Soto Komisyonu'nunki (Swanton 1939) ve Hudson ve ark. (1984). Bu sonuncusu ilk ikisinden hatırı sayılır ölçüde farklıdır, ama ben bunu ikna edici bulmuyorum; yazarların Chalaque'i Tsalagi (Cherokee) eşit tutma konusundaki isteksizlikleri ters görünmektedir. Ben az çok Mooney'yi izlemeye karar verdim; Money ülkeyi, yer adlarını ve yıkıntıları ardından gelen gözlemcilerden daha iyi biliyordu.

5- Bourne (Ranjel) 1904, 2: 99.

6- Bourne (Elvas) 1904, 1: 66-67.

na taktığı inci kolyeyi çıkararak, onayladığını göstermek üzere Vali'ye taktı. ...

[Hanım] Hıristiyanların [incilere] büyük önem verdiğini görünce, dedi ki: "Bunu bu kadar değer mi veriyorsunuz? Talomeco'ya, köyüme gidin, orada bundan atlarınızın taşıyamayacağı kadar çok bulacaksınız."[7]

Inka Garcilaso, Talomeco ve prensesi üzerinde çok durur. Bu prenses ona, Cusco'daki gençliğini ve geride bıraktığı yerli annesini hatırlatır. Ne var ki akıcı anlatımı, oradakilerin kısa ve özlü anlatımlarıyla uygunluk gösterir.

[Talomeco'da] 500 ev bulunuyordu, hepsi büyük ve en iyi malzemeden, sıradan evlerden daha iyi inşa edilmişti, o kadar ki gerçekten de büyük bir efendinin sarayına ve malikânesine benziyordu...

Tapınak civarında sekiz salon vardı... Vali ve öteki beyefendiler içlerindekileri görmek istiyorlardı ve bütün salonların silahlarla tıka basa dolu olduğunu gördüler... gördükleri ilk salon mızraklarla doluydu... hepsi çok uzun ve ışıkta altın gibi parlayan, kusursuz bronz uçlu mızraklar... İkinci salonda sopalar vardı... Üçüncüsünde bakır uçlu baltalar bulunuyordu.[8]

İlk İspanyollar, Carolina kıyısından bu kadar uzağa gelememişler, ama arkalarında Soto için iki miras bırakmışlardı. Bir tanesi, Talomeco'ya getirilen ve tapınak bölümünde tutulan, demir baltalar da dahil olmak üzere bir İspanyol aletler koleksiyonuydu. Önceden de bilineceği üzere, öteki salgın hastalıktı. Bir görgü tanığı, "Bölgede büyük boş kasabalar vardı;

7- Bourne (Ranjel) 1904, 2: 98-99, 101.

8- Garcilaso 1956: 220-27.

içlerini otlar bürümüştü, uzun zamandır içinde kimse yaşamıyormuş gibi görünüyordu. Yerliler, iki yıl önce yurtlarında salgın hastalık olduğunu söylediler."[9] Garcilaso, bizzat başkentin hayalet şehre benzediğini de ekler: "Kastilyalılar, Talomeco'da tek bir insan bile bulamadılar, çünkü son salgın bu kentten, tüm öteki eyaletlerden daha acımasız ve öldürücü bir hışımla geçmişti. Zengin tapınak yakınında, salgından ölen cesetlerle dolu dört uzun ev bulduklarını söylenir."[10]

Belki de bu durum, genç prensesin incileri konusunda bu kadar cömert olmasını açıklar. Yüzyıllardır tanrılara ve atalara sunulan zenginlik, insanları bir darbede sakat bırakan görünmez bir düşman karşısında değersiz olduğunu göstermiştir. Şimdi krallığını yağmalayan epeyce görünür bu düşmanlarla başa çıkmaya gelince, prensesin silahları vardı var olmasına, ama bunları kullanacak çok az adamı kalmıştı. Belki de yabancıların mezarları soyarken hastalık kaparak öleceğini umut ediyordu.

Soto, Talomeco'nun tahıl ambarlarından mısır aldıktan sonra, prensesi tutsak alarak onu kendisini dağlara götürmeye zorladı. Peru'da öğrendiğine göre, altın dağlarda bulunuyordu.

Apalaş dağ sırasının güney ucunda, Tsalagi denilen bir halk yaşıyordu. İspanyollar bu adı Chalaque'ye, İngilizcede de Çeroki'ye dönüştürdüler.[11] Tsalagi bir süredir "çirkin beyaz adamlarla" ilgili söylentiler duyuyordu. Sonra, Mayıs 1540'ta zırhlı insanlar, atlar, savaş köpekleri, zincire vurulmuş köleler ve domuzlardan oluşan tuhaf bir kol, Xualla –olasılıkla Qualla, Doğu Çerokilerin bugün de yaşadığı Kuzey Carolina– denilen yurtlarına vardı.

Soto, Great Smoky Dağları'nın tam altındaki vadideydi. Boz bulanık nehirleri, bataklıkları ve manolyalarıyla Georgia'nın

---

9- Bourne 1904, 1: 66.

10- Garcilaso 1956: 220, 229.

11- Çeroki'nin bazı diyalektleri arasında bir /r/ ikamesi vardır.

insanı terleten toprakları arkasındaydı. Burada hava serindi ve alabalık dolu nehir, vadi zemininde yeni kazılmış mısır tarlaları arasında hızlı ve berrak akıyordu. Dev meşeler, karyalar ve akçaağaçlarla kaplı yamaçlar, bulutlar arasında kaybolmuş doruklara doğru yükseliyordu. Ağaçlar baharın yeni parlak sürgünleriyle doluydu, ama sabah havasının buzuyla kaplanmıştı.

Yabancılar her zamanki gibi konukseverlikle karşılandı: Soto'nun sekreteri şöyle yazıyordu: "O... şef o kadar zengindi ki, Hıristiyanlara istedikleri her şeyi verdi – *tamemes* [hamallar], mısır, köpekler, *petacas* [sırt çantaları] ve elinde olan her şeyi." İspanyollar, Çeroki mallarıyla epeyce yüklendiler; tepelerinde yükselen Smoky Dağları'nın doruklarına ve yamaçlarına övgü dolu bakışlar fırlatıyorlardı: "Öyle görünüyor du ki, burada altın madenleri[nin] olduğuna dair geçtiğimiz bütün yerlerden daha fazla işaret vardı."[12]

Beyaz adamlar birkaç gün içinde atlarının kolanlarını sıkılaştırdılar ve doruklar arasında yılan gibi kıvrılan vadileri takip ederek batıya doğru yürüyüşe geçtiler. Bu vadiler bugün karanlık ve sık ağaçlıktır ve patikalar nadiren göze görünür. Yola çıkışlarından hemen sonra, Cofitachiqui'nin hanımı ihtiyaç gidermek üzere bir çalılığın arkasına geçti ve en iyi incilerinin durduğu bir kutuyla birlikte hemen gözden kayboldu. Soto bu kutuyu özgürlüğünün bedeli olarak ondan almayı planlamıştı. Prenses'in hayalet-şehir Talomeco'ya döndüğü varsayılır; Avrupalılar onu bir daha görmedi.[13]

İspanyolların dağları aşması beş gün sürdü, sonra Guasili dedikleri bir Çeroki kasabasına ter içinde, küfrederek ve aç bilaç halde tökezleyerek girdiler.[14] Kötü avcılar olan gürültücü

12- Bourne (Ranjel) 1904, 2: 103-4.

13- Mooney (1982: 194), Juan Pardo'nun 1567'de Torres'i, 1628'de de Cofitachiqui'yi ziyaret ettiğini söyler. Ama hanımla ilgili başka bir kayıt yoktur.

14- Bazı vakayinamelerde Guaxule olarak da yazılır.

yabancılar artık ne tür et yediklerine pek aldırış etmiyorlardı: "Hıristiyanların, etleri için köpeklerin peşinden koştukları görüldü. Yerliler köpek yemez, bu hayvanlardan 300 tanesini onlara verdiler."[15] Inka Garcilaso:

> Eyaletin efendisi... yanında 500 soylu getirmişti; tüm ülkede gelenek olduğu üzere, hepsi farklı kürkler ve büyük tüy başlıklarla, zengin pelerinlerle iyi giyimliydi. Efendi, Vali'yi böyle bir debdebeyle karşıladı... ve onu 300 ev bulunan kasabaya götürerek, kendi evine yerleştirdi... bu ev yüksek bir [yapay] tepedeydi, sözünü ettiğim öteki benzerleri gibi. Dört tarafında, altı kişinin yan yana yürüyebileceği yürüyüş yolu vardı.[16]

Yolculuğun bu kısmı özellikle muğlaktır. Ispanyollar yer adlarını yönetici adlarıyla karıştırırlar ve tuhaf sözcükler daha sonra Ingiliz kulaklarına farklı gelir. Sonraki üç yüzyıl boyunca hüküm süren salgınlar ve savaşlar sırasında kentler taşınmış, terk edilmiş ve yeni adlar almıştır. Antik patikalar artık asfalt altındadır, nehirlerse yapay göllerin altında. Kuzey Georgia'daki Clarksville yakınlarındaki, Nacooche höyüğü, Guasili'nin toprak piramidinden geriye kalanlar olabilir.[17]

Daha yakıcı ihtiyaçlar olan mısır ve otlak için altın arayışını bırakmak zorunda kalan Soto, adamlarını güneye, sıradağların eteklerindeki bölgeye yöneltti. Bir sonraki durakları olan Chiaha ya da Ychiaha, "birçok mısır tarlası olan, çok zengin otlaklar" ile çevrili bir nehirde bir ada üzerine inşa edilmişti;[18] yakınlardaki çevre köyler kazıklı çitlerle korunuyordu. Chiaha ister Çerokilere ister Creeklere ait olsun, ikisi arasındaki

---

15- Bourne (Elvas) 1904, 1: 72.

16- Garcilaso 1951: 236.

17- Money 1982: 196-97.

18- Bourne (Elvas) 1904, 1: 73-74.

batı sınırına yakın önemli bir kasaba olduğu açıktır. Buranın, 1830'lara kadar bir Çeroki kasabası olan Etowah olduğunu düşünmeyi tercih ediyorum. Bu tahmine birçok kişi karşı çıkacaktır, ama Soto Etowah'a gitmediyse, bunun nedeni açıklanmak zorundadır; o zamana kadar bölgedeki en büyük kasaba olan Etowah, kuşku yok ki onu kendine çekmiş olmalıdır. Etkileyici yıkıntıları, Atlanta'nın yaklaşık otuz mil kuzeybatısındaki bir otlakta hâlâ durmaktadır. Yirmi bir metre yüksekliğindeki ana piramit, Meksika'nın kuzey doğusundaki ikinci en yüksek piramittir. Bir merdiven ya da rampa, piramidin düz tepesindeki geniş bir alana çıkar, bu tepe bir zamanlar ahşap salon ve tapınakları desteklerdi. Önünde geniş bir meydan ve bazı küçük höyükler vardır ve tüm alan, Etowah Nehri'nin geçtiği bir hendekle çevrilidir. Arkeologlar burada mermer heykeller, Mezoamerika'yı hatırlatan desenlerle süslü bakır levhalar, birçok mezar ve hendek boyunca bir tahıl ambarının izlerini bulmuşlardı.[19]

Avrupalılar samimi bir konukseverlikle karşılandılar. İlişkiler bir iki hafta sıcak sürdü; İspanyollar, Chiaha yurttaşlarının iki ay sonraki hasada kadar kullanmayı umduğu tüm yiyeceği yiyip bitirdiği zaman bile. Ama kadın isteği bir isyan ateşlediği zaman, Chiaha'nın akıllı yöneticisi, barbarlardan kurtulmak için öteki birçok yöneticinin de oynadığı kartı oynadı: "[Dedi ki] kuzeye doğru Chisca adlı bir eyalet vardı ve oradaki demirhanede bakır ya da bu renkte ama daha parlak bir maden vardı, rengi çok daha açıktı, [ama] daha yumuşak olduğu için fazla kullanılmıyordu."[20]

İşe yaradı. Soto ve adamları Çeroki yurdunu sonsuza dek terk etti. Chisca'da hiç altın bulamayınca Alabama, Mississip-

---

19- Georgia'daki Etowah'tan tabaklar ve öteki eşyalar, Willey 1966: 300-308'de gösterilmiştir

20- Bourne (Elvas) 1904, 1: 77.

pi, Louisiana ve Arkansas boyunca savaştılar ve yakıp yıktılar; ancak Soto ölünce durdular. Onu öldüren yüksek ateş olasılıkla Eski Dünya kökenliydi – ülkesinin gemileriyle Amerika'ya getirilen bir hastalıktan bir Avrupalı liderin ölmesi az görülen bir olaydı.

Arkeoloji, Soto'nun vakayınüvislerinin betimlediklerini doğrulamıştır. Mississippi havzasının ve güney bölgelerinin halkları, MÖ 1000 yılından önceden beri, önce ölülerini gömmek, sonra tapınak, saray ve anıtmezarları yükseltmek için tören höyükleri inşa etmekteydi. Etowah'ı, –modern St. Louis yakınlarında– Cahokia geçmiştir: Birkaç yüz höyük ve piramitlerle tam bir şehirdir burası.[21] En büyüğü on altı akrelik bir alanı kaplar ve otuz metreden daha yüksektir. On üçüncü yüzyılda yaklaşık 40 bin nüfusuyla Cahokia, o dönemin Londra'sı ya da Paris'i kadar kalabalıktır.[22]

Soto bu tür yerleri son günlerinde gördü. Tapınaklar ve piramitler hâlâ kullanılmaktaydı, ama insanlar bir daha asla onları yapacak kadar çok sayıda olmayacaklardı. Meksika, Guatemala ve Peru krallarıyla tebaalarının yarısını öldüren salgın –"şimdiye kadar olmuş en ağır yerli kaybı"[23]– kuzeyin bilinmeyen krallıklarına aynı derecede ağır bir darbe indirmişti. Ardından daha fazlası da geldi. İngilizlerin bulacağı "kabileler", sayıları gene hatırı sayılır ölçüde olsa da, bir zamanlar güçlü devletlerden geriye kalanlardı. Evler çürüyüp gitmiş, tarlaları tekrar çalılar basmıştı. Amerika, uygarlığı bekleyen bakir bir toprak gibi görünüyordu. Ama bulduğu yaban Avrupa'nın kendi eseriydi; Amerika bir bakire değildi, duldu.[24]

21- Willey 1966: 298; Scarre 1988: 230-31.

22- Waldman (1985: 22) ve Scarre (1988: 230) sırasıyla Cahokia ve çevresi için 75 bin ve 38 bin tahmininde bulunur.

23- Dobyns, Crosby 1972: 39'da alıntı.

24- Bkz. Jennings 1976: 30.

Yerliler... bu yerleşimin siperidir...
Tacirlerin onları aldatmasından ve
onlara küstahça davranmasından acı çekmeyin.
Güney Carolina Ticaret Kurulu, 1713

Toprağın dul kalışı ise en ağır, sıcak ve rutubetli iklimde; Avrupalılar ile ilişkilerin birbiri ardına salgın hastalığı hızlandırdığı kıyı boyunca görüldü. Hacılar Plymouth, Massachusetts ve Wampanoag'a vardığında, yerliler o kadar yeni ve o kadar büyük bir ölçekte ölmüştü ki, yerleşimciler kullanılmayı bekleyen boş kulübeler ve temizlenmiş tarlalar buldular.[25] Talomeco'da benzer bir durumla karşılaşan Soto'nun *conquistador*'larının aksine, Hacılar oraya yerleşti ve orada kaldı.

Hayatta kalma konusunda en şanslı olan yerliler, kıyıdan çok uzak dağlık arazide yaşayanlardı. Bu dağlıların en başarılıları, Çeroki Ulusu ve Irokua Konfederasyonu oldu: Sırasıyla Apalaş sıradağlarının güney ve kuzey uçlarına hâkim olan, uzaktan akraba halklardı bunlar. Yerleşimciler 1770'lerde aralarını açana kadar etki alanları Kentucky ve Batı Virginia'da çakışıyordu. Bu da onları düşman kılmıştı, gerçi yaptıkları savaşlar, sınırları değiştirmekten çok korumaya yönelik uzun süreli, düşük yoğunluklu çatışmalardı.

Hernando de Soto iyi bir izlenim bırakmış olamaz; ama Çerokiler on yedinci yüzyılın sonlarında öteki Avrupalılarla kar-

---

25- Jones 1982: 22.

şılaşmaya başladıklarında, onun ziyaretinden hiç söz etmediler. O dönemde artık Britanya, Fransa ve Hollanda doğu sahil şeridinde koloniler kurmuştu; İspanya da Florida yarımadasını elinde tutuyor ve Mississippi için Fransa ile yarışıyordu. Ama Avrupa'nın denetimi kıyıların ve nehirlerin fazla ötesine uzanmadı; dağlık hinterland ile Büyük Düzlükler'in* tamamı hâlâ bağımsızdı. Kolomb'tan bu yana 200 yıl geçmesine karşın, Kuzey Amerika'nın doğusunda beyazlar ile hayatta kalan yerli halkların sayısı az çok birbirine denkti; ticari ve askeri ittifaklar açısından karşılıklı birbirine bağımlıydılar.

Çerokiler, on sekizinci yüzyılın başında Charleston limanında Britanyalılarla canlı bir ticaret yapıyordu. Çok uzun zaman önce vahşi yaşamlarını sona erdirmiş olan Avrupalılar, post ve deriye ihtiyaç duyuyordu; Çerokiler de silah, kumaş ve çelik istiyordu. Kuzey Amerika'da insan nüfusu azaldıkça sayısı ikiye katlanan geyik –terk edilmiş tarlalara bayılan bir yaratık– aradaki bağdı. 1700 ile 1715 arasında bir milyon geyik derisi Güney Carolina'dan gemiye yüklendi.[26] Başta bu ticaret aracılarla yapıldı, ama ova yerlileri öldükçe ya da başka yere göçtükçe, Britanyalılarla Çerokiler de yüz yüze gelmeye başladı.

23 Mart 1730 akşamında, şimdi Güney Carolina'nın tepelik kuzey ucu olan yerde, Çeroki kasabası Keowee'nin 300 sakini "konsey evi"nde, yani toplantı salonunda kamu işleri ve eğlence için bir araya geldi. Binanın yapısı sekizgendi, belki 20 metre uzunluğundaydı, birkaç antik höyüğün en büyüğünün üzerinde duruyordu.[27] Sekizgenin ortasında bir tören

---

*Great Plains: ABD ve Kanada'nın Rocky Dağları'nın doğusunda kalan platoluk bölge. (ç.n.)

26- McLoughlin 1986: 5.

27- Bartram (1955: 27) "eski Keowee sitesinde bazı Yerli höyük ya da tümüli ve terasları, antik çağda yaşayanların anıtları"nı gördü. Bölgenin büyük kısmı şimdi barajlar altında kalmıştır.

ateşi yanıyor, dumanı geniş, boyalı direklerin desteklediği koni çatıdan çıkıp gidiyordu. Alevler yaşlı adamlarla kadınların dövmeli yüzünü bronz rengine çeviriyordu. Yaşlılar şeref makamında uzanmış, sabuntaşından pipolarını düşünceli bir şekilde tüttürüyordu. Onların ardında, bir amfitiyatro gibi, kasaba halkıyla dolu dizi dizi sıralar yükseliyordu. Hava karya dumanı, tabaklanmış geyik derisi ve güçlü tütün kokuyordu. Kırmızı redingot giymiş, talk pudrasına boğulmuş kıvırcık beyaz lülelerden yapılma tuhaf bir çıkarılabilir kafa derisi takmış beyaz bir adamı dinlemek için toplanmışlardı.

Yabancı kendisini Sir Alexander Cuming olarak tanıtırken, "sir" sözcüğünün denizin öte yakasındaki İngiliz kralının aziz adamı manasına geldiğini vurguladı. Olağanüstü bir enerjiyle konuşuyor, yalnızca kafa derisini oynatmak ve altındaki soluk renkli daireyi kaşımak için duruyordu. Bazen sesi tehditkâr çıkıyor, Çerokiler üç tabanca, bir alaybozan tüfeği ve bir kılıcın redingotta yaptığı şişkinlikleri görebiliyordu. Normal olarak, silahlı bir yabancı konsey evinden canlı ayrılamazdı, ama yerliler, onlara biraz deli gibi görünen bu beyaz adamın cüretiyle eğleniyordu, adam gerçekten de deliydi.[28]

Daha sonra Cuming, Çeroki yurdu içindeki önemli yerleşimlerde şimşek gibi bir tur attı ve bazı şefleri 3 Nisan'da büyük Nekwasi höyüğünde (şimdi Kuzey Carolina'da Franklin yerleşimi) toplanmaya ikna etti. İstediği şey, içlerinden Britanya'ya sadakat yemini edecek bir "imparator", Tellicolu Moytoy'u seçmekti. Charlestown'da yüksek sınıftan güvenilir bir insan olarak tanınan Sir Alexander, bütün bunları kendi inisiyatifiyle yapıyordu – belki yurtseverlikten, belki dikkatleri finansmanından uzaklaştırmak için.

28- Williams 1928'de Cuming'in günlüğüne dayanmaktadır; belediye binasının ayrıntıları asıl olarak Bartram 1955: 296-99'dan alınmıştır.

> Sir Alexander büyük bir ağırbaşlılık ile bir iskemleye yerleştirildi... Moytoy ve Büyücüler [şamanlar] onun yanında dururken savaşçılar ona on üç Kartal Kuyruğu ile vurdular ve şarkıcıları sabahtan geceye kadar şarkı söyledi... Bu ağırbaşlı vuruş bittikten sonra Sir Alexander... Moytoy'un ve tüm savaşçı başlarının kendilerini Kral George'un sadık kulları ve oğulları olarak kabul etmelerini istedi.[29]

En azından yukarıdaki sözleri yazan Sir Alexander, böyle yaptığına inanıyordu. Çerokiler, bir savunma ve ticaret anlaşması yaptıklarını sanıyorlardı. Beyazlarla Çerokiler arasındaki ilişkiler temel kültür farklılığı nedeniyle her zaman karmaşık olmuştu. Hiyerarşiye alışık Avrupalılar, yapmaları gereken tek şeyin bir "kral" ya da "imparator" seçerek onunla anlaşma yapmak olduğunu varsayıyordu. Belki toprak piramitler inşa edildiğinde böyle bir Çeroki hükümdar vardı. Ama on sekizinci yüzyılın Çeroki halkı, yalnızca dil, kültür ve kandaşlıkla birleşmiş altmış dört özerk yerleşimin kurduğu gevşek bir federasyondu. Şefler örnek teşkil ediyordu; kötüler izinden gidemeyenlerdi yalnızca. Bir Britanyalı subay, "Vahşiler tuhaf bir insan türü," diye belirtiyordu.

> Aralarında hiç yasa ya da buyruk altına alma yok... İçlerinde en alt düzeyde olan kendini geri kalanlar kadar büyük ve yüksek sayıyor, dostluklarını kazanmak için her birine dil dökmek gerek... Yani içlerinde büyük ve önde gelen adamlar denilenler, nasıl konuşulacağını bilen [ve] bir süreliğine genç zihinleri etkileyebilecek yaşlı ve orta yaşlı insanlar, ama her biri kendisinin efendisi.[30]

29- Cuming, Williams 1928: 125-26'da.

30- Raymond Demere'den Vali Lyttleton'a, 30 Temmuz 1757. McDowell 1970: 391-96.

Bu yerli demokrasisi kraliyeti huzursuz etti, ama sömürgeciler için bir ifşaattı. Çerokileri iyi bilen biri, "Yerliler arasındaki eşitlik ve her zaman bilgeliğe dayanarak verdikleri adil ödüller, kalplerini ülkelerine karşı güçlü ve kalıcı bir sevgiyle dolduruyor... Tüm bünyeleri ancak özgürlükle soluk alıyor," diye yazıyordu.[31]

Sir Alexander, hünerini tamamlamak için, İmparator Moytoy'u ve birkaç başka kişiyi daha onunla birlikte İngiltere'ye gelmeye ve orada Kral George'a bizzat reverans yapmaya davet etti. Yüksek şefler, bir aylık bir yolculuk için, tuhaf ve kötü kokan yabancı bir gemiye binmeye o kadar meraklı değillerdi. Moytoy, karısının hasta olduğu mazeretini ileri sürdü. En sonunda umut vaat eden bir genç, denizi geçmeyi kabul etti; yıllar sonra kararından şöyle söz edecekti:

> İngiltere hakkında ve ne kadar uzak olabileceği konusunda sorular sorulduktan sonra tek bir insanımız bile gitmeyi kabul etmedi... gece, tercüman Bay Wiggan benim olduğum eve geldi ve... davetini kabul etmem için bana çok baskı yaptı. O sırada gençtim, ama konuşmadan önce düşünmenin doğru olacağını düşündüm; ona İngiltere'nin çok uzakta olduğunu anladığımı söyledim; orada uzun zaman geçireceğimi, hatırı sayılır bir süre orada alıkonacağımı ve geri dönüşün de uzun olacağını, nasıl döneceğimi bilmediğimi söyledim. Ama Bay Wiggan beni mesafenin fazla büyütüldüğüne ve yaz sonunda ya da en azından sonbaharda dönebileceğime ikna etti, ben de bu garantiyle gitmeyi kabul ettim. Ertesi sabah erkenden halkımızdan biri bana geldi. ... O zaman bana dedi ki... tek başına gitmemeliydim... Aynı şekilde [başkalarıyla da] konuşuldu ve kabul ettiler, toplam altı kişi olduk ve hemen hazırlanıp çok geçmeden yola çıktık.[32]

31- Adair 1968: 379.

32- Kelly 1978: 10, 3. Kısaltılmış ve biraz farklı bir versiyon için ayrıca bkz. S.

Genç Çeroki çok geçmeden Attakullakulla, Küçük Marangoz olarak meşhur oldu; "derin, kurnaz ve yaratıcı diplomatik yetenekleri" sayesinde ün kazanmıştı.[33] (Takma adı ittifaklar kurma yeteneğini yansıtıyordu.) Kuzey Amerika yerlileri o günlerde, pörsümüş, kötü beslenen Avrupalılardan genel olarak daha uzun ve daha yapılıydı, ama Attakullakulla alışılmadık ölçüde kısa ve küçük yapılıydı, gerçi oval yüzü ve altın gibi teniyle hatları zarifti ve sırım gibiydi. Savaşma yaşına gelmiş her Çeroki erkeği gibi o da boncuk işi ya da gümüş telle bağlanmış sivri bir sorguç dışında başını tıraşlı tutuyordu. Savaş zamanı bu sorguç kışkırtıcı bir tavırla tüylerle süslenirdi; savaşın hedefi, düşmanın saçını üzerinde durduğu etle birlikte çıkarmaktı. Ama Attakullakulla genel olarak barışçı bir insandı – bunun sebebi bilgelikti, ürkeklik değil. Yaşamının büyük kısmında egemen Çeroki lideri olacaktı.

Onun liderlik yaşamı işgal ya da "fetih"le eşleştirmek için biraz keyfi olarak seçtiğim döneme denk düşer. Çerokiler ve Irokualar arasında, istilacı ile istila edilen arasındaki çatışmayı tek bir olaya indirgeyecek, bir Atawallpa ya da Moktezuma'nın tutsak alınması olayı yoktu. Ama Küçük Marangoz 1730'da İngiltere'ye doğru yola çıktığında, Çeroki halkı 30 bin kişiydi ve Britanya büyüklüğünde toprakları elinde tutuyordu; Küçük Marangoz 1780'de öldüğünde,[34] halkı yalnızca 10 bin kişiydi, yerleşimlerinin çoğu harabe halindeydi, topraklarının üçte ikisi elden gitmişti ve kendi oğlu, yeni kurulmuş Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı donkişotvari bir gerilla savaşı vermek için ona başkaldırmıştı.

Williams 1928: 127-28 n. 19. Attakullakulla'nın hayatta kalan tek kişi olduğu iddiası, ondan bağımsız olarak Vali Glen tarafından 1752'de doğrulanmıştır – bkz. McDowell 1958: 228.

33- Felix Walker, Brown 1938: 8'de alıntı.

34- Tam tarih bilinmemektedir. Bazıları 1781'i ya da 1782'yi tercih eder; 1785'te ölü olduğu açıktır.

İsteksiz elçiler bir yıl boyunca yurtlarına dönmedi.[35] Kral adına eğlendirildiler ve bir "vahşi" görmeye can atan Londra kalabalıkları onlarla alay etti. William Hogarth onların portrelerini çizdi ve ünlü fahişe Jenny Tite ceplerini boşalttı. Oyunlara, London Tower'a, Westminster Abbey'e, Parlamento'ya ve o dönemde turistik bir yer olarak düşünülen Bedlam akıl hastanesine götürüldüler. Çerokiler, bırakın gözünü dikmeyi, birinin gözüne bakmayı bile nezaketsizlik olarak görürdü, ama Attakullakulla kalabalıklara zarafetle katlandı. İnceden inceye alay ederek rehberine, "Bana tuhaf bir yaratık olarak bakmalarında bir sakınca yok," dedi. "Onlar sadece bir tane görüyor, ama karşılığında bana binlercesine bakma fırsatı veriyorlar."[36]

Daha sonraki yıllarda Attakullakulla "iki yanağında iki büyük yara taşıyordu; kulakları kesilmiş ve gümüşle bağlanmıştı, neredeyse omuzlarına kadar sarkıyordu..."[37] Hogarth'ın yaptığı portreye bakılacak olursa, kulakları o zaman henüz bu hale gelmemişti ve saçları uzuyor gibi görünüyordu. Bir redingot, dizde biten pantolon, çorap ve ayakkabı giymiş olarak resmedilmiştir. Esrarengiz bir gülümsemeyle dimdik ve zariftir: güçlü ve parlak, kendine güvenli bir genç.

Kral George, Çerokileri Haziran ayında Windsor Şatosu'nda kabul etti. İçten içe bir şovmen olan Cuming onları, İngilizlerin kafasındaki vahşi giysisi nosyonlarına göre giydirmişti: boya, tüyler ve arkada at kuyruklarıyla süslü edep yeri örtüsü.[38] George'un ayaklarının dibinde "yerli düşmanlarının dört kafa derisi"yle birlikte, "Çeroki Ulusu'nun Tacı" yatıyordu; "Majesteleri bunların hepsini memnuniyetle kabul etti."[39] Gün

---

35- Brown 1938: 43, 45.

36- Foreman'da 1943: 79.

37- Felix Walker'ın anlatısı, Brown 1938: 8'den alıntı.

38- Woodward'a (1963: 65) göre. Brown (1938: 44), bunun Eylül'de imza sırasında olduğunu söyler.

39- Cuming'in Günlüğü, Williams 1928: 129.

güzel geçti, gerçi kralın konuklarından biri, Windsor Parkı'nda bir kraliyet geyiğine ok atmaktan zorlukla vazgeçirilebildi.

Eylül ayında anlaşma imzalanmaya hazırdı. Komisyon üyesi lordlara hitap eden olasılıkla Attakullakulla idi,[40] İngiliz hükümetine bu konuşmayla veda ediyordu:

> Ulusumuzun tacı, büyük Kral George'un taktığından ve Kule'de gördüğümüzden farklıdır, ama bizim için hepsi birdir; dostluk zinciri halkımıza götürülecektir... Biz kırmızı, siz beyaz olsanız da, gene de ellerimiz ve yüreklerimiz birleşiyor. Halkımıza gördüklerimizi anlattığımız zaman, çocuklarımız kuşaklar boyunca bunu her zaman hatırlayacaklardır. Savaşta her zaman sizinle tek vücut olacağız; büyük Kral George'un düşmanları bizim de düşmanlarımız olacaklar; onun halkıyla bizim halkımız her zaman tek bir halk olacak ve birlikte ölecekler.[41]

Daha sonra bilgelik ve ileri görüşlülüğü simgeleyen bir kartal kuyruğu çıkardı: "Bu bizim konuşma tarzımız, kitaptaki harfleriniz size ne ifade ediyorsa, bizim için onu ifade ediyor; size, aziz insanlar, söylediklerimizin teyidi olarak bu tüyleri veriyoruz."[42]

İngilizler de karşılığında "dağlar ve nehirler ayakta kaldığı ya da güneş parladığı sürece" dostluk yemini ettiler: Yerli anlaşmaları için formül haline gelen sözlerdi bunlar. Birçok kişinin gözlemlediği gibi bu sözler aslında "beyaz adam daha çok toprağa ihtiyaç duyana kadar" anlamına geliyordu.[43]

40- Woodward'a (1963: 66) göre. Brown, Oukou-Ulah olduğunu söyler. Attakullakulla'nın yaşamında birkaç adı vardı. Daha sonra Oukounaco, Beyaz Baykuş olarak tanındı.

41- Williams 1928: 142.

42- *A.g.y.*, 143.

43- *A.g.y.*, 141 (makaleler 7 Eylül ve 9 Eylül 1730 tarihlidir). Brown 1938: 44.

Bilim tiranlıktan daha iyi meyveler üretmeyecekse...
ülkemizin komşu vahşiler kadar cahil, dürüst ve
tahmin edilebilir olmasını tercih ederim."
Thomas Jefferson, 1812

Küçük Marangoz, Tanasi adlı bir kentte büyüdü: Tennessee'den daha bilinen bir addır bu. Tanasi, Little Tennessee Nehri'nin, Great Smoky Dağları'nın arasından batıya doğru hızla aktıktan sonra durulduğu verimli yüksek vadideki bir dizi Çeroki yerleşiminden biriydi. Şimdi yıkıntıları, onun adını alan eyaletin doğu ucundaki Tellico Barajı'nın altındadır.

Buradaki alüvyon toprağı derin ve siyahtı. Roma İmparatorluğu'nun çöktüğü dönemde Çerokiler mısır ekimine başlayana kadar, vadi zeminini kaplayan, kışın yapraklarını döken ağaçlardan oluşan ormandan gelen yıllık yaprak küfünün zenginleştirdiği bu toprak, "kendi kendini gübreleyebiliyordu".[44] (Tarım Meksika'dan kuzeyde Pueblolara, oradan Güney'e, son olarak da Büyük Göller Bölgesi'ne yayıldı.) Bin yıldan uzun süre boyunca taş baltalar, Küçük Tennessee'nin yakınındaki dip toprağı sabırla temizledi, vadiyi açık arazi olarak ya da nadas dönemlerinde yalnızca ikincil ekin tarlalarıyla kaplı olarak bıraktı.

Yerliler çevredeki tepelerde yetişen sık dev ağaçlar sayvanını kesmemek gerektiğini biliyordu. Sütun gibi dümdüz ve

---

44- A.g.y., 141 (makaleler 7 Eylül ve 9 Eylül 1730 tarihlidir). Brown 1938: 44.

uzun akmeşeler alçak yamaçlarda bir buçuk, iki metre çapına kadar büyüyordu; kayalık çıkıntılarda çam ve baldıran vardı; ve kıvrımlı dere kenarlarında kestane, ceviz ve insana da sincaba da yiyecek sunan öteki türler yetişiyordu. Avrupalı istilacı bu ormanları ilkel addetti; çelik testeresi bu ağaçları kesip işlediğinden beri benzerleri görülmedi. Ama Çerokiler ve öteki yerliler binlerce yıldır bunlara ustalıkla ve incelikle bakıyordu. Her bahar yerde yetişenleri yakarak orman yangınlarını önlüyorlar ve zemini açık tutuyorlardı. Yakılmadan sonra çıkan taze sürgünler geyik ve bufaloları besliyor, onlar da karşılığında kurt ve pumayı getiriyor; ayılar yemiş, kök ve ara sıra et avına çıkıyordu. Bütün bu hayvanlar ormanın iki ayaklı bekçilerine et, yağ ve deri sağlıyordu.

Tanasi ve nehir boyunca uzanan komşuları İngilizler tarafından Yukarı Kasabalar olarak biliniyordu, çünkü bunlar Smoky Dağları'nın uzak tarafındaydı. Çeroki Yurdu'nun üç ana coğrafi bölgesinden birini oluşturuyordu. Ötekiler, Smoky Dağları'nın doğusunda, Nekwasi ve Qualla dahil olmak üzere Orta Kasabalar ile Güney Carolina'ya bitişik köşede, Keowee çevresinde toplanmış Aşağı Kasabalardı. Aslında Aşağı Kasabalar Savannah'ın kollarını, Kuzey ve Güney Carolina'dan Atlantik'e akan birkaç küçük nehri elinde tutarken; Little Tennessee ve Yukarı bölgesindeki öteki nehirler Mississippi'ye doğru batıya akıyordu. Orta Kasabalar bu ayrımın iki tarafında bulunuyordu. dar vadilerden çıkan ırmaklar –özellikle Little Tennessee ve French Broad– dağların arasından batıya doğru akıyordu. On sekizinci yüzyıl ilerledikçe, beyazların tecavüzüne ve bulaşıcı hastalıklara en az maruz kalan Yukarı Kasabalar en güçlü kentler olarak ortaya çıktı.

Apalaş sıradağları boyunca uzanan orman zemininin açıklığı düşmanlar için hazır bir yol oldu, özellikle de hasadın yapıldığı ve nehirlerin dingin aktığı sonbaharda. Birçok Çe-

roki kasabası Ulus'un kontrol ettiği 260 bin hektarlık alanın tam ortasında bulunmasına karşın, her zaman sürpriz saldırı olasılığı vardı. Bunlar genellikle güneyden ve batıdan Creek-lerden gelirdi, ama Mohawk İrokualarının ta Quebec ve New York'tan saldırmaları da görülmemiş şey değildi. Çerokiler bu tür ziyaretlere aynıyla yanıt vererek *Outacité*, yani Adam-Öldüren askeri unvanı için rekabet ederdi. Kural, kan davası kuralıydı: göze göz dişe diş.

Attakullakulla öldüğü sırada, Çeroki kentlerinin mimarisi ve planı değişmeye başlamıştı, ama onun gençliğindeki Tanasi Kolomb-öncesi tarza bağlı kalmıştı – Hollywood filmlerinden tuhaf şekilde tanıdık gelen bir tarz, çünkü beyaz Amerikalılar kıta boyunca inşa ettikleri kalcler için bu tarzı kopya etmişlerdir. 1670'lerde Yukarı vadiye sızan bir İngiliz tacir Tanasi'yi (yahut komşusu Chota'yı)[45], "duvarları korumak ve düşmanları aşağılamak için," altmış santim kalınlığında ağaç gövdelerinden yapılmış sağlam kazıklı çitler ve on iki yüksek siperle çevrili olarak anlatmıştır. Yerleşim 250 metrekarelik bir alan kaplıyordu ve "sokaklarda dizi dizi evler" vardı.[46] Bu evler, alışap ya da kiremitten dik çatıları olan kare yapılardı. Büyük olanların iki ya da üç odası bulunuyordu. Bir köşesinde, iki tarafında ayı derisi kaplı uyuma platformları olan bir ocak yeri vardı. Çelik baltalar yaygınlaştıkça, Çerokiler kütüklerden ev yaptılar, ama Attakullakulla'nın içinde büyüdüğü ev muhtemelen geleneksel saz ve direk yöntemiyle yapılan bir evdi: "Kamışları iyice döverler ve küçük talk parçalarıyla karıştırılmış beyaz kille yapıştırırlar, bunlar güneşin parladığı bir günde bu evlere... cilalanmış gümüş görkemi verirdi."[47] Birçok

---

45- A.g.y., 141 (makaleler 7 Eylül ve 9 Eylül 1730 tarihlidir). Brown 1938: 44.

46- Abraham Wood'un mektubu, A.g.y., 28'de.

47- De Bralm, Chapman 1985: 115'te alıntı.

Çeroki ailesinin konik "limonlugu" da vardı: soguk havada sauna ve yatak odası işlevi de gören, konsey evinin minyatür bir versiyonu.

Attakullakulla İngiltere'ye gittiği sırada, halkı 6 binden fazla bir orduyu besleyebiliyordu, bu da 30 bin civarında bir nüfus olduğunu düşündürür. Kolomb-sonrası salgınlardan önce Çerokiler bu rakamdan birkaç kat fazla olmalıydı.[48] Ulus yedi klan halinde örgütlenmişti, üyelik tüm kasabalarına yayılmıştı. (Mitolojiye göre, sekizinci klan insan yaşam tarzını reddetmiş ve ayı olmuştu; sıra evler bunu hatırlayarak sekizgen şekilde inşa ediliyordu.) Soyağacı ana soyluydu –anneye göre belirleniyordu– ve insanlar annelerinin klanı dışında evlenmek zorundaydı. İlk gözlemciler, Çerokilerin genel olarak yasalara saygılı olduğunda hemfikirdir, ama cinayet gibi ciddi bir suç işlendiğinde, kurbanın kandaşları alınacak öcü belirlerdi. Inkalar gibi Çerokiler de yoksullarına bakar, topluluk depolarından onları besler ve yardım için malzeme toplamak üzere danslar düzenlerlerdi.[49]

Kısacası, Çerokiler uygar bir halktı, bir gün onları yurtlarından atacak yerleşimcilerden çok daha uygarlardı belki de. On dokuzuncu yüzyılın başında beyaz teknolojiyi hızla uyarlamaları –onlara ve komşularına Beş Uygar Kabile adını kazandırmıştı–, beyazların tahmin ettiği kadar dev bir adım değildi. "Uygarlık"; "özgürlük" ve "demokrasi" gibi, öldüren bir

---

48- Tahminler çok büyük farklılık gösterir, çünkü akademisyenler antik Çerokilerin ne sayısı ne de toprak büyüklüğü üzerinde anlaşır; on beşinci yüzyılda topraklarının sekizinci yüzyıldakinden daha az olmasını düşünmek için bir neden göremiyorum. Britanyalılara toprak vermelerinden önce 100 bin mil kare alanı ellerinde tutuyorlardı, kasabalarının çoğu da merkezde 15 bin mil karelik bir alan içindeydi. Dobyns'nin (1983: 42) Mississippi drenajı için mil kilometrekare başına ortalama 2,53 kişilik tahmini, tek başına merkezde 98.250 Çeroki, toplam olarak da 655 bin Çeroki sonucunu verir. 1738'de belgelenenden önce beş çiçek salgını vuku bulmuş olabilir.

49- Bkz. Timberlake 1971: 92-93; Brown 1938: 32.

sözcüktür. Ben bunu kelime anlamıyla kullanıyorum; kasaba ve şehirlerde yerleşik bir yaşamın karşılığı olarak. Sözcüğün bir anlamı varsa, bu anlam ancak bu olabilir. Yaygın olarak atfedilen ahlâkî değerler saçmadır. Uygar insanlar Roma sirkini, Aztek adaklarını, İspanyol Engizisyonu'nu, cadıların yakılmasını, Yahudilerin gaz odalarına gönderilmesini keşfetti ve uyguladı. Uygar olmayanlar daha kötü davranmadı.

Yaşamının sonuna doğru Küçük Marangoz'la tanışan kâşif William Bartram, Çerokileri "davranışlarında vakur ve dikkatli; konuşmada biraz yavaş ve ağzı sıkı; gene de açık sözlü, neşeli ve insancıl; insanın özgürlükleri ve doğal hakları konusunda ısrarlı; konseylerinde gizlilik yanlısı, kesin ve kararlı; dürüst, adil ve liberal; topraklarını savunmak ve haklarını korumak için her tür zevk ve hazdan, hatta kanlarından ve yaşamın kendisinden vazgeçmeye her an hazır" olarak tanımlıyordu.[50]

Kadınların yüksek bir konumu vardı: Attakullakulla, bir Britanya valisine cilveli bir edayla, "Bizde kadınları konseylerimize almak gelenekseldir," dedi. "Beyaz insanlar, tıpkı kızıllar gibi kadından doğduğundan, sizin aranızda da gelenek böyle değil mi?"[51] Kadınlar isterlerse savaşçı olabilirdi,[52] ama alışılmış sorumlulukları çiftçilik ve tutsaklarla ilgilenmekti – hatta işkence yapmak ve kazıkta infaz bile görevleri arasındaydı. Birçok savaş esiri ev kölesi olarak konumlandırılır ve kendi oğullarını kaybetmiş aileler tarafından tedricen kabul edilirdi. Merkezi bir otoriteleri olmamasına karşın Çerokiler asla kendi aralarında savaşmadılar. Kasabalar arasındaki anlaşmazlıklar *lacrosse* adı verilen, ritüel ve siyasal işlevleri

---

50- Bartram 1955: 381.

51- Brown 1938: 79'da.

52- Bkz. Woodward 1963: 43.

açısından Mezoamerika'nın top oyununa benzeyen küçük savaşçı kardeş" adlı sert oyunlar yoluyla çözülürdü.

Hitabet sanatına o kadar büyük değer verilirdi ki, birlinsan bu sanattaki gücü sayesinde kabile reisliğine yükselebilirdi. Silahlar ya da sözlerdeki becerisi sayesinde Can ünvanını kazanmış önemli erkek ve kadınlar, konseyde önce konuşurdu ve büyük etkileri vardı. Bazı liderler savaşta daha aktif olmakla ünlüydü, ötekiler modern şahin ve güvercinler gibi taraflar kazanarak barış çalışmalarıyla. Insanlar uyum –Çeroki toplumunun ideali– sağlayana kadar, günlerce konsey evinde tartışırdı. Siyasal karar rıza birliğiyle alınırdı, çoğunluk kararıyla değil. Hoşnutsuzların çekilme hakkı vardı. Ciddi bir ayrılık varsa, bir fraksiyon toplanıp gider ve yeni bir kasaba bulurdu.

Ilk seyyahlar, Çerokilerin hiç dini olmadığını söylemiştir. Hiçbir tapınak, hiçbir idol, hiçbir papaz görmemişler, yalnızca hastaları iyileştiren ve gelecek üzerine kehanetlerde bulunan "büyücüler" görmüşlerdir. Aslında Attakullakulla o kadar derinden dindardı ki, iki dine saygısızlık arasında bir ayrım yoktu onun için. Yaşamın Efendisi'nin, Ulu Ruh'un[53] soluğu her şeydeydi: Konsey evi, tarla, orman ve ev, hepsi onun ve toprak için tapınaklardı. Çerokilerin günlük tapınması, şiirsel bir ifadeyle "Uzun Adam" olarak bilinen ritüel nehre dalmaydı.

Kolomb-öncesi Kuzey Amerika'da *wampum* –resmi konuşmalarda önemli noktaları aydınlatmak için değiş tokuş edilen, sembolik desen ve renklerde kemerler ve boncuk işleri– gibi bellek güçlendirici araçlar ve resim-yazılar dışında yazı yoktu. Bunlar sözlü yorum gerektiriyordu ve ne zaman savaş ya da salgından yaşlılar kitlesel halde ölse, sanki bir kütüphane yanmış gibi olurdu. Bir keresinde bir Keowee şefi Güney Carolina valisine, "Siz ve sizin aziz adamlarınız gibi yazamam," demiş-

---

53- Brown 1938: 31.

ti. "Benim dilim kalemdir, ağzım da kâğıdım."[54] Bu yüzden ilk temas yıllarında Çeroki dilinde yazılmış hiçbir şey yoktu, ama Attakullakulla ve öteki liderler gerçekten de yazıyı kullanarak sömürge arşivlerinde bugüne kadar gelen mektup ve konuşmaları dikte ettiler. Bunları yorumlama işi, siyasal konular tehlikeye girince çok ciddiye alındı. "Dilbilimciler" –genellikle yerlilerle birlikte yaşayan tacirler–, saray ve parlamento kayıtlarındaki gibi belagatli yerli söylemlerini paragraf paragraf çevirip yazdılar.

Bunların otantikliği bazen sorgulanır, özellikle de yazınsal bir değerleri varsa (çeviriler ve kadınlar hakkında kötü niyetle denir ki, sadık olanlar güzel değildir, güzel olanlar da sadık olmaz).[55] Ama kötü çevirinin risklerini kimse yerlilerden daha iyi bilemezdi: Çoğunlukla daha sonradan yazılı versiyonun bir kopyasını isterler ve kontrol ederlerdi.[56] Bu yüzden, yerlilerin konuşma ve mektuplarının, tarihin ilk taslağı olarak görülebileceğine inanıyorum. Yerlilerin kendi elleriyle yazmış oldukları kadar tatmin edici olmayabilirler, ama onların sesine en fazla yaklaşabileceğimiz kaynaklar bunlardır.

54- Skiagunsta Vali Glen'le konuşuyor, 15 Kasım 1751. McDowell 1958: 180.

55- Şef Seattle'ın ünlü konuşmasının bazı otantik olmayan versiyonlarının dolaşımda olduğu son zamanlarda ortaya konulmuştur. Ne var ki bunlar modern bozmalardır ve özgün metnin koşulları açığa çıkarılmıştır. Bkz. Kaiser 1987.

56- Bkz. Boyd 1938: 46, Canasatego bir çevirmene her şeyi tekrarladı.

Tanrı Yerlilere çiçek hastalığını göndermeyi uygun buldu.
Francisco de Aguilar, yaklaşık 1525

Halkımdan iki kuşağın öldüğünü gördüm...
Bizi neden yok ediyorsunuz?
Powhatan (Pokahontas'ın babası), 1607

Ufak tefek Attakullakulla yurduna döndükten yedi yıl sonra Çerokilerle Britanyalılar arasında ciddi bir ittifak sınavı ortaya çıktı. 1738'de bir köle gemisi Charleston'a çiçek hastalığı getirdi ve hastalık ticari mallarla birlikte dağlara yayıldı. Çeroki halkının yarısı öldü.[57]

Salgın en sert Aşağı Kasabaları vurdu. Konsey Evi'nde Sir Alexander Cuming'in performansını görmüş olan şef Skiagunsta, üzgün bir ifadeyle, "Ben Keowee kasabasında yaşıyorum. Oraya kasaba diyorum, ama içinde o kadar az insan var ki, bu adı pek hak etmiyor," dedi.[58] Bir kuşak sonra Bartram oradan geçerken yerleşim kendini daha toplayamamıştı ve aslında hiç toplayamayacaktı.

> Keowee vadisi yedi ya da sekiz mil uzunluğundadır... Bazı eski tacirlerin hatırladıklarına göre sürekliliği olan bir yerleşim yeriydi; bitişik tepelerin yamaçları o dönemde insan yerleşimiyle

---

57- Bkz. Dobyns 1983: 15; Adair 1968: 227-33; Woodward 1963: 68.

58- Skiagunsta ile Vali Glen'in konuşması, 7 Temmuz 1753. McDowell 1958: 453.

kaplıydı. [Onlar] şimdi çok farklı bir görüntü sergiliyor, bugünün kuşağı, bir zamanlar güçlü ve ünlü Çerokilerin zavallı kalıntılarını ve soyunu gerçekten de aşağılıyor: Yerli yerleşimlerinin... izleri gene de görülebilir... direkler ya da sütunlar olarak.[59]

Kırk yıl boyunca Çerokilerle birlikte yaşayan Irlandalı tacir ve yazar James Adair, hastalığın psikolojik etkilerini gözledi. Hastalığa çare bulamayan Çeroki büyücüleri "eski kutsal şifa kaplarını kırdılar ve öteki kutsal saydıkları şeyleri fırlatıp attılar... ilahi güçlerini kaybettiklerini düşünüyorlardı."[60] Hayatta kalanlar alt üst olmuştu: "Kendilerini çirkinleşmiş bulunca... bazıları kendilerini vurdu, ötekiler boğazlarını kesti... birçoğu delirerek kendini ateşe attı."[61]

Felaket haberi Toulouse Kalesi'ndeki (şimdi Alabama, Montgomery) Fransızlara ulaşınca, Sir Alexander Cuming'in çalışmalarını bozmak için bir fırsat buldular. Bir ajanları, Attakullakulla'nın başlıca rakibi Oconostota (adı "Dağsıçanı Sosisi" anlamına gelir) ile dost olmuştu[62] ve onu Britanyalılardan uzaklaştırmaya çalıştı. Çeroki halkı içinde birbirinden bu kadar farklı iki insan daha olamazdı: Küçük Marangoz ufak tefek, göze çarpmayan, akıllı bir hatipti; Dağsıçanı Sosisi ise iri kemikli, patavatsız, iki metreye yakın boyu ve 100 kilo kadar ağırlığıyla atletik bir adamdı, "devasa bir başı" vardı.[63] Rekabetlerine karşın iki adam Chota'da önemli konumlardaydı; Attakullakulla, Chota'nın İkinci Adamı, başbakanıydı, Oconostota ise Büyük Savaşçı, askeri şefti. Teorik olarak kasabanın *Uku*'suna, Ateş Kral'a –İngilizlerin İhtiyar Seksek olarak

---

59- Bartram 1955: 270-71.

60- Adair 1968: 233.

61- A.g.y.

62- Money 1982: 353, 507.

63- William Martin, King ve Olinger 1972: 226'da alıntı.

tanıdıkları, Attakullakulla'nın topal amcası– karşı sorumluydular; pratikte fazlasıyla inisiyatif kullanıyorlardı. Bu üçlü iktidar altında Chota yükselerek Çeroki başkenti oldu ve İhtiyar Seksek Moytoy'dan "imparator" unvanını devraldı.

Oconostota çiçek hastalığına yakalandı ama ölmedi, fakat ilk kez aynaya baktığında, yakışıklı yüzünün gülünç ölçüde mahvolmuş olduğunu gördü. İntiharı düşünemeyecek kadar enerjik bir adam olan Oconostota, öfkesini hastalığın kaynağına, İngilizlere yöneltti. Fransız ajan onu, İngiliz mallarındaki çiçek hastalığının hiç de rastlantı olmadığına ikna etti: Doğru olmasa da ileri görüşlü bir suçlamaydı bu. Yirmi beş yıl sonra, Pontiac Savaşı sırasında, Britanyalılar mikrop silahını yerlilere karşı gerçekten de kullandı. Ama Çerokilerin ölmesini istemek için bir nedenleri yoktu – yani henüz. Güney Carolina valisi, "[Onlarla] Dostluk içinde olmak bizim için kesinlikle gereklidir," diye yazdı. "Onlara arkadaş dediğimiz sürece, sırtımıza siper olduklarını düşünebiliriz."[64]

Britanyalılar Fransız ajanı yakaladı ve Charleston cezaevine attı. Bundan birkaç yıl sonra, Chota liderliğinin ikili bir oyun oynadığından kuşkulandılar. Muhtemelen haklıydılar. 1740'ların büyük kısmı boyunca Attakullakulla Quebec'deydi, görünüşte Ottawaların tutsağıydı. Ama söylentilere göre "tutsak" sık sık tacirlerle, Cizvitlerle, hatta New France'ın (Yeni Fransa) valisiyle bile görüşüyordu. Güney Carolina Valisi James Glen alarm durumuna geçti: "Küçük Marangoz hakkında kötü şeyler duydum," dedi İhtiyar Seksek'e.[65]

Attakullakulla, iki Avrupalı gücün çok geçmeden Kuzey Amerika'nın efendisini belirleyecek bir savaşa başlayacağını öngördü. İngiltere ziyareti sırasında İngilizlerden etkilenmiş

64- Corkran 1962: 15'te. 1751'de söylenmiştir.

65- McDowell 1958: 183.

olsa da, rekabeti değerlendirmek ve Çeroki halkının kazanan tarafa yakın olmasını sağlamak istiyordu. Doğru karara vardı: Sözde Fransız ve Yerli Savaşı (yaklaşık 1754-1763) için bulutlar toplanırken, Küçük Marangoz Britanyalıları seçti. İhtiyar Seksek, Charleston'a yatıştırıcı bir mektup göndererek, bazı eski üzüntüleri dile getirme şansını da kaçırmadı:

> Çeroki Ulusu, 29 Nisan 1752. Caneecatee, yaygın olarak Chota'lı İhtiyar Seksek denir...
>
> Her gün, kardeşimin [Vali Glen] büyük su tarafına yakın yaşadığı yerde yükselen güneşe bakıyorum. Küçük bir çocukken beyaz insanlar ülkeye iyice yerleşmeye başladı ve buradan oraya kadar bütün topraklar bizimdi... ama şimdi bu toprakların bize yasaklandığını görüyorum. ... Aşağı Kasabalar halkı bunun karşılığında bazı hediyeler ya da imtiyazlar aldı, ama ne ben, ne de Ana Kasaba'da [Chota] yaşayan halkım şimdiye kadar bir şey almadık. ... büyük Kralın konuşmaları Konsey Evi'nde hâlâ yazılı olarak durmakta[dır]. Bu konuşmada bizden halkına karşı nazik ve iyi olmamızı istedi, buna göre biz de bir süre iyi bakıldık, bunun nedeni Tuscarora Savaşı'nda beyaz insanlara yardım etmemizdi...[66]
>
> Küçük Marangoz'a gelince, o benim akrabamdır ve onun hakkında hiç kötü konuşulduğunu duymadım, [gerçi] belki de rom içerken, umarım unutabileceği bazı şeyler konuşmuş olabilir.[67]

Çerokiler resmen Britanya hamiliğine girmeye karar vererek, Britanyalılar Çeroki kasabalarını Fransızlardan korumak

---

66- 1712 sularında Çerokiler Britanyalıların Tuskaroraları kuzeye sürmelerine yardım etmek için 100 asker gönderdi, burada Irokua Konfederasyonu'nun altıncı ulusu oldular – bkz. 6. Bölüm.

67- Caneecatee'nin [*sic*] Vali Glen'e konuşması, 29 Nisan 1752. McDowell 1958: 258-9. (Rapor halinden doğrudan konuşmaya çevrilmiştir.)

için kale inşa ederlerse, Kral George'un savaşlarına adam vermeyi de önerdiler. Eskiden kendilerinin yaptıkları türden bir müstahkem mevkii inşa etmek için yabancı yardımına ihtiyaç duymaları, Çerokilerin zayıf durumunun bir ölçüsüdür. Ama çiçek hastalığı olmasaydı, Çeroki Ulusu topraklarında beyaz garnizonlara ne ihtiyaç duyar, ne de bunu isterdi. Haziran 1755'te Attakullakulla, Güney Carolina'daki Columbia yakınlarında, Chota ile Charleston'ın orta noktasında, Saluda Anlaşması topraklarında Vali Glen ile buluştu. Mizansenlere meraklı olan Attakullakulla, küçük oğlunun elinden tutarak son konuşmasını yaptı. "Söyleyeceklerimi babamız büyük Kral George duymalıdır. Artık Carolina halkıyla kardeşiz, tek bir ev hepimizi içine alıyor. Bu küçük çocuğu getiriyorum, büyüdüğü zaman şimdi neyin kararlaştırıldığını hatırlayabilsin ve bir sonraki kuşağa anlatsın ki bu şekilde ileriye aktarılsın diye."[68]

Etki yaratmak için bir an susarak okla yayını salladı. "Sahip olduğumuz bütün silahlar bunlar... Bize silah ve mühimmat gönderin. Biz Fransızlardan korkmuyoruz. Bize silah verin, savaşa gideriz."[69]

Sonra Küçük Marangoz, Glen'e bir *wampum* sicimi verdi ve karşılığında yazılı bir transkripsiyon istedi. Kazanma ihtimali en yüksek olan güçten koruma aldığını, ayrıca ticaret ayrıcalıkları da kazandığını sanıyordu. *Wampum* beyazdı, İngilizle Çeroki arasında "sonsuza dek" hüküm sürecek barışı simgeliyordu. Bu barış dört yıl sürdü.

68- Corkran 1962: 60'la. Oğlanın kim olduğu kesin değildir, ama gelecekteki gerilla şefi Sürüklenen Kano olabilir.

69- Brown 1938: 55.

Büyük Ruh... bize bu toprakları verdi,
ama beyaz insanlar bizi buradan sürmek istiyor.
Attakullakulla, 1769

Kısacası,
Çerokiyi en bilenmiş düşmanlarımız olmaya zorladık.
James Adair, 1775

Fransız-Yerli Savaşı başta Britanyalılar için kötü gitti. Ordu komutanı General Edward Braddok, eski ülkesinden yeni gelmiş, hem yerleşimcileri hem de yerli müttefikleri kendine yabancılaştırmış, kendini beğenmiş bir sarhoştu. 9 Temmuz 1755'te Duquesne Kalesi'nde (Pittsburgh) bozguna uğratıldı. Orada hayatta kalanlardan biri de, George Washington adlı genç bir sömürge subayıydı; yirmili yaşların ortasında bir yükselen yıldızdı. Braddock'un aksine yerli birliklerin değerini anlıyordu. "Sayıca aynı beyaz adamdan iki kat daha fazla hizmet veriyorlar," diye yazıyordu. "Ülkelerine geri dönerlerse, ne kadar özleneceklerini anlatmaya kelime yetmez."[70]

Ama Çerokilerle ilişkiler ölümcül derecede kötü yönetildi. 1756'da Chota'ya gönderilen iki Virginia albayının kanoları devrildi ve tüm malzemelerini kaybettiler. Sırılsıklam elçiler konsey evinin dumanlı sıcaklığına ulaştıklarında, Virginia sınır bölgesindeki adamların, yerli "saçı" yağması için barışçı

70- *A.g.y.*, 81.

Çerokilerin kafa derisini yüzdüğü söylentisi de ulaşmıştı. Küçük Marangoz, halkının albaylara oracıkta aynı şeyi yapmasını önlemek için tüm ustalığını kullanmak zorunda kaldı, oysa yerli yasasına göre elçiler kutsaldı. "Yurdumuz insanlarının kanı yerden kalkıncaya kadar küçük balta asla gömülmeyecek, ama ellerimizi şimdi iktidarımız altındakilerin kanına bulaştırarak inancımızı bozmayalım. Dostluğumuza güvenerek geldiler, kalıcı bir ittifakı perçinlemek için *wampum* kemerlerle geldiler."[71]

Attakullakulla, öcün daha sonra alınacağına yemin etti; Britanyalılar özürlerle ve yas tutanlara cömert tazminatlarla "yerlileri yatıştırmayı" başardı.

1757 baharında, defalarca gecikmeden sonra, Chota'dan birkaç kilometre aşağıda, Tellico ile Little Tennessee nehirlerinin birleştiği yerde Loudoun Kalesi tamamlandı. Aşağı Kasabaları korumak için, Keowee'nin karşısına Prince George Kalesi çoktan inşa edilmişti. Her iki yerde de yerel halkla garnizon arasındaki ilişkiler sıcaklaştı. Çeroki kadınları askerleri koca aldı ve romdan hoşlanan Attakullakulla komutanlarla içki içti. Çok geçmeden Toulouse Kalesi'nde aldığı mahkûmlar ve düşman kafa derileriyle birlikte Charleston'a gitti.[72] (Britanyalılar kafa derisi yüzmeyi savaş dönemi taşkınlıkları gibi alışılmış bir zeminde haklı çıkardı: "Kendi savunmamız için yapmak zorunda kaldığımız, Fransızların getirdiği... barbarca bir yöntem.")[73]

1758 yılı boyunca, Çeroki birlikleri Virginialılarla birlikte savaştı, ama ittifak sıkıntılıydı. Birçok milis, "İnjunlar"ı küçük gören sınır yağmacılarıydı. 1759 başında Prince George Kalesi

---

71- A.g.y., 58.

72- A.g.y., 79-80.

73- A.g.y., 82.

komutanı, güya Keowee sivillerini korurken, sarhoşlukla yerli kadınlarına tecavüz edilmesi olayına katıldı. Genç Çerokiler öç almak için sınır yerleşimcilerini öldürdü. Britanyalılar hâlâ Çeroki desteğine ihtiyaç duysaydı, bu cinayetleri görmezden gelebilirdi, ama artık savaş kendi yolunda akıyordu. 1759'da Quebec, General James Wolfe'a teslim oldu ve 1760'ta Montreal boyun eğdi.[74]

Attakullakulla da Oconostota da, Britanyalıların Çeroki Ulusu'na yönelebileceğini gördü. Büyük Savaşçı ve otuzdan fazla şef Charleston'a giderek işleri düzeltmeye çalıştı.

Ekselansları, aziz adamdır; seninle konuşmaya geldim. Chota'daki yöneticim İhtiyar Seksek'ten geliyorum. Kasabaların çevresinde kötü şeyler oldu, ama ben bunların başlatıcısı değilim. Yöneticim İhtiyar Seksek beyaz insanları her zaman sevmiştir ve ben buraya bunu kanıtlamaya geldim. Yol biraz kötüydü, ama ben bunu düzelteceğim... kan döküldü, ama ben bunu temizleyeceğim. Ben savaşçıyım, ama İngilizlerle bir savaş istemiyorum.[75]

Glen'in yerine geçen Vali William Lyttleton teskin olmamıştı. Elçileri yakaladı, Prince George Kalesi'ne götürdü ve kilitledi. Onların özgürlüğü, dedi Attakullakulla'ya, İngilizlerin infaz edeceği yirmi dört savaşçı olacaktı.[76] Küçük Marangoz, karşılığında yerleşimcileri öldürmüş iki adam vererek, Oconostota ve iki kişiyi daha serbest bıraktırmayı başardı. Daha fazlasını yapamazdı. Lyttleton, yerlilere dünyanın kaç bıçak olduğunu gösterdiğini düşünerek Charleston'a döndü. Geriye

---

74- Waldman 1985: 104.

75- Brown 1938: 91'de.

76- Bkz. Corkran 1962: 189. Money (1982: 42), Çeroki heyetinin 32 kişi olduğunu söyler.

kalan yirmi dokuz tutsak, altı kişi için yapılmış bir hücrede tutuldu. Bundan kısa bir süre sonra kale dışında bir pusu kuruldu, tecavüzcülerden biri olan komutan vuruldu. Başka beyaz ölmedi, ama askerler tüm Çeroki rehineleri öldürdü.

Çerokinin gözünde bu haksızlık affedilemezdi, çünkü ölenler elçiydi. Yerliler ayağa kalkarak, kendilerinin talep ettiği ve inşa edilmesine yardımcı olduğu kalelere saldırdı. Haziran 1760'ta, Britanya karşı saldırıya geçerek Aşağı Kasabaları yaktı, ilerlerken mısırları ve meyve ağaçlarını kesti. Ama beyazlar Loudoun Kalesi'ni kurtarmak için dağları aşmaya çalışırken, Oconostota onları ağır kayıplarla geri püskürttü. Garnizon at ve köpekleri yemeye kadar düşmüştü. Ağustos ayında Oconostota ve bir Çeroki ile evli olan İskoç Komutan John Stuart, silah bırakma koşullarını müzakere ettiler. Binaları ve büyük silahları Chota'ya teslim etme karşılığında küçük silahlarıyla gözetim eşliğinde ayrılmalarına izin verilecekti. Çerokiler seyahat edemeyen hasta ve yaralılara da bakma sözü verdiler.[77] İkinci sözlerine sadık kaldılar ve Attakullakulla, Stuart'ı kurtardı, ama pusu kurarak otuz subayı öldürdüler ve 200 tutsak aldılar. Beyazlara göre bu en adisinden ihanetti; Çerokiler için Prince George Kalesi'ndeki cinayetlerin misillemesiydi.

Birçok Çeroki artık skorun eşitlendiğini hissediyordu: Her iki taraftan da benzer ölü sayısıyla barış zamanı gelmişti.

Fransızları yenmiş ve yerlilerin dostu olmayan (gerçi birçok yerli savaşı kazanmasında ona yardımcı olmuştu) Lord Jeffrey Amherst, bunun sözünü bile duymak istemeyecekti. Çerokileri "rezil ve kaypak bir takım" olarak mahkûm eden Amherst, Albay James Grant komutasında 2.600 askeri üzerlerine saldı. Grant isteksizdi. O da savaşın yeterince uzadığını hissederek, "Her iki taraf da dinlendi... Yerliler en kötü kulla-

---

77- Corkran 1969: 219.

nılanlar oldu... ve nasıl yapacaklarını bilseler barış yapmaktan memnun olurlar,"[78] dedi.

Attakullakulla, 27 Mayıs 1761'de Prince George Kalesi'nde Grant'in ilerleyen ordusunu karşıladı ve müzakerenin devam etmesi için yalvardı: "Ben Ingilizlerin dostuyum ve her zaman dostu oldum, savaşçılar bana yaşlı kadın dese de. Halkımın davranışı içimi utançla doldurdu, ama onlar adına devreye girecek ve barışı getireceğim."[79]

Ama Amherst yatıştırılamaz bir haldeydi ve Grant haziran ayında harekâtı gerçekleştirdi. Mühimmatları az olan Çerokiler onun kuvvetli güçlerini taciz etmekten fazla bir şey yapamadı. Grant on beş Orta Kasabanın tümünü, birkaç kilometre kare ürünü yok etti ve 5 bin mülteciyi –yarısı Çeroki halkındandı– dağlara sürdü. Subaylarından biri amansız harekâtı alışılmadık bir duyarlılıkla anlattı.

> Ilerledik... Yerli kulübelerini yakmak için. Adamlardan bazıları bu zalim işten zevk alıyordu sanki, acımasız alevlere gevrek kahkahalar atıyordu, ama bana göre şok edici bir görüntüydü bu... Emirler uyarınca mısır tarlalarını mahvetmeye geldiğimiz zaman, gözyaşlarını zorlukla engelliyordum. Geniş yeşil yapraklı soylu sapların, püsküllü saçların, canlı kamışların kılıçlarımızın altında yere düştüğünü görmeye kim dayanabilir ki?[80]

Açlıktan ölen, ticari mallardan yoksun, baruttan yoksun, iki buçuk yüzyıldır sürekli azalan nüfusun en aşağı noktasında olan Çerokiler, Britanyalılara karşı uzun bir savaşın başarılı olamayacağını kavramışlardı. Eylül ayında Küçük Marangoz,

---

78- A.g.y., 245.

79- Brown 1938: 109'da.

80- A.g.y., 111.

tövbekâr bir halde Vali William Bull ile uzun ve zor bir pazarlık dizisi için bir araya geldi. İki adam her tür ağır görüşmeye eşlik eden o güzel cilalı taş pipolardan birini tüttürdü ve Attakullakulla konuşmaya başlarken, sunmaya yetkili olduğu her bir kasabanın *wampum*'unu sundu. Üç ay süren görüşmelerden sonra anlaşma imzalanmaya hazırdı.

Attakullakulla, gecikmeyi eylem kadar etkili kullanarak iyi iş çıkarmıştı. Vali Bull, savaşı iki tarafın da kışkırttığını kavradı; koşulları, Çerokilerin korktuğundan ve öç alma isteğiyle dolu beyazların istediğinden daha az ağırdı. Noel'den bir hafta önce yüz kadar Çeroki ve Carolina delegesi son onay için bir araya geldi. "Çok özel nitelikte" bir pipo yakılıp içildi ve Attakullakulla sahneye çıktı.

> Büyük suların ötesindeki Büyük Kral George'un konuşmalarını duyduğumdan bu yana uzun zaman geçti... ama ben her zaman bu konuşmalara sadık kaldım ve günlerimin sonuna kadar da kalacağım... o sıradaki şefimiz Tellequoh [Tellico] İmparatoru ile yapılan anlaşma sırasında orada olanlardan, şimdi benden başka kimse hayatta değil; ve anlaşmanın yazıldığı kâğıt hâlâ Ulus'ta. Bu tür durumlarda tüy kullanırız ve şimdi söyleyeceklerime güvenilebilir. [Eğildi ve sembolik olarak tüylerle yeri süpürdü.]
>
> En son buraya gelmeden önce, yolda çok fazla kan döküldü, ama artık silindi; bizim tarafımızdan daha fazla kan dökülmeyeceğinin ve umarım her şeyin gene kolay ve açık olacağının işareti olarak bu tüyleri Vali'ye bırakıyorum."[1]

Acımasız ve gereksiz bir savaş böyle sona erdi. 1762'de Adamöldüren Ostenaco ile iki başka Çeroki Britanya'yı ziyaret ettiler ve islah olmuş olarak geri döndüler. Kral III. George'un

---

81- Corkran 1962: 268-69'da.

görüntüsü, şatoları, orduları ve kalabalık adadaki beyaz insan sürüleri üzerlerinde büyük bir etki yarattı. Şimdi onlar da Attakullakulla gibi yerli Amerika'nın karşısında ne olduğunu öğrenmişti. Adamöldüren, "Ingiltere'de gördüğümüz, hepsi tek renk savaşçıların ve insanların sayısı," dedi, "mümkün olacağını düşündüğümüzü kat kat aşıyor."[82]

Fransızlar ezildikten sonra yerli uluslar artık Kuzey Amerika'daki güç dengesini koruyamıyordu. Zafer kazanmış Ingilizler, bundan böyle onları tampon devletler değil, yerleşime karşı engeller olarak görüyordu. Kürk ticaretindeki önemleri bile buhar olup uçuyordu; deriler azalmaya başlamıştı ve yerli becerilerini öğrenen birçok beyaz sınır insanı, yerlerini alabilmek için yerlilerin oradan gitmesini istiyordu.

Bunu öngören, Amherst'in düşmanca ve tepeden bakan tavrına içerleyen ve Delawareli bir peygamberin mesihle ilgili kehanetlerinden etkilenen Ottawa şefi Pontiac, kuzey kabilelerini birleştirdi ve 1763'te Britanya'yı Büyük Göller'den sürüp atmaya çok yaklaştı. Pontiac kaybetti, ama savaşı tümüyle boşuna değildi. Ekim ayında Kral George bir Kraliyet Bildirisi imzalayarak Apalaş sıradağları boyunca beyaz ile yerli Amerika'sı arasında bir sınır çizgisi çekti. Bu belge, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da bugüne kadar yerli rezervasyonları, toprak iddiaları ve yerli hakları için hukuki temel olarak kalmıştır. Avrupa başkentlerinde buyrulan birçok koruyucu yasa gibi, bu bildiri de azılı yerleşimciler tarafından reddedilmekle kalmadı, bağımsızlık açlıklarını da iyice biledi.

Kuzey Amerika'nın büyük kısmı artık nominal olarak Ingiliz'di. 1974'te Kral George'un doğum gününde "Fransız Yerlileri" Galya madalyalarını teslim ettiler ve yerine Ingiliz madalyaları aldılar. Komutan John Stuart, Attakullakulla'nın

---

82- Brown 1938: 119-20'de.

Loudoun Kalesi'nden kurtardığı adam, Alamaba'daki Mobile'a Güneydoğu Yerli İşleri başkanı olarak atandı. İlk işlerinden biri de, iki İskoç'u, Alexander Cameron ile John McDonald'ı Çerokiler arasına kraliyet ajanı olarak yaşamaya göndermek oldu. Dağlık ülkeyi ve orada yaşayan insanları kendilerine uygun bulan bu iki adam Çeroki halkından kızlar aldılar ve mülk sahipleri olarak yerleştiler. McDonald'ın melez torunu, beyaz dünyanın John Ross olarak tanıdığı ünlü Kooweskoowee[83] oldu. 1830'larda Birinci Şef olarak, Başkan Andrew Jackson'ın ünlü Çerokileri sürme yasasını Yüksek Mahkeme'ye kadar götürdü.

Barışla birlikte sınır boyuna yerleşenler dalgası da geldi – Avrupa ve Amerika kıyılarının derme çatma mahallelerinden çaresiz insanlardı bunlar; toprağa o kadar açtılar ki bunun için ölmeye ve öldürmeye hazırdılar. Birçoğu yerliyi "hayvan" olarak görüyor ve bir tanc öldürmüşse o günü iyi geçmiş sayıyordu. Cameron, John Stuart'a "Hiçbir ulus," diye yazdı, "bu kadar haydut ve at hırsızıyla istila edilmiş halde değildir."[84] Klasik rom ve borç araçlarını kullanan ilkesiz tacirler zorla özel toprak devirleri yaptırdı, oysa bu tür işleri Kraliyet yasaklamıştı. Bu durumu bir düzene kavuşturmaya çalışan Stuart, 1768'de Çerokilerin doğudaki avlanma alanlarını terk etmelerini sağladı.

Bu olayda sözcü, yaşlanmış, çiçek hastalığının görüntüsünü bozduğu, ama hâlâ dev gibi ve "yaşına göre çok dik" Oconostota idi.[85] Büyük Savaşçı, "bir düşmandan hiç kaçmadığı ama... bir keresinde çok hızlı yürüdüğü" şakasını yaptı.[86] Ama şimdi savaş zamanının geçtiğini vurgulamak istiyor, "beyaz koltuğundan", barış tahtından söz ediyordu.

83- Bkz, *a.g.y.*, 473 vd.'de Ross üzerine not.

84- Woodward 1963: 85.

85- Brice ve William Martin tarafından betimlendi. King ve Oliver 1972: 226'da alıntı.

86- Brown 1938: 203.

Chota'daki beyaz koltuğumdan kalktım. Ulusumun şeflerini ve savaşçılarını bir araya topladım ve [sizinle] buluşmaya koştum, barış konularında çubuk içebiliriz ve yukarıdaki Büyük Ruh konuşmamıza tanık olur ve niyetlerimizin dürüstlüğünü görür.

Toprak artık kızıl ve beyaz insanların kullanımı için bölünmüş durumda ve umuyorum ki sınır boyundaki beyaz insanlar işaretlenen ve üzerinde anlaşılan sınıra dikkat ederler. Onlara kızıl kardeşlerine, Çerokilere, yerleşim yerlerine gelirlerse nazik davranmalarını tavsiye ediyorum. Artık beyaz insanlara üzerinde yaşamaları için yeterince toprak verdik ve karşılığında onların da bize iyi davranmalarını umut ediyoruz."[87]

Ama sınırı taşımak hak tecavüzlerini önlemeye yetmedi. Daniel Boone, Çeroki Ulusu'nun merkezine, şimdi Kentucky ve Tennessee olan Cumberland Geçiti'ne yerleşimci sürüleri getirdi. Boone ve Crocketts'ın örneğini oluşturduğu bu Uzun Bıçak sınır bölgesi insanları, yerli teknolojisini benimseseler de, yerli terbiyesini, özdisiplinini ve toprağa saygıyı benimsemediler. Geyik derisi giyiyor, kurutulmuş et yiyor, mısır yetiştiriyor, yerli kadınlarını eş olarak alıyorlardı ve kafa derisi yüzme konusunda Adamöldüren kadar elleri çabuktu. Ağaçları kesiyor, çaylara baraj kuruyor, toprağı tüketiyor, av hayvanlarını yok ediyor ve bunları yaptıktan sonra da başka yere geçiyordu. "Yerleşimciler" pek de onlara uygun bir ad değildi. Yerliler yerleşikti, ama beyazların çoğu göçebeydi. *Conquistador*'lar gibi onlar da arılarında yıkık bir ülke bırakıyordu.

Temmuz 1769'da umutsuzluğa kapılan Oconostota, Stuart'a mektup yazdı: "Beyaz insanlar yaptığımız konuşmaları hiç umursamıyor. Avlanma alanlarımızın ortasında gruplar halinde avlanıyor... Tüm yurt avcılarla dolu ve silahlar yolumuzun

---

87- A.g.y., 127-28'de.

üzerinde her yerde, nehrin hem aşağı hem yukarı tarafında patlıyor. Hattın bu tarafına iyice geçip yerleştiler."[88]

Şefler, Stuart ve yardımcılarının güçsüz olduğunu gördü; Kral George'un çizdiği sınır yeniden belirlenebilir ve içine sızılabilir haldeydi – ama tek bir yönde ve yalnızca tek bir ırk tarafından. Yerli topraklarının kutsallığını dayatmak, beyaz adamla kendi milisleri arasında zaten için için kaynayan bir savaşı başlatmak olurdu. Stuart'ın yapabileceği en iyi şey, Çerokilere işgalcilerden kira almalarını önermek oldu.

Mart 1775'te Daniel Boone ve toprak vurguncusu Richard Henderson, öteki şeflerle birlikte Attakullakulla ve Oconostota'yı çok daha büyük amaçlı bir anlaşmaya zorladı: 10 bin sterlinlik ticari mal karşılığında modern Kentucky ile Tennessee'nin büyük kısmını satın aldılar. Bu toprağın bir kısmı öteki yerliler tarafından da kullanılıyordu, ama aslında Çeroki şefleri, yurtlarından geriye kalanın neredeyse yarısını veren bir belgeye imza atmışlardı.[89] Belki de tek seçimlerinin ya şimdi satmak ya da sonra çaldırmak olduğunu kavradılar. Küçük Marangoz kasvetli bir havayla, "Ta fi tarihinden beri," dedi, "bu topraklar Çerokilerin avlanma arazisiydi."[90]

Böylece Tanasi, Attakullakulla'nın büyüdüğü ağaç duvarlı bu kasaba, istilacıların inşa ettiği ülkenin bir parçasının adı oldu yalnızca.

Satışa karşı çıkanlar arasında Attakullakulla'nın kendi oğlu, İngilizcede "Sürüklenen Kano" olarak bilinen Tsiyu Gansini de vardı. Babasının aksine uzun boylu ve kaslıydı, çiçek hastalığının bozduğu ciddi bir yüzü vardı. Beyaz adam salgınıyla savaşmıştı; beyaz adamın açgözlülüğüyle savaşma niyetindey-

---

88- A.g.y., 130.

89- Bkz. McLaughlin 1986: 28'de harita.

90- Brown 1938: 14.

di. Çeroki yasaları ve geleneği gereğince, yaşlı babasına başkaldırma anlamına gelmesine karşın, kendisini anlaşmanın dışında tuttu. Çok geçmeden Gansini ve savaşçıları Çerokilerden ayrılarak, modern Chattanooga yakınlarındaki Chickamauga bölgesinde yeni kasabalar kurdular. Oradan yirmi yıl daha, Uzun Bıçak'a karşı gerilla savaşı verdiler.

Sürüklenen Kano, anlaşma alanından fırtına gibi çıkıp gitmeden önce şu konuşmayı yaptı: Yalnızca belagatli değil kehanet de içeren bir konuşmaydı bu:

> Şimdi dedelerimiz, Delawareler nerede?[91] Beyaz adamın dağların ötesine geçmek istemeyeceğini umut etmiştik. Şimdi bu umut söndü. Dağları aştılar ve Çeroki toprağına yerleştiler. Bu istismarın anlaşmayla onaylanmasını istiyorlar. Bu da kazanıldığında, aynı mütecaviz ruh onları Çerokilerin başka bir toprağına götürecek. Yeni toprak devirleri istenecek. En sonunda da, Çerokilerin ve atalarının uzun zamandır yaşadığı tüm yurt talep edilecek, bir zamanlar o kadar büyük ve yenilmez olan Ani-Yunwiya'dan, "Gerçek Halk"tan geriye kalanlar uzak yaban illerde sığınacak yer arayacak. Orada ancak kısa süre kalmalarına izin verilecek, aynı açgözlü sürünün ilerleyen bayraklarını tekrar görene kadar. Yoksul Çerokilerden daha fazla geri çekilmelerini istemek için bir yer kalmayınca da, tüm ırkın yok edilmesi buyrulacak. Bu nedenle ülkemizin daha fazla yıkılması için boyun eğmek yerine, her tür riski göze almamız ve her tür sonuca katlanmamız gerekmez mi? Bu tür anlaşmalar, avlanmak ya da savaşmak için fazla yaşlı olanlar için uygun olabilir. Bana gelince, yanımda genç savaşçılarım var. Topraklarımıza sahip çıkacağız.[92]

91- Çerokiler ve öteki doğu halkları, Delawareleri oradaki en eski halk olarak görür ve dolayısıyla onlara "dedeler" diye hitap ederdi.

92- Brown 1938: 10'da. Bu konuşma bazen Oconostota'ya atfedilir, ama bu koşullarda bu pek mümkün gibi görünmüyor.

Beş
İrokualar

Biz Altı Yerli Ulusu, potansiyel olarak
Amerika Birleşik Devletleri'ninkinden
daha üstün bir toplumsal sisteme sahip olduğumuzu
düşünüyoruz. Keşke kendi halimize bırakılsaydık,
toplumumuzu yeniden geliştirebilirdik...
Avrupa yalnızca hükümdarları tanırken,
bizde demokrasi kök salmıştı.
Ernest Benedict, Mohawk, 1941

Çeroki Yurdu'nun 500 mil kadar kuzeydoğusunda, Apalaşlar sıradağları düzleşir ve bölünerek Allegheny, Catskill ve Adirondack dağları haline geldikten sonra, dünyanın en büyük tatlı su sisteminin altında batar: beş Büyük Göl ve onları Kuzey Atlantik'e akıtan St. Lawrence Nehri. Su o kadar hacimlidir ki (Britanya büyüklüğünde bir alan), iklimi yumuşatır, kışın karlarını eritir, baharı erken getirir ve üzümden elmaya, tütünden mısıra kadar her tür ürün için mevsimi uzatır. Doğal

halinde bu bölgede sık meşe ve akçaağaç ormanları yetişir: Yapraklarını dökmeyen ağaçların –alçak yerlerde sedir kümeleri, kireçtaşından meyilli kesimlerde ladin, antik kumul ve balçıklarda rüzgârın salladığı çamlar– kızıl tepeleri yeşim renginde damarlarla süslediği, her sonbaharda, yavaş ve görkemli bir günbatımı haline gelen bir sayvandır burası.

Amerikan tarımının "üç kız kardeşi" –mısır, fasulye ve kabak–, yetiştiriciler bunları daha serin iklimlere uyarladıkça, Meksika'dan kıta boyunca kuzeye ve doğuya yavaşça yayıldı. MS 1000 yılından önceki bir zamanda, Mohawk dilinde Onhatariyo, Güzel Göl olarak bilinen –İngilizler bunu Ontario Gölü yapacaktı– büyük suyun yanındaki derin alüvyonlu topraklara dikildi bu ürünler. Çiftçilik refah, nüfus artışı ve orada yaşayan uluslara güç getirdi; yeni siyasal sürtüşmeler de getirdi. Bunu çözmek için gölün güney tarafındaki beş akraba halk, Irokua Konfederasyonu ya da Birliği olarak bilinen önemli bir birlik kurdu. Beş halk içinde, Yaradan'ın dünya üzerinde buzlu tırnaklarıyla kazdığı, New York'un kuzeyindeki Finger Lake bölgesi boyunca sırasıyla doğudan batıya doğru yerleşmiş bulunan Mohawk, Oneida, Onondaga, Kayuga ve Seneca halkları vardı. Kolomb-öncesi Konfederasyon'un genişliği bilinmiyor, ama yedinci ve sekizinci yüzyıllarda zirve noktasında Kuzey Amerika'daki en büyük yerli yönetim biçimiydi ve etkisi Quebec'ten Kentucky'ye ve Pennsylvania'dan Illinois'e kadar bin kilometre uzanıyordu.

Gölün kuzey tarafında, şimdi Kanada'nın Ontario eyaleti olan yerde, Konfederasyon'un başlıca rakipleri Huronlar yaşıyordu; Huronlar 1600'den hemen sonra ağır Fransız etkisi altına girdi. Bütün bu halklar, Çerokilerin de dahil olduğu Irokua dil ailesinin dillerini konuşuyordu. Kafa karışıklığından kaçınmak için burada iki terimi tanımlamamız gerekir: Geniş anlamda "Irokualı", siyasal bağlar ya da coğrafi yerlerden ba-

gımsız olarak tüm dilbilimsel ve etnik aileyi kapsar; "Irokua" ise ister sıfat ister isim olarak kullanılsın, yalnızca Konfederasyon içindeki ulusları belirtir. İskandinavyalılar ve İngilizlerin Germen kökenli olup, Germen olmamaları gibi, Çerokiler ve Huronlar da Irokualıdır ama Irokua değildir. Üçüncü bir terim, "Iroquoia" ise Konfederasyon'un yurt toprakları için yararlı bir yeni sözcüktür. Bir karışıklık daha vardır: Irokua Konfederasyonu'nda yüzyıllar boyunca beş ulus, beş kurucu üye vardı; ama Britanyalılarla Çerokiler, Tuscaroraları Kuzey Carolina'dan sürüp attıktan sonra, 1720 civarında Çerokiler de altıncı üye olarak Konfederasyon'a alındı. O zamandan beri Irokua Konfederasyonu, Altı Ulus olarak bilinir oldu.

Bu altı ulus hayatta kalmıştır; çevrelerinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'yı kuran sonradan görmelere asla boyun eğmediklerine inanan bir ulus olarak tanınmak için hâlâ mücadele vermektedirler. Avrupalı yerleşimcilerin, kendi birliklerini kurmayı düşünürken Irokua Konfederasyonu'nu model olarak almalarından da ironik bir gurur duyarlar. Bu düşünce, 1744 yazında Pennsylvania'da Lancaster Anlaşması'nda Altı Ulus adına konuşan Onondago reisi Canasatego'dan gelmiştir. Konuşmasını dinleyen biri tarafından "geniş göğüsü ve kaslı uzuvları [ile] uzun boylu [ve] yapılı bir adam" olarak tarif edilmiştir. "İyi kalpli gülümsemesiyle karışan erkeksi bir duruşu vardı. Yaklaşık altmış yaşında, çok aktif, güçlüydü ve konuşmasında şaşırtıcı bir canlılık vardı."[1] Pennsylvania, Virginia ve Maryland'in birbiriyle çekişen komisyon üyelerinden sıkılan Canasatego şunları söyledi:

> Sizinle, [İngiliz] kardeşlerimiz arasında birlik ve iyi bir anlaşmayı yürekten tavsiye ediyoruz...

1- Boyd 1938: xxxvii'de, Withan Marshe'nin *Journal*'ından... (1884'te yayınlandı).

Bilge atalarımız Beş Ulus arasında birlik ve dostluk kurdu; bu bizi yenilmez kıldı; bu bize komşu halklar karşısında büyük bir ağırlık ve otorite verdi.

Biz güçlü bir konfederasyonuz; ve bilge atalarımızın kullandığı aynı yöntemleri kullanarak siz de yeni güç ve kudret sahibi olacaksınız.[2]

Canasatego konuşurken notlar alan kişi, o sırada otuz sekiz yaşında olan, şimdiden matbaacı, yazar ve düşünür olmuş, daha sonra paratoneri bulacak ve Amerikan Anayasası'nın yazarlarından olacak Benjamin Franklin'di. Franklin (ötekilerin de yaptığı gibi) Irokua örneği üzerine düşündü ve 1751'de şöyle yazdı: "Cahil vahşilerin kurduğu Altı Ulusun, böyle bir birlik planı kurmaya muktedir olması ve çağlar boyu sürecek ve çözülemeyecek tarzda bunu hayata geçirmesi, çok tuhaf bir şey olurdu; bununla birlikte, benzer bir birlik on ya da on iki İngiliz Kolonisi için pratik olmazdı."[3]

Bu yüzden, Amerika Birleşik Devletleri'nin kartalı, Irokua Kartalı'dır ve pençesinde tuttuğu oklar başta on üç değil beştir.[4]

Yeni Amerikalılar, çok şey öğrendikleri "cahil vahşi"lerin hakkını yedi. Tören merkezleri Washington'ı Yunan ve Roma ikonlarıyla süsledi ve kartalın ağzına Latince –E PLURIBUS UNUM*– yazısını koydu. Tarihçiler Irokua örneğini inkâr etmeye ya da önemini azaltmaya bile çalıştı, ama doğrusu şudur

---

2- Boyd 1938: 78.

3- Campbell ve Campbell 1981: 92; Armstrong 1971; 12; Tooker 1988: 308-9'da; ayrıca bkz. *National Geographic* 172, no.3 (Eylül 1987): 399. Bu kaynaklarda sözler biraz farklılık gösterir. Franklin, 1754 Albany Planı'nda Irokua modelini epeyce kullandı: Irokua ve öteki Yerli delegelerin katıldığı bir kongre. Bkz. Johansen 1990: 283.

4- Bkz. Campbell ve Campbell 1981: 93; Parker 1968, 1: 11.

*(Lat.) "Çokluk içinde birlik" olarak çevrilebilecek, ABD'nin ulusal amblemindeki yer alan bir slogan. (ç.n.)

ki, yerleşimci cumhuriyet yerli topraklarının yanı sıra yerli düşüncelerini de aldı.[5]

Bir yüzyıl sonra Irokua, Batı düşüncesi üzerinde bir etki daha bıraktı. 1845'te New York'un kuzeyinde iki genç eğitimli kişi bir Albany kitapçısında şans eseri karşılaştı. Biri tahsil görmüş bir Seneca olan Hasanoanda ya da Ely S. Parker'dı. (Çerokiler gibi birçok Irokua'nın da hem yerli dilinde hem de İngilizce adı vardı.)[6] Parker, Konfederasyon'un bir reisi, Ulysses Grant ordusunda bir general ve Yerli İşleri Müdürlüğü'nün ilk Yerli komisyon üyesi olacaktı. Ötekiyse Lewis Henry Morgan'dı, hukuki kariyeri yerlilerin Amerika'sıyla büyülenmeye doğru giden beyaz bir avukattı.

Hasanoanda'nın yol gösterdiği Morgan, etkili kitabı *League of the Iroquois*'ı yazdı (1851): Modern etnolojinin bir köşetaşı oldu bu kitap. Yerli bir Amerikan yönetiminin yaptığı çalışmalar ilk kez doğru bir şekilde ve ayrıntılarıyla betimlenmişti.

> Tüm sivil politikaları, erkin tek bir bireyin elinde toplanmasına karşıydı; tam tersine, çok sayıda eşitler arasında bölünme ilkesine eğilimliydi...
>
> Hükümet insanları gözetti, onları da yönetti, ama az yönetti. Hodènosaunee'nin [Irokua] Sakson ırkı kadar değer vermeyi bildiği; ve tüm siyasal değişimlere karşın korumaya devam ettiği, bireysel özgürlüğü güvence altına aldı.[7]

Kolomb'tan bu yana Avrupalılar Amerika'da ütopya ha-

5- Bkz. Grinde 1977, Johansen 1982 ve Weatherford 1988: 137. Irokua etkisinin boyutları ve niteliği üzerine sert bir tartışma için bkz. Tooker (1988) ve Johansen'ın cevabı (1990).

6- Franklin şunları gözlemledi: "Adlarının çoğu İngilizce. [Onlar] kendilerine ve çocuklarına özellikle saygı duydukları İngiliz kişilerin adlarını veriyor." Smyth 1905, 4: 291.

7- Morgan 1972: 77.

yalleri kurmuştu. Bazen kendi yurtlarını kurmaya çalıştılar; çoğunlukla da bulduklarını yok ettiler. Ama Morgan'ın Irokualar üzerine kitapları yeni bir ütopya türünü etkiledi: Karl Marx ve Friedrich Engels'in fikirlerini.[8] "Bu uzak kabile anayasası harika!" diye haykırdı Engels. "Tek bir yoksul ya da ihtiyaç içinde insan olamaz... Herkes özgür ve eşit – kadınlar da dahil olmak üzere."[9]

Mevsim normalleri dışında sıcak bir ekim günü, antik çağlarda Konfederasyon'un kurulduğu Onondaga Vadisi'ni ziyaret ettim. Beyazlar ovanın büyük kısmını Syracuse kenti ve sebze çiftlikleri için almıştı, ama engebeli tepelere el sürülmemişti: Bir fırtınada fırlatılıp yükseğe çıkarılmış bir yeşil okyanusu andırıyordu bu tepeler.

Modern şehrin biraz güneyindeki bir sırtta, yaklaşık 100 metre yüksekliğinde bir binanın temelleri vardır; radyokarbon yöntemiyle Kolomb'un sefere çıkmasından en az bir yüzyıl önceye tarihlendiği belirlenmiştir.[10] Aşağıda, tuzlu Onondaga Çayı yakınlarındaki ormanlık alana yayılan, 700 akrelik bir yerli rezervasyonu var – Onondaga'nın ulusal topraklarından geriye kalanın hepsi bu. Irokua Konfederasyonu'nun merkez ulusu olarak Onondagalar her zaman konfederasyonun Ateş Koruyucuları, meclisin ev sahipleri oldu. Rezervasyonlarının ortasında yeni bir salon duruyor, tepedeki eski salonun uzunluğunun belki üçte biri, ama gene de kütüklerden yapılmış büyük bir bina. Burada Amerika kıtasının yaşayan en eski parlamentosu duruyor, hatta dünyadaki en eskilerden biri.

O öğleden sonra Irving Powless adlı bir demiryolcu ile tanıştım. Kendi dilinde o bir Dehatkadon, bir Konfederasyon reisi – yapısını, çevikliği ve aklını paylaştığı Canasatego'nun

---

8- Bkz. *a.g.y.*, x.

9- Engels 1972: 96.

10- Bkz. Tuck 1967: 78.

halefi. Evinin arkasındaki çimenlik alanda bir masaya oturduk ve sonbaharın son sıcak günlerinin keyfini çıkararak sivrisinekleri kovduk. Ben Marx ve Franklin'den söz edince Powless gülümsedi. "Her iki süper güç de bizim düşüncelerimizi aldı," dedi. "Ama ikisi de doğru şekilde almadı."

Uzunev –ister keresteden yapılan modern olsun, ister kemerli direkler ve düzgünce dikilmiş ağaç kabuklarından bir organik Nissen kulübe gibi inşa edilmiş eski olanı– her zaman Irokua kimliğinin simgesi olmuştur. Altı Ulusun her birinin kendi dili, kendi adı ve kendi tarihi vardır, ama kolektif olarak kendilerine Haudenosaunee, yani Uzunev İnsanları derler.[11] Bugün bu tür binalar tamamen törenlere ayrılmış, ama antik çağlarda, ana tarafından akrabaları, kocası ve çocuklarıyla yaşlı bir kadının –bir "klan annesi"– eviydi: Sayıları belki kırk ile yüz kişi arasında olurdu. Her bir klanın totem hayvanı kapının üstüne oyulurdu. İçeride bölmeler ve uyuma platformları, ocaklar ve kişisel eşyalarla kurutulmuş gıdalar için depo alanları vardı. İlk beyazlar "ortada üç dört metre genişliğinde bir geçidiyle elli ya da altmış yarda uzunluğunda" uzunevler gördüler.[12] Tipik bir kasabada bu tür elli bina bulunabilirdi ve bir kasabada 200 tane olduğu söylenirdi.[13] Öteki açılardan eski Irokua yerleşim yerleri Çerokilerinkilere benzerdi. Kasabalar hendek, rampa ve tahıl ambarıyla çevrelenmişti, o kadar sağlamdılar ki istilacı İngilizler onlara şato diyordu.

Irokualar, birliklerini, beş (daha sonra altı) bölmesi olan büyük bir Uzunev olarak görüyordu. Onondagalar, yönetimin

---

11- "Iroquois", Irokua dilinde bir sözcük değildir; "Mohawk" da değildir. Mohawklar kendilerine Kanienkehaka (ya da Ganienkehaga), Çakmaktaşı Yurdunun İnsanları derler. Bkz. Akwesasne Notları 1986: 1-12.

12- Beaman 1967: 18'de.

13- Graymont 1972: 9'da. Burası, az çok aynı şekilde yaşayan Huronların bir kasabasıydı.

simgesi olan orta ateşine bakardı. Batıdaki Senecalar ile doğudaki Mohawklar kapıları tutardı, yani savunma için ana sorumluluk onlardaydı. Daha küçük Oneida ve Kayuga ulusları "küçük erkek kardeşler"di. Hepsini tek bir çatı kaplardı. Inkaların Cusco'dan dünyanın kenarlarına yayılan Dört Köşe'yi yaratması gibi, Irokualar da Uzunevden göğe doğru yükselen bir Barış Ağacı tasarladı, ağacın dört büyük kökü dünyanın köşelerine doğru uzanıyordu. Ama Inka Imparatorluğu'nun aksine konfederasyon egemen bir ulus tarafından dayatılmamıştı ve öyle yönetilmiyordu: Üyeleri karşılıklı yarar ve eski kan davalarını çözmek için bir araya geliyordu.

Onondaga Gölü –Beş Ulus'un adlarını taşıyan Finger göllerinin en küçüğü– bugün bir otoyol, bir fuar alanı ve Syracuse'un bungalov tarzı büyümesiyle kuşatılmıştır. Beton ve asfaltın altında bir yerlerde, Barış Yapan'ın, ilahi bir kahramanın, beyaz bir taş kanodan inerek Büyük Yasa'yı savaşan Irokualara yorumladığı nokta yatar. Barış Yapan, en sonunda yılan saçlı Onondaga büyücüsü Tadodaho'yu kötülüklerden uzaklaşıp, ilk Sözcü ya da başkanlık eden reis olmaya ikna etti. Böylece dünyadaki bir olumsuz güç iyiye dönüştürüldü ve o günden bugüne tüm sözcüler Tadodaho adını taşımışlardır.

Barış Yapan'ın Büyük Yasası seçime ve soya dayanan haklarla hesapların ve dengelerin bir karışımıydı. Elli *royaneh*'ten (reisler ya da efendiler) oluşan bir Konfederasyon Konseyi kurdu. Bu kişiler klan anneleri tarafından seçiliyordu – Irokualar, Çerokiler gibi, ana soyundan gelirlerdi ve kısmen anaerkil bir yapıya sahiptiler. Ardından gelen tüm *royaneh* bu eski kurucuların adlarını aldılar, tıpkı bir İngiliz lordunun bir yer adı alması gibi. İçlerinden biri ölünce, ayrıntılı taziye ritüeli halefinin seçilmesine hizmet eder. Bu nedenle "taziye edilmiş şefler" olarak da bilinirler. *Royaneh* kararlarını, hemfikir olana kadar bir dizi küçük *caucuse* (Amerikan İngilizcesinde bugün

kullanılan bir sözcüktür ve toplantı anlamına gelmektedir) yaparak alır. Reislerin erkek olmasına ve ömür boyu seçilmelerine karşın, kadınların onları görevden alma hakkı vardır. Buna ek olarak, göze çarpan erdemleri olan herhangi bir kişi de Çam Ağacı Şefi olarak konseye seçilebilir.[14]

Konfederasyon'un kökeniyle ilgili açıklamalar yüzyıllar boyunca *wampum* kemerlerin yol göstericiliğinde, sözlü olarak kuşaktan kuşağa geçmiştir, bir yüzyıl önce de Irokualar tarafından yazılmaya başlanmıştır. Bunlar uzun belgelerdir, yönetimin ilahi vahiyle kutsandığı, kısmen anayasa, kısmen mitolojidirler. Bu yüzyılın başlarında, Seneca etnolog Arthur C. Parker –Morgan'ın meslektaşının büyük kuzeni– bu metinlerin bir kısmını toplayıp yayınladı. Giriş bölümünde, "O halde burada," diye yazdı, "halkın seçme hakkını, azletme hakkını ve kadınların oy hakkını buluruz, bunların hepsi eski Amerika'da gelişmiştir... beyaz istilacının yeni Amerika'sının bunları gürültüyle ilan etmesinden yüzyıllar önce. Şimdi kim Yerlilere ve Irokualara vahşi diyebilir?"[15]

İşte Parker'ın sözleriyle, Barış Yapan'ın Konfederasyon'u kuruşu; Irokua Anayasası ya da Büyük Yasa:

> Ben Dekanawidah'ım [Barış Yapan] ve Beş Ulus'un Müttefik Efendileri ile birlikte Büyük Barış Ağacı'nı dikiyorum. Ağacı sizin topraklarınıza, Tadodaho'ya,[16] Onondaga Yurdu'na, Ateş Koruyucular, olan sizin topraklarınıza dikiyorum...
>
> Bu Ağaç'tan kökler yayılıyor... biri kuzeye, biri doğuya, biri güneye, biri de batıya. Bu köklerin adı Büyük Beyaz Kökler'dir ve doğaları Barış ve Güç'tür:

14- Parker 1968, 3: 41.

15- A.g.y., 11.

16- Parker bunu Adodarho olarak telaffuz eder. Irokuaların altı dilinde adlar ve unvanlar farklılık gösterir.

Beş Ulus dışında bir insan ya da bir ulus Büyük Barış'ın yasalarına uyarsa... Kökleri Ağaç'a kadar izleyebilir... ve iyi karşılanacaklardır...

Ağaç'ın tepesine... uzakları görebilen bir Kartal yerleştiriyoruz. Kartal uzakta, yaklaşan bir kötülük ya da tehditkâr bir tehlike görürse, hemen Konfederasyon halkını uyaracaktır...

Konfederasyon'un Konsey Ateşi'nin Dumanı yükselecek ve gökyüzünü delecek olursa, müttefimiz olacak öteki uluslar da göreceklerdir...

Müttefik Efendiler ne zaman konsey toplama amacıyla bir araya gelirse, Onondaga Efendileri, konseyi, kuzenleri olan efendilere şükranlarını sunarak açacaktır... ve toprağa... akan suya, su birikintilerine, pınarlara ve göllere, mısır ve meyvelere, sağaltıcı bitkilere ve ağaçlara, orman ağaçlarına faydaları için, yiyecek ve giysi için postlarını veren hayvanlara, büyük rüzgârlara ve küçük rüzgârlara, Gök Gürleticilerine, Güneşe, güçlü savaşçıya, aya, isteklerini vahiyle bildiren Yaratıcı'nın ulaklarına ve Büyük Yaratıcı'ya... sağlık ve yaşamın hükümdarına hitap ederek teşekkürlerini sunacaktır...

Beş ok çok güçlü şekilde birlikte bağlanacak ve... bu ulusların birliğini simgeleyecektir.[17]

Büyük Yasa, siyasal içeriğinin yanı sıra, Irokuaların, tüm Amerikan yerlileri gibi, yaşam armağanına duydukları derin şükranı da yansıtır. Irokuaların ritüel yılı, minnettar kutlama döngüsüydü. Baharda aileler Akçaağaca-Teşekkür festivali için şekerkamışı tarlalarında toplanırdı. Mayıs ya da haziranda Mısır Ekme festivali, onun ardından da ilk yabani meyvenin tadına bakıldığı Çilek Festivali gelirdi. En büyük kutlama, ilk mısırın olgunlaştığı zaman yapılan Yeşil Mısır Dansı'ydı. Son

---

17- Parker 1968, 3: 30-32; 45.

olarak da, ekim ayında ürünler hasat edilip depolandığı zaman Irokualar Yaratıcı'yı Şükran Günü'yle onurlandırırdı: yeni Amerikalıların eskilerinden aldığı bir diğer gelenek daha.

Verilen borç hiç umursanmadan geçti gitti. Beyazların Şükran Günü'nde, teşekkürler –o da varsa– inananların sözde yaban ortamda hayatta kalmalarına yardım eden beyaz bir tanrıya gider. Sofradakiler daha sonra hindi, balkabağı, mısır, fasulye ve patates yerler: Kolomb-öncesi Avrupa'da hiç bilinmeyen şeyler. Onları besleyen kâfir vahşiydi, Hıristiyan Tanrısı değil.

Avrupalı-Amerikalılar, Amerika'daki varlıklarının, kıtanın ev sahipleri olmadan da orada yaşayabilecek güce kavuşana dek özünde asalak olduğunun hatırlatılmasından hoşlanmaz. Bugün Irokua Konfederasyonu'nun topraklarını ziyaret ederseniz, gerçek tarihin altına süpürüldüğü bir kilim gibi serilmiş yabancı bir tarihsel manzara bulursunuz. Irokua yerlerine Syracuse, Roma, Ithaca, Homer, Ovid gibi yeni adlar verilmiştir, sanki geçmiş, bir dünyadan ötekine bir sözcük oyunu gibi devredilebilirmiş gibi.

Gözcü şefti; denize doğru baktı.
Bu kez kuzeyden ve güneyden beyazlar geldi...
Kim onlar?
Walam Olum, Delaware, on yedinci (?) yüzyıl

İnançla birlikte Tanrı'nın kırbacı da ülkeye geldi.
Jesuit Relations, 1653

Soto ve benzerleri güneyden Kuzey Amerika'yı istila ederken; ötekiler de daha soğuk bölgeleri araştırmaya başladı. 1534'te Jacques Cartier adlı orta yaşlı bir Breton, gemiyle St. Lawrence'a geldi ve uzak bir Irokua kasabasından, balık avlayan iki küçük oğlanı kaçırdı. Fransa'da bir kış geçirdikten sonra oğlanlar Cartier'yi batıya, gelgitin sona erdiği ve St. Lawrence'ın uzun bir sarp kayaya doğru daraldığı yere götürdüler. Burası onların yurduydu, şimdi Quebec City'nin olduğu Stadacona. Cartier, oğlanları –şefin oğulları– serbest bıraktı ve nehrin 250 kilometre yukarısındaki, şimdi Montreal'in bulunduğu tepelik bir adaya alelacele gitti.

Bir ekim öğleden sonrasının kristal gibi ışığında, Cartier Mount Royal'a tırmandı ve üçlü tahıl ambarıyla elli uzunevi çevreleyen kazıklı çite baktı. Bu önemli bir kasaba olan, birkaç bin Mohawk'ın yaşadığı Hochelaga idi.[18] Hasadı yeni yapılmış mısır tarlaları ada boyunca uzanıyordu ve Adirondack eteklerine doğru güney kıyıdaki düzlükler kızıl ve altın renkte parlıyordu. Batıda Ottawa Nehri, İki Dağ Gölü'nden geçtikten sonra ortaya çıkıyor, St. Lawrence ile birleşiyor ve kireçtaşı raf ve çıkıntıların üzerinden hışımla akıyordu. Kolomb gibi Cartier de Amerika'yı aramıyordu; Çin'in fazla öte olmadığını umut ederek, oraya La Chine adını verdi.[19]

Hochelaga'nın kadınları yabancı konuklar için bir şölen sofrası hazırladı, ama zehirlenmekten korkan Fransızlar şöleni reddederek karanlık çökmeden önce teknelerine geri döndüler. Stadacona'ya geri gittiler ve kışı yakınlardaki küçük bir kalede geçirdiler. Yerel halkla ilişkiler çok geçmeden bozuldu. Yerliler tuhaf hastalıklardan ölmeye başladı; kalelerine sığın-

---

18- Bu Irokuaların Mohawklar olduğu kanıtlanmamıştır, ama Montreal 1640'larda kurulduğunda, Mohawklar orada yaşıyordu ve bugün de orada yaşamaktadırlar

19- McMillan 1988: 61; McNaught 1976: 21.

mış Fransızlar benzer bir iskorbütten öldü. Fransa'da kaldıkları süre içinde çok şey öğrenmiş olan iki oğlan, babalarını, ticari mallara fazla para ödediği ve batıdaki altın krallık masallarıyla Fransızların açgözlülüğünü beslediği konusunda uyardı.

Cartier, Hernando de Soto'dan daha az saftı; altın yurt onu alçakça bir ölüme çekmeyi başaramadı. Bahar geldiğinde on Stadaconalı'yı zorla çalıştırdı, aniden gemiyle Britanya'ya gitti ve altı yıl boyunca dönmedi. O sırada mahkûmlarının dokuzu ölmüştü ve Cartier olanları anlatır korkusuyla yaşayan tek kadın mahkûmu serbest bırakmayı göze alamadı. Bunun yerine kadının kaygılı akrabalarına, onun Fransa'da iyi bir yaşam sürdüğünü ve eve dönmeyi hiç istemediğini söyledi.[20] Bu Yerlileri bir an bile kandırmadı – yurt, kolayca terk edecekleri bir yer değildi.

Cartier'in yalanları, şiddet içeren davranışları ve kasvetli raporlar, Fransızların Kanada'da bir koloni kurma çabalarını on yedinci yüzyıla kadar engelledi. Ama İspanyollar gibi Fransızlar da arkalarında görünmez fatihler bıraktı. Tutsakların kaderi –yüzde 90 ölüm oranı– hem Kuzey hem de Güney Amerika'yı yiyip bitiren büyük ölümün yalnızca bir örneğiydi. Samuel de Champlain 1603'te aynı yolu takip ettiğinde Stadacona ve Hochelaga ortadan yok olmuştu. Cartier'nin son saatlerini şöyle bir gördüğü Kolomb-öncesi dünya, tecavüz edilmiş bir mezarın içindekiler gibi unufak olmuştu.

1492'de ABD ve Kanada olan yerde, geçmişte tam olarak kaç kişinin yaşadığını söylemek olanaksızdır. Ama eskinin bir milyon civarındaki tahmininin saçma derecede az olduğu da açıktır – bomboş topraklar mitini pekiştirdiği ve yerli Amerika'nın insansızlaştırılmasının devasa boyutlarını gizlediği için, uzun süre el üstünde tutulan bir tahmin-

---

20- Bkz. Trigger 1987: 177-208.

dir bu.[21] Modern tahminler 7 ila 18 milyon arasındadır.[22] Bunların ne kadarı Irokua'ydı? Söylemesi zor, ama yerleşik ve güçlü halklar olan Beş Ulus, 1520'lerin büyük salgınından önce birkaç yüz bin kişi olmuş olmalı. Bir yüzyıl sonra muhtemelen 75 binden daha fazla değillerdi.[23] Arkeoloji, Irokua topraklarında bir zamanlar Hochelaga gibi sayısız "kale" ve on üç ile on beşinci yüzyıllar arasında, Senecaların atalarının inşa ettiği söylenen tapınak höyükler olduğunu doğrular.[24] 1650 civarlarında Hollandalı bir yerleşimci, "Yerliler... Hıristiyanların gelmesinden ve çiçek hastalığının patlak vermesinden önce, şimdi olduklarının on katı sayıda olduklarını doğruluyorlar,"[25] gözlemini yaptı.

Kuzey Amerika'nın doğusunda beyazların sayısı daha kesindir: 1600'de yalnızca bir avuç; 1700'de bir milyonun dörtte biri; ve 1800'de 5 milyondan fazla.[26] Bu devasa nüfus değişikliğine karşı Irokualar, birçok diğerleri gibi, hayatta kalmak için mücadele etti. Savaşta öldürülen insanları savaş tutsakları alarak telafi etmek, her zaman bir Irokua uygulaması olmuştu. 1640 civarlarında, çiçek hastalığından on yıl sonra, güçlerini korumanın tek yolunun düşmanları kitlesel olarak bünyelerine almak olduğunu kavradılar. Bu politikanın ilk hedefleri,

---

21- Bkz. Jennings 1976: 15-31.

22- Daha yüksek bir rakam için Dobyns 1983: 42; daha alçak bir rakam için Thornton 1987: 32.

23- Bkz. Jennings 1984: 35-36 vd. Starna'nın Jennings'te alıntılanan rakamları (yalnızca 1630 öncesi Mohawk için 8.258-17.116) toplam Irokua nüfusunun yaklaşık 36 bin ile 75 bin arasında olduğunu düşündürür.

24- W. Campbell 1849: 260.

25- Adriaen Van der Donck'tan alıntı, Jennings 1976: 24. Bununla birlikte, Gary Warrick ve Dean Snow'un yeni kazıları, on altıncı yüzyıl Irokua yurdunda salgın hastalık bulguları göstermemiştir.

26- Gilbert 1989: 27; Bailyn 1986: 24-25; *Encyclopaedia Britannica*, 1911, cilt 27: 635. Çoğu Britanyalıydı.

sayıları salt 10 bine düşen, ama kürk ticaretinde hâlâ ciddi rakipler olan Huronlar idi. Bir Cizvit 1643'te, "Irokualaların planı, görebildiğim kadarıyla," diye yazdı, "mümkünse tüm Huronları yakalamak... ve ikisinden tek bir halk yapmaktı."[27] Başta Irokualar diplomasiyi denedi; bu işe yaramayınca, Mohawklar, Montreal'e giden ticaret koridorunu tıkadı. Sonra, Mart 1649'da bin Irokua askeri, Hıristiyanlaşmış Huron kasabaları St. Ignace ve St. Louis yakınlarında toplandı ve şafak vakti saldırarak donmuş ormandan sel gibi aktılar. Saat dokuzda kasabalar alevler içindeydi. Cizvit kaynaklarına göre, intikam peşindeki kâfirler, papazları kaynar suda "vaftiz etti"; Peder Jean de Brébeuf'ün cesaretinden etkilenerek yüreğini kızartıp yediler.[28]

Huronlar asla bir ulus olarak tekrar kendine gelemedi. Birkaçı batıya ve kuzeye kaçtı; din değiştirmiş sadık Hıristiyanlar'dan kurulu küçük bir grup, torunlarının bugün de yaşadığı Quebec City'ye geçti. Ama çoğu Beş Ulus'la birleşti. Bu durum kendi içinde yeni bir şey değildi – Yerli halkları, modern halklar gibi, etnik açıdan akıcı ve karmaşıktı; popüler imgelemdeki türdeş "kabile" nadiren var olmuştu. Ama ölçek yeniydi. 1660'larda Irokua topraklarının sakinleri, "mizaç ve eğilim olarak Irokua olmuş" Huronlar ve Algonquinler idi.[29] Aynı şey tutsak alınan beyazlara da yapıldı: Modern Irokualar arasında fark edilen Avrupalı özelliklerin çoğunlukla uzun bir şeceresi vardır. Ben Franklin, "Her iki cinsten beyaz insanlar yerliler tarafından gençken tutsak alındığı zaman," diye belirtir, "kısa süre içinde bizim yaşam tarzımızdan iğrenir hale geliyorlar ve... onları tekrar geri kazanmanın hiç yolu yok."[30]

27- Jennings 1984: 93.

28- Trigger 1987: 764.

29- Jennings 1984: 95.

30- 1753. Axtell 1981: 172'de.

Bunun anlamı, Beş Ulus'un yaşamını sürdürmekle kalmayıp Fransa ile Britanya kolonileri arasında başlıca tampon devletler haline gelmesiydi. New York valisi 1687'de Londra'ya, "Bu Beş Ulus," diye yazdı, "...Amerika'nın bu bölgelerinde tüm yerlilerin korku ve saygı duyduğu halklardır ve bizim açımızdan, Hıristiyan olmalarından daha iyi bir savunmadır."[31] Irokua topraklarının yeri, Çerokilerinkinden çok daha stratejiktir, çünkü yabancı güçlerin başlıca üsleri –Quebec ve New York– bu toprakların hemen kuzeyinde ve güneyinde yer almaktadır. Senecaların koruduğu Uzunev'in batı "kapısı", Ontario Gölü'nü Erie Gölü'nden ayıran Niagara yarımadasına tepeden bakıyordu. Fransızlar burada, büyük şelaleden biraz ötede düzenli olarak bir kale tuttu. Mohawkların koruduğu doğu "kapısı", kıtayı Montreal'den New York City'ye kadar geçen, Adirondacks'ı Vermont'un Yeşil Dağlar'ından ayıran büyük jeolojik fay hattına hâkimdi. Bu 300 millik çukurun güney yarısını Hudson Nehri, kuzey yarısını da uzun ve dar Mohawk Gölü kaplıyordu. 1609'da Samuel de Champlain bu gölü "keşfetti", karşılaştığı ilk Mohawk'ı silahıyla öldürdü ve oraya kendi adını verdi.

Champlain'in tüfek atışı, 1760'ta Britanyalılarla Mohawk güçleri Montreal'i alana kadar süren üç köşeli savaşın ilk silah sesiydi. Bunun ardından Amerikan Bağımsızlık Savaşı geldi; bu savaşta Altı Ulus son kez bir güç dengesini korudu. Çerokilerle olduğu gibi, bu savaşı da ilk "fetihin" sonunu işaretlemek üzere seçtim, gerçi aslında istilacılar hiçbir zaman esnek Irokualar karşısında kesin bir savaş kazanmadı. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu eski çatışmaların yankıları hâlâ duyulmaktadır.

1604'te XIV. Louis, Beş Ulus'u "toptan yok etme" emri ver-

---

31 - O'Callaghan 1856, 3: 428-29.

di, ama generallerinin elinden gelen en iyi şey, her zamanki gibi yerleşimleri ve mısır tarlalarını yakmak oldu.[32] Aynı yıl İngilizler Hollandalıları Kuzey Amerika'dan sürdü. New Amsterdam, New York; Mohawk Nehri'nin güneyde Hudson'a yöneldiği Fort Orange, Albany oldu. Irokualar ticaret ittifaklarını –aralarında "İki Sıra *Wampum*" olarak bilinir– Hollanda'dan Britanya'ya kaydırdı. 1687'de Fransızlar, Niagara Nehri'ni geçti ve Uzunev'in batı kapısında kıyım yaptıktan sonra Kral Louis'e bir milyondan fazla mısır sapını ve "çok sayıda büyük domuzu" yok ettiğini rapor etti.[33] Beş Ulus çok geçmeden öç alarak Montreal'in batısındaki tüm Fransız kalelerini ve yerleşim yerlerini sildi süpürdü. Muzaffer bir heyet Albany'ye giderek, Vali Dongan'a zaferlerini şeytanca bir zevkle bildirdi.

> Fransızların sahip oldukları bu yerlerde hiçbir hakkı olamaz, ne Cadarachqui'de [şimdi Kingston] ne Mount Royal'de [Montreal] ne de Ottowalar'a doğru topraklarımızın başka bir parçasında... çünkü hangi araçla onlara sahip çıkabilirler? Mohawkların ülkesine önceden geldikleri, şimdi de Senecaların ülkesine geldikleri ve bazı evleri yakıp mısırlarımızı kestikleri için mi? – Bu iyi bir haksa, o halde biz de tüm Kanada üzerinde hak iddia edebiliriz, çünkü biz... [Fransızlar] işemek için bir kapıya gidemeyecek hale gelene [kadar] Fransız yurdunu kullandık.[34]

32- Jennings 1984: 131.

33- Reaman 1967: 37. Denonville 400 bin *minot* mısır bildirdi. (Bir minot üç kiledir.) Yerliler evcil domuzları ilk kolonicilerden alarak benimsedi, tıpkı şeftali ve elma bahçeleri gibi.

34- O'Callaghan 1856, 3: 534. Altı Ulus'un reisleri (*sic*) Dongan'a, 13 Şubat 1688.

Onlara vahşiler diyoruz, çünkü tavırları,
uygarlığın kusursuzluğu olarak gördüğümüz bizimkilerden
farklı; onlar da aynı şeyi kendi tavırları için düşünüyor.
Benjamin Franklin, 1784

Irokuaların Avrupa işgali tarihi, Çerokilerinki gibi, istilacılarla uzun görüşmeler dizisi olarak kaydedilmiştir. İlk konuşmaların bazıları, kısmen Kuzey kolonilerde daha iyi kayıt tutma sistemi sayesinde, ama kısmen de Irokuaların Kuzey Amerika'daki en iyi hatipler olmaları nedeniyle bugüne kadar gelebilmiştir.

Altı Ulus diplomasisinin itici gücü, her iki yabancı gücü de Irokua niyetleri konusunda şüphe içinde tutma, ticaret mallarından en fazla şeyi alma, topraklardan en azını verme ve mütecaviz yerleşimcileri olabildiğince uzun süre uzakta tutma şeklindeydi. Irokua topraklarının kuzeyinde Ontario Gölü doğal bir engel oluşturuyordu, Fransızlar da zaten gönülsüz yerleşimcilerdi; Fransa'nın Kanada'yı elinde tuttuğu 150 yıl boyunca anavatandan yalnızca 27 bin göçmen gelmişti.[35] 1760'ta 65 bine çıktılar, ama bu New York ve Pennsylvania'daki Britanyalıların sayısına kıyasla devede kulaktı.

Diplomasi ve politika her zaman tiyatrodur. Yazıya geçme-

35- Bailyn 1986: 24, 1608-1760'ta tüm Kanada için 27 bin Fransız göçmen rakamını verir. Aynı dönemde St. Lawrence'a gelen yalnızca 10 bin mültecilik bir tahmin için bkz. "The Making of Canada", *National Geographic* 179, no.3 (Mart 1991).

miş toplumlarda, ister Irokuaların Altı Ulus'u, isterse Anglosakson İngiltere'nin yedi krallığı olsun, aksiyomatiktir; her hukuki işlem tanıkların önünde yapılmak zorundadır, bu sayı ne kadar çok olursa o kadar iyidir. Altı Ulus'la ilgili konferans tutanaklarını ve transkripsiyonları okuyan herkes, Avrupalıların Amerikan Yerlisi protokolünü benimsemeye zorlanmasından etkilenecektir. Zengin bir metaforik dil edinmek –barış ağacının dikilmesi, yolların düzeltilmesi, evin süpürülmesi, konsey ateşinin beslenmesi vb.–, bir metindeki başlıklar ya da çizimler gibi her bir maddeyi belleklerine yazmak zorundaydılar. (Bu kurguların bazıları –örneğin baltaları gömmek– İngilizcede genel olarak kullanılmaya başlanmıştır.) Avrupalılar *wampum* ve öteki armağanları yapma ve sunmanın inceliklerini öğrenmek zorundaydılar; yardımlaşma tüm söylemlerin anahtarıydı. Siyasal konumu gösteren doğru kandaşlık terimlerini hatırlamak zorundaydılar. Onlara, bir görevliden diğerine aktarılması gereken, Konfederasyon'un reis unvanları gibi adlar verilmişti. Irokualar, New York valisine her zaman "Corlaer" derlerdi: 1640'larda ilk iki Sıra *Wampum* anlaşmasını yaptıkları Hollandalının adı.[36] Quebec Valisi, "Onontio"ydu: İlk görevlinin adı olan Montmagny'nin çevirisi; ve Pennsylvania'nın Penn'lerine "Onas" adı takılmıştı: Kalemin Irokua dilindeki karşılığıdır bu.

Britanyalılar bu metaforlara kendilerinden bir tane ekledi-ler: "Anlaşma Zinciri", yerli uluslarla Kraliyet arasındaki bağların simgesiydi bu. "Yolların" süpürülmesi ve düzeltilmesi gerektiği gibi, "zincir" de pastan temizlenmeli, sevecen ellerle cilalanmalı, yeni halkalarla boyu uzatılmalı, yeni halkalarla tamir edilmeliydi vb.

Bir Albany konferansında Güney Carolina'yı temsil eden William Bull, bu görüşmelerin nasıl olduğuna dair bir fikir verir.

36- Anlaşmanın bir yazılı metni mevcut değildir; ya kaybolmuştur ya da Hollandalılar kâğıda dökmeyi ihmal etmiştir.

> Altı Ulus'tan yaklaşık 130 kişilerdi, eşleri ve çocukları 300'ün üstündeydiler. Tepelerde kendilerine kulübeler yaptılar... Burada taze et, ekmek ve bira her gün onlara veriliyordu, her günün maliyeti bizim paramızla 85 sterline geliyordu...
>
> 4 Temmuz'da... Majesteleri'ne Galler Prensi'nin ölümü nedeniyle taziyelerini sundular ve Majesteleri de bazı savaşçı ve reislerin ölümüyle ilgili taziyelerini iletti, [çünkü] taziye seremonisi tamamlanana kadar işler asla yürümezdi...
>
> 6 Temmuz'da vali sokakta bir iskemleye [oturdu[, evinin önünde, eyaletinin konseyi ve Güney Carolina, Boston ve Connecticut'tan komisyon üyeleri iki tarafında oturmuştu, Yerli Sekreteri ise önündeki bir masadaydı. Altı Ulus sokağa konulmuş kütüklere oturmuştu... Vali onları Fransızların oyunlarına karşı uyardı ve topraklarında Niagara'daki Fransız kalesini yakıp yıkmalarını önerdi...
>
> 8 Temmuz'da valiye paragraf paragraf cevap verdiler.[17]

On sekizinci yüzyıl ortasında Altı Ulus adına konuşan birçok büyük hatipten biri olan, Canasatego –Benjamin Franklin'i etkileyen adaleli Onondaga– yıldızlaştı. Franklin o sırada devlet matbaacısıydı ve Canasatego ile öteki konuşmacıların parladığı konferansların transkripsiyonlarını yayınlayarak sempatisini gösterdi. Hem beyazların hem de yerlilerin hemen aldığı belge, Amerikana örneği olarak uzak Londra'da çok iyi satıldı.

Sert, kurnaz ve neşeli Canasatego, üstü örtülü tehditlerinin etkili bir unsuru olarak mizahı kullandı. İngilizler bazı zor görüşmelerin sonunda azıcık rom sunduğu zaman, yabancı güçlerin cömertliğini eleştirdi. "Ne yazık ki Fransız bardaklarında rom vermişsiniz bize," dedi. "Şimdi bize İngiliz bardakların-

---

37- McDowell 1958: 92-93; 85 pound, 1991 değerleriyle yaklaşık 5.100 pound ya da 8.600 dolardır.

da biraz daha rom vermenizi istiyoruz."[38] Bu da Ingilizlerin, Canasatego'nun Fransız kadehlerinin boyutlarına ne kadar aşina olduğunu ve Quebec'te iş konuştuğu zaman da bardak adlarının değiştirilip değiştirilmediğini merak etmelerine yol açmış olmalı.

Canasatego'nun Penn kardeşlerle yıllarca ağız kavgası yapması, 1740'ların başında Fransızlarla Ingilizler arasında açık savaş patlak verene dek fazla meyve vermedi. Istilacılar arasındaki savaş her zaman Irokuaların en avantajlı zamanı oldu, çünkü güçleri hâlâ sonucu belirlemeye yetecek kadar büyüktü. Her zamanki tehditlerini bir kenara bıraktıktan sonra Canasatego, armağanlarının azlığını bile, yerleşimcilerin ve büyükbaş hayvanlarının yerli av arazilerine yaptıklarının bir göstergesine dönüştürdü.

Topraklarımızın artık daha değerli olduğunu biliyoruz. Beyaz insanlar, toprakların değerini bilmediğimizi sanıyor, ama toprağın hiç bitmeyeceği konusunda kaygılıyız ve ondan aldığımız bazı ürünler çok geçmeden azalıp yok olacak... Ayrıca hâlâ satmadığımız topraklar açısından da iyi muamele görmüyoruz. Sizin halkınız her gün bu topraklara yerleşiyor ve avcılığa zarar veriyor. Onları oradan almanız konusunda ısrar etmeliyiz... çünkü kızılderilerimiz Delawarelere büyük zarar veriyorlar...

Anlaşmalarımızı ne zaman yenilesek, hayvan derisinden bir hediye sunmak bizim için gelenektir. Kardeşlerimize bu kadar az deri sunduğumuz için utanıyoruz; ama atlarınızla ineklerinizin, geyiklerimizin beslendiği otları yiyip bitirmişler.[39]

Pennsylvania vali yardımcısı George Thomas, yasadışı yer-

38- Boyd 1938: 78.

39- A.g.y., 26-27.

leşimcileri bulundukları yerden çıkarmak için zaten çaba harcandığı cevabını verdi: "Bazı hâkimler gönderildi... bundan sonra orada kalmaya cesaret edemeyeceklerini düşünmüştük," dedi kolaya kaçan bir cevapla. Canasatego bu kadar kolay başlan savılmayacaktı. "Gönderilen bu insanlar görevlerini yerine getirmediler. Bırakın insanları oradan çekmeyi, kendileri için inceleme yaptılar ve bu mütecavizlerle aynı kefedeler."[40]

Haziran 1744'te, yukarıdaki konuşmadan iki yıl sonra, Altı Ulus'un, Pennsylvania, Virginia ve Maryland'in temsilcileri Lancaster'de buluşarak sert bir pazarlık için birlikte iki hafta geçirdiler. Canasatego'nun kolonilerin Irokua tarzı bir birlik oluşturmasını tavsiye etmesi burada –tuhaftır, 4 Temmuz'da– oldu. Geriye dönüp bakıldığında, çok önemli olduğu görülen bu konuşma, o dönemde 26 Haziran'da Maryland valisine yaptığı konuşmanın gölgesinde kaldı. Bu konuşmada Canasatego büyük bir resim çizdi: Kuzey Amerika'nın yerlileriyle işgalcileri arasındaki ilişkinin tüm tarihinin resmini. Öfkesi, beyaz adamın sadece kendi çıkarına hizmet eden kâğıt parçalarının beyaz mahkemelerde, yerlilerin Amerika'daki ilk halk olduğu devasa gerçeğinden daha fazla ağırlık taşıdığını gördüklerinde, yerli liderlerin bugün ifade ettikleri öfkeyle aynıdır.

> Dün toprak işlerinden söz ettiğin zaman, eski zamanlara geri döndün ve bize yüz yıldan fazladır Maryland eyaletini elinizde tuttuğunuzu söyledin; ama bizim toprağa sahip çıkmamızın başladığı süre karşısında yüz yıl nedir ki? Bu topraklarda ne zamandan beri ortaya çıktık? Çünkü sana söylemeliyim ki, yüz yıldan daha uzun süre önce atalarımız bu topraklardaydı ve o zamandan beri de çocuklarımız burada kaldı. Siz denizlerin ötesinde duran bir ülkede ortaya çıktınız, oraya haklı olarak sahip

40- A.g.y., 28.

çıkabilirsiniz, ama burada bizim sizin ağabeyleriniz olduğumuzu ve toprağın, siz daha varlığını bile bilmeden önce bize ait olduğunu kabul etmelisiniz.

Doğrudur, bir yüzyıl kadar önce Hollandalılar buraya bir gemiyle geldi... Bütün bu süre zarfında bu yeni gelenler, Hollandalılar, toprak üzerindeki hakkımızı tanıdı...

Bundan sonra ülkeye İngilizler geldi ve bize anlatıldığı üzere Hollandalılar ile tek bir halk haline geldi. İngilizlerin gelmesinden iki yıldan fazla süre sonra, bir İngiliz vali Albany'ye geldi ve bizimle Hollandalılar arasında ne kadar büyük bir dostluğun yaşadığını görünce, çok güçlü şekilde destekledi ve Hollandalılarla olduğu kadar güçlü bir konsey kurulmasını ve bizimle aynı derecede iyi ilişkiler kurmayı istedi...

Gerçekten de İngilizlerle bazı küçük farklılıklar yaşadık ve bu yanlış anlamalar sırasında onlardan bazı gençler ara sıra sitem ederek, onlar ülkeye gelmese ve bize örtüler [battaniyeler] silahlar ve baltalar ve yaşam desteği için gerekli başka şeyler vermese, hepimizin helak olacağımızı söylerdi. Ama biz onlara her zaman yanıldıklarını, onlar aramıza gelmeden önce burada yaşadığımızı ve atalarımızın bize söylediklerine inanırsak, aynı ölçüde iyi ya da daha iyi yaşayacağımızı anlamaları için verdik. O zaman yeterince yerimiz, kolayca yakalanan bol bol geyik vardı; bıçaklarımız, baltalarımız ya da silahlarımız şimdi olduğu kadar olmasa da, gene de taş bıçaklarımız, taş baltalarımız ve okla yayımız vardı ve bunlar, İngilizlerinkiler şimdi ne kadar işe yarıyorsa o kadar işimize yarıyordu.

Şimdi darlık içindeyiz. İngilizler aramıza geldiğinden beri ve özellikle de masada yapılan kalem-ve-mürekkep işlerinden beri bazen geyik sıkıntısı çekiyoruz ve birçok başka sıkıntı yaşama ihtimali de yüksek.[41]

41- A.g.y., 51-52.

Onondaga durdu ve sözlerini yazan sekretere parmağını salladı.

Birçok Irokua, Lancaster Anlaşması'ndan iyi iş çıkardığını hissederek çıktı. 1.100 sterlin değerinde ticari mal almışlar, karşılığında da, üstlerinde büyük efendi Irokua olmayanların kullandığı bazı topraklar vermişlerdi – kuşkulu bir toprak karşılığında kötü bir kazanım değil.[42] Bununla ve bunun doğal sonucu olan anlaşma zincirinin sevinciyle, gelebilecek her tür düşmanlık sırasında Irokua topraklarını savunmak ve muhtemelen bunlardan kâr sağlamak için güçlü bir konumda olduklarını düşünüyorlardı.

Ama iki taraf da verebileceğinden fazlasını taahhüt etmişti: Sömürge hükümetler serkeş "yerleşimcileri" kontrol edemiyordu; bunlar aslında sırtlarında yırtıcı toprak sürekli hareket halindeydi. Fransız-İngiliz savaşı ciddiyet kazanınca da, Irokualar batılı müttefiklerini Britanya tarafına geçirmeyi başaramadı.

Yerli nefreti hâlâ sürüyor ve kuşku yok ki yerliler var olmaya devam ettikleri sürece sürmeye de devam edecek.
Herman Melville, 1857

1744'teki Lancaster görüşmelerinde önde gelen bir Mohawk yoktu: Uzunev'de bugüne kadar varlığını sürdüren bir anlaşmazlığın başlangıcına işaret eden bir yokluktu bu. Doğu

42- Jennings 1984: 360.

kapısı koruyucuları olarak, Albany ile Quebec arasına sıkışmış Mohawklar hem Ingilizlerle hem de Fransızlarla en yakın ilişki içindeydi. Bu da onlara büyük bir diplomatik ve ticari üstünlük sağlıyor, ama aynı zamanda da onları hastalık, rom ve yasadışı yerleşimci işgalleri gibi sınır hastalıkları salgınına maruz bırakıyordu. 1740'larda birçok kişi, Albany'den Oneida Gölü'nün birkaç kilometre ötesine kadar batıya uzanan Mohawk Vadisi boyunca yer alan güneydeki eski merkezlerinden çekilmeye başladı; bazıları bir yüzyıldır kuzeye göç etmiş, atalarının Cartier'yi karşıladığı St. Lawrence çevresindeki kasabaları terk etmişti. Bunlardan en stratejik olanı Kahnawake (Caughnawaga) idi; Montreal'in karşısındaki güney kıyıda bir Katolik misyon çevresinde bulunuyordu. (Bugün orada altı bin Mohawk yaşar ve 1990'da, beyaz işgalciyle işlerinin bitmemesi onları şehrin otoyollarından birini iki ay boyunca kapatmaya itti.) Mohawklar böylece iki sömürge kampına da birer ayağını koymuştu: Altı Ulus'tan diğerlerini, özellikle de önemli Senecalar'ı ve Onondagalar'ı huzursuz kılan yüksek riskli bir oyundu bu.

Mohawklar, Canasatego'nun bütün o süslü sözlerine karşın Lancaster'de büyük bir hata yaptığını, karşılık olarak çok fazla güç verdiğini düşünüyordu. 1750'de başkan Onondaga aniden öldü. Altmış yaşını epeyce geçmiş olmasına karşın birçok kişi ölümünün kuşkulu olduğunu düşündü, özellikle de beyazların Hendrick olarak tanıdığı Mohawk lider Thayanoge kurnazca onun yerine geçince. Hendrick, 1710'da Kraliçe Anne'ı ziyaret etmek için İngiltere'ye giden dört Mohawk şefinden biriydi, ama Britanyalılar artık onun Fransa'ya sempati duyduğundan kuşkulanıyordu. Hendrick bunu inkâr etti, ama bundan da yararlandı. 1753'te New York City'ye gitti ve vali Amiral George Clinton'a Britanyalıların ihmalinden acıyla şikâyet etti.

Buraya sana atalarımız arasında kararlaştırılan eski anlaşmayı hatırlatmaya geldik: Bir anlaşma zinciriyle birbirimize bağlıydık, ama şimdi bizim değil sizin hatanız yüzünden bu zincir kırılmış gibi görünüyor. ...

Kalbim acıyor, çünkü biz Mohawklar size karşı hep sadık olduk ... özellikle de uluslarımızdan başka kimsenin size yardım etmediği bu son savaşta ve savaş biraz daha uzun sürseydi, Fransız adamların yüreklerini sökecektik. ...

Siz burada barış ve sakinlik içinde otururken biz düşmana açığız. ... Sizin yüzünüzden her saat tehlike içinde yaşıyoruz.

Hendrick daha sonra Mohawk Vadisi'nde yerleşimcilerin taciz ve tecavüzleri konusuna geçti.

Kardeşimiz İngilizler ilk kez aramıza geldiklerinde, onlara toprak verdik ve sattık ve o zamandan beri de böyle yapmaya devam ettik, ama şimdi öyle görünüyor ki kendimize hiç toprak kalmamış. ...

Kardeşimizin [Vali Clinton] izinleri [arazi tapuları] görmemize izin vermesini istiyoruz ... bununla kimin bizi aldattığını öğreneceğiz.

Size topraklarımızdan kaç kişiyi sürüp atmaya niyetli olduğumuzu söyleyeceğim. Viz. Barclay Pritchett'in karısı ki çok yakınımızda yaşıyor; bize içki satmakla ve bu yolla bizi birbirimize düşürmekle büyük bir zarar veriyor. ... ona küçük bir toprak parçası izni vermiştik, ama her yıl daha da fazlasını alıyor.[43]

Hendrick nihayet konuşmasının sonundaki can alıcı noktaya geldi. Altı Ulus, dedi, Fransızlardan konuşmaya davet eden *wampum* aldı. Kuşkusuz, diye ekledi kurnazca, Galyalıların

---

43- O'Callaghan 1856, 6: 781-83.

niyetinin Mohawkları bir festivale davet edip öldürmek olduğuna şüphe yoktur.

Konunun ciddiyetine karşın Vali Clinton, Hendrick'e iyi bir yanıt vermedi. Mohawk öfke içinde oradan ayrıldı.

> Topraklarımızdaki sıkıntılarımızı iletmek için buraya geldiğimiz zaman, bir şeylerin yapılmasını bekliyorduk ... ve Kardeş, sen bize Albany'de işlerin düzeltileceğini söylüyorsun. Ama onları o kadar iyi tanıyoruz ki, onlara güvenmeyeceğiz, çünkü onlar insan değil şeytan....
>
> Anlaşma zinciri kırılmıştır. ... Artık benden haber almayı beklemeyin, kardeş, biz de sizden bir haber almayı istemiyoruz.[44]

Bu haber Londra'ya ulaşınca, Clinton'ın üstleri hayretler içinde kaldı. Amerika'da Fransa-Yerli Savaşı (yaklaşık 1754-1763) olarak, iki yıl sonra başladığı Avrupa'daysa Yedi Yıl Savaşı olarak bilinen savaşın tam da arifesinde, Clinton Irokualarla ipleri koparmıştı. Önde gelen tüccarlar, Clinton'a, "Altı Ulus'un dostluğunun ve müttefikliğinin genel olarak Majesteleri'nin Amerika'daki sömürgeleri ve plantasyonları açısından, özel olarak da New York açısından ne büyük sonuçlar doğurduğunu düşünecek olursak," diye yazdı, "büyük bir kaygı duymaktan başka bir şey yapamayız... ölümcül sonuçlar... bu ittifakın ihmalinden kaçınılmaz olarak kaynaklanacaktır."[45] Britanyalılar işleri düzeltmek için, yıllarca Mohawk Vadisi'nde yaşamış tüccar ve ajan William Johnson'ı Hendrick'e armağanlar, vaatler ve 1754 Albany Kongresi'ne bir davet sundular.

Sömürgelerde Irokua tarzı bir birlik planını dile getiren Ben-

---

44- A.g.y., 788.

45- A.g.y., 854-55.

jamin Franklin'in büyük çabalarına karşın, Albany Kongresi Fransızlara karşı ortak bir eylem üretmeyi başaramadı. Daha sonra Kraliyet, kibirli ve alkolik General Edward Braddock'ı Kuzey Amerika'daki tüm Britanya güçlerinin komutanı olarak atadı. Kolonistlerden hiç hoşlanmayan, yerlilerden daha da az hoşlanan Braddock, Irokuaları, tıpkı Çerokilere yaptığı gibi uzaklaştırıldı. Britanyalılar 1755'te Pittsburgh'da bozguna uğrayınca, bir Oneida şefi olan Scarouady, eski ülkeden gelen kendini beğenmiş rütbeliye verdi veriştirdi.

Kardeş:

Fransızlara ne yazık ki yenildiğimizi artık çok iyi biliyorsun. ... İngiltere'den gelen o büyük generalin gururu ve cahilliğinin buna neden olduğunu sana bildirmek zorundayız. O artık öldü, ama yaşıyorken kötü bir insandı. Bize köpekmişiz gibi tepeden bakıyordu ve ona söylenen hiçbir şeyi asla duymuyordu. Sık sık ona nasihat etmeye ve tehlike içinde olduğunu anlatmaya çalıştık... ama asla bizden memnun olmuş görünmedi ve bu yüzden çok sayıda savaşçımız onu terk etti ve komutası altına girmedi...

Büyük suların ötesinden gelenler... ormanda savaşmaya uygun değil. Bırakın bu işi kendimiz yapalım, biz bu topraklardan çıktık. Fransızları yeneceğimizden emin olabiliriz.[46]

Böyle bir eleştiriye cevap olarak Kraliyet iki bölümü, Kuzey ve Güney bölümleri olan bir Yerli İşleri Müdürlüğü kurdu. William Johnson (şimdi Sir William) Kuzey bölümünün başına seçildi, Çerokilerin eski dostu John Stuart da Güney bölümünün başına getirildi. Bu seçim Mohawkları memnun etti: "Biz onu seviyoruz, o da bizi," dedi Hendrick'in kardeşi.[47] Mü-

---

46- Wallace 1945: 390'da.

47- O'Callaghan 1856, 6: 871.

dürlük, Altı Ulus'la irtibat açısından kabul edilebilir ölçüde iyi işledi, ama mütecaviz yerleşimcileri durdurma konusunda güçsüzdü; bunlardan biri bizzat eski şeytani Johnson'dı. Johnson, Mohawk Vadisi'nin merkezinde, Albany'den yaklaşık 80 kilometre batıda görkemli bir Georgian malikânesine yerleşti. Orada Moll Brant ile tanışıp evlendi: Bağımsızlık Savaşı'nda Britanya'yı tutacak Mohawk savaş şefi Joseph Brant'in ablasıydu bu kişi.

Ekim 1758'de savaş dalgası İngilizlerin lehine dönüyordu. Tüm böbürlenmelerine ve destek sözlerine karşın, Altı Ulus o zamana kadar uygulamada tarafsız kalmıştı. En nihayet, 1759'da Johnson, Senecalar'ı Niagara Kalesi'ni yıkmaya ikna etti: Bu kale, Erie ile Ontaria gölleri arasındaki kireçtaşı boğazdaydı. Daha sonra aynı yıl Wolfe, hayatına mal olan barbarca bir harekâtla Quebec'i aldı. Daha sonra Lord Jeffrey Amherst, Champlain Gölü'ndeki Ticonderoga'yı alarak New York'tan Montreal'e kadar su koridorunun denetimine sahip oldu. Eylül 1760'ta Kahnawake Mohawkları, bir Britanya ordusunu La Chine Rapids'ten karşıya geçirdi ve Montreal kan dökülmeden teslim oldu.[48]

Fransızların yenilmesiyle birlikte Kuzey Amerika'nın doğusundaki Yerliler, İngilizlerin artık kendilerine yöneleceği söylentilerini duymaya başladı. Altı Ulus'un içinde de, tüm beyazları Irokua yurdundan atma konusunda benzer konuşmalar vardı.[49] Bu güvensizliği General Braddock'un halefi Amherst daha da artırdı. Yerlilerden her zaman nefret eden Amherst, yerli müttefiklerini terk ederek birçoğunu savaşta yakıp yıkılmış mısır tarlalarının ve meyve bahçelerinin ortasında açlıktan ölmeye bıraktı. Onlara yapılan ödemeleri durdurdu ve

---

48- Bkz. Blanchard 1980: 245-46.

49- Bkz. Jennings 1988: 419, 440.

yerleşimcilerin tekrar başlayan toprak işgallerini durdurmak için hiçbir şey yapmadı.

Bu provokasyonlar birikerek başka bir savaşa yol açtı: Liderlerinden yalnızca biri olmasına karşın, Ottawa şefi Pontiac'ın adıyla ilişkilendirilen bir savaştı bu ve kutsal bir savaşa dönüştü.

Yerli halklar, yaşamlarının her alanını tehdit eden bir krizin ortasındaydı. İki yüzyıl boyunca nüfuslarının çöküşünü ve hızlı kültürel değişimi yaşamışlardı. Eski yollar artık işe yaramıyordu; yeni yollarsa tiksindirici ve yabancı değerlerin benimsenmesini gerektiriyordu. Gelecek onlara hayatta kalma şansını ancak, istilacılara benzemek gibi fahiş bir bedel karşılığında sunuyordu – o da sunuyorsa tabii.

Böyle bir kötü durumla tarihte birçok halk birçok kez karşılaşmıştır, gerçi dünyanın hiçbir yerinde Amerika'da olduğu kadar büyük ölçekte ve bu kadar uzun yaşanmamıştır. Hiç kaçışı yokmuş gibi görünen bir tehdit, çoğunlukla dinsel bir tepkiyi tetikler: Kültürler, tıpkı bireyler gibi, Tanrı'dan gelen mesajlara açık hale gelir; bu da antropologların bir canlanma hareketi ya da kriz kültü dediği şeye yol açar. Bir peygamber yolu gösterir –genellikle ideal bir geçmişe geri dönüş olarak sunulur– aslında bu da yeni bir yoldur, gelenekle değişimi sentezlemektedir. Bu tür peygamberler Jean d'Arc gibi yok olmaya mahkûm olabilir yahut İsa ve Muhammet gibi dünyayı değiştirebilirler.

1762'de Neolin adlı bir Delaware, Yaradan'ın oturduğu yere yaptığı ruhsal yolculuktan geri döndü. Orada Yaşamın Efendisi ona halkının neden acı çektiğini göstermiş ve yeniden canlanma için talimatlar vermişti.

Ben Gökyüzü ile Yeryüzü'nün, ağaçların, göllerin, ırmakların, insanların ve gördüğünüz her şeyin Yapıcısı'yım... ve sizi sev-

diğim için siz de irademe uymalısınız; nefret ettiğim şeylerden de kaçınmalısınız; mantığınızı kaybedene kadar bu şekilde içki içmenizden nefret ediyorum; birbirinizle kavga etmenizden nefret ediyorum...

Üzerinde durduğunuz toprağı sizin için yaptım, ötekiler için değil; niye beyazların topraklarınızda oturmasından acı çekiyorsunuz? Onlarsız yapamaz mısınız?... [Beyaz] Kardeşlerimiz dediklerinizi gelmeden önce sizi korumak için ok ve yayınız yok muydu? Ne silaha, ne baruta, ne de öteki bir nesneye ihtiyacınız vardı. Hayvanların eti sizin yiyeceğinizdi, derileri üst başınızdı. Ama kötülüğe meylettiğinizi görünce, hayvanları ormanın derinliklerine götürdüm...

Topraklarınızdan kızıl giysiler içindeki o köpekleri [İngilizler] sürüp atın; onlar sizi yaralar yalnızca... Kardeşlerinize yeryüzüne yiyecek olarak koyduklarımı satmayın... İyi olun, hiçbir şeyin ihtiyacını çekmeyeceksiniz.[50]

Neolin'in vaazları, Pontiac'a ve Kuzey Amerika'nın yeniden fethedilmesini planlayan ötekilere tam da böyle bir hareketin ihtiyaç duyduğu şeyi verdi: olağanüstü fedakârlık ve eylem esinleme gücünde bir ideoloji. Mesaj, Mayıs 1763'te bir genel ayaklanma planlarıyla birlikte kasabadan kasabaya taşındı. Pontiac sessizce çelik ve silaha karşı tabuyu bir kenara bırakıtı. "O zaman Büyük Ruh bizim silahlarımıza başarı verecek; o zaman bize düşmanlarımızı yenme, onları buralardan atma ve bizden almış oldukları cennet gibi bölgelere giden geçidi yeniden kazanma gücü verecek."[51]

Kaleler birbiri ardına isyancıların eline düştü. Birçoğu yasadışı olarak topraklara yerleşmiş olan iki bin yerleşimci öl-

---

50- Wallace 1970: 117-18.

51- A.g.y., 120.

dürüldü. Dönüm noktası, Amerika için yarışta sık sık olduğu gibi, salgın hastalıkla geldi. Ama bela artık Tanrı'nın ellerine bırakılmadı. Lord Jeffrey Amherst, şu ünlü emirle modern biyolojik savaşın mucidi olarak tarihteki yerini garanti altına aldı: "Çiçeğe yakalanmış hastaların üzerinde yattığı çarşaflarla ya da bu lanetli ırkı yok etmeye hizmet edebilecek başka araçlarla yerlilere hastalık bulaştırın."[52] Fort Pitt'in komutanı, kendisini kuşatan şeflere müzakere önerdi; sonra hastalık bulaşmış battaniyeleri hediye olarak verdi. Salgın tüm yaz boyunca bütün hışmıyla sürdü. Hastalıktan kurtulan liderler birer birer barış istemek zorunda kaldı.[53]

Yerliler için tek olumlu sonuç, 1763 Kraliyet Bildirgesi oldu. 3. Bölüm'de anlatılan bu bildirge, yayılmacılığa dayalı bir sömürge sistemine sınırlar getirerek Britanya'nın sömürgelerinin kaderini belirledi.

1768'de, bugün Rome denilen bir yerde, Mohawk Nehri'nin başında bulunan Fort Stanwix'de, Irokualar doğu ve güneydeki topraklarını terk ettiler. Mohawk Vadisi, dağlardaki *kendi* antik yurtlarını terk etmek zorunda bırakılan İskoçların eline geçti.[54]

İskoç göçü, kendisine 100 bin akre arazi ayıran Sir William Johnson tarafından maharetle planlandı.[55] Amerikan Devrimi'ni öngören Johnson, öteki rolünü de hiç bezmeden oynayarak Kraliyet ile Irokualar arasında bağlar kurdu. Mohawk eşinin küçük kardeşi Joseph'in erken gelişmiş yeteneğini ilk olarak Fransız-Yerli Savaşı sırasında fark etti; on üç yaşında olan oğlan savaşta öne çıkmıştı. Johnson onun eğiti-

---

52- MacGregor 1990: 56-57'de. Biyolojik savaşı daha önce uygulayanlar da vardı, ama hastalık taşıyıcı bu unsurlar bu tarihten önce fazla anlaşılmamıştı.

53- Bkz. Jennings 1988: 446-48.

54- Bkz. Bailyn 1986: 44-49, 576-82.

55- *A.g.y.*, 579.

miyle ilgilendi, önce bir Anglikan misyonuna, ardından, daha sonra Dartmouth Koleji'ne dönüşecek bir yatılı okula gönderdi. Joseph Brant, Altı Ulus dillerinin en az üçünün yanı sıra İngilizce, Latince ve Yunanca'yı da tam olarak öğrenmiş halde eğitimini tamamladı. Ama Mohawklar arasındaki adıyla Thayendanegea, bu iki kültürlülük yeteneğinin bedelini ödedi: Beyaz dünyayı fazla sıcak kucakladı ve bu atılgan karakteriyle de birleşince, kendi halkının çıkarlarıyla Britanyalıların çıkarlarını birbirinden ayırt etmesini zorlaştırdı. Kanadalılar Brant'i, Bağımsızlık Savaşı'nda müttefik güçlerin yanında yer aldığı için hâlâ överler –Irokualar da suçlar–; Uzunev'in belini kıran ve Irokuaların düşüşünü hızlandıran bir taraf tutmadır bu.

Nisan 1775'te Massachusetts'teki Concord'da "dünyanın dört bir yanından duyulan silah sesinden" birkaç ay sonra, Joseph Brant ve Guy Johnson –bir yıl önce ölmüş olan Sir William'ın yeğeni– isyancılara karşı Irokua-Britanya ittifakını kurmak için İngiltere'ye davet edildiler. Yerliler Londra'da hâlâ ünlü muamelesi görüyordu ve özellikle de Mohawklar halkın hayal gücünü etkilemişti (dik dik saç biçimleriyle Mohawklar denilen sokak çeteleri bile vardı). O sırada otuz üç yaşında olan Brant, The Swan With Two Necks'te kaldı; James Boswell onunla *London Magazine* için röportaj yaptı ve George Romney onun biraz fazla şeker gibi bir portresini yaptı. Brant'in daha sonra yapılan ve doğruya daha yakın bir portresi, düz kaşları, birkaç tellik sorgucu dışında tıraşlanmış kafası, üzgün gözleri ve Mikhail Gorbaçov'a epeyce benzeyen görünüşüyle saygın bir kişiyi gösterir. Boswell, iyi bir İngilizce ile klasikleri tartışabilen bir insanla karşılaştığı için hayal kırıklığına uğramıştı; "bir vahşinin yırtıcı vakarını" istiyordu.[56]

1776'nın başlarında III. George ve sömürge yöneticileri Mo-

56- Kelsay 1984: 171.

hawk liderini kabul etti. Her türlü ortamda kendine güvenli olan Brant, topraklar hakkında sözünü sakınmaz tavrını kullandı:

> Mohawklar, bizim kendi ulusumuz, tüm olaylarda Büyük Kral'a sadakatlerini ve coşkularını göstermiştir; buna rağmen bu ülkede kralın halkı tarafından çok kötü muamele görmüşler; Albany Şehri, Aşağı Kalemizin inşa edildiği topraklara haksız yere sahip çıkmıştır... Merhum dostumuz Sir William Johnson... kralın ve buradaki bilge kişilerin bize adaletli davranacağı konusunda sık sık söz verdi; ama bu... hiçbir zaman yapılmadı, bu da bizi çok huzursuz etti.
>
> Kralın tebaasına bu kadar az değer karşılığında topraklarımızın bu kadar çoğuna sahip olma izni verdiğimiz zaman, kadınlarımızla çocuklarımızın yaşaması için bıraktığımız küçük tarlalarla bizi kandırmak isteyeceklerdir. Şikâyette bulunmaktan ve karşılık görememekten yorulduk.[57]

Ingiltere'den ayrılmadan önce, Irokua desteğinin toprak ihlallerinin "Amerika'daki sonucunun [Irokualarl] memnun edecek şekilde çözülmesine" bağlı olduğunu yineledi ve hükümetin geçmiş yanlışları düzeltememesinin "tüm Yerli Uluslarını şaşırtan bir konu" olduğunu da ekledi.[58]

Brant uzaklardayken Irokua Konfederasyonu da beyaz iç savaştan uzak durdu. Seneca Uçan Karga, Britanya'nın kazanacağını taahhüt ederek gelen kraliyet yetkilisini inceden inceye alay ederek tersledi: "Bu kadar güçlüyseniz, kardeş, ve onlar da bir oğlan çocuğu kadar zayıflarsa, neden yardımımızı istiyorsunuz?"[59]

57- A.g.y., 166'da.

58- A.g.y., 172.

59- Graymont 1972: 99'da.

Altı Ulus'un yabancıların savaşlarının içine bir kez daha çekilmeye hiç isteği yoktu. Kendilerini tarafsız ilan ettiler, ama onları taciz edecek ilk tarafın da düşmanları olacağı uyarısını yaptılar. Bu kritik dönemde çiçek hastalığı Onondagaları, Konfederasyon'un ocağında duran Ateş Koruyucuları'nı çarptı. Taziye törenleri ve yeni seçimler gerektiren kayıplar, Altı Ulus'un parlamentosunu zayıflattı. Ocak 1977'de bir heyet Britanyalılara şöyle söyledi:

> Kardeş: Oneida şefleri, Onondagalar ile birleşerek, bizi buraya gönderdi... bize Onondaga'daki büyük konsey ateşinin söndüğü üzücü haberini verdiler. Aralarında üç büyük reisin de bulunduğu doksan ölümle kasabalarını kaybettik. Biz, Onondagalardan geriye kalanlar, kardeşlerimize, Altı Ulus'un başkentinde artık bir konsey ateşi olmadığını bildiriyoruz.[60]

Onondagaların zayıflığından yararlanan Britanyalılar, Ontario Gölü'nün güneydoğu kıyısındaki Oswego'da bir konsey topladı. Brant'i ve onlara sempatiyle bakan öteki Irokuaları "bir Bostonlunun etini yemeye ve kanını içmeye" davet etti.[61] Bu renkli ifadeyi Guy Johnson ortaya atmıştı – Boswell vahşetini ondan almış olmalı. O sırada isyancılar, Brant'e suikast girişimi de dahil olmak üzere çeşitli eylemler yapmışlardı. Brant, Altı Ulus'un dördünü Kraliyet için savaşmaya ikna etti ve Irokua kral yanlılarının komutanlığını üstlendi.[62] Konseye katılmamış olan Oneida ve Tuskarora isyancıların tarafını tuttu: Konfederasyon ikiye bölündü.

Guy Johnson'ın çizdiği vahşi portreye rağmen, Iroküalar

60- Stone 1969, 1: 176.

61- A.g.y., 187.

62- Bkz. Wallace 1970: 130-34.

ihtiyatla davrandılar. Brant işkenceyi yasakladı ve sivilleri elinden geldiğince korudu; bir mektubunda düşmanın da aynı şeyi yapmasını talep etti.

> Siz Bostonlular [isyancılar] ele geçirdiğiniz herkese karşı benim davrandığım gibi davranmaya yetkilisiniz... Birçoğunu serbest bıraktım. Ne zayıflar ne de çaresizler ölümle cezalandırıldı. Savunmasız kişileri öldürmek utanç vericidir.... Ben hep kurtarma ve serbest bırakmadan yana oldum. Duygularım böyle olunca siz... tutukluları... tehdit ve taciz etmekle beni aşırı derecede öfkelendirdiniz. Artık böyle davranışlar olmasın. Siz cesur insanlarsınız ya da bir zamanlar öyleydiniz.[63]

Ama isyancıların propagandası tüm yerli zaferlerini katliamlar olarak karakterize etti, Brant'i bir canavar gibi gösterdi ve onu katılmadığı çarpışmalarda bile savaş suçları işlemekle suçladı. George Washington, Irokua topraklarının "sırf istila edilmekle kalmayıp yok edilmesi" emrini verdi. 1779'da General John Sullivan meyve bahçeleriyle ürünleri yok etti, 500 evi ve neredeyse bir milyon kile mısırı yaktı.[64] Albay Daniel Brodhead, "kızılderili kadın harekâtı" olarak tanınacak ünlü bir saldırıda, yerli ordularından kaçındı, ama kadınlarla çocukları katletti. Beyazlar tecavüzle ünlüydü, ama Yerliler değildi: General James Clinton, "bu vahşiler kötü olsalar da," diye yazdı, "hiçbir kadının namusuna asla leke sürmezler."[65]

İsyancıların yaptığı iğrençlikler yerlilerin savaş çabalarını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Brant'in birlikleri sınır mislerini darmadağan etti ve New York, Pennsylvania, Ohio ve

---

63- 10 Nisan 1780, Graymont 1972: 231.

64- Washington'dan alıntı, Waldman 1985: 11'de. Rakamlar Wallace'dan, 1970: 194.

65- General James Clinton'dan alıntı, Bonvillain, tarihsiz: 53'te.

Kentucky boyunca yerleşimleri ortadan kaldırdı. New York'un ilk Amerikalı valisi George Clinton 1781'de Kongre'ye kabul edildiğinde, Irokualar kazanıyor, yerleşimci dalgasını püskürtüyordu: "Biz şimdi... en değerli ve çok insanın yaşadığı topraklarımızın büyük kısmından yoksunuz, çok sayıda vatandaşımız vahşilerin acımasız eliyle vahşice katledildi, birçoğu esir alınıp götürüldü, çok sayıda insan mahvolmuş durumda... Sınırımızın savunması için yeni asker yetiştirecek durumda değiliz."[66]

Sonra, 1782 sonbaharında Britanyalılar aniden teslim oldu. İşi tamamına erdirmek için Irokuaları yurtlarına gidip malzemeleri vermemeye zorladılar, oysa intikam peşinde koşan yerleşimciler düşmanlıklar biter bitmez batıya akın etmeye başlamıştı. Brant çaresizlik içindeydi; belki hayal kırıklığına da uğramıştı. "Biz Yerliler düşmana olabildiğince erken darbe indirmek istiyoruz," diye yazdı, "Biz... haliyle iki cehennem arasındaydık."

1783'te Bağımsızlık Savaşı'nı bitiren Paris Anlaşması'nda Britanya yerli müttefiklerine ihanet etti. Anlaşma zincirini savunan herkes, onlar adına tek söz edilmeden, yeni cumhuriyetin insafına terk edildi.

66- 5 Şubat 1781, Graymont 1972: 240'ta alıntı. Bu George Clinton daha önceki vali, Amiral George Clinton'la karıştırılmamalıdır.

İkinci Kısım

Direniş

Altı

Aztekler

Babalarımız, dedelerimiz – onlar bu keşişleri tanıyor muydu?
Andrés Mixcoatl, Aztek, yaklaşık 1533

Meksika'da bir gringo olmak. Ah, ötenazi bu!
Ambrose Bierce, yaklaşık 1913

Yenilgiden sonra işgal gelir; bir ülkenin bağımsızlığını kaybetmesini betimlemek için kullanılan, mülkün el değiştirmesini hatırlatan o hazmı kolay kelime. İstilacılar yurtlarına dönmez; daha çok sayıda ve çeşitlilikte gelirler: genel valiler, yöneticiler, tüccarlar ve kafalarında fetih ve işgal niyeti olan misyonerler.

Latin Amerika'daki üç yüzyıllık doğrudan Avrupa yönetimini anlatan bu kitabın orta kısmına Direniş adını veriyorum. (Çerokiler ve Irokualar için bu dönem ABD'nin erken bağımsızlığıyla çok daha kısa ve çetrefilli olmuştur.) Yabancı işgaline karşı direniş, Fransızların Nazilere karşı yaptığı gibi örgütlü askeri biçim alabilir ya da daha örtük olabilir – bir inanç ko-

nusudur bu, istilacının girişimini tümüyle ya da kısmen gizlice reddetme. İşgal iki Amerika kıtasında olduğu kadar uzun ve geri dönülmez olduğu zaman, direniş de ya tamamen ezilmeden ya da fetih ve hayatta kalma ikilemine kısmi bir çözüm bulmayı başarmadan önce birçok aşamadan geçer.

Bu kitaptaki beş halk da, hayatta kalacak denli başarıyla direnmiş, ama farklı yollara sapmıştır. Hikâyelerini on dokuzuncu yüzyıldan günümüze getiren üçüncü ve son bölümde göreceğimiz gibi, nitelikli bir yeniden doğuşu görebilmek mümkündür. Ama bu demek değildir ki, direniş ve direniş ihtiyacı sona ermiştir. Sömürge döneminde Avrupalı-Amerikalılar ve Amerikan yerlileri aynı topraklar üzerinde paralel bir tarihe başladı: şiddetli, eşit olmayan, mutsuz, ama bozulamayan bir zoraki evlilikti bu. Yerli Amerika hayatta kalmak için psikolojik –ve bazen fiziksel– bir savaş verdiği sürece, tarihi tamamlanmış olmaz.

Beş ulustan yalnızca Aztekler biraz istisna olabilir. İlk Aztek bölümü, "Meksika yurdumuzu kaybettik" diyen bir ağıtla sona ermişti. 3. Kısım'da Yerlilerle Avrupalıların paralel tarihlerinin Meksika'da öteki yerlere oranla birbirine daha yaklaştığını, evliliğin daha az acılı ve daha verimli olduğunu, yeni bir Meksika ulusunun doğmuş olabileceğini öne sürüyorum. Bu 2. Kısım'da ele alınan sömürge dönemi Aztek kaynakları, bu ulusun ortaya çıkışını aydınlatmaktadır.

Ölen Moktezuma'nın yeğeni Cuauhtémoc, Ağustos 1521'de bir kanodan teslim olduğu zaman, Cortés'in kamasına dokunarak şöyle dedi: "Krallığımı savunmak ve senin ellerinden kurtarmak için gücüm dahilinde olan her şeyi yaptım. Kader bana karşı olduğundan, şimdi beni öldürmen için sana yalvarıyorum. Böyle olmalı. Bu eylemle Meksika krallığını sona erdireceksin, tıpkı şehrimi yok ettiğin ve kullarımı öldürdüğün gibi."[1]

---

1 - Bu anlatı Texcoco tarihçisi Ixtlilxachitl'indir 1956: 226.

Ama Cortés dört yıl daha, Cuauhtémoc'ya yakışan bir ölümü esirgedi ondan. Onu canlı tuttu, düzenli olarak ayaklarına yağ dökerek ateşe verdi; Keder Gecesi'nde, Azteklerin kısa süreli zaferinde kaybolan altının yerini öğrenmeyi umut ediyordu. Düşük imparator, İspanyolların bizzat yaptığı ağır altın külçelerinin, çamurda kimsenin bulamayacağı kadar derine gömüldüğü cevabını verdi yalnızca. En sonunda 1525'te, Cuauhtémoc donkişotvari bir üç girişiminde bulunduktan sonra, İspanyollar "Cuauhtémoc'u zorla kapıp... vaftiz ettiler, ona Don Juan adını mı Don Fernando adını mı verdikleri belli değildir. Onu vaftiz ettikten sonra kafasını kestiler ve Yaxdzan tapınağının önündeki bir silk-cotton* ağacına astılar."[2]

Onunla birlikte Azteklerin nezaketinin de başı kesilmiş oldu. New Spain'in öteki kısımlarında isyanlar olsa da, Meksika Vadisi hiçbir zaman İspanyol iktidarına ciddi şekilde meydan okumamıştı. Maddi anlamda okumamıştı; ruhsal direniş başka bir konuydu.

Zaferini pekiştirmek ve ruhunun geleceğini düzgün bir yola sokmak için Cortés, askeri fethi dini fetihle tamamlamaları için buraya Fransız misyonerleri davet etti. 1524'te on iki peder oraya geldi -- kasten havarileri hatırlatan bir sayı. O zamana kadar eski din, artık insan kurban edilmesi olmasa da, açık şekilde devam etmişti. Süngüsü düşük savaş tanrıları piramitlerinde aç kaldılar, ama başka yerlerde Mezoamerika'nın tapınma döngülerine eskisi gibi uyuldu. Hâlâ tütsüyü yakacak papazlar, hâlâ takvimleri okuyacak ve ritüel on iki gün ve on üç sayısını sayma işlemini yapacak gün-bakıcıları vardı. Bu sayma işlemine insani ya da ilahi, her eylem bağımlıydı. Evlerde ve tarlalarda

---

*Amerika'nın tropikal bölgelerindeki en büyük ağaçlardan biri. Halkın ruhsal ve ekonomik yaşamında büyük rol oynar. (ç.n.)

2- Cuauhtémoc'un amacı büyüleyici bir Maya belgesinde anlatılır. Bkz. Scholes ve Roys 1948: 367-72, 383-92. Ayrıca bkz. León-Portilla 1969s: 167-69.

mütevazı halk, aile mabetlerinde tanrılara adak adıyordu.

Mexico City iktidarının ilahı, Hiutzilopochtli gözden düşmüştü, ama bu demek değil ki binlerce yıl boyunca geliştirilmiş tüm kozmoloji ve felsefe sona ermişti. On altıncı yüzyılda ne İspanyollar ne de Meksikalılar dini yalnızca yaşamın bir bölümü olarak görüyordu. Her ikisi için de inanç tüm bilgi ve varoluş, tarih ve kader, iç ve dış dünyaydı. Ama Hıristiyanlığın tersine, Mezoamerika dini mutlakıyetçi değildi. Çeşitlilikten güç alıyordu; farklı insanların farklı düşünce ve ibadet biçimlerine sahip olduğu –ve ihtiyaç duyduğu– inancını savunuyordu. Aztek tanrıları talepkârdı, ama asla *yegâne* tanrılar olduklarını iddia etmediler. Birçok Aztek, Hıristiyan olmanın yalnızca Huitzilopochtli'yi bırakıp İsa'yı, Bakire Meryem'i, Santiago'yu onun yerine antik panteona koymak gibi basit bir mesele olduğunu düşünüyordu. Kaldı ki Yaşam Veren ya da Dualite olarak bilinen yüce Yaradan, İspanyolların *Dios*'undan pek farklı görünmüyordu.

Fransisken papazlar bunun yeterli olmadığını açıkça belirttiler. Tüm bir kültürü paramparça etmek ve onu farklı planlara göre taş taş üstüne yeniden inşa etmekten daha mütevazı bir amaç gütmüyorlardı. Fetihten sağ kurtulan Meksikalı düşünürler afallamıştı. Yenilen ama gene de sindirilemeyen Quetzalcoatl (Tüylü Yılan, öğrenmenin ve kültürün efendisi) rahipleri, İsa'nın papazlarının karşısına unutulmayacak bir tartışmada çıkmaya karar verdi. Daha da unutulmayacak olan, bu diyalogun Nahuatl dilinde yazılarak Roma'ya gönderilmesidir; Vatikan Gizli Arşivi'nde 400 yıl kalmıştır. 1924'e kadar unutulan bu belge, bir uygarlığın dünya görüşünü başka bir görüşe karşı savunmasının olağanüstü bir kaydıdır.

Tartışma Tenochtitlan'ın merkezinde, belki de Bernal Díaz'ın fetihten önce gördüğü büyük Quetzalcoatl tapınağından fazla uzakta olmayan bir yerde yapıldı. Bir yılan ağzı biçiminde olan

kapı, Díaz'a ortaçağın cehennem dişleri resimlerini hatırlattı: "Ruhları yutmak için büyük ve yırtıcı dişleri vardı," diye yazmıştı.[3] 1524'e gelindiğinde tapınağın durduğu alan bir yıkım yeriydi; İspanyollar harap saraylarda kamp kurarken, zincire vurulmuş Meksikalı tutuklu grupları, fatihlerin tuhaf mimarisine yer açmak için enkazı temizliyordu. Ne zaman bir Aztek taş imajı ortaya çıksa, marangozlara paramparça etmeleri söylenirdi, ama bazen de, İspanyolların sırtları dönükken, eski tanrılarını hâlâ ölüm ve ateş kokan, su içindeki molozların dibine yeniden gömebilirlerdi. Bir mil ötede, Azteklerin sonuna kadar savaşmış olduğu Tlatelolco'da, İspanyollar Santiago'ya, Huitzilopochtl'yi yenen savaş tanrısına, bir kilise inşa etmeye çoktan başlamıştı. Bunlar, Avrupa'nın yapmaya niyetli olduğu kültürel dönüşümlerin yalnızca dış işaretleriydi.

Önce Hıristiyanlar konuşarak Hakikat'i getirdiklerini ve Mezoamerika tanrılarının şeytanın gönderdiği iblisler olduğunu söylediler. Pederlerin konuşması bitince, bir Meksikalı soylu ayağa kalktı ve "nezaket ve incelikle" cevap verdi.

Bize rehberlik edenler vardır.
Bizi yönetenler,
Bizi gözetenler,
Adak adayanlar ve tütsüyü yakanlar;
Quetzalcoatl rahipleri derler onlara,
Saygımızı nasıl sunacağımızı öğretirler tanrılarımıza,
Hizmet ettiğimiz, kanatlarla kuyrukların hizmet ettiği gibi kuşlara.
Duaları bilmesi gereken onlardır...
Görenlerdir onlar, gözleyendir,
Semaların düzenli ilerleyişini,
Işığın karanlıktan nasıl ayrıldığını.

3- Díaz 1963: 239.

Okuyan onlardır, okuduklarını anlatan onlardır,
Kitap sayfalarını gürültüyle çevirenlerdir.
Avuçlarında kırmızı mürekkep, kara mürekkep olanlar onlardır,
Ve resimler olan;
Bize yol gösterirler, rehberlik ederler, yolu gösterirler bize.
Yılın nasıl doğduğunu[4] ve sayıldığını düzenlerler,
Günlerin ve kaderlerin sayısının, on iki devrinin
Seyrinde gitmesini.
Onların işidir bu;
Tanrılardan söz eden onlardır.[5]

Bu yorumlar, Hıristiyanlara cevap vermek için öne çıkan rahipleri tanıtmaya hizmet etti. Aztek rahipleriyle ilgili zihnimizdeki görüntü pek hoş bir görüntü değildir: Bernal Díaz'a göre, siyah pelerinler içinde netameli figürlerdi, uzun saçları kurban kanıyla keçeleşmişti. Oysa burada bilge ve melankolik figürler olarak, "tanrısallıkla ilgili eski yollarına saygı duyulabileceğini ve duyulması gerektiğini" incelikle anlatan kişiler olarak görünürler.[6]

Dediniz ki biz bilmiyoruz
Tanrı'yı... gökyüzünün ve yeryüzünün.
Dediniz ki tanrılarımız hakiki değil.
Sözünü ettiğiniz yeni bir dünya,
Bununla alt üst olduk,
Bununla huzursuzduk;
Çünkü atalarımız,

4- "Yıl taşıyıcılara" bir gönderme – Mezoamerikan yıllarını başlatan ve adlandıran günler.

5- Metinler İspanyolcaya Meksikalı akademisyen Miguel León-Portilla tarafından çevrilmiştir. Benim çevirim León-Portilla 1980: 23-24'tendir.

6- A.g.y., 24'teki girişten.

Yaşamış olanlar,
Yeryüzü üstünde yaşamış olanlar,
Bu şekilde konuşmazlar asla.
Bize yaşam yollarını verdiler,
Tanrılarımızı hakiki olarak el üstünde tuttular,
Taptılar onlara,
Onur verdiler...
Bize öğrettiler
[Tanrıların] bizi ayakta tuttuğunu:
Yemek içmek için var olan her şeyi,
Yaşamı koruyan her şeyi:
Mısır, fasulye, amaranth* ve adaçayı.
Biz de onlara dönüyoruz
İstemek için yağmur ve su...
Şimdi eski yaşam ilkelerimizi yok mu etmeliyiz?...

Dinleyin [Fransiskenler]:
Halkınıza bir şey dayatmayın
Onlara şanssızlık getirecek,
Onlara felaket getirecek...
Zaten yetmez mi
Hükümetimizi kaybetmemiz,
Bizden alınması,
Paramparça edilmesi...

Cevap verebileceğimiz tek şey bu,
Cevap verebileceğimiz,
Soluğunuza,
Sözlerinize,
Ah, efendilerim.[7]

---

* Rengârenk çiçeklerinden boya yapılabilen, yaprakları ve siyah benekli küçük sarı tohumları yenilebilen, ekmek yapılan, bol lifli ve proteinli bir bitki. (ç.n.)

7- León-Portilla 1980: 25-28

Ama Fransiskenler Meksika'ya yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı'nı kurma niyetiyle gelmişti. Burada, Yeni Dünya'da, diye düşündüler, Hıristiyanlık, Eski Dünya'da yaşadığı zaafların hiçbiri olmadan özgün modelden yeniden şekillendirilebilirdi. Böyle bir mentalitesi olan insanlar dini hoşgörü ricalarından hiç etkilenmezdi elbette.

Bizzat kendisi din dışına düşmenin eşiğine gelmiş olan Aziz Fransisken'in müritleri için hep bir bin yıllık mutluluk çağı vardı. Birçoğu, kurucu azizlerinin, Vahiy'in altıncı çağının mührünü açmış olan kıyamet meleği olduğuna inanıyordu; o zaman İncil tüm dünyada vaaz edilecek, sonra Deccal gelecekti. Fransiskenler Hıristiyanlığın Atlantik'i aniden bir sıçrayışta geçmesini –karanlığın son kaleleri olan Çin ve Japonya'ya yolu açmıştı– milenyumun yaklaştığının kesin bir işareti olarak gördü. V. Charles kehanet edilen dünya imparatoru değil miydi? Tıpkı kuzey Avrupa'nın Lutherci kâfirlerin eline düşmesi gibi, Meksika da Katolikliğin eline düşmemiş miydi? İyi ve kötünün Kıyamet Günü için bir araya gelmesinin işaretleri değil miydi bunlar? Meksikalıların vaftiz edebileceklerinden daha hızlı öldüklerini gözledikçe, Fransiskenler salgın hastalıklarda Tanrı'nın insafını gördüler; bu yeni Hıristiyanları son günlerin dehşetinden korumak için öldürüyordu elbette.[8]

1525 yılbaşında pederleri Meksikalı rahipleri tapınaklarından alarak "şeytana karşı ilk savaşı" başlattılar.[9] Binlerce kişi kitlesel vaftizlerle "dine döndürüldü". On iki pederden biri olan Motolinía, kariyeri boyunca neredeyse yarım milyon kişiyi vaftiz etti.[10] Aztek soyluları Hıristiyan adları aldı, yeni ayinler benimsedi ve çocuklarını Hıristiyan okullarına gön-

---

8- Bkz. Brading 1984: 14-15.

9- Gruzinski 1989: 33.

10- Lafaye 1976: 140.

derdi. Mezoamerika toplumu fraksiyonlara bölündü: gerçekten din değiştirmiş olanlar ve gizlice eskisi gibi ibadet eden gelenekçiler. Bu durum ortaya çıkarsa, gelenekçi olan soylular Engizisyon tarafından yargılanıyor ve halkın gözü önünde yakılıyordu.[11] Yeni din, eskisi kadar kanlı olabilirdi.

Gerçeğin patentinin sadece kendilerinde olduğuna inanmak Meksikalılar için yeni ve tiksindirici bir şeydi, ama bin yıl inanışı öyle değildi. Onlar da her biri kozmik bir kıyametle bitecek, birbirini izleyen çağlar tasavvur ediyorlardı. Böyle bir kıyametin, bir Takvim Devri'nin –Aztek takviminin elli beş yıllık bir çevrimi– tamamlanmasıyla olma olasılığı vardı ve Meksikalılar bundan tıpkı Avrupalıların İsa'dan sonraki 1000. yıldan korktuğu kadar korkuyordu.

Fethin gerçekleştiği Takvim Devri 1507'den 1559'a kadar sürdü. Bir olay olmadan başladı, ama daha sonra Karayip kıyılarından rahatsız edici raporlar, kehanetler ve Quetzalcoatl yılında yabancıların gelişi, kısa süre sonra Moctezuma'nın ölümü, çiçek hastalığı ve büyük şehrin düşüşü geldi. Şimdi bir yandan pederler vaaz verirken, bir yandan da salgın hastalıklar sürüyordu. Efendiler ve yaşlılar öldü; kutsal insanlar diri diri yakıldı. Yabancılar her şeyin en iyisini ele geçirdi: toprak, yiyecek, altın, kızların en güzelleri. Yeni otlar ve mantarlar ekinlere saldırdı; karafatmalar ve fareler pis kokan kanyonlardan kıyıya kaçtı ve ilk kez Mezoamerika şehirlerinde ortaya çıkarken yanlarında öldürücü hastalıklar getirdiler. Öteki yeni hayvanlar –domuzlar, sığır, koyunlar, keçiler– kanallarla tarlaları mahvetti. Birçok Meksikalı'ya göre bu kargaşa, bu Takvim Devri'nin son olacağının, dünyanın sonuna yaklaştıklarının bir işaretiydi.

Dinbilimsel tartışmanın ölçülü, entelektüel havasının ye-

11- Örneğin 1539'da din sapmasından yakılarak öldürülen Carlos Ometochzin. Gruzinski 1989: 34.

rini metafizik başdönmesi aldı. Ne yeni inancı kabul edebilen ne de eskiyi uygulayabilenler arasından peygamberler ve mesihler doğdu. 1533'te Texcoco'da (Üçlü İttifak'tan Cortés'e geçen kıyı kenti) tanrı olduğunu ilan eden Andrés Mixcoatl, halüsinasyon yaratan mantarlar dağıtarak misyonerlere karşı sövüp saymaya başladı.

> Geçmişin işlerinden neden vazgeçiyorsunuz?... Pederlerin tüm söylediklerinin yalan yanlış olduğunu kavramıyor musunuz? Onlar size yardım edecek hiçbir şey getirmediler; bizi tanımıyorlar, biz de onları tanımıyoruz. Babalarımız, dedelerimiz – onlar bu keşişleri tanıyor muydu? Vaaz ettikleri şeyi, sözünü ettiği Tanrı'yı gördüler mi? Görmediler. Tam tersine... biz, biz tanrıların bize verdiklerini yiyoruz; bizi besleyen onlar, bize öğreten onlar ve bize güç veren onlar.[12]

Başka bir peygamber, Martín Okelotl daha da ileriye gitti. Pederleri *tzitzimime* ile özdeşleştirdi: Güneş tutulmaları sırasında ve her Takvim Devri'nin sonunda dünyaya inme tehdidinde bulunan, yıldızlardan gelen iblislerdi bunlar. Diğer bir deyişle, Hıristiyanlar, yeryüzündeki varlıkları bunun gerçekten de son olduğu anlamına gelen kıyamet habercileriydi.

Okelotl 1537'de yakalanıp susturulsa da, düşünceleri kök saldı ve dallanıp budaklandı. Bir kuşak sonra, "yılların bağı" yaklaştıkça –Takvim Devri tamamlandığı sıradaki eşik anı–, üçüncü bir peygamber, dünyanın Kolomb-öncesi döneme benzer bir duruma şiddetle döneceğini vaaz etmeye başladı. Avrupalıların yollarını benimseyenlerin hepsinin üstüne grotesk ve ironik cezalar inecekti.

12- A.g.y., 54.

Atalarımız ne derdi, biliyor musunuz? Yılların bağı gerçekleştiği ve mutlak karanlık çöktüğü zaman, *tzitzimime* aşağıya inecek ve bizi yiyecek ve hiçbir dönüşüm olmayacak. Kim ki... [İspanyol] Tanrı'ya inanır, başka bir şeye dönüşecek. Kim biftek yiyorsa sığır olacak; kim domuz eti yiyorsa domuz olacak... kim kümes hayvanı yiyorsa kümes hayvanı olacak... Hepsi ortadan yok olacak, var olmaktan çıkacak... yaşamlarının süresi, yıllarının sayısı bitmiş olacak.[13]

Ama Avrupa bu şekilde reddedilse de, Meksika'nın istilacılara karşı direnişinin egemen biçimi ikisinin birliği şeklinde olacaktı. Senkretizm –yeni ve eski inançların bir araya gelişi–, fethedilen bir kültürün değerlerinin egemen bir kültür içinde kodlanmasının bir yoludur. Senkretizm, Fransiskenler'in başardıklarını düşünmelerine yol açacaktı – Azteklerin de hayatta kaldıklarını düşünmelerine.

Ölmek için nereye gideceğiz, hâlâ bir hayatımız var mı?
Hâlâ var mı... haz veren bir toprak, Ah Yaşam Veren?
Zarif çiçekler, şarkılar belki de yalnızca burada yeryüzünde.
Cantares Mexicanos, 1560'lar

Nereden geliyoruz? Biz kimiz? Nereye gidiyoruz?
Paul Gauguin, yaklaşık 1896

13- *A.g.y.*, 61-62.

Meksika'nın görkemli Antropoloji Müzesi'ndeki Meksika salonunu ziyaret edenler, yeryüzü tanrıçası Coatlicue'nün, Yılan Etekli Hanım'ın monolit heykelini görmeden edemezler. Batılı gözlere göre tanrıça insanı ezecek ölçüde korkutucudur. Başı iki yılan başından oluşmuştur; burun buruna olan yılan başları, büyük dişleri ve dışarıya fırlamış yarık dilleriyle ona groteski bir hava verir. Tanrıça yürek ve ellerden oluşan bir kolye takar, ucunda bir kafatası vardır; belinde birbirine dolaşmış yılanlardan bir etek vardır, ayaklarıysa kertenkele pençeleriyle yeri kavrar. Bir zamanlar Takvim Taşı'nın ve öteki heykellerin yanında, Tenochtitlan'ın ana meydanında duruyordu.

Yeryüzünün bu örnek güzellikte yaratığını şeytan olarak gören bir din felsefesiyle yetişen bir on altıncı yüzyıl pederinin gözünde, Coatlicue'nün görüntüsü bir kabustu. Ama Azteklere göre Coatlicue hiç de korkunç değildi; sürüngen benzeri vücudu gezegen, yürekler insan yaşamı, eller insanın yeteneğidir, kafatası ise ölüm olmadan hayat olmadığının hatırlatıcısıdır. Tonantzin, yani Anamız da denilen Coatlicue, Quetzalcoatl'ın karısıydı; birlikte gökyüzü çiftini, İkiliği, Ometeotl'u oluşturuyorlardı.

İlk pederler, Anamız'ın ana mabedinin Tepeyacac tepesinde, Mexico City'den kuzeye giden kazıklı yolun sonunda durduğunu fark ettiler. "Sayılamayacak kadar çok insan, yüz konseyden bu tanrıçanın festivalini kutlamaya geldi."[14] 1531'de tam da bu noktada, yıkıntı halindeki tapınağı ziyaret eden Juan Diego –vaftiz edilmiş bir Aztekti– Bakire Meryem'i gördü. Tarih önemlidir, çünkü Meksika'yı silip süpüren ikinci büyük salgına denk düşer. Bakire, Juan'a amcasının çiçek hastalığını iyileştirdiğini söyledi; sonra Juan'ın pelerininin üzerinde mucizevi bir şekilde bir resminin ortaya çıkmasına yol açtı. Yıllar sonra bu

---

14- Lafaye 1976: 211.

mucize, inanmaya fazlasıyla hazır kilise yetkilileri tarafından gerçek olarak kabul edildi. Olay sırasında kuşkular vardı.

> Orada bu tanrıçanın onuruna birçok adak adarlardı... Our Lady of Guadalupe Kilisesi oraya inşa edilince, şimdi de ona Tonantzin diyorlar...
>
> Bu, düzeltilmesi gereken bir şey, çünkü Tanrı'nın Annesi Hanımefendi'mizin adı Tonantzin *değildir.*[15]

Meksikalılar için arada hiç fark yoktu. Guadalupe'lu Hanımefendi'miz kültü büyüdü büyüdü, ta ki Meksika'nın koruyucusu olana kadar. Bugün Nahuatl dili konuşan müritleri ona hâlâ Tonantzin diyor.

New Spain'e gelen pederler, Meksika kültürünü dönüştürmenin tek yolunun onu anlamak olduğunu çok geçmeden kavradılar. Bu amaçla Meksika'nın ilk etnografları oldular. Birçoğu Nahuatl dilini ve Mezoamerika inancının göz korkutucu karmaşıklığını anlamakta güçlük çekiyordu. Ama bir tanesi, Bernardino de Sahagún, bir deha örneği olarak öne çıktı. 1. Kısım'da alıntı yaptığım fetih anlatısı da dahil olmak üzere, birçok erken Aztek kaynağının korunmasını ona borçluyuz. "Doktor," diye yazdı, "hastalığın hangi kaynaktan geldiğini... bilmeden hastaya ilaç tavsiye edemez."[16] Böylece Tlatelolco'daki Fransisken kolejinde yüzlerce hiyeroglif yasa ve bulabileceği kadar "ıslah olmuş" yerli papaz ve soylu topladı. Meksikalıların Nahuatl dilini Roma alfabesine uyarlamasına yardım etti ve onları "insani ve doğal şeylerin yanı sıra putatapar şeyleri de" transkribe etme ve kendi sözleriyle aktarma işine koştu.[17] Sonuçta ortaya Flo-

---

15- Sahagún 1981: 329.

16- Cline 1989: 1.

17- León-Portilla 1969b: 15.

rentine Kodeksi, on iki ciltlik Aztek tarihi, bilimi ve eski zaman bilgileri çıktı. Ama dikkatli gözlerinin altındaki yabancı dünya onu büyülemesine karşın, Sahagún hiçbir zaman aracı haklı çıkaran amacı unutmadı: Aztek kültürünü, onu öldürmek için öğreniyordu.

1550'de V. Charles, tüm Yerlilerin Kastilya dilini öğrenmeleri ve İspanyollaştırılmalar emrini verdi. 1570'lerde Engizisyon yerli dillerinde yeni çalışmalar yapılmasını yasakladı.[18] Nahuatl dilinde malzeme toplamanın ve bunun tamamlayıcısı olarak Katolik metinleri bu dile çevirmenin balayı devri sona erdi. Sahagún imparatorluk buyruklarını kulak arkası etti, ama daha sonra muhbirlerinin çalışmalarını keyfine göre değiştirerek kesti, kelimelerini değiştirdi ve ahlâk konusunda öğütler verdi. Gelecek misyonerler için ham verileri bir tür elkitabı şeklinde kısaltmak istiyordu. Bitirmiş olsaydı herhalde özgün metinleri yok edecek, böylece otantik Aztek sesini susturmuş olacaktı.

Sahagún ve ona benzer başkalarının ilk çalışmaları, Aztek kültürünün belli belirsiz bir rönesansının uyanmasına yardım etti. İşgalden önce doğmuş yaşlılar bu fırsattan yararlanarak Kolomb-öncesi geçmişten, fethin kendisinden ve ardından gelen kaos ve umarsızlık yıllarından olabildiğince çok şeyi kaydettiler. Yazdıkları şeylerin bir kısmı açık sözlüdür; ötekiler kasten belirsiz, bol bol eğretileme, anıştırma ve şiirsel imgelem içerir. Özellikle bir elyazması, 1880'lerde Ulusal Meksika Kütüphanesi'nde yeniden keşfedildiğinden beri akademisyenlerin merakını uyandırmış ve şaşırtmıştır. *Cantares Mexicanos* olarak bilinen bu metin; antik mitoloji, fetihten ağıtlar ve yeni Hıristiyan düzeni üzerine yorumları birleştiren bilmece gibi şarkılar ya da dizeler seçkisidir. Tonantzin-Guadalupe kültü gibi bunun malzemesi de iki kültürü büyük ölçüde birleşti-

---

18- Clinc, 1989: 11, 14.

rir; Dios'u Yaşam Veren'le özdeşleştirir, antik tanrı-krallarla Isa'dan aynı anda söz eder.

Bazı paragraflar açıkça alaycıdır:

> Biz, salt Meksikalı olanlar, denizde hayret etmeye açılmıştık, [Ispanyol] imparator bize komuta ediyordu: Demişti ki: "Gidip kutsal pederi görün."
>
> Demişti ki: "Neye ihtiyacım var? Altın! Herkes boyun eğsin! Tanrı'ya *bol bol* yakarın!"...
>
> Öyle görünüyor ki, renkli mağara evlerin bulunduğu papada [St. Peter's, Roma], bize yaşam veren altın sözler var.[19]

Burada, tam tersine, fetih sonrası hiçbir belirgin etkisi olmayan Nacxitl Topiltzin (Quetzalcoatl'ın başka bir adı) efsanesi var – Toltek kralının Tula kentinden kovulmasını ve doğuya seyahatini anlatan kısım:

> Tollan'da [Tula] kirişli bir ev var. Yılan sütunları hâlâ duruyor. Nacxitl Topiltzin uzaklara giderken orayı terk etti...
>
> Dağların çöküşüne ağlıyorum. Kumların yükselmesinin yasını tutuyorum. Efendim gitti...
>
> Eyvah ağlıyorum, Ah Efendim, Ah Övülen! Evine ne oldu, yağmurun yurduna? Terk ettiğin bu asaletli krallığına ne oldu...?
>
> Gitmeden önce taşa ve ağaca resmedildin, orada, yönetmeye geldiğin Tollan'da. Ah [Quetzalcoatl], adın asla yok edilmeyecek, çünkü kulların ağlıyor.
>
> Sen gitmeden önce turkuvaz bir ev inşa ettin, bir yılan evi, orada, yönetmeye geldiğin Tollan'da. Ah [Quetzalcoatl], adın asla yok edilmeyecek.[20]

19- Bierhorst 1985: 341. (Ikinci konuşma için çelişkiler çıkarıldı ve alıntılar eklendi.)

20- *A.g.y.*, 219-21.

İlk çevirmenler, fetih sonrası "gürültü"yle biraz bozulmuş olsa da, *Cantares*'i bir Aztek şiir derlemesi olarak gördü. Moctezuma ve Texcoco'lu Netzahualcoyotl gibi kralların, bazen birinci tekil şahıs olarak konuştuğunu fark eden çevirmenler, Tudor hükümdarları gibi Aztek hükümdarlarının da boş zamanlarında düzenli olarak aceleyle dizeler yazdığı sonucunu çıkardı.

John Bierhorst bu zor metinlerin yeni çevirilerini yaparak, yeni ve zorlayıcı yorumlar sundu. Bierhorst bu metinleri, ataları çağırmak ve geçmişin görkemini yeniden yaşamak için bir canlanma hareketi üyelerinin bestelediği "hayalet şarkılar" olarak görür. Bu halleriyle, on altıncı yüzyılın ortasından on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar hem Kuzey hem Güney Amerika'yı kapsayan geniş kriz kültleri döngüsüne dahildirler. Peru'nun Hastalık Dansı (1560'lar), Delaware Kehaneti (1760'lar), Düzlük Hayalet Dansları (yaklaşık 1870-1890) ve başka birçok metin, salgın hastalıkların durdurulabileceği, ölülerin tekrar yeryüzüne getirilebileceği ve yerli dünyanın mucizevi şekilde yeniden canlanabileceği gibi umarsız bir inancı paylaşır.

Cantares'in büyük kısmının yazıldığı 1560 ve 1570 yıllarında Aztekler arasında böyle bir hareket için koşullar kuşkusuz mevcuttu. 1568'de New Spain'in yerli halkı yaklaşık 2,6 milyona düşmüştü: Cortés elli yıl önce karaya çıktığında var olan nüfusun belki onda biriydi bu rakam.[21] Böyle bir felaketin psikolojik etkisini hesaplamak olanaksızdır: Meksika kültürü her zaman ölümle fazlasıyla ilgilidir; şimdi yeni ölümler –ana babalar, erkek ve kız kardeşler, çocuklar ve kuzenler bellekte hâlâ tazeydi– yaşayanların sayısının on katıydı.

Şarkılar doğrudan geçmişin kralларına ve savaş kahramanlarına hitap eder adeta. Çoğunlukla çiçek –muhteşem ölüler için standart bir Aztek benzetmesi– olarak bahsedilen bu kişilikler,

---

21- Borah ve Cook'tan alıntı, Meyer ve Sherman 1987: 212'de.

halüsinasyonların tükettiği ya da transa girmiş şarkıcılar aracılığıyla konuşmak üzere yeryüzüne "inmeye" davet edilir. Şarkıcı birkaç yerde "Mantar şarabı içtim," der. Psilosibin mantarlarının tadına bakmış olanlar, morali bozuk, nostaljik Azteklerin üzerindeki etkisini tasavvur edebilirler. Biri, oymalı davulları çalmak, ölmüş krallarını çağırmak ve kazandıkları ya da kaybettikleri çarpışmaları yeniden yaşamak için gece geç vakit kapalı kapılar ardında toplanan hayatta kalmış kişileri –yaşlılar, çiçek hastalığının kör ettikleri, İspanyol kılıcının sakatladıkları– betimler. "Yeryüzü yuvarlanıp gidiyor, tersine dönüyor. Cirit yağmur gibi yağıyor: Bu efendiler yağmur gibi iniyor."[22]

Benzetmeler, küçük işaretler ve tasvirler çok süslü ve karmaşıktır. Yeşim, turkuvaz ve yeşil renk yaşamı simgeler; kuşlar, tıpkı çiçekler gibi, savaşçılar olabilir; Kartallar ve Jaguarlar, Aztek ordusunun şövalye tarzı düzenidir. Aşağıda Moktezuma'ya bir hayalet şarkı var:

> Moktezuma, göklerin varlığı, sen Meksika'da, Tenochtitlan'da şarkı söylüyorsun. Burada, kartal kalabalıkların yok olduğu yerde, senin bilezik evin hâlâ parlıyor – orada babamız Tanrı'nın evinde.
>
> Orada ve o yerde canlandılar, ah! tarlada! Bir an dönerek geldiler, onlar kartallar, ah! soylular...
>
> Adın ve onurun yaşıyor, Ah prens. Prens Tlacahuepan! Ixtlilcuechahuac! Gittin ve ölüm savaşını kazandın.
>
> Gökyüzü şafağı yükseliyor. Kalabalıklar, kuşlar tiz seslerle bağırıyor. Değerli kuğular yaratılıyor. Turkuvaz troupialler* yaratılıyor.
>
> Şanslısın, tebeşir ve tüylerle donatılmışsın. Ah çiçek sarhoşu Moktezuma![23]

22- Bierhorst 1985: 299.

*Venezuella'nın turuncu renkli milli kuşu. (ç.n.)

23- *A.g.y.*, 361.

Quetzalcoatl... Tolteklerin babasıydı ve İspanyolların da,
çünkü onların gelişini ilan etti.
Peder Diego Durán, yaklaşık 1590

Bir yüzyıldan uzun süren nüfus azalışı güç dengesini düzenli olarak İspanyollar lehine kaydırdı. Fethedilen imparatorluk üzerindeki tahakkümleri bu şekilde güçlenen İspanyollar, savaşı kazanmalarına yardım eden yerel müttefikleri görmezden gelme lüksüne sahip oldu. İstilacıların teorik olarak yarı özerk cumhuriyetler olarak tanıdığı, Tlaxcala gibi yerli devletleri, sömürge istismarının ağırlığını hissetti. Güçsüz ama gene de gururlu yöneticileri edebi protestoya sığındı: İspanya kralına sömürü ve ihaneti ayrıntıyla anlatan, Nahuatl dilinde uzun mektuplar yazdılar. Aşağıdaki mektup, Cortés'i yanardağlar arasındaki yürüyüşünde desteklemiş olan şehir-devlet Huejotzingo konseyi tarafından 1560'ta kaleme alınmıştır:

Katolik Kral Hazretleri...

Kullarınız İspanyollar bize ulaştığı ve komutanınız Don Hernando Cortés buraya vardığı zaman... burada New Spain'de tek bir kasaba bile, size öncelikle el uzatma konusunda bizi geçemedi...

Fetihlerine ve savaşmaya başladıkları zaman, biz de onlara yardım etmeye hazırlandık, çünkü... biz de bizzat gittik, biz yönetenler ve tüm soylularımızı ve tüm kullarımızı İspanyollara yardım etmeye getirdik. Yalnızca savaşta yardım etmedik, onlara

ihtiyaç duydukları her şeyi verdik; onları doyurduk ve giydirdik... Onlara İspanyolların [Mexico City göllerinde kullanılan] bot yapmak için kullandığı kereste ve zift verdik...

Hükümdar efendimiz, pederleriniz, Aziz Francis'in on iki oğlunun yanımıza geldiğini de söylüyor ve huzurunuzda ilan ediyoruz... Huejotzingo şehrine girdikleri zaman, özgür irademizle onları onurlandırdık ve saygı gösterdik. Bize birçok tanrıya sapkın inancı bırakmamızı söyledikleri zaman... bunu da yaptık; tapınakları çok isteyerek yok ettik, yıktık ve yaktık... Sessiz sakin aramızda kararlaştırdık ve emrettik; kimse, ne soylular ne halk tabakası, burada New Spain'de herkese yapıldığı gibi, bunun için işkence gördü ya da yakıldı...

Ama şimdi şaşkına dönmüş ve çok korkmuş durumdayız ve soruyoruz, yanlış bir şey mi yaptık, bir şekilde kötü bir davranış da mı bulunduk... ya da yüce Tanrı'ya karşı bir günah mı işledik? [Çünkü] şimdi bu büyük vergi dayatıldı bize, daha önce ödediklerimizden yedi kat fazla... Size bildiriyoruz ki, Huejotzingo kentinizin tamamen yok olması ve ortadan kalkması uzun sürmeyecek, çünkü babalarımız, dedelerimiz ve atalarımız vergi nedir bilmezdi ve kimseye vergi vermediler, ama bağımsızdılar, kullarınızı koruyan biz soylular da artık gerçekten çok yoksuluz. Aramızda artık soyluluk yok; artık halk tabakasına benziyoruz. Onların yediği gibi yiyor, onların giyindiği gibi giyiniyoruz... Babalarımızın, dedelerimizin ve atalarımızın şan ve şerefinin aramızda en küçük bir izi bile yok artık.[24]

Huejotzingo hâlâ durmaktadır; bir keresinde orada, Meksika tarihinin tüm savaşlarını anan bir *fiesta*'ya katılmıştım: Aztekler gibi, İspanyollar gibi, Maximilian'ın Fransızları gibi, Polk'un Amerikalıları gibi, Zapatistalar gibi giyinmiş dansçı-

---

24- Anderson ve ark. 1976: 177-89.

lar vardı. Tüyler, aynalar, tünikler, devasa *sombrero*'lar, sırıtan maskeler takmışlardı; kola şişelerinden *mescal** içiyorlardı; eski ama öldürücü, ağızdan dolma tüfekler taşıyorlar ve bir *gringo*'nun ardında dans ederek, silahlarını adamın kulağının dibinde patlatarak eğleniyorlardı.

Huejotzingo hâlâ durmaktadır, ama 400 yıl önce şehrin efendilerinin ağıt yaktığı süreç uzun zaman önce tamamlandı. Bir zamanlar çeşitli sınıflar ve mesleklerle tabakalara bölünmüş yerli toplumu bugün sadece köylülerden ibaret. Beyazlar eski efendilerin yerini, melezler zanaatkâr ve yazmanların yerini aldı.

Bu durum İspanyol Amerika'sının dört bir yanında yaşandı; aslında sömürgeciliğin uzandığı her yerde yaşanıyor. Ne var ki Meksika'da tek yönlü bir gelişmeden daha fazlasını ifade ediyordu ve alışılmadık sonuçlar doğurdu. Soylu ailelerden çoğu birkaç kuşak içinde köylülerden ayırt edilemez hale gelse de, bazıları beyaz toplumunu içinde asimile oldu ve böylece onu değiştirdi; bir kültür kaynaşması ortaya çıktı. *Creole*'ler (Meksika doğumlu beyazlar) Azteklerden, Azteklerin onlardan aldığı kadar çok şey aldı. *Tortilla*, hindi, acı biber, domates ve çikolatayı Avrupa yemeklerine katılacak ekler olarak değil, bir mutfak olarak lezzetli bulmaya başladılar. İspanyolca Nahuatl dilini bozdu, ama bunu yaparken de epeyce Meksikalaştı. Fetih öncesi tanrılar Katolik cüppeler içinde varlığını sürdürdü. Ayrıca kolayca ayırt edilebilir Meksika estetiği enerjik halk sanatında ve canlı renklere boyanmış mimaride hâlâ yaşamaktadır. Meksika'da –ve yalnızca Meksika'da– boya dükkânının adı, *tlapalería*, yani yerli bir sözcüktür.

İspanyol Amerika'sının öteki yerlerinde kültürler kolay kaynaşmadı. Peru ve Guatemala'daki Avrupalılar, yerli olan

---

*Meksika'da yetişen dikensiz kaktüsten yapılan bir içki. (ç.n.)

her şeyden uzak durdular ve tepeden baktılar; yabancıların yöntemlerinde hayran olunacak çok az şey bulan yerliler, kendileriyle istilacılar arasındaki ayrımları vurguladılar. Bu bölgelerde *mestizo*'lar –ikisi arasında bir yerdeki melezler–, beyazları taklit etme ve yerli yanlarını reddetme eğilimindeydi. Bunun sonucunda, Peru ve Guatemala gibi modern ülkeler yeni uluslar değil, eski İspanyol imparatorluğunun klonlanmış yan ürünüdür; içsel olarak hâlâ fethedenle fethedilen arasında bölünmüştür. Politikacılarıyla aydınları, bazen, Meksika'da gördükleri bir tür *mestizaje*'ye –ırksal ve kültürel kaynaşma– ulaşmaktan söz ederler. Ama genellikle bununla kast ettikleri şey, yerlilerin beyaz yöntemlerini asimile etmesidir, gerçekten ortada buluşmak değil. Ayrıca, tam da yerlilere bir halk olarak soylarının tükenmesinden başka bir şey sunmadıkları için de başarılı olamazlar.

Bu kültürler kaynaşması neden Meksika'da yaşandı da başka yerde yaşanmadı?[25] Bunun nedeni kısmen başkentin aynı kalması, iki toplumu merkezde yakın ilişki içinde olmaya zorlamasıdır. New Spain, İspanya İmparatorluğu tacının mücevheriydi; en iyi kafalar ve yöneticiler Tenochtitlan'a geldi. Ama bunun bir nedeni de, Kastilya ile Meksika'nın birbirinin kurumlarını tanıyabilmesiydi. Her ikisi de tüccarlara, pazarlara, paraya, vergiye ve savaşçı dinlere sahipti; bu unsurlar, İnkalar ve diğer halklar arasında ya bilinmiyor ya da farklı biçimler alıyordu. İspanyollar ile Aztekler uzlaşmaz değildi.

Meksika yönetici sınıfının torunları fatihlerle birleşerek, başkentlerinde oturan yeni imparatorluğun sunduklarını paylaştılar, İspanyol sömürüsünün ağırlığını alt katmanların ve Huejotzingo gibi ücra eyaletlerin üstüne bıraktılar. Fetihten

---

25- Cizvit misyonlarda Guarani sınırlamasından kurtulan Paraguay özel bir vakadır. Bu ülke karakter olarak ezici çoğunlukla melezdir, ama ilk konuşma dili çoğunlukla Guarani'dir.

bir yüzyıl sonra yaşamış olan soylu Chimalpahin, bu yeni ayrıcalıklı Aztekler kuşağının tipik bir örneğiydi. Tam bir Hıristiyan eğitimi almış olsa da, Chimalpahin Meksika geçmişine derin ilgisini korudu. 1620'de "efendilerin, babalarımızın, atalarımızın zamanındaki... eski anlatılardan" bir tarih kitabı olan *Relaciones Originales*'i yazmaya başladı.[26] "Resimlere" –fetih öncesi dönemlerden ailesinde kuşaktan kuşağa geçen kodekslere– açıkça değinir. Kitabının büyük kısmı, bunların hiyerogliften doğrudan alfabetik Nahuatl diline aktarılmasıdır. Betimlediği tablo büyüktür, 2 bin yıldan fazla tarih ve mitoloji bilgisini içerir. Her paragraf –hem Aztek hem de Hıristiyan takvimlerinde belirtilmiş– bir tarihle başlar, ardından olayların kısa bir özeti gelir (fethe yalnızca iki üç sayfa ayırır). Ama bazen kendi gözlemlerini de ekler, bunlar arasında Meksika'daki ırkla ilgili açıklayıcı bir paragraf da vardır.

> İspanya'dan gelen kadınlar... Meksika'dan erkeklerle evlendiler, bundan da *mestizo*'lar çıktı. Aynı şekilde, en saygın bazı Prenslerimizin kızları ve hizmetçi sınıfından bazı genç kadınlar İspanyollardan hamile kaldı ve böylece daha çok *mestizo* doğdu – her gün görülen bir şey.
>
> Bunlardan bazıları karma kökenlerini gizler ve bizden, yerlilerden geldikleri gerçeğini saklı tutarlar... Tam tersine öteki *mestizo*'lar bizi onurlandırırlar ve yerli kandan gelmekle gurur duyarlar... Safkan İspanyol bizden hoşlanır ve bize saygı duyar, bizi gözetir ve adlarımızla alay etmez...
>
> İnsanlığın ve dünyanın başlangıcında yalnızca bir çift olduğunu –ilk babamız Âdem ile ilk annemiz Havva– olduğunu hatırlamalıyız, istisnasız hepimiz onların soyundan geldik; üstelik, insanların üç farklı ırka bölünmesine karşın, hepimiz aynı yeryüzü üzerinde yaşıyoruz.

26- Chimalpahin 1965: 274, 20.

Büyük Efendi Motecuhzoma'nın çocuklarından üçü [*mestizo* doğurdu] ama onlar damarlarında hâlâ Motecuhzoma'dan gelen katışıksız kanı taşıyor.[27]

Chimalpahin'in tarihi, dünyaların soylular düzeyinde buluşmasını yansıtır. Bu buluşma on sekizinci yüzyılda, *creole*'ler ile *mestizo*'lar bir ulusal kimlik sezmeye başlayınca meyvelerini verdi. Sömürge döneminde Meksika Aztekleri bir halk olarak tedricen yok olurken, aynı anda, hem Aztek hem İspanyol olan yeni bir halk acıyla ortaya çıktı.

Meksika'nın *Mexicanos* olma günü olarak 13 Ağustos 1790'u –Cuauhtémoc'un yenilmesinden 269 yıl sonra– seçmekten daha kötüsü de olabilirdi. O gün, Mexico City'nin ana meydanına taş döşeyen işçiler Tonantzin-Coatlicue'nün, Anamız, Yılan Etekli Hanımefendi'nin devasa heykelini ortaya çıkardılar. Aynı yıl daha sonra Takvim Taşı ortaya çıkarıldı. Bulunanlar Meksika'yı hemen harekete geçirdi: Kalabalıklar toplandı ve eski sömürge toplumunun her kesimi, bu eski heykellerden güçlü bir mesaj aldı. Yerliler sessizce atalarının eserlerini düşündü, *mestizo*'lar devrim hayali kurdu ve *criollo* aydınları Meksika'nın geçmişini yeni gözlerle gördü. Çıkan taşlar üzerine kitap yazan bir aydın, "Ben..." dedi, "Amerika yerlilerinin, kâfirlikleri zamanında sanat ve bilimde sahip olduğu geniş bilginin bir kısmını edebiyat dünyasına kazandıracak kadar etkilendim."[28]

İspanyol yetkilileri, tam manasıyla panige kapılarak, heykelleri bir manastıra götürüp yeniden gömdü. Ama taşlarla birlikte ortaya çıkarılan tutku bu kadar kolay defnedilemezdi. Tuhaf ama gene de etkileyici sonuçlarından biri dört yıl sonra

---

27- A.g.y., 274-75.

28- Antonio de León y Gama'dan alıntı, Matos 1988: 24'te.

geldi: Dominikan rahip Servand Teresa de Mier, Guadalupe tapınağında, Havari Aziz Thomas ile Quetzalcoatl'ın aynı olduğunu vaaz etmeye başladı.

Avrupalı dinbilimciler, Kitab-ı Mukaddes'de Amerika'dan hiç söz edilmemesine uzun süredir şaşırıyordu, hatta bundan rahatsız oluyordu. Azteklerin kendi vakayinamelerinde benzer bir kusuru açıklamak zorundaydılar. Neden, diye sordular kendilerine, Quetzalcoatl, kıyamete yol açan barbarların, kendi kehanetinin kılıfı altında gelmesine izin vermişti? Peder Servando, Eski Dünya ile Yeni Dünya arasındaki uçurumun üzerine fantastik bir köprü kurdu: Quetzalcoatl aslında bir Hıristiyandı; Meksika, Tanrı'dan İspanya'dan da önce vahiy almıştı; Tonantzin aslında Bakire Meryem'di. *Bu yüzden* fethin dinsel haklılığı yanlıştı. İlk pederleri dehşete düşüren şeytani din, onların gözleri dışında asla var olmamıştı. Peder Servando, "Tekrarlıyorum," dedi, "her yerde şeytan gören İspanyollar ile misyonerler her şeyi şeytanlaştırdılar... Ben Quetzalcoatl tapınağının girişini oluşturan yılan dişlerinden korkmadan geçiyorum."[29]

Bu dinden sapmaydı; ama aynı zamanda da milliyetçilikti.

29- Lafaye 1976: 195, 197.

Yedi

Mayalar

Zamanla ilgili çizgisel bir görüşe sahip olanlar, döngüsel zaman düşüncesini kavrayamazlar: Ahlâki bir baş dönmesi yaratır bu, çünkü ahlâkları tümüyle neden-sonuca dayalıdır. Zamanla ilgili döngüsel bir görüşe sahip olanlar, dönen tekerleğin izinden başka bir şey olmayan tarihsel zaman geleneğini kolayca kabul edebilir.

John Berger, Pig Earth, 1979

Guatemala'da İspanyol üssüne ilahi bir kırbaç gibi inen yanardağ intikamının, Mayalar için simgesel bir değeri olmuş olabilir, ama onları kurtarması için bir *deus ex machina*'ya* güvenmek niyetinde değillerdi. Aztek soylularının benimsediği kaynaşma çözümünü de kabul edemezlerdi. Mayalar kendi hayatta kalışlarını planlayıp düzenlemeye kararlıydılar. Zamanın muazzam enginliğinin ve kendi tarihlerinin yüzlerle değil

*Bir bunalımı çözmek için dışarıdan müdahale. (ç.n.)

bin yıllarla ölçüldüğünün farkında olan Mayalar, Tolteklerden ve ötekilerden daha uzun yaşadıkları gibi, İspanyollardan da uzun yaşamaya hazırdılar. Daha önce de olduğu gibi, Mayalar muazzam kültürün unsurlarını aldılar, ama onlarla birleşmediler. On altıncı yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar Avrupalıları olabildiğince görmezden geldiler, ancak kaçınılmaz olunca onlarla bağdaştılar, onlardan kullanabilecekleri şeyleri aldılar ve iki uygarlık arasındaki beraberlik durumunu kırmakla tehdit edildikleri zaman, bıkıp usanmadan onlarla savaştılar.

Maya direnişi üzerine dünyalarının her bir kısmı için çeşitli bölümler yazılabilir, ama sömürge dönemi Maya kayıtlarının en büyük ve en açıklayıcı kısmı, Yucatán yarımadasından günümüze gelmiştir.

İspanyolların Yucatán'ı fethi ne kolay ne de ödüllü oldu. İlk ciddi girişimi, 1528'de Muhterem Francisco de Montejo yaptı. Doğu kıyısındaki Xel-Ha'nın berrak lagünlerinde bir üs kurdu ve Cortés'i taklit ederek gemilerini yaktı. Ama yiyecek az şey, boyun eğdirilecek az yerli vardı. Yucatec Mayaları en iyi savunmalarının ardına –sınırsız dikenli çalı– geri çekilmekle yetindiler; Rusların kışı kullanması gibi, onlar da bunu istilacılara karşı hep kullandılar. Pusular kurdular, malzemeleri yok ettiler ve kuyuları zehirlediler. Bu şekilde sekiz yıl geçtikten sonra, çileden çıkmış Montejo, kralına şunları yazdı: "Hiç altın keşfedilmedi, üstünlük kazanılabilecek [başka] bir şey de yok. Buranın halkı, bu zamana kadar keşfedilmiş tüm topraklar içinde en utanmazı, en haini; iğrenç araçlar dışında asla bir Hıristiyan öldürmemiş ve hile dışında asla savaş vermemiş bir halk."[1]

Düzgün asfalt yolları, portakal ağaçları ve *tortilla* kokan sakin köyleriyle bugünkü yarımadayı bilenler, dağlardan, nehir-

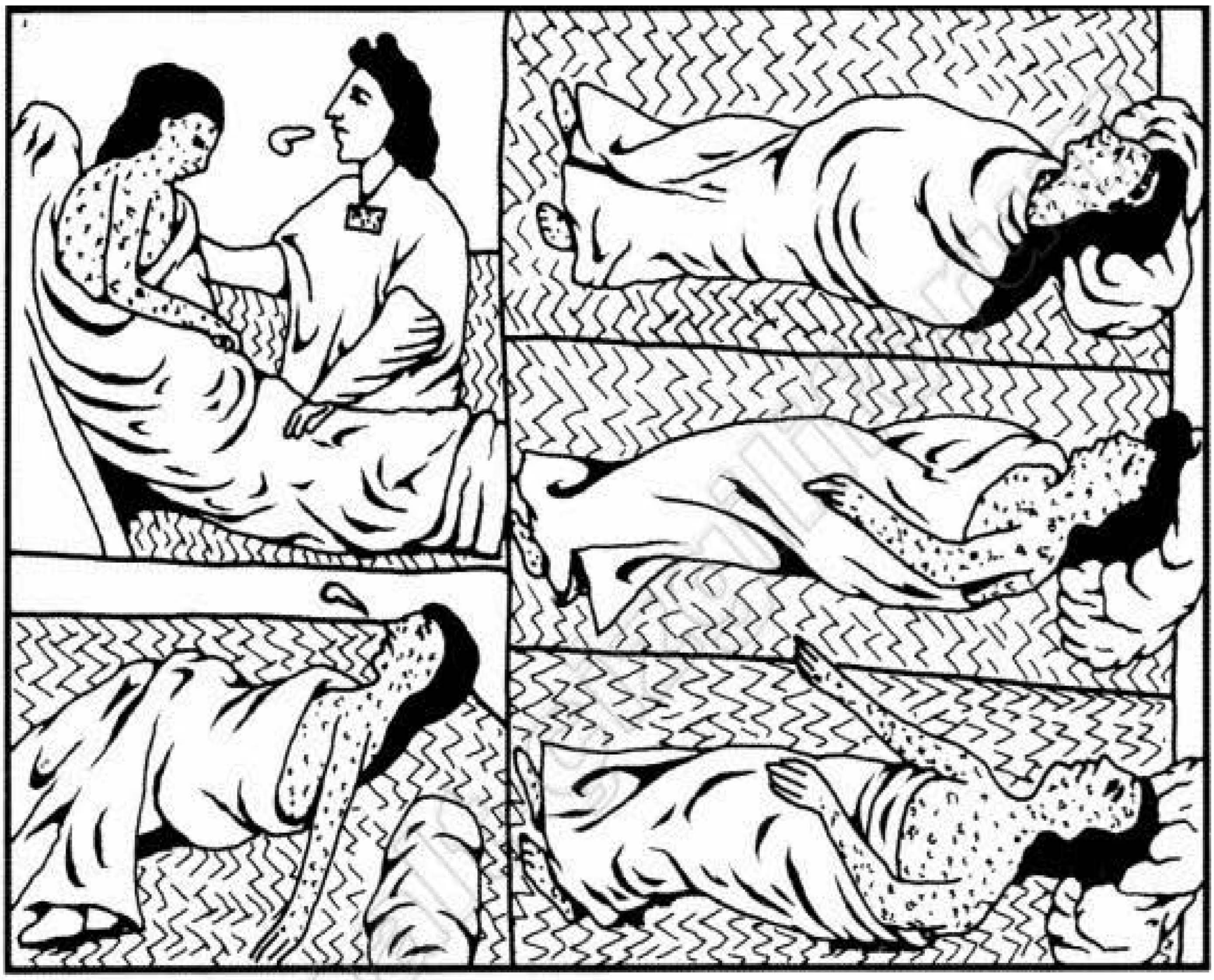

1- Clendinnen 1987: 29'da.

Tanrı Quetzalcoatl, Tüylü Yılan veya Kıymetli İkiz. Aztek heykelciliğinin realizmi ve ikonografiyi bir arada barındıran görkemli bir örneği. (*Musée de l'homme, Paris*)

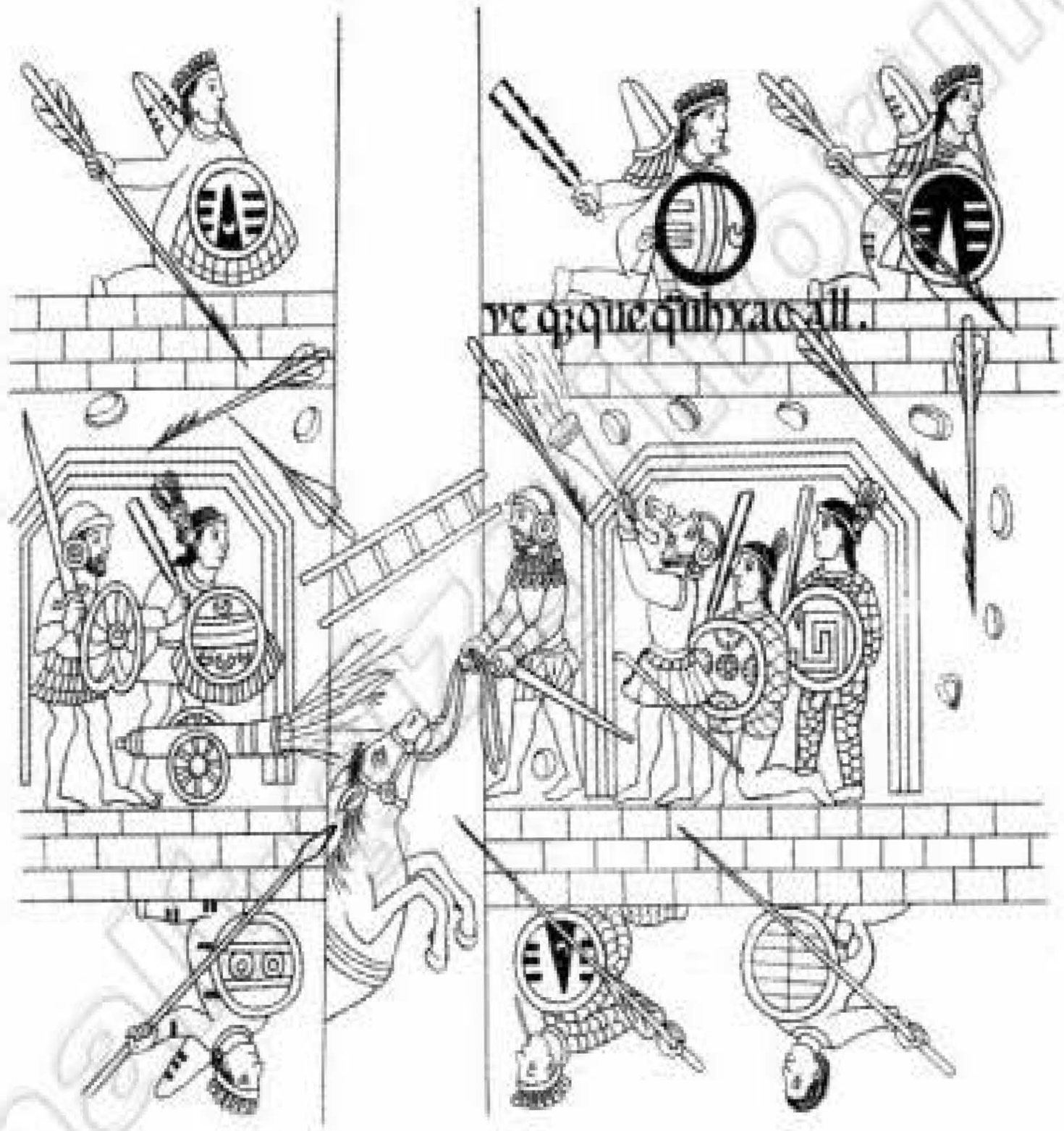
Florentine Kodeksi'nden tekrar çizilmiştir.

1550 yılları civarında, hayatta kalan Aztek yazıcıları tarafından derlenmiş olan Florentine Kodeksi'nde betimlenen çiçek hastaları.

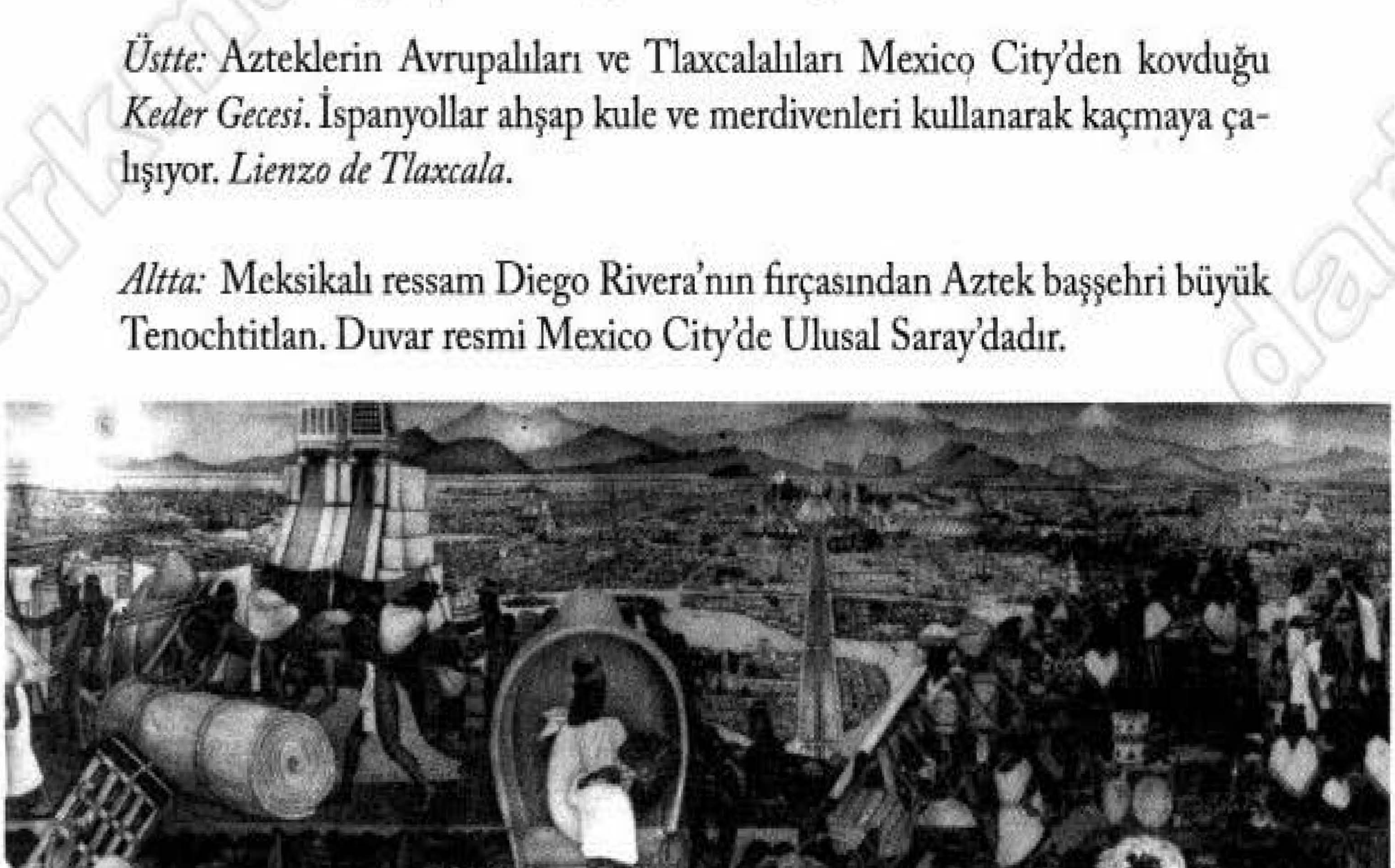

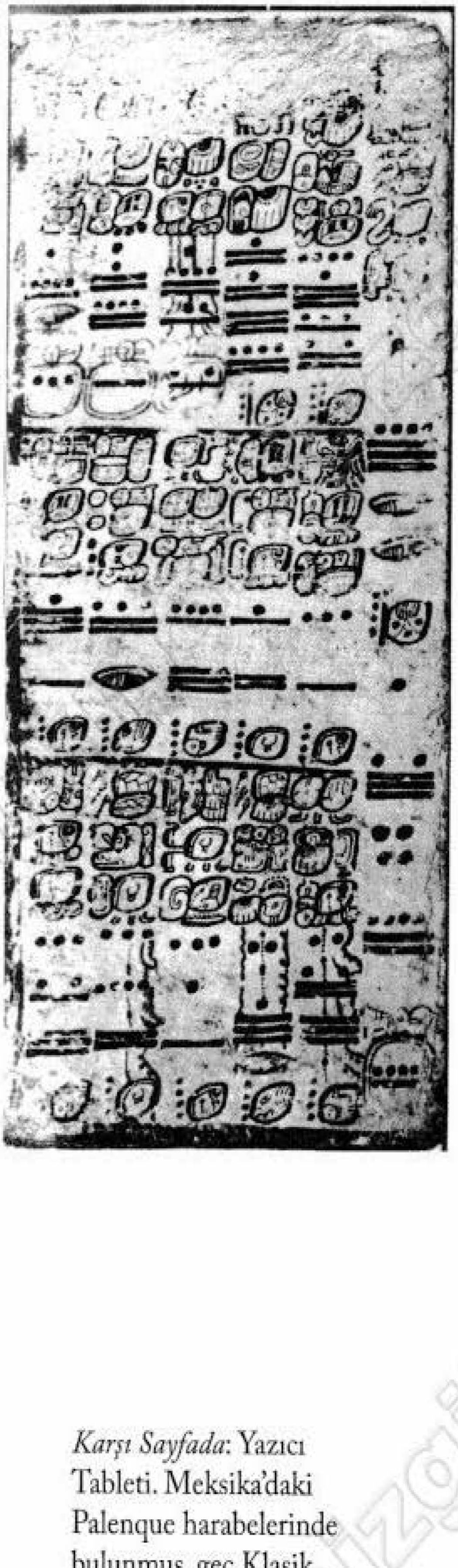
Aztekler Axayacatl'ın sarayında İspanyollara saldırıyor. Tlaxcalalıların İspanyol müttefikleriyle birlikte savaşlarını gösteren, 1550'lerde yapılmış piktografik bir kayıt olan *Lienzo de Tlaxcala*'dan alınmıştır.

Üstte: Azteklerin Avrupalıları ve Tlaxcalalıları Mexico City'den kovduğu *Keder Gecesi*. İspanyollar ahşap kule ve merdivenleri kullanarak kaçmaya çalışıyor. *Lienzo de Tlaxcala*.

Altta: Meksikalı ressam Diego Rivera'nın fırçasından Aztek başşehri büyük Tenochtitlan. Duvar resmi Mexico City'de Ulusal Saray'dadır.

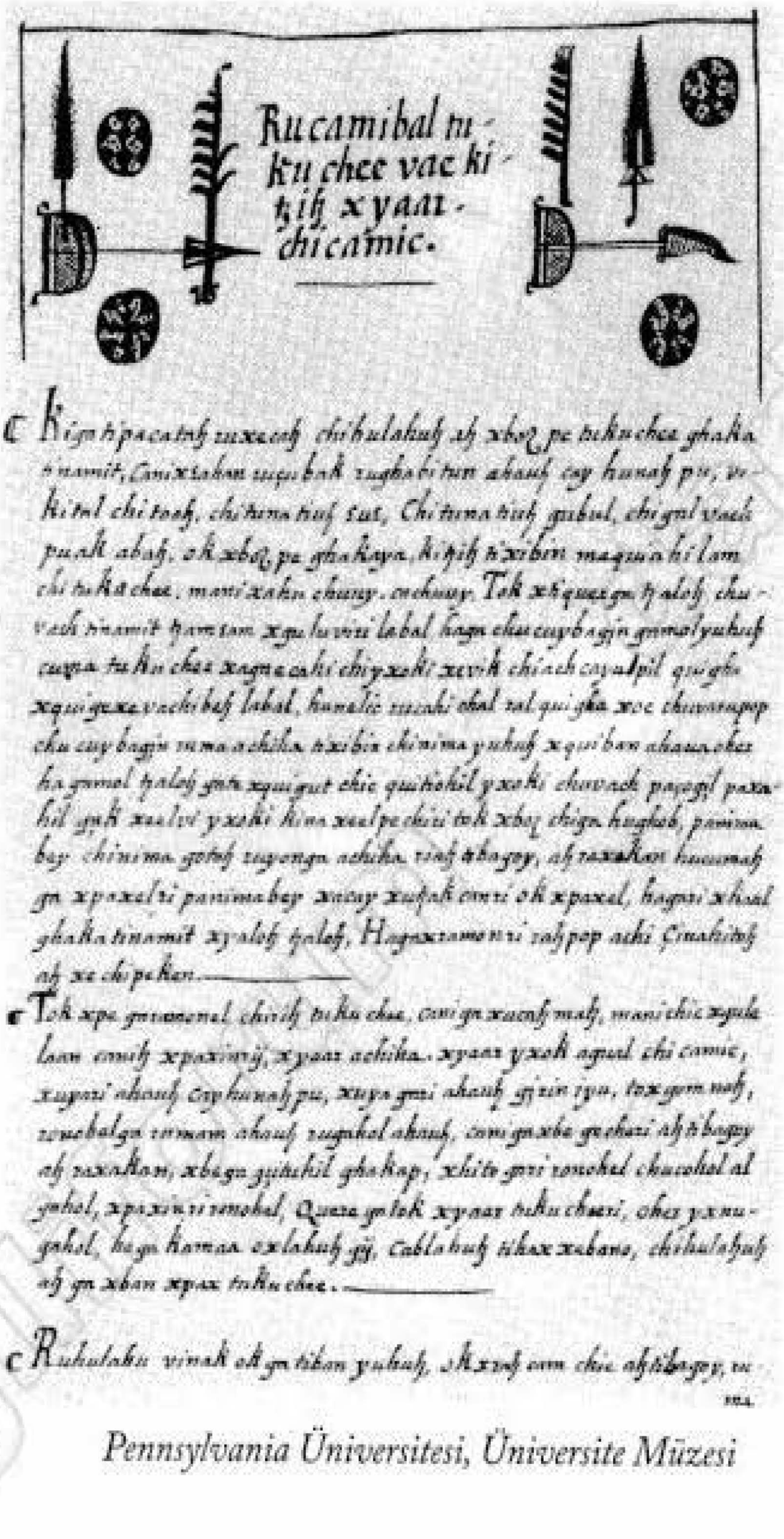

Peabody Arkeoloji ve Etnoloji Müzesi, Harvard Üniversitesi

Solda: Kolomb öncesinden günümüze kalan dört Maya kitabından biri olan Dresden Kodeksi'nden bir sayfa. Hiyeroglif elyazması. Venüs'ün hareketiyle ilgili şaşırtıcı kesinlikte hesaplamalar içerir.

1550-1604 yılları arasında Roma alfabesi kullanılarak Cakchiquel Maya dilinde yazılmış *Cakchiquellerin Vakayinamesi*'nden bir sayfa.

Pennsylvania Üniversitesi, Üniversite Müzesi

Karşı Sayfada: Yazıcı Tableti. Meksika'daki Palenque harabelerinde bulunmuş, geç Klasik Dönem'e (MS 600-900) ait bir Maya kabartması.

Guatemala'nın dağlık kısmındaki Nebaj'da Ixil Maya kadınları ve bir ABD askeri danışmanı. Fotoğraf, süren iç savaşın en berbat yıllarından biri olan 1982'de çekilmiştir.

İnka bağımsız devletinin son kralı Tupa Amaru'nun, amcası Atawallpa'nın Pizarro tarafından tahttan indirilişinden kırk yıl sonra, 1572'de yakalanışı. Yerli vakanüvis Felipe Waman Puma tarafından çizilmiştir, ykş. 1600.

Altta: Birkaç hafta sonra İnka başşehri Cusco'da Tupa Amaru'nun kafasının kesilişi. Bu olaydan, kesilen kafadan yeni bir vücut büyüyeceği ve İnka kralının zafer içinde döneceği şeklindeki modern inanç doğmuştur.

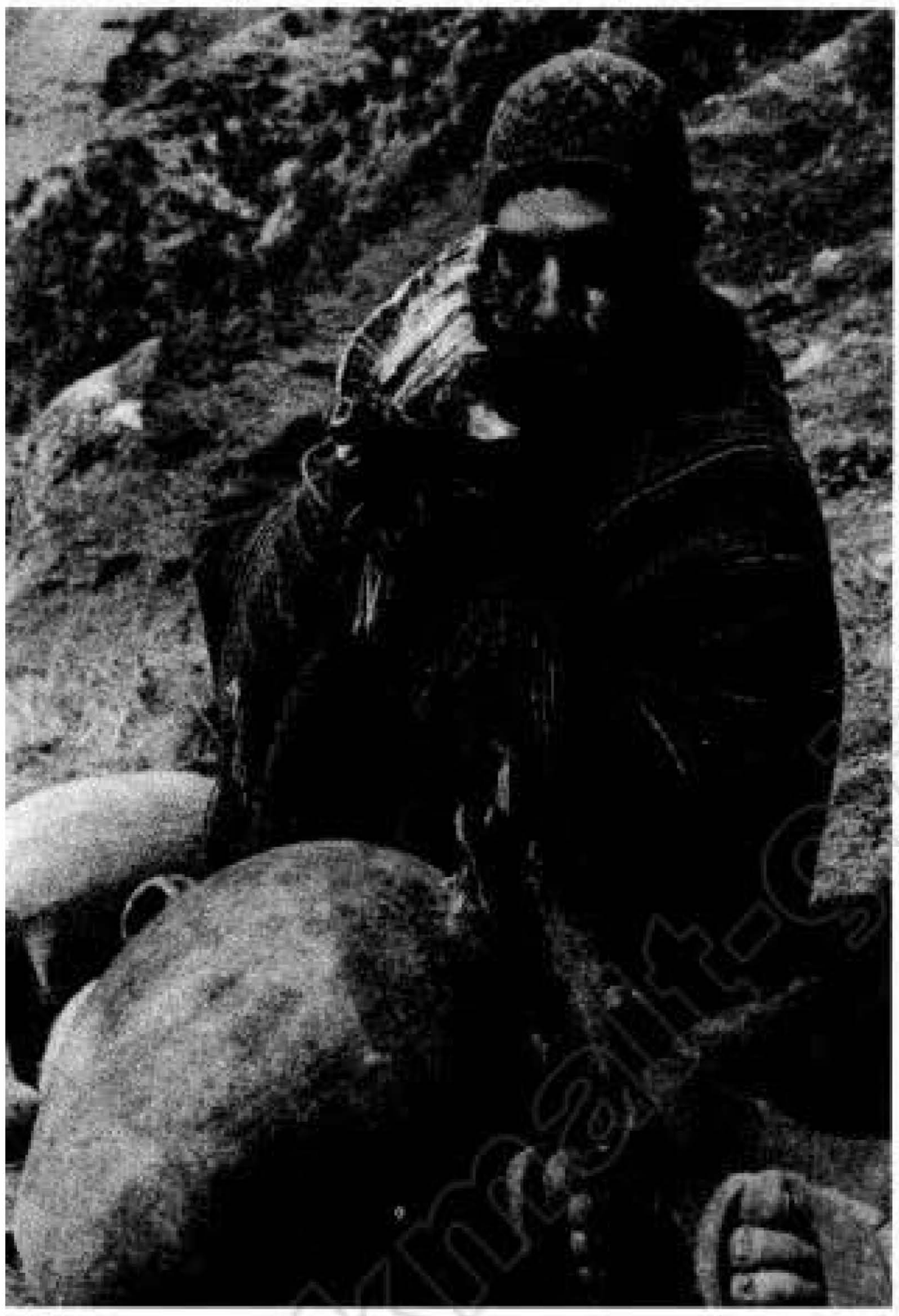

Kolomb-öncesi döneme ait giysiler içinde sömürge döneminden bir soyl kadın. Resim, on yedinci ya da on sekizinci yüzyılda Cusco'da yapılmıştı Portre Cusco Arkeoloji Müzesi'ndedir.

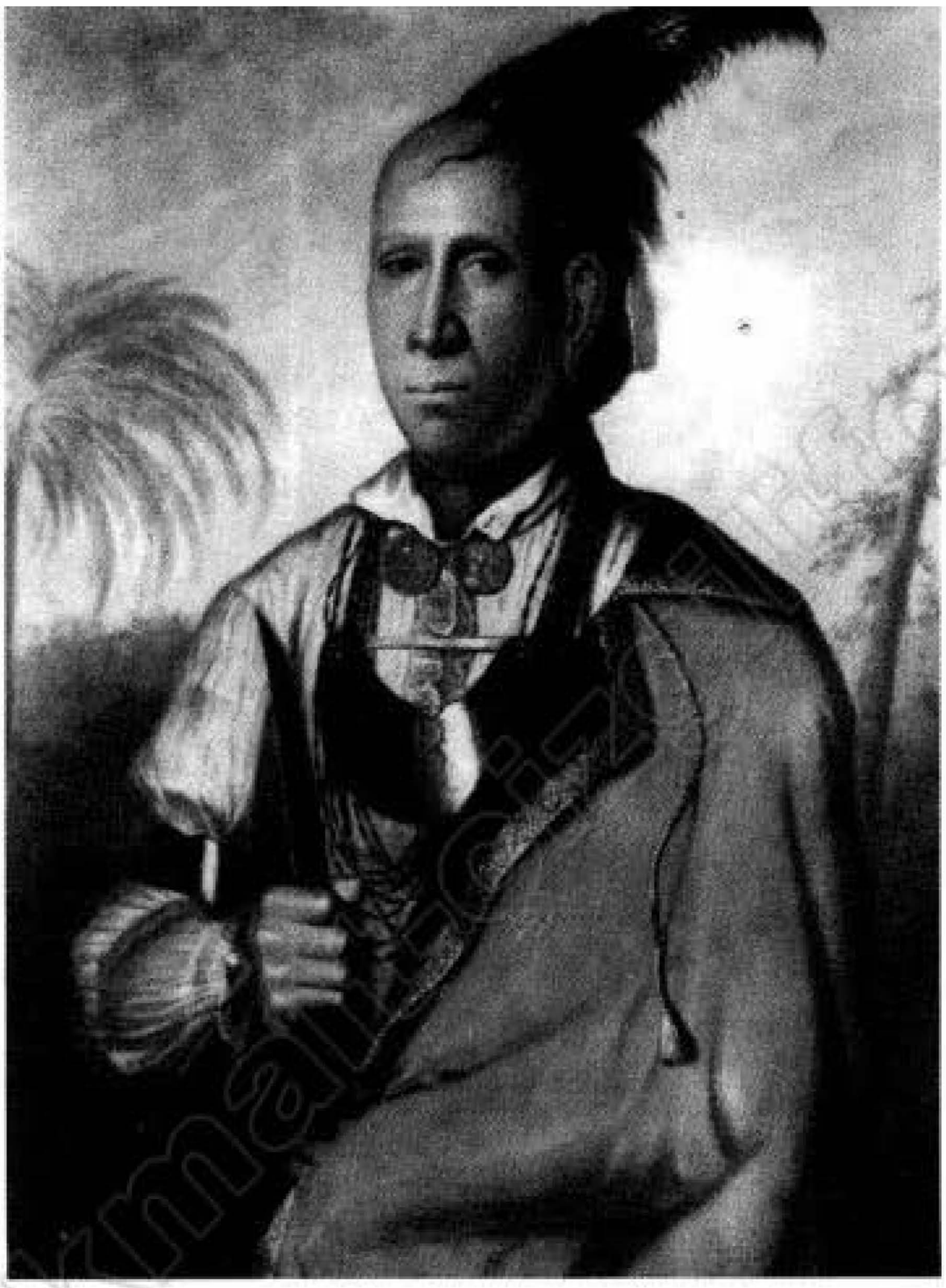
Aynı dönemden soylu bir erkek. 1572'de kafası kesilen kralın soyundan gelen, II. Tupa Amaru yönetimindeki geç dönem İnkaları, 1572 yılında İspanya yönetimini alaşağı etmeye çalışmışlardır.

1780 isyanından sonra İspanyolların And kültürünü yok etme çabalarına rağmen, İnkaların torunları hâlâ dağlarda "geçmişlerinin keder dolu anılarını canlandırmak için" konka boruları çalmaktadır.

Bugün Cusco: Eski bir İnka sarayının duvarları önünde bir hamal.

Thomas Gilcrease Enstitüsü

Çeroki şefi Cunne Shote. Resim, 1762'de Adamöldüren Ostenaco ile İngiltere'yi ziyaretleri sırasında yapılmıştır.

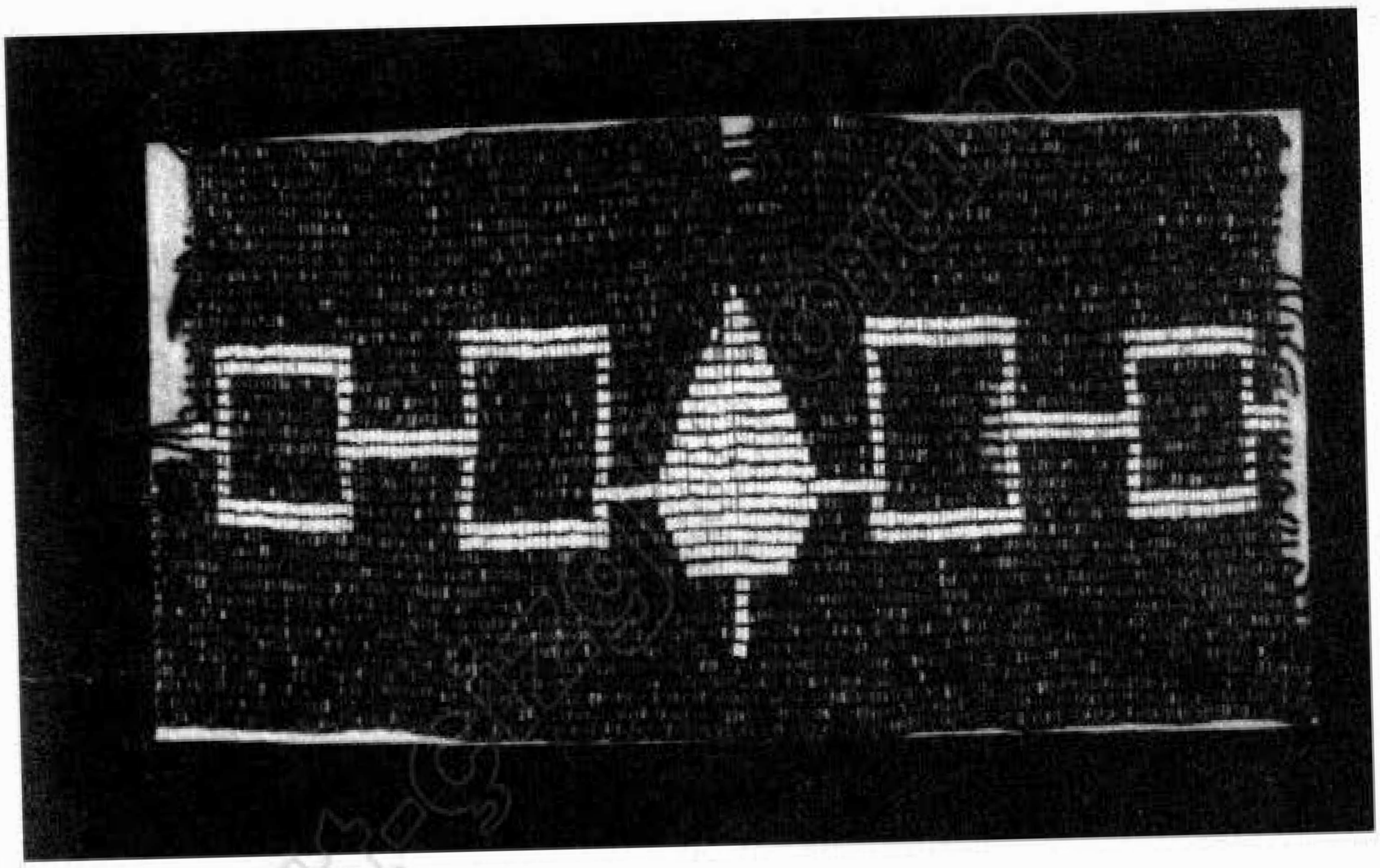

Thomas Gilcrease Enstitüsü

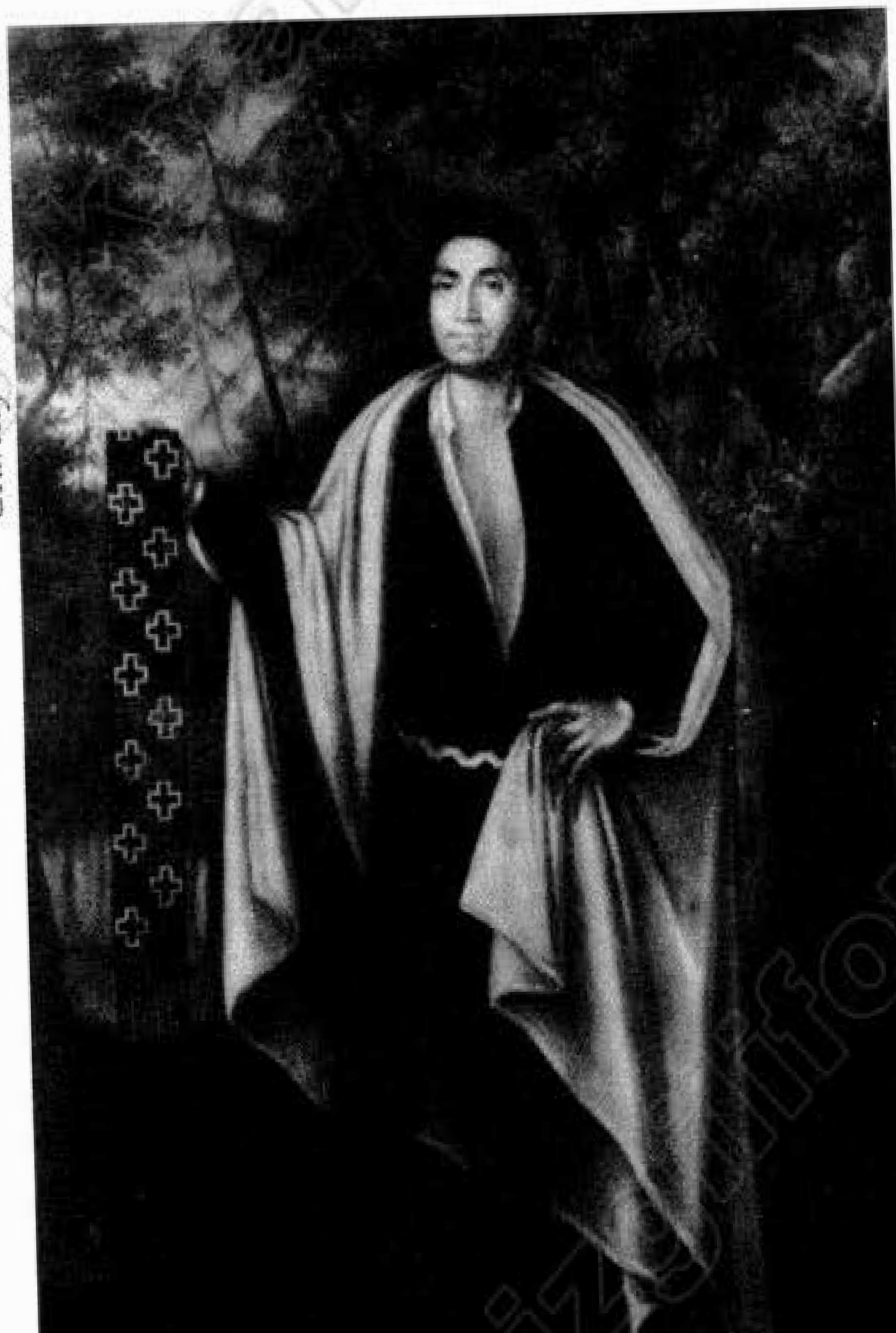
Şef George Lowrey. 1820'lerde George Catlin tarafından yapılmıştır.

1803'lerde eski Çeroki Yurdu'nda Şef Vann tarafından yaptırılan güzel bir ev.

Çeroki Kız Yüksekokulu'ndaki öğrenciler. 1838'de bugün Oklahoma olan yere sürülmelerinden sonra Çeroki Ulusu tarafından inşa edilmiştir.

New York Devlet Müzesi

Courtesy Kanada Ulusal Arşivi

Üstte: Kolomb-öncesi dönemde Beş Ulus Konfederasyonu'nun kuruluşunu belgeleyen Hiawatha Wampum Kemeri. Ortadaki çam ağacı Onondaga ulusunu temsil eder; dört halka ise batıda Seneca ve Cayuga uluslarını, doğuda Oneida ve Mohawk uluslarını temsil eder. Bugün bu sembol Iroquoi bayrağının sembolüdür.

Solda: Mohawk lideri Hendrick. Londra'da Kraliçe Anne'ı ziyaret eden dört Iroquois liderinden biri.

Karşı Sayfada: 1710'da Londra'yı ziyaret eden, o da bir Mohawk olan Brant. Kraliçe, John Verelst'i bu kayda değer portreleri yapma işiyle görevlendirmişti.

Thayendanegea yahut Joseph Brant. Muhtemelen, Kraliçe Anne'ı ziyaret eden Brant'ın torunu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda İngiltere'den taraf olarak Irquoi Konfederasyonu'nu böldü.

Smithsonian Enstitüsü

Smithsonian Enstitüsü

Brant'ın rakibi Sagoyewatha yahut Kırmızı Ceket. Hıristiyan misyonerlerin kafasını karıştıran büyük Seneca hatibi.

Canapress Photo Service / Tom Hanson

1990'da Quebec Oka'da Mohawk direnişi: Ters çevrilmiş bir polis arabasının üstünde muzaffer bir Mohawk.

lerden ve göllerden yoksun bu gözenekli kireçtaşı levhanın, İspanyol kralına neden bu kadar çok sorun yarattığını anlamakta güçlük çekebilir. Ama Maya yolları sandaletli ayaklar için yapılmıştı, süvari için değil: Taş yüzey atların nallarını yıpratıyordu; çalılar biniciyi çok hırpalıyor, ama hiç gölge sağlamıyordu; ne pınar vardı, ne kanal ne de gölet. Su mağaralarda ve çukurlarda saklıydı: Mayaların yardımı olmadan suyu bulmak zor, çıkarıp kullanmak daha da zordu. Askerler zırhları içinde terliyordu; atlar susuzluktan yere yıkılıyordu. En kötüsü de, hiçbir ödül yoktu. Yucatán'ın Klasik döneme tarihlenen muhteşem şehirleri –Chichén Itzá, Uxmal, Tiho ve ötekiler– olmasına karşın, yoksul bir ülkeydi; ele geçirilecek hiç altın yoktu ve tekdüze karstda hiç maden olmayabilirdi. Toprak bile cimriydi: Kayalar üzerinde ince bir kırmızı toprak örtüsünden ibaretti. Bu topraktan fışkıran çalılar geyik avcılarına, arıcılara ve mısır yetiştiricilerine yaşam olanağı sunuyordu, ama geleceğin *hacendado*'larına* sunmuyordu.

Peru'yla ilgili söylenti yayılınca, Yucatán'daki tüm *conquistador*'lar And Dağları'nın zenginliklerine koştu. Mayalar, İspanyollara horgörüyle verdikleri adla, "kışta yiyicilerini" bir daha görmeyeceklerini sandılar. Ama Avrupa'nın görünmeyen müttefikleri –önce hastalık, sonra sayısız çiftçinin ölmesinin neden olduğu kıtlık– yarımadada vuruşmaya devam etti. Ilımlı tahminlere göre, nüfus 1520 ile 1547 arasında 800 binden 250 bine düştü.[2]

Başka yerlerde de servet edinemeyen İspanyollar en sonunda Yucatán'a geri dönerken, hiç değilse yerli krallarını yerinden edip Mayaların kaynaklarından tembelce yaşayabileceklerini düşünüyorlardı. 1542'de Montejos, Tiho ya da Ichca-

---

*İspanyolca'da çiftlik sahibi. (ç.n.)

2- Bkz. Clendinnen 1987: 36 ve n.23, 212.

anziho adlı klasik dōneme ait bir şehrin boş binaları arasında bir Ispanyol başkenti kurdu ve Ispanya'daki bir Roma şehri yıkıntılarından esinlenerek oraya Mérida adını verdi.[3] Oradan yarımadanın büyük kısmı üzerinde, ama hiçbir zaman hepsi üzerinde değil, denetim kurdular.

1545 yılında bir Maya vakayinamesi şöyle der: "Hıristiyanlık, ellerinde kurtarıcımız İsa Mesih'i sıkı sıkı tutarak gelen Aziz Francis tarikatından pederlerle birlikte başladı."[4]

Dōrt yıl sonra, Diego de Landa adlı ufak tefek, kırılgan bir peder Yucatán'a yeni bir grup Fransiskenle birlikte geldi. Romalı burnu, solgun bir yüzü ve belli belirsiz bir çenesi vardı. Yüzü, elmacık kemiklerinden, dalgalanmayan bir bayrak gibi sarkmıştı ve gōzleri, üzerinde çalışılmış bir dindarlıkla sürekli yere bakıyordu. Yucatán'ın Sahagún'u olmak istiyordu: Maya kültürünün içine sızacak ve şeytani yüreğine kazık sokacak bir adam.

Yarımadada altın ve ōteki madenler olmayabilirdi, ama büyük bir hazinesi vardı: klasik dōnemlerden gelen büyük bir antik bilgi birikimi. Yucatán kasabalarında eski yazıyı okuyup yazabilen papazlar ve bilgeler yaşıyordu. Tarih, mitoloji, ilaç ve arıcılık üzerine makaleler, gezegenlerin yükselişini ve yerini öngören astronomik çizelgeler, tutulmaların zamanları ve şimdi artık yalnızca tahmin edebileceğimiz birçok başka şeyle dolu özel kütüphaneleri vardı.

Anlattıklarına inanılacak olursa, Landa işe iyi başladı. 1550'ler boyunca beyaz taş yollardan kasabadan kasabaya dolaşarak, Maya efendilerinin güvenini kazandı. Efendiler onu bir tanışma ruhuyla dinledi ve ōğrenmek istediği her şeyi anlattı. Ona Maya dilini ōğrettiler, geçmişlerinden ve atalarının başarılarından söz ettiler, hatta çok değerli hiyeroglif elyazma-

---

3- Ichcaanziho, Tiho adının uzun biçimidir; "Gökyüzünden-Doğan-Tiho" anlamına gelir.

4- León-Portilla 1980: 90-92.

larını bile ortaya çıkardılar. Kitaplar hayvan derisinden ya da alçıtaşıyla perdahlanmış kâğıttandı, ama Avrupa kitapları gibi ciltlenmek yerine bir perde panelleri gibi bir araya getirilmişti. Kullanılmadığı zaman jaguar derisinden kabı içinde duran örtülerle katlanan kitaplar yaprak yaprak okunabiliyor ya da altı metre kadar uzunluğunda boydan boya açılabiliyordu. Mayalar, Landa'nın tuhaf kaligrafiyi, sayısal çizelgeleri, çapraşıklığı ve teknik ressamlığı Avrupa'nın hattat odalarında gördükleriyle yarışan çizimleri incelemesine izin verdiler.[5] Bilgiye değer veren Mayalar, başka bir dünyadan gelen bu bilgili adamın geçmişlerini öldürmeye çalışacağından henüz kuşkulanmıyordu.

Yucatec Mayaları, Klasik dönemin Uzun Hesap takvimini bilseler de artık kullanmıyorlardı. Bunun yerine bir *katun* döngüsü, on üç tane yirmi-yıllık dönem ya da "on yıllar" kullanılıyordu. *Katun* tekerleği 260 yılda bir (13 çarpı 20) dönüyordu ve tarih üzerinde döngüsel bir etkisi olduğuna inanılıyordu.[6] Mayalar zamanı bizim gibi, soluk bir geçmişten parlak bir geleceğe doğru, ya da Hıristiyan terimleriyle İsa'nın doğumundan kıyamete doğru ilerleyen düz bir süreç olarak görmüyordu. Gökyüzünü gördükleri gibi, günlerin sürekli ilerleyişinden, gezegen ve yıldızların ağır ritimlerine kadar, ölçekte aşağıya doğru inen ve birbirinin içine geçmiş bir dizi döngü görüyorlardı. Binlerce yıllık gözlem onlara, semavi olayların tekerrür ettiğini öğretmişti: Yeryüzü, ay, güneş, gezegenler, hepsi farklı hızlarda dönüyor, ama zaman aralıkları içinde tekerrür eden örüntüler oluşturuyordu. Newton gibi Mayalar da astronomiyle astroloji arasında ayrım gözetmiyordu. Gökyüzünde zamanın yapısını gördüler ve gökyüzündeki zamanın yeryüzündeki yaşamı yapılandırdığına inandılar. Orada önce-

---

5- Bkz. Clendinnen 1987: 66-71.

6- Bir *katun*'un "yılları" 360 güne yuvarlanır, yani tüm döngü aslında bizim yıllarımızın yaklşık 256.27'sidir.

den işareti olmadan hiçbir büyük olay gerçekleşemez, emsali olmayan hiçbir zafer ya da felaket yoktur ve bunların hiçbiri zaman galerileri içinde yankısız olamazdı.

O gün toz yeryüzünü kaplar,
O gün yeryüzünün üzerinde bir afet vardır,
O gün bir bulut yükselir,
O gün bir dağ yükselir,
O gün güçlü bir erkek toprağı ele geçirir,
O gün durum mahvolmaya başlar,
O gün kırılgan bir yaprak yok olur,
O gün ölen gözler kapanır.[7]

Avrupa zihni sorar, O gün, hangi gün? Geçmişte mi yatıyor, gelecekte mi? Tolteklerin Yucatán'ı istila ettiği gün mü? İspanyolların oraya geldiği gün mü? Kıyamet Günü mü? Dünyanın sonundaki savaş mı? Maya zihnine göre bunların hepsidir.

Mayalar, İspanyol fethini, yaşadıkları ve kurtuldukları öteki işgallerin ışığında gördüler ve bilge adamların bunu önceden söylemiş olduğundan emindiler. Kinikler, bilge adamların bunu önceden bildirmek için bol bol zamanları olduğunu söyleyebilir: Ne de olsa Mayalar 1502'de Kolomb ile karşılaşmışlardı, 1511'de İspanyolları esir almışlar ve barbar arkadaşları hakkında bilgi almak için onları sıkıştırmışlar, Mayalar 1540'lardan önce istilacıları birkaç kez kovmuşlardı. Konu bu değildir. Konu, fethi öngördüklerine inanarak, öbür türlü denetlenemeyecek olaylar üzerinde denetim kurmuş olmalarıdır. Yeni fethi eskilerle ilişkilendirerek, bir kez daha bundan kurtulacaklarına güven tazelediler. Kolomb-öncesi tarihle Kolomb-sonrası tarihi birleştirerek "kehanet tarih" yarattılar, iki amaca hizmet eden benzersiz bir Maya tarzıydı bu: Avrupa iş-

---

7- Brinton (1982)'den alıntı, Roys 1967: 186 not'ta.

galinin güçlü bir mahkûmiyetiydi ve kesintisizliği bir direniş ilanıydı, Maya dünyasının devam edeceğinin garantisiydi.

Bu metinleri içeren belgeler, Chilam Balam Kitapları olarak bilinir, Maya dilinde ama İspanyolca harflerle yazılmıştır. Bunlar, Quiché dilinde *Popol Vuh* ve Cakchiquel dilinde *Annals*'ın Yucatán Maya eşdeğeridir. Ama ötekilerin tersine, fetihten sonraki on yıllar içinde kristalize olan Chilam Balam, on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla uzanan, kopyalanan, tekrar kopyalanan, canlı kitaplardı. İrili ufaklı her Yucatán kasabasında bu kitaptan bir tane vardı: Kısmen İncil, kısmen topluluk sözleşmesi, kısmen almanak, kısmen de vakayinameydi. Bugün bir düzineden fazlası mevcuttur. İçlerinde, ortaçağ duvarlarındaki Yunan heykel parçaları gibi, Engizisyon ateşlerinde yanan Kolomb-öncesi kodekslerden transkripte edilen arkaik metinler vardır. Aynı kaderden kaçınmak için ve Maya bilgeleri sözcük oyunları, benzetmeler ve bilmecelerde kusursuzlaştığı için, Chilam Balam kitapları kasten anlaşılmaması zordur. Bir çevirmen, "Yabancıların anlaması için yazılmamışlardır," diye yazar, "yabancılar da anlamaz."[8] Böyle de olsa, Mayaların Avrupa yönetimine bakışları açıktır.

> Gerçek Tanrı'yla, gerçek *Dios*'la,
> Perişanlığımız da başladı.
> Verginin başlangıcıydı bu,
> kilise görevlerinin başlangıcı...
> insanların ayaklar altında çiğnendiği mücadelenin başlangıcı,
> şiddet kullanarak yapılan soygunun başlangıcı,
> zorunlu borçların başlangıcı,
> sahte tanıklığın dayattığı borçların başlangıcı,
> bireysel çekişmelerin başlangıcı.[9]

8- Edmonson 1982: xiv.

9- Roys 1967: 77-79 (formatta bazı değişiklikler).

Balam, Maya dilinde jaguar anlamına gelir, baş tanrının eşanlamlısıdır, *Chilam* ise bir rahip, sözcü ya da kâhindir; yani Chilam Balam'ı Tanrı'nın sözcüsü ya da Jaguar Peygamber olarak çevirebiliriz. Tabii bir Chilam Balam da yaşamış olabilir, işgalin ilk yıllarını yaşamış ünlü ve etkili bir karakter. Mani (Uxmal'dan fazla uzak olmayan bir kasaba, Yucatán'ın en zarif Klasik dönem harabelerinden biri) kitabına göre, böyle bir adam transa geçti ve fethi şu sözlerle önceden haber verdi:

> Hepiniz zamanın geldiğini biliyorsunuz... halk kadar yöneticiler de acı çekecek. Bu *Katun*'un [yirmi yıllık "onyıl"] simgesi, kırık dişli bir kaplan başı olacak, yüreğine mızrak saplanmış bir tavşan ya da köpek vücudu olacak... Bu zamanlar Mayapan ve Ziyancaan eyaletlerinde ve Yucatán diyeceğimiz bu yarımadada geldiğinde, ölen bir geyik gibi burayı terk edeceksiniz... Ölü Mayaların ve ölü hayvanların büyük sayısı yüzünden yırtıcı kuşlar köylerinizdeki evlerinize girecek... [Toprak] satılacak ve tüm insanlar yerinden edilecek... Başpiskoposa boyun eğerken görüleceksiniz... İsa denilen Gerçek Tanrı'nın izinden gitmek zorunda kalacaksınız... Gökyüzü ve yeryüzü yıldırımlar saçacak, çünkü o zaman, ne yazık ki yöneticilerimizin zamanı sona erecek ve anıtlara yazılmış olanlar gerçekleşecek...
>
> İstilacı yabancılar Ichcaanziho'da yerleşim yerlerini kuracak... Hükümetimiz alaşağı edilecek... her şey yerle bir edilecek ve yok olacak... İspanyolların kayınbiraderi olacaksınız, onların giysilerini, onların şapkalarını giyecek, onların dillerini konuşacaksınız... Kaplan kükreyecek, tuzağa düşmüş geyiğin ölene kadar can çekiştiği duyulacak.[10]

Mayalara göre –*may* insanları, 260 yıllık *katun* döngüsünün

10- Craine ve Reindorp 1979: 65-68, 78, 81, 86-87.

başka bir adıydı– zamanda ustalık siyasal iktidarın kökü̈ydü. *Katun* ölçüleri, Avrupa'nın krallarının ilahi hakkıyla kıyaslanabilir bir mistik otoriteye denk düşüyordu. Ispanyollar öncesi Yucatán'da küçük devletler arasındaki savaş, "*katun*'u oturtma" hakkının paylaşılmasıyla önlenmişti. Bu hak yarımadanın önemli şehir ve kasabaları arasında (Klasik dönemden beri yıkıntı halinde duran birkaçı da dahil olmak üzere) nöbetleşe uygulanıyordu. Teorik olarak her efendi yirmi yıl boyunca kral olurdu. Yerli sistemi her zaman düzgün işlemezdi ve zaman makinesiyle oynayarak yıkılabilirdi. Rakip efendiler rakip takvimler kurar ve bir zamanlar Avrupalıların Paskalya günü üzerine çekiştikleri gibi bu takvimler üzerinde ağır çekişmeler yaşanırdı.

Ispanyol fethi ek kronolojik-siyasal sorunlar getirdi. Yeni istilacıların kendi takvimleri vardı: Mayalara göre biraz kaba ve beceriksiz bir takvimdi bu. Bu yeni hesap sistemi, Maya zamanında "içerilerek" nötralize edilmek zorundaydı. Ispanyol zamanını *katun* döngüsüne uyarlayınca, Mayalar zamanın en sonunda tükeneceğinden emin olabilirlerdi. En iyi olasılıkla, Ispanyollara on üç *katun*'dan birini verdiler. Tuhaftır, bu süre tam tamına Ispanyol imparatorluğunun Yucatán'da hüküm sürdüğü süreye denktir.[11]

Toprakları Tiho kentini de kapsayan Batı Yucatán'ın Xiu hanedanıyla, antik yerleşim yeri Chichén Itzá olan doğudaki Itzá hanedanı arasında uzun süredir devam eden düşmanlık, Ispanyolların işine yaradı. Xiu Hıristiyanlığı hemen kabul etti ve bu dinin "kehanetlerindeki" kaçınılmazlığını vurguladı. Öte yandan Itzá yeni inanca direndi ve yabancı tahakkümünün kötülüklerini vurguladı. Ama Xiu'nun işgalcilerle işbirliği onları Ispanyol sultasının aşırılıklarından koruya-

---

11- Bkz. Wright 1989: 338-39.

madı. Tam tersine, Xiu ailesinin yerleşim yeri olan Mérida ve Maní'deki Fransisken misyonlarına yakınlıkları, onları Diego de Landa'nın yakın takibine maruz bıraktı.

Landa, Maya zamanının niteliğini anlamaya başlar başlamaz mahkûm etti: "Bu *katunlar* ölçüsünü düzenleyen şeytan ise, kendi onuruna düzenlemiş olmalı; bir insan ise, büyük bir putatapar olmalı."[12]

1562'de Landa'nın içinde bir şeyler koptu. Yucatán'da Fransiskenlerin Maya emeğiyle inşa ettiği on iki manastır ve 200 kilise olmasına karşın, Mayaların hiç de iyi Hıristiyanlar olmadığını dehşetle gördü.[13] Maní yakınlarında, içinde "putlar" ve ata kemikleri saklanan bir mağara gün yüzüne çıktı. Yerlilere bunun ne olduğu sorulduğunda, orada bol yağmur, ekin ve av olsun diye ibadet ettiklerini itiraf ettiler.

Yeni din değiştirenlere Engizisyon'un tüm kurallarının uygulanmaması gerekiyordu, ama Landa ve meslektaşları önemsiz kuralların kendileriyle Allah kelâmı arasına girmesine izin vermeyeceklerdi. Onları iş başında gören bir İspanyol'a göre, "[Yerlilerin] ayaklarına büyük taşlar bağlanmasını ve bu şekilde asılı kalmalarını emrettiler... ve daha fazla put olduğunu kabul etmezlerse, orada sallanırken kırbaçlanacaklar ve vücutlarına kaynar balmumu dökülecekti."[14] Böyle bir sorgu altında Mayalar, insan kurban etme de dahil olmak üzere akıllarına gelen her şeyi itiraf ettiler.

Bu itiraflar Landa için gerçekten yeni bir şey miydi? Eğer böyleyse, onun naifliğine ve kibrine şaşırmamak olanaksızdır. Yalnızca yirmi yıl içinde "putataparlığı" yok etmeyi nasıl bekleyebilirdi? Ata kemiklerine saygı gösterdikleri, mısır tar-

---

12- Landa 1982: 104.

13- Clendinnen 1987: 72.

14- *A.g.y.*'de, 1987: 74.

lasının küçük tanrılarını beslediklerı, Klasik dönemin yıkıntı halindeki tapınaklarında tütsü yaktıkları için insanlara nasıl işkence yapabilir ve onları öldürebilirdi? (Mayalar bunları halen yapıyor ve Katolik Kilisesi en sonunda onlara hoşgörü göstermeyi öğrendi.) Itirafların çoğunun yalnızca, acı içindeki insanların sayıklamaları olduğunu nasıl göremezdi?

Landa'nın kurbanları ona yetecek kadar çok put bulmak zorunda kaldı. Antik yerleşim yerleri yağmalandı. Küf tutmuş heykeller ve çamur içindeki kafatasları, kireçleşmiş kaplar ve çürüyen küçük figürler antik tapınaklardan çıkarıldı, mezarlardan kazılarak çıkarıldı, labirent gibi mağaralardan dışarıya çıkarıldı. Bunun asıl amaç olup olmadığını merak ediyor insan: süregelen putataparlığı ortaya çıkarmak yerine, Yucatán'ı geçmişinden, Mayaların büyüklüğünün fiziksel kanıtından arındırmak.

Landa, yalnızca korktuğu şeyleri değil, hayran olduğu şeyleri de yok eden insanlardandı. "Şaşırtıcı yükseklik ve güzellikte" olduğunu düşündüğü Maya binalarının yerle bir edilmesine bizzat tanıklık etti.[15] Yüzlerce hiyeroglif kitabı bizzat ele geçirip ateşe attı.

> Bu insanlar... kitaplarına antik şeyler ve bilimler hakkında yazmak için bazı karakter ve harfleri kullanıyorlar... Bu harflerle yazılmış çok sayıda kitap bulduk ve bunların içinde, hurafeler ve şeytani şeyler dışında bir şey olmadığı için hepsini yaktık, bu da [Mayaları] aşırı alt üst etti ve onlara büyük acı verdi.[16]

Kısacası, Diego de Landa bir başka Halife Ömer'di. Ömer'in Iskenderiye Kütüphanesi'ni şu ürpertici sözlerle mahkûm et-

---

15- Landa 1982: 107.

16- A.g.y., 104-5.

tiği söylenir: "Kitaplarda yazılanlar Tanrı Kitabı'na uygunsa gereksizdir, uygun değilse sakıncalıdır. Bu yüzden bu kitapları yok edin."

Mütevazı mısır yetiştiricisinin yanı sıra soylulara da saldırmaya kararlı olan Landa, Manî'de, Ku Klux Klan'ın bir gün Kutsal Makam'dan ödünç alacağı şapkalar, cüppeler ve öteki eşyalarla birlikte tam bir *auto-da-fé*, yani engizisyon döneminde görülen ateşe atma cezası töreni düzenledi. Maya eşyaları, kitaplar ve kemiklerden oluşan devasa bir yığın ateşe verildi. Haftalar süren "sorgulamadan" zaten zayıf düşmüş, kanlar içindeki tövbekârlar halkın gözü önünde, bazıları ölümüne kamçılandı. Toplam 4.500 Maya işkence gördü ve 158'i sorgu sırasında ya da sonrasında öldü. Sayısız Maya sakat kaldı: Kas dokusu hasar gördü, tendonları kırıldı, eller "kanca gibiydi",[17] zihinsel yaralardan ise hiç söz etmeyelim. 30 kadarı Landa'nın arındırma eyleminden kaçmak için intihar etti.[18]

Peder bu temizlik harekâtını, İspanya'ya güya Maya efendilerinin yazdığı, eylemlerini öven sahte mektuplar göndererek savundu. Yucatán fatihinin adını kendi adına ekleyecek kadar İspanya'ya sadık olan Maya Don Francisco de Montejo Xiu, Kral Philip'e hikâyenin öteki yüzünü yazdı:

> Kutsal Katolik Majesteleri:
>
> Efendimiz Tanrı'nın tek gerçek tanrı olduğunu öğrenerek, körlüğümüzü ve putataparlığımızı terk ederek iyiyi öğrendikten sonra... tasavvur edilebilecek en kötü tarzda bir eziyete maruz kaldık; yıl 62'ydi, bize doktrini öğretme işini üstlenen Fransisken din adamları, tam tersine, bize işkence etmeye başlayarak ellerimizden astılar, acımasızca kırbaçladılar, ayaklarımıza ağır

17- Resmi ifadeden alıntı, Clendinnen 1987: 76'da.

18- *A.g.y.*'da rakamlar.

taşlar astılar, birçoğumuza bocurgatta işkence yaptılar, su işkencesi uyguladılar, bundan birçoğu öldü ya da sakat kaldı.

[Sonra] Dr. Quicada [Yucatán'daki baş Kraliyet görevlisi] işkencecilerimize yardım etmeye gelerek bizim putatapar olduğumuzu ve insan kurban ettiğimizi ve gerçeğe sığmayan birçok başka şey söyledi... Kendimizi acımasız işkencecilerin sakat bıraktığı, birçoğu şimdi ölmüş, mülklerimiz elimizden alınmış görünce ve daha da kötüsü, vaftiz edilenlerimizin, Hıristiyan olarak ölenlerin kemiklerinin topraktan çıkarıldığını görünce, umutsuzluğa kapıldık.

Bununla yetinmeyen [pederler] ve soylu Adaletiniz, Mani'de ciddi bir Engizisyon *auto*'su yaptılar, birçok heykeli ele geçirdiler, birçok ölüyü topraktan çıkardılar ve halkın gözü önünde oraya gömdüler; birçok insanı sekiz on yıl boyunca İspanyollara hizmet edecek köle yaptılar... Birbiri ardına bize hayret ve korku saldılar, çünkü yeni vaftiz edilmiştik ve bilgili olmayınca bunların ne anlama geldiğini bilmiyorduk; halkımızın yanına dönünce de, [pederler] bizi yakalayıp Mérida'daki manastırda hapse attı ve köle gibi zincire vurdu, orada birçoğumuz öldü; bize yakılacağımızı söylediler...

Sonra vali don Luis de Céspedes geldi ve bizi kurtarmak yerine, kızlarımızı ve eşlerimizi, onların ve bizim irademize karşın İspanyollara hizmet etmek üzere alarak sıkıntılarımızı artırdı; bundan o kadar büyük acı çektik ki... çünkü atalarımız, bugün majestelerinin adaletinin yaptığı gibi kullanmak için, asla çocuklarından birini almadı, ne de kocalardan eşlerini aldı...

Diego de Landa, bütün bu kötülüklerin ve sıkıntıların baş yazarı, majestelerinin cinayetleri, soygunları, işkenceleri, köleleştirmeleri ve bize dayatılan öteki zalimce davranışları onayladığını söyleyen [mektuplar yazmıştır]; böyle şeylerin majesteleri kadar Katolik ve bu kadar doğru bir kral hakkında söylenebileceğine hayret ediyoruz...

Bu eyaletin San Francisco din adamları [da], majestelerine ve [Fransisken] tarikatının generaline, peder Diego de Landa'yı ve yanındakileri öven bazı mektuplar yazmıştır... Majestelerinin [mektupların] bizim olmadığını anlamalarını rica ederiz, bu toprakların şefleri olan bizim... İnşallah Peder Diego de Landa ve yanındakiler bize yaptıkları kötülüklerin cezasını çekerler ve dördüncü kuşağa kadar torunlarımız bize dayatılan bu büyük eziyetin tazminatını alırlar.

Tanrı majestelerini korusun... Yucatán'dan, 12 Nisan 1567.[19]

En nihayet Landa'nın yakıp yıkmaları öyle bir huzursuzluk yarattı ki, Yucatán *conquistador*'ları bile yerliler için duydukları üzüntüyü krala ifade ettiler. Landa davranışlarını açıklamak üzere İspanya'ya çağrıldı. Landa oradayken, Mayalar ve toprakları için, nostalji dolu, yapış yapış bir anı kitabı –ünlü *Relation of the Things of Yucatán*– yazdı. Kendini bir biliminsanı, bir uzman, Yeni Dünya'nın sevimli bir öğrencisi, Sahagún gibi öteki Fransiskenlerin eşiti olarak sundu. Ama Landa'nın kitabı kısa, sığ ve yaptıklarına bakılınca güvenilmezdir – yok ettiklerinin eksik bir kataloğundan başka bir şey değildir. *Relación*'un Maya araştırmaları açısından önemi, kitabın niteliği değil, yazarın etnik temizliğinin kapsamının bir ölçüsü olmasıdır.

Yerlilerin ve İspanyolların protesto çığlıklarına karşın, Landa aklandı. 1573'te Yucatán'a piskopos olarak döndü; altı yıl sonra orada öldü.

Mayalar kutsal kodekslerinin kaybolmasına yas tuttular ve hatırlayabildikleri her şeyi Chilam Balam kitaplarına koydular.

19- Landa 1978: 115-17'de (küçük değişikliklerle).

Şimdiki zaman ve geçmiş zaman.
Her ikisi de gelecck zamanda mevcut belki de,
Geçmiş zamanı içeriyordu gelecek zaman da.
T. S. Eliot, "Burnt Norton"

Maya direnişine coğrafya çok yardımcı oldu. Yucatán'ın susuz çalıları, Guatemala'nın bulutlara sarınmış dağları ve Avrupalıların gözünde her iki yerin de "yoksulluğu", istilacıların hâkimiyetini zayıflattı. Bu iki meskun bölge arasında, İspanyolların nadiren sızabildiği eski Maya merkezi Petén bulunur – aralarda Klasik dönem harabelerinin de bulunduğu 7.800 hektarlık yağmur ormanı vardır. Keşif mitinin aksine Avrupalıların yaban ortama hiç ilgileri ya da yetenekleri yoktu; uygarlıkları soyulacak ya da koşuma bağlanacak hiç insanın olmadığı yerlere yayılmadı. Avrupa'nın Amerika kıtasındaki varlığı sanayi çağına kadar tamamen asalak tarzdaydı.

Ama Petén cangılı tümüyle insansız değildi. Küçük gruplar, birkaç Klasik dönem şehrinin yabani bitkilerle kaplı binaları arasında yaşıyordu. Klasik standartlara göre küçük, ama bir iki tapınağıyla övünen bazı yeni kasabalar da vardı. Bunların en büyüğü, Tikal harabelerinden 15 kilometre kadar uzakta olan, uzun bir tatlı su gölündeki bir adada, ormanın tam ortasındaydı. Tayasal, daha doğru bir ifadeyle Tah Itzá olarak anılan bu kasaba, minyatür bir Meksika gibi, kıyı çevresindeki bir uydu köyler dizisine egemendi. Zaman zaman dışarıdan gelen ziyaretlere karşın –1525'te Cortés'inki de dahil olmak

üzere– Kolomb'tan sonra iki yüzyıldan uzun süre özgürlüğünü korudu: Kolomb-öncesi dünyanın yaşayan bir yadigârıydı. Bu nedenle, Landa'nın ateşlerinin gürlüğüne karşın, Sir Isaac Newton 1687'de *Principia*'sını yazdığı sırada, Maya matematikçileri ve astrologları da hâlâ hiyeroglif kitaplarını yazıyorlardı.

Adlarının düşündürdüğü gibi, Tah Itzá yöneticileri, yarımadanın kuzeydoğusundaki büyük Toltek-Maya kenti Chichén Itzá'yı inşa edenlerle yakın akrabaydı. Itzá, Chilam Balam kitaplarında çok geçer, yazarın sempatisine göre ya kahramanlar ya da eşkıyalar olarak resmedilir. Büyük olasılıkla Körfez kıyısı kökenli olan bu halk da, Klasik dönemin çöküşünden sonraki kargaşa yıllarında Yucatán'ı istila etmişti. Ama bir zamanlar kendileri yabancı olmalarına, Yucatán Maya dilini kötü konuşmalarına ve kuşkulu takvim değişikliği uygulamalarına gömülmelerine karşın, Itzálar daha sonra herkes kadar Maya ve Ispanya'ya karşı direnişin kahramanları haline geldiler.

Ispanyollar 1540'larda Yucatán'ı istila edince, çok sayıda Itzá güneye göç ederek cangıldaki kuzenlerine katıldı. Sonraki 150 yıl boyunca da, pederlerin ve toprak sahiplerinin eziyetlerini katlanılmaz bulan bütün Mayalar Petén'e kaçabilecekti. Bu yeni cılız kan, özgür devleti canlı tuttu; cangıldaki yaşamı kısa ve sıkıntılı kılan sıtma, sarı humma ve öteki Afrika hastalıklarından doğan kayıpların yerine yenilerini koydu.

Chumayel'in Chilam Balam'ından:

> Yucatán eyaleti ilk kez yabancıların, beyaz adamların istilasına uğradığı zaman, *katun*'ların ve yılların bir kaydı. Diyorlar ki... geldikleri zaman... Katun 11 Ahau'ydu[20]...

Zaclactun kasabasının insansızlaştırılmasından sonraydı,

20- *Katun*'lar bittikleri güne göre adlandırılmışlardır; bu gün de her zaman Ahau, Güneş Efendi'dir, Azteklerin Çiçek gününe eşdeğerdir. Ilgili rakamlar farklılık gösterir.

Kinchil Coba kasabasının insansızlaştırılmasından sonraydı, Chichén Itzá kasabasının insansızlaştırılmasından sonraydı, verildiği adla büyük kasaba Uxmal'ın insansızlaştırılmasından... sonraydı...

Sonra büyük Itzá uzaklara gitti... Yabancılara katılmak istemediler; Hıristiyanlığı arzu etmediler. Vergi ödemek istemediler, amblemleri kuş, değerli taş... jaguar olanlar böyle yaptı... Yılların dört dörtyüzü zaman yaşamlarının sonuydu... Ay tamamdı; yıl tamamdı; gün tamamdı; gece tamamdı; yaşamın soluğu tamamdı.[21]

"Yılların dört dörtyüzü", Klasik dönemden beri kullanılmasa da hatırlanan Eski Hesap takvimin *baktun*'larıdır. (Bir *baktun* yirmi *katun*'a eşittir.) Verilen rakamlar, bizim aritmetiğimize göre, Mayaların inandığı gibi uygarlıklarının hüküm sürdüğü 1.900 yılına eşdeğerdir.[22] Arkeoloji, ilk yüksek piramitlerin MÖ ikinci ve üçüncü yüzyıllarda inşa edildiğini doğrular, yani Chumayel'in Chilam Balam'ı doğruydu. Juan José Hoil adlı bir Maya yazmanın, mevcut bir elyazmasını kopyaladığı 1782 yılında bu bilginin hâlâ doğruluğunu koruyor olması, sömürge dönemi Mayalarının geçmişleriyle ilgili bilgilerinin etkileyici kanıtıdır.[23]

Hoil, kopyalamanın yanı sıra eklemeler de yapıyordu; ilgileri daha dünyevi olsa da, Klasik atalarının Uzun Hesap'ı milyonlarca yıl ileri geri yürütmeleriyle aynı nedenlerle metine katkıda bulunuyordu. "3 Ahau. Ağustos 1766'nın bu 18.

21- Roys 1967: 82-83.

22- Bkz. *a.g.y.* 83 not. Thompson korelasyonu o zamandan beri birçok akademisyen tarafından kabul edilmiştir.

23- Ralph Roys 1928'de Chumayel üzerinde çalışırken, Hoil'in torunlarının izini buldu; bir tanesi Uxmal'da kapıcı, öteki Yucatán Demiryolları'nda fren ustasıydı. Bkz. Roys 1967: 6-8.

gününde bir kasırga oldu," diye yazdı. "Başka bir kasırganın kaç yıl sonra olacağı[nı görmek için] bir kayıt düştüm."[24]

Mayaların kararlılığını güçlendiren zamanla oynama işinin tehlikeleri de vardı. 260-yıllık *katun* döngüsü sömürge döneminde o kadar hipnotik hale geldi ki, ölümcül bir tevekkül yaratabilirdi. Chilam Balam kitaplarında Itzá'nın hep bir Katun 8 Ahau'da köksüzleştiği yazılır. Diğer bir deyişle 260 yılda bir göç ettiler.[25]

> 8 Ahau [672-692?] yılında Chichén Itzá terk edildi...
>
> 8 Ahau [928-948?] yılında Itzá Chakanputun'u terk etti... Itzá'nın ağaçların altına, çalıların altına, asmaların altına, şanssızlıklarına gittiği zaman hep katundu...
>
> 8 Ahau [1185-1204] yılında Itzá erkekleri yurtlarını gene yenilediler... On üç katun katı boyunca orada kaldılar...
>
> 8 Ahau [1441-1661] yılında bir savaş vardı... Kasabaları terk edildi ve [Tayasal'a?] dağıldılar.

Itzá'daki karmaşayla ilgili bu nakarattan sonra, yazar Yucatán'ın fethedildiği ve Hıristiyanlaştırıldığı *katun*'a döner: "11 Ahau [1539-1559], Mayalara... Hıristiyan denildiği *katun* yılının adıydı; tüm eyaletleri Aziz Peter'in ve hüküm süren İspanya Kralı'nın tebaası haline geldi."[26]

Sadece kuzey Yucatán'da kalan Mayalara "Hıristiyan denildi". Tayasal'daki Itzá halkı kesinlikle Hıristiyanlaşmadı. On yedinci yüzyılda dönem dönem cesur pederler, Mérida'dan cangıldaki müstahkem mevkiye uzun ve zor yolculuğa çıktılar; bu yerleri putlarla dolu olarak betimlediler. Bazıları barış-

---

24- A.g.y., 143.

25- Daha kesin olarak bizim yıllarımızı 256,27'si – bkz. yukarıdaki 6. not.

26- Roys 1967: 136-38.

çı vaazlar verdi; ötekiler putataparlık konusunda sövüp saydı; birkaçı iyice ileri gidince kendilerini adak sunağında buldu. Her zaman Can Ek adını taşıyan Itzá kralı her seferinde onlara din değiştirmenin o sırada söz konusu olmadığını söyledi. Ne var ki, bir sonraki Katun 8 Ahau'da –başka ne zaman olabilir– işlerin değişebileceğini ima etti.

Takvim değişiklikleri bir yana bırakılırsa, bir sonraki Katun, 8 Ahau, 1697'de başladı. Bundan kısa süre önce, Can Ek'in yeğenlerinden biri Mérida'ya gitti ve teslim olmayı önerdi. Nedenleri kavramak zordur. Açık ki Tayasal'da farklı fraksiyonlar vardı, bazıları dünyanın geri kalanından yalıtılmış olmaktan usanmıştı. Ama aynı zamanda da öyle görünüyor ki, birçok Itzá daha fazla direnişin yararsız olduğuna, çünkü sonunun kötü olduğuna, çünkü çok korkulan 8 Ahau'nun bir kez daha yaklaştığına inanıyordu. Gökyüzünde görülen ve ölçülen zaman çarkları Maya uygarlığına, tıpkı makine çarklarının bizimkine egemen olduğu gibi egemendi.

Ispanyollar Can Ek'in önerisine acımasız bir tepki göstererek, pazarlık etmek yerine işgal etmeyi seçtiler ve önceki *katun* sona ermeden işgal ettiler. Tayasal ilk saldırıyı püskürtü, ama 1697'de, 8 Ahau'nun başlamasına sadece birkaç ay kala, Yucatán ve Guatemala'dan iki kanatlı bir saldırıya yenik düştü.

Orada o kadar çok "put" bulundu ki, Ispanyol ordusu tam bir günü bu putları kırmakla geçirdi. Kral Can Ek zincirlere vurularak götürüldü.

İlk yöneticiler kasabalarından çıkarılır. Sonra Hıristiyanlık oraya gelecektir...

Eski yöneticilerin soyundan gelenlerin onuru lekelenir ve eziyet çektirilir; bize hayvan muamelesi yapılırken Hıristiyanlaştırılırız. Tanrı'nın yüreğinde üzüntü vardır...

Ah Itzá! Ibadetin boşuna...

Kim peygamber olacak, kitabın kelâmını doğru yorumlayacak rahip kim olacak?[27]

Tayasal düştü, ama zaferin içi boştu. Fatihler ada-kasabaya girdikleri zaman orayı boş buldular; suda savaşarak ölmeyen ada sakinleri anakaraya yüzerek çıkmışlar ve ormanın içinde kaybolmuşlardı. Torunları Petén'in en derin kısımlarında kültür gerillaları haline geldi. Işgal için hedef teşkil etmemek amacıyla, Mayalar yaşamlarını en gerekli olan şeylere indirgeyerek kitaplarını ve heykellerini bıraktılar, taş değil saman evler yaptılar, bir açıklıktan ötekine geçtiler, Klasik dönem harabelerini tapınakları olarak kullandılar. Lacandón olarak bilinen birkaç yüz kişi, modern zamanlara kadar Meksika-Guatemala sınırında bu şekilde yaşadı. Arkeologlar en sonunda Palenque, Yaxchilan ve Bonampak'ın sular damlayan mahzenlerine girdikleri zaman, antik heykellerle rölyeflere koku saçan taze Maya tütsüsünün reçineli kokusunu aldılar.

"Rahip kim olacak?" sorusunu cevap vermek için, bugüne kısa süreliğine gitmek gerekiyor. Bugün uzun yollar Lacandón köylerine ulaşıyor; liderler maun ağacı satmış, pikap kamyonlar satın almış ve Amerikan köktendinciliğinin ağır saldırısı altında birçoğu Evanjelik Hıristiyan olmuş. Ama ben bunları yazarken, yüz kadar kişi meydan okur gibi "kâfir" kalmıştı. Bunları, bu yüzyıldan daha yaşlı bir patriyark yönetiyor. Adı Chan K'in; isminin anlamı Küçük Güneş demek ve kendisi alçakgönüllülükle bu rolü inkâr etse de, birçok kişi onu son Maya rahip-kralı olarak görüyor.

Birkaç yıl önce onu suntadan yapılma, tek odalı evinde ziyaret ettim. Büyük olanı rahibin yarı yaşında, gencinin sırtında

---

27- *A.g.y.*, 112, 148, 169.

bebek olan iki eşi, yağlı kâğıt kaplı eğreti bir masanın üzerinde mısır öğütüyordu. Chan K'in bir hamağa oturmuş, artiritli elinde kocaman bir sigar tutuyordu. Ev yapımı pamukludan Lacandón giysisi giymişti, uzun ve yele gibi saçları omuzlarına gür ve koyu düşüyordu. Kara gözleri canlı, gür kaşlarının altında parlıyordu; Palenque'de yedinci yüzyıl rölyeflerindeki sigara içen yaşlı tanrıyı –ya da Groucho Marx'ı– düşünmemek olanaksızdı.

Chan K'in'in birçok ziyaretçisi var: antropologlar, turistler, geleceğin Castaneda'ları.* İspanyolcayı çok iyi konuşuyor ve Maya tütününün –kutsal bir bitki– kalitesinden, dünyanın kısa olacağına inandığı geleceğine kadar her şey üzerine konuşabilir. Günümüz yaratısının çevresinde öldüğünü görecek kadar uzun yaşamış. Chilam Balam'ın peygamberimsi melankolisiyle, antik takvimlerin önceden anlattığı kıyametin yakın olduğunu düşünüyor.[28]

Chan K'in ve halkı Tayasal'ın mirasçıları olabilir, ama hikâyeleri birçok hikâyeden yalnızca bir tanesidir. Kral Can Ek'in de bir hikâyesi vardı: Doğu Yucatán'daki Itzá topraklarında İspanyol sultasına meydan okumaya devam edecek ideolojik bir mirası içeriyordu bu hikâye. Tayasal yok olsa da, temsil ettiği Maya özgürlüğü ideali o kadar kolay yok edilemedi.

1761'de Mayalar, Chichén Itzá'nın yirmi beş mil kadar uzağındaki Cisteil'de isyan etti. Karizmatik bir lider Jacinto Can Ek adını aldı, yerel kilisede taç giyerek kral oldu ve beyaz istilacıları denize dökme zamanının geldiğini ilan etti.

Saltanatı kısa sürdü. İspanyollar birkaç hafta içinde isyanı bastırdı ve liderini her zamanki coşkuyla infaz etti. Kralın uzuvları kırıldı ve "hâlâ canlıyken eti cımbızlarla parçalandı.

---

*Carlos Castenada, Peru doğumlu bir yazar. Geleneksel Mezoamerika şamanizmi eğitimini anlatan bir dizi kitap yazmıştır. (ç.n.)

28- Bkz. Perera ve Bruca 1982 ve Bruce 1974.

Sonra cesedi yakıldı ve külleri rüzgâra savruldu."[29] Adamlarından sekizi asıldı ve dört parçaya bölündü. Daha önemsiz isyancıların sağ kulağı kesildi.

Cisteil'li Can Ek, İspanyollar için Yucatán fetihlerine tuhaf bir sonsöz olarak görünmüş olmalı. Aslında en başarılı yerli yeniden-fetihlerinin başlangıcını temsil ediyordu: 1847'de başlayan ve yirminci yüzyılda özgür bir Maya devleti kurulana dek süren büyük Coste Savaşı'nın başlangıcıydı bu.

29- Bricker 1981: 75.

Sekiz

İnkalar

Katolik Majesteleri'nin bu anlatıyı neden kaleme aldığımı anlamasını isterim. Vicdanımı rahatlatmak için...
Krallık öyle bir kargaşa içine düştü ki,
bir aşırı uçtan ötekine savruldu.
Mancio Sierra (conquistador), 1589

Francisco Pizarro 1533'te Atawallpa'yı öldürdüğü zaman henüz bir fatih değildi; Inka'nın ölümü bir cinayetler zincirinin doruk noktasıydı yalnızca. Çiçek hastalığı, Tawantinsuyu'nun son büyük imparatoru Wayna Qhapaq'ı öldürmüştü; Atawallpa, rakibi ve kardeşi Waskhar'ı öldürmüştü; Pizarro Atawallpa'yı öldürmüştü. İspanyollar iki buçuk yıldır Peru'daydılar, ama henüz başkenti işgal etmemişlerdi. Cusco soyulup soğana çevrilmişti, ama bunun dışında ancak üç İspanyol'un görmüş olduğu ve hayretler içinde geri döndükleri ücra bir dağ kentiydi.

Cusco, yeryüzünün göbek deliği, güneydoğu Peru'da deniz yüzeyinden 400 metre yukarıda bir vadinin doruğundadır.

Yağmurlu mevsimlerde yeşile boyanan koyu kırmızı tepeler onu Andlar'ın fırtınalarından korur ve 700 metreden daha yüksek büyük doruklar ufukta buzdağları gibi yüzer. Kentin beyaza boyanmış kerpiç duvarları ve terrakota çatıları, bir Ispanyol kasabasına da ait olabilir. Ama ciğerler temiz havaya, gözler de kristal gibi ışığa alışınca, daha sonra eklenen katmanların altında Inka kenti gene görülebilir. Meydanlarda tuhaf ve büyük taş anıtlar oraya otlamaya bırakılmış gibi durur; kusursuz yontma kare taşlardan yapılma uzantılar, cafcaflı kiliselerin çamuru ve molozları arasında durur. Bir duvara Wayna Qhapaq döneminden beri dokunulmamış olabilir; kömür taşları, komşularının baskısını sezmiş gibi desteklenmiş ve sıcaktır; bir diğeri fethin çirkin bir yarası olabilir, yanlış bir araya getirilmiş bir yapboz gibi karmakarışık üst üste yığılmış kesme bloklardır.

Meydanın üstünde, Inkaların en büyük anıtlarını, Saqsawaman, Kral Şahin olarak bilinen kale-tapınağı inşa ettikleri bir burun tepeden bakar.[1] Biri yuvarlak ve basınçlı sifonla akıllıca su verilen üç kule, bir zamanlar şehri doruklardan görüyordu, Bugün ancak temelleri görülebilir, ama tepenin karşı tarafında tüm bir kompleksin kale burçları ayakta kalmıştır – 200 tona kadar ağırlığı olan bloklardan yapılma, bir ucundan ötekine 600 metre, üçlü zigzag teras. Cieza de León her zamanki titizliğiyle, "Bu taşlardan bazıları," diye yazmıştır, "dört metre genişliğinde ve yedi metre yüksekliğindedir... bir öküzden daha ağırdır ve o kadar hassas yerleştirilmişlerdir ki aralarına bir bozuk para sokulamaz... Dünya var olduğu

---

1- Inka dönemlerinde Inti Wasi, Güneş Evi olarak da biliniyordu (şehirdeki güneş tapınağıyla karıştırılmamalıdır, burası Qorikancha, Altın Saray olarak bilinir). Mezoamerika'nın tüylü yılanı gibi "antik Peru'nun ikililiği" de ikili bir hayvan, kuş-kediyle ifade edilir. Cusco'nun planı hem stilize bir pumayı hem de bir şahini temsil ediyordu. Sahsavaman'ın testere dişi gibi görünen terasları hem pumanın çenesi hem de şahinin zikzaklı kuyruğudur.

sürece varlıklarını sürdüreceklerdir."[2] Makul bir genel vali, kralına şunları yazmıştır: "Wayna Qhapaq'ın inşa ettiği... kaleyi gördüm... Şeytan'ın işi olduğunu açıkça gösteren bir şey... çünkü insan gücü ve becerisiyle yapılmış olması olanaksız görünüyor."[3]

Inkalara göre Cusco, imparatorluklarının bir modeliydi. Modern Cusco aynı derecede Peru'nun bir modelidir – eskiye sadık kalmış bir yerli temeli üzerine gelişigüzel yapılmış Avrupa üstyapısı. Aşı hiç tutmadı: Ne zaman deprem Andlar'ı sallasa, Inka binaları sömürge dönemi molozları arasındaki hapishanelerinden yara almamış olarak çıkar. Bu örneği Inkaların torunları da fark etmeden edemedi. Quechua dilinde depremin karşılığı *paçakuti*'dir. *Paça* "dünya" ya da "zaman" anlamına gelir, *kutiy* "devirmek" fiilidir. Deprem sözcüğü aynı zamanda devrim anlamına gelir.

Kasım 1533'te, Cajamarca katliamından tam bir yıl sonra, bir Ispanyol ordusu en sonunda Inka başkentine ulaştı. Merhum Atawallpa'ya sadık güçler yol üzerinde onlarla birkaç kez çarpıştılar, ama başarılı olamadılar. Ispanyolların sayısı yeni gelenlerle birlikte epeyce artmıştı ve ne kadar güneye giderlerse yerel halk onları o kadar gaspçılardan kurtarıcılar olarak görme eğilimindeydi. Cusco'daki ileri görüşlü olmayan birçok kişi, Pizarro'nun müdahalesini kendi iç savaşlarında şanslı bir dönüm noktası olarak gördü. Pizarro yeni bir Inka'ya, Atawallpa'nın alnından çekip alınmış kızıl bir püsküllle taç taktığı zaman çok mutlu oldular.

Kent bir ay süren tantanayla ve ve şaşılacak ölçüde fazla birayla kutlama yaptı. Wayna Qhapaq ve öteki mumyalanmış atalar tahtırevanlar üzerinde sokaklarda geçit yaptı; bunu son

---

2- Cieza de León 1986, 2: 148 (cümlelerin yeri değiştirilmiştir).

3- Francisco de Toledo, 25 Mart 1571, Pardo 1970: 144'te alıntı.

kez açıkça yapmış oldular. (Yüzyıllar sonra bazıları, Katolik azizlerin heykelleri içine saklanmış olarak bulundu, azizler de festival günlerinde sokaklarda taşınıyordu.)

Pizarro'nun kuklası Manku Inka Yupanki'ydi: Wayna Qhapaq'ın küçük oğlu ve Atawallpa'nın üvey kardeşi. Manku'nun hükümdarlığı, kendi oğlu Titu Kusi Yupanki tarafından maharetle kronolojik olarak kaydedilmiştir. Yupanki'nin *Relación*'u Inka gözleriyle fethin ve hemen sonrasının en iyi nakledilmiş tarihi olmakla kalmaz – önde gelen bir karakterin *iki taraftan da* yazdığı tek otobiyografik anlatıdır.[4]

Manku'nun İspanya'ya bağlılık yemini de içeren taç giyme töreninden hemen sonra, İspanyollar aptallık yaparak onu rahatsız etmeye başladılar, saraylarından ve tapınaklarından altın halinde bir 30 milyon dolar daha soydular.[5] Hiçbir Dürer Inka hazinelerini görmedi, ama Pedro Pizarro biraz anlatır:

> Çok ince kumaştan giysiler... tahtlar; yiyecekler; koka yapraklarıyla dolu o kadar çok depo vardı ki... Boncuklardan yapılmış pelerinler vardı... çok yumuşak ve işçiliği görmek harika... Madenler için bakır levyelerin olduğu birçok depo vardı ve çuvalların ve iplerin; gümüş kap ve tabakların bulunduğu depolar... Bir mağarada gümüş ve altından on iki lama vardı, canlıymış gibi ve esas büyüklüğünde... Keşfedilmesi yerlilere büyük acı veren altın bir heykel de vardı, çünkü bu heykelin ilk efendileri [Manku Qhapaq, hanedanlığın kurucusu] olduğunu söylüyorlar.[6]

İktidar tutkusu ve açgözlülükle tutuşan İspanyollar, Manku Inka Yupanki'yi demire vurdular, karısına önünde tecavüz

---

4- Hemming 1983: 18.

5- Ayrıntılar için bkz. *A.g.y.*, 570.

6- Pizarro 1986: 99-101.

ettiler, hatta yüzüne işediler.[7] Inka, tipik And stoacılığıyla, tavrını bozmadı. Buz gibi bir havayla, "Wiraqocha [Tanrı] böyle mi buyuruyor?" diye sordu, "herkesin malını mülkünü ve karılarını zorla almanızı mı buyuruyor? Bizim aramızda böyle bir gelenek yok."[8]

Artık canına tak edince, Manku soylularını ve generallerini topladı ve Titu Kusi'ye göre aşağıdaki konuşmayı yaptı:

> Kardeşlerim ve oğullarım, son birkaç günde sizi buraya, ülkemize gelmiş olan bu yeni türde insanları görebilesiniz diye çağırdım, onlar bu şehirdeki sakallı olanlardır. Bana *wiraqocha*'lar olduklarını söyledikleri ve giysileriyle de öyle göründükleri için, onlara bizzat bana hizmet ettiğiniz gibi hizmet etmenizi ve itaat etmenizi buyurdum... iddia ettikleri gibi Tiqsi Wiraqochan, yani Tanrı tarafından uzaklardan gönderilen değerli insanlar olduklarını düşünüyordum.
>
> Ama her şeyin benim beklediğimin tam tersine döndüğü açıktır, çünkü –bunu biliyorsunuz, kardeşlerim– bu insanlar ülkeme girdiklerinden beri Wiraqocha'nın değil, şeytanın çocukları olduklarını defalarca gösterdiler.[9]

Şimdi olduğu gibi, o zaman da Quechua dilinde beyaz anlamına gelen *wiraqocha* sözcüğü, birçok kişiyi, Inkaların İspanyolları tanrı sandıkları gibi yanlış bir düşünceye itti. Doğrudur, *wiraqocha*, yüce ilah Pachakamaq'ın başka bir adıydı. Bu sözcük "yağ denizi" anlamına gelir ve Yaradan'ın Samanyolu, nem, hayvan yağı, deniz ve beyaz renkle ilişkilerine gönderme yapar. And dünyası, Çin'in *yang* ve *yin*'ine benzeyen, birbirini

---

7- Hemming 1983: 184-85.

8- Titu Kusi 1973: 37.

9- *A.g.y.*, 38-39.

tamamlayan zıtlar sistemiyle kurulmuştu ve hâlâ da öyledir. Peru'da iki yarıma ya da parçaya *hanan* (üst) ve *hurin* (alt) denilir; Andlar'ın yüksek arazisi bu benzetmeyi sağlasa da, bunların gerçek yükseklikle ilgisi olabilir de, olmayabilir de. Erkek, güneş, ateş, dağlar vb. üst yarıya dahildir; kadın, ay, su, deniz ve kıyı da alta. Ayrıca –burası çok önemlidir– bugün ve merkez üsttür; geçmiş ve çevre alt.

Wiraqocha güneş de dahil olmak üzere bütün bu şeyleri yaratmış olmasına karşın, kendisi alt yarıya dahildir. Bir anlamda, Inka krallarının güneşten gelen iktidarının "karşıtı"dır. İspanyollar alt yarıya tümüyle uyuyordu: Beyazdılar, denizden geliyorlardı, güneşe tapınmaya karşıydılar, Perulu Yaradan'a benzeyen bir tanrıya tapıyorlardı; ve bilinen dünyanın kenarından gelmişlerdi.

Inkalar, tarihin tufan gibi bir dönemle, "dünyanın ters yüz olması" –bir *paçakuti*– ile birbirinden ayrılan çağlar dizisi olduğuna inanıyordu. Bu altüst olma yarımların kutuplarını tersine çevirdi: Üst olan alt haline geldi ve alt da üst haline geldi. Eski *paçakuti*, kendine Paçakuti ismini veren bir Inka tarafından imparatorluğun kurulmasıydı. İspanyol fethinin tüm etkileri açığa çıkar çıkmaz, çiçek hastalığıyla başlayan ve yabancı sultasıyla biten yıllar, bir sonraki *paçakuti* olarak görüldü. Inkaların dağdaki başkentlerinden yayılan güneş iktidarı, kıyıda bulunan Lima'daki Hıristiyanların okyanus iktidarıyla bir tutulma gibi gölgelendi. Üst ve alt tersine döndü.

Mayaların işgali sınırlamak ve yıkmak için kehaneti kullanmaları gibi, Inkalar da –Andlar'ın bakış açısına göre doğal olmayan ve yıkıcı olan– yeni düzenin kabul edilemeyeceğini ve bir gün tersine döndürüleceğini ima etmek için, dönen çağlar şemasını kullandı. Çünkü eski düzen değiştirilemez değildir; yeraltında geri dönmeyi bekleyerek hareketsiz durur: Bir *paçakuti* ötekini bekler. Atawallpa için ağıttaki sözlerin anlamı bu-

dur: "Yaşlılar ve halk kendilerini diri diri gömdü." Yaklaşık beş yüzyıl sonra, Andlılar hâlâ dünyalarının düzelmesini bekliyor.

Manku, Inka iktidarının geri dönüşünü 1536'nın başında planlamaya başladı. Ispanyollara, krallık avının, Inka soylularının katıldığı yıllık bir etkinlik olan krallık avının yapılmasına izin verirlerse, daha fazla hazine vereceğini söyledi. Aklındakiler için ideal bir kılıftı bu. Gene en güvendiği adamlarıyla konuştu.

Deneyimle öğrendim ve siz de şimdi kendi gözlerinizle gördünüz... [bu sakallı adamların] onlara yaptığım bütün o şeylerin karşılığını ne kadar iğrenç şekilde ödediğini. Bana hakaret ettiler, beni hapse attılar ve bir köpek gibi ayaklarımdan ve boynumdan zincire vurdular; en kötüsü de, bütün bunları onların benim yanımda, benim de onların yanında olduğumu, yani müttefik olduğumuz sözünü bana verdikten sonra yaptılar...

Şimdi size hatırlatacağım... şimdi niyetlendiğim şeyi benden kaç kez rica ettiniz... Toprağımızın dört bir yanına ulaklarınızı gönderin, böylece bugündensonraki yirmi gün içinde herkes bu kentte olacaktır. Sakallıların hiçbir şey bilmemesine dikkat edin. Lima'ya, o eyaleti yöneten generalim Kisu Yupanki'yi göndereceğim ve ona buradaki İspanyollara saldıracağımız gün adamlarıyla birlikte burada olması emrini vereceğim.

Çok yakında onları yok edeceğiz, geriye bir tane bile kalmayana kadar; sonra bu kâbustan uyanacak ve bayram yapacağız.[10]

Nisan ayında yağmurlar kesilince Manku, bugün Inkaların Kutsal Vadisi denen yerdeki bir kasaba olan Calca'ya gitti. Bir keresinde, Cusco ile Calca arasındaki 500 metrelik *puna** ül-

---

10- A.g.y., 74-75.

*Peru'da 8 fizyografik bölgeden biri.(ç.n.)

kesinde yürümüştüm. Manku ve sadık adamları, kobalt rengi bir gökyüzünün altında koyu renk kayalar ve parıldayan göletlerin böldüğü bu ağaçsız yüksek araziyi aştı. Nisan ayında lama otlakları, aralarda küçük, parlak tomurcukların olduğu koyu bir yeşile bürünmüş olmalı. Belki de geceyi benim yaptığım gibi Küçük Cusco kasabasında geçirdiler; buranın yıkıntıları Willkamayu'nun, yani Kutsal Nehir'in üstündeki bir kaya çıkıntısında saklı olarak durur.[11]

Bugün bile Kutsal Vadi, Inka uygarlığı tarafından tümüyle dönüştürülmüş halini korur. Nehir dümdüz akar, tarih öncesinden kalma büyük taş anıtlar nehrin değerli vadi zemininden kıvrılarak geçmesini önler. Harita konturları gibi kesin çizgilerle yükselen teraslar vadi duvarlarından buz kaplı doruklara bakan kasaba ve tapınaklara doğru tırmanır. Versailles kadar yapay, ama doğal ortamıyla tümüyle uyum içinde bir manzaradır bu.

Manku'nun işaretiyle Tawantinsuyu, İspanyollara karşı ayağa kalktı. Mayıs 1536 başında Inka askerleri Cusco'nun büyük kalesini aldı ve çok geçmeden işgalciler siyah köleleri ve yerli işbirlikçileriyle birlikte merkez meydandaki bir saraya tıkılıp kaldı. Bu saraylar, mumyalanmış bir kral ve kraliçe ile onların torunlarının yaşadığı minyatür kasabalardı. Her biri tam bir bloğu kaplıyordu ve yalnızca bir ya da iki giriş vardı; içeride odalar ve galeriler avlulara, havuzlara ve çeşmelere bakıyordu. Çevre duvarları yedi ya da on metre yüksekliğindeydi ve bir yardadan daha kalın şekilde kusursuz bir işçilikleri vardı. Kendi yiyecek ve su depolarına sahip olan bu tür binalara girmek neredeyse olanaksızdı. Tek zayıf noktaları saman kaplı çatılarıydı.

Manku önce Cusco'nun borularıyla kanallarını kesti. Son-

11- Bugünlerde bu nehre Vilcanota ve Urubamba da denilir.

ra, hayatının en acılı kararı olması gereken bir kararla, dünyanın Göbek Deliği'ni yakma emri verdi. Hem Avrupalı hem de Perulu yazarlara göre tutuşmayan tek bina, İspanyolların içinde olduğu binaydı. Hıristiyanlar bunu Bakire Meryem'in müdahalesine atfettiler; onun gökyüzünden indiğini ve alevleri eteğiyle söndürdüğünü görmüşlerdi. Titu Kusi'nin açıklaması daha sıradandı: "Negrolar çatıda yangını söndürüyorlardı."[12]

İspanyolların başta kesin görünen yenilgisi, zaman geçtikçe kolay ele geçmez hale geldi. Manku, baş işkencecisi Juan Pizarro'nun,[13] bir İnka sapanından atılan taşla öldürüldüğünü memnuniyetle görmüştü, ama İspanyollar kaleyi tekrar almayı başardı. Her zamanki gibi zırh ve süvari kartını oynamışlardı. Cusco çevresindeki terasları kademe kademe yok ederek, süvarileri dışarıya çıkardılar. Tutsakların hepsini yaktılar ya da kestiler ve İnka ordusunu besleyip giydiren kadınlara özellikle saldırdılar.

Manku kuşatmayı on iki ay sürdürdü, ama zaferleri başka bir yerde gerçekleşti. Birlikleri bin İspanyolu öldürdü: Atawallpa'ya akın edenlerin sayısından birkaç kat fazlaydı bu.[14] Hayatta kalanlar yalnızca Cusco'dakiler, Francisco Pizarro'yla birlikte Lima'da olanlar ve bir İnka vatan hainiinin yardımıyla Diego de Almagro'nun yönettiği Şili'deki bir güçtü. Nisan 1537'de Almagro'nun adamları Cusco'ya döndü ve kuşatmayı kaldırdı, ama o sırada Pizarro'yla ayrı düşmüşlerdi ve İspanyollar İnkalar kadar derin bir bölünmeye uğramıştı.

Manku kurmay merkezini nehrin aşağı tarafındaki Tampu'ya (şimdi Ollantaytambo), Willkamayu'nun doğu And Dağları'ndan geçip Amazon'u oluşturmadan önceki son ge-

---

12- Titu Kusi 1973: 81.

13- Francisco'nun bir kardeşi.

14- Collapiña ve ark. 1974: 9.

niş vadisine kaydırdı. Burada bir dağın rampasında muazzam İnka mühendisliği görülebilir. Sıra sıra teraslar, acil durum nedeniyle yapılmaya başlanan inşaat halindeki yapıta doğru yükselir. Kamyon kadar büyük taşlar hâlâ rampalarında tapınak duvarlarına konulmayı beklemektedir. Manku bu taşlardan pek çoğunu hemen savunma amaçlı konuşlandırdı. Titu Kusi gururla, "[babamın] Tampu'da bulunduğu bir buçuk yıl içinde, Peru'da var olan en büyük kalelerden birini bu şekilde yaptılar," diye yazdı.[15]

Manku buradan yaratıcı taktiklerle savaşa devam etti. İspanyol tutsakları, ele geçen silahlar için barut yapmaya zorladı, atına atlayarak çarpışmaya katıldı ve bir nehrin yönünü değiştirerek bir İspanyol saldırısını çamura saplattı. Titu Kusi'ye göre bunlar babasının en iyi günleriydi:

> Lima ve Jauja'da yapılan çarpışmaların haberlerini ulaklar Tampu kasabasına getirdi... Yerliler zafer kazanmıştı ve babama birçok İspanyol başı, ayrıca iki canlı İspanyol, siyah bir adam ve dört at getirdiler. Büyük bir sevinçle geldiler... ve babam onları onur yağmuruna tuttu ve geriye kalan herkesi bu şekilde savaşmaya teşvik etti.[16]

Jauja'yı tekrar aldıktan sonra Manku'nun generali Kisu Yupanki, Lima üzerine son saldırıya başladı. Bu yeni tuhaf şehrin kuşatılması başta iyi gitti, ama Yupanki şehrin sokaklarını temizlemeye çalışınca ordusu süvariler tarafından paramparça edildi. Bu, savaşın dönüm noktası oldu.

Tawantinsuyu'nun savaşmadan düştüğü görüşü yanlıştır. İnkalar, Aztekler kadar cesurca savaştı ve en az onlar kadar

---

15- Titu Kusi 1973: 90.

16- *A.g.y.*, 90-91.

İspanyol öldürdü, ama artık çok geçti. Kisu Yupanki'nin taktik hatası olmasa da nihai sonuç kaçınılmazdı. Nüfus hastalıktan dolayı azalıyordu; İspanyollar her gün altına hücumla güçleniyordu. İnka yetkilileri, "O sırada," diye hatırlıyordu, "İspanya'dan sonsuz sayıda insan geldi... Cajamarca'dan İspanya'ya büyük hazinelerin götürüldüğünü... görmüşlerdi... Her gün Panama, Meksika ve Nikaragua'dan gemiler limana giriyordu."[17]

Peru'nun dünyanın geri kalanından yalıtılmışlığı sonsuza kadar bozulmuştu. Lima'dan, istilacıların çıkartma üssünden, yüzyıllar sürecek tahakküm başlamıştı.

Tampu vadisini uzun süre elinde tutamayacağına karar veren Manku, And Dağları'nın Vilcabamba (Willkapampa) sırasına doğru stratejik bir geri çekiliş gerçekleştirdi. Orada, bulutlu ormanlardan zeytin rengi bir bitki örtüsüyle kaplı sarp dağların yukarı Amazon'un sıcak düzlüklerinden gökyüzüne yükseldiği bu yerde, Neo-İnka devleti olarak bilinen devleti yarattı – güneşe tapınmanın ve tanrı-kralların yönetiminin devam edebileceği eski Tawantinsuyu'nun bir parçasıydı burası. Ünlü Machu Picchu harabeleri bu toprakların bir parçası olabilir, ama bazılarının sandığı gibi başkenti değildir. Vilcabamba'nın sınırları değişiyor, bazen eski Antisuyu'nun –İnka İmparatorluğu'nun doğu kısmı– büyük kısmını kaplıyor, bazen de yalnızca iki kilometreye yakın uzunluktaki sıkışık bir müstahkem mevkiye kadar küçülüyordu. Avrupalılar güçlendikçe özgür İnkalar da genelkurmaylıklarını cangılın kenarına kadar getirdiler; orada antik evlerinin üç kilometre kadar aşağısındaki bir vadide, kerpiçten ve kaba taşlardan Cusco'nun küçük bir benzerini inşa ettiler.

Bu arada *conquistador*'lar kendi aralarında imparatorluğun

17- Collapiña ve ark. 1974: 75.

cesedi üzerinde çekişiyordu. Manku, yerli kanıyla verilen bu beyaz savaşından yararlanmaya çalıştı, ama bu onun hayatına mal oldu: Koruduğu bazı İspanyollar bir *quoits* oyunu sırasında onu öldürdü. O sırada on beş yaşında olan Titu Kusi olayı gördü: "Babam oyun için hedef kazığını yerleştirmeye giderken üzerine kamalar, bıçaklar ve kılıçlarla çullandılar."[18] Titu Kusi kaçtı, ama suikastçılar kaçamadı. Titu Kusi'nin acı bir tatminle anlattığı üzere, Cusco'ya giderken yakalanan adamlara "çok zalim ölüm cezaları" verildi.

1557'de Sayri Tupa kraliyet püskülünü alana kadar, kral naipleri Manku'nun tahtını ellerinde tuttular. Yeni İnka, dramatik bir ad –Manku Qhapaq Pachakuti– alarak hanedanlığın kurucusu olma ve her şeyi değiştirme umudu uyandırdı.[19] Ama Cusco'nun vatan haini İnkaları 1561'de, bir ateşkes görüşmesi yaptıktan sonra onu zehirledi.[20] Daha sonra püskülü *Relación*'un gelecekteki yazarı aldı. Titu Kusi'yi tanıyanlar, kurnaz ama duygusal, cömert ruhlu, kolay öfkelenir ve kolay güler bir adam resmi çiziyor. İktidara geldiğinde otuz yaşında olan Titu Kusi bir Andlıya göre yapılı ve uzun boyluydu, "yüzünde çiçek hastalığının izleri [vardı]; ifadesi biraz sert ve erkeksiydi."[21] Bacağı babasını öldürenlerle boğuşmaktan yaralanmıştı.

O sırada işler İspanyol işgalindeki Peru için çok kötüydü. İnka ile İnka, İnka ile İspanyol ve İspanyol ile İspanyol arasındaki savaşlar, Tawantinsuyu'nun hassas dengesini bozmuştu. Malzemeler tükenmiş, kayıtlar yok edilmiş, köprüler yakıl-

---

18- Titu Kusi 1973: 112.

19- Bkz. *A.g.y.*, 6 (giriş). İlk İnka, güneşin çocuğu, Manku Qhapaq'tı.

20- Waman Puma 1936: 443. Waman Puma, bir Cañari olan Chillche'nin Carlos İnka, Alonso Atauchi ve Sayri Tupa'nın iyileşmesinden korkan öteki-leri zehirlediğini açıkça söyler.

21- Rodríguez de Figueroa'dan alıntı, Hemming 1983: 334'te.

mıştı. Nüfus 1570'te 1,3 milyona düşmüş ve 1630'da 600 bin gibi en düşük noktasına gelmişti. Ilımlı bir yaklaşımla bile, ilişki öncesi düzeylere göre bu yüzde 93'lük bir azalmaydı.[22] Bakacak kimse kalmayınca sulama kanalları kenarlarını yıkmış, etrafı çevrili tarlalar moloz yığınına dönüşmüştü. İnka şehirleri, yangının kararttığı ve işgalcilerin işine yaramayan çürümüş eşyalarla kaplı iç ürpertici yıkıntılar haline gelmişti. Cusco biraz daha iyiydi, ihtişamının üstüne yapılıvermiş iğrenç bir ortaçağ kasabası görünümündeydi.

Bu çöküş ortamında binyıl doktriniyle ilgili bir kült ortaya çıktı – Taki Onqoy ya da Hastalık Dansı. Kuzey Amerika'nın hayalet dansları gibi bu dans da doğaüstü araçlarla kaybolan dünyayı geri getirmeye çalışıyordu. İnananlar, misyonerlerin kırdığı ve saygısızlık ettiği totemik mabetlerden geri kalanları bir araya topluyor ve transa geçen bir inanan, bilinmeyen bir dilde konuşmaya başlayarak bir salgın hastalığın işgalcileri öldüreceğini ama yerlileri esirgeyeceğini –gerçekliğin patetik bir tersine çevrilişi– kehanet edene kadar bu mabetlerin önünde dans ediyordu.[23]

İspanyol kaynakları, Titu Kusi'nin aynı sırada bir askeri harekât planladığını ileri sürmektedir. Ama Taki Onqoy başarısız oldu ve Titu Kusi krallığını kurtarmak için başka yollar bulmak zorunda kaldı. Putataparlığın İspanyol saldırısının ideolojik mazereti olduğunun farkında olduğu için, Vilcabamba'da birkaç pederin vaaz etmesine izin vermeyi kabul etti. Hatta kendisi de vaftiz edildi – hayatında ikinci kez. (Çocukken dört yılını İspanyol Cusco'sunda geçirmişti.) Acımasız Francisco de Toledo 1569'da genel vali olmasaydı bu

---

22- Cook 1981: 94, 114. Temas öncesi için verdiği rakam 9 milyondur; Tawantinsuyu'nun nüfusu bunun en azından iki katı olabilir.

23- Millones 1973a: 87. Bkz Molina'dan alıntı, Wachtel 1977: 180'de. Bir "vuelta", yani *pachakuti* olacağını söyler.

politika işe yarayabilirdi. Özgür devleti ezmeye kararlı olan Toledo önce Inkaları gözden düşürmek ve fethi kurtuluş olarak övmek üzere vakanüvisleri işe alarak zemini hazırladı.

Titu Kusi'nin Şubat 1570'te kaleme aldığı *Relación*, genel valinin propagandasına cevabıydı. Bu kitapta Inka babasının davranışlarını şiddetle savunarak, Cusco'da rahatça yaşayan kuklaların değil, Manku'nun oğullarının Peru'nun haklı efendileri olduğuna İspanya kralını inandırmayı umar. Manku, diye öne sürer, en başından itibaren İspanya'yla ittifaka kucak açtı; İspanyollara karşı ancak davranışları katlanılamaz hale gelince savaş açtı.

Bu az çok doğruydu, ama bir işe yaramadı. Bu kitabın yazılmasından bir yıl sonra, Inka selefleri gibi birdenbire öldü. İspanyolların onu zehirlediğinden kuşkulanan halkı, pederler de dahil olmak üzere Vilcabamba'daki tüm yabancıları öldürdü. Titu Kusi'nin yerine Manku'nun en küçük oğlu Tupa Amaru geçti.[24] Yeni Inka Hıristiyanlığı yasakladı ve sınırı kapatarak Toledo'ya aradığı *casus belli*'yi* vermiş oldu.

1572'de Vilcabamba'yı aniden kasıp kavuran bir çiçek salgınının ardından bir İspanyol ordusu cangıl kentine sızıp kenti yaktı.[25] Inka birlikleri umarsız bir cesaretle savaştı, harkebus ateşine çıplak göğüsleriyle saldırdılar, ama özgür devletin yok olduğu –yoksa bir Amerika Etiyopya'sı olarak ayakta kalabilirdi– çok geçmeden ortaya çıktı.[26] Tupa Amaru ve maiyeti ormana kaçtı, kaçışlarını kraliçenin hamileliği engelledi.

24- Modern Peru'da ve edebiyatın büyük kısmında bu ad Tupac Amaru, aynı şekilde Sayri Tupac, Tupac Yupanqui vb. olarak yazılır. Sömürge dönemi Inkaları da genellikle Tupa Amaru ya da Topa Amaro olarak yazarlar, asla Tupac yazmazlar. Bu, Garcilaso'nun icat ettiği belli olan bir değişikliktir. Yeni çalışmalarda Thupa hiçimi de kullanılır.

*Savaş nedeni. (ç.n.)

25- Bkz. Burga 1988: 117.

26- Bkz. Hemming 1983: 638.

Kralla kraliçe bir açıklıkta kamp ateşinin yanında dinlenirken yakalandı; onlarla birlikte altından küçük bir güneş sembolü de yakalandı. Zincirlere vurulup Cusco'ya sürüklenerek götürüldüler, orada Toledo, zaferinin tadını çıkarmak için bekliyordu. Danışıklı dövüş bir yargılamadan sonra ve İnka'nın ancak eşdeğeri olan kral tarafından İspanya'da yargılanması gerektiğini düşünen birçok İspanyolun merhamet yalvarmalarına karşın, genel vali büyük bir yas tutan kalabalık önünde meydanda Tupa Amaru'nun başını kestirdi.

Toledo, bu büyük yalan ustası, İnka'nın dramatik bir itirafta bulunduğunu ve kalabalığa güneşe tapmanın yanlış olduğunu söylediğini iddia etti. O sırada Tupa Amaru'nun başını bir kazığa takmıştı, binlerce insan her gece saygısını sunmak için önünde toplanıyordu. Toledo, "Hiçbir ceza," diye yazdı, "gösterdikleri hayranlığı önlemeye yeterli olmadı."[27] Bu da, İnka'nın kendi dinini halkın gözü önünde inkâr ettiği iddiasını hayli boşa çıkarmaktadır.

Manku, bu trajediyi, Vilcabamba dağlarına geri çekildiği zaman yaptığı bir konuşmada önceden görmüştü. Tebaasına önce İnkaların onları nasıl iyi yönettiğini hatırlattı: "Dedelerimin ve büyük dedelerimin ve benim sizi ne kadar uzun süre gözetip koruduğumuzu, size değer verip yönettiğimizi düşünün... yeterince yiyecek ve öteki gerekli şeyleri sağladık, bu yüzden hiçbiriniz bizi unutmaması gerekir, ne kendi yaşam sürenizde, ne torunlarınızın zamanında."

Sonra, İspanyol tahakkümünün uzun sürebileceğini kabul ederek, bugün de And direnişinin modeli olmayı sürdüren örtülü bir uzlaşmaz karşıtlığı açıkladı.

Dışarıdan bakıldığında onların taleplerine boyun eğmiş gibi görünebilirsiniz. Biraz vergi de verin, topraklarınızdan artırabil-

27- *A.g.y.*, 449'da.

diğiniz ne varsa, çünkü bu insanlar o kadar vahşi ve bizden o kadar farklı ki, onlara vergi vermezseniz gelip zorla alırlar...

Gördüğünüz gibi bunu bana yaptılar... bizden mülklerimizi, eşlerimizi, oğullarımızı, kızlarımızı, tarlalarımızı, yiyeceğimizi ve bu toprakta sahip olmaya alıştığımız birçok başka şeyi aldılar...

Bir gün, zorla ya da aldatmacayla, sizi tapındıkları şeye ibadete zorlayacaklarını biliyorum ve bu olduğu zaman, artık daha fazla direnemediğiniz zaman, onların önünde bunu yapın, ama öte yandan bizim törenlerimizi de unutmayın. Mabetlerinizi parçalamanızı söylerlerse ve parçalamaya zorlarlarsa, sadece yapmanız gerekenleri yapın ve geri kalanını saklayın.[28]

Avrupalılar genellikle ganimet aldıkları başları çürümeye bırakırlardı; Tupa Amaru vakasında kazıktan indirip gömdüler.

Ama daha sonra göreceğimiz gibi Inka'nın başı hâlâ yaşıyor.

Efendi İnka, yüreğin izin verecek mi
dört bir yana dağılıp kaybolmamıza;
kırık, dağılmış,
ezilmemize yabancıların ayakları altında?
"Apu İnka Atawallpaman", on sekizinci (?) yüzyıl

And Dağları'nda yazı uğursuz bir şey, yabancı tahakkümünün bir aracı olarak görülüyordu ve hâlâ öyle görülmektedir. Atawallpa işgalcilerin kutsal kitabını reddettiği için öldürül-

28- Titu Kusi 1973: 94-98.

dü; Manku, İncil'i "boyalı sayfalar" olarak bir kenara attı;-ve sıradan halk kendisini gizli saklı kâğıtlarla aldatılmış, askere alınmış, hapse atılmış ve mülksüzleştirilmiş olarak buldu.

Bu durumda bile bazı Andlılar, Tuti Kusi'yi örnek alarak, kılıcın başarısız olduğu noktada kalemi ellerine aldı. Etkileyebilecekleri umuduyla, yabancı güçle iletişim kurmak için bunu yaptılar ve bu nedenle yalnızca İspanyolca yazdılar. Dört Andlı yazar –Titu Kusi, Pachakuti Yamki, Waman Puma ve İnka Garcilaso de la Vega (*The Inca's Florida*'nın yazarı)– Peru'da olanların yabancı versiyonunu; haklı olarak, başlı başına bir ezme biçimi olarak gördükleri sahte bir tarihi çürütmek için yazdılar.

Bugüne kadar en iyi bilinen kitap Garcilaso'nun *Royal Commentaries* adlı kitabıdır. İlk olarak 1609'da yayınlanan bu kitap, bir on yedinci yüzyıl bestseller'ı oldu.[29] Genç İnka 1559'da İspanya'ya göç etti, Rönesans öğretisi ve tarzının ustası oldu ve bunları Avrupalının zihninde antik Peru imgesini biçimlendirmek için kullandı.[30] More'un *Ütopya*'sından (ki o da Amerikan yerlisi toplumlarla ilgili ilk anlatılardan etkilenmişti) etkilenen Garcilaso, Tawantinsuyu'yu ideal devlet olarak resmeder.

1688'deki İngilizce çeviriden:

> İnkalar tebaalarına yalnızca yiyecek ve üst baş bahşetmekle yetinmezdi, başka hediyeler de verirlerdi... Sanki onlar kral değil de, ötekilerin görevlileri ya da aile başkanlarıydı... Perulula-

---

29- Sir Paul Rycaut ilk tam İngilizce çeviriyi 1688'de yayınladı. Livermore'un modern çevirisi (1966) gibi o da Garcilaso'nun asıl olarak fetih sonrası konuları ele aldığı, çok daha uzun 2. Bölüm'ü alır. Bu bölüm ilk olarak 1616'da ölümünden kısa süre sonra ortaya çıktı. İnka Garcilaso 23 Nisan'da ya da o sıralarda, Shakespeare ya da Cervantes'le ya da her ikisiyle birlikte aynı günde öldü – Gregoryen takvimle Jülyen takvimi arasında bir karışıklık vardır.

30- Bkz. Zamora 1988.

rın kralларına duyduğu büyük sevgi ve şefkat buradan kaynaklanırdı, bugün bile, Hıristiyan olmalarına karşın kralларının anısını unutamazlar, her durumda... adlarını anmaya... hazırdırlar... Asya, Afrika ya da Avrupa tarihinde bu krallar kadar tebaalarına böylesine cömert olanı hiç okuduk mu?"[31]

Engizisyonu'dan kaçmayı umut eden her yazar, gerçek üzerindeki Hıristiyan tekelini tam olarak kabul ettiğini söylemek zorundaydı; kuşkusunu Stalin döneminde bir Rus'un resmi dogmaya kuşkusunu belirtebileceğinden daha fazla belirtemezdi. Bu yüzden Garcilaso, Inkaların putataparlığı sorununu incelikle ele almak zorundaydı. Bu nedenle, Inkaların, tıpkı More'un Ütopyacıları gibi, Hıristiyan ideallerine doğal mantıkla olabildiğince yaklaşmış olduğunu iddia etti. Zekâları ve diğerkâmlıklarıyla, diye yazdı, "gerçek Tanrı'yı bir an için gördüler"; aslında (ve burada çok hassas bir dengede duruyordu), ilk Inka Manku Qhapaq, ilahi takdir tarafından yeryüzüne Hıristiyanlığa yolu açmak üzere gönderilmişti. Kısacası, Roma İmparatoru Eski Dünya için ne ise, Inka İmparatoru da Yeni Dünya için oydu. Vardığı ama dile getirmediği sonuç, her iki imparatorluğun da barbar istilacıların eline düşmesiydi.

Garcilaso, ütopyacı Batı yazı geleneğini Inkalar üzerine kurmayı başardı. Bununla birlikte, onun gördüğü Ütopya yalnızca kendi hayal gücünün bir ürünü değildi. Thomas More'u hiç duymamış Andlı yazarlar da benzer sonuçlar çıkardılar. Mitoloji, halk oyunları, şarkılar da –And Dağları'nın tüm sözlü geleneği– aynı sonuçları çıkardı. Tawantinsuyu'nun kusurları ne olursa olsun, çok geçmeden bir altın çağın temsilcisi olarak görülmeye başladı.

Garcilaso'nun başarısına öteki Andlı yazarlar katılamadı.

31- Garcilaso 1688: 150. Garcilaso bu bölümde Padre Blas Valera'nın kaybolan bir elyazmasının otoritesinden alıntı yapıyor görünmektedir.

Elyazmaları yüzyıllar boyunca el değmeden kaldı; modern zamanlara kadar hiçbiri yayınlanmadı ve bugün bile yalnızca uzmanlar tarafından bilinmektedir. Çevirmen kullanan Titu Kusi dışında bu yazarlar, Quechua sentaksının bozduğu kırık bir Ispanyolca ile yazıyordu. Düşünce tarzları da Avrupalılar için aynı derecede rahatsız ediciydi. Ne var ki bu "kusurlar" eserlerine benzersiz bir önem kazandırmaktadır, çünkü gelişigüzel oradan oraya atlayan düzyazıları ve tuhaf görüşleri Andlı zihnin kapılarıdır.

Bunların içinde en önemlisi Felipe Waman Puma'dır. İçinde 400 adet çizimin de bulunduğu, 1.200 sayfalık anıtsal kitabı *The First New Chronicle and Good Government*'ta bize anlattıklarının dışında onun hakkında çok az şey bilinir. Atawallpa'nın ölmesinden kısa süre sonra doğan Waman Puma, Tupa Amaru öldüğünde otuz yaşlarında olmalıdır. Ayacucho'nun hinterlandında, Cusco ile Lima arasında büyüdü; ailesi Inka döneminde *quipu* okuru ya da sanatçı olabilir. Ama Waman Puma, Ispanya kralına kendini duyurmak istediği için toplumsal konumunu şişirerek annesinin Wayna Qhapaq ile akraba olduğunu iddia etmiştir.

Yazar bazı çizimlerinde kendisini resmeder: omuzlarına inen saçlarıyla çevrili yumuşak, ağırbaşlı ifadeli sakalsız bir yüz. Seksen yaşında kitabını Ispanya'ya göndermek için Lima'ya giderken, yolda yaşamının dokunaklı bir portresini çizer – oğlu Francisco, atı Guía, köpekleri Amigo ve Lautaro'yla birlikte "kışın seyahat eden yoksul, çıplak bir Andlı." Andlıların hâlâ yaptığı gibi hayvanları seviyordu belli ki.

Öyle görünüyor ki, Waman Puma, hiç değilse bir dönem samimi olarak Hıristiyan olmuştu. Kendi ifadesiyle Ispanyolcayı ve doktrini, *mestizo* olan üvey kardeşinden, yoksullara kendisini adamış "aziz gibi bir Fransisken münzeviden" öğrenmişti. Waman Puma vakayinameleri, dine adanmış ki-

tapları ve Las Casas'tan bir şeyler okumuştu. İlk yıllarında "putataparlığı" kökünden söküp atmaya kararlı bir İspanyol pederin yanında çalışıtı. Ama Tawantinsuyu'nun kırık yollarında seyahat ettikçe, geriye kalan birkaç yaşlıyla konuştukça, gördüklerinden dehşete kapıldı. Bir kıyametin, sürdükçe süren bir *pachakuti*'nin, sona ermeyi reddeden bir kaos anının içinde yaşadığını kavradı. Bir düzen devrilmişti, ama yeni bir düzen kurulmamıştı: "Bu tepetakla dünya," diye yazdı Kral III. Philip'e, "bir Tanrı ya da kral olmadığının açık bir işaretidir."[32] İspanyol imparatorlar, diye şikâyet ediyordu, İnka'nın yerini dolduramamıştı. Düzgün çalışan bir yönetim kurmayı başaramamışlardı; tebaalarının refahına kayıtsız duruyorlardı ve hiçbirini yeniden dağıtmadan zenginlikleri toplayarak, Andlar'ın iktidarın meşru uygulanma yasasını çiğnemişlerdi.

> Kendi yaşamınızı yönetemezken, [neden] yabancıların yaşamlarını yönetmek istiyorsunuz? En yoksul adamdan katırını istiyor da neden bir yardıma ihtiyacı olup olmadığını sormuyorsunuz?...
>
> Bu yüzden, soylu Tahtınızın bir kulu ve Yeni Dünya'nın Yerli krallığının bir soylusu olarak... sözü edilen *New Chronicle and Good Government* kitabını yazmaya ve resmetmeye cüret ettim... Tanrı'nın ve Majesteleri'nin hizmetinde ve bu toprakların Yerlilerinin refahı, çoğalması ve korunması için.[33]

Kitabı yazması 1585'ten 1615'e kadar otuz yılın aldı. Bir şekilde kâğıt ve mürekkep edindi; And Dağları'nda seyahat ederek sorular sordu, düşmanca davranışları incelerken bir

---

32- Waman Puma 1980b, 2: 446; 1980a: 1025. (Pease'nin noktalamalarını tercih ederim.)

33- A.g.y., 1980a: 1025; 1980b, 2: 446-47.

şekilde elyazmasını ve kendisini korudu. Inkaların nasıl yönettiğini ayrıntıyla anlatmakla başladıktan sonra fethin bir tarihini verir; aslında bir fethin gerçekleştiğini inkâr eder. Titu Kusi gibi o da Inkaların Ispanya'nın müttefiki olmayı, hatta Hıristiyanlığı kabul etmeyi istediğini vurgular. Amacı Titu Kusi'ninkiyle aynıdır – işgal için her tür hukuki bahanenin önünü kesmek. Ayrıca 200 yıl öncesinden Meksikalı Peder Servando'yu öngörerek, bir havarinin Peru'ya Ispanyollardan çok daha önce gelmiş olduğunu iddia eder.

Kitabın geri kalanı, Avrupa sultasının yarattığı kaos ve zalimliğin şok edici çizimlerle desteklenen ayrıntılı bir röportajıdır. Waman Puma sözler ve çizimlerle işkence, cinayet, tecavüz, haraca kesme, yozluk ve kamu eserlerinin ahlâksızca yok edilmesini gösterir. Sömürgeciliğe bu şiddetli saldırıyı yaptıktan sonra bir çare, Ispanya kralının işleri düzeltmesinin bir yolunu önerir. Modern Ingiliz Milletler Topluluğu'na benzeyen gevşek bir uluslararası yapı içinde bir bağımsızlık çağrısından başka bir şey değildi bu – belki de bu tür ilk çağrıydı. Cusco'da tahtında oturan Sapa Inka'nın birleştirdiği dört büyük köşesiyle Inka Imparatorluğu'nu model alan Waman Puma, algıladığı haliyle tüm dünyayı bir araya getiren yeni bir Tawantinsuyu önerir: "Hint Adaları" (Amerika), "Gine" (Afrika), "Büyük Türkeli" (Asya) ve "Roma" (Avrupa). Her kesimin içişleri yerli kralları tarafından yönetilecekti; Ispanyol yetkililer oradan ayrılacak ve yerine yerli görevliler geçecekti. Philip, Ispanya kralı ve Kutsal Roma Imparatoru Philip ise birleştirici beşinci ilke, "Dünyanın Hükümdarı" olarak bu birliğe başkanlık edebilir, tüm yeryüzünün Inka'sı olabilirdi.

Ama bu yeni Inka, eskilerin tersine, yönetmeyecek, saltanat sürecekti; beceriksizliğini göstermiş olduğu için krallıkların işlerine karışmamalıydı.

Tüm dünyanın Tanrı'ya ait olduğunu ve dolayısıyla Kastilya'nın İspanyollara, Hint Adaları'nın Yerlilere ve Gine'nin Negrolara ait olduğunu dikkate almalısınız. Bunların her biri kendi topraklarının yasal sahipleridir...

Yerliler bu krallığın doğal sahipleridir; İspanyollar İspanya'nın doğal sahipleridir... [Burada] İnka kraldır ve hiçbir İspanyol'un ya da papazın karışmaya hakkı yoktur, çünkü İnka sahiptir ve yasal hükümdardır...

İnkalar döneminde... insanların Tanrı'ya büyük inancı olduğunu; sadık, çok iyiliksever ve alçakgönüllü olduklarını; ve oğullarıyla kızlarını disiplin ve eğitimle yetiştirdiklerini düşünmelisiniz... [Şimdi ise] bu yaşamın insanları yok oldu... adalet yoktur. Her şey çıkar ve ihtişam tutkusuyla yapılmaktadır...

İnkalar döneminde altın ve gümüşe karşı böyle bir açgözlülük hiç yoktu. Ama şimdi çok hırsız var: Yerliler, Negrolar ve İspanyolların birçoğu yoksul Yerlilerin derisini yüzüyor, yaralıyor ve soyuyor. Yalnızca bu da değil, çünkü eşlerini ve kızlarını da alıyorlar – özellikle de papazlar...

Düşünün... Don Francisco de Toledo, gururundan dolayı kraldan da daha büyük olmak isteyen... Peru Kralı'nı mahkûm eden genel vali! Keşke Majesteleri, o sırada aynı darağacında *onun* kafasını koparmak için buraya bir hâkim göndermiş olsaydı!...

Yoksul Yerlileri ve yaptıklarını düşünün... her kasabada nehirlerden ve pınarlardan, göllerden ve rezervuarlardan sulama kanalları inşa ettiler. Antik çağlarda bunları o kadar büyük çabalarla... dünyadaki en büyük beceriyle inşa ettiler, öyle ki sanki [şimdiye kadar yaşamış olan] her Yerli bir taş koymuştu. Bütün bunlar bir zamanlar burada olan geniş nüfus için yeterliydi. Dolayısıyla, krallığın her tarafında tüm topraklar, ister cangıl ister çöl, isterse bu krallığın zor dağları olsun, yiyecek üretiyordu... İnka kralları... kimsenin tek bir taşa zarar vermemesini ya da yerinden kaldırmamasını ve hiçbir çiftlik hayvanının sözü edilen kanallara girmemesini emretti.

Ama artık bu yasaya uyulmuyor, bu yüzden tüm tarlalar susuzluk yüzünden mahvoldu. Bundan dolayı Yerliler çiftliklerini kaybediyor... Çünkü bu sıralarda İspanyollar hayvanlarını, katır kervanlarını, ineklerini, keçilerini ve koyunlarını salıyorlar ve bunlar büyük zarar veriyor. Suyu da alıyor ve sulama kanallarını kırıyorlar, öyle ki artık ne kadar para harcasanız onarılamazlar. Geriye kalan az miktarda suyu bile yoksul Yerlilerden alıyorlar. Bu yüzden Yerliler kasabalarını terk ediyor.[34]

Yerlilerin barbar ya da basit olmadıklarını, bir İnka olmadan önce [bile] bir yasalarının olduğunu düşünün. O zamandan beri de bir İnka yasası ve bir İnka kralı vardır.[35]

Ve [bu krallardan biri] benim dedem olduğu için... öneriyorum: Birincisi, oğullarımdan biri, Tupa İnka Yupanki'nin büyük torununu bu krallığın prensi olarak... ikincisi Gine krallığında bir Negro prensini; üçüncüsü, Roma Hıristiyanlarının bir kralını... ve dördüncüsü, Büyük Türkeli'nin Magriplilerinin bir kralını – dördü pelerinler ve asalarıyla birlikte taç giymelidir.

Dünyanın bu dört parçasının ortasında da, Dünyanın Majestesi ve Hükümdarı Kral Philip duracaktır...

[Ama] hükümdarın yetki alanı olmayacaktır.[36]

Waman Puma'nın elyazması Escorial'a* ulaşamadı. Ulaşmış olsaydı da çok büyük olasılıkla yok edilecekti. *New Chronicle*, belki gördüğü anda siyasal dinamiti tanıyan bir Protestanın ellerinde, Kuzey Avrupa'ya gitti. Ama böyle olmuşsa bile asla kullanılmadı. 1908'de Kopenhag Kraliyet Kütüphanesi'nde tesadüfen bulunana kadar üç yüzyıl unutulmuş olarak kaldı.

34- *A.g.y.*, 1980a: 857-58, 876-78, 885.

35- *A.g.y.*, 889.

36- *A.g.y.*, 888-89. Waman Puma'nın düşünceleri üzerine bir tartışma için bkz. Wachtel 1973: 163-228 ve Ossio 1973: 153-213.

*On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda İspanya kralının oturduğu, Madrid'deki manastır-saray. (ç.n.)

Saat altı suları olmuştu ve
saat dokuza kadar güneş kararıp bütün memleket üzerine
karanlık çöktü; ve mabedin perdesi ortasından yarıldı.
Luka 23:44-45

On altıncı yüzyılın İnka askeri direnişi ve on yedinci yüzyılın entelektüel tepkisi birbirini besledi ve Akıl Çağı'nda meyvesini verdi. On sekizinci yüzyılda Peru'nun çeşitli yerlerinde yüzden fazla isyan ve ayaklanma patlak verdi.[37] Bunların çoğu küçüktü ve kolayca ezildi; bazıları *mestizo ve creole*'lerin işiydi. Ama çoğunluğu yerli kalkışmalarıydı ve en başarılısı İnka krallarının soyundan gelenler tarafından yapıldı.

İspanyollar, Genel Vali Toledo1572'de Tupa Amaru'yu infaz ettiği zaman, kraliyet ailesini tümüyle ezdiklerini sanıyorlardı. (İnka'nın tek oğlu –Lima'ya esir olarak götürüldü– çok geçmeden öldü.) Ama kendi kültürleriyle kör olmuşlardı: Kızlardan kurtulmadılar. Tupa Amaru'nun kızı Juana, Cusco'nun güneyindeki bir eyaletin yerli efendisi olan Diego Felipe Kunturkanki ile evlendi.[38] Aileleri Tupa Amaru'nun adını ve anısını 200 yıldan uzun süre canlı tuttu.

On sekizinci yüzyılda Andların nüfusu kendini toplama-

37- O'Phelan 1985: 285-98.

38- Vakanüvis Pachakuti Yamki Sallqamaywa, babasının ismi olarak Diego Felipe Kunturkanki'yi verir. Pachakuti Yamki bu iki Kunturkanki'nin aynı kişi olması için doğru zaman ve yerde yaşadı; ne var ki vakayinüvis Tupa Amaru'nun kızından hiç söz etmez ve annesi olarak farklı bir kadını gösterir. Bu bilmeceyi çözen var mı?

ya başladı.[39] Toplumun farklı düzeylerinde, fethedilenle fetheden arasında hassas bir *modus vivendi** yaratılmıştı. Birçok İspanyol, Lima'da malikânelerinden gelen gelirle çalışmadan yaşıyordu; yerli toplulukları hileler ve sonsuz davalarla vergilere ve askere alınmaya karşı mücadele etti.[40] Andlılar Katolik olduklarını söylüyorlardı, ama antik dinleri, tıpkı Manku İnka'nın öngörmüş olduğu gibi, ince Hıristiyan örtünün altında yaşıyordu. Toledo ve öteki genel valiler, İnka sisteminin bazı yönlerini yeniden canlandırmadan Peru'nun yönetilemeyeceğini anladılar ve İnka yöneticileriyle soylularına konumlarını geri vermek zorunda kaldılar. *Kuroka*'lar olarak bilinen bu yerli soylular And ve Avrupa dünyaları arasında aracı, tercüman ve simsar haline geldiler. En iyileri halkını İspanyol sultasının saldırısından korumaya çalıştı; en kötüleri bunu konumlarını zenginleştirmek için kullandı.

Manku'nun soyundan olmasa da İnka soylularından miras kalan *kuroka* topluluğu, Cusco'da yaşıyor ve antik görkemlerinin anısını her şeyden üstün tutuyordu. Sömürge hiyerarşisi içindeki konumları daha güvenli olunca, İnka kültürünün romantik bir canlanmasına öncülük ettiler. On altıncı yüzyıl İnka işbirlikçileri İspanyol giysilerini giyer ve Avrupa tarzını taklit ederken, onların on sekizinci yüzyıl torunları İnka giysilerine geri döndü. Quechua dilinde oyunlar ve şiirler yazdılar. Garcilaso'nun *Royal Commentaries*'ini okudular ve ütopyasını çevrelerinde gördükleriyle karşılaştırdılar: yıkıntılar arasında her yerde bulunan yollar, teraslar, sukemerleri – İnka devletinin

---

39- Bkz. O'Phelan 1985: 47'deki çizelge. Peru genel valiliğinin yaptığı bir 1795 nüfus sayımı (şimdi Bolivya olan yeri dışlayarak) nüfusu 1,15 milyon olarak verdi, bunun yüzde 60'ı Yerliler, yüzde 22'si *mestizo* ve yüzde 12'si İspanyoldu; yüzde 7'si yarısı köle yarısı özgür olan siyahlardı.

*Geçici anlaşma. (ç.n.)

40- Örnegin Huamanga konusunda bkz. Stern 1982. bu kitapta Taki Onqoy üzerine de hacimli bir bölüm vardır.

maddi mirası.[41] Cajamarca'daki katliamla ilgili tarihsel tören oyunları sahneye koydular – ve bunların bazılarında Pizarro kaybetti. Cusco'nun yerli ressamları okulundan, kendilerinin ve atalarının Tawantinsuyu'nun soylu giysileri içinde portrelerini yapmasını istediler. Bu resimlerden bazıları kentin kilise ve müzelerinde görülebilir: atalarının Inka sarayında giydiklerinin tam tamına aynısı, geometrik hanedan armasıyla ihtişamlı dokunmuş, geniş etekler içinde soylu kadınlar; tören kalkanları ve âsâları taşıyan, ince *vicuña* kumaşından tunikler içinde, dizlerinin altında tüyden jartiyerler, başlarında taçlar, göğüsleri dökme altından güneş disklerle muhteşem görünen erkekler.

Katolik heykellere bile Inka giysileri giydirmeleri, Cusco piskoposunun, "Gerçek Tanrı'ya ancak Inkalar gibi giyinmiş görünce tapıyorlar," diye şikâyet etmesine yol açtı.[42]

On sekizinci yüzyılda Inka Garcilaso'nun *Royal Commentaries*'ini okumuş olanlar arasında, Toledo'nun başını kestiği Inka'nın büyük-büyük-büyük torunu José Gabriel Kunturkanki Tupa Amaru da vardı. Cusco havzasıyla Titicaca Gölü arasında rüzgârlı *altiplano*'da, yüksek ovadaki Tinta eyaletinin *kuraka*'sıydı. Sınıfının tipik bir örneği olarak eğitimli bir insan olan José Gabriel, İspanyolca'yı kusursuz, Quechua'yı özel bir zarafetle konuşuyordu.[43] Yüksek ovalarla kıyı arasında gidip gelen katır kervanlarından gelen düzenli bir geliri vardı. İşi nedeniyle sık sık Lima'ya ve Cusco'ya gidiyordu, orada yıllarca mahkemelerde halkının sıkıntılarını hafifletmeye çalıştı. Halk madenlerde öldüresiye çalışmakla kalmıyor, emperyal ekonomiyi teşvik etmek için kötü tasar-

---

41- Bkz. Garcilaso 1985, 1: xl-xli (giriş). Eskiden Tupa Amaru'nun arkadaşı olan Cusco'lu piskopos Moskoso, Inka'nın Garcilaso'yı çok fazla okuduğunu düşündü.

42- Szeminski 1987: 177.

43- Lewin 1957: 394.

lanmış bir planla yararsız ve kalitesiz İspanyol mallarını almak zorunda da kalıyordu. Bu kârlı tekeli *corregidor*'lar, yani nefret edilen yargıçlar ve vergi toplayıcılar elinde tutuyordu. Dava açmaktan hep hüsrana uğrayan José Gabriel, hukuki protestonun zaman kaybı olduğunu düşünen başkalarıyla görüşmeye başladı. Kasım 1780'de, tüm barışçıl çabalar başarısız kaldıktan sonra, Tinta *corregidor*'unu astı ve kendisini II. İnka Tupa Amaru ilan etti. İsyanı Quechua dilinde şu sözlerle başlattığı söylenir: *Manañam kunanmanta wakchakayniykiwan wiraqocha mikhunqañachu!* "Bugünden itibaren İspanyollar yoksulluğunuz üzerinden bayram yapamayacak!"[44] On altıncı yüzyıldan beri Amerika'da İspanyol sultasına karşı en büyük meydan okuyuş böyle başladı.

II. Tupa Amaru o sırada kırk yaşındaydı. Çağdaş çizimler onu, Amerikan yerlilerinin klasik kartal profili ve üç köşeli bir kunduz şapkasının altından omuzlarına sarkan parlak siyah saçlarıyla gürbüz ve yakışıklı bir adam olarak gösterir. İspanyol birliklerine karşı bu ilk zaferden sonra II. Tupa Amaru ve silahları kuşanıp onun yanında savaşan karısı Micaela, bir İnka kral ve kraliçesinin giysileriyle portrelerini yaptırdılar.[45]

Savaş üç yıl sürdü ve 200 bin kişinin hayatına mal oldu. Güney Amerikalı milliyetçiler buna, kırk yıl sonra elde edilen *creole* bağımsızlığının bir "habercisi" olarak sahip çıkmaya çalıştı; ekonomik **deterministler** isyanı yalnızca bir vergi ayaklanması olarak gördü. İsyan her ikisiydi, ama çok fazlasıydı da. Yeni antropolojik bulgular, o dönemde İspanyolların korktuğu gibi, Andlar'da İnka hükümdarlığını yeniden kurmaya niyetli bir yerli bağımsızlık hareketi olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmaz.

44- Guardia Mayorga 1973: 255.

45- L. Campbell 1987: 125. Ne yazık ki resim bugüne kadar gelemedi.

İnka'nın dönüşü And köylülerinin en derin arzularını gerçekleştirdi. Kendi tarihlerini biliyorlardı ve bu tarihe mit gücünü de yüklemişlerdi. Tawantinsuyu'yu altın çağ olarak hatırlıyorlardı. Ölen İnkalar –Atawallpa, Manku ve özellikle I. Tupa Amaru– bir arketip figürüyle, *Inkarí*'yle, yani İnka mesihle kaynaşmıştı. Eski düzenin değişmeden sürdüğü ölüler diyarında, İspanyolların kestiği kral başı muzaffer bir dönüş için hazırlanıyordu. Baş yavaş yavaş yeni bir beden büyütüyordu; tamamlandığı zaman İnkarí ortaya çıkacak ve dünyayı dönüştürecekti. Alt ve üst dünya yeniden tersine dönecek; İnka kral olacak ve Avrupalılar yok olacaktı.

II. Tupa Amaru farklı insanlara farklı şeyler olarak görünecek kadar kültürel ve siyasal açıdan ustaydı. Tüm siyah köleleri serbest bıraktı, liberal düşüncelere sempati duyan *mestizo* ve *creole*'leri kendisine çekti, Britanyalı ajanları meraklandırmış olabilir ve İspanya kralına bağlılığını ilan ederek kraliyetçileri yatıştırdı. Bu son noktada Waman Puma'nın izinden giderek, adamları iyi ve adil olmasa da, uzaktaki hükümdarın iyi ve adil olduğuna inandığını söyledi. Ama kendi halkının gözünde Tupa Amaru ezeli ve ebedi kraldan daha az bir şey değildi. Birçok kişi, kurtarıcılarıyla birlikte savaşırken ölürlerse, Cusco'da taç giydiği gün tekrar doğacaklarına inanıyordu.[46] Tupa Amaru'nun isyandan bir gece önce, antik Raqchi tapınağında eski tanrılarına dua ettiği söylenir. Bu tapınağın sütunlu salonu Tinta'dan fazla uzakta değildir.

İsyan güney Andlar'da hızla yayıldı ve Bolivya'daki Aymara isyanıyla gevşek bağları vardı. Ama bir güney cephesini takviye etme ihtiyacı, İnka'nın Cusco üzerine yürüyüşünde ölümcül bir gecikmeye yol açtı. İnka atalarının başkentine ulaştığı sırada, İspanyolların hazırlanmaya zamanları olmuş-

---

46- Bkz. Szeminski 1987: 185-86.

tu. Manku'nun zamanında olduğu gibi bazı önemli Inkalar Ispanya'nın yanında yer alıyordu. Bazıları kraliyet kanına kendilerinin daha uygun olduğunu düşünüyordu (oysa öyle değillerdi); ötekiler sömürge sisteminin sona ermesinden korkmak için nedenleri olan sömürücülerdi. Bir kan gölü yaratmaya yemin eden Inka, kenti kuşattı ve 3 Ocak 1781'de kentin konseyine şu mektubu gönderdi:

> Bu krallığın yerlilerini içine sokuldukları kölelikten kurtarmaya başladığımdan beri... ölümlerden ve düşmanlıktan kaçınmak hedefim oldu...
>
> Benimki Inkalardan, bu krallığın hükümdarlarından gelen tek kandır. Bu beni... buradaki fetihten beri... şanssız Yerlilere ve öteki insanlara karşı; ayrıca, [yararlı] kanunlarının bir tarafa itildiğini ve bastırıldığını deneyimle bildiğim Ispanya'nın kralla-rının yasalarına karşı uygulanan kötü muameleyi sona erdirmek için tüm olası araçları aramaya itti... Bu durum o kadar ayyuka çıktı ki, üç yüzyıldır mutsuz halkımın gözünden dökülen yaşlardan daha öte bir kanıta ihtiyacım yok...
>
> Bu tür resmi [*corregidor* vb.] sistemin tümüyle yok edilmesini; *repartimiento*'larının [tekeller ve haraca kesmeler] sona ermesini; her eyalette Yerli ulustan bir baş yargıç [seçilmesini] ve bu kentte başkanlık eden bir genel valiyle birlikte bir Kraliyet Başvuru Meclisi'nin kurulmasını, böylece Yerlilerin rahatça başvuru yapabilmesini istiyorum. Şimdilik girişimimin tüm itkisi budur.[47]

Belki kent konseyi II. Tupa Amaru'nun "şimdilik" tonundan hoşlanmadı. Teslim olmadılar; bir hafta sonra, sonuca gitmeyen bir çarpışmadan sonra, Inka geri çekildi. Başka yerlerde

---

47- Lewin 1957: 464-65.

kazanımlar elde ettikten sonra Cusco'ya zaferle dönmeyi planlıyordu, ama böyle olmayacaktı. Savaş daha da şiddetlendikçe karakter olarak da daha ırksal bir hal aldı: Tupa Amaru'nun kaçınmaya çalıştığı bir şeydi bu. Birçok yerli, *pukakunka*, – "redneck"* anlamında kullanılan ilk terimlerden biri– diyerek küfrettikleri beyazlarla eski hesaplaşmayı yapmaya karşı koyamadı. Harekete sempati duyan *mestizo*'lar safları terk etmeye başladı; Nisan 1781'de bir dizi yenilgi ve ihanet Inka'nın ve yakın ailesinin yakalanmasına yol açtı.

Cusco'ya götürüldüler, hapse atıldılar ve sorgulandılar. İşkencecileri José Antonio de Areche, isyanın kıvılcımını çakan kötü muameleyi soruşturmak için İspanya'dan gönderilen resmi bir "ziyaretçiydi". Areche Engizisyon tekniklerini özgürce kullanarak, yardımcılarının adlarını öğrenme çabasında Tupa Amaru'nun sağ kolunu yerinden çıkardı. Ama Inka konuşmayacaktı. Tam tersine, hâlâ savaşan akrabalarına ve müttefiklerine gizlice mektuplar gönderdi ve birkaç kez kaçmaya çalıştı. Yazdığı notlardan bazıları bugüne kadar gelmiştir; mektuplar var olan tek mürekkeple, kendi kanıyla ve sol elle yazılmış kargacık burgacık yazılardı. Inka Areche'ye yalnızca şunları söyleyecekti: "Burada senden ve benden başka işbirlikçi yok. Sen ezen, ben kurtarıcı. Her ikimiz de ölmeyi hak ediyoruz."[48]

18 Mayıs 1781'de II. Tupa Amaru, iki yüzyıl önce atasının ölümüne tanık olan aynı meydanda infaz edildi. Karısının, amcasının ve en büyük oğlunun dilleri koparılıp sonra demir halka ile boğularak idam edildiğini seyretmek zorunda kaldı. İspanyollar Inka'ya özel bir infaz ayırmışlardı: El ve ayakları

---

*Güney Amerika'da tutucu ve sofu beyaz köylüler için kullanılan argo bir terim. (ç.n.)

48- Bkz. *A.g.y.*, 396 ve notlar ve 745. Bu yorumun dört farklı çeşitlemesi vardır. José Gabriel'in erkek kardeşi Juan Bautista Tupa Amaru'nun hatırladığı bu versiyon Valcárcel 1977: 128'de de bulunur.

atlara bağlandıktan sonra atlar dört farklı yöne koşturuldu: "Bu kentte hiç görülmemiş bir manzara." Ama bir ay süren işkenceye karşın, Inka'nın bedeni Tawantinsuyu'nun bu sembolik parçalanma cezasına direndi. "Bir örümcek gibi" havada gerildikten sonra darağacına götürüldü ve parçalara ayrıldı. Bir İspanyol görgü tanığı şunları yazdı:

> Kollarını ve bacaklarını kestiler. Aynı şeyi [Micaela'ya da] yaptılar, ötekilerin de başlarını keserek farklı şehirlere gönderdiler. Yerliyle karısının bedenleri, bir şenlik ateşinin yakıldığı Piqchu'ya [Tupa Amaru'nun kenti kuşatmak için indiği tepe] götürüldü. Ateşe atıldılar ve yanarak kül oldular, sonra bu küller havaya ve yakınlardaki bir nehre atıldı. Böylece José Gabrial Tupa Amaru ile Micaela sona ermiş oldu; gurur ve kibirleri öyle yüksekti ki kendilerine Peru hükümdarları adını vermişlerdi.

Daha önceki Inkaların ölümü hakında Quechua dilinde anlatılan destanlar, evrenin dehşetle ve şiddetle sarsıldığında ısrar eder: *Dolu yağdı... güneş battı, gece çöktü.* II. Tupa Amaru'nun ölümüyle doğa da inancı taklit eder. Aynı tanık:

> Yanlışlarıyla, kehanetleriyle ve boş inançlarıyla bu Yerlileri onaylamak için, Şeytan işine benzeyen bazı şeyler oldu. Bunu söylüyorum, çünkü yılın çok güzel çok kuru bir dönemi olmasına karşın, *o* gün şafak o kadar kapalıydı ki güneşin yüzü görünmüyordu... ve öğleyin, atlar Yerli'yi dört tarafa çekerken şiddetli bir rüzgâr çıktı, sonra o kadar şiddetli bir yağmur bastırdı ki herkes –korumalar bile– bir yere sığınmak için koştu. Bu nedenle Yerliler gökyüzünün ve doğa güçlerinin, insanlık dışı ve Tanrı'ya karşı saygısız İspanyolların büyük bir acımasızlıkla öldürdüğü Inka'nın ölümüne yas tuttuğunu ilan ettiler.[49]

49- Bu anlatı tam olarak Lewin 1957: 497-98'de bulunmaktadır.

İnka'nın ölmesine karşın takipçileri savaşa bir yıldan daha uzun süre devam ederek intikam için bin beyazı öldürdü. Antik imparatorluğun öteki kısımlarında, hatta sınırlarının ötesinde küçük isyanlar patlak verdi. Bu isyanlar birer birer bastırıldı; İspanyollar bunlardan muzaffer ama sarsılmış olarak çıktı.

Ziyaretçi Areche, Madrid'e uzun bir mektup gönderdi. Bazı kötü muamelelerin kaldırılmasını tavsiye etti, ama asıl meselesi etnik soykırımdı: Liderlerini, kimliğini ve kültürünü silerek bir milliyetin yok edilmesini öneriyordu. Areche, İspanya'nın Mağriplilere ve Musevilere karşı kullandığı fanatizmle "hayali Yerli ulusu"nun soyunu tüketmeyi planladı: bugün bazı Hispanik Perulu yazarların hâlâ taraf olduğu bir plandır bu. İsyancı İnkalar öldürüldü ya da sürgüne gönderildi; tüm İnkalar unvanlarını, kalıtsal *kuraka* makamlarını, soylu giysilerini, hatta "atalarını övmek için... kendilerini soylu olarak gören Yerlilerin evlerinde bol bol bulunan" aile portrelerini bile kaybetti. Dört yıl içinde tüm yerlilere İspanyolca öğretildi; Quechua dilindeki şarkılar, müzik ve tiyatro yasaklandı.

Yerliler antik İnkaların anısını korumak için kullandıkları tiyatro oyunlarını ve öteki halk törenlerini yapmamalıdır... Bunun gibi, Yerlilerin törenlerinde kullandıkları trompetler ve boynuzlar da yasaklanmalı ve ellerinden alınmalıdır, [özellikle de] *pututu* –geçmişlerini ve korkutucu fetih gününü üzüntüyle hatırlatan tuhaf ve yaslı sesli deniz kabukları– denilenler.[50]

Ama İnkalar unutulmayacak ve İnkarí tekrar yaşam bulacaktı.

50- Rowe 1976: 35-36'da.

Dokuz

Çerokiler

Beyazlar bizi nerdeyse kuşattı...
öyle görünüyor ki niyetleri bizi bir halk olarak yok etmek.
Sürüklenen Kano, Çeroki, 1776

19 Nisan 1775'te Britanya ile sömürgelere yerleşenler arasındaki sürtüşme, Massachusetts'teki Lexington ile Concord'da –Boston yakınlarında– açık savaşın kıvılcımını çaktı. Bağımsızlık Savaşı başladı. Daha bir ay önce Attakullakulla (Küçük Marangoz), Oconostota (Dağsıçanı Sosu) ve öteki yaşlı şefler, Çeroki Ulusu'nun şimdi Kentucky ve Tennessee olan yerler üzerindeki egemenliğini 10 bin pound'a satmıştı. Anlaşmaya karşı peygambervari konuşmasını bitirdikten sonra, Attakullakulla'nın oğlu Sürüklenen Kano, toprak spekülatörlerinden birine doğru döndü, çiçek bozuğu yüzü öfkeyle aydınlanmıştı: "İyi bir toprak satın almışsın, ama üzerinde kara bulutlar var. Yerleşim yerlerini karanlık ve kanlı bula-

caksın."[1] Bu sözler başka bir savaşın –Sürüklenen Kano, takipçileri ve müttefiklerinin yaklaşık yirmi yıl boyunca yerleşimci cumhuriyetine karşı verdiği direniş savaşının– açılış sözleri olarak alınabilir. Attakullakulla, böyle bir savaşın umutsuz olduğunu, işgalin durdurulamayacağını biliyordu. Çerokiler uzun vadede uzlaşma yolunu seçerek; kültürel ve siyasal değişimi olağanüstü bir esneklik ve uyarlanma yeteneğiyle kabul edeceklerdi. Hatta belki de Attakullakulla, elli yıl içinde halkının kendi anayasasına, yüksek mahkemesine, yazmanına ve gazetesine sahip olacağını tahmin edememişti. Açıktır ki, beyaz adamın isteklerine uygun olarak böyle bir dönüşümü yaptıktan sonra, tıpkı oğlunun uyardığı gibi gene de yurtlarından sürüleceğini öngörememişti.

Amerikan yerleşimcileri isyan ettiği zaman, birçok Yerli, çıkarlarının, Kraliyet Bildirisi ile tebaasına geçemeyecekleri bir sınır çizmiş olan uzaklardaki kralın yanında olduğunu düşündü. Gerçekten de, bir beyaz iç savaşı bu hattı güçlendirmek, bu hattın batıya doğru genişlemesini önlemek için iyi bir fırsat gibi görünüyordu. 1776 baharında, nehirler erimeye ve patikalar kurumaya başlar başlamaz, Irokua Konfederasyonu'ndan delegeler, Şavniler [Shawnees], Delawareler ve kuzeyde oturan öteki halklar, Büyük Göller'den Meksika Körfezi'ne kadar tüm yerli uluslarını birleştirme misyonu için işe koyuldu. Mayıs ortasında Çeroki başkenti Chota'ya vardılar; burası Great Smoky Dağları'nın ardındaki serin bir vadideydi. Temsilciler, beyaz işgalciye karşı ortak bir cephe kurmanın zamanının geldiğini söyleyerek, yolda gördüklerinin aciliyet duygusunu artırmış olduğunu da eklediler.

Yetmiş gündür seyahat ediyoruz. Pittsburgh'dan [Çeroki] Yurdu'na kadar, son zamanlarda Şavni ve Delaware halklarının

---

1- Evans 1977: 179.

> avcılık yaptığı ve geyik, ayı ve bufalodan başka bir şey görmemeye alıştığımız ülkeden geçmeye kalkıştığımızda, ülkede [beyazların] yogun yerleştiğini ve hepsinin silahlı olduğunu gördük... Tuzlu su pınarlarımızın bulunduğu bufalo topraklarımıza çok sayıda insan yerleşmişti ve çevrelerindeki yerleri koruyorlardı. Görülmemek için Ohio'nun öteki tarafından epeyce uzağa gitmek ve neredeyse beş yüz kilometrelik bir tur atmak zorunda kaldık.[2]

1960'larda, Chota, Tanasi, Tellico ve Yukarı Çerokilerin öteki şehirlerinin bulunduğu tarihsel Little Tennessee Vadisi'nin Tellico Barajı'nın suları altında kalmasından kısa süre önce, arkeologlar Chota'nın büyük kamu binasının –bu konuşmaların yapıldığı Çeroki parlamentosu– temellerini ortaya çıkardı. Geriye yalnızca destek direkleri kalmıştı, ama bunlar bile binanın yirmi metre genişliğinde bir sekizgen olduğunu göstermeye yeterliydi. Konik çatıyı sekiz klanı temsil eden sekiz kalın direk destekliyordu, ortada da bir ateş vardı. Yerli işlerinin Britanyalı yöneticisi John'un kardeşi Henry Stuart da konferans için Chota'ya geldi, yerlilerin sempatisini ölçmeye can atıyordu. "Savaşın bayrağı dikildi, Kamu Binası'nın gönderi ve direkleri siyah ve kırmızıya boyandı... Yukarı Kasabalar'ın bütün gençlerinin yüzü kapkaraydı ve artık savaştan başka bir şeyden söz edilmiyordu," diye rapor etti.[3]

İlk konuşmacı, kendi ulusunu ve mensup olduğu Irokua Konfederasyonu'nu temsil eden bir Mohawk'tı. Konuşmasını beyaz ve eflatun bir *wampum* kemeriyle gösterdi.

2- Henry Stuart'ın anlatımı, Saunders 1968, 10: 773. Ne yazık ki bu belgedeki yerli konuşmaları üçüncü şahıs olarak yazılmıştır. Brown (1938: 139, 142 vb.) bunları "birinci şahıs" konuşmalara çevirdi. Ben de aynı şeyi yaptım, ama Stuart'ın yazma tarzına daha sadık kaldım.

3- Saunders 1968, 10: 774, 776.

Burada bulunan hiç kimsenin benim konuşmamı anlayamayacağını sanmıyorum. Bizim Uzun Bıçaklar diye çağırdığımız kişiler [sınırda oturanlar], hiçbir kışkırtma olmaksızın kasabalarımıza girdiler; halkımızı ve büyük Can şefimizin oğlunu öldürdüler... Halkımız artık savaşıyor, ben de buraya tüm halkların dostluğunu sağlamak üzere gönderildim, çünkü çıkarlarımız birdir. Bu dönemde kendi aramızdaki tüm kavgaları unutmalı ve gözlerimizle düşüncelerimizi tek bir yöne çevirmeliyiz.[4]

Toplantıları bir Şavni kapattı. "Yaklaşık üç metre uzunluğunda ve altı inç genişliğinde, aralara kızıllar serpiştirilmiş efelatun *wampum*'dan" görkemli bir savaş kemeri açtı, kızıl renk beyaz adamın kanını simgeliyordu. Bunun dumanlı binada neden olduğu gürültü dinince konuşmaya başladı.

Halkımız birkaç yıl içinde büyük bir halk olmaktan bir avuç insana düşmüştür. Bir zamanlar deniz kenarına kadar olan arazilerin sahibiydi, ama bir zamanlar tüm bu ülkenin efendileri olan kırmızı insanların bugün artık ayakta duracak kadar bile yeri yok.

Son zamanlara kadar avlandığımız topraklara... [beyazlar] iyice yerleşmiş durumda ve kaleler ve silahlı insanlarla kaplı. Çevremizde ne zaman bir kale belirse, çok geçmeden kasabalar ve yerleşim yerlerinin de ortaya çıkacağına emin olabilirsiniz. Bizim kökümüzü kazımak niyetinde oldukları açıktır ve santim santim azalmaktansa bir erkek gibi ölmek daha iyidir bence.[5]

Sürüklenen Kano sunulan tüm savaş kemerlerini memnuniyetle kabul etti. Babası ve öteki yaşlılar, orta ateşin ya-

---

4- *A.g.y.*, 777.

5- *A.g.y.*, 778.

nındaki şeref koltuklarında "keyifsiz ve suskun" kaldı. Daha önceki savaşların maliyetlerini hatırladıkları için kemerleri kabul etmediler.[6]

Barış için konuşanlar arasında Attakullakulla'nın yeğeni Nancy Ward da vardı: Çeroki Ulusu'nda kadınların gücünün bir örneğiydi bu durum. (Ikinci kocası beyaz bir tüccardı, adı buradan geliyordu.) Nancy 1755'te ilk kocası ölünce, onun silahıyla savaşarak Creeklere karşı bir savaşta kendini göstermişti. Bu ona "Can" rütbesini –şövalyeliğe yakın bir Çeroki unvanı– kazandırmış ve konseyde güçlü bir ses vermişti. Nancy beyaz Amerikalılara sempati besliyordu, belki bunlardan biriyle evli olduğu ya da amcasının, isyancıların kazanabileceği görüşünü paylaştığı için.

Nancy de Sürüklenen Kano da kendi yollarına gitme haklarını kullandılar. Sürüklenen Kano ihtiyar heyetine karşı çıkarak savaşa hazırlandı; Nancy yerleşimcilere onun planlarını anlattı. Iki davranış da Çeroki yasasına göre ihanet değildi. Nancy'nin uyarısı yerleşimcilerin Sürüklenen Kano'nun saldırısına dayanmalarını sağladı, ama Nancy'nin yüce gönüllülüğü karşılıksız kaldı. Tam tersine, isyancı birlikleri sayısız kasabayı yakarak Çeroki Yurdu'nu yerle bir etti. 1777'de ihtiyar heyeti barış talep etmek zorunda kaldı. Kendilerinin vermediği bir savaşı sona erdirmek için kuzey ve güney Carolina'daki Çeroki topraklarının büyük kısmını vermek zorunda kaldılar; bunlara Vadi'den ve Orta Kasabalar'dan geriye kalanlar da dahildi. Küçük Tennessee Nehri'nin kuzeyinden geriye kalanları, Chota'nın bulunduğu "Uzun Adam" bölgesini vermekten kıl payı kurtuldular. Bu toprağı, Oconostota'nın en güvenilir danışmanı olan Onitositah'dan (Mısır Püskülü) gelen etkili bir başvuru kurtardı. Şefinden biraz daha genç olan Onitositah,

---

6- *A.g.y.*, 779.

bütünlüklü kişiliği nedeniyle hem yerlilerin hem de beyazların büyük saygı beslediği "iri yarı, yumuşak ve kararlı bir adam"dı. Bu olaydaki konuşması, tercümanının, "bir yerli konuşmacının erkeksi ve vakur ifadesi, çevirirken neredeyse tüm gücünü ve enerjisini kaybeder," diye itiraf etmesine karşın, kaydedilmiş büyük Amerikan Yerlisi konuşmalarından biridir.[7]

Kardeşlerimizle, beyazlarla anlaşmalar... yaptığımız zaman, sadece *daha fazla toprak* diye haykırırlar! Gerçekten de reddetmeye cesaret edemeyeceğimizi bildikleri şeyleri talep etmek onlar için eskiden yalnızca bir formalite gibi görünüyordu. Ama şu andaki anlaşmayı yaptığımız sırada, güvencesini aldığımız adalet ilkesi gereğince özgür irade ve eşitlik adına talebinizi reddetmem gerekiyor...

Ülkemize şimdi yaptığınız hücumun olgularını incelersek, bu temelde iddialarınızı keşfedeceğiz. Ne yaptınız? Üstün bir güçle topraklarımızın üstüne yürüdünüz... sayınız bizi kat be kat aşıyordu, biz de geniş ormanımızdaki üssümüze kaçtık, orada kadınlarımızla çocuklarımızı güvence altına almak için... Oraya buraya dağılmış savunmasız kişileri öldürdünüz, canınız istediği zaman yangın çıkardınız ve kırıp döktünüz ve tekrar kendi yerleşim yerlerinize döndünüz...

Yasalarınız ülkemize kadar uzanmaz, hiçbir zaman uzanmadı da. Doğa kanunlarından ve ulusların kanunlarından söz ediyorsunuz ve her ikisi de size karşı.

Gerçekten de, sizin uygarlık dediğiniz şeyin isteğiyle Yerliler arasında çok şey gelişti; yasalarınızı, dininizi, tavırlarınızı ve geleneklerinizi benimsememiz için bize birçok öneri getirildi. Ama, henüz böyle bir ıslahın uygunluğunu ya da uygulanabilirliğini görmedik; ayrıca, bunlar üzerine konuştuğunuzu duymak

---

7- William Tatham'dan alıntı, Williams 1921: 176'da.

yerine, bu öğretilerin iyi etkisini sizin davranışlarınızda görmekten daha çok memnun olacağımızı itiraf ediyoruz...

Diyorsunuz ki: Yerliler neden toprağı bizim gibi işlemiyor ve bizim gibi yaşamıyor? Aynı şekilde biz de sorabiliriz: Neden beyaz insanlar bizim gibi avlanmıyor ve yaşamıyor?...

Ne var ki biz sizinle barış içinde olmak ve sizin de bize aynı şekilde davranmanızı istiyoruz. Karnınız açsa ara sıra topraklarımızdaki bir bufalo, ayı ya da geyiği öldürdüğünüz için sizinle kavga etmeyiz; halkınız geçim kaynağı olarak avlanıyor; tüm av hayvanlarımızı öldürüyor, gençlerimiz verilen zarara öfkeleniyor ve bunun ardından kan gölü ve savaş geliyor...

Büyük Doğa Tanrısı bizi farklı konumlara yerleştirmiş. Size birçok büyük üstünlük bahşetmiş olduğu doğrudur; ama bizi de sizin köleleriniz olarak yaratmadı. *Biz ayrı bir halkız!* Her birimize farklı düşünceler ve koşullarla kendi topraklarını vermiş; size ineklerinizi, bize bufaloları vermiş; size büyük domuzları, bize ayıları; size koyunları, bize geyikleri vermiş. Bu konuda size gerçekten de bir üstünlük vermiş: Sığırlarınız evcil ve uysal, bizimkiler ise yaban ve sadece daha büyük arazi değil, onları avlayıp öldürmek için sanat da gerektiriyor. Bununla birlikte nasıl öteki hayvanlar sizinse, onlar da bizim mülkümüz."[8]

Barış anlaşmasının, Çerokileri rahatsız eden temel sorunu, yani yasadışı yerleşimleri ortadan kaldırması gerekiyordu, ama pazarlığın bu kısmını Amerikalılar asla yerine getirmedi. Sürüklenen Kano'nun Çeroki Yurdu'ndan çekilmekten başka seçeneği kalmadı. Evlerini savaşa, topraklarını yabancıların tecavüzüne ve barışa kurban vermiş olan başkalarıyla birlikte batıda, modern Chattanooga'da yeni kasabalar kurdu. Oradan on yedi yıl daha savaş verdi.

8- *A.g.y.*, 176-78'de. Ayrıca *Journal of Cherokee Studies* 1, no.2 (Sonbahar 1976): 128-29'da.

Kanada vali vekili Henry Hamilton ona bir süre malzeme tedarik etti. Hamilton isyancı kafa derilerine o kadar cömertçe para ödüyordu ki, ona Saç Tüccarı adı takıldı.[9] Ama bir sonraki yıl, Paris Anlaşması'nda Britanyalılar Çerokilere, Irokualara ve tüm öteki yerli müttefiklerine ihanet etti. Aynı yıl çiçek hastalığı 2.500 kişiyi öldürerek Çeroki halkını tekrar sarstı.[10]

1785'te, Amerika Birleşik Devletleri kendisini güçlendirmeye başlarken, Kongre Çerokilerle ilk federal anlaşmasını görüştü: Hopewell Anlaşması olarak bilinen Aydınlanmacı bir belgeydi bu. "Yerliler," diye yazıyordu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin adaletine tam olarak güvenebilirler."[11] Bu kez toprak talebi yoktu. Nancy Ward, Chotalı Can Kadın, Çeroki halkı adına yanıt verdi:

> Dostlukla içmek için komisyon üyelerine bir pipo ve biraz tütün hazırlamıştım... Barış konusunda kararlı olmanız beni çok memnun ediyor, çünkü son savaş sırasında çok sıkıntı gördüm. Yaşlıyım, ama hâlâ çocuk doğurma umudum var, şimdi Kongre'nin koruması altında olduğumuz ve başka sıkıntılar yaşamayacağımız için bu çocuklar büyüyecek ve halkımıza insan kazandıracak.[12]

Ama Kongre de, sınırda yaşayanlara Ingilizlerden daha fazla engel olamıyordu. Birlik'in dış sınırlarındaki kaba beyazlar, aydınları sapına kadar küçümsüyordu. Yerlilerden nefret ediyorlar ve yerli topraklarını istiyorlardı. Sürüklenen Kano ve Uzun Bıçaklar her iki tarafta da sayısız canavarlıkla savaşmaya devam etti: Sürüklenen Kano yerleşimcileri tavuk gibi

---

9- Waldman 1985: 112.

10- Carter 1976: 10.

11- *A.g.y.*, 11.

12- Bu konuşma ve "Savaş Kadınları"yla ilgili ilginç notlar için bkz. Mooney (1982: 490).

boğazlıyordu, bunların arasında Davy Crockett'in dedesi de vardı. Her zamanki gibi, militanların yaptıklarının ceremesini barışçıl ve savunmasız Çerokiler çekti. Başını John Sevier'in çektiği beyazlar, Franklin'in parçalanmış "devlet"ini –bir ırkçılık ve uzlaşmazlık sığınağı– yarattı ve Yukarı Kasabaları, Küçük Tennessee'nin kuzeyindeki tüm toprakları bırakmaya zorladı.[13] 1788'de bir ateşkes bayrağı altında bir grup yaşlı şefi öldürdü; bunların arasında daha on bir yıl önce bu toprakları güzel konuşmasıyla kurtaran Mısır Püskülü de vardı. Bundan sonra Çerokiler umutlarını yitirerek kademe kademe başkentlerini ve öteki Yukarı Kasabaları terk ettiler. 1799'da Chota'ya gelen bir ziyaretçi yalnızca beş ev buldu; 1813'te orada yalnızca bir Çeroki yaşıyordu.[14]

Yaşamının sonuna doğru, Sürüklenen Kano, Mısır Püskülü'nün intikamını aldı ve 1791'de, ölümünden bir yıl önce, kardeşi Porsuk, Küçük Kaplumbağa ile öteki kuzeylilerin Eski Kuzeybatı'da General Arthur St. Clair'in ordusunu bozguna uğratmasına yardımcı oldu.[15] Tarih Sürüklenen Kano'yu acımasızca yargılayarak, onu bir kışkırtılan değil, kışkırtan olarak gördü. Ama birçok taraflsız gözlemci, o dönemde bölgede seyahat eden Dük François de La Rochefoucauld ile aynı fikirdeydi: Beyazlar, diye yazdı, "beş olaydan dördünde kusurluydu."[16] O sırada Mississippi'nin doğusundaki Yerli ulusları toplam 125 bin yurttaştan daha azdı, oysa yerleşimci cumhuriyeti 3 milyona çıkmıştı. Sürüklenen Kano ve ona benzer başkaları, Büyük Göller'den Körfez'e kadar olan topraklardan, kıyaslanmayacak ölçüde kalabalık, zengin ve daha acımasız insanları bir kuşak boyunca engelledi.

13- Daha sonra Sevier Tennessee'nin ilk valisi ve kongre üyesi oldu.

14- Chapman 1985: 107.

15- Bkz. Wallace 1970: 160; Brown 1938: 322-27.

16- McLoughlin 1986: 49.

Halkımız yalnızdı ve kuşatılmıştı...
Kasabalarımızı terk etmek zorunda kaldık...
ve şimdi gördüğünüz gibi otlaklarda yaşıyoruz.
Ama daha yenilmedik.
Sürüklenen Kano, 1779

1794 sonbaharında tüm Çeroki kesimlerini temsil eden liderler, Amerikalılarla, o güne dek yapılan çoğu anlaşmadan daha kalıcı bir barış anlaşması imzaladı. Birleşik Devletler, kendi adına, yerleşimcilerin Küçük Tennessee'yi geçmelerini önlemek için Loudoun Kalesi'nin yıkıntıları yakınında Tellico müstahkem mevkiini inşa etti. Oradan Çerokilere sabanlar, çıkrıklar ve onları Avrupalı köylülere dönüştürme amacındaki öteki aletler verildi. George Washington'ın özgün düşüncesi olan bu kültür farklılaştırması politikası yalnızca idealizmle motive olmuyordu: Yerliler yoğun çiftçiliği benimser ve satmak için hayvan postu yerine kumaş yaparlarsa, daha az toprağa ihtiyaçları olacağı ve bu nedenle geri kalan topraklardan feragat etmeye ikna edilebilecekleri düşünülüyordu. Thomas Jefferson yerli ırka, "Bizimle birlik olacaksınız," dedi, "büyük konseylerimize katılacaksınız... ve hepimiz Amerikalı olacağız... sizin kanınız bizim damarlarımızda akacak ve bizimle birlikte bu büyük kıtaya yayılacak."[17] Jefferson kendisine, yüzyıllardır kıtanın her köşesini işgal eden insanların neden

17- A.g.y., 33.

yayılma ihtiyacı duyacağını sorabilirdi; ama sözleri ("eritme potası"nın ilk ifadesi) hiç değilse onlara bir yer sunuyordu.

Bazı Çerokiler ona inandı. "Vahşilerin" hiç hakları olmadığını görerek, varolma haklarına ancak beyazların uygar dediği şeye dönüşürlerse saygı duyulacağını düşündüler. Dönüşüm yalnızca yeni teknolojiyi benimseme sorunu değildi. Çerokilerin yaşamının birçok değer ve uygulamalarının ters yüz olmasını ve onların yerini ahlâka aykırı, kutsal şeylere saygısız ve tiksinti verici görünen başkalarının almasını içeriyordu. Kültürleri on sekizinci yüzyılda zaten büyük bir değişimden geçmişti, ama dokusu bozulmadan kalmıştı. Ateşli silahlar, atlar, kümes hayvanları, ürünler ve demiri ödünç almışlardı, ama bunlar aletti, model değil. Erkekler hâlâ avlanıyordu; kadınlar hâlâ mısır yetiştiriyordu. Soyağacı hâlâ ana soyundan gelen klanlarla hesaplanıyordu; gelenek dışında bir yasaya, toplumsal baskı dışında bir dayatmaya ihtiyaç yoktu. Çok az Çeroki İngilizce konuşuyordu; çok azı Hıristiyandı. Toprakla, evrenle ve birbirleriyle olan kutsal ilişkiler gerilmiş, ama kopmamıştı.

Çiftçilik kendi başına sorun değildi: Çerokiler binlerce yıldır çiftçilik yapıyordu. Ama bu yeni çiftçilik tarzı cinsiyetler arasında ve toprakla ilişkilerde derin değişimler gerektiriyordu. Kadınlarla erkeklerin rolleri, eşit derecede değer verilseler de, değiş tokuş edilemezdi. Kadınların mısıra ve toprağa özel bir bağlılıkları vardı, bunlar dişil varlıklardı; erkekler tarla temizleme ve kazma gibi ağır işlere yardım ediyordu, ama ekin ekmiyorlardı. Çeroki erkeklerinin eşlerinin tarladaki yerini alması, modern Katoliklerin bir kadın papa seçmesinden daha zordu herhalde. Thomas Jefferson'a göre tarla işi kadınlar için "adil olmayan bir angarya", "vahşiliğin" bir sonucuydu.[18] Yerli kadınlarını ev kadınlarına dönüştürerek onları kurtardığını sanıyordu.

18- Jefferson'dan alıntı, McLoughlin 1984a: 15'te.

Chota'nın ve öteki Yukarı Kasabalar'ın terk edilmesiyle Çeroki Yurdu'nun ağırlık merkezi kuzey Georgia ve güney Tennessee'deki zengin kızıl topraklara kaydı, orada Çerokilerin komşuları beyazlar değil Creeklerdi. Yirmi yıllık görece barış ortamı nüfusun biraz da olsa kendisini toplamasını, yaklaşık 13 bine çıkmasını sağladı. Çok insanı barındıran, etrafı kazıklarla çevrili kasabalar yok olmuş, yerini vadi zemini boyunca düzensizce dağılmış çiftlikler almıştı. 1809'da birçok aile beyazların yolundan gitmeye başladı. Çerokiler 1.500'den fazla çıkrığa, 500 sabana, mısır ve buğday öğütmek için su değirmenlerine sahipti. 1796'da Çeroki Yurdu'nda tek bir yol bile yoktu; 1809'da Tennessee'deki Augusta, Georgia ve Nashville arasında federal paralı yol da dahil olmak üzere, vagonların geçebileceği yüzlerce kilometrelik yollar yapılmıştı.

Çeroki toplumu ana soyundan geldiği için, bir Çeroki ile evlenen bir beyaz, yurttaş olurdu. Çocukları, Amerika kıtasının öteki kısımlarında olduğu gibi *mestizo*, *Metis* ya da yarım kan olarak değil, Çeroki halkının tam üyesi olarak kabul edilirdi. 1794'ten sonra, liderlerin çoğu bu tür evliliklerin iki dilli çocuklarıydı. Beyazların ilerleme dediği şeyin birleşimiydi, ama dünyaların birinden gelen bir kişi, her ikisine de dahil olmanın gerilimini düşünemezdi. Sorunlar istikrarlı, kolektif bir sistemle, yayılmacılığa ve bireysel kâra dayanan bir sistemin çarpışmasından doğan sorunlardı. Örneğin, Amerikan yerlisi toplumlarının temelinde yer alan yardımlaşma etiğini ihlal etmeden bir dükkân ya da plantasyon işletmek olanaksızdı. Yerli dünyasında saygı kazanmak için insanların zenginliğini dağıtması gerekiyordu; beyaz dünyasında saygı kazanmak içinse istif etmesi. Bir Çeroki'ye göre yeterli olan kâfiydi; bir beyaza göreyse, her şeyden daha çok olması gerekiyordu. Peki zenginlik birikince kime miras kalacaktı? Annenin klanına mı? Babanın oğluna mı? Toprak Yurt'a aitti, ama "ilericiler"in

toprak üzerine inşa ettiği geniş mülklerin –ağıllar, atölyeler, değirmenler ve malikâne gibi evler– sahibi kim olacaktı? Çeroki toplumunda her zaman daha yüksek ve daha alçak insanlar olmuştu, ama artık servete dayalı sınıf, erdemle kazanılan rütbeyi dışlamaya başlıyordu.

Kültür değişimini hızlı yaşayanlar çoğunlukla, özsaygı açısından acımasız bir bedel ödeyerek, alkol ve şiddete kurban düşüyordu. Bunlardan biri de on dokuzuncu yüzyılın başında Çeroki halkının en zengin adamı olan yarım kan James Vann'dı. Çiftliğinin yakınındaki federal paralı yoldan zenginleşen Vann'ın bir tavernası, birkaç feribotu, elliden fazla siyah kölesi, bir içki fabrikası vardı ve şimdi Georgia olan yerde en güzel tuğla evlerden biri onundu. Bu ev Chatsworth'un hemen batısındadır, onun halkını mülksüzleştiren devlet tarafından güzelce restore edilmiş ve turistik bir yer olarak işletilmektedir. Duvarlarında dönemin Çeroki şeflerinin portreleri asılıdır: ipek gömlekler giymiş ve türban takmış, kulak memeleri sarkmış, ucunda Inkalarınkine benzeyen gümüş diskler asılı, şaşırtıcı figürler. Vann'in dört karısı –aynı anda en az iki tane– ve yatağının altında çok miktarda nakit para vardı. Ayık olduğu zaman dimdik ve cömert, sarhoşken saldırgan ve acımasızdı. Misyonerlerin çiftliğine yakın bir yere yerleşmesini teşvik etmişti ki, çocuklarını eğitebilsinler, ama kendisinin Hıristiyanlığa bir yakınlığı yoktu. Moravyan vaizler ölüm döşeği olarak düşündükleri bir son anda konuşmaya çalıştıkları zaman Vann ayağa fırlamış, bir şişeyi bir dikişte içmiş ve vaizleri evinden kovalamıştı.[19] Vann yaşlanıp evde ölecek insanlardan değildi. Çok fazla düşmanı vardı. 1809'da bir gece bir tüfek hedef gözetmeden bir taverna kapısını taradı ve Vann'in beynini parçaladı.

19- *A.g.y.*, 49.

Misyoner okullarına gitmeye başlayan Vann'in çocukları ve öteki genç Çerokiler için, kültür değiştirmenin sorunları yalnızca ahlâki değil metafizikti de. Efsanelerinin saçma olduğu, şifacıların şeytana danıştıkları, Yaşamın Efendisi'nin Yalanlar Babası olduğu söylendi onlara. Jordan, Galilee ve Golgotha gibi adlar alıp kendi Kutsal Topraklar'ından –Ulus'taki her bir esrarlı kaya, pınar, dağ, koru ve antik höyük– vazgeçmek ve hiçbir zaman göremeyecekleri yeni bir tane edinmek zorunda bırakıldılar. Babaları Çeroki yardımlaşma ilkesini ihlal etmişti; şimdi onlar da Çeroki dünya görüşünü ve kimliklerini reddetmek zorundaydılar.

O sıralarda Thomas Jefferson, beyazlarla kaynaşmak istemeyen yerlilerin bir seçeneği daha olduğunu vurguladı. Mississippi'nin batısına göç edebilir ve orada, güvence veriyordu, istedikleri gibi yaşayabilirlerdi. Louisiana'yı satın almasının nedenlerinden biri de, cumhuriyetin asimile edemediği tüm yerlileri sürebileceği bir "yaban" edinmek olmuştu. 1808'da Birleşik Devletler, vaatler yerine getirilmediği zaman rüşvet ve tehditlerden yılmayan tüm Çeroki halkının yok edilmesi için bastırmaya başladı. Yurtlarından nasılsa zorla çıkarılacaklarına inanan 2 bin kadar Çeroki gerçekten de azar azar batıya geldi, ama bu düşünce çoğu için aforoz gibiydi. Batı geleneksel tarzı sürdürme şansı sunuyordu, ama en az kültür değişikliğine uğramış olan gelenekçiler, kutsal coğrafyayı ve antik mezarları terk etme konusunda en isteksiz olanlardı.

Aynı gelenekçiler Avro-Amerikan ekonomisine geçişin ödüllerini paylaşmadıkları gibi, paylaşmak gibi bir istekleri de yoktu. Toprağı bu şekilde sömürmek kutsala karşı saygısızlıktı; sabanlar toprağı kazma sopalarından çok daha acımasızca parçalıyor, erozyonlara neden oluyordu ve ölüm oyunu dünyanın can çekiştiğini gösteriyordu. 1811'de kaygıları, Çeroki hayalet dansı da denilen bir kültte açığa çıktı. Tsali adlı bir

şaman, kendisiyle karısının dağlarda seyahat ederken büyük bir gürültü duyduklarını söyledi; gökyüzü açılmıştı ve sayısız Yerli kara atlar üzerinde gökyüzünden yeryüzüne iniyordu. Lider davul çalıyordu ve şunları söylüyordu

Korkmayın. Biz sizin kardeşleriniziz ve sizinle konuşmak üzere Büyük Ruh tarafından gönderildik. Beyaz insanların yolunu kabul ettiğiniz için sizden memnun değil. Bunu kendiniz de görebilirsiniz – avcılığınız bitti, beyaz insanların mısırını [buğday] ekiyorsunuz. Gidin ve... Yerli mısırını ekin ve atalarınızın yöntemine göre toplayın ve değirmenlerden vazgeçin. Ulusun Anası [mısır tanrıçası] sizi terk etti, çünkü öğütmek onun kemiklerini kırıyor. Beyaz adamları ülkeden atar ve eski tarzınıza geri dönerseniz, o da size geri dönmek istiyor.[20]

Beyaz insanların bizden tamamen farklı olduğunu kendiniz de görebilirsiniz; biz kırmızı kilden yapıldık; onlar beyaz kumdan. Onlarla iyi komşuluk ilişkileri kurabilirsiniz, ama eski Can Kasabalarınızı onlardan geri alıp alamayacağınızı görmek için.[21]

.

Mesajlar kriz yaşayan Amerika kıtasının öteki bölgelerinde duyulanlara benziyordu – Peru'nun Taki Onqoy'u, 1530'ların Aztek kehanetleri, Waman Puma'nın konuşması. Yaradan, dedi Tsali, farklı topraklarda farklı insanlar yaratmıştı; beyazların Amerika'daki varlığı doğal değildi ve yanlıştı. Yaşamın Efendisi, Yerlilerin beyazlar gibi yaşamasını asla planlamamıştı; gönderdiği hastalıklar ancak Yerliler kendi tarzlarına geri döndükleri zaman ortadan kalkacaktı.

Birçok kişi Tsali'nin öğretilerinden kuşku duydu. İlericiler açıkça küçümsediler. Sonra, Ağustos 1811'de bir kuyruklu

---

20- *A.g.y.*, 150'de (Thurman Wilkins'in çevirisi).

21- *A.g.y.*, 142 (McLoughlin çevirisi).

yıldız gökyüzünde haftalarca parladı ve Aralık ayında depremler dağları sarstı. Çok geçmeden, kuşku duyanlardan Ördek adlı bir kişi herkesin gözü önünde düşüp öldü. Etowah'da, Soto'nun tırmanmış olabileceği büyük toprak piramitleri çevreleyen büyük Çeroki kentinde ölmüş olması önemliydi.

Benzer bir durum, Çerokilerin komşusu ve geleneksel düşmanı Creekler arasında da görüldü. Bu hareketi Tecumseh'in kardeşi, Şavni [Shawnee] kâhini Tenskwatawa etkiledi. Elli yıl önce Pontiac'a esin kaynağı olan peygamber gibi o da istilacıları söküp atmak için son bir savaştan söz etti.[22] Yaradan ona, "Beyazlar benim çocuklarım değil, kötü ruhun çocukları. Büyük suların pisliklerinden büyüdüler... Sayıları çok, ama ben onlardan nefret ediyorum. Adil değiller; onlar için yapılmamış olan topraklarınızı elinizden aldılar,"[23] demişti.

Alabama'nın büyük kısmını ve Georgia'nın bazı kısımlarını ellerinde tutan Creek Ulusu da kültür değiştirme yoluna girmişti. Zengin ilericilerle kültür değişikliğine karşı militan Kızıl Sopalar –kızıl savaş sopalarından dolayı onlara bu ad verilmişti– arasında ciddi bir ayrım baş gösterdi. Kızıl Sopalar beyazların 1812 Savaşı'na girdiğini görünce, şefin düzenine başkaldırdılar ve peygamberin emirlerini gerçekleştirmeye başladılar: "Sığırları öldür... tekerlekleri ve dokuma tezgâhlarını yok et, sabanlarını ve Amerikalıların kullandığı her şeyi fırlat at."[24]

Kızıl Sopalar 1813'te Fort Mims'te bir Birleşik Devletler garnizonunu yok edince, Creek iç savaşı Kuzey Amerika'daki büyük savaşın bir parçası oldu.

Çeroki halkı da benzer ayrımlarla bölünmüştü, ama hayalet

22- Bkz. *A.g.y.*, 1986: 181.

23- Mooney 1973: 676-77'den, McLoughlin 1984a: 138'de alıntı. Ovalar'ın hayalet dansların iyi bir incelemesi için bkz. *We Shall Live Again* (1986), Russell Thornton.

24- McLoughlin 1986: 187.

dansı bazı gelenekleri canlandırsa ve birçok Çeroki'yi nereye gittikleri konusunda iyice düşünmeye zorlasa da, Birleşik Devletler ile ya da ilerici şeflerle bir silahlı çatışmaya neden olmadı. Bağımsızlık Savaşı'nı hatırlayan Çerokiler, Amerikalıların gene kazanacağı hükmüne vardı. Sadık müttefikler olduklarını kanıtlarlarsa, diye düşündüler, elbette Birleşik Devletler de onları eski yurtlarından söküp atma çabasını bir kenara bırakacaktı.

1813'te birkaç yüz Çeroki, general olmuş bir avukatın, Andrew Jackson'ın komutasında askere yazıldı. Inatçı kişiliği nedeniyle takılan adla Çetin Ceviz kırk altı yaşında, bir deri bir kemik, kurnaz, şiddet yanlısı biriydi; bir kolu düello yaralarından –en sonuncusu kendi kardeşiyle yaptığı düelloydu– dolayı çolak kalmıştı. Carolina sınırı sakinlerinden yaşayanlardan Jackson, yerlilerden nefret ediyordu, ama onları top mermisi olarak kullanmaya da epeyce istekliydi. Jackson'ın uygarlığın zaferi olarak selamladığı Creek Savaşı, komutası altındaki beyaz birliklerin yaptığı vahşetle ünlüdür. Kemer derisi olarak ölü Creeklerin derisini yüzüp kullandılar; orada bulunan Davy Crockett, bir müfrezenin bir evi içinde "kırk altı savaşçıyla" birlikte ateşe verişini, sonra da bodrumdaki üzerine insan yağı sürülmüş patatesleri yiyişlerini anlattı.[25]

Kesin zafer Mart 1814'te Montgomery-Alabama'nın kırk kilometre kuzeydoğusundaki Atnalı Dönemeci'nde geldi. Bu eylemde Junaluska adlı bir Çeroki şefi, Andrew Jackson'ın hayatını kurtardı. Bu olay, Çeroki Yurdu'ndan geçerek evlerine giden Tennessee birlikleri sırf eğlence olsun diye kümes hayvanlarını vurup sivilleri terörize ederken, Ihtiyar Ceviz'in göz kırpmasını önlemedi.[26] Tüm Creekleri –düşmanlar kadar

---

25- Bkz. Wilkins 1986: 69.

26- Bkz. Ehle 1988: 120.

dostları da– mülksüzleştiren intikamcı barış anlaşmasında, kuzey Alabama'da Çerokilere ait olan 2 milyon hektardan fazla toprağa el koydu.[27] Hiçbir duygusal yükümlülük onun, yerleşimciler için ülkeyi Tennessee'den Körfez'e kadar açmasına engel olmayacaktı.

Çerokiler artık kuşatılmıştı ve Andrew Jackson sonraki yirmi yılı onlardan kurtulmaya adayacaktı.

Tanrı'nın adil olduğunu düşündüğüm zaman,
ülkem için titriyorum.
Thomas Jefferson, 1784

Amerika Birleşik Devletleri için asla özür dilemem.
Gerçekler umurumda değil.
George Bush. 1988

Jackson'ın ordusunda subay olarak savaşanlar arasında Kahnungdatlageh, Dağ-Tepesinde-Yürüyen (Ingilizce adı Binbaşı Ridge olarak bilinir)[28] ve damarlarında Çeroki'den çok İskoç kanı olan, ama Çeroki halkına derin bir bağlılık duyan Kooweskoowee ya da John Ross vardı. Bir önceki kuşağın tersine bu adamlar Çeroki kimliğiyle kültürel değişimin bir sentezine ulaşmışlardı. Çözümleri milliyetçilik; topraktan gelen eski kandaşlık duygusuna saygı duyacak ve etnik bağları Amerikalıların çevrelerinde inşa ettiği gibi bir egemen cumhuriyete

27- Bkz. McLoughlin 1986: 193-95.

28- Wilkins 1986: 15.

dönüştürecek yazılı bir anayasayla bir Çeroki yönetim biçiminin yaratılmasıydı.

Çeroki yurduna ve birliğine bu yeni bağlılık, 1808'de ilk topraktan çıkarılma krizi sırasında berraklaştı. O yıl yapılan bir konseyde Binbaşı Ridge, toprakları satmaktan yana olan şeflere ateş püskürdü ve sözleri pratikte Çeroki Rönesansı olarak bilinen unutulmaz bir deneyimin manifestosu haline geldi:

> Dostlarım, büyük şefin [Siyah Tilki] konuşmasını duydunuz. Batan güneş bölgesini bu halkın gelecekteki yerleşim yeri olarak gösteriyor. Bir insan olarak görüşünü açıklama hakkı var; ama bu ulusun şefi olarak açıkladığı görüş bağlayıcı değildir; bu görüş, günışığında konseyde oluşturulmamış, bu halkı kendi rızaları olmadan kendi ülkelerinden batan güneşin karanlık yurduna sürüklemek için bir köşede uydurulmuştur. Burada kendi yerimde bir insan, bir şef, böyle önemli bir konuda danışılma hakkına sahip olan bir Çeroki olarak buna karşı çıkıyorum. Kafalarınız vücudunuzun üstüne düşünmekten başka ne için konuldu; ve düşünüyorsanız neden size de danışılmamalı? Birkaç insanın halkımızı yerinden etmesini ve atalarımızın yurduna olan bağlılığımızı küçük görmesini kınıyorum!...
>
> Ben, kendi adıma, [böyle] bir şefin iradesine saygı duymayı bırakıyor ve yalnızca binlerle sayılan halkımızın iradesine saygı duyuyorum. Bu toplantıda yüreklerden yanıt almayan biri gibi mi konuşuyorum; yoksa özgür bir insan olarak, özgür haklarını bilen insanlara mı konuşuyorum? Cevabı duymak için susuyorum.[29]

Ridge kulakları sağır edici bir alkış duydu. Otuz yıl sonra Ridge ve oğlu John Ridge, toprakların satılmasına boyun eğdikten sonra vatana ihanetten suikaste kurban gittiler.

29- *A.g.y.*, 45-46'da.

Bu otuz yıl, Çeroki halkının kendisini Batı uygarlığının gözünde yeniden yaratmasına tanık oldu. Eski Ana Kent'in onuruna, Yeni Chota (genellikle Echota olarak yazılır) adı verilen yeni bir başkent kurdu. Yasalarını değiştirdi, bir anayasa kabul etti ve zenginlik, okuma yazma oranı ve düzen açısından, topraklarına susamış sınır topluluğunu kat be kat aştı. Yeni gelenlerin, kendisinden istenen her koşulu yerine getiren bu yerli halka ettiği ihanet bugün hâlâ kuşkuludur, çünkü bu beyaz Amerika'nın kendi ideallerine ihanettir.

Georgia, Calhoun'daki Yeni Chota'nın yeri bugün bir devlet müzesidir: çevreye yayılmış birkaç küçük binayla tedirgin edecek kadar geniş ve boş bir tarla. İki ya da üç bina orijinaldir; ötekiler modele göre yapılmış ya da başka bir yerden getirilmiştir. Çeroki parlamentosundan geriye zemindeki izlerinden başka bir şey kalmamıştır. Bir baharda oraya gittiğimde sulanmış ve yemyeşil duran hektarlarca otlak bir şey saklıyor gibiydi. Yeni Echota bana bir kasaba gibi, hatta bir hayalet kasaba gibi gelmedi. Mezarları çıkarılmış bir mezarlık gibi geldi. Birilerinin burada yaşamış olduğuna inanmak zordu. Bu çalışkan ama mütevazı yerin Amerika Birleşik Devletleri'ni tehdit etmiş olabileceğini düşünmek daha da zordu.

1820'lerin ortalarında Çerokilerin arasına daha çok misyoner geldi; sundukları eğitim istekle kabul edildi, ama din değiştirenler azdı.[30] Bazı çocuklar yüksek eğitim için doğuya gönderildi. Bunların arasında John Ross, John Ridge ve Ridge'in kuzeni, daha sonra Elias Boudinot olarak ünlenen Kuhleganah Watie de vardı. Bu çocukların hepsi olağanüstü yetenekliydi. Sam Houston, Ridge ve oğlu için şunları söyledi: "Bu yerliler beyaz insanlardan aşağı değil. John Ridge deha açısından John Randolph'tan aşağı değildi."[31]

30- Bkz. Perdue 1983: 80 vd.

31- Wilkins 1986: 6'da.

Savaş kahramanı, senatör ve geleceğin başkanı Andrew Jackson bu görüşü paylaşmıyordu: "Onların ne zekâları, ne çalışkanlıkları, ne ahlâki alışkanlıkları ne de gelişme istekleri var," demekte ısrar etti. "Başka bir üstün ırkın ortasında kalınca... boyun eğmeleri... ve çok önce yok olmaları gerekirdi."[32]

Jackson ne derse desin, Çerokilerin geleceğini karartan tam da bu başarıları oldu. Yerlilerin başarılı olması beklenmiyordu, hele beyaz adamın sözünün geçtiği yerde hiç beklenmiyordu. Sınırda yaşayanlar, kadınlarını ve mülklerini alabilecekleri ve bir-iki kuşak içinde soyları tükeneceği kesin olan sarhoş, sömürülebilir Yerliye hoşgörü göstermeye hazırken, Kuzey Amerika'da yer edinmek için onlarla yarışan bir yerli ulus düşüncesinden öfkeye kapıldılar. Georgia'nın Birlik'le 1802 Sözlü Anlaşması'nda, eyalet topraklarındaki Yerlilerin federal hükümet tarafından yerinden edileceği maddesi vardı. Çeroki Yurdu Georgia değildi, ama bu sıkıntı verici olgu onların yurtlarından etme kampanyasını engellemedi. Jackson, Georgia kongre üyelerine, "Altlarında bir ateş yakacağız," dedi. "Ateş yeterince sıcak olunca göç edeceklerdir."[33]

İki önemli gelişme, Çerokilere bu ateşle savaşmanın silahlarını verdi: dillerini yazmak için bir alfabe ve Yeni Echota'da basılan bir ulusal gazete. Bazı misyoner dilbilimciler, Çeroki dilini Roma alfabesiyle yazmaya çalışmış ama başarılı olamamıştı. Onlar bilmiyordu ama, okuması yazması olmayan, bacağı sakat, pipo tüttürmeye meraklı bir Arkansas Çerokisi de, beyazlara büyük üstünlükler sağlayan "konuşan yapraklar"ı öğrenmeye çalışıyordu. İngilizcede ona George Guess ya da Guest deniliyordu; Çeroki adı Sequoyah'tı. İngilizce bilmiyordu ve yazıdan da bihaberdi. Doğuştan sakat olan bacağı onu

---

32- McLoughlin 1986: 449'da.

33- Carter 1976: 83'te.

düşük, içe dönük bir yaşama mahkûm etmişti. Iyi bir gümüşçü –eski bir Çeroki zanaatı– oldu ve resme yetenekliydi. Kitapları olmayan bir halk içinde kitap canlısı bir adamdı. Bir portre onu ufak tefek ama sağlam yapılı, düşünceli, mesafeli gözleri olan, başında bir türban ve ağzında Sherlock Holmes'un lüle-taşından piposu gibi üstü nakışlı bir barış çubuğuyla gösterir.

1809 sıralarında, yazının niteliği konusunda arkadaşlarıyla yaptığı bir tartışmadan sonra, Sequoyah sırf meraktan sözcükler için işaretler yaratmaya başladı. Bu iş onda bir saplantı halini aldı. Çiftliğini ve ailesini ihmal etti; onunla alay edenleri ya da büyücülükle uğraştığını sanarak korkanları görmezden geldi. Karısı ve komşuları ilk çalışmalarını ateşe atınca da çalışmaya devam etti. On iki yıl içinde tüm uygarlıkların yüzyıllar içinde kat ettiği yolun büyük kısmını kat etmişti. Piktograflarla (her nesnenin bir çizimi) işe başladı, sonra ideografları (soyut işaretler) denedi, sonra ne kadar çok karaktere ihtiyaç olduğunu kavrayınca iki yaklaşımı da bir kenara bıraktı. Bir fonetik sistem üzerinde karar kılınca da Çeroki dilinin yapısına hangisinin en iyi uyacağını bulmaktan başka sorunu kalmadı. En sonunda, 1821'de, sözcükleri hecelere bölerek dildeki her sesin seksen altı karakterle temsil edilebileceğini keşfetti. Bunlar başta Sequoyah'ın kendi tasarımıydı; sonra matbaada kolay kullanılabilmeleri için, alışılmış değerlerini hiçe sayarak, Roma ve Yunan alfabelerinden harfler aldı.

Daha çok Rus Alfabesi'ne benzeyen sonuç, Antik Mayaların kendi yazı sistemlerini kusursuzlaştırmasından beri Amerikan yerlilerinin icat ettiği ilk tam yazı sistemi oldu. Öğrenmesi kolaydı; birçok Çeroki bu sistemi birkaç gün içinde öğrendi. "Guess'in alfabesi halk içinde yangın gibi yayılıyor," diye yazdı şaşkın bir misyoner.[34] 1825'te yetişkinlerin büyük çoğun-

---

34- William Chamberlain'dan alıntı, McLoughlin 1986: 353'te.

luğu okuma yazma biliyordu: Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere o dönemin birçok "uygar" ulusundan daha yüksek bir orandı bu.

İcatlar bir ihtiyacı karşılayana kadar moda olmaz. Sequoyah'ın sistemi başarılı oldu, çünkü Eski Yerleşimciler'e –tıpkı onlar gibi Batı'ya göç etmiş olanlara– yurtlarını yazma olanağı sağladı. Tek bir darbede, beyazların ve kültür değiştirmiş yönetici sınıfın keyfini sürdüğü harflerin tekelini kırdı. Bu liderler ve misyonerler çok geçmeden Sequoyah'ın icadını kucakladı. 1826'da Ridge'in zeki ve dindar yeğeni Elias Boudinot –yalnızca on altıda biri beyaz olmasına karşın, hepsinin belki de en çok kültür değiştireniydi–[35] Sequoyah'ın harfleriyle matbaa kurmak ve sempati duyan halkı Ulus'un davasına katmak için bir eğitim turu attı.

O sırada yalnızca yirmi iki yaşında olsa da, Boudinot püriten bir beyefendinin ağırbaşlılığını ve ağzı sıkılığını edinmişti. Amerikan yerlisinin nasıl olması gerektiği konusunda Jefferson'ın düşüncesini kendisinde cisimleştirmişti: fiziksel olarak Amerikan yerlisi, zihinsel olarak Avrupalı. Kendi adı yerine bir beyazın adını tercih etmiş ve beyaz bir kadınla evlenmişti. (Komşuları çiftin bir kuklasını yaktı.) Ama yerli ikileminden –kültür sınırlarını aşan herkesin ikileminden– bu kadar güzel sözlerle söz eden çok az insan vardı. Aşağıda, 1826'daki gezisi için yazdığı "Beyazlara" adlı yazısından kısa bir alıntı var. Boudinot istilacının din ve kültürünün üstünlüğünü kabul etmiş görünür, gene de beyazların cahilliğinden ve beyazların kendi ırkına yaptığı kötülüklerden söz eder, hatta Azteklerin fethiyle bir bağlantı bile kurar. Kültür değişimini ister, ama asimilasyonu istemez, Çeroki devletini Birleşik Devletler'in kulu değil egemen bir müttefiki ve tüm Amerikan yerlileri için bir model olarak görür.

35- Ehme 1988: 69.

Bir Yerli nedir? Sizinle aynı malzemeden yapılmamış mıdır? Çünkü "Tanrı yeryüzünde oturan tüm halkları tek bir kandan yarattı." Cahil olduğu, putatapar olduğu, vahşi olduğu doğrudur; bununla birlikte benzer koşullar altında ötekilerin olduğundan daha fazla böyle değildir. On sekiz yüzyıl önce Büyük Britanya'nın halkı nasıldı?

Siz burada bir *Yerli* görüyorsunuz, kandaşlarım olan *Yerliler* ve atalarım yaban mezarlarda uyuyor – onlar da *Yerli*'ydi. Ama ben atalarım gibi değilim... ırkımdan gelen insanların çoğundan daha fazla üstünlüklerim var; ve şimdi sizlerin önünde kendi ülkemin çıkarlarını gözetmek ve onu yeryüzündeki öteki halklarla eşit noktaya çıkarmaya yardımcı olacak kamusal çabalar için seçilmiş olarak duruyorum...

"Yerlilerin yok edilmesi Takdiri Ilahi'nin emridir" yorumunu sonsuza kadar susturmak için insanın doğası üzerine argüman gücü gerekmez. Yalnızca dünyanın son birkaç yılda neler yaptığınızı öğrenmesine ihtiyaç vardır...

Kanlı Cortés'in ve iğrenç adamlarının işlediği suçları hatırlamak için, yalnızca tarih sayfalarından bildiğiniz ve orada bile belli belirsiz yer alan çeşitli Yerli kabilelerin ayrıntılı bir açıklamasını size sunmak... gözlerinizin önüne Muskingum [beyazların yaptığı ünlü bir katliam][36] sahnelerini ve Meksika ovalarını koymak gerekmez...

Niyetim, bugünkü gelişkin durumla ve Çerokiler denilen, ait olduğum bu kabilenin nihai manzarasıyla bağlantılı birbiriyle ilişkisiz birkaç olgu sunmaktır... Şu anda [yurdumda] 22 bin sığır; 7.600 at; 46 bin domuz; 2.500 koyun; 762 dokuma tezgâhı; 2.488 çıkrık; 172 vagon; 2.943 saban... 18 okul var... Evet, galiba düştüğü yerde küllerinden doğan, saf ve güzel giysileriy-

---

36- Bkz. A. Wallace 1970: 148. Brodhead, 1781 "yerli kadın harekâtı"nda tutsak Delaware kadınlarıyla çocuklarını öldürdü. 1782'de Amerikan milisi 90 Amerikan yanlısı Hıristiyan Delaware'i öldürdü.

le, yeryüzünün tüm halklarıyla aynı yere giden kendi ülkemi görebilirim...

Yerli tarihinde çok melankolik bir şey var... Her yerde yoksul yerlilerin beyaz nüfusun önünde eriyip gittiğini gördük. Yalnızca olgudan söz ediyorum, nedenine hiç değinmiyorum. Ailelerin birbiri ardına, kabilelerin birbiri ardına, halkların birbiri ardına yok olup gittiğini gördük diyorum; ta ki yok olmanın üzücü hikâyesini anlatmak için geriye yalnızca birkaç kişi kalana kadar.

Bu örnegin peşinden gitmeli miyiz? Size soruyorum, kızılderililer yaşamalı mı, yoksa yeryüzünden silinmeli mi? Karar sizin ve bu geniş kamuoyunundur. Yok olmaları mı gerekir? Şanssız Creekler gibi (bazı kişilerin [örneğin Jackson] Hıristiyan olmayan politikalarının mağdurları) hepsi üzüntüyle mezara mı gitmeli?

Bir kumaşa yapışır gibi vicdanınıza yapışıyorlar. Onları sizden uzaklaştıracak mısınız, yoksa kurtaracak mısınız? Bırakın yanıtı insanlık versin.[37]

Elias Boudinot özel tip bir matbaa makinesi aldı. 1828'de, her iki dilde de yazıların bulunduğu haftalık gazete *Cherokee Phoenix*'i yayınlamaya başladı. İlham dolu ve keskin zekâlı bir editör olarak, tüm ABD'de, gazeteye sempati duyan öteki gazetelerin de yayınladığı köşe yazıları yazdı. İnka Garcilaso'dan (iki buçuk yüzyıl önce o da Çerokiler hakkında yazmıştı) bu yana, ilk kez bir Amerikan yerlisinin sesi, basılı kâğıtlar aracılığıyla geniş bir okuyucuya ulaşıyordu.

37- Tam konuşma metni notlarla birlikte Boudinot 1983: 65-83'tedir.

Yerlilerin burada kalmasına izin verildiği sürece...
hiçbir devlet doğru dürüst kültür, uygarlık ve
ilerlemeye ulaşamaz.
Martin Van Buren, 1837

İç Savaş boyunca savaştım ve
insanların parçalara ayrıldığını ve
binlerce kişi tarafından katledildiğini gördüm,
ama Çerokilerin yurdundan çıkarılması
şimdiye kadar gördüğüm en zalim iş oldu.
Georgia gönüllüsü, yaklaşık 1870

Cherokee Phoenix'in ilk yayınlandığı yıl, Beyaz Saray'da Andrew Jackson'ın yerini John Quincy Adams aldı. Daha yakın dönemlerde olduğu gibi, kovboylar cumhuriyeti esir almıştı. Jackson'ın Birleşik Devletler'i liberal bir ütopya olmayacaktı, bir beyaz yerleşimci fetih-devleti, yerlilerin ve siyahların zararına yayılma eğilimindeydi. Çerokilerin büyük bir ateşle benimsedikleri idealleri artık iş başındakiler benimsemiyordu.

Bundan cesaretlenen Georgia, Çeroki Yurdu'nun varlığını hükümsüz ilan etti. Çeroki parlamentosunun eyalet sınırları içinde toplanması suç haline geldi ve Georgia'ya göre bu sınırların içine New Echota, Etowah ve öteki kasabaların çoğu giriyordu. Altının keşfi bu saldırganlığı artırdı. Georgia, Çerokilerin kendi madenlerini kazmasını yasaklarken, vahşi Georgia Muhafızları'nın yardım ettiği beyaz altın arayıcılar onların

topraklarını istila ediyordu.[38] Ortaya çıkan sorunlar yüzünden beyaz mahkemelik olan yerlilerin, Hıristiyan olmadıklarından –kendilerini savunmaları için bile– tanıklık etmeleri yasaklandı. Çeroki federal görevli, Müslümanların İngiliz mahkemelerinde tanıklık etmelerine izin verildiğini belirterek, "Çerokilerin dini Muhammed'inki kadar iyidir," dedi.[39] Ama bu mantık hiç işe yaramadı. Asıl neden, yerlilerin beyaz olmamasıydı.

1830'da Kongre, Yerlilerin Topraklarından Uzaklaştırılması Yasası'nı onayladı. Bu yasa Beş Uygar Kabile'yi etkiliyordu: Çeroki, Creek, Çoktav [Choktaw], Çikasav [Chickasaw] ve Seminole. Ötekiler de birer birer boyun eğerek topraklarından ayrıldılar; Çerokiler ayrılmadı. 1828'de Büyük Şef seçilmiş olan John Ross, Sürüklenen Kano'nun alımış yıl önce gördüğü gibi, "aynı açgözlü güruhun ilerleyen bayrakları"nın Yerlileri her yerde takip edeceğini gördü. Topraklarından olmaya her yöntemle mücadele etmeye kararlı olan Ross, Washington'a gitti ve Çeroki davasını Yüksek Mahkeme'ye götürdü.

Oradayken Irokua Konfederasyonu'ndan delegelerle karşılaştı ve onlara yerinde bir uyarıda bulundu:

> Kardeşler: Atalarımızın geleneği... bize bu büyük ve geniş kıtanın, bir zamanlar ırkımızın tek ve başkalarını içine almayan evi olduğunu söyler... [Beyazlar geldiğinden] Bu yana acı aşağılanma fincanını içmek zorunda bırakıldık; köpek muamelesi gördük... ülkemiz ve atalarımızın mezarları bizden koparılarak alındı... 200 yıllık isyanlar dönemi boyunca halklar birbiri ardına silindir gibi ezildi [ta ki] kendimizi kendi ülkemizde kaçak, yersiz yurtsuz ve yabancı bulana kadar...
>
> Yerli halklarının, Birleşik Devletler'in sınırları içinde farklı

38- Woodward 1963: 158-59.

39- McLoughlin 1984a: 26.

> Bağımsız Topluluklar olarak varlığı sonuna yaklaşıyor gibi görünüyor... Güneydeki kardeşlerimiz Çoktavlar, Çikasavlar ve Creeklerin ülkelerini Birleşik Devletler'e verdiğini ve kendi kabilemizin bir parçasının da Mississippi'nin batısına göç ettiğini biliyorsunuz – ama yurdumuzun en büyük parçası hâlâ eski topraklarımızda sağlam durmakta... Buradaki konumumuz, çevredeki tüm orman ağaçlarının şiddetli bir kasırgayla yok olduğu açık alanda tek bir ağaca benzetilebilir.[40]

Dönüm noktası niteliğindeki iki davada –*Çeroki Yurdu-Georgia* (1830) ve *Worcester-Georgia* (1832)– Baş Yargıç John Marshall, bugüne kadar Birleşik Devletler'de Amerikan Yerlisi'nin siyasal konumunun temelleri olarak kalan kararlar verdi. İlk davada, Yerli halkları, dedi, "ülke içinde bağımlı uluslardır". Bu tanımla (o zaman da tartışmalı ve belirsizdi, bugün de öyledir), Yerli halkların federal hükümetin himayesi altındaki yarı-egemen devletler oldukları belirtilmiş gibi görünüyor. İkinci davada Yüksek Mahkeme, Georgia'dan gelen kararın Çeroki Yurdu için geçerli olmadığı hükmüne vardı.

Boudinot, Washington'dan yurduna, "Harika bir haber!" diye yazdı.

Jackson, "Marshall bu kararı verdi, şimdi de bırakalım uygulasın" yorumunu yaptı.[41] O tarihten sonra, Çetin Ceviz'in Yerlilerden kurtulmak için anayasayı ihlal etmeye hazır olduğu açığa çıktı.

Bir Çeroki'nin siyah gözlerine ve bir İskoç'un pirzola gibi favorilerine sahip, iri kıyım bir adam olan Ross da aynı derecede inatçıydı. Boyun eğmeyecekti. Bu konuda Çerokilerin en az beşte birinden destek aldı, özellikle de yurtlarına derin

---

40- Ross'tan Scnecalara, 14 Nisan 1834, Ross 1985, 1: 284-87'de.

41- Woodward 1963: 171'de alıntılar. Ayrıca bkz. Castile 1979: 194. O'Brien (1989) hukuki sonuçları kısaca ele alır.

dini bağlarla bağlı daha geleneksel olanlardan. Ne var ki kültür değişikliğine daha çok uğramış olanlar, direnişin yararsız olduğunu, Ulus'un kaçınılmaz olanı kabul edip olası en iyi koşulları araması gerektiğini düşünmeye başladı. Boudinot ve Ridge bile bu görüşe geldiler. John Ridge, Ross'a "Hepimiz biliyoruz ki," diye yazdı, "burada bir Ulus olamayız, başka yerde kurmaya çalışırız umarım!"[42]

Liderlik iki fraksiyona bölündü: Ross'un Ulusal Parti'si ve topraklardan ayrılma yanlısı Anlaşma Partisi. Ross, Boudinot'nun *Phoenix* editörü olarak işine son verdi ve topraklardan ayrılmaya gürleyerek karşı çıkacak başka birini buldu. Ama 1835'te Georgia Muhafızları matbaaya baskın yaptı.[43] Yüksek Mahkeme kararını ihlal ederek yüzlerce Çeroki yurttaşına kötü muamele etti ve hapse attı, bunların arasında Çerokilerin büyük şefi de bulunuyordu. Büyük şef, Ross ve öteki kilit kişiler son konuşmaların önemli aşamaları sırasında hapiste tutuldu.

Böylece 29 Aralık 1835'te, Elias Boudinot'nun Çeroki başkentinin meydanındaki güzel evinin salonunda, topraklardan ayrılma yanlısı fraksiyon, ünlü New Echota Anlaşması'na imzasını koydu. Boudinot, Ridge'ler ve birkaç başka kişi daha, Çeroki Yurdu'nun son 520 bin hektarını 5 milyon dolar ve şimdi Oklahoma olan "Yerli Toprakları"nda toprak verilmesi sözü karşılığında sattı. Belki bazılarına rüşvet verildi; birçok kişiyse halkı için en iyi şeyi yaptığına içtenlikle inanıyordu. Rıza birliği sağlamadan Çeroki yurdundan feragat edilmesinin eski cezasını biliyorlardı ve birçoğu bu cezayı çekecekti. Yaşlı Ridge peygambervari bir tavırla, "Ölüm emrimi imzaladım," dedi. Elias Boudinot her zamanki hitabet sanatıyla konuştu:

42- Ridge'den Ross'a, 2 Şubat 1833, Ross 1985, 1: 260'ta.

43- Boudinot 1983: 88.

"Biz ölebiliriz, ama büyük Çeroki Halkı kurtulacaktır... Ah, halkı için ölmeye cesaret edemeyenin değeri nedir ki?"[44]

Mayıs 1836'da hileli anlaşma Birleşik Devletler Senatosu'na geldi. John Quincy Adams anlaşmayı "ülkeye getirilen sonsuz bir yüz karası" olarak mahkûm etti; Jackson ağırlığını koydu; anlaşma bir oy fazlasıyla kazandı.

Çerokilere yurtlarından çıkmaları için iki yıl tanındı: Kurmuş oldukları yurdun zengin naaşına ulaşmaya can atanların hiç görülmemiş ölçüde istila ettiği yıllardı bunlar. Haziran ayında Binbaşı Ridge, Jackson'a bir protesto gönderdi:

> Beyaz halkın en aşağı sınıfları inek derisi kırbaçlar, ceviz ağacından tahtalar ve sopalarla Çerokileri kamçılıyor. Evlerimizde güvende değiliz – halkımız gündüz gece güruhlar tarafından taciz ediliyor. Bu konuda yargıçlar ve polis memurları bile kaygılı. Bu barbarca muamele erkeklerle sınırlı değil, kadınların da üstü başı soyuluyor, yasa ya da insaf olmadan kırbaçlanıyor... Sırtımızda kamçının izlerinden başka bir şey taşımayacağız.[45]

Çerokilerin yurtlarınndan çıkarılmasını sağlamak için gönderilen General John E. Wool da aynı fikirdeydi: "Bu ülkeye geldiğimden beri gördüğüm sahne hep yürek burkucu oldu... Beyazlar... akbaba gibi gözlüyor, avlarının üzerine atlamaya ve sahip oldukları her şeyi almaya hazırlar."[46] Wool, Çerokilerin "neredeyse tamamen anlaşmaya karşı" olduklarını da doğruluyordu. "Karşı çıkmakta o kadar kararlılar ki, tek bir insan bile... uzlaşabilirim korkusuyla Birleşik Devletler'den ne tayın alacaktır ne de giysi."[47]

44- *A.g.y.*, 27.

45- Mooney 1982: 127-28.

46- *A.g.y.*, 127.

47- *A.g.y.*

Bir Çeroki'nin 1814'te Jackson'ın yaşamını kurtarmış olması tarihin en koyu ironilerinden biridir. Bu adam, yani Junaluska, bizzat başvurmak için Washington'a gitti. Jackson sabırsızlıkla dinledikten sonra, "Beyefendi, konuşmanız sona ermiştir, sizin için yapabileceğim bir şey yok," dedi.[48] Junaluska, kusursuz bir Çeroki geleneğiyle öfkesini denetim altında tuttu, ama sonra, bir kadının evinden zorla çıkarıldıktan sonra öldüğünü görünce öfkeyle gürledi: "Ah Allahım, keşke bilseydim... o gün onu At Nalı Dönemeci'nde öldürürdüm."[49]

1838 yazında Birleşik Devletler ordusu, 16 bin Çeroki'yi toplayarak aylarca, hastalık kaynayan kamplara hapsetti. O sonbaharda başlayan ve batıya doğru yapılan yolculuk o zamandan beri Gözyaşı Yolu olarak biliniyor. Tüm kış boyunca aç, donmuş insanlar süngü zoruyla bin kilometreye yakın donmuş orman ve ovaları ayaklarını sürüyerek geçti. Yürüyüş bittiğinde 4 bin kişi –Çeroki halkının dörtte biri– ölmüştü. Bunların arasında Şef John Ross'un karısı Quatie de vardı.

Çeroki davasını Yüksek Mahkeme'ye götüren eski cumhuriyet başsavcısı William Wirt; "Savaş alanlarında şan şöhret, okyanusta zaferler kazanmış olabiliriz, ama bunlar armalı kalkanımız üzerindeki bu iğrenç kanı asla gizleyemez. *Çeroki Halkı'nı Hatırlayın* sözü, en gururlu böbürlenmelere verip vereceğimiz en yeterli cevap olacaktır," dedi.[50]

48- King ve Evans 1978: 183.

49- Mooney 1982: 97; King ve Evans 1978: 183. İki anlatıda anlatım biraz farklıdır.

50- Brown 1938: 495'te.

On İrokualar

Her birimiz, Kral için savaşarak kendimize ve çocuklarımıza iyi bir miras sağlayacağımızı düşündük.
Tayendanegea (Joseph Brant), yaklaşık 1804

Paris Antlaşması 1783'te Bağımsızlık Savaşı sona erdirdiği zaman, Britanya'nın Büyük Göller'in alt kısmında, Kuzey Amerika'dan aniden çekilmesi, geride yanıtlanmamış, hatta sorulmamış muazzam egemenlik soruları bıraktı. On üç eski sömürge, hâlâ büyük ölçüde eski sakinlerinin elinde olan bir kıtanın kenarındaki kuşatılmış alanlardı yalnızca. ABD, daha sonra alacağı halin bir tohumuydu sadece, nüfusu bugünkünün yüzde 1'inden biraz daha fazlaydı. Amerika'nın ilahi hak damgası olan *Manifest Destiny** doktrini henüz oluşturulmamıştı; çok az kişi ülkelerinin Mississippi'nin ötesine yayılaca-

*ABD'de ilk kez 1840'lı yıllarda hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler tarafından savunulan ve Amerikan ulusunun kıtanın batısına doğru demokrasi ve uygarlığı yayma misyonuna sahip olduğunu ileri süren doktrin. (y.h.)

gını düşünüyordu. Yerlilerden epeyce yardım gören Lewis ve Clark'ın Atlantik'ten Pasifik'e geçen ilk beyazlar olması için 1805 yılını beklemek gerekecekti.

Kıtanının büyük kısmının yeni Amerikalılarca tanınmamasına karşın, eski Amerikalılar coğrafyayı iyi biliyordu. Irokuaların köken efsaneleri, Rocky Dağları'na doğru yükselen, sonra başka bir okyanusa inen geniş bir kara kütlesinde yaşadıklarını bildiklerini gösterir. Onlar ve birçok başka halk kıtalarına Büyük Ada ya da Kaplumbağa Adası adını verdi. İşgalcilerin gelmesinden önce, o engin ve ilksel denizde tek ada olduklarını sanıyorlardı. 1492'den sonra kendine özgü bitkileri, hayvanları ve insanlarıyla başkalarının da olduğunu –Avrupa, Afrika, Asya– öğrendiler. Amerikan Yerlileri, Büyük Ada'larını kutsal bir armağan olarak görüyorlardı (ve hâlâ öyle görürler). Adalarını seviyorlar ve ayrılmak için hiçbir istek duymuyorlardı. Mütecavizlerin neden aynı şeyi hissetmediklerini anlamakta zorlandılar.

Beyazların teknolojik açıdan, sayıca ve hastalığa direnç bakımından üstünlüklerine rağmen, 1783'teki ilerlemeleri mütevazıydı. İki yüzyıldır Kuzey Amerika'da yaşıyorlardı ve Mississippi'nin doğusundaki yerlilerin sayısını otuza bir aşmışlardı, ama Jamestown ve Plymouth Rock gibi ilk sahil yerlerinden birkaç yüz kilometre ötesinden ileriye gitmemişlerdi. *Sonraki* iki yüzyıl boyunca aynı hızda ilerlemiş olsalardı, beyaz Amerika bugün Mississippi'nin ötesine çok fazla ulaşmamış olurdu.

Ne yerliler ne de istilacılar oyunun kurallarının ve hızının bu kadar çabuk değişeceğini bilebilirdi. Yeni Dünya'dan muazzam miktarda külçe altın ve yiyecek transferiyle doruğa çıkan Batı uygarlığı, sanayileşmeye başlıyordu. Yerli Amerika'dan çalınanlar –altın, mısır ve patates– kendi sonunu getirdi. Buharlı gemiler, demiryolları ve makineli tüfekler ancak yirmi,

otuz yıl ötedeydi. Bunlar Eski Dünya'nın Yeni Dünya'yı ağır bir yenilgiye uğratma gücünü dönüştürecekti.

Irokua direnişi bu hızlı değişim bağlamında gerçekleşti. Başta askeri mücadele hâlâ mümkün gibi gözüküyordu; daha sonra ancak örtük, kültürel bir direnişin Altı Ulus'u –Mohawk, Oneida, Onondaga, Cayuga, Seneca ve Tuscarora– yok olmaktan kurtarabileceği ortaya çıktı.

Yurtlarında da yurtdışında da büyük borçlar altında olan muzaffer isyancılar, yerli topraklarını değersiz kâğıt paralarının bir ikamesi olarak gördü. Para alamayan birliklere bununla ödül verilebilir, belki dış krediler bu toprağın gücüyle alınabilirdi. Birleşik Krallık'ın gitmesiyle birlikte 1763 Kraliyet Bildirgesi parça parça edilip atılabilirdi. Bağımsızlık Savaşı'ndan önce bile George Washington bir iş ortağına sır verir gibi şöyle demişti: "Bu bildirgeyi, Yerlilerin zihinlerini yatıştırmaya yönelik geçici bir çare (ama bu aramızda kalsın) olarak görmekten asla kendimi alamıyorum."[1]

1784'te Irokualaların eski sömürgelere verdiği adla On Üç Ateş, Altı Ulus'un içinde bulunduğu kargaşadan yararlanarak Fort Stanwix'te yeni bir anlaşma dayattı. Genç cumhuriyet, Yerlileri "fethettiği" kurmacasını yaratmıştı. Müzakereciler eski diplomatik dili, özellikle de "kardeş" ve "ulus" terimleriyle "eski bağımsızlık düşüncelerini canlandıracak ya da onaylar görünecek herhangi bir biçimi" kenara bırakarak, onların kibrini kırdı.[2] Sonra Altı Ulus'u şimdi Ohio olan yerde, batı Pennsylvania'da, hatta New York'un batı köşesinde tüm toprak ve vasallık iddialarından vazgeçmeye zorladılar. Kongre, Altı Ulus'a kendi topraklarından küçük parçalar "verdi", gerisi ise barışın bedeli oldu. Amerikalılar için savaşmış Iro-

---

1- Gilbert 1989: 58'de.

2- Wallace 1970: 197'de.

kua uluslarına –Oneida ve Tuscarora– bile ancak biraz daha iyi muamele edildi.

Aynı yıl Joseph Brant, Uzunev'in belini kırmış olan bu karizmatik ve atılgan Mohawk, bin kadar kraliyet yanlısı Irokua'yı, şimdi Kanada olan yere, kuzeye götürdü. Konfederasyon'un büyük kurucu *wampum* kemeri tam anlamıyla ikiye bölünmüştü: Daha üç yıl önce, Tupa Amaru'nun güneye yerleşmesi kadar kaygı verici bir hareketti bu.[3]

1785 ve 1786'da Amerikalılar, o sırada verilen adla Batı yerlilerine aynı derecede tiksindirici anlaşmalar dayattı: Şavniler, Delawareler, Miamiler ve eski kuzeybatıda, Ohio topraklarında yaşayan ötekiler. George Washington'ın kendisi Bağımsızlık Savaşı'ndan önce tam da bu topraklarda baş spekülatördü.[4] Ana ülkenin onun kuşkulu işlerinden duyduğu rahatsızlık Washington'ın isyan ateşinin kaynaklarından biri oldu ve o ödülünü almaya da niyetliydi. Eskiden Irokuaların tampon devlet olmasına güvenen bu Batı ulusları kendilerini beyaz yayılmacılığının sınır çizgisinde buldular. 1780'lerin sonunda, On Üç Ateş'in ve silahtan başka yasa tanımayan yasadışı yerleşimcilerin karşısına dikilmek için kendi konfederasyonlarını kurmak zorunda kaldılar. 1783 ile 1790 arasında 1.500 beyaz ve yakın sayıda Yerli, Ohio vadilerini ve ormanlık alanlarını kapsayan aralıklı savaşlarda öldü.[5]

Altı Ulus'un daha ılımlı liderleri müdahale etmeye çalıştı. 1790'da büyük Seneca şefi Mısırekici, Philadelphia'ya, oradan da Birlik başkentine giderken, saldırgan "fetih" anlaşmalarını yeniden müzakere edebileceğini umut ediyordu.

3- Konfederasyon'un bölünmesi, siyasal sorunları ve 1888'de on bir *wampum* kemerin Grand River'e dönüşü için bkz. Fenton (1989).

4- Wallace 1970: 198.

5- Waldman 1985: 114.

> Bize sunduğunuz barışın bedeli olarak bizden büyük bir ülke talep ettiniz – güç eksikliğimiz haklarımızı yok etmişti sanki. Şeflerimiz sizin gücünüzü hissetti ve karşı çıkamadılar, bu yüzden bu ülkeyi verdiler. Ancak arada sadece birkaç şef orada mevcuttu ve vermek zorunda kaldılar; ve bu ülkeyi verdiğimiz için bizi kınayan yalnızca Altı Ulus da değil. Çippevalar [Chippewas] ve batıya doğru bu topraklarda yaşayan tüm uluslar bize geldiler ve sordular, "Babalarımızın kardeşleri! Üzerinde uzanmak için bize ayırdığınız yer nerede?" Onların kabul ettiği şey halkımızı da bağlıyor; ama bize karşı ölkeniz artık yatışmış olmalıdır ve ne bizim gücümüz artmış, ne sizin gücünüz azalmış olsa da, sakince düşünmenizi istiyoruz, komiserlerinizin bize dayattığı koşullar makul ve adil miydi?[6]

George Washington'ın cevabı istila oldu. Ama 1790'da ve gene 1791'de Küçük Kaplumbağa'nın [Michikinikwa] dâhice komutanlığında batı konfederasyonu, Amerikan güçlerini şimdi Indiana ile Ohio arasında sınır olan yere gönderdi. İkinci olayda General Arthur St. .Clair, Birleşik Devletler düzenli ordusunun üçte ikisini kaybetti.[7]

Mart 1792'de daha uzlaşmacı olan Washington, Philadelphia'da Irokualara konuşma yaptı. Bu kez onların eski protokollerine uydu.

> Beş [aynen] Ulus'un Reisleri ve Savaşçıları: Yalnızca Birleşik Devletler ile Beş Ulus arasında değil, Birleşik Devletler ile bu toprakların tüm ulusları arasında da sağlam bir barış kurulmasını istediğim konusunda size güvence veriyorum – ve bu barış yerinden kaldırılamaz bir taş gibi adalet ve insanlık ilkelerine dayanmalıdır. [Ve] bu toprağın uygar yaşamdan alınabilecek,

---

6- Stone 1866: 132-33.

7- Bkz. Wallace 1970; Brown 1938: 322-27.

sanayi, erdem ve bilgi sahibi olmakla zenginleşecek tüm konforlarını paylaşacağına güvence veriyorum...

Bazı Batı yerlileri ile var olan düşmanlıkların, Birleşik Devletler'in onların topraklarını haksız yere ellerinden aldığına atfedildiğinin farkındayım. Emin olun durum böyle değildir. Biz yalnızca anlaşmaların bize verdiği topraklara ihtiyaç duyuyoruz...

Güvenle korumanızı istediğim bu beyaz *wampum* kemeri size veriyorum."[8]

Buna cevabı, beyazların Kırmızı Ceket olarak tanıdığı bir Seneca hatip ve devlet adamı verdi.1750 civarında Seneca Gölü'ndeki Old Castle'da doğan Kırmızı Ceket, 1776'dan 1782'ye kadar Amerikalılarla savaştı, ama savaşçılık açısından öne çıkmadı. Joseph Brant ondan hoşlanmıyor ve korkak olduğunu düşünüyordu. Kırmızı Ceket'in yetenekleri, bir eylem adamının yetenekleri değildi: Bir düşünür ve konuşmacıydı, iddialı olduğu alan buydu. Birçok kişi, beyaz ya da Yerli olsun, onu döneminin ve yerinin en iyi hatibi olarak görüyordu. Ünü o kadar fazlaydı ki, 1830'da ölümünden birkaç yıl sonrasında bir biyografisi çıktı. Yazar, "Sinirleri sağlam değilse de," diye yazdı, "gene de eğilmez bir amaç sağlamlığına ve büyük bir ahlâki cesarete sahipti. Entelektüel gücü kuşkusuz çok yüksekti. Zeki bir devlet adamı ve güzel konuşma sanatını da aşan bir hatipti."[9] Kırmızı Ceket'in konuşmaları ona baş şeflik ve Onları-Uyanık-Tutan manasına gelen Sagoyewatha adını kazandırdı. (İngilizce adı, Britanyalıların verdiği bir gardırop dolusu kırmızı ceketten geliyordu.) Bir portre onu elli yaşlarında, zayıf, ince dudaklı ve keskin alınlı, dimdik bir adam olarak gösterir. Brant'in tersine beyaz eğitimi almamış-

---

8- Stone 1866: 169-70.

9- *A.g.y.*, 105.

tı ve İngilizcesi kıttı; dış görünüş olarak gelenekçiydi, beyaz uygarlığının etkisi altında değildi, her zaman Yerlilerin Yerli olma hakkını savunurdu. Başkan Washington'a cevabında, uygarlığın "nimetlerini" ancak halkı kademeli olarak ve sıkıntı çekmeden uyum sağlayabilirse kabul edebileceklerini belirtti. Ama önce başkanın yumuşamış konumundan yasal bir nokta alarak, Irokuaların fethedilmiş bir ulus *olmadığını* belirtti.

Başkan bize, Beş Ulus'tan gelen bizlerin, kendi mülkümüzün sahibi olduğumuzu –özgür insanlar olduğumuzu ve özgürce konuşabileceğimizi– söylemiş oldu. Bu durum yüreklerimize hoş geldi ve üzerlerindeki ağırlığı kaldırdı... Hissettiğimiz mutluluğun kaynağı budur. Eşit zeminde olduklarını hissetmezlerse iki kardeş birlikte nasıl özgürce konuşabilir?

Başkan bize, barış yolunda yürümeye devam ederek ve tavsiyelerine kulak vererek, uygar yaşamın nimetlerini sizinle paylaşabileceğimiz gözlemini de yaptı... Siz bu yaşamın nimetlerinin keyfini sürüyorsunuz; bu yüzden biz de sizden aynı şeyi çocuklarımızın da sürmesi maddesini istiyoruz. Bu istek yüreğimizden gelmektedir; ama sizin tarzınızla tanışırken çok fazla sıkıntı içine sokulacaksak, mutluluğumuzun büyük olamayacağını da ekliyoruz...

Biz, Beş Ulus'tan gelen kardeşleriniz, Ulu Ruh'un bu adayı [Amerika] gökyüzünden yere düşürdüğüne inanıyoruz. Bu tüm adanın onun yönetiminde olduğuna da inanıyoruz. Bize barış ve refah veren odur, ama kötülük de gönderir. Ama refah sizin olmuştu...

İngiltere kralı ve siz Amerikalılar, mülkiyetinizi birçok güzel şey üreten bu adaya genişleterek, mutluluğunu artırmaya uğraşıyorsunuz. Siz iki büyük güç böylece bu güzel şeylerin keyfini sürerken... tüm ada sarsıldı ve şiddetle çalkalandı. Bizim, Beş Ulus'un barışının sarsılması ve altüst olması tuhaf değil midir?

Ama adamızın titremesinden daha fazla söz etmeyeyim. Her şey bir ölçüde artık sakin. Barış yeniden sağlandı. Bizim, Beş Ulus'un barışı artık tomurcuk veriyor. Ama asıl Amerikalılar arasında, batan güneşte [Batı Yerlileri] hâlâ biraz sarsılma var; ve siz On Üç Ateş ve İngiltere kralı... bu huzursuzluğun nedenini biliyorsunuz...

Bu yüzden şu gözlemi yapmamıza izin verin: Siz Amerikalılar ve kral [1783'te] barış yaptığınız zaman, kral bizden söz etmedi ve bize tüm söylediklerine karşın merhamet göstermedi ve hepimiz acı çektik. Bu bizim, Beş Ulus için büyük bir üzüntü ve acı ve büyük kayıp oldu. Siz ve o aranızda barış yaptığınız zaman... çıkarlarımızı gözetmek için bir heyet göndermemizi bizden asla istemedi. Bunu yapmış olsaydı, tüm Batı milletleri arasında barışın yerleşmesi mümkün olabilirdi...

Kardeş! Sabırlı ol ve dinlemeye devam et. Başkan şimdi Batıda var olan düşmanlıkların nedeninin *kendisi* olmadığı konusunda bizi ikna etti... [Bu durumda] Beş Ulus'tan gelen bizlere, *gerçek nedenin ne olduğunu düşündüğünüzü* belirtmenizi istiyoruz.[10]

Kırmızı Ceket'in konuşmasını bitirirken söylediği iğneleyici sözlere karşın –en sevdiği taktiklerden birini uygulayan– Washington gene de 1784'te Fort Stanwix'te "kabul edilen" sınır çizgisinde ısrar etti. Kırmızı Ceket, Mısırekici ve öteki Irokualar bu haberi Batı konfederasyonuna ilettikleri zaman, bıkkın bir öfkeye neden oldu. "Kardeşler... Birleşik Devletler başkanının kendisini bu adadaki en büyük insan olarak düşündüğü bize bildirildi. Beyaz derili bir insan görmeden çok önce, barış içindeki bu ülkeye sahiptik; beyaz derili insanları genç buluyoruz."[11]

10- *A.g.y.*, 170-76. İlk paragrafın yerini değiştirdim. Vurgular orijinal metindedir.

11- *A.g.y.*, 468.

Irokua elçileri geri döndü ve Washington'a sözünü sakınmadan, "Barış gerçekleşmeyecekse, kusur sizin insanlarınızdan kaynaklanacaktır... Sözünün eri olan yetkililer gönderin, kibirli toprak dağıtıcıları değil, ama barışı seven ve isteyen insanlar," dediler.[12]

Amerikalılar ile Irokualar Haziran 1794'te Buffalo Creek'te bir kez daha bir araya geldiler. Bu Seneca kasabası New York'ta, Buffalo haline gelmiştir: Zehrini Niagara Nehri'ne akıtan rafineriler ve kimyasal fabrikalarla çevrili kasvetli bir sanayi şehridir. Ünlü Love Canal toksin atık yeri buradan fazla uzakta değildir; buranın adını aldığı doğu bizonunun soyu bir yüzyıldır tükenmiş durumda. Mısırekici, Washington'ı tekrar uyardı:

> Kardeş: Siz bu ülkede özgür bir halk olmak istiyorsunuz, suyun öteki tarafından gelen sizler; ataları burada yaşayan ve burada ölen ve her zaman ülkenin sahibi olan bizler neden olmayalım?
>
> Biz, Altı Ulus, belirlediğimiz sınır üzerinde karar verdik ve şimdi savaşçılar konuşacak... Çocuklarımız için alan istiyoruz. Biz göçtükten sonra üzerinde yaşayacak bir ülkeleri olmaması onlar için zor olacak...
>
> Kongre ve komiserleri birçok zaman bizi kandırmış olduğu için şimdi sizden bir cevap istiyoruz ve bu güçlükler yok olmazsa, sonuçları kötü olacak.[13]

Ama Amerikalılar konuşurken bir yandan da silahlanıyordu. General ("Deli") Anthony Wayne, selefi St. Clair'den çok farklı olan bu adam, 3 bin askerden oluşan eğitimli bir ordu hazırlamıştı. 20 Ağustos 1794'te Batı Yerlilerini, şimdi Toledo-

---

12- *A.g.y.*, 469.

13- *A.g.y.*, 471-72.

Ohio olan Fallen Timbers'ta yenilgiye uğrattı ve Yerlilerin tüm topraklarında tarlaları ve evleri yakarak arkasını getirdi.

Bu olayların önemi tam belirginleşmeden, Birleşik Devletler'de kalan Altı Ulus, nefret edilen Stanwax Anlaşması'nı yeniden müzakere ettirmeyi başardı. Amerikalılar, Britanya ile rekabetin henüz kesin bir sonuca ulaşmadığını ve İrokuaların, özellikle de "batı kapısı"ndaki Senecaların sonucu etkileyebilecek bir konumda olduğunu kavradı. Doğuda çok fazla toprak kaybedilince, Seneca yurdunda aynı adlı küçük bir gölün kuzey ucundaki Canandaygua, sıkıştırılmış Altı Ulus'un coğrafi merkezi haline geldi. 1794 sonbaharında, akçaağaç ormanı sığ suların üstündeki yamaçları kızıla boyarken, George Washington, yerlilerin Connisauti, Tepenin Güneşli Yüzü olarak tanıdıkları komiser Albay Timothy Pickering'i gönderdi.[14] Pickering incitici fetih nosyonunu geri çekti, bazı toprakları geri verdi ve "giysi, evcil hayvanlar [ve] çiftçilik aletlerine" harcanmak üzere belirli süre her yıl ödenecek 4.500 dolar önerdi. En önemlisi de, Birleşik Devletler, İrokuaların egemenlik alanını, birbirlerinin yurttaşlarının işlediği suç vakalarında kendisinine eşit olarak kabul etti.[15] Kanada'da Mohawkların olmasından kaygılanan Pickering, daha sonra Joseph Brant'e mektup yazarken, cömert koşulların onu tekrar Birleşik Devletler'e çekeceğini umduğunu belirtti. "Tüm altı [halkı] tek bir konfedere ulus oluşturmuş olarak değerlendiriyorum... Var olan anlaşmanın koşulları uyarınca, bu anlaşmaya neden olan şikâyetler ortadan kaldırıldı... herkes tatmin olmuş görünüyordu... Bana yeni bir çağ başlamış gibi geliyor."[16]

Brant, Pickering'in neşeli havasına kapılmadı. Cevabında

14- Canandaigua Anlaşması, Pickering Anlaşması olarak da bilinir. Bkz. Parker 1967: 135.

15- Deskaheh'de Pickering Anlaşması 1924: 39-42.

16- Stone 1866: 475'te.

Ohio yurdundan Birleşik Devletler'in çekilmesini sertçe tavsiye etti ve her iki beyaz güce karşı da sağlıklı bir kinizm edinmiş görünüyordu.

Benim ilkem adalete, [yani] Yerli yurdunu sahiplenme iddialarınızın bir kısmından feragat etmenize dayanmaktadır...

Beyaz uluslar işine gelince, ben bunu şu anda bir piyango olarak algılıyorum: Çekilene kadar kesinlikle bilinmeyecek bir şey...

Amaçları genel olarak benzer beyazlarla ilgilenmemiz gerekeceğinden, bizim durumumuz aynıdır.[17]

Brant'in son cümlesinin, Chilam Balam ya da Sürüklenen Kano'nun söyledikleri gibi peygambervari olduğu ortaya çıktı. Hem Kanada'nın hem Birleşik Devletler'in Altı Ulus'un egemenliğine defalarca tecavüz etmesi, sonraki iki yüzyılda ortaya çıkan birçok sıkıntının temelini oluşturacaktı.

Dinimiz boya ya da tüyler dini değildir; bir yürek işidir.
Yahşi Göl'ün Takipçisi, Seneca, yaklaşık 1905

Canandaigua, Altı Ulus için mütevazı bir başarı olsa da, 1794'te nüfus artışı yalnızca 4 bindi. Sonraki yıllar diaspora ve hayal kırıklığı yılları oldu. Bazıları, hâlâ özgür olan öteki halklara katılmak üzere batıya göç etti. Ötekiler, Brant'in, Grand River'da, Buffalo'nun yalnızca altmış kilometre kuzey-

17- *A.g.y.*, 477-78.

batısındaki elde ettiği topraklara geçti. Çok geçmeden, sınırın Britanya tarafında da, öteki tarafındaki kadar çok Irokua oldu. 1812 Savaşı'yla birlikte (Brant'in halkının çoğu Britanya için savaşmıştı) sınır güçlendirildikten sonra, ABD geriye kalan Irokuaları Mississippi'nin ötesine sürmek için birkaç girişimde bulundu. Ama Çerokilerin aksine Altı Ulus modern ulus-devletler olarak yeniden örgütlenmemişti; beyaz Amerika'ya karşı daha az tehdit oluşturur göründüklerinden Andrew Jackson'ın "nihai çözüm" kararlılığından kaçtılar. Onları bulundukları yerden koparıp atma işi asla tamamlanmadı. 1840'ta, bir zamanlar Birleşik Devletler'in doğusunda oturan büyük Yerli uluslarından bir tek onlar kalmıştı.

Hükümetler ve spekülatörler Yerli topraklarını alırken, uygarlığın üçüncü sivri ucu kendisini misyonerler biçiminde gösterdi. 1640'lardan itibaren, Kahnawake gibi Mohawk topluluklarında yaşayan Cizvitlerin ve öteki Fransız papazların gelişiyle birlikte Irokuaları Hıristiyanlaştırmak için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Ama papazların istediğinden çok daha az ve yüzeysel olan din değiştirmeler zaten Mohawk Ulusu'yla sınırlıydı. Birçok Irokua atalarının dinini uyguluyordu hâlâ.

Protestan misyonerlerin sayıları –asıl olarak Lutherciler, Metodistler, Presbiteryenler ve benzerleri– yüzyılın sonlarında New York'un dışına yerleşmek üzere gelen yerleşimci akınıyla iyice arttı. Ama ne onlar ne de inanç Irokualar üzerinde iyi bir izlenim bıraktı.

1805'te Massachusetts Evanjelik Misyoner Derneği'nden bir vaiz, başkalarının başarısızlığa uğradığı noktada kendisinin başardığını sandı. Federal devletten destek alarak, bıkkın Seneca şeflerini Buffalo'daki eski konferans yerine çağırdı. "Kardeşler" dedi tepeden bakar bir tavırla, "Buraya topraklarınızı almak için değil... zihinlerinizi aydınlatmak için geldim." Genç misyoner uzattıkça uzatırken şefler artan bir sinirle onu

dinledi. "Yalnızca tek bir din vardır; ve Ulu Ruh'a asla onun kabul edebileceği bir tarzda ibadet etmediniz; ama tüm yaşamlarınız büyük bir hata ve karanlık içinde kaldı," dedi.[18]

Neredeyse 300 yıl önce Fransiskenlerle Aztek rahipleri arasındaki münazarayı hatırlatan bir sahnede, heybetli Kırmızı Ceket cevap vermek üzere ayağa kalktı. Cevabı, Hıristiyan iddialarına bugüne kadar verilmiş en iyi cevaplardan biridir. Hangi mantık daha ilkel diye merak etmeye sürükler insanı: Doğru konusunda patent aldığına inanan mı, yoksa kültürel çeşitlilik, hoşgörü, karşılıklı saygı isteyen mi?

Kardeş... Söyleyeceklerimizi dinle. Atalarımızın bu büyük adanın sahibi olduğu bir çağ vardı. Toprakları doğan güneşten batan güneşe kadar uzanırdı. Ulu Ruh onu Yerliler kullansın diye yaratmıştı. Yiyecek için bufalo, geyik ve öteki hayvanları yaratmıştı. Ayı ve kunduzu yaratmıştı. Derileri bize giysi olarak hizmet veriyordu. Hayvanları tüm ülkeye yaymıştı ve bize onları nasıl yakalayacağımızı öğretmişti. Toprağın ekmek için mısır üretmesine neden olmuştu.., Av arazileri üzerine bazı anlaşmazlıklar yaşarsak, genellikle fazla kan dökülmeden çözülürdü. Ama kötü gün geldi çattı. Atalarınız büyük suyu geçtiler ve bu adaya çıktılar. Sayıları azdı. Burada dostlar buldular, düşmanlar değil. Bize kötü adamların korkusuyla ülkelerinden kaçtıklarını ve dinlerini yaşamak için buraya geldiklerini söylediler. Az bir toprak istediler. Biz onlara acıdık, isteklerini karşıladık; aramıza yerleştiler. Onlara mısır ve et verdik; karşılığında onlar bize zehir verdi.

Beyaz insanlar, Kardeş, artık kendi ülkelerini bulmuştur. Haber başkalarına da gitti ve daha fazlası aramıza geldi. Biz gene de onlardan korkmadık. Onları dost olarak gördük. Onlar bize kar-

---

18- Stone 1966: 273.

deş dediler. Biz de onlara inandık, daha da fazla toprak verdik. En sonunda sayıları çok arttı. Daha fazla toprak istiyorlardı; ülkemizi istiyorlardı. Gözlerimiz açıldı ve zihinlerimiz huzursuzlanmaya başladı. Savaşlar oldu. Yerliler, Yerlilere karşı savaşmak üzere kiralandı ve halkımızın çoğu yok oldu. Ayrıca bize içki de getirdiler. İçki güçlü kuvvetliydi ve binlerce insana kıydı.

Kardeş: Topraklarımız bir zamanlar çoktu, sizinkilerse azdı. Şimdi siz büyük bir halk haline geldiniz, bizimse battaniyemizi serecek yerimiz neredeyse kalmadı. Ülkemizi aldınız, ama bununla yetinmiyorsunuz; dininizi de bize dayatmak istiyorsunuz.

Kardeş: Dinlemeye devam et. Ulu Ruh'a, onun aklının kabul edebileceği şekilde ibadet etmeyi bize öğretmek üzere gönderildiğini ve siz beyaz insanların öğrettiği dini kabul etmezsek, sonrasında mutsuz olacağımızı söylüyorsun. Sizin haklı olduğunuzu ve bizim kaybettiğimizi söylüyorsun. Bunun doğru olduğunu nereden biliyorsun? Biz... ancak bize onun hakkında anlattıklarını biliyoruz. Beyaz insanlar tarafından bu kadar çok aldatılmışken ne zaman inanacağımızı nasıl bileceğiz?

Kardeş: Ulu Ruh'a tapmak ve hizmet etmek için tek bir yol olduğunu söylüyorsun. Tek bir din varsa, neden beyaz insanlar bu din konusunda bu kadar farklı düşünüyor?...

Kardeş: Biz bu şeyleri anlamıyoruz. Bize sizin dininizin atalarınıza verildiği ve babadan oğula geçtiği söylendi. Bizim de atalarımızdan gelen ve bize, onların çocuklarına aktarılan bir dinimiz var. Biz bu şekilde ibadet ediyoruz. Aldığımız tüm iyiliklere şükran duymamızı; birbirimizi sevmemizi; birleşmemizi öğretiyor. Biz asla din konusunda kavga etmeyiz.

Kardeş: Ulu Ruh hepimizi yarattı, ama beyaz ve kızılderili çocuklar arasında büyük bir fark da yarattı. Bize farklı bir ten ve farklı gelenekler verdi... Aramızda başka konularda da bu kadar büyük farklar yarattığı için, neden bize farklı bir din vermiş olduğu sonucuna da varmayalım?...

Kardeş: Biz sizin dininizi ortadan kaldırmak ya da sizden almak istemiyoruz. Kendi dinimizi yaşamak istiyoruz yalnızca...

Kardeş: Bu yerde beyaz insanlara vaaz verdiğin söylendi bize. Bu insanlar bizim komşularımızdır. Onlarla tanışıyoruz. Biraz daha bekleyecek ve vaazının üzerlerindeki etkisini gözleyeceğiz. Onları iyiye ittiğini, dürüst ve Yerlileri aldatmaya daha az meyilli yaptığını görürsek, o zaman söylediklerini tekrar gözden geçiririz.[19]

Kırmızı Ceket'in alaycı kapanış konuşmasına karşın, Irokuaların saygı duyduğu bir Hıristiyan grubu vardı: Quakerler. Kulaklarının kesilmesini ve kızgın demirle dillerinin dağlanmasını da içeren kraliyet cezalarından kaçmak için Amerika'ya gelmişlerdi. Irokualar gibi onların da resmi tapınakları ya da papazları yoktu; sade ve komün tarzında yaşıyorlardı; vaaz ettiklerini uyguluyorlardı. Hepsinin ötesinde de Yerlilere dürüst davranma politikası güdüyorlardı (gerçi William Penn'in mirasçıları her zaman buna sadık kalmadılar). Quakerler, Irokuaların isteğiyle, Canandaigua ve öteki anlaşmaların görüşülmesi sırasında gözlemci oldular. Yerlilerin Batı'nın çiftçilik yöntemlerini benimsemelerine de yardım ettiler.

Çerokiler gibi Irokualar da kültür değiştirmeleri için muazzam bir baskı altındaydılar. Brant ve Mısırekici gibi bazıları yeni tarzı benimsedi ve örnek oluşturdu. Ama bunun nihai bedeli, Yerlilerin bugünlerde elma dediği –dışı kırmızı, içi beyaz– şeye dönüşmekti. Birçok kişi bu ikilemden içkiyle kaçtı. Çaresizlik ve alkolün yol açtığı şiddet salgın hale geldi, rezer-

---

19- A.g.y., 273-76. Bu konuşma 1811'de James D. Bemis tarafından yayınlandı. Bemis Canandaigua'nın ilk gazetesinin editörüydü ve gazete Kırmızı Ceket'in konuşmalarından bazılarını henüz o yaşıyorken yayınlamıştı. Bölgede birçok iki dilli Seneca yaşıyordu, dolayısıyla çeviriler özellikle güvenilir olarak düşünülebilir.

vasyonlarda hâlâ devam etmektedir. Kadınlar, bebeklerini yıkılmış bir dünyaya getirmektense düşürdü: Şimdi Yanomami ve öteki Amazon halkları arasında görülen bir durumdur bu. Bir misyoner Senecalar hakkında şunları yazdı: "Yerliler acıya büyük bir metanetle katlanıyor, ama bu metanetin sonunda çaresizlik var. İntiharlar çok sık görülüyor... Eski yaşam tarzları yok oldu... Bu yaşam tarzını tekrar kurarlarsa, onu kimin sürdüreceğini bilmiyorlar."[20]

Yerlilerin kendi din değerleri, yaşamak için değil de yabancılarla değiş tokuş için avlanmaya başladıkları günden beri bozulmaktaydı. Yaşamın Ustası'nın Delaware peygamberini uyardığı gibi, yerli inancında bir günah varsa bu oydu: *Yeryüzüne yiyecek olarak koyduğum şeyi satma*. Irokualar doğaüstü müdahale için olgunlaşmış bu kıyamet noktasına ulaşmıştı. Ama hayalet dansı yerine aralarında kök salan vahiy iki kültürün karışımıydı. Orta yolu denediler, hem Avrupa hem de Amerika tanrılarını uzlaştırmanın yolunu. Bu o kadar başarılı olacaktı ki, bugüne kadar hem eski dini korudu, hem de Hıristiyanlığın yayılmasını durdurdu.

Haziran 1799'da, Senecalar Çilek Festivali'ni kutlamaya hazırlanırken, ölümün eşiğine gelmiş bir adam hayaller görmeye başladı. O zamana kadar bu adamın yaşamı halkının çözülmesinin aynası olmuştu. Irokuaların hâlâ biraz gücünün olduğu 1735 yılı civarında doğan adam, gençliğinde öne çıkmıştı. Genesee Nehri kıyısında, New York'taki modern Avon kasabası yakınlarında doğan adamı beyazlar alıp da Allegany rezervasyonuna gitmek zorunda bırakınca, çöküş başladı. Orada tüketici bir hastalığa yakalandı ve alkolik oldu. Bir yüzyıl sonra Seneca etnolog Arthur Parker, "orta boylu, zayıf ve sağlıksız görünüşlü... sefih ve içkinin zavallı bir kurbanı," diye yaza-

---

20- Wallace 1970: 201'de.

caktı onun hakkında.[21] Adam dört yıl boyunca kulübesinde yatağa bağlı olarak yaşadı, onu hayatta tutan, kızının sevgi dolu ilgisiydi. Ama çaresiz de değildi: Kaplumbağa klanının soylu bir ailesinde doğmuştu; Mısırekici'nin üvey kardeşi ve Kırmızı Ceket'in amcasıydı. Klan anneleri onu Yahşi Göl ya da Ganeodiyo (Seneca'ların Ontario'ya verdiği ad) unvanını taşıyan reisliğe seçtiler.

1799'da Allegany'ye bahar gelince, Yahşi Göl'ün içi acı ve şokla doldu. Yeğeni, Mısırekici'nin kızı ölmüştü ve Yahşi Göl ölüye yalnızca kederle değil, sarhoşlukla da ilahiler söyledi. Sonra saygısızlığından pişmanlık duyarak bir daha içkiye elini sürmeyeceğine yemin etti. Haziran ayında bir gün hasta yatağından doğruldu, patetik bir görüntü içinde, "sararmış bir yüz ve kurumuş kemikler"[22] ile kızının kollarına yığıldı. Dudaklarında hiç soluk yoktu, vücudu soğuktu; ölmüşe benziyordu. Mısırekici gelip üvey kardeşinin naaşını hazırlamaya başladı. Ama o da yeğeni de yüreğinin yakınlarında sıcak bir noktanın farkına vardılar. Sonra yavaşça soluk ve nabız geri döndü ve bir süre sonra ölü adam gözlerini açtı. Yeğen sordu, "Amca, kendini iyi hissediyor musun?" Yahşi Göl de cevap verdi, "Evet, kendime inanıyorum. Hiç bu kadar harika rüyalar görmemiştim!"[23]

Yaradan ona gökyüzünden dört ulakla birlikte Gaiwiio, İyi Mesaj dediği büyük bir öğreti göndermişti. Bunu konseyde akıcı bir dille tekrarladı ve 1815'te ölene kadar Irokua konfederasyonu'nun her yanında vaaz etti. Kırk yıl kadar sonra yazılan sözlü metin, 1905 civarında Sosondowa'nın (Edward Cornplanter) Gawasowaneh'e (Arthur Parker) verdiği versiyon yüzden fazla basılı sayfa tutar. Aşağıdaki satırlar Parker'ın çevirisinden:

21- Parker 1968, 2: 9.

22- *A.g.y.*, 22.

23- *A.g.y.*, 24.

Sonra varlıklar bana hitap ederek dedi ki, "Başlangıçta dünyayı yaratan O, yeryüzüne gelmek için bizi seçti. Şimdi, ziyaretimiz yaptığımız tek ziyaret değil...

"Tekrar ayağa kaktığın için büyük şansın olduğunu kimsenin söylemesine izin verme. Dört varlığın iyiliği yalnızca senin için değildir ve Yaradan tüm insanlığa yardım etmek ister...

"Yeryüzündeki kötülüğü ortaya çıkaracağız ve insanların Büyük Hükümdar'ın yarattığı yasaları nasıl kullandığını göstereceğiz...

"Dört kelime büyük bir yanlışlık hikâyesi anlatır ve Yaradan onların getirdiği sorun nedeniyle üzgündür, bu yüzden gidip halkına anlat.

"İlk kelime *One'ga*'dır [alkol]. Bu kelimenin büyük ve canavar gibi bir kötülüğü ifade ettiğini ve yüksek bir kemik yığını inşa ettiğini, öyle görünüyor ki hiç öğrenmemişsin."[24]

Öteki kötü kelimeler "büyücülük", "kara büyü" ve "kürtaj"dı. Büyücülük ve büyü bugün önemli kaygılar olmayabilir, ama 1800'de beyazlarda olduğu kadar Yerli topluluklarında da korku, kıskançlık ve uyumsuzluk yaratıyordu. Kolomb-öncesi birçok halk, sayılarını toprakla dengeli tutmak için doğum kontrolü ve kürtaj uygulamıştı. Ama 1800'de, yeryüzünde yalnızca 4 bin Irokua kalmışken ve kadınlar çaresizlikle düşük yaparken, kürtajın durdurulması gerekiyordu. Yahşi Göl, ölüleri tekrar yaşama geri döndürmeye çalışan hayalet dansının tersine, yaşayanların sayısının azalmasını engelleyecek bir ahlâk yasası vaaz etti.[25]

Sonraki rüyalarda dört varlık Yahşi Göl'ü gökyüzüne doğru büyük bir şaman yolculuğuna çıkardılar ve orada ona geçmişi

---

24- *A.g.y.*, 24-27.

25- Thornton (1986), bazı hayalet danslarının da pratik iyileşme sağladığını ikna edici şekilde savunur.

ve geleceği, iyiyi ve kötüyü gösteren birçok şey gösterdiler. Yahşi Göl, halkının kötü duruma düşmesinde sorumluluk taşıyan kişilerle, "Irokua ve beyaz, canlı ve ölü" karşılaştı. Bunların arasında 1799'da ölmüş olan George Washington da vardı. Rüyada On Üç Ateş'in başkanı Altı Ulus'un egemenliğini doğruladı: "Onların yaşamalarına ve sahip oldukları yerlere geri dönmelerine izin vereceğim, çünkü onlar bağımsız bir halktır."[26]

Irokua dininin başlıca rakibiyle tuhaf bir karşılaşma bile vardı.

Öyle görünüyor ki elleri ve ayakları demir çivilerle parçalanmıştı...

Sonra adam dedi ki, "Beni öldürdüler... Ben de cennetin kapılarını kapatmak için eve gittim ki yeryüzü göçüp gidene kadar beni bir daha görmesinler...

"Şimdi senin [Yahşi Göl] ruhlarla konuşan bir kişi olduğun söylentisi var. Şimdi, benim ruh olduğum doğrudur... öldürülenin ruhu. Şimdi halkına, beyaz adamın yolundan gittikleri zaman kaybolacaklarını söyle."[27]

Böylece bizzat İsa Hıristiyanlığa karşı uyarıda bulunur. Bununla birlikte Yahşi Göl, Hıristiyanlık'tan –özellikle de Quakerlerden– yerli kültürünü güçlendirebilecek ve değişen dünya karşısında yeniden şekillendirebilecek unsurlar da almıştır. Bunların en önemlisi aşırıya kaçmama, şiddetsizlik ve sade yaşamdır. Bu ahlâk kurallarını yerleştirmek için iyi ve kötüyü eskisinden de kişisel bir tarzda vurgulamıştır: İnsanlar artık ahir dünyada yargılanmayı bekleyebilir. 1792'de George Washington'la konuşurken Kırmızı Ceket, "barış ve refah

---

26- Parker 1968, 2: 66.

27- A.g.y., 67-68.

veren" Ulu Ruh "kötülük de gönderir," demişti: Amerikan Yerlilerinin (Irokua ya da Aztek olsun) Tanrı'yı tüm karşıtları uzlaştıran ikilik olarak görmesiyle tutarlı bir paradokstur bu. Yahşi Göl, kötülük sorununa daha Musevi-Hıristiyan perspektifinden yaklaştı: Tanrı başka her şeyi dışlayacak şekilde iyiydi, Kötü Kişi olarak bilinen şeytansa ona karşı çıkarılmıştı.

Beyaz etkiye karşı uyarılarına karşın, Yahşi Göl rüyaları aracılığıyla, Irokuaların benimsemek zorunda kaldıkları seküler geleneklere ilahi bir onay verdi.

> Genç kardeşlerimizin [Amerikalılar] uymakta haklı olduğu üç şey.
>
> Şimdi, birincisi. Beyaz adam ekili bir toprakta çalışıyor ve ailesi için yiyecek alıyor.
>
> Şimdi, ikinci şey. Bir beyazın bir ev inşa etme şeklidir...
>
> Şimdi, üçüncüsü. Beyaz adam atları ve sığırları bir yerde tutuyor... ailesine yardımcı oldukları için bunda hiçbir kötülük yok.[28]

Quakerler ve Başkan Thomas Jefferson, Seneca peygamberinin reformasyonunu fark ederek teşvik ettiler. Iyi Mesaj'ı gerçek inanç ve uygar yaşama giden yolda bir adım olarak gördüler. Göremedikleri şey, Gaiwiio'nun eski Irokua dinini de canlandırdığıydı. Yahşi Göl antik ritüel takvimi, özellikle Çilek, Akçaağaç ve Yeşil Mısır festivallerini, Beyaz Köpek Adağı'nı, Şükran Günü'nü, Kutsal Kâse Oyunu'nu onayladı. Şarkı söyledi ve ilahilere geçti. Onondaga Gölü'nün kıyısında Barışyapan'ın uzun zaman önce öğrettiği Irokua Konfederasyonu Büyük Yasası, bir anlamda, yeni bir ışıkla yorumlanan "Eski Ahit" halini aldı.

28- A.g.y., 38.

Yahşi Göl'ün reformasyonu, misyonerlerin getirdiklerine benzer ruhsal ödüller sunuyor, ama bunu Irokua kültürünün akışı içinde yapıyordu. Beyaz adamın dinini kendi zemininde karşılayarak bu dini tarafsızlaştırmıştı. Hepsinden önemlisi de Irokualara hayatta kalacaklarının güvencesini vermişti.

Edward Cornplanter [Mısırekici], bir yüzyıl sonra Arthur Parker'a Gaiwiio metnini verdiği zaman, "Beyaz Irk Amerika'ya Nasıl Geldi ve Gaiwiio Neden Bir Ihtiyaç Halini Aldı" başlıklı büyüleyici bir efsane de anlattı. Gaiwiio'nun parçası olmayan bu efsane, Irokua Apokrifası'na* aittir, ama bütün büyük efsaneler gibi o da tarihsel gerçeğin özüdür: "Şimdi bu uzun zaman önce ve büyük tuzlu denizin karşı tarafında oldu... Öyle geliyor ki, orada bizimki gibi bir dünya ve toprak var. Orada... çok fazla insan kaynaşıyor – o kadar çoklar ki birbirlerinin üstüne binmişler."

Kuşkusuz Ingiltere olan bu toprakta genç bir din adamı, kraliçenin bir hizmetçisi, Tanrı'nın oğlunun doğumu ve ölümü üzerine bazı antik kitaplar okur. Daha sonra bir sanrı görür. Saraydaki bir pencereden Thames nehrinde güzel bir ada görür ve "daha önce neden hiç görmediğine şaşırır". Adadaki ağaçlarda altından bir şato durmaktadır ve adam "bu kadar güzel bir adada bu kadar güzel bir şato gerçekten de onun aradığım evi olmalı" diye inanır. Şatonun kapısını çalar ve "yakışıklı gülümseyen bir adam" onu karşılar. Adam bu kişinin Tanrı'nın oğlu olduğunu varsayar.

Altından şatodaki gülümseyen adam dedi ki, "Senin gibi bir genç istiyordum... Beni dinle, emin ol zengin olacaksın. Günbatımına doğru, duran okyanusun öteki tarafında başka bir dünya

*Apokrifa: Kanonik dini metinlerin ve kitapların parçası olmayan metinler. (ç.n.)

ve büyük bir ülke ve hiç görmediğin bir halk var. Bu insanlar erdemlidir, doğal olmayan, hiçbir kötü alışkanlıkları yoktur ve dürüsttürler. Bana yardım edersen büyük bir ödül senin olur. Erkeklerin ve kadınların hoşlandığı beş şey var burada; bunları o halka götür ve beyaz insanlar gibi yap."...

Böylece genç adam beş şeyin içinde durduğu çıkını aldı ve söz verdi. Adadan ayrıldı ve arkasını dönünce köprünün yok olduğunu gördü ve daha başını çeviremeden şato da yok oldu ve sonra adam bakarken adanın kendisi de ortadan kayboldu.

Şimdi genç adam, efendisini gerçekten görüp görmediğini merak etti... bu yüzden beş şey çıkınını açtı ve bir şişe rom, bir paket iskambil kağıdı, bir avuç dolusu bozuk para, bir keman ve çürümüş bir bacak kemiği buldu... Bu şeylerin çok tuhaf olduğunu düşündü ve efendisinin gerçekten de, böyle armağanları suyun öteki tarafındaki halka gönderip göndermediğini merak etti.

Gene de sözünü tutması gerektiğini hisseden genç adam bu tuhaf armağanları okyanusun öteki tarafına götürecek birini arar – ve Kristof Kolomb'u bulur.

Altın şatodaki adam zaferle güler ve der ki:

Bu kartlar onların servetini kumarla ellerinden alacak ve zamanlarını çalacaktır; bu para onları dürüst olmaktan çıkaracak ve açgözlü yapacaktır ve eski yasalarını unutacaklardır... bu rom zihinlerini aptallaştıracak ve köpükler karşılığında ülkelerini değiş tokuş edeceklerdir; sonra bu gizli zehir [hastalık] kanlarından yaşamı yiyecek ve kemiklerini un ufak edecektir.[29]

Çünkü Thames nehrindeki altın şatoda oturan adam hiç de Tanrı'nın oğlu değil, "Hanisse'ono, kötü kişi" dir.

29- *A.g.y.*, 16-19.

Sonuçlar öyle olur ki, "şeytanın kendisi bile kötülüğünün bu kadar büyük olmasına ağıt yakar." En nihayet Yaradan, "... bu Büyük Ada'nın toprağından şekillendirdiği" halkına, Yerlilere acır. Dört ulağını gönderir ve birçok girişimden sonra peygamber Yahşi Göl'e umut ve yenilenme sözlerini vermeyi başarırlar.

Parker, Gaiwiio'ya önsözünde bu efsaneyi yayınladığı zaman, Irokua dininin günlerinin sayılı olduğunu sanıyordu. Genç yirminci yüzyılın, Kolomb-öncesi dünyanın bu yadigârını çok geçmeden gömeceğinden korkuyordu. Parker, Onondoga'ya gitti: Barışyapan'ın Kolomb'tan çok önce vaaz verdiği ve bir açıdan Barışyapan'ın reenkarnasyonu olan Yahşi Göl'ün, 1815'te Konfederasyon Konseyi'ne İyi Mesaj'ını verdikten kısa süre sonra öldüğü, Altı Ulus'un bu antik başkentine.

Seneca etnolog şöyle yazdı: "Konsey Evi'nin yanında peygamberin mezarı başında durmak ve her gün eyalet yolundan uçarak geçen yüzlerce otomobili izlemek tuhaf bir görüntü, tuhaf düşünceler uyandırıyor."[30]

Ama artık yirminci yüzyıl eskimiş ve gözden düşmüş olduğuna göre, Irokualaların inançlarına sıklıkla verdikleri adla Uzunev dini, kuşaklar boyu ne kadar güçlüyse, şimdi de o kadar güçlü.

30- *A.g.y.*, 7.

Üçüncü Kısım

Yeniden Doğuş

On Bir
Aztekler

Oynamak zorunda olduğumuz bu oyunu kim yazmış?
Çılgın ve yerinde duramayan bir infazcı mı?
Tarih, barış ve ilerleme vaat ettiği zaman
yalan mı söylüyordu?
Eduardo Galeano, 1982

Yeniden doğuşta aslında bir soru işareti olması gerekir, çünkü modern Mayalar, Irokualar, Çerokiler ve Inkalar kendi kaderlerini tayin hakkı için yeni bir coşkuyla bastırdıkları halde, onlara karşı duran güçler geçmişte olduğundan daha güçsüz değil. Bu güçlerin bazıları askeri ve siyasaldır; ötekiler ise bağımsız olsun ya da olmasın tüm küçük milletlere karşı ağırlığını koyan modern dünyanın istilacı baskılarıdır.

Başka bir soru işareti de Aztekler ile ilgilidir. Bu kitaptaki beş halktan, yirminci yüzyılda tanımlanması en zor olanı onlardır. Direnişlerinin ikili karakteri –onu içeriden dönüştüren fatihlerin kültürüyle kaynaşmaları– doğası gereği tam anlaşıla-

maz ve nicelleştirilmesi olanaksızdır. Bugün hâlâ Aztekler var mı? Dar bir tanımla, Nahuatl dilini konuşan insanlar olarak tanımlayacak olursak, 80 milyonluk bir ülkede belki yalnızca bir milyondurlar. Ama tanrıça Coatlicue'nün Meksika'ya dönmüş düğü 1790'daki o günden beri, modern Meksikalılar içlerinde antik Meksika'dan bir şeyler taşır oldular. Aztekler'in yeniden doğuşu aynı zamanda bir başkalaşmadır da.

On sekizinci yüzyılın sonunda bir devrim dalgası Avrupa'yı ve sömürgelerini kapladı: 1776'da Britanya Amerika'sı; 1780'de Peru; 1789'da Fransa; 1791'de Haiti. Ama Meksika, Tupa Amaru'nun Inka yönetimini yeniden kurma çabasına benzer bir şeye tanık olmadı. Octavio Paz'ın belirttiği gibi, Meksika her zaman başkentinin sultası altında oldu; İspanyol genel valisi, Aztek Tlatoani'nin tahtına oturdu. Meksika yöneticilerinin çocukları çoktan sömürge düzeninin bir parçası olmuşlardı.[1] Daha sonraki dönemin Inkalarının tersine, kendilerine ait, istilacılarınkilerden uzakta, hayal kurup plan yapacakları bir kentleri yoktu ve Avrupa kültürünün, yanlış yere konmuş bir organ gibi, Peru'da yarattığı o iğrençliği biraz hissediyorlardı.

Hacienda'ların ve madenlerin tükettiği Meksika yerlilerinin lidere ihtiyaçları vardı, ama bunu eski krallarının torunları arasında bulamayacaklardı. Bunun yerine, misilleme isteklerinin musluğunu açan *creole* ve *mestizo* idealistler oldu. 1810'da, yani modern Meksikalıların bağımsızlıklarının başlangıcı olarak gördükleri yıl, kural tanımayan bir papaz olan Miguel Hidalgo, Querétaro'da özgürlük zillerini çaldı. Tonantzin-Guadalupe bayrağını sallayarak, kalabalığa "Özgürleşecek misiniz?" diye seslendi. "Üç yüz yıl önce nefretlik İspanyolların atalarınızdan çaldığı toprakları tekrar alacak mısınız?...

1- Bkz. Octavio Paz, *Posdata* (1970); Brading 1984: 82.

Çok Yaşa Guadalupe Hanımefendisi! Kötü hükümete ölüm! *Gachupine*'lere ölüm!"[2]

Peder Hidalgo bir *creole* idi; yani, Meksika'da doğmuş bir İspanyol idi, ama Nahuatl dilinde yarımada İspanyolları için kullanılan, küçültücü *gachupin* kelimesini kullanmaktan çekinmedi.[3] Konuşması yüzyılların öfkesini salıverdi. Ayaktakımı Querétaro ve Guanajuato'yu yağmaladı ve birkaç hafta içinde Hidalgo'nun 80 bin kişilik bir ordusu oldu. O sırada New Spain'de yaklaşık 6 milyon kişi vardı ve bunların yarısından fazlası Yerli olarak sınıflanmıştı; *mestizo*'lar ve *creole*'ler yaklaşık beşte birini oluşturuyordu, ama yarımada İspanyolları –sömürgedeki iktidar yapısının üst düzeyi– yüzde 1'in ancak üçte biriydi.[4] Hidalgo hemen Mexico City'ye saldırsaydı bu kenti alabilirdi. Ama tereddüt etti, yakalandı ve 1811'de idam mangasının önünde öldü.

Yerini başka bir papaz olan José María Morelos aldı. Morelos bir *mestizo*'ydu ve daha da radikaldi. Moktezuma ve Cuauhtémoc adlarını bağırdı ve eski imparatorluğun büyük kısmını bir süre elinde tuttu. Ama *creole* desteği yavaş yavaş azaldı; Meksikalı beyazlar İspanya'dan bağımsızlık istiyor ama gerçek bir devrim istemiyordu. Zafer kazanan yerlilerin ezilmişliğin hesabını sorarken, kendileriyle yarımadalılar arasında ince bir ayrım gözetmeyeceğinden korkuyorlardı. 1815'in sonunda Morelos da vuruldu.

1820'de Agustín de Iturbide, genel valinin ordusundaki bir albay, yalnızca taraf değiştirerek muhafazakâr *creole*'lerin

---

2- Meyer ve Sherman 1987: 287-88. (Hidalgo'nun sözlerinin farklı versiyonları vardır.)

3- *Diccionario de Aztequismos* kitabında Cabrera (1975: 80), *gachupin*'in *cactli*'den (ayakkabı) ve *chapin*'den (fatihlerde tipik olarak görülen yüksek topuklar için İspanyolca bir sözcük) geldiğini öne sürer.

4- Bkz. Meyer ve Sherman 1987: 218.

bağımsızlığını kazandı. Bir yıl sonra Mexico City'yi aldı ve Temmuz 1822'de Meksika İmparatoru I. Agustín olarak taç giydi. Nopoléon kumaşından bir imparatordu: aşırı hırsları olan bir *caudillo**. İmparatorluğu yedi ay sürdü. II. Agustín hiç gelmedi.

Liberal bir isyan Iturbide'yi Mexico City'den attı, Orta Amerika Meksika'dan ayrıldı ve Birleşik Devletler, Meksika'nın kuzeyini kesip almak için komplolarına başladı. Iturbide, New Spain'i [Yeni İspanya] Old Spain'den [Eski İspanya] kurtarmıştı, ama yerliler ve *mestizo*'ların özgürlüğü ihanete uğradı ve doksan yıl boyunca ciddi bir şekilde ele alınmadı. Iturbide'nin tek mirası, olgunlaşmamış bir bağımsızlık olgusu ve yeniden doğan ulus için Meksika adının, yani Aztek şehir-devletinin adının seçilmesiydi.

Liberal lider, General Antonio López de Santa Anna kendisini imparator ilan etmedi, ama devirdiği grotesk kişiliği başka açılardan kat be kat geçti. Büyük miktarda parayı zimmetine geçirdi, En Yüce Ekselansları olarak çağrılmakta ısrar etti ve başkenti cafcaflı ve pahalı anıtlarla doldurdu; bunların arasında savaşta kaybettiği bir bacağı için mermer bir türbe de vardı.[5]

Birçok yeni ulusun –ya da özgürlüğüne yeni kavuşmuş eski ulusun– kaderi, yönetim tarzını tanımlayana kadar iç savaş gibi görünüyor. Meksika'da, Latin Amerika'nın büyük kısmında olduğu gibi, asıl oyuncular Liberaller ve Muhafazakârlardı. Muhafazakârlar Katolik kilisesini, *creole* aristokrasisini ve statükoyu destekliyordu; diğer bir deyişle, yerel yönetim altında New Spain işini sürdürmek istiyorlardı. Liberaller kilise karşıtı, pozitivist ve cumhuriyetçi olma eğilimindeydi,

---

*İspanya ve Latin Amerika'da politik, askeri ve/veya ideolojik lideri belirten terim. (y.h.)

5- *A.g.y.*, 332.

farmasonlukla güçlü bağları ve özel mülkiyete sarsılmaz bir inançları vardı. Yerli çıkarlarının yalnızca Liberallerde yattığını düşünmek naiflik olur. Sofu dindar yerliler toprağa *ejido*'lar –Kolomb-öncesi *calpulli*'den gelen etnik komünler– şeklinde sahipti. Liberalizm onlara çekici gelse de, ciddi ideolojik ve ekonomik tehditler de getiriyordu.

Bu ikilem, bir insanın şahsında, sömürge öncesi zamanlardan beri bir Amerikan ülkesini yönetecek tek yerlinin, Benito Juárez'in şahsında kendini gösterdi.[6] Aztek İmparatorluğu, ne Aztek olan, hatta Nahua dil ailesine bile mensup olmayan birçok ulus ve etnik grup üzerinde egemenlik kurmuştu. Bunların arasında Yaqui, Tarahumara, Huichol, Maya, Mixtek ve Zapotec de vardı; bunların hepsi bugün de farklı kültürler olarak varlıklarını sürdürmektedir. 1806'da Oaxaca'da doğan Juárez bir Zapotec'ti. Ulusu, Aztek İmparatorluğu'ndan uzun zaman önce, Monte Albán kentini inşa etmişti: Oaxaca City'ye bakan, üzerinde teraslar bulunan bir dağın üzerinde muhteşem bir saraylar ve tapınaklar kompleksiydi bu yerleşim. İspanyol fethinden sonra Oaxaca Vadisi, Hernán Cortés ve torunlarının özel çiftliği haline geldi.

Juárez, on iki on üç yaşında bir din okuluna gidip papazlık eğitimi almaya başlayana kadar, Zapotec dilinden başka bir dil konuşmadı. Ama hukuku keşfetti ve halkına en iyi şekilde mahkemelerde hizmet edebileceğine karar verdi. 1831'de hukuk sınavlarını verdi ve Oaxaca Kongresi'nde üye olarak yer aldı. Orada hemen Cortés'in mülklerine devlet adına el konulması için bir yasa önergesi verdi.[7] Güçlü toprak sahiplerine karşı –bunlardan biri de kiliseydi– davalar açarak yoksul köylüleri de savundu. Bu deneyim Juárez'i Meksika Cumhuriyeti'nde

---

6- Öteki liderler de yerli kökenden geliyordu, ama Juárez bir yerli kültüründe doğmuş büyümüş tek etnik yerliydi.

7- Roeder 1968 1: 55.

yapısal değişiklik aramaya itti. 1847'de, keskin kara gözlü, 1,65'lik bu Zapotec dahisi ulusal kongrede oturuyordu; aynı yılın ilerleyen günlerinde Oaxaca valisi oldu.

Santa Anna rejimi çözülür ve Meksika-Amerika Savaşı iyice kötüye giderken, Juárez, Oaxaca'ya sessiz sakin, dürüst, tasarruflu ve yaratıcı bir liderlik sundu. Başarıları arasında –erkekler için olduğu kadar kızlar için de– elli okulun inşası da vardı. 1855'te Santa Anna'nın kaçmasından sonra, Juárez Reform hükümetinde adalet bakanı oldu. Yaptığı ilk işlerden biri de sivil mahkemelerde askeri ve dini dokunulmazlığı kaldırmaktı. Kiliseye karşı cepheden saldırı olarak görülen Juárez Yasası, Muhafazakârlardan protesto çığlıkları yükseltti ve hükümeti ılımlı ve radikal fraksiyonlara böldü. Hazine Bakanı Miguel Lerdo'nun başını çektiği radikaller, komünal mülkiyeti kaldıran ünlü Lerdo Yasası'nı kabul etti. Kilise mülklerine yönelik olmasına karşın bu yasa, yerli komünlerine ağır darbe indirdi.

Juárez ve Lerdo yasaları, Meksika'nın ilk haklar yasasıyla birlikte anayasada güvence altına alındı. Kilise kutsal aforoz şantajıyla karşılık vererek savaştı. 1858'de iç savaş patlak verdi ve Liberal hükümet Mexico City'den, Cortés'in 1519'da karaya çıktığı Veracruz limanına sürüldü. Yerliler her iki tarafa da büyük sayılarda katılarak savaştı; bazıları Liberallerin *ejido*'lara ve kiliseye saldırısından öfkeye kapılmıştı, ötekiler Zapotec liderlerine ve davasına sadıktı.

10 Ocak 1861'de zafer kazanan Juárez, Mexico City'ye başkan olarak döndü. Moktezuma'nın salonlarıyla aynı yerde olan Ulusal Saray'ın balkonundan kalabalığa konuşma yaptı:

> Meksikalılar! Bu ulusun antik başkentinde meşru hükümeti yeniden kurarken, barışın geri gelişi ve cesur güçlerinizin kazandığı zaferin meyveleri için sizi selamlıyorum...
>
> Ispanyol sömürgesinden bağımsız Meksika'ya aktarılmış olan aristokrasiye karşı halkın verdiği korkunç mücadele boyunca...

bu ülkede özgürlük muazzam fedakârlıklarla kutsanmıştır. Barışta da savaşta olduğu kadar harika olun... o zaman cumhuriyet kurtulacaktır...

Bana gelince, kısa zamanda iktidarı, [yeni seçimlerde] seçilen kişiye devredeceğim... Benim yalnızca iki isteğim var. Birincisi, mutluluğunuzu görmek; ikincisi de, çocuklarıma devredebilmek için sizden iyi yurttaş unvanını kazanmak.[8]

Sanırım, Zapotec Juárez ile Çeroki Elias Boudinot arasında bir benzerlik var. Her ikisi de, yerli-olmayan dünyaya karşı zekâyla ayakta durdu. Her ikisi de herkes için neyin en iyi olduğunu bildiğini sandı. Boudinot Hıristiyanlığa inandı, Juárez de liberalizme. Her ikisi de o kadar yükseğe ve o kadar hızlı yükseldi ki, kendi halklarının en temel ihtiyaçlarını gözden kaçırdı. Her ikisinin de öyle bir karakter bütünlüğü vardı ki, başkalarındaki kötülüğü azımsadı.

Meksika'daki birçok yerli için toprak, kâğıt üzerindeki haklardan çok daha önemliydi. Zapotec başkan onları, kendisi gibi iyi yurttaş olmayan kişilerden korumayı başaramadı.

•

Uluslar, mitlerini yapanların yaratılarıdır; bugünün ve geleceğin imgesini üreten, geçmişle ilgili imgelerdir.
Charles Week, The Juárez Myth in Mexico, 1987

Juárez'in Mart 1861'de seçimleri kazanmasından sonra, insanlığa olan inancı, düşmanlarına karşı gerekenden daha az

---

8- Galich 1974: 81-82'de.

acımasız olmasına yol açtı. İsyancı Muhafazakârları affetti ve olgun siyasal mücadeleyle bunun karşılığını almayı bekledi. Tam tersine, Muhafazakârlar onu saraydan uzaklaştırmaya çalıştı. Meksika, savaşın ve müsrif tiranların biriktirdiği dış borç ödemesini askıya alınca, fırsat buldular.

Borçlar konusunda sabırlı bir havada olmayan Britanya, İspanya ve Fransa Veracruz'u işgal etmek ve gümrük harçlarını hortumlamak için ortak bir sefer gücü oluşturdu. En azından Britanya ile İspanya'nın kafasındaki plan buydu; Fransızlar daha hırslıydı. Iturbide ve Santa Anna ile aynı kumaştan kesilmiş bir adam olan III. Napolyon, adının görkeminin bir Amerikan imparatorluğuna lâyık olduğunu düşündü. Cortés'in yolundan başkente birlikler gönderdi, ama Juárez'in ordusu 5 Mayıs 1862'de, Puebla'da onları yendi. Günün belirleyici eylemi, daha sonra adını tekrar duyacağımız genç bir tuğgeneral, Porfirio Díaz komutasında gerçekleşti.

Fransızlar ertesi yıl daha fazla kuvvetle geri döndü; uzun bir kuşatmadan sonra Puebla düştü. Juárez, bu kasabanın (Cortés'in ilk kıyımını gerçekleştirdiği komşusu Cholula gibi), Meksika'ya açılan bir kapı olduğunu anladı. Başkenti elinde tutmaya yetecek birlikleri olmadığını kavrayınca, kendisi ve hükûmeti gerilla savaşı vererek kuzeye çekildi. Hikâyenin geri kalanı iyi bilinir. Napolyon, Meksika tahtına bir Avusturya arşidükünü, Habsburglu Maximilian'ı oturttu. Maximilian vicdanlı, ama kötü bir yönetim sergiledi. Fransız ordusu Meksika'dan ayrılırken kaderi belliydi.

1867'de Avusturyalı, Zapotec'e teslim oldu. Bu kez Juárez yüce gönüllülük göstermedi. Maximilian'ın tüm *Juarista* [Juárez yanlısı] tutsaklarını öldürme emri verdiğini hatırlayarak, o da aynı emri verdi. 19 Haziran'da Meksika'nın son imparatoru bir infaz mangası önünde can verdi.

Juárez orduyu küçülttü, bir kırsal polis gücü yarattı ve eği-

time cömert yatırımlar yaptı; kısacası modern Meksika'nın köşe taşlarını yerleştirdi. Ama 1872'de kalp krizinden ölünce, Benito Juárez on dokuzuncu yüzyılda doğal nedenlerle ölen birkaç Meksikalı liderden biri oldu. Bu durumda bile, son günleri pek huzurlu sayılmazdı. Porfirio Díaz, Pueblo kahramanı, 1871'de seçimlerde karşısına çıkmış ve yenilgiyi fazla iyi karşılamamıştı. Muhafazakârların ve subayların desteklediği Díaz başarısız bir isyan başlattı.

1876'da Díaz tekrar isyan etti. Bu kez başardı ve bir yüzyılın Porfiriate olarak bilinen acımasız üçte birlik bölümü başladı.

Yeni diktatör ne pahasına olursa olsun ilerleme konusunda sosyal Darwinci bir inanca sahipti. İktidarı toprak sahipleri ve sanayicilerin elinde topladı ve kalkınmanın bedeli olarak, yabancı sermayenin Meksika'yı esaret altında tutmasına izin verdi. *Hacienda*'lar yerli komünlerinden alınan topraklarda hızla yayıldı. Mülksüzleşen yerliler plantasyonlarda serf olmak zorunda kaldı; ötekiler madenlerde ve Travenvari orman kamplarında göçmen işçi oldu. Direnenlerin peşine düşülerek mahkûm işgücü olarak kullanıldı. Sonora'nın gururlu Yaquileri kitlesel olarak Yucatán'a sürülerek, kümeslere benzer yerlerde zincire vurulup köleleştirildi. Meksika ekonomisi büyüdü, ama demiryollarının, fabrikaların ve devrinin özelliklerini taşıyan cafcaflı binaların ardında sefalet dolu bir hinterland yatıyordu. Díaz gene de yerli mirasına övgüler düzüyordu, ama asıl ideolojisi *malinchismo* idi: Yabancı olan her şeye istek duyma; sözcük, Cortés'in metresinin adından türetilmişti.

1910'da, seksen yaşına varmış olan diktatör, Hidalgo isyanının yüzüncü yıldönümünü karakteristik bir tarzda kutlayarak, fiestaya o yılın tüm eğitim bütçesinden daha fazla para harcadı. Gala kehanetlerle doluydu: Teotihuacan'da kutlama için acelacele "restore edilen" Güneş Piramidi'nin bir tarafı çöktü ve Cumhuriyet'in simgesi olarak bir salın üzerinde tahta oturtu-

lan güzel bir kız, gün sonunda yorgunluktan ölü bulundu.

O yılın daha sonraki günlerinde, Francisco Madero tiranı teşhir etti; ülkenin dört bir yanında bellekleri kuvvetli isyancı orduları pıtrak gibi bitti ve 1911'de Díaz kaçtı. Ama yenilgisi yalnızca bir başlangıçtı: Bağımsız Meksika'nın bir yüzyıl ertelenen gerçek tanımının başlangıcıydı. Bu görev on yıldan fazla sürdü ve 2 milyon kişinin hayatına mal oldu: Yani, yedi Meksikalıdan birinin hayatına.[9]

Azteklerin hikâyesinde, Meksika Devrimi dört yüzyıl önce başlamış bir savaşın son çarpışmasıydı: Kendi kültürleriyle istilacı kültürün birleştiği son eritme potasıydı. Devrim birçok konuda yapıldı, Meksika yerlileri –Nahua, Zapotec, Otomi ve ötekiler– İspanyollara ve *creole* toprak sahiplerine kaptırdıkları toprakları geri kazanmak için savaştı. Çoğuna göre kahraman Emiliano Zapata'ydı: Mexico City'nin güneyindeki vahşi Morelos tepelerinden, Nahuatl dilini konuşan bir katırcı.

Bu yılların unutulmaz bir hatıratını, bütün olayları yaşamış olan bir Nahua kadını 1960'larda yazdırdı. Doña Luz Jiménez, geçen yüzyılın sonunda, Momochco Malacatepec'te (İspanyolca'da Milpa Alta olarak bilinir) doğdu; burası Teuhtli ile Cuauhtzin yanardağları arasında, Mexico City'den yalnızca 5 kilometre kadar uzakta, lavlı dağ eteklerindeki kuru platoda kurulmuş bir köydü. Bugün genişleyen başkentin bir banliyösüdür; o zaman ise, anlatısının çevirmenine göre, "Cuauhtémoc ve Moktezuma'nın konuştuğu dile fazla uzak olmayan"[10] bir Nahuatl dilinin konuşulduğu bir mezraydı. Luz Jiménez

---

9- Bkz. Meyer ve Sherman 1987: 552. 1,5 ile 2 milyonu ortalama bir tahmin olarak görürler. Ötekiler 3 milyona kadar çıkar. Nüfus 1910'da 15 milyon civarında, 1920'de 14 milyondu.

10- Jiménez 1968: 12. Bu bölüm, hatıratın çevirmeni Fernando Horcasitas'ın giriş bölümündendir. Jiménez ve modern Nahua için ayrıca bkz. Bierhorst 1990: 24-25.

şöyel diyordu: "O günlerde, şimdikinin aksine kimse Meksika dilini konuşmaktan utanmıyordu."[11]

Ana babası *pulque* için *maguey* kaktüsünün içindeki sıvıyı akıtarak geçimini sağlıyordu – Meksika'nın dağlık bölgelerinin birası olan bu içki, tazeyken hafif ve karbonatlıdır, mayalanarak yapılır. Jiménez'in babası biraz mısır ve fasulye de yetiştiriyor, kömür yapmak ve yabani mantarları toplamak için yanardağların yamaçlarında bulunan serin çam ormanlarına tırmanıyordu. Zeki ve hırslı bir kız olan Luz, Porfirio Díaz'ın dayattığı acımasız ve özel durumları hiç dikkate almayan modernleşmeden ve eğitimden yararlandı. Öğretmen olmak istiyordu. Ama 1911'de henüz on bir, on iki yaşlarındayken, sakin köylerinde birden bir Yerli ordusu belirdi.

Liderleri kararlı bakışları ve parafinli bıyığıyla yakışıklı bir adam, Emiliano Zapata'ydı.

> Devrim hakkında öğrendiğimiz ilk şey, bir gün *Tlatihuani*[12] Zapata'nın gelişiydi... Bütün adamları beyaz giysiler giymişti: beyaz gömlekler, beyaz kısa pantolonlar ve deri sandaletler. Adamların hepsi neredeyse bizimle aynı şekilde Meksikaca [Nahuatl] konuşuyordu. Tlatihuani Zapata da Meksikaca konuşuyordu... Adamların her birinde, şapkasının üzerinde onu koruması için en sevdiği aziz[in bir ikonu] vardı...
>
> Tlatihuani Zapata adamlarının önünde durdu ve orada toplanmış olan Momochco halkına şöyle söyledi: "Bana katılın! Ben ayağa kalktım; silaha sarıldım ve bana katılan köylülerimi de getirdim – çünkü artık Başkan[13] Díaz'ın bizi gözetmesini istemiyo-

---

11- Jiménez 1968: 20-21.

12- *Tlatihuani*, sir ya da señor, modern Nahuatl dilinde Aztek imparatorunun unvanı *Tlatoani*'nin, Sözcü'nün bir çeşididir.

13- Nahuatl dilinde başkan, *totatzin*, babamız anlamına gelir. Burada lider, yönetici ya da topluluk için kullanılan öteki sözcük –*altepetl*–, Azteklerin şehir ya da şehir-devlete verdiği addır. Bkz. Broda ve ark. 1987: 93.

ruz. Çok daha iyi bir lider istiyoruz. Bizimle birlikte ayaklanın, çünkü zenginlerin bize ödediklerini beğenmiyoruz. Beslenmek ya da giyinmek için yeterli değil. Tüm insanların kendi topraklarına sahip olmasını da istiyorum – böylece mısır, fasulye ve öteki ekinleri ekip biçebilirsiniz. Ne diyorsunuz? Bize katılacak mısınız?"[14]

Momochco halkı olumlu ya da olumsuz bir cevap vermedi. Genç Luz Jiménez her iki tarafa da sempati duyuyordu: ona verrniş olduğu eğitim için Porfirio Díaz'a hayrandı. Öte yandan, Nahuatl dilini konuştuğu için ve kendisi gibi gerçek Meksikalıları, Nahua köylülüğünü *creole* toprak sahiplerine ve sonraki on yıl boyunca Ulusal Saray için savaşan kuzey *caudillo*'lara karşı savunduğu için de Zapata'ya hayrandı. Momochco şehir insanlarıyla dağ insanları arasındaki savaşın ön cephesindeydi ve her ikisi de buraya korkunç bir yıkım getirdi.

Zapatistalar geldiğinde öldürmek için geldiler. Zenginleri öldürdüler, çünkü para istediler, zenginler de vermedi. Sonra toprak sahiplerini yakalayıp çalılarda hepsini öldürdüler...

O günlerde Momochco'ya kendilerine Otomiler ve Zapotecler diyen bazı insanlar da gelmeye başladı. Kadınlar kocalarıyla birlikte geldi; erkekler Zapatistaların yanındaydı... Zapatistalar geçerken farklı diller duyduk. Konuştuklarını duyduk; kendi aralarında konuşuyorlardı, ama ne konuştuklarını ancak Yüce Tanrı bilirdi...

Sonra Zapatistalar Amilco kasabına gitti. Makineli tüfeklerden çok atış yaptılar ve böylece okulları yok ettiler. Binalar yıkıldığı zaman federal birliklerin çoğu altında kaldı.[15]

14- Jiménez 1968: 104-5,

15- A.g.y., 110-15. Nauhatl tarzı üzerine yorumlar için bkz. Miguel León-Portilla'nın Önsözü, 7-9.

O yılın daha sonraki günlerinde Zapata, Mexico City'de geçici başkan Madero'yla görüşmeye gitti. Madero kem küm ederek bir tarafı desteklemekten kaçındı ve zamana oynadı; Zapata karabinasını kaldırıp başkanın altın saat kösteğine doğrulttu ve şöyle dedi: "Silahımı bu saati almak için kullanırsam, onu geri istemeye hakkın olur mu?" Madero evet yanıtını verdi. "Peki," dedi Zapata, "başımıza gelen tam da bu... *Hacendado*'lar halkın topraklarını zorla elinden aldı. Askerlerim, silahlı köylüler ve tüm halk, çok saygılı bir şekilde sana topraklarının geri verilmesi işlemlerini hemen başlatmanı söylememi bekliyor."[16] Kasım 1911'de Zapata'nın *Plan de Ayala*'sı Madero rejiminin feshedileceğini ilan etti ve "*ejidos* [toprak komünleri], kasabalar ve tarlalar" için çağrı yaptı.[17]

Akademik bilgi şöyledir: 1913'te ABD'nin desteklediği bir muhafazakâr fraksiyon Madero'yu devirerek vurdu. Madero'nun ardından Victoriano Huerta geldi; Huerta'yı da Venustiano Carranza izledi. 1914'te Aguascalientes toplantısında Zapata, Carranza'yla yollarını ayırdı. Zapatista delegesi, "Bağımsızlık," diye bağırdı, "yerliler için değil, *criollo* için, ezilen yerlileri iğrenç şekilde sömüren ve aldatan fatihlerin mirasçıları için bağımsızlık bu."[18]

Sonra Momochco Malacatepec'te en kötü zamanlar geldi. Luz Jiménez'in sözlerinde, özellikle ölümden söz eden aşağıdaki paragraflarda, 400 yıl önce Azteklerin fethi anlatmasının yankılarını duyuyor insan.

Ah, Zapata yanımızdan ayrıldığı zaman neler olduğunu bir bilebilseniz!... Ertesi hafta bu adamlar [kuzeyden] gelmeye baş-

---

16- Mayo 1978: 310'da.

17- Meyer ve Sherman 1987: 514-15'te.

18- Antonio Díaz Soto y Gama'dan alıntı, *a.g.y.*, 536'da.

ladı; bazılarının kulağında küpe vardı, ötekilerin burunlarında büyük bir altın halka takılıydı. Kastilyaca konuşuyorlardı sanırım, ama onları hiç mi hiç anlamıyorduk. Çok koyu bir aksanla konuşuyorlardı. Carranzistalardı onlar!...

Zapatistaların ormana kaçmasına neden oldular... bir duman bulutu gibiydi. [Ama] ne Carranza tarafında ne Zapata tarafında kayıp vardı. Sadece orada yaşayan halk öldü –tarlalarına erken gidenler– onlar öldü. *Maguey*'in özünü çıkaran bir *tlachiquero*, ot toplamaya gitmiş biri ve odun kesen biri: Ölüm bu insanların karşısına çıktı...

Bir gün Carranzistalar tüm erkekleri evlerinden zorla çıkardı: On beş yaşında oğlanlar, on iki ya da on üç yaşında olanlar, yaşlı erkekler, genç erkekler ve güçlü erkekler; hepsini kilise binasında öldürdüler...

Babamı ve amcalarımı öldürdüler... Makineli tüfek yalnızca bir kez patladı. İşte böyle öldürdüler onları.

Ölüleri domuzlarla köpekler bir çırpıda yiyip bitirdi.[19]

Luz Jiménez, Mexico City'nin kenarındaki Xochimilco bahçelerine kaçan bir avuç kişi arasındaydı. Momochco yıllarca boş kaldı ve halk geri dönmeye başlayınca tarlalarda fidanların büyüdüğünü gördü. Mart 1919'da Zapata, başkanlığını tanımadığı "Yurttaş Carranza"ya açık bir mektup yazdı: "Devrim'in büyük kitleler yararına verildiği hiç aklına gelmedi... Eski toprakları yeni toprak sahipleri ele geçirdi... ve halkın umutlarıyla alay edildi."[20]

Bir ay sonra, Carranza Zapata'yı bir konferansta tuzağa düşürdü ve şeref muhafızlarına hainice katlettirdi. Bir görgü tanığı, "Tam hedef gözeterek, ona tabancasını çekme fırsatı

19- Jiménez 1968: 119-21, 132-33.

20- Meyer ve Sherman 1987: 548'de.

vermeksizin," diye hatırlıyordu, "silahlarını çeken askerler iki el ateş ettiler ve unutulmaz General Zapata'mız bir daha kalkmamak üzere düştü."[21]

Zapata'nın ölümünden kısa süre sonra, Luz Jiménez anlatısını, dünyasının dört köşesini hatırlatan zarif Nahuatl kupleleriyle tamamlar:

Nican yotlan notlatol
ipan Momocho Malacateticpac,
altepetl tepetzalan,
Teuhtli ihuan Cuauhtzin,
intzalan Mexico ihuan Tepoztlan.

Sözlerim bitiyor burada
Momochco Malakatepec'te,
dağlar arasındaki kasabada,
Teuhtli ile Cuauhtzin arasında;
Meksika ile Tepoızlan
arasında.[22]

Zapata'nın uğruna savaştığı ve öldüğü toprak reformu, 1930'larda, oğluna Cuauhtémoc adını veren Başkan Lázaro Cárdenas'ın *ejido* sistemini yeniden kurmasına kadar ciddi bir şekilde ele alınmadı.

Yerliler toprak için savaşırken, devrimin aydınları da bir ölçüde hem Kuzey hem Güney Amerika'da benzersiz olan *indigenismo*'yu (Yerlicilik) kucakladı. Dr. Atl gibi bazıları Aztek adları aldı; ötekiler Nahuatl'ı ulusal dil yapmayı tartıştı; ve orayı ziyaret eden D.H. Lawrence, Quetzalcoatl ve Huitzilopochtli'nin Meksika tanrıları olarak geri dönüşünü konu alan bir roman yazdı.[23]

En büyük neo-Aztek canlanması sanatta yaşandı. Diego Rivera, José Clemente Orozco ve David Siqueiros gibi ressamlar, antik duvar resimleri ve kodekslerin güçlü çizgileri, canlı

21- *A.g.y.*, 549.

22- Jiménez 1968: 150-51.

23- *The Plumed Serpent* [Tüylü Yılan] (1926), bir roman olarak ne kadar kusurlu olursa olsun, dönemin ruhunu yakalamıştır.

renkleri ve ikonik tarzlarının Devrim'in görünür dili olabileceğini keşfetti.[24]

Rivera gençken boya kutusunda gizlice kaçırdığı patlayıcılarla Díaz'ı öldürmeye çalışmış, ama başaramamıştı. Nitekim küçültücü Porfiriate dünyasını öldüren, onun yirmilerde ve otuzlarda yaptığı büyük duvar resimleri oldu.[25] Bugün Ulusal Saray'a girerseniz, duvarlarda şaşırtıcı bir enerji, akıl, düşünce ve öfkeyle resmedilmiş Meksika tarihini görürsünüz. Rivera'nın Tenochtitlan panoramasını görmek zaman içinde yolculuk etmektir. Ama stili ne arkaiktir ne de taklit. Sürrealizmden, dışavurumculuktan ve sosyalist gerçekçilikten etkilenen, ama asla onlarla boğulmayan bu tarz, fetih hiç olmasaydı modern Azteklerin kullanabileceği tarzdır adeta.

Rivera'nın yerli yüzleri arasında Luz Jiménez de vardır. Jiménez, Rivera'nın birçok resminde ona poz vermiştir. Hikâyesi yirminci yüzyıl Azteklerinin hikâyesini temsil eder: devrimci kan gölüne sıkışıp kalan, ulusun simgelerinde ölümsüzleştirilen, Juárez ve Díaz'ın zihinlere kazıdığı yabancı ilerleme düşüncelerine bağlanan bir köylü. Genç kızken düşünü kurduğu öğretmenlik isteği asla öngörmediği bir şekilde daha sonra gerçekleşmiş – akademisyenlere Nauhatl dilini öğretme görevini üstlenmiştir. Bunu yaparken de Aztek dilinde son büyük tarihsel anlatılardan birini yaratmıştır.

Devrim'den beri Meksika'nın yerli tarafı egemen dünya kültürüyle sulandırıldı, özellikle de *gringo* formuyla. Duvar resimlerindeki yüzler bakır rengi olabilir, ama televizyondaki yüzler beyazdır. Tam yerli kökenli insanlar iktidar ve nüfuz koltuklarında yerlerini almaya başlayınca da, Franco, Hitler ve Stalin'den kaçan yeni saldırgan Avrupalı göçmen dalgala-

---

24- Rivera'nın karısı, o da büyük bir ressam olan Frida Kahlo, Kolomb-öncesinin ve sömürge döneminin simgelerini daha kişisel düzeyde kullanmıştır.

25- Mayo 1978: 388.

rı gelmiştir. Bu beyazlar ve özgün *creole*'ler gene de sayılarıyla orantısız ölçüde refah içindedir. İnsanlar *indígena*'nın, 1810'dan sonra yaygınlaşan karşılıklı evlilikler nedeniyle değil, Meksika'nın modernleşmesi Batılılaşma getirdiği için, Yerlinin damarlarında beyaz kan akmasa da kendisini kısmen Avrupalı olarak yeniden tanımladığı için, çoğunluktan azınlığa düştüğünü düşündü. Ölü Aztekler övülürken, hayatta olan Aztekler ayrımcılığa maruz kaldı.

Ama Meksika'nın, yanlış konulmuş adıyla Yeni Dünya'nın hiçbir ulusunda görülmemiş ölçüde tarihiyle hesaplaştığını görmek için Amerika kıtasında başka bir yere bakmak yeter. Ulusal mit hatalarla dolu olabilir, ama en azından bir Meksika mitidir, Avrupa miti değil. Peru, Lima'da bronzdan bir Pizarro heykeli ulusal sarayın yanında zafer kazanmış bir edayla durur; Meksika'da Hernán Cortés'in tek bir heykeli bile yoktur.

Meksika elli yıl boyunca Kurumsal Devrim Partisi (PRI) tarafından yönetildi: George Orwell'in kaleminden çıkmış olabilecek bir addır bu. Başka partilerin de var olmasına karşın, gerçek iktidar, başkan adayı her zaman kazanan PRI'nın içinde paylaşılır. Altı yıllık süresi zarfında bir genel valinin ya da bir *tlatoani*'nin güçlerini kendisinde toplayan başkanın kimliği çok şey değiştirebilir. Lázaro Cárdenas'ın 1940'ta ayrılmasından sonra, parti daha kurumsal ve daha az devrimci hale geldi. Bugün uluslararası iş dünyasının çıkarları siyasal gündemi belirlediği ve nüfusun onda biri zenginliğin üçte ikisini elinde tuttuğu için, PRI'nın yeni bir Porfiriate olduğunu söyleyen çok kişi vardır.

Ama PRI'nın tuhaf yekpare gövdesi çatlamaya başladı. 1988 başkanlık kampanyasında, Cuauhtémoc Cárdenas babasının partisinden ayrıldı ve yoksulların ihmal edilen davalarını ön plana çıkardı. Birçok kişi onun kazandığına ve sahtekârlıkla başkanlığın ona verilmediğine inanıyordu. Kalabalıklar Mexi-

co City'yi doldurdu ve yüzyıllardır ilk kez meydanda *Cuauhtémoc! Cuauhtémoc!* sesleri yankılandı.

Meksika'nın Iki Ev yılında, yani MS 1325'te kurucu hayallerini gördükleri bu meydan, son günlerde Aztek geçmişinin daha somut hatırlatıcılarına tanık oldu. Coatlicue ya da Takvim Taşı'nın keşfine eşdeğer bir tarzda, Huitzilopochtli'nin kız kardeşi Coyolxauhqui'nin muazzam büyüklükte bir rölyefi keşfedilerek günışığına çıkarıldı. Bu keşif, Tenochtitlan'ın büyük piramidini ve tören alanından geriye kalanları ortaya çıkarmak için tüm bölgenin temizlenmesine esin kaynağı oldu. Tam inceleme uzun yıllar alır, ama projeyi yöneten arkeolog Eduardo Matos Moctezuma şimdiden birçok şeyi yayınladı. Soyadının düşündüreceği gibi, kendisi 1519 sonbaharında Cortés'i elinden tutup Meksika tapınaklarına götüren adamın soyundan gelmektedir.[26]

Azteklerin hikâyesini, Moktezuma'nın torunu Tezozomoc'un epik Nahuatl dilinde yazdığı *Crónica Mexicáyotl*'dan bazı dizelerle tamamlayalım:

> Denilir ki, ataların... Aztlan halkının, Meksikalıların... Mexico-Tenochtitlan kentini [inşa etmek] için nasıl geldikleri burada anlatılır...
>
> Hiçbir şey kaybolmayacak, asla unutulmayacak, yapmak için geldikleri şeyler, mürekkepleriyle ve resimlerinde kaydettikleri şeyler. Ünleri, şanları, anıları gelecek çağlar boyu korunacak... Her zaman koruyacağız, çocukları, torunları... soyundan gelenler, renklerinden ve kanlarından gelen bizler. Bunu anlatacaklar, yad edecekler, henüz yaşamamış olanlar, henüz doğmamış olanlar: Meksikalıların çocukları.[27]

26- İspanyolca konuşulan ülkelerde hem annenin hem de babanın soyadları kullanılır. Arkeolog Moctezuma, evlenmeden önceki soyadı Moctezuma olan annesinin soyundan gelmektedir.

27- Tezozomoc 1975a: 3-5.

On İki

Mayalar

Böylece zamanın fırtınası intikamlarını da yanında getirir.
Twelfth Night, V. Bölüm, 1. Sahne

İspanya 1820'lerde Yucatán'dan çekildiği zaman, sultası on üç *katun*'dan oluşan tam bir devir sürmüştü; Chilam Balam'ın Maya kitaplarında öngördüğü gibi.[1] Ama İspanyol İmparatorluğu'ndan bağımsızlığın, Mayalar için bağımsızlık anlamına gelmediği çok geçmeden ortaya çıktı. Tüm Amerikan yerlileri gibi onlar için de sözde kurtuluş, Ian Smith'in Rodezya'sındakine benzer tarzda, bir beyaz yerleşimcinin öncekinin yerine geçmesiydi yalnızca. Başta yerliler şaşkına dönmüştü. Ama İspanyol sultasından bir *katun* (yirmi yıl) sonra, Yucatán Mayaları büyük Kast Savaşı'nda ayaklanacaktı – "Yeni Dünya tarihinde kuşku yok ki en başarılı Yerli ayaklanması."[2]

1- Katun'u uzatan, değiştirilmiş Julia kronolojisiyle. Gerçek bir katun 7.200 gün, yaklaşık 256,27 güneş yılıdır.

2- Bricker 1981: 87.

Bağımsız Yucatán ve Guatemala'nın küçük yerleşimci seçkinleri, *mestizo*'ları –Hispanik kültür peşinde koşan melezler– kendilerini onursal beyazlar haline getirmekle övündüler. Kolektif olarak Ladinolar, yani Latinler olarak bilinen bu iki grup, toplam nüfusun en fazla üçte birini oluşturuyordu, ama İspanya'nın emperyal aygıtını miras almışlardı: mahkemeler, milis güçleri ve cezaevleri. Bunlarla ve dış güçlerin yardımıyla gerçek uluslar değil, yerli çoğunluğu eskisinden de acımasızca sömüren iç sömürgeler yarattılar. Kuzey Amerika'da olduğu gibi, ne kadar güçsüzce olursa olsun yerlileri koruyan emperyal yargı sistemi ortadan kaldırıldı.

Yüzyıllardır komünal Maya mülkü olarak tanınan topraklar "boş" ilan edildi ve devlet bu topraklara el koydu; daha sonra beyaz girişimcilere satıldı ya da verildi, onlar da *hacienda*'lar kurdular ve orada oturanları serfliğe indirdiler. Mayalar için tazminat diye bir şey yoktu: Artık İspanya'ya başvuramıyorlardı ve Mérida ya da Guatemala City'de adalet aramaya çalışanları, tam da onları ezenler yargılıyordu. Bu tür mahkemelerin, kanıt olarak tapuları istedikten sonra bu tapuları yok etmesi yaygın bir uygulamaydı.

Peru'da olduğu gibi, yerli toplumu, sömürge dönemi boyunca Kolomb-öncesi soyluların torunları tarafından yönetildi. Yucatán'da *batab*'lar olarak bilinen bu liderler, çoğunlukla eğitimli ve karakter bütünlüğüne sahip insanlardı: İki dilli, iki dünya arasında aracılık yapma yeteneğine sahip kişilerdi. Öteki önemli Mayalar kilise hiyerarşisinde yerel görevler aldı. Tam papazlık unvanı onlara asla verilmedi –büyük bir üzüntü– ama kateşist ve yazman olmalarına izin verildi. Latin alfabesiyle Maya dilini okuyup yazabiliyorlardı, İspanyolcayı akıcı konuşuyorlardı ve biraz Latince biliyorlardı. Yeteneklerini kilisenin hizmetiyle sınırlamadılar: Bu Mayalar, Chilam Balam'ın kitaplarının kopyalarını çıkardı, genişletti ve canlı tuttu.

Ladinolar, Yucatán'ın bugün olduğu gibi Meksika'nın bir parçası mı, yoksa bağımsız bir cumhuriyet mi olması konusunda kendi aralarında çekişmeye başlayınca, fırsat aralanmış oldu. Meksikalı güçler karşısında sayıca az oldukları için yerlileri askere almaktan başka seçenekleri yoktu. Bunu yapmak için de, Sir William Johnson'ın Mohawk şefleriyle yaptığı gibi, orduda görevler verilen *batab*'lara güvenildi. Birçok Maya, Ladinolarla yan yana savaşırlarsa, kendilerine ve haklarına saygı duyulacağına inanarak seve seve askere yazıldı. Bu konuda aldatıldılar, ama artık onlar da silahlı ve eğitimliydi.

"Kastlar" ya da ırklar arasındaki savaş, sömürge kenti Valladolid'de patlak verdi. Burası yıkık Chichén Itzá kenti yakınlarında, eski Itzá Maya merkezindedir. Bugün Valladolid sakin bir yerdir; yüksek, kireçtaşından kilisesi, çiçekli ağaçlarla ve boyun kısımlarıyla eteklerinde zengin çiçek desenleri olan bembeyaz giysili Maya kadınlarıyla dolu bir *plaza*'ya bakar. Burası 300 yıl boyunca, İspanyolların yarımadanın doğudaki yarısını denetleme merkezi oldu. Buradaki sıkıntılı dominyonları İspanyolların içindeki en kötü yanları ortaya çıkardı. Bağımsızlıktan sonra Valladolid, Mayalara sokakları yasaklayan, ama yatakta Maya kızlarının tadını çıkaran ırkçılarla dolu sert bir garnizon olarak kaldı.

Ocak 1847'de Yerliler başkaldırarak seksen beyazı öldürdü ve evlerini yağmaladı. Bir Maya soylusu idam mangasıyla infaz edilince başkaldırı genel bir isyana dönüştü. İsyanın başında Tihosuco *batab*'ı "genellikle Maya dilinde, güzel bir el yazısıyla belagatli ve şık mektuplar yazan"[3] Jacinto Pat ve yakınlardaki Ichmul'dan Cecilio Chi vardı. Kehanete göre, yalnızca yer ve zaman uygun olmakla kalmıyordu; uluslararası koşullar da bir kez de olsa yerlilerden yanaydı. Yeni Dünya'da yerli bağımsızlık hareketleri genellikle başarısız olur, çünkü beyazların

---

3- *A.g.y.*, 98.

silaha ve dış desteğe ulaşma imkânı varken yerlilerin yoktur. Ama 1847'de Meksika ve ABD savaşıyordu; Yucatán'ın limanları bir gringo ablukasıyla kapatılmıştı ve hemen güneyde, Belize ya da Britanya Honduras'ı, yani Enfield karabinaları karşılığında Mayalardan yağmalananları vermekte hiç tereddüt etmeyen kaçakçıların ve korsanların ini vardı.

Savaş yayıldıkça ırkçı çizgilerde kutuplaştı. Ağustos'ta Yucatán parlamentosu Yerlilerin yurttaşlık hakkını elinden aldı ve Maya aristokrasisini resmi olarak feshetti. Yerli ordusu *hacienda*'ları birer birer ele geçirirken, beyazlar Mérida'ya akın etti. Kent, göçmenler ve söylentilerle çomak sokulmuş arı kovanına dönüştü. Paniğe kapılan beyazlar, ellerine düşen önemli Mayaları linç etti, bunlar arasında onlara sadık olanlar da vardı. Çevredeki köylere saldırdılar ve Mayaların gözünde Tanrı'ya saygısızlık olan bir hareketle, mısırı –onlara göre mısır Tanrı'nın İnayeti'ydi, insan bedenini oluşturan maddeydi– yaktılar. İsyancılar kendilerini inançsızlara ve barbarlara karşı gerçek inancın savunucusu olarak görüyorlardı; birçok sonuçsuz müzakere sırasında düşmana gönderdikleri mektuplarda açıkça belirttikleri gibi:

> Biz... beyazların bizi yaralamak için neler yaptığının, bize karşı, hatta çocuklarımıza ve zararsız kadınlara karşı nasıl suçlar işlediklerinin farkındayız.... Yerliler ayaklandıysa, buna beyazlar neden oldu; çünkü beyazlar İsa'ya inanmadıklarını söylediler, çünkü mısır tarlalarını yaktılar.[4]
>
> Şimdi sizi öldürüyorsak, bize bu yolu önce siz gösterdiniz. Beyazların evleri ve *hacienda*'ları yanıyorsa, önce sizin Tepich kasabasını ve yoksul yerlilerin yaşadığı tüm çiftlikleri yakmanız yüzündendir. Beyazlar onların tüm hayvanlarını da yedi.[5]

4- Reed 1964: 48'de alıntı.

5- Francisco Caamal ve ark.'dan Domingo Bacelis ve José Dolores'e, 19 Şubat

Size savaşmamızın nedenini bildiriyorum: Çünkü bu Komutanlar ve Valiniz bizi öldürme emrini verdi... ihtiyar ya da genç, şiddet kullanarak ele geçirdiği gençleri evlere sokup ardından yaktılar.... Kutsal Kilise'yi içinde Azizlerle birlikte yakanlar *Campechano*'lardır [o dönemde Yucatán'ın bir parçası olan Campeche'li beyazlar]; aynı şekilde kilisenin içinde Kutsal Yağ'ı da fırlatıp attılar; dışkılarını bıraktılar ve atlarını kilisenin içine soktular ve suçu üzerimize attılar.... Bugünkü savaşın nedeninin ırkımızdan olanların katledildiğini görmemiz olduğunu size bildiriyorum.[6]

Beyaz papazlar Yerlileri yatıştırmak için onların inançlarını kullanmaya çalışınca, *batab* Francisco Caamal şu yanıtı verdi:

Size ve saygıdeğer aziz papazlara yalnızca şunu söyleyeceğim: Valinin bizi öldürmeye başlamasını neden hatırlamıyorsunuz ya da hiç önem vermediniz? Beyazlar bizden bu kadar çok insanı öldürürken, neden kendinizi göstermediniz ya da yardımımıza koşmadınız? Peder Herrera ... atının eyerini zavallı bir yerlinin sırtına koyduğu, onun üzerine tırmandığı, kamçılamaya başlayarak mahmuzlarıyla karnını deştiği zaman neden bir şey yapmadınız? Bunlar olurken neden acımadınız? Şimdi mi hatırlıyorsunuz, şimdi mi gerçek bir Tanrı olduğunu biliyorsunuz? Bizi öldürürlerken gerçek bir Tanrı olduğunu bilmiyor muydunuz? Biz size her zaman gerçek Tanrı'nın adını övdük, siz ise asla inanmadınız... tam tersine gecenin karanlığında bile bizi darağaçlarında öldürüyordunuz.[7]

1848. Careaga, tarihsiz: 33-34'te, ayrıca Bricker 1981: 97-98'de alıntı.

6- Victor Garcia'ya imzasız, 18 Mart 1848; Bricker 1981: 98'de alıntı.

7- Francisco Caamal ve ark.'dan Domingo Bacelis ve José Dolores'e, 19 Şubat 1848. Careaga, tarihsiz: 33-34'te, ayrıca Bricker 1981: 94'te alıntı. (Benim çevirim Bricker'inkinden biraz farklılık gösterir.)

1848 yazında, Mayalar yarımadanın büyük kısmını ele geçirmişti. Beyazlar iki kente sıkışmıştı: Mérida ve Campeche. Birçok kişi küçük botlarla kaçmaya başladı. Chilam Balam'ın kehanetleri gerçekleşecekmiş gibi duruyordu: Ispanyollar tekrar denize, üç yüzyıl önce geldikleri yere geri sürülüyordu.

Ama zaferin arifesinde Yerlilerin ilerleyişi çözüldü. Tam olarak nedeni konusunda az şey biliniyor. Belki Ladino güçleri kendini toplamayı başardı (o dönemde bazı malzemeler dışarıdan gelebilmişti); belki batı Mayalar, Itzá'nın antik düşmanları, doğululara katılmayı reddetti; belki zafer kokusu isyancı liderler arasında anlaşmazlıklara neden oldu. Yıllar sonra bir Maya komutanının oğlu Leandro Poot, yerlilerin tarafından, mevcut tek açıklamayı yaptı:

> Babam Acanceh'i alırken bir süre eğlendi, Tiho'nun [Mérida] alınması için hazırlık yaptı. Gün sıcak ve nemliydi. Birden *sh'mataneheele*'ler [ilk yağmurların habercisi olan kanatlı karıncalar] kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda, dünyanın dört tarafında büyük bulutlar halinde belirdi. Babamın adamları bunu görünce kendi kendilerine ve kardeşlerine, "Ehen! Ekim zamanımız geldi, çünkü bunu yapmazsak, çocuklarımızın karınlarını doyurmak için Tanrı'nın Inayeti'ne sahip olamayacağız," dediler...
>
> Sonra sabah oldu, babamın adamları kendi *batab*'larına, "Shikanik" –ben gidiyorum– dedi ve şeflerin tehditlerine ve yalvarmalarına rağmen hepsi battaniyesini topladı ... sandaletlerinin bağlarını sıkılaştırdı ve evine, mısır tarlasına doğru yola çıktı...
>
> Yani babamın adamlarının Tiho'yu almalarını ve oraya irade-lerini dayatmalarını önleyenin beyaz askerler değil, Kader olduğu açıkça görülebilir.[a]

---

a- Reed 1964: 99'da.

Kavrulmuş Yucatán çalılıklarındaki bir çiftçinin yaşamına çok uzak olan tarihçiler, bunu ikna edici bulmadılar, ama tam da böyle olmuş olabilir. Muazzam mısır tarlaları savaşta yanmıştı, bu yüzden geriye kalan stoklar insanı çaresizliğe sürükleyecek ölçüde az olabilir. Genellikle yalnızca bir kez gelen yağmurlar nadiren cömerttir. Normal bir yılda bile, ekini doğru zamanda ekememek felaketi davet etmek demektir. Sıradan bir asker evine gidebileceğini, ekinini ekebileceğini ve beyazların işini bitirmek için geri dönebileceğini düşündü. Anlık bir rahatlama bulur bulmaz Ladinoların harekete geçireceği uluslararası bağlantılardan, kuşatma rahatladığı an yarımadaya akın edecek ordulardan ve paralı askerlerden –gringolar da dahil– haberleri yoktu. *Batab*'lar böyle şeyleri mükemmel biliyordu, ama bir erkeğin ailesine ve tanrısına görevinin üstüne çıkamadılar.

Mayalar ekinin ekilmesinden sonra tekrar toplandı, ama artık inisiyatifi kaybetmişlerdi. Yapabilecekleri en iyi şey, Ladinolar onları doğuya, Chichén Itzá'ya geri sürerken artçı eylemine geçmekti. 1849'da Jacinto Pat ve Cecilio Chi öldürüldü ve yeni liderler tek şanslarının, şimdi Quintana Roo olan yerde patikasız ormanda siper almak olduğunu kavradı. Yarımadanın, güneyde Belize'ye sınırı olan doğudaki üçte birlik kısmı, batıdan daha fazla yağmur alıyordu ve daha büyük ağaçları vardı, ama toprak zayıftı. Orada bazı antik Mayalar yaşamıştı ve Eski Dünya salgın hastalıkları sömürge nüfusunun az olmasına yol açmıştı. Ingiliz korsanlar on yedinci yüzyılda kıyı lagünlerine doluştuktan sonra, İspanya bölgenin denetimini yitirdi.

1850'de savaş, kıtlık ve hastalık 250 bin kişiyi öldürmüştü: Yucatán nüfusunun yarısıydı bu. Hayatta kalan isyancılar –40 bin kadardılar– dağınık ve umutsuz, isyancıdan çok mülteciydi; Ladino devriyeleri onları gittikçe daha çok ormanın derinliklerine sürüyordu. Sonra bir mucize gerçekleşti.

Yucatán'ın kireçtaşı zemininde hiçbir nehir akmaz. Yağmur iner, kayaların içine sızar ve sonsuz yeraltı mağaralarına karışır – *Chac*'ın su krallığıdır burası: fırtınaların ve kuyuların tapir burunlu ilahının. Ara sıra bir mağaranın tavanı kırılarak, mermer gibi gökyüzünü ve sarmaşıklara bürünmüş ağaçları yansıtan bir su halkasına doğru inen bir delik açar. Maya tanrıları bu *cenote*'leri, yeraltı dünyasına inen bu delikleri her zaman doldurmuştur. *Cenote*'ler bir insanın net olarak görebileceği, mesajların alındığı, doğaüstü yolculukların başladığı yeryüzünün gözleridir.

Kaçan Mayalar, Quintana Roo'nun ortasında böyle bir yerde toplandı. Orada bir maun ağacına kazılmış küçük bir tahta haç onlarla konuştu:

On beşinde
Sayımın
Ekim'in...
Konuşmaya başladım...
Kalıyorum
Köyde
Jaguar Evi'nde....
Oraya geldiler,
Günü
Ve saati
Göstermem için size
Bir işaret...
Çünkü geldi
Zaman
Ayaklanması için Yucatán
Beyazlara karşı
Ilk ve son olarak![9]

9- Bricker 1981: 104, 156.

Haç, taktik ve moral emirler ilahi bir yardım sundu. Mayalara onların seçilmiş bir halk olduğunu söyledi, savaşta esin kaynağı oldu ve nihai zaferi öngördü. Jean d'Arc'ın duyduğu sesler gibi onları harekete geçirdi.

1858'de Mayalar, Bacalar kalesini ve kasabasını aldılar. Bu onlara tüm yarımadayı tekrar kazandırmadı, ama askeri cepheyi Ladino Yucatán ile bağımsız bir Maya devleti arasındaki sınırda somutlaştırdı. Sonra *cenote* yanındaki kamplarını bir *noh kah*'a, büyük bir kasaba ya da başkente dönüştürdüler; burası kemerli tapınağı, din okulu, generalleri ve papaz-kralları için bir sarayı ve dış dünyanın Konuşan Haç olarak bildiği tuhaf ilahı, yani "En kutsal Olan"ı, "Üç Kişi Olan Tanrı"yı koruyan sadık adamları için bir dizi barakasıyla tam bir kentti.

Ladinolar, liderlerin, adamlarının onlara inanma gücünü sömürmek için vantriloklukla yaptıkları çocuksu bir sapkınlık olduğunu düşünerek yeni tanrıya burun büktü. Yeni tanrı bundan çok daha öteydi. Mayalar, antik Yunanlar gibi, daha önce de konuşan kâhinler görmüştü. Haç, ölü İsa'nın daragacından öte bir yaşam ağacıydı: tören alanının merkezi, dört yönün simgesi ve suyun işaretiydi. "Üç Kişi OlanTanrı"nın üçlü niteliğinin bile Hıristiyan kadar Maya kökleri de vardı: Palenque'deki hiyeroglif yazıtlara göre, MÖ 2360'ta orada üç tanrı doğdu. Haç tapınağı Yucatán'daki öteki kiliselere çok benzese de, Balam Na, Jaguar Evi adını taşıyordu, çünkü bu büyük cangıl kedisi, gece güneşinin avatarı, Klasik dönemin tapınaklarında olduğu gibi orada da hüküm sürüyordu.

Belize'deki Britanyalılardan silahlar ve *de facto* tanınma elde eden Konuşan Haç devleti, elli yıl boyunca ayakta kaldı. Ama yirminci yüzyılın başında, Porfirio Diaz hacı kırmaya karar verdi. Bu elli yılda çok şey değişmişti. Her şeyden önce Batı teknolojisi, Mayaların eski tip tüfek ve toplarının önüne geçmişti. Meksika ordusunun makineli tüfekleri vardı ve çalı-

lıklarda ilerlerken bir demiryolu da kurdular: jaguarın kalbini hedef alan çelik mızrak.

Aynı zamanda çiçek hastalığı ve grip Quintana Roo'yu kasıp kavurdu. General Ignacio Bravo 1901'de Maya başkentini aldığı zaman, ancak birkaç bin isyancı hâlâ hayattaydı. Ama Mayaların ölü oldukları söylendiği zaman, yatmayı reddetme yöntemleri vardır. Meksika'nın Santa Cruz Balam Na'yı işgali, İspanyolların 1697'de –fethedilen son Maya kenti– Tayasal'daki zaferinden bile daha az sonuç vermişti. Hayatta kalanlar ormana dağılarak kayboldu ve Bravo'nun demiryolunda gerilla savaşı verdi. Devrim gelip de Diaz devrilince, Mayalar onları Meksika Cumhuriyeti'ne bağlayan çelik bağı kırdı. Kendi generallerinin, Francisco May'in komutanlığında özerkliklerini tekrar kazandılar; ve Meksika emirleri 1930'lara kadar orta Quintana Roo'da geçerli olmadı.

Geriye dönüp bakıldığında, Kast Savaşı'nın boşuna verilmediği görülür: *Hacienda*'ların iktidarının en sonunda kırıldığı ve Yucatán Mayalarının, atalarının uğruna savaştığı toprakların büyük kısmını kazandığı Meksika Devrimi'nin kostümlü provasıdır. Bugün sayıları yaklaşık 1 milyondur: Yarımadanın nüfusunun en az yarısıdır bu rakam. En zor işi başarmış görünüyorlar: kültürel kimliği yitirmeden modernleşme. Birçoğu her zaman olduğu gibi mısır yetiştirmeye devam etmesine karşın, Maya öğretmenler, üniversite profesörleri ve politikacılar var. Maya dili yaygın olarak konuşuluyor, kadınlar işli pamuklu *huipil*'lerini giyiyor ve kenarları yuvarlak, çatısı samandan taş bir ev –bin yıl önce Uxmal rölyeflerine kazılanların aynısı– ve önüne park edilmiş bir kamyon ya da motosiklet görmek alışılmadık bir manzara değil.

Quintana Roo'da Kast Savaşı'na katılan Mayaların torunları –bazen kendilerine "Farklı Olanlar" derler– düşmanla işbirliği olarak gördükleri tavra kaşlarını çatıyor. Meksika'nın kartal ve

yılan bayrağı eski başkentin üzerinde dalgalansa da ve Balam Na'nın kendisi Roma hacını tekrar kutsamış olsa da, Konuşan Haç kültü ormanın dört bir yanındaki köylerde hâlâ yaşıyor. Özel günlerde Chilam Balam'ın bir kitabından bölümler özel türbesinde halka hâlâ okunuyor.

Haç'ın müritleri, Kast Savaşı'nın asla sona ermediğine, yalnızca bir ateşkes durumunda olunduğuna inanır. Meksikalıları yenecekleri ya da bu çabayla ölecekleri nihai çarpışmayı beklerler. Efsaneye göre, o zaman yıkık Chichén Itzá kenti canlanacak; taştan savaşçıları yürüyüşe geçecek; tüylü yılanları açlıkla kıvrılarak yeryüzüne çıkacak. Peru'nun Inkarî'si gibi cezalandırma gününü bekleyen Itzá kralı büyük *cenote*'sinden ortaya çıkacak. Kral ellerinde bir trompet tutacak ve her yıl dudaklarına bir parça daha yaklaştıracak. Trompeti çaldığı zaman nihai çarpışma başlayacak. Bu çarpışma Mayaların zaferiyle sonuçlanabilir – ya da dünyanın sonunu getirecek savaş olabilir.[10]

Yaklaşan savaş, açlık yüzünden verilecek....
Adalet olmadığı için....
Yoksul insan, ona hiçbir şey kalmadığı için...
Dökülecek kan....
Tüm uluslarda. Üçüncü Dünya Savaşı.[11]

10- Bkz. Sullivan 1989: 84-87.

11- A.g.y., 178-79 (Sullivan çevirisi).

ABD, tarım reformu yapmak gibi yıkıcı düşüncelere sahip,
demokratik olarak seçilmiş bir hükümeti ateş ve
kılıçla tasfiye eden işgale silah verdi ve eşlik etti.
Eduardo Galeano, 1982

Arjantin'de tanıklar var, kitaplar var, filmler var, kanıt var.
Burada Guatemala'da bunların hiçbiri yok.
Burada hayatta kalan kimse yok.
Edgar D'Jalma Dominguez, Guatemalalı albay, 1985

Konuşan Haç'ın müritleri Meksika'ya karşı savaşı canlandırma hayalleri kursa da, silahlı mücadele ihtiyacı yarımadada sönmüştür. Devrim Yucatán'ı yavaşça modern ve az çok açık bir topluma dönüştürdü; fethin en kötü hayaletleri bir daha ayağa kalkmadı. Ama aynı şey Maya dünyasının öteki yarısı için, Guatemala için söylenemez.

Şubat 1980'de çok sayıda Guatemalalı Maya lider, Iximché'de, 1520'lerde Pedro de Alvarado ile savaşan Cakchiquellerin başkentinde toplandı. Başkentin yıkıntıları artık sessiz sakin bir tepenin üstünde çam ağaçlarının arasına yerleşmiş kare piramitlerden, basamaklardan ve çökmüş saraylardan ibaretti. Yerliler fethin şiddetli günlerini anmak ve onların gözünde, Mayalar ile Latinler arasında beş yüz yıldır süren savaşın canlanmasını teşhir etmek için oraya geldiler. Toplantının sonunda bir belge yayınladılar: Iximché Deklarasyonu:

> Biz Guatemala'nın yerli halkları, dünyanın gözü önünde, yabancı istilacıların işlediği ve... bugüne kadar torunlarının devam ettirdiği, dört yüzyıldan fazla süren ayrımcılık, inkâr, baskı, sömürü ve katliamları ilan ve mahkûm ediyoruz... Halkımızın acıları, 1524'te bu topraklara katil ve suçlu Pedro de Alvarado'nun gelmesiyle birlikte yüzyıllardır sürmektedir.[12]

Şubat 1980'de durum zaten kötüydü, ama daha da kötüsü gelecekti. Sonraki dört yılda Guatemala ordusu kendi rakamlarıyla 440 köyü yıktı ve bunların çoğu Maya köyleri idi. Terör bir milyon Guatemalalıyı –nüfusun sekizde biri– evlerinden etti. Bu olayların büyük kısmı dünyanın dikkatinden kaçtı; dünyanın dikkati, El Salvador ve Nikaragua'daki çok daha kolay haber alınabilen savaşlar nedeniyle Orta Amerika'da yoğunlaşmıştı.

Guatemala, El Salvador'un beş katı büyüklüğündedir ve nüfusu iki katıdır. Tüm Orta Amerikalıların yarısı Guatemalalıdır, bununla birlikte ormanlık, yanardağlarla dolu toprakları antik tapınakları, yerli dokumaları ve kargaşa hikâyeleri dışında belli belirsiz tanınır. Guatemala savaşının son aşaması sağla sol arasında bir mücadele olarak görülebilirse de, böyle basite indirgenmiş bir görüş bunun aynı zamanda bir ırk savaşı olduğunu gözlerden saklar.

Guatemala toplumsal ve siyasal olarak arkaiktir, ama arkaizmi, Ladino Guatemalalıların düşünme eğiliminde olduğu gibi, hayli geleneksel Maya nüfusundan değil, yönetici ırk ve sınıfın uyguladığı çıplak güçten kaynaklanır. Guatemala'ya Amerika kıtasının Güney Afrika'sı denilmiştir, ama Ladino azınlığının Maya çoğunluğunu –nüfusun yaklaşık yüzde 60'ını– ezmesi, Boer cumhuriyetinin iyi bilinen kötülüklerinden çok daha

---

12- Metnin büyük kısmı Mondragon 1983: 12-22'dedir.

acımasız, daha duyarsız, daha şiddetli ve daha etkili olmuştur. Guatemala'nın resmi bir apartheid sistemi yoktur, çünkü böyle bir sisteme ihtiyacı yoktur. Guatemala'nın siyasal tutukluları yoktur, çünkü hepsi ölüdür.[13] Guatemala'nın Nelson Mandela'ları ve Desmond Tutu'ları kimsesizler mezarlığında suskundur.

Maya topraklarına ve işgücüne yönelik modern saldırı, Diaz tipi bir diktatör olan Justo Rufino Barrios'un 1870'lerde iktidara gelmesiyle başladı. Hemen paraya çevrilebilen mucizevi bir ürünün, kahvenin finanse edeceği, daha acımasız modernleşme biçimlerine bağlı sosyal Darwinci bir "liberal"di. En iyi kahve dağlarda yetişir ve dağlar, mısır ve yiyebilecekleri öteki ürünleri yetiştirmeyi tercih eden Mayalara aittir. Bu yüzden Barrios komünal toprak tapusunu feshetti, milyonlarca hektar toprağı Yerli mülkiyetinden aldı ve karşı çıkan olursa susturmak için ulusal orduyu gönderdi. Küçük seçkinler grubunu güçlendirmek ve ekonomik kalkınmanın katalizörü yapmak için beyaz göçmenleri, özellikle de Almanları teşvik etti. Demiryolları ve gizli bir polis gücü kurdu; bu güç o kadar etkiliydi ki bir Britanyalı konsolos Guatemala'yı "dünyanın görmüş olduğu en acımasız despotluklarından biri" olarak açıkladı. Başka bir ziyaretçi, "Burada sarhoşlar bile tedbirli," yorumunu yaptı.[14] En nihayet Barrios ölünce, ailesi hazinenin içini boşaltarak kaçtı ve New York'ta yaşamaya başladı.[15]

O tarihten bu yana Barrios örneği küçük değişikliklerle takip edildi.

Guatemala yalnızca kâğıt üzerinde bir ülkedir: Rakip etnik gruplar ve şiddetli uzlaşmaz karşıtlık yaşayan toplumsal

---

13- Bkz. Wright 1987: 44; Sheehan 1989: 272.

14- Handy 1984: 63'te.

15- *A.g.y.*

sınıflar çevresine çizilmiş bir harita hattıdır bu. Başlıca ayrım Yerlilerle Ladinolar arasında olmasına karşın, her iki grup da homojen değildir. Mayalar yirmiden fazla farklı dil ve milliyete bölünmüştür; "Ladino" terimi, çoğu fiziksel olarak *mestizo* olsa da, Karayipli siyahlardan, Alman kahve yetiştiricilerine kadar yerli olmayan herkesi içerir. Siyasal ve dini farklılıklar her topluluğu ve örgütlenmeyi böler: Etnik ayrımın her iki tarafında da sağcılar ve solcular, kökten dinciler ve Katolikler vardır. Ülkenin bir tarafından ötekine baskı ve huzursuzluk düzeyleri değişir. Ama bütün bu kafa karıştırıcı ayrıntılardan bir adım geriye atılırsa, tepede küçük bir beyaz seçkinler grubuyla altta Maya çoğunluğunun olduğu bir insan piramidi resmi elde edilir.

Üçüncü Dünya standartlarına göre Guatemala zengindir, ama zenginliği çok küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır; kötü beslenme, bebek ölüm oranı ve ortalama ömür açısından bir tek Haiti istisna olmak şartıyla Batı Yarıküre'nin en kötüsüdür.[16] Ortalama ömür Ladinolar için altmış bir, Yerliler için kırk beştir.[17] 1980'de beş yaşın altındaki çocukların yalnızca yüzde 27'si normal fiziksel gelişim gösteriyordu; o zamandan beri kötü beslenme daha da kötüleşmiştir.[18] Guatemala hiçbir zaman başarılı bir devrim ya da mülkiyet reformu yaşamadı. Tarihinde yalnızca iki kere az çok adil seçim yapıldı ve bu şekilde seçilen ikinci hükümet 1954'te CIA destekli bir darbeyle devrildi. O zamandan bu yana ülkeyi sağ kanat askeri rejimler yönetti, bunların bazen (şimdi olduğu gibi) "düşük yoğunluklu demokrasi" yüzü vardı.[19]

16- Bazı istatistiklere göre de Bolivya, Guatemala'dan çok daha yoksul bir ülkedir.

17- Painter 1987: xvii.

18- *A.g.y.*, 3.

19- *A.g.y.*, 88.

1954 darbesi demokratik solu ezdi. Ardından gelen terör politik merkezin kalbini parçaladı ve tüm bir toplumsal, siyasal ve aydın kuşağının gelişmesini önledi. Yüz bin kişi siyasal nedenlerle öldürüldü ve 38 bin kişi "kayboldu": Otuz yıldan uzun süre boyunca günde ortalama on cinayet işlendi.[20] Bu rakamlar iç savaşta öldürülen militanları da, katliamlarda öldürülen köylüleri de içermez.

Bunları haberlerde pek duymayız. Ölüler arasında o kadar çok gazeteci, papaz, insan hakları araştırmacıları ve yardım kuruluşlarının mensupları var ki. Raporlar bir yolunu bulup ülkeden çıktığında, hikâyeler o kadar dehşet vericidir ki –futbol topu olarak kullanılan yerli bebekleri, kiliselere sürüklenen ve orada diri diri yakılan yaşlı köylüler– dürüst, naif insanlar bunlara inanmakta zorluk çeker.

Guatemala Amerika kıtasının en trajik ülkesiyse, aynı zamanda en güzellerinden biridir de. Kronik savaş ne zaman hafiflese, turistler puslu yanardağlara ve beyaza boyanmış kasabalara, yağmur ormanına ve bulut ormanına, antik Mayaların yıkık kentlerine ve hepsinin ötesinde de modern Mayaları –yerel renkler konusunda bir turistin görmek isteyeceği her şeydir– görmeye gelir. Mayalar sıcak, vakur, ilgi çekici geleneklere sahip, kusursuz dokunmuş giysiler giyen bir halktır. Davetsiz misafirleri evlerinden ve mabetlerinden çıkaracak gücü olmayan, uysal insanlardır. Turizm Bakanlığı, "Guatemala'ya, Maya Topraklarına Gelin!" diye davet ederken, Guatemala gerçekten demokratik olsaydı orasının gerçek bir Maya yurdu olacağını asla aklına getirmez.

Guatemala'nın dağlık kesimleri etnik açıdan on altıncı yüzyılda neyse bugün de odur. Eski Maya krallıkları kralsızdır, ama gene de oradadırlar – El Quiché'da Quichéler, Sololá'da

---

20- Simon 1987: 14.

Cakchiqueller, Huehuetenango'da Mamlar. Kendi dillerini konuşurlar, antik kentlerinin yıkıntılarında ibadet ederler ve Mezoamerika'nın eski ritüel takvimini korurlar. Maya kültürünün bu şekilde korunması kendi başına bir siyasal eylem, Ladino devletine meydan okumadır. Takvimin ritimleri Mayaları geçmişlerine, kimlik duygularına ve umarsızlığın ortasında umuda bağlar. Bilgi güçse, zamanın bilgisi de perspektiftir. Mayalar, fatihlerden çok daha uzun süredir orada olduklarını bilirler; her şeyin geçeceğini bilirler.

Guatemala'nın yerlileri değişmek için her yolu denedi: Ulusal siyasi partilere katıldılar; kendi partilerini kurdular; sendikalar ve kooperatifler kurdular. En sonunda, her liderler kuşağının işkence gördüğünü ve öldürüldüğünü gördükten sonra, barışçı yöntemlerden vazgeçip başta Ladinoların kurmuş olduğu sol gerilla hareketlerine katıldılar. Yerlileri zaferin anahtarı olarak gören gerilla orduları, ne silahlandırabilecekleri, ne de koruyabilecekleri köylüleri pervasızca aralarına aldı. Mayalar boru ve sopalardan kaba silahlarla, atalarının Pedro de Alvarado'ya karşı kullanmış olduklarına benzer ölümcül tuzaklarla savaştı; cangıllarda ve ormanlarda saklandılar. Ordunun helikopterleri, napalm bombaları ve Uzi makineli tüfekleri vardı. 1985'te 8 milyonluk bir ülkede 50 bin savaş dulu ve 200 bin yetim kaldı.[21]

1980'lerin ortalarında, Yerlilerin dörtte birinin evlerini terk etmesinden sonra, ordu hayatta kalanları sözde modern köylere yerleştirmeye başladı. Ordunun koruduğu ve beslediği, ancak dışarıya çıkmalarına sınırlı olarak izin verilen, kendi halklarına karşı "sivil devriyelere" katılmaya zorlanan bu kamplardaki Mayalar, 400 yıl önce İspanyol *reducciones* zamanındaki atalarından çok daha kötü durumdadır.

21- Bkz. Sheehan 1989: 275; bu bölüm aşağıda Rigoberta Menchü'dan alıntı.

Geçmişle yapılan bu tür kıyaslamalar hep geçerlidir. İki taraf da tarihi unutmadı. Savaşın doruk noktasında bir Quiché şamanı, 1524'te Alvarado'ya karşı savaşmış olan Quiché kahramanı Tecun Uman'ın, "Guatemala'ya adalet getirmek için" 2 milyon savaşçıyla birlikte yeryüzüne döndüğünü ilan etti.[22] 1982'de zengin bir toprak sahibi ülkesinin davranışlarını şu zeminde haklı çıkardı: "Yerli kıyımı sadece fetih işinin devamıdır."[23]

Askeri yöneticiler katliam konusunda
siyasal felsefenin sıradan sınıflandırmalarının
çok ötesine geçmiştir. Tek bir sözcükle Nazi olmuşlardır...
Savaşın bu ölçekte bir acımasızlığına
hiç bu kadar yakın olmamıştım.
Edward Sheehan, Agony in the Garden, 1989

Umuda bir yer kalmışsa, Guatemala'daki canavarlıkların değişimin tohumları olabilecek tohumlar ekmesinden kaynaklanır. Binlerce Maya şimdi sürgünde ve orada farklı bir dünya görüyorlar. Sömürülen etnik grupların liderlerinin düzenli olarak suikasta uğramadığı ülkelerde yaşama deneyimine sahipler. Bu Mayalar konuşmaya başladılar: Yurtlarındaki akrabalarına ve dünyaya gördüklerini anlatıyorlar.

1982'de Paris'te sürgünde yaşayan genç bir Quiché kadı-

22- McClintock 1985: 258-59'da.

23- McClintock 1985: 258-59'da.

nı, bir savaştan gelebilecek en güçlü tanıklıklardan biri olan bir hatırat yazdırdı. O sırada yalnızca yirmi üç yaşında olan Rigoberta Menchú, İspanyolcayı yalnızca üç yıl konuşmuştu. Babası evde çocuklarını Quiché tarzında yetiştiriyordu, çünkü Ladino devletin sunduğu eğitimin yozlaştırıcı niteliğinden korkuyordu. "Okula gitmek istemeyin," demişti, "çünkü okullar geleneklerimizi elimizden alıyor."[24]

Kitabı *Ben, Rigoberta Menchú*, İngilizce de dahil olmak üzere on bir dilde yayınlandı. Sempatiyle yaklaşan yabancıların edebi kitaplarının tersine, bu kitap kurbanın tüm içtenliği ve yetkesiyle nadiren duyulan sesidir. Kitaba çocukluğuyla, halkının gelenekleri ve inançlarıyla, bir Quiché olmanın ne demek olduğuyla başlar: "Biz mısır halkıyız; beyaz ve sarı mısırdan yapıldık."[25]

Daha sonra, karakter bütünlüğü daha az bir insanın aklını oynattıracak deneyimlerden söz eder. Rigoberta küçük yaşlardan itibaren ailesiyle *finca*'larda –ihracata yönelik tarım plantasyonlarında– çalışmak üzere seyahat etmiştir. Yaşananlar kaza değil yaygın uygulamalardır – Guatemalalı annenin sütünün, Batı dünyasında görülen en yüksek DDT oranına sahip olduğu keşfedilmiştir.[26]

> İki erkek kardeşim *finca*'da öldü. Birincisi... Felipe... annem çalışmaya başlayınca öldü. Biz çalışırken kahveye uçakla ilaç sıktılar, bunu genellikle yaparlardı, kardeşim de zehirli dumana dayanamadı ve zehirlenerek öldü. İkincisi... Nicolás'tı. Sekiz yaşında öldü. Hepimizin en küçüğüydü, annemin hep yanında taşıdığı küçük kardeş... Kardeşim hiç durmadan ağlamaya başlayınca annem ne yapacağını bilemedi, çünkü kardeşimin karnı

24- Menchú 1984: 169-70.

25- A.g.y., 1985: 41-92.

26- Bkz. Barry ve ark. 1983: 29.

az beslenmeden dolayı şişmişti... Bir zaman geldi, annem artık onun yanında kalamadı, yoksa işini elinden alacaklardı... Kardeşim on beş gün yaşadı...

Caporal [denetçi] anneme kardeşimi *finca*'ya gömebileceğini söyledi, ama orada gömülmesi için vergi ödemesi gerekiyordu. Annem, "Hiç param yok," dedi. *Caporal*, "Evet, bana ilaç ve öteki şeyler karşılığında çok borcun var zaten, bu yüzden onun cesedini alıp buradan git," dedi.[27]

Rigoberta on dört yaşındayken "en yakın arkadaşı Marfa pamuk tarlasında uçakla atılan zehirden dolayı" ölür.

1970'lerde Rigoberta'nın babası Vicente Menchú bazı tarlaların kime ait olduğu konusunda güçlü Ladinolarla bir anlaşmazlığa düşer ve o da öteki köylüler de araziden çıkarılır. Tüm parasını konuyu mahkemeye götürmek için harcar, ama yargıçlar onun aleyhine hüküm verme konusunda rüşvet almışlardır. Iki kez hapse atılır. Öldü sanarak onu bir kenara bırakan serseriler tarafından dövüldükten sonra, bir daha normal yürüyemez. Ikinci hapisliği sırasında, 1977'de, Köylü Birliği Komitesi (CUC) adlı bir tarım işçileri birliğinin kurulmasından söz eden başka bir yerliyle karşılaşır. Vicente Menchú dışarıya çıktığı zaman CUC'in örgütleyicilerinden biri olarak yeraltına geçer.

Eylül 1979'da Rigoberta'nın on altı yaşındaki, yaşayan en küçük erkek kardeşi kaçırılır. On beş gün sonra, ordu "komünist yıkıcılar"la nasıl başa çıktığını göstermek için Chajul'da –kuzeydeki dağlık bölgede güzel bir Ixil yurdu– halka açık bir gösteri yapınca ortaya çıkar. Petrocinio Menchú'nun göz yuvalarına taş sokulmuş, cinsel organı kesilmiş ve yüzünün derisi şeritler halinde yüzülmüştür. Ama hâlâ hayattadır.

27- Menchú 1984:38-40

İçinde işkence görenlerin bulunduğu kamyon geldi. Birer birer indirmeye başladılar.,, annem oğlunu tanıyıp tanıyamayacağını anlamak için kamyona yaklaştı. İşkence görenlerin her birinin yüzünde farklı bir yara vardı. Demem o ki, hepsinin yüzleri farklı görünüyordu. Ama annem aralarından oğlunu, küçük oğlan kardeşimi tanıdı... [Kardeşim] çok fena işkence görmüştü, ayakta duramıyordu. İşkence görenlerin hiçbirinin tırnakları yoktu ve ayak tabanlarından parçalar kesmişlerdi. Ayakları çıplaktı. Onları yürümeye ve sıraya girmeye zorladılar. Hemen yere kapaklandılar. Adamlar onları tekrar yerden kaldırdı. Orada subayın söylediğini harfiyen yapmaya hazır bir asker birliği vardı. Subay da saçma konuşmalarını sürdürerek topraklarımızla yetinmemiz gerektiğini, ekmek ve chile yiyerek yetinmemiz gerektiğini, ama komünist fikirlerle yoldan sapmamamız gerektiğini söylüyordu.... Sovyetler Birliği, Küba, Nikaragua ile başladı; Sovyetler Birliği'nden komünistlerin Küba'ya, oradan da Nikaragua'ya geçtiğini ve şimdi de Guatemala'da olduklarını söyledi. Bu Kübalıların da bu işkence gören insanlarınkine benzer bir ölüm yaşayacağını söyledi. Konuşurken ne zaman ara verse işkence görenleri tekmeler ve silah darbeleriyle ayağa kalkmaya zorluyorlardı.

Toplantıdan kimse ayrılamıyordu. Herkes ağlıyordu.... Yüzbaşı farklı işkence tekniklerini birer birer açıklamaya koyuldu. Bu iğnelerle delme, diyordu, bu telle yakma.... Kadın bir *campañera* [yoldaş, iş arkadaşı] da vardı, elbette onu tanıdım; bize yakın bir köydendi. Onun mahrem yerlerini tıraşlamışlardı. Bir göğsünün ucu yoktu, öteki göğsü ise kesilmişti.... Kulakları yoktu. Hepsinin ya dillerinin bir kısmı yoktu ya da dilleri sökülmüştü....

Subay haydut adamlarının en kötüsüne –öteki askerlerden farklı giysiler giyen *Kaibile*'ler [kontrgerilla komandoları]– seslendi. Bunlar en fazla eğitim almış, en çok güce sahip olanlardı.... İşkence görenleri sıraya dizdiler ve üzerlerine petrol

döktüler; sonra askerler onları birer birer yaktı.... Kahkahadan kırılarak, "Çok yaşa Anavatan! Çok yaşa Guatemala! Çok yaşa Başkanımız! Çok yaşa ordu!" diye bağırdılar.[28]

Guatemala'yı tanımayan birinin böyle bir hikâyeyi, bu tür korkunç şeylerin gerçekten olup olmadığını merak etmeden okuması zordur. Olduklarına dair kanıtlar çok fazla. Sığınmacılar, papazlar ve diplomatlardan ayrı ayrı toplanan beyanlar, bu katliamın ve bunun gibi birçok başkasının gerçek olduğunu doğrulamıştır.

Dört ay sonra Vicente Menchú, kuzey Quiché'den başka Mayalar ve birkaç Ladino destekçisi, Guatemala City'deki İspanyol büyükelçiliğini işgal etti. "Adam kaçırmalar, işkence, suikastlar, hırsızlık, tecavüzler... ve Chaul'daki katliam tarihi" olarak tanımladıkları duruma uluslararası kamuoyunun dikkat çekmenin bununla mümkün olabileceğini düşündüler.[29] İşgal başarısızlıkla sonuçlandı; büyükelçi yetkililere müdahale etmemelerini söyledi.

Yüzlerce polis binayı kuşattı ve kapıları baltalarla kırmaya başladı. Ateşler edildi, bir bomba atıldı ve elçilik ateş aldı. İçerideki kırk bir kişiden yalnızca büyükelçi ve bir Maya (Menchú değil) kaçtı. Ertesi gün Maya hasta yatağından sürüklenerek çıkarılıp öldürüldü. Cesedi üniversite kampüsünde bulundu: Ölüm mangasının çok sevdiği bir tahliye yeriydi burası. İspanya, Guatemala ile diplomatik ilişkilerini kesti; bugüne kadar kimse bu olaydan yargılanmadı.

Yedi hafta sonra Rigoberta Menchú'nun annesi kaçırıldı, tecavüze uğradı ve işkence gördü; atıldığı yerde, yaşadığı yerin yakınlarında bir tepede öldü. Dokuz kişilik bir aileden geriye yalnızca üç kişi –hepsi kız– kaldı.[30] Biri sekiz yaşındayken ge-

---

28- A.g.y., 176-79.

29- Handy 1984: 247'de.

30- Rakamlar Menchú'nun konuşmasından, Toronto, 1 Haziran 1990.

rillalara kaçtı. Rigoberta, adını babasından alan radikal Katolik bir örgüte girdi, ama çok geçmeden ülkeden kaçması ve hikâyesini dünyaya anlatması gerektiğini anladı. O zamandan beri de bunu yapıyor.

Rigoberta Menchú 1990 baharında Kanada'ya geldi. Programına göre her akşam iki saat konuşma yapması, her gün okul ve kiliseyle akşam toplantıları yapması ve Manitoulin Adası'nın Ojibway Yerlilerini ziyaret etmesi gerekiyordu. Toronto'da yapacağı bir konuşmanın hemen öncesinde benimle röportaj yaptı: O günün ilk boş vaktiydi bu. Çektiği acıların büyüklüğünden gözüm korkmuştu, ama tavrı ve sıcaklığı beni hemen rahatlattı. Birçok Maya gibi ufak tefekti – topuklu ayakkabılarla bile boyu çeneme ulaşmıyordu. Bir dağlı kadın giysileri giyiyordu. Evde dokunmuş indigo kumaşından, bilek hizasında anvelop bir etek, bir brokar *huipil* (bluz), saçları örülmüş ve başının çevresine sarılmıştı. Ama giysileri, yurdundayken olduğu gibi bir köyün ya da grubun kostümü değildi; ister Quiché, ister Ladino, isterse yabancı olsun, Guatemala terörünü yaşayan herkesle özdeşleşmiş olduğunu göstermek ister gibi, yöresel tarzların bir karışımını giymişti ve yüksek tabanlı ayakkabıları vardı. Yüzünü fotoğraflardan biliyordum: Sakin, geniş bir yüz; artık hiçbir şeye şaşıramayan, birbirine uzak gözlerde hüzün ve kararlılık.

Bu kitabın konusundan söz ettim ve Kolomb'un "keşfi"nin 500. yılı kutlamaları konusunda bir yorumu olup olmadığını sordum. Bu konuda birkaç konferansa katılmış olduğu ortaya çıktı. "1982'de Birleşmiş Milletler yerli halkların hakları konusunda çalışma grupları oluştururken, ben de ilk toplantıya katıldım. Şimdi BM'yi 1992'yi yerli halkların hakları bildirgesi yılı ilan ettirmeye uğraşıyoruz." Gülümsedi. "BM'de neredeyse kıdemliyim."

Ne zaman konuşmasına ara verse, o gözlere bir yorgunluk

siniyordu, ama çok az ara vererek, kitaplarından tanıdığım sade, temiz İspanyolcayla konuşuyordu. Sorularımın çoğunu önceden tahmin etmişti.

Onlar [çeşitli ülkeler] 500. Yılı sanki iki dünyanın, iki kültürün "karşılaşması" varmış, sanki ilerleme ve kalkınma söz konusuymuş, gördükleri şey Latin Amerika tarihinin başlangıcıymış gibi sunmaya çalışıyorlar.

[Ama] işgal geçmişte olmuş olan bir şey değil yalnızca; devam eden bir süreç. Bugünkü olaylara doğru bir odak noktası sunmak istiyoruz. Özellikle halklarımızın yaşadığı büyük ihlallere değiniyorum –Guatemala'da elli binden fazla dul var, bunların yüzde 80'i yerli, beş altı çocuk annesi, savaştan bitap düşmüş, evlerinden sökülüp atılmış–; bunlar 500. yıl kutlamalarının dışında kalamayacak gerçeklikler.

Hiç değilse ilk kez biz Yerlilerin kendimizi ifade etme fırsatına sahip olduğumuzu düşünüyoruz. Beş yüz yıl boyunca değerli araştırmalar, analizler, veri toplamalar oldu, ama eminim ki Yerliler ancak birkaç kez kendi adlarına konuşma şansına sahip oldu. Ne zaman konuşmaya çalışsak, dış dünyadaki birçok insana sürpriz oldu, çünkü biz Yerliler bunu yapmamalıydık, yapamamalıydık adeta. Ülkelerimizde –yalnızca Guatemala'da da değil– ayrımcılık bu kadar güçlü. Ama biz Yerliler bu beş yüzyıl boyunca direndik, çünkü bu kıtanın eski sahipleri biziz.

Bizden topraklarımızı çaldılar, tüm yaşam ve evren görüşümüzün büyük kısmını çaldılar. Yerliler doğal dünyayı asla kendi yaşamlarından ayrı görmedi. Toprak ana ekonomik bir kaynaktır –ekonomik olarak ayakta kalmanın temelidir– ama kültürün de kaynağıdır, tarihsel belleğimizdir, köklerimizdir, Maya mirasının bugün hâlâ var olmasının tek nedenidir. Mücadelemizde en önemli unsur, birçok çatışma doğurmuş olan unsur, toprak sorunudur – toprağın adil dağıtılmaması ve her tür zehir içeren

maddelerle kirletilmesi. Bu kıtanın bir parçasının sahibi olmak Yerlilerin tarihsel haklarıdır. Büyük çoğunluğumuz bu topraklarda yaşıyor ve bu topraklardan geçiniyor. Bolivya, Ekvator, Brezilya'da, özellikle Amazon'un yok edilmesiyle birlikte aynı durum söz konusu.

Sanırım yeni bir gelişme kavramına, yeni bir gelişme türüne doğru gitmeye başladık. [Şimdiye kadar] gelişme, topraklarımızdan zenginleşen azınlık grupların çıkarlarının ve mentalitesinin bir parçasıydı – Guatemala'da toplum nüfusun yüzde 2'si en verimli toprakların yüzde 65'ine sahiptir. İhracata yönelik tarım işlerini ve ulusun zenginliğini elinde tutarak zenginleştiler ve özellikle seçkinler düzeyinde kendi "demokrasi" düşüncelerini yerleştirdiler. Ama bu tür bir demokrasinin bizim için anlamı nedir? En kötü şekilde yapılmış sosyal konutlarda oturmak mı demokrasi? Ancak açlıktan ölmemenize yetecek ücretler almak mı, kendi topraklarımızda neredeyse kölelik yaşamak mı? Bu kadar çok ölü, bu kadar çok cinayet, bu kadar çok yıkım, kültürümüze bu kadar çok zarar. Beş yüzyıldır koruduğumuz bu değerlerin çoğunu yitirmeye ya da riske atmaya öyle çok zorlandık ki. Kısası, 500. yıl kıtamızdaki büyük yaralara odaklanmalıdır.

Gerçek demokrasiyi, gerçek kalkınmayı arayarak ve bizim [yerli ve işgalci] hiç değilse bir arada yaşamaya başlamamızı sağlayarak, gelecekte iki dünyanın, iki uygarlığın gerçek bir karşılaşmasını sağlayacak koşulları yaratmaya başlayabiliriz.

Bizi düşündüren şey, bugünün ve yarının yerlisidir. Neden yalnızca hayatta kalacakmışız? Antik kültürümüzü geliştirmeye ve insan ırkına bir katkı olarak sunmaya ihtiyacımız var. ABD'de defalarca Hopileri, Navahoları, Siyuları görmeye gittim ve biraz önce de buradan yerli meslektaşlarla tanıştım. Gerçekten de durumlarımızın çok ortak yanı var, ama hepsinden önemlisi de dünya görüşlerimizde, değerlerimizde ortak yan var; bunlar bu ülkelerin çoğunda çok büyük yıkımlar yaşadı, gene de dayandı,

gene de direniyor. Biz yerlilerin birbirinden öğreneceği çok şey var sanırım. Örneğin Guatemalalı sığınmacılar –büyük çoğunluğu yerli– Meksika'ya kaçtığı zaman, oradaki yerli kardeşlerinden konukseverlik, işbirliği, dayanışma gördüler. Aynı şey kıtanın başka herhangi bir yerinde de olabilir, yalnızca Yerliler arasında değil. Diktatörlüklerin, baskının, kayıpların, suikastların, sınır dışı etmelerin dilini bilen o kadar çok insan var ki.

Guatemala'da kökten dinci tarikatların –Amerikan sağıyla yakından ilişkili evanjelistler– büyük bir saldırısı da söz konusu. Halkımızı istila etmeye başladılar ve aslında "düşük yoğunluklu savaş" ya da dedikleri gibi "anti-komünist savaşın" yerine din inancının manipülasyonunu geçirmeye çalışıyorlar. Mayaların köklerine doğrudan saldırıyorlar.

Ayrımcılıktan usandık. Guatemala'da biz yerli halk, toplam nüfusun yüzde 65'ini oluşturuyoruz; varlığımızı sürdürüyorsak bunun nedeni isteniyor olmamız değil, işlere nasıl sıkı sıkı yapışıldığını bilmemiz, kendi örgütlerimizi nasıl kuracağımızı bilmemiz, çok istediğimiz geleceği nasıl inşa edeceğimizi bilmemizdir. Bu da bize çok pahalıya mal oldu –bu kadar çok ölü– ama buna rağmen muazzam bir geleceğe sahibiz. Umudumuz o ki, çatışma adalet temelinde, eşitlik temelinde, şimdiye kadar bize tahakküm eden ve bizi yaşadığımız koşullara mahkûm eden yapılarda önemli değişiklik temelinde sona erecek.

Kolomb'un kutlanması bize hakarettir. Yeryüzündeki kimsenin bir işgali kutlayacak kadar yurtseverlikten , milliyetçilikten, kimlikten yoksun olduğunu sanmıyorum. Bütün bu beş yüzyıl boyunca halklarımız fedakârlıkla, sefaletle mücadele etti. Kendi sömürgeleştirilmesini kim kutlar ki?

Mücadelemiz 1992'de başlamadığı gibi, 1992'de de bitmeyecek.[31]

31- Kaydedilmiş röportajdan çevrildi ve redakte edildi, 1 Haziran 1990.

On Üç

İnkalar

O halde İnka uygarlığı konusunda bizi en çok,
ölen değil kalan şeylerin kaygılandırdığı son derece açıktır.
José Carlos Mariátegui, yaklaşık 1928

Yerlinin ruhunu yükselten, beyaz adamın uygarlığı da,
alfabesi de değildir. Mit [ve] devrimdir.
Luis E. Valcárcel, 1927

1780'lerde II. Tupa Amaru'nun isyanı, sadece kırk yıl sonra İspanyol İmparatorluğu'nu sarsacak depremin ilk büyük sarsıntılarıydı, ama İnkaların eski yurtlarını geri almak için yapabildikleri son etkili çaba da bu oldu. Tupa Amaru'yu öldürerek, son dönemin İnka soyluluğunu topraklarından sürerek ve bizzat And kültürünü bastırarak, İspanyollar Peru'yu küçük ama güçlü bir yerel beyaz kliğinin devralmasına zemin hazırladı. İnkalar hamlelerini fazla erken yapmışlardı; İspanya

Güney Amerika'dan çekilirken, başka koşullarda özerkliğini kazanabilecek olan yerli ulus lidersizdi.

Bazı ülkeler bağımsızlıklarını kazanır; bazılarına da bağımsızlık dışarıdan verilir. 1820'lerde üç yabancı İspanya'yı Peru'dan attı: bir Arjantinli, José de San Martín; ve iki Venezuelalı, Simón Bolívar ve Antonio José de Sucre. Sadece San Martín Yerli ulusunu tanıyarak Quechua'yı resmi dil olarak kabul etti ve *ayllu*'ların –İnka imparatorluğundan ve öncesinden beri tüm And devletlerinin kurucu taşı olan Yerli komünleri– hukuki durumlarını tescil etti. Bu koşulları Simón Bolívar hemen ortadan kaldırdı; Rousseau ve Adam Smith'ten gelen "liberalizminde" İnkalara hiç yer yoktu. Peru cumhuriyetinin yeni efendileri, Yerlilerin bir halk olarak ortadan kalktığını ve bir serf sınıfı olarak yeniden yaratıldığını düşünüyordu.

Tawantinsuyu'nun eski topraklarında ortaya çıkan küçük *creole* devletler –Ekvator, Peru, Bolivya ve Şili– on dokuzuncu yüzyıl boyunca birbirleriyle ve kendi yurttaşlarıyla savaştı. Hırslarını, ordularını ve düzensiz parlamentolarını finanse etmek için Yerlilere yeniden vergi getirdiler, Yerli topraklarını çaldılar ve doğal kaynaklarını gringolara olabildiğince hızlı sattılar.

Belki de en üzücü örnek *guano*'dur: Peru sahilindeki kıraç adacıklarda binlerce yıldır birikmiş kuş pisliği kalıntıları. İnkalar akıllarını kullanarak, bu zengin gübreyi, oluşmasına uygun bir hızla çıkarmıştı. Böyle olduğu halde, lama kervanları her yıl dağlara binlerce ton götürürdü. Sulanan teraslara serpilen *guano*, mısırın yetişme süresini kısaltarak imparatorluğu besleyen ürünleri sağlardı.

Peru'nun bağımsızlığına kavuşmasından kısa süre sonra, modern tarımcılık bu gübrenin bilimsel yararını "keşfetti". Peru bu bilgiyi kendi tarımını yeniden geliştirmek ve İnkaların yaptığı gibi halkına gıda sağlamak için kullanabilirdi. Ama

Peru bunu yapmadı. Tam tersine, adalara dağ Yerlileri, Çinli hamallar ve kaçırılan Polinezyalılar getirildi ve birbirlerine zincirlenerek yere düşene kadar kazmaya zorlandılar. 1863'te Paskalya Adası'ndan getirilen 720 kişiden 620'si öldü. *Guano* Avrupa ve Kuzey Amerika'daki uzak tarlaları yeşillendirdi; yirmi, otuz yıl içinde tükendi. Büyük miktarlarda paralar yabancı banka hesaplarına yatırıldı, büyük kısmı cafcaflı mimariye ve ihtiyaç duyulmayan demiryollarına harcandı, bir kısmı da Şili'nin Peru'ya saldırdığı Pasifik Savaşı'nda (1879-1883) son bulan silahlanma yarışına gitti. *Guano* dağlarından geriye yalnızca bir borç dağı kaldı.

Latin Amerika, daha sonra bağımlılık teorisi denilen durumdan bir şeyler öğrenebilirdi. Ama *guano*'nun ardından nitrat, kereste, kauçuk ve ötekiler geldi. Zamanının "Birinci Dünya'sı" "Üçüncü Dünya'ya" fırsatçı ilerleme hayalleri satmıştı. Bu Batı mitinden muaf olan Inkalar sonsuzluk için plan yapmıştı.

Peru Pasifik Savaşı'nda kaybettikten sonra, *criollo* seçkinleri ulusal borçlarını Yerli topraklarına saldırısını yenileyerek ödemeye çalıştı. Ama Pasifik Savaşı *creole*'lerin kendilerini ve uluslarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştu. Birçoğu, Peru'nun geri kalmışlığının yerlilerin hatası olduğuna inanıyor, Yerlileri "ilerleme seferinin ayakları altında ezilmeye yazgılı, doğuştan aşağı yaratıklar" olarak görüyordu.[1] "Üstün ırkların" Avrupa'dan göç etmesini teşvik ettiler ve And kültüründen geriye kalanları yok etmeye çalıştılar – *hacienda*'ların acımasız yayılmasını haklı çıkaran düşüncelerdi bunlar. Ama Peru'nun seçkinler grubunun bir yanı daha vardı. Bazı aydınlar, Şili'ye karşı birkaç başarıyı Yerli birliklerinin kazandığını fark etmişlerdi ve Yerli Peru'nun bir zamanlar emperyal bir

---

1- Werlich 1978: 142.

güç olduğunu biliyorlardı. Viktoryen inceleme ruhuyla dağlara gidenler, Tawantinsuyu'dan kalanları gördü, ardından gelen her şeyi gölgede bıraktığını gördü. *İndigenismo*, Yerlicilik doğmuştu.

Yerlici düşünceler, yirminci yüzyıl başında Peru'nun iki önemli siyasal düşünürünü derinden etkiledi: Halkçı Alianza Popular Revolucionaria Americana'nın (APRA) kurucusu karizmatik *creole* Haya de la Torre ve José Carlos Mariátegui, Marksizme tamamen Peru damgası vuran, bebek yüzlü topal bir *mestizo*. İkisi de yerli değildi, Quechua dilini bilmiyordu ve And kültürüyle ilgili birinci elden bilgi sahibi değildi, ama ikisi de *ayllu*'da ve İnka devletinde bir tür sosyalizm görmüştü ve yeni bir Peru'nun bu ilkeler üzerine inşa edilebileceğine inanıyordu. Geçmişte 300 yıl önce İnka Garcilaso'nun popülerleştirdiği And ütopyasının yeni bir torunu meydana çıkmıştı.

Kolomb-öncesi mirasın benzer şekilde yeniden keşfedilmesi Meksika'da bir ulusal dönüşüm yaratmasına karşın, Peru'da böyle olmadı. Toprak sahibi oligarşi ayrıcalıklarını koruma-yı, siyasal muhalefeti bastırmayı ya da güçten düşürmeyi ve yabancı sermayeyle bağlarını pekiştirmeyi başardı. Seçim sahtekârlıkları ve askeri darbelerle Haya'nın APRA'sı Pizarro Sarayı'ndan –sarayın adı bile yerli Peru için bir hakaretti– uzak tutuldu.

Indigenismo bir siyasal hareket olarak hayal olarak kaldıysa da, kültürel bir güç olarak hatırı sayılır bir etkisi oldu, özellikle de dağlık kesimde. İki dünya arasına sıkışmış And *mestizo*'ları, küçük görmeleri öğretilen yerli mirasında yeni bir anlam buldu. Cusco'da, La Paz'da ve öteki dağ kentlerinde Quechua dilinde şiirler, şarkılar ve tarihi oyunlar yazmaya başladılar. 1889'da bir İngiliz'le evli bir Cusco kadını olan Clorinda Matto de Turner, *Aves sin Nido (Yuvasız Kuşlar)* romanıyla *indigenista*

roman türünü başlattı. 1930'larda, şiddet yoluyla devrim yanlısı Luis E. Valcárcel, Cusco'nun kalıntılarını ortaya çıkardı ve *Inti Raymi*'yi, Inka Güneş Festivali'ni canlandırdı.

Hareket bazen romantik, naif ve özgünlükten uzaktı, ama José María Arguedas için zemini de hazırladı. 1911'de doğan Arguedas, kitapları –yalnızca Peru'da da değil– *indigenismo*'nun en yüksek edebi ifadesi olarak kabul gören bir yazardı. Öteki-lerin aksine Arguedas, yerli dünyasını içinden biliyordu. Öğrendiği ilk dil Quechua idi; duyduğu ilk müzik Andlar'ın flütü ve arpıydı. Kendisi bir yerli olsaydı bunun dikkati çeken bir yanı olmazdı, ama yerli değildi. Güney Andlar'da bir eyalet yargıcının oğlu olan Arguedas'ta Akdenizli özellikleri vardı. Bu tür çocuklara orta sınıf Peru'da birinci sınıf muamele yapılır genellikle, ama José María annesi ölünce üç yaşında terk edilmişti.

Bir bakıcı anne onu birkaç yıl Andahuaylas'ta –Cusco ile Ayacucho arasında, buz gibi *puna*'ların (rüzgâr) dalgalandırdığı okaliptüs ağaçları ve mısır tarlalarıyla dağlık bir vadi– yetiştirdi. José María'nın gerçek annesi, yalnızca Quechua bilen bir Lucana Yerlisiydi. Üç yaşındaki beyaz oğlan onunla birlikte beyaz derili bir yerli olmayı öğrendi. Daha sonra olağanüstü yetenekleri ortaya çıkınca, bir büyükanne, çiftliğinde çalışması koşuluyla resmi eğitim almasına yardımcı oldu. Bu koşullardan dalgalı saçlı, dar alınlı, kırılganlığını gizleyemeyen, düz ve ince bıyıklı, hassas bir genç çıktı. José María Lima'da eğitim gördü ve dağlara bir öğretmen olarak döndü; orada romancı, şair, müzisyen ve etnografa dönüştü. Başyapıtı *Los Rios Profundos*'tur: 1958'de yayınlanan bir çocukluk romanı. Kitaplarının çoğu gibi bu da iki Peru arasında, Inka ve İspanyol Peru'su arasında, kıyı ve dağlık Peru arasındaki ayrımı ele alır. Ona içgörü kazandıran buydu ve 1969'da onu intihara iten de bu oldu.

Duyarlılığı, melankolisi ve iki dünyaya birden ayak basmasıyla Arguedas, modern Peru'nun Felipe Waman Puma'sıydı, İspanyol kralına olağanüstü dilekçesinde Tawantinsuyu kırımını tarih tarih döken bu yazar ve sanatçının halefiydi. Waman Puma gibi Arguedas da dış dünyanın Peru'da olanları bilmesini istiyordu. Her ikisi de fethin açtığı derin yarayı iyileştirmek istiyordu. Yaklaşık 1600'de yazan Waman Puma, yaranın çok geçmeden öldürücü olduğunun ortaya çıkacağından korkuyordu; 1950'lerde yazan Arguedas ise Peru'yu öldürülmemiş ama sakat bırakılmış olarak gördü. Her ikisi de öz olarak aynı çözümü önerdi: İnka'nın geri dönüşü. Waman Puma için bu bir yerli kralla özyönetim anlamına geliyordu; Arguedas içinse kendisi gibi iki dilli ve iki kültürlü yeni bir Peru'da İnka mirasının nüfuzuna tekrar kavuşmasıydı.

Sicuani ve Puquio'da (birincisi II. Tupa Amaru'nun Tinta kenti yakınlarındadır, ikincisi Waman Puma'nın eski evinden fazla uzakta değildir) öğretmenlik yaptığı yıllarda, Arguedas zamanının büyük kısmını penceresiz kerpiç *kulübelerde* çalı çırpı ya da lama dışkısı üzerinde ısıtılmış *maize* birası içerek, müzik ve yerli hikâyeleri dinleyerek geçirdi. Yerlilere İnkalar hakkında ne bildiklerini sordu ve aldığı cevap onu şaşırttı: Arguedas, İnka'nın bir anlamda hâlâ yaşadığını ortaya koyan İnkarí efsanesinin anlatıldığı ilk etnografı.

İspanyollar II. Tupa Amaru'yu öldürdüğü zaman, Tupa Amaru, mitsel ebedi kral figürünün yeniden kurban edilmesiyle zenginleşti. Bununla birlikte, güneş öğle vakti karardı ve İnka kralı bedenini yenilemek ve dönüş gününü beklemek üzere yeraltı dünyasına çekildi, çünkü And zamanı tam anlamıyla devrimcidir: Geçmiş asla sonsuza kadar yok olmaz, ama yalnızca saklanır ve çağlar yer değiştirdiğinde, Yerliler İspanyolları yendiğinde, bir sonraki *paçakuti*'yi, dünyaların ters yüz oluşunu bekler.

Arguedas'ın topladığı mitlerde Inka mesihin iki işlevi vardır. Fethi doğru yöne çeken Atawallpa ve Tupa Amaru'ların öcünü alan kişidir. Aynı zamanda çok daha eski, Kolomb-öncesi bir kültür kahramanıdır – *ilk* Inka, "her şeyin özgün modeli,"[2] dünyayı biçimlendiren ve düzenleyendir. Puquiolu Mateo Garriaso'nun anlattığı versiyonda Inkarí her iki rolüyle de ortaya çıkar:

> Inkarí taşları bir kamçıyla topladı ve onlara emir verdi. Onları tepelere çıkardı, sonra bir şehir kurdu.
>
> Inkarí rüzgârı kuşattı [ve] Baba Güneş'i iple bağladı. Inkarí böylece zamanı uzattı; günü uzattı, böylece yapması gereken her şeyi başarabilirdi.
>
> Rüzgârı ehlileştirdikten sonra Büyük Osqonta dağının dorugundan altından bir değnek alarak, "Bu değnek Cusco'yu kursun," dedi. Değnek ... iç kısma doğru harekete devam etti ... ta ki Cusco'nun durduğu yere gelene kadar. Bugün bizler oranın ne kadar uzakta olduğunu bilmiyoruz. Atawallpa ve antik insanlar, onlar biliyordu.
>
> Ispanyolların kralı Inkarí'yi yakaladı ... ve onu bir yerlerde hapis tuttu. Sadece Inkarí'nin kafasının hâlâ var olduğu söylenir. Ama kafasından büyümektedir, ayaklarına doğru büyümektedir. Her şey tamam olunca Inkari de geri dönecektir.[3]

Hikâyenin Puquio'de anlatılan başka bir çeşitlemesinde Inkarí *vamani*'leri –tüm And topluluklarını gözeten ve verimlilik armağanı dağıtan dağ ilahları– yaratır. Bunlar fetih öncesinin *wak'a*'larıyla –1560'larda Manku Inka ve Taki Onqoy kültünün yeniden yarattığı eğitici tanrılar– benzerdir.

2- Arguedas'tan alıntı, Pease 1976: 31'de.

3- Arguedas ve Ortiz 1973: 220-21. 1950'lerde Arguedas tarafından Puquio'da derlendi.

Wamani'ler bize aittir, antik efendimiz Inkarí tarafından yaratılmış varlıklardır...

Her dağın bir *wamani*'si vardır. *wamani* hayvanlarımıza otlak verir; bizim için damarlarını, dağ ırmaklarını açar. Biz bu suyu atalarımızdan, *wamani*'lerden alırız, çünkü tanrımızın buyurduğu budur. Inkarí'miz her şeyi yaratmıştır.

Bugünlerde onun Cusco'da olduğunu söylüyorlar... saçlarının uzamakta olduğunu ve bedeninin başından aşağıya doğru büyüdüğünü söylüyorlar. Vücudu tamamlanınca son hüküm günü gelecek.

Bu yüzden kıyıdaki kuşlar şarkı söylüyor, *Qosqota riy*, "Cusco'ya git," *Qosqopi riy*, "Kral Cusco'da."[4]

Andlılar, Inkarí'yi öldüren Ispanyollar ile modern Peru'yu elinde tutan Ispanyollar ya da "gringo"lar arasında pek ayrım gözetmez. Peru son yıllarda bazı samimi reformlar yaşadıysa da, küçük beyaz seçkinler grubu –nüfusun belki yüzde 5'i– hâlâ zenginlik ve erkin büyük kısmını elinde tutmaktadır. Halkın kabaca yarısı *mestizo*'dur: *Creole*'lerin sergilediği etkiye göz diken, genellikle şehirli orta sınıf. Ülkenin öteki yarısı dil ve değerler açısından ağırlıkla Inka kalmıştır.

Bu kategoriler genetik olduğu kadar kültüreldir de: Bazı "yerliler"in beyaz kanı vardır; birçok "*mestizo*"nun yoktur; birçok "beyaz" ailenin Yerli ataları, hatta aralarında Inka soyluları vardır. Ne var ki zengin, yoksuldan daha soluk beniz-lidir ve ilişkileri Peru'nun ötesindeki dünyayladır. Irksal bağ, bir kişinin nereden geldiği, ne giydiği, kendisini nasıl gördüğü ve en önemlisi de hangi dili konuştuğuyla tanımlanır. Dağlar ağırlıkla yerli, kıyılar *mestizo* ve beyazdır. En büyük yerli dili Quechua'dır, 12 milyon kişi bu dili konuşur, bunların çoğu

---

4- *A.g.y.*, 222-23. Son kısımda bir sözcük oyunu vardır; Quechua dilinde *riy* sözcüğü "gitmek" fiili de, "kral" (Ispanyolca *rey*'den) sözcüğü de olabilir.

da modern Peru'dadır; Inka öncesi Tiawanaku uygarlığından kalan Aymara, Titicaca Gölü çevresinde yaygındır. Amazon'da daha az sayıda insan tarafından konuşulan düzinelerce başka dil de vardır.

Beyaz Peru'nun ulusal mitine göre, bu etnik farklılıklar yoktur ya da varsa bile olmamalıdır. Areche'nin son Inka soylularını yok ettirmesinden beri, etnik farklılığın inkârı bir tahakküm aracı olmuştur. Şöyle işler: Yerliler tanım gereği yoksul ve cahil olduğu için, zenginlik ya da eğitime ulaşanlar artık Yerli *olamaz*; kendi halklarının etkili liderleri haline geleceklerine beyaz/*mestizo* ulusun değer ve isteklerini benimserler. Arguedas 1965'te şöyle yazmıştır: "İnsanlar Peru'da 'entegrasyon'dan söz ettikleri zaman, istisnasız... Batı kültürüne geçmeyi kast ederler; aynı şekilde, okuma yazmadan söz ettikleri zaman *castellanización*'dan başka bir şey düşünmezler."[5] Guatemala'da da çok kullanılan bu son sözcük çok şey anlatır: "Kastilyalılaştırmak" bir düzeyde İspanyolca öğretmek anlamına gelir; ama İspanyol olmayan birini İspanyola dönüştürmek anlamına da gelir. "Anglikanlaştırmak"ın eşdeğeridir – hiçbir şekilde yalnızca bir dil dersi değildir.

1969'da *indio* kelimesi resmi olarak sözlükten çıkarıldı ve yerine *campesino* (köylü) sözcüğü kondu. Artık Yerliler, *mestizo*'lar ve beyazlar yoktu, yalnızca Perulular vardı. Ama *creole politico*'lar bu mesajı dağlara götürdüklerinde, yerlileri kazanamadılar. "Sen Perulu değilsin," cevabını verdi biri. "Sen İspanyolsun... Pizarro'nun soyundan. Ben... Inkarî'nin kandaşıyım."[6]

Aşağıdaki Inkarî hikâyesini, 1970'lerde, Ignacio Wamani adlı Quechua dilini konuşan genç birinden dinledim. Wama-

---

5- Arguedas 1987b: 24-25.

6- Pease 1973: 451.

ni Andlar'ının 4 bin metre yüksekliğindeki Huancavelica'dan, Lima'nın gecekondularına göç etmişti. Bu hikâye geçmişin toplumsal düzenini şimdiki düzenin tam tersi olarak gösterir. "Gringolar" (Peru'da yerel beyazları da içerir) Inka'nın tebaasıdır; bugünkü Yerliler gibi özelleştirmelerin kurbanı olurlar. Inkarí'nin tanrısal güçleri burada suyun denetimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Inka sulama sistemini kelimenin tam manasıyla hatıra getirir. Simgesel olarak suyun "vaftizi" (Hıristiyanlığın dayatılması), dağları bırakarak yeni gücün artık yerleştiği kıyıya gitmesine neden olur.

Bir zamanlar... Inkarí'nin köleleri olan gringolar vardı ve onun emirleriyle hiç dinlenmeden çalışırlardı. Ama Inkarí iyi bir adamdı. Tüm dünyayı yönettiğini söylerler: Huancayo, Cusco, tüm yeryüzü. Derler ki sular yüksekte kalsın diye duvarlar inşa etmiş.

O günlerde, Inkarí istemediği için, hiçbir şey vaftiz edilmezdi, kimse vaftiz edilmezdi. Insanlar vadi kasabalarında değil, yüksekteki taştan evlerde yaşıyordu ve bu evlere su Inkarí'nin işleriyle geliyordu.

Inkarí Cusco'yu inşa etti ... ve orada, hepsi taştan büyük ve güzel bir kentte yaşadı. Tüm dünya onun sarayına geldi, orada her şeyi ele aldı ve emretti.

Inkarí ve halkı... öldüğü zaman, yer altı dünyasına gittiler; ve su ovalara indi ve vaftiz edildi.

Tepelerdeki evlerde artık su yok; yalnızca taşlar kalmış.[7]

Pizarro Lima'yı kurduğundan beri bu kent kırsal kesimi tüketti. 1940'ta Lima'nın yarım milyon nüfusu vardı;[8] 1991'de bu sayı 7 milyon oldu – Peru'daki halkın üçte biri. Birçok in-

---

7- León 1973: 348.

8- Werlich 1978: 21.

san için Lima'da hayat kötüdür, ama başka yerlerde daha da kötü olduğundan oraya gelmeyi sürdürürler.

Dört yüzyıl önce Waman Puma, İspanyol kralına *First Chronicle*'ı göndermek için Lima'ya gittiği zaman, Yerlilerin vergi, zorunlu çalışma ve İnka çiftçilik sisteminin yok edilmesinden kaçmak için aynı tek yönlü yolculuğa çıktıklarını fark etti: "Yerliler kasabalarını terk ediyor, çünkü yiyecek hiçbir şeyleri yok... Burada [Lima'da] ise insan dünyanın tepetakla olduğunu görüyor... ve çaresi de yok."[9]

Bugün bozulmuş çevre koşullarından ve orduyla gerillalar arasında tırmanan savaştan kaçıyorlar. Bedel aynı: Köklerinden koparılmış şehir dünyasında And kültürünün aşınması. Pizarro'nun şehrinde hayatta kalmak için yerlilerin kökenlerini ve dillerini reddetmesi gerekir; *mestizo* olmaya çalışmaları gerekir.

Modern güçlere gönderme yapılıyor olmasa, aşağıdaki alıntıyı Waman Puma'nın mı yazdığı, yoksa günümüz Lima'sına gelen bir yerli göçmenin mi söylediği –ki gerçekten de öyledir– zor anlaşılır:

> Geçmişte iyi yiyorduk, kadınlarla erkekler sağlıklıydı, güçlü kuvvetliydi.
>
> Bunların hepsi yok oldu; bu yüzden kasabalarımızı terk ediyoruz, çünkü yağmur yok, yiyecek yok ve ne kadar istersek isteyelim toprağı işlemek olanaksız... Deniyor ki ABD ve Rusya, yağmuru ve suyu kendileri için saklamayı öğrenmişler, bu yüzden hiç yağmur yok...
>
> Bu yüzden buraya geliyoruz; buraya, karnımızı doyurduğumuz ama yok olduğumuz Lima kentine. Kendimizi savunmamızın hiç yolu yok.[10]

9- Waman Puma 1980a: 1027, 1025-26; 2: 446-47.

10- León 1973: 346-47.

Azgelişmişlik... başka birinin kalkınmasının
tarihsel sonucudur.
Bazı ülkeler, öteki ülkeler zengin olduğu için yoksuldur.
Eduardo Galeano, 1982

Reformla başlamak, devrime başlamaktır.
Wellington Dükü, 1830

Sol'un iğrençliklerinden
Sağ'ınkilerden daha çok tiksiniyorum,
çünkü onlar çok daha fazla ihanet ediyor.
George Woodcock, 1990

Andlıların kendini savunmaya çalışma yollarından biri de silahlı ayaklanmadır. 1885'te Pedro Atusparia adlı bir yerli, Lima'nın kuzeyindeki orta Andlar'ın kontrolünü eline geçirdi;[11] 1923'te Cotabambas'taki isyan Tawantinsuyu adını aldı ve İnka'nın döndüğünü duyurdu;[12] 1927'de Bolivya Aymaraları kutsal dağlarına bir toprak ağasını kurban etti.[13]

1962 sıralarında, Quechua ve İspanyolcayı iyi konuşan, Cuscolu sakallı Troçkist Hugo Blanco, Machu Picchu'nun –bir zamanlar Neo-İnka devletinin bir parçası olan uzak bir bölge– ardındaki kahve yetişen vadilerdeki köylüleri örgütledi.

11- Bkz. Alba 1985.

12- Stern 1987: 179.

13- Bkz. Langer 1990.

Blanco, toprakları baskıcı toprak sahiplerinin elinden alarak, And kültüründeki devrimci potansiyeli açığa çıkarabileceğini ve "bir işçi, köylü hükümeti" kurabileceğini umuyordu [14] Aşağıda hatıratı *Land or Death*'ten (Toprak ya da Ölüm) bir alıntı vardır:

> Cusco'da yerliler yüzyıllardır pançolarıyla ve fısıltılı Quechualarıyla sokaklara çömelmiş durdu; sarhoşken bile kaldırıma çıkmaya ya da başını dik tutarak yüksek sesle Quechua konuşmaya cesaret edemedi. Kentin efendisi olan *misti*'den [*mestizo* ya da beyaz] korkuyordu. Yetkililerden ve onu üç kuruşa –ya da bedavaya– çalışmaya zorlayabilecek kişilerden kaçtı....
>
> Kitle gösterileri yerliyi canavarın tepesine yerleştirdi. Ana meydanda pançoların yoğun olduğu, kentin kalbine. Meydana bir kürsü gibi hâkim olan katedral revakına. *Coca* ve Quechua kokusu havaya doluyor. Quechua, genizden yükseliyor; Quechua haykırıyor, tehdit ediyor, yüzyılların ezilmişliğini parçalayıp atıyor.[15]

Yetkililerden bir yıl kadar kaçtıktan sonra Blanco yakalandı ve ömür boyu hapis cezasına mahkûm edildi; hapiste yukarıdaki satırları yazdı. Ama başarısız devriminin beklenmedik sonuçları oldu. Çoğunlukla alt orta sınıftan kıyı *mestizo*'ları olan düşük rütbeli subaylar, Andlara gönderildikleri zaman gördükleri karşısında hayretten donakaldılar. Bir subay, ekmek çaldığı için toprak sahipleri tarafından vurulan köylüleri rapor etti.[16] Kendilerine neden böyle koşulların var olduğunu ve bunları sürdürmenin hangi amaca hizmet ettiğini sormaya

---

14- Blanco 1972: 28. *Ayylu* ile ilgili yorumlarına dikkat ediniz.

15- *A.g.y.*, 47.

16- Bir Perulu subayla yaptığı röportajdan dolayı Mark Day'e teşekkür ederim.

başladılar. Kıyıdakilerin eski And cezası korkusu, Hispanik deniz kıyısına çığ gibi inen intikamcı Quechuaların korkusu da onları sardı. İki seçenekleri olduğunu gördüler: baskı düzeyini artırmak –Guatemala'nın seçtiği yol– ya da baskıyı gerekli kılan sistemden kurtulmak. Haklarını vermek gerekirse onlar ikinci yolu seçti.

1968'de General Juan Velasco, etkisiz sivil başkan Fernando Belaúnde Terry'yi devirdi. Terry reform sözü vermiş ama sözünü tutmamıştı. Velasco iktidarı aldıktan sonraki bir yıl içinde ülke petrolünü millileştirdi ve ciddi toprak reformu başlattı. Kıyıdaki büyük şeker mülklerine ve Andlar'ın *hacienda*'larına tazminat ödenerek el konuldu ve bunlar kooperatif olarak yeniden örgütlendi. Aşırı sağ Velasco'ya komünist, aşırı sol (Velasco'nun serbest bıraktığı Blanco da dahil olmak üzere) ise faşist dedi. Aslında Velasco bir milliyetçi, Garcilaso, Waman Puma ve Arguedas'ın düşüncelerinden etkilenmiş bir subaydı; Peru'nun kırılmış iki yarısını onarmak için bir yol arıyordu. O sırada Şili'yle fazla meşgul olan ABD onu koltuğundan etmek için görece az şey yaptı.

Velasco, kıyı kenti Piura'dan (Pizarro'nun eski üssü ve Yerliciliğin tersi olan *hispanismo*'nun mabedi) gelmesine rağmen Quechua'yı resmi dil ilan etti ve okullarda öğretilmesini emretti. And folklorunu ve geçit törenlerini teşvik etti; İl. Tupa Amaru'yu "devrim"inin simgesi kıldı. Yıkıntılar kazıldı ve gururla restore edildi; Quechua ve Aymara dilleri radyo ve televizyonda konuşuldu; Arguedas'ın kitaplarına yeni baskılar yapıldı. Onuncu İnka imparatorunun soyundan gelen genç gazeteci Demetrio Tupac Yupanqui, önde gelen bir gazetede Quechua dilinde siyasal köşe yazıları yazdı.[17] Otobüsle Andlar'da seyahat edenler sürücünün radyosundan *veyno*

17- *El Comercio*. Bu köşenin adı "Burada Biz Konuşuyoruz" anlamına gelen Kaypin Rimayku idi.

müziği, yani Inka geleneğinden gelen yumuşak Quechua halk şarkıları dinlediler.

Bununla birlikte, Velasco Tupa Amaru'dan alıntı yaparak *–Artık toprak sahipleri yoksulluğunuzun üzerinden bayram edemeyecek–* toprak reformunu ilan ettiği gün, *Yerli* kelimesini de feshetti. Reform sürecinin çetrefillikleri de –özellikle yerli *ayylu*'ların zorla pazar ekonomisine çekilmesine yönelik beceriksiz girişim– bazen yarar yerine zarar verdi. Yetenek, para ve siyasal irade mevcut olmasına rağmen, toprağın yüzyıllardır kötü kullanımı hemen düzeltilemezdi. Blanco'nun sözleriyle, *conquistador*'lar ve cumhuriyetçi mirasçıları "dağ yamaçlarında arazi yükseltilerek yapılan tarlaları yok etmeyi ve toprağı öldürmeyi, tıpkı insanları öldürdükleri gibi" iş edinmişlerdi.[18] Avrupalıların uygarlaştırıcı ilerlemeler olarak gördükleri şeyler –saban, öküz, at, domuz ve koyun– erozyon ve yıkım getirdi. Lamanın hassas ayakları And toprağına zarar vermez; sığır ve koyun verir. *Quinoa* (bir Chenepodium) gibi besin değeri yüksek And tahılları ihmal edildi ya da yasaklandı. İspanyolların *reducción* uygulaması –yerlileri denetleyebilecekleri vadi kasabalarına yerleşmeye zorlamak– üzerine inşaat yapılmasıyla kıt araziyi aşındırdı.

Reform kontrolden çıktı. Toprak sahipleri, yerlilerin eline geçtiğini görmektense sürülerini ve makinelerini sabote etti. Köylüler kendi inisiyatifleriyle toprak sahiplerinden, yoz kooperatif müdürlerinden (yeni toprak sahibi sınıf olmakla tehdidi içeriyorlardı) ve birbirlerinden toprak aldılar. Gıda üretimi düştü ve Lima'ya göç hızlandı.

Velasco'nun "devrim"i başka cephelerde de şanssızdı: Bakır fiyatları düştü (kısmen ABD'nin manipülasyonları yüzünden); El Niño akıntısı balıkçılık sektörüne inme indirdi; deprem-

---

18- Blanco 1972: 28.

ler, seller ve kuraklıklar oldu. 1973'ten sonra Şili'nin Augusto Pinochet'si, Peru'nun kaldıramayacağı bir askeri yığınağı kışkırttı. 1975'te Velasco ağır hasta oldu. Muhafazakâr bir astı onu başkanlıktan indirdi ve Velasco ertesi yıl öldü.

Başta *veyno* şarkıcılarının tiz sesleri, idealist generali yeni Tupa Amaru olarak selamlamıştı. Ama Quechua ve İspanyolcanın karışık söylendiği bu *veyno*, generalin son günlerindeki hayal kırıklığını yansıtır.

Kay Peru nasiunpi	Bu Peru toprağında
Hambre y miseria	Açlık ve sefalet
Manaña tukuq	Sürer hiç durmadan
Ay, haykakamaraq	Ah, daha ne kadar
Wakchalla kasun	Yoksul olacağız...
Kay Peru nasiunpi?	Bu Peru toprağında?
Campesino runa	Bu toprağın insanları
Hatarillasunña. ...	Artık uyanalım....
Lima capitalpis	Lima'da, başkentte,
Cojo Velasco;	Velasco kötürüm;
Llapam llaqtapi, Sinamos....	Her kentte, SINAMOS. ...
Wakcha runata engañan	Aldatıyor yoksulları.[19]

(SINAMOS toprak reformundan sorumlu kurumdu.)

1978'de ordu bir kurucu meclis çağrısı yaptı; 1980'de seçimler yapıldı. Belaúnde Terry ulusal saraya geri döndü. Ne yazık ki eskisinden daha etkili değildi. Reagan yanlılarının kandırdığı Terry ülkeyi yabancı rekabete açarken, zengin daha zengin olursa zenginliğin yoksula da damla damla akacağı sözünü ver-

19- Montoya 1987: 665-67. Şarkı Uranmarca-Andahuaylas'ta toprak devirleri sırasında bestelendi.

di. Yoksul daha yoksul oldu; ekonomi kötüleşmeyi sürdürdü.

Devrimler çoğunlukla, değişimin üzerindeki kapağı kaldıran kısmi reformdan sonra gerçekleşir, Velasco da bir daha kapatılmayacak olan kutuyu açmıştı. Kültür programı Andlarda derin yankılar buldu. Quechua resmi dil mi oldu? Okullarda mı okutuluyor? Her gece başkentten yayın mı yapılıyor? Bu tür şeyler yerli Peru'nun kendisinin dostsuz ve yenilmiş imgesini dönüştürmesine yardım etti. Ama sempatiyle yaklaşmayan öğretmenlerin sabote ettiği eğitsel reformlar, Velasco'nun ölümünden önce bile, sahibine ulaşmayan mektup haline gelmişti. 1978'deki kurucu mecliste eski oligarşinin denetlediği delegeler, resmi iki dilliliği budadı ve okuması yazması olmayanların elinden oy hakkını almaya çalıştı. İki dilde eğitim olmayınca okur yazarlık İspanyolcada okur yazarlık anlamına geliyordu, bu yüzden bu hamle şeytani bir seçim *apartheid*'ından başka bir şey değildi. Herkese oy hakkı varlığını sürdürdü, ama başka birçok açıdan Hispanik kültür, hegemonyasını dayatarak, yerliye yabancılaşma ve ötekinin içinde kaybolmaktan başka bir seçenek bırakmadı.

Rigoberta Menchú'nun babası gibi, Andlılar da, Hispanik devlet tarafından ve onun için düzenlenen eğitim sistemindeki kültürel saldırıyı tanır; ve bu tehdit İnkarî figürünü kuşatan efsanelere de girmiştir. Aşağıdaki meselde, sadece Quechua dilini konuşan Ayacucholu İsidro Wamani, bu ikilemi mitsel terimlerle ifade ederken Andlar'ın ikili zıtlıklarını kullanır. Tanrı'nın iki oğlu vardır: İnka ve İsa. İnka, düzen ve bolluk getiren Toprak Ana'yla karşılıklı bir ilişki geliştirir. Ama İsa, İnka kardeşini bir Avrupa silahıyla, yazıyla yenilgiye uğratır ve İnka öncesi dünyanın uğursuz bir yurttaşıyla, *Ñawpa Machu* (Antik Olan) ile ittifak kurar. (Andlar'ın birbirini izleyen çağlar şemasında, İnka öncesi ve İnka sonrası İnka'ya karşı doğal müttefiklerdir.) İsidro Wamani, büyük Peru'yu bir insan vü-

cudu olarak –yer adlarında saygınlığını koruyan çok eski bir örüntüdür bu– sunar. "Lima" Quechua dilinde "Sözcü" anlamına gelen *Rimak*'tan gelir. Eskiden bu sözcük Pachacamac'da büyük kâhine gönderme yapıyordu, ama Pizarro'nun başkentini yakınlarında kurmasından bu yana sömürgeci ya da cumhuriyetçi hükümetin dikte etme erki anlamına gelmektedir.

Peru, Toprak Ana'nın cinsel organı Titicaca Gölü ile başlar ve onun alnı olan Quito'da biter. Denir ki, Lima onun ağzı, Cusco atan kalbidir. Nehirler damarlarıdır...

Ama Lima'nın toprağın ağzı olmasına karşın, oradaki kimse Runasimi'mizi [Quechua] konuşmak istemez, "Perululular"ın biri bile.

Başta, Her Şeye Gücü Yeten Tanrı, Babamız, tüm dünyada dolaşıyordu. İki oğlu vardı: Inka ve İsa.

Inka "Konuşun" dedi ve hepimiz konuşmayı öğrendik ve o günden itibaren çocuklarımıza her şeyi öğrettik. Inka Toprak Ana'ya "Yiyecek ver" dedi ve biz toprağı kazmayı ve dikmeyi öğrendik. Lamalar ve sığırlar bize boyun eğdi. O günlerde hiçbir şeyin eksikliğini çekmiyorduk...

Inka, Cusco'yu inşa etti, bana oranın tamamen taştan yapıldığı söylendi. Derler ki Lima çamurdan yapılmıştır... Sonra Inka, Cusco'nun altına bir tünel inşa etti ve bu tünelle Toprak Ana'ya armağanlar götürdü; orada konuşurlardı ve Inka ona ihtiyacımız olan her şeyi vermesini söylerdi. Inka ve Toprak Ana evlendiler ve iki çocukları oldu. Bunlar çok güzel çocuklardır, ama adlarını bilmiyoruz ve hâlâ orada yeraltında dolaşıp dolaşmadıklarını bilmiyoruz...

Bu iki çocuğun doğması Kutsal İsa'yı öfkelendirdi ve yaraladı. Güçlü kuvvetli bir genç olmuştu ve ağabeyini yenmek istiyordu.

İsa yazının ve doğaüstü güçlerin yardımıyla İnka'yı Lima çölüne sürer ve İnka orada açlıktan ölür. Daha sonra İsa, And dünyasını ve onu koruyan Toprak Ana'yla yardımlaşma ilkesini yok etmeye başlar. Hikâye İnkarî umuduyla sona erer:

İnka artık bir şey yapamaz hale gelince, İsa Toprak Ana'ya saldırdı ve boğazını kesti. Sonra bizi kiliseler inşa etmeye zorladı...

İnka yeryüzünde dolaşırken Antik Olan saklanmak zorundaydı. İnka'nın öldüğünü öğrenince çok mutlu oldu; Toprak Ana'nın dövülmesinden zevk aldı. Antik Olan bir dağın içinde yaşıyordu ve dağın adı Okul'du.

Kısa bir süre sonra İnka'nın çocukları ana babalarını arayarak oradan geçtiler. Antik Olan onlara, "Buraya gelin, Toprak Ana'nın ve İnka'nın nerede olduklarını söyleyeceğim," dedi. Böylece çocuklar neşeyle Okul'a gittikler, ama orada Antik Olan onları yutmak üzere bekliyordu. Dedi ki, "Toprak Ana artık İnka'yı sevmiyor. İnka ve İsa Mesih artık arkadaşlar ve kardeş gibi birlikte yaşıyorlar. Bakın, hepsi bu kâğıtta yazılı." Ama çocuklar korkudan titriyorlardı ve koşarak kaçtılar.

O zamandan beri çocuklar okula gidiyorlar. Ama Toprak Ana'nın çocukları gibi okuldan nefret ediyor ve ne zaman fırsat bulsalar kaçıyorlar.

Bugün İnka'nın iki oğlu nerede olabilir? Denir ki, büyük oğlan büyüdüğü zaman geri gelecek. O döndüğünde de *Punchaw Usiu*, Son Gün gelecek.[20]

1980'de Peru Belaúnde'yi seçerken, Ayacucho eyaletinde küçük bir kasaba olan Chuschi'de silahlı insanlar belirdi ve seçmen kutularını yaktılar – 18 Mayıs'ta, II. Tupa Amaru'nun

---

20- Ortiz 1973: 238-43, 1971'de derlendi ve ilk olarak Educación, no.7, Lima'da yayınlandı.

infaz edilmesinin 199. yıldönümünde. Peru'nun direngen ırkçılık, yerlicilik, Inka Mesihçiliği ve müthiş yoksulluk karışımı tutuşmaya başlamıştı.

Yeni gerillalar kendilerine *Sendero Luminoso*, Aydınlık Yol adını verdiler, çünkü (Peru solunun hemen her fraksiyonu gibi) yirmilerde José Carlos Mariátegui'nin alev alev yaktığı parlak yolu takip ettiklerini iddia ediyorlardı. Kendilerini dünyadaki en katıksız Maocu olarak da görüyorlardı. Bunun dışında basınla konuşmadılar: Esrarengizlik havası korkutucu olma isteklerine uyuyordu. Papa Lima'ya geldiğinde şehri kararttılar ki, tüm gözler bir tepe yamacında yanan orak çekice doğru dönebilsin. Sokak lambalarına köpekler astılar ve köpeklerin üzerine onları Denk Xiaoping ve öteki "hainler"le özdeşleştiren levhalar astılar. Hiç unutulmayacak tek bir gün içinde Amerika, Çin, İtalya ve Şili büyükelçiliklerine ve Sovyetler Birliği'nin kültür merkezine dinamit koydular. CIA bile bunun yabancı güçlerin işi olduğunu düşünmedi.

Aydınlık Yol'un lideri Abimael Guzmán, 1960'larda Çin'e gitmişti. Daha sonra Ayacucho'daki Huamanga Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi; orada Mao'nun köylü devrimi teorisine sadık bir ideologlar kliği yetiştirdi. Kendisine Marksizmin Dördüncü Kılıcı –Marx, Lenin ve Mao'dan sonra– diyordu ve *nom de guerre* (takma ad) olarak Yoldaş Gonzalo'yu seçti. 1979'da son kereliğine yeraltına geçti ve o zamandan beri görüldüğüne dair güvenilir bir bilgi gelmedi.[21] Artık altmışına yaklaşmış olmasına rağmen propaganda posterlerinde manik Buddy Holly'ye çok benzeyen, yuvarlak yüzlü ve büyük gözlüklü, yakası açık bir gömlek giymiş, sert bakışlı bir genç olarak görünür.

Ayacucho, Andlar'ın en yoksul, en unutulmuş bölgelerin-

21- Bkz. Gonzalez 1986; Gorriti 1990a, 1990b.

den biridir. Ortalama ömür kırk beştir: Guatemala'daki yerlilerle aynı. Ayacucho, aynı zamanda Peru tarihi boyunca belirleyici çarpışmaların yapıldığı stratejik bir yerdir. "Ölüm Köşesi" anlamına gelen adı, Kolomb-öncesi Inkalarla yapılan bir çarpışmaya tarihlenir; dört yüzyıl sonra aynı alanda Sucre, İspanyol kraliyet yanlılarını yenilgiye uğratmış. Taki Onqoy'un merkezi olan Ayacucho, Titu Kusi'yi desteklemiş ve Waman Puma'yı çıkarmıştır. And tarihi okuyan ve antropologları örgütüne alan Guzmán bütün bunları ve daha da fazlasını biliyordu.

Velasco'nun yukarıdan devrimi kökü olmadan çiçek açarken, *Senderista*'lar da sabırla Ayacucho hinterlandının yerlileriyle bağlar kuruyordu. Quechua dilini öğrendiler, *compadre* (ortak vaftiz ana babaları) oldular ve ücra köylerdeki kişilerle evlendiler. Sendero, diye iddia ettiler, "etnik, kültürel bir harekettir... Temel olarak yerli dış görünüşüne sahip, temel olarak yerli bir cumhuriyet olduğumuzu onaylar... Kazanacaktır, çünkü kaybedilemeyecek bir savaş vermektedir."[22] Guzmán, Quechua dilinde *Puka Inti*, Kızıl Güneş olarak tanınır oldu ve *paçakuti* sözcüğü mitolojiden çıkarılarak sokaklarda haykırıldı.[23] Guzmán Inkarî'nin yeraltına dünyasına sızmıştı sanki.

Öteki And mitlerini de, özellikle *pishtakua* mitini –ücra köşelerde yerlileri öldüren ve yağlarını çıkarmak için pişiren gulyabani tarzı bir beyaz– iyi kullandı. *Pishtakua* ilk olarak Taki Onquy döneminde, yağı hastalıkları iyileştirmek için İspanya'ya götürdüğü söylendiği zaman ortaya çıkmıştır; bugünlerde makine yağı ve kozmetik yapımı için ihraç edilmektedir. Birçok Amerikan yerlisi efsanesi gibi bu da toplumsal gerçeğin ince damıtılmış halidir: İstilacılar yerli terinden zen-

---

22- Shakespeare 1988: 165.

23- Bkz. DeQuine 1984: 613.

ginleşir ve bu zenginlikleri karısının üzerinde sergiler. Birebir gerçeğin de bir yankısıdır; Meksika'nın fatihlerinden Bernal Díaz'ın *Conquest of New Spain*'de kayıtsızca kabul ettiği şeyin yankısıdır: "Hiç yağımız olmadığı için, yaralarımızı, öldürüp karnını yardığımız iri kıyım bir yerlinin yağlarıyla sardık."[24]

On yıldan uzun bir süre sonra Sendero, Pol Pot'u hatırlatan meşum bir ün kazandı. Şehirleri aç bırakmak için ekinleri, kümes hayvanlarını ve dış yardım projelerini yok etti; karşı çıkan ya da muhbirlik yapan köylüleri katletti. Köylüler ordu ve polis tarafından da öldürüldüler. On yılda 20 bin kişi öldü.

Sendero Inkarí'den beklentileri uyandırdı ve besledi, ama zaman geçtikçe hareketin özellikle Andlıların kaygılarına hitap ettiğine dair gittikçe daha az kanıt görünür oldu. Bu örgütün İspanyolca bir adı ve İspanyolca sloganları var; Inka geleneklerinin en güçlü olduğu Cusco'da az desteğe sahip; ve ağırlık merkezi Lima gecekondularına ve kokain cangıllarına kaymış gibi görünüyor. Guzmán 1988'de bir Lima dergisine "yüzyılın röportajını" verdiği zaman, doktriner nutukları Peru'nun etnik uçurumunu iyice gözler önüne serdi. O sırada, Sendero'nun önde gelen antropoloğu Osmán Morote cezaevindeydi. Belki liderlikte bir ayrım yaşandı ve Maocu *ayetullah*'ın gücünü pekiştirdi.[25] Mao gibi Guzmán da geleceğe inanır, geçmişe değil. Ama, Inkarí pelerinini reddetse de, otoriterliği, düzen ve planlamayla ilgili saplantısı ve mesihvari tarzı, hepsi derinden Andlıdır. Andları yönetenler Sapa Inka'nın gölgesinden, tıpkı anti-emperyalist Mao'nun yeni bir imparator olmaktan kaçınamadığı gibi kaçınamazlar.

Çok az kişi Aydınlık Yol'un iktidara gelebileceğini düşünüyor, ama başka hangi yol açık? Adını Tupa Amaru'dan alan ve

---

24- Díaz 1963: 143. Ayrıca bkz. Wright 1983: 20; Stern 1987: 170-71 vd.

25- Bu spekülasyon için Mark Day'e teşekkür ederim.

Brejnev yıllarının Moskova'sından esinlenen küçük bir gerilla örgütü var. Ordu var, seçimler var, ama bu ikisi de aynı derecede gözden düşmüş durumda. Politika iflas etti. Her şey denendi: eski sağ; yeni sağ; yeni sol; eski sol; ordu; APRA; çeşitli merkez oluşumlar. Hepsi başarısız oldu.

1990 seçimlerinde iki amatör, Mario Vargas Llosa, bu revaçta *creole* romancı ile Alberto Fujimori, adı pek duyulmamış *nisei* tarım uzmanı yarıştı. Güzel konuşan ve entelektüel Vargas, onun And Peru'suyla uzun uzlaşmaz karşıtlığını bilmeyen ya da göz ardı etmeyi seçen yabancı hevesliler için sınırsız bir çekiciliğe sahipti. (Bir keresinde Vargas *New York Times*'ta "Inkaları hiçbir zaman sevmedim," diye itiraf etmişti; başka yerlerde de merhum José María Arguedas'a kurnazca saldırdı.)[26] Perulu seçmenler, yani Vargas'ın siyasi dostları istediklerini yapabilseydi büyük kısmı oy hakkından yoksun kalacak olan cahil Yerliler, bu kadar kolay aldatılamayacaktı. Fujimori'ninkinden yüz kat fazla kampanya bütçesine rağmen Vargas kaybetti.

Ya Cusco? Cusco'ya, Inka başkentine ne oldu? Orayı tanıdığım yirmi yıl içinde şehir belki çeyrek milyon kalabalıklaştı. Gecekondu mahalleleri artık tepelere tırmanıyor ve Tawantinsuyu'nun gökkuşağı bayrağı meydanda dalgalanıyor. Turizm, bütün kusurlarına karşın, buraya biraz refah ve burada dünyanın hayran kaldığı bir şey olduğu duygusunu getirmiş. Hugo Blanco zamana dayanıklı metinlerini yazdığından beri tavırlar değişmiş. Yerel eşraf Mario Vargas Llosa'ya bile Quechua dilinde hitap etti. Lima'da değilse de Cusco'da bir

---

26- Örnegin bkz. *Entre Zapos y Halcones*, Vargas'ın 1977'de Academia Peruana de la Lengua Española'ya kabul edilirken yaptığı konuşma. Bu konuşma, Arguedas'ın kitaplarında resimlenen toplumsal adaletsizlikleri, Peru'nun sierra yaşamından çok yazarın çocukluğundan kaynaklanıyor olarak açıklayıp dikkate almamaya çalışır. Aynı şey Dickens için de söylenebilir.

yerli, kimliğini ayaklar altında çiğnemeden eğitim alabilir ve iş bulabilir. Inka'nın kalbinin hâlâ Inka duvarlarının altında attığını anlamak için bir dini *fiesta*'ya katılmak, bir kır kahvesinde *çiça* içmek ya da bir öğrenci sohbetine katılmak yeter. Cusco Aydınlık Yol'un peşinden gitmiyorsa, bunun nedeni daha iyi bir şeyi bekliyor olmasıdır.

Bir gün Cusco Peru'yu şaşırtır belki.

On Dört

Çerokiler

Birleşik Devletler Çeroki Ulusu'na
kalıcı bir yurt sağlamak [ister]... bu yurt,
Birleşik Devletler'in en büyük güvencesiyle onların olacak ve
sonsuza kadar onların kalacaktır...
Gelecekte herhangi bir eyaletin ya da ülkenin sınırları içine
ya da nüfuz alanına dahil [edilmeyecektir].
1828 ve New Echota, 1835 Anlaşmaları

Anlaşmalar cahil, yola gelmeyen ve barbar insanların...
uygar insanların malik olma hakkına sahip oldukları şeyleri
vermek üzere ikna edilmeleri için uygun çarelerdir.
George Gilmer, Georgia Valisi, yaklaşık 1830

Çerokilerin toplanıp Gözyaşı Yolu'na sokulmalarından yıllar sonra, bu operasyona katılmış bir asker olan John G. Burnett, kendisinin ve ulusunun yaptıklarını değerlendirmiştir:

> Günümüzün öğrencileri, beyaz adamın açgözlülüğünü gidermek için, çaresiz bir ulustan süngü zoruyla alınan toprakların üzerinde yaşadığını bilmiyor...
>
> Cinayet, cinayettir ve birileri bunun hesabını vermelidir, birileri Yerli yurdunda akan kan derelerini açıklamalıdır... Birileri Çerokilerin sürgüne gidiş yolunu işaretleyen dört bin sessiz mezarı açıklamalıdır.[1]

Bu mezarlardan birinde, ulusun topraklarından çıkarılmasına karşı sonuna kadar mücadele eden, pirzola favorili, İskoç çenesi ve kapkara Çeroki gözleriyle kısa, kalın yapılı şef John Ross'un karısı yatar. Bir Amerikalı subay o sırada Ross'u şöyle tanımlar:

> tükenmez bir coşkuyla peşinden gittiği güçlü tutkuları ve kesin amaçları olan bir adam... Yakından gözlemledikten sonra, John Ross'un dürüst bir insan ve halkının iyiliği için çalışan bir yurtsever olduğu görüşündeyim... [Zimmetine para geçirme] konusunda neredeyse sınırsız fırsatlar olmasına karşın, kendini zenginleştirmeye çalışmadı...
>
> John Ross'un yurtseverliğinde tutku olmasa tuhaf olurdu, ama Ross ulusunu kurma ve yararları halkına verme şansını arıyor.[2]

Şimdi kuzeydoğu Oklahoma olan bölgeye yapılan ölüm yürüyüşünden sağ kurtulan 12 bin Çeroki, iki keskin fraksiyona bölündü: üzüntülü ama beli bükülmemiş Ross'un başında olduğu Ulusal Parti –çok daha büyük bir grup– ve gazete editörü Elias Boudinot, kardeşi Stand Watie, Ridgeler ve 1835'te New Echota'da anlaşmaya adlarını koymuş ötekilerin başında olduğu, küçük ama etkili Anlaşma Partisi. İkisi arasında Eski

---

1- King ve Evans 1978: 180-85'te tam metin.

2- Binbaşı Ethan Allen Hitchcock'tan alıntı, Foreman 1989: 322'de.

Yerleşimciler aracılık etmeye çalışıyordu: Sequoyah'ın, Çeroki alfabesini bulan münzevi dahinin de aralarında olduğu, daha önceki yıllarda göç etmiş 3 bin kadar Çeroki. Bunlar artık elerindekileri, hasta ve açlık çeken mültecilerle paylaşmak zorundaydılar.

Tarih, Anlaşma Partisi'ni pragmatik olmakla yargılayabilir, ama birçok Çeroki'nin gözünde vatan hainiydiler. Ulus'un yazılı ve geleneksel yasaları uyarınca hepsi mimlenmişti. Yürüyüşteki her ölümün ve haksızlıkla beslenen öfkenin ateşlediği serbest infaz mangaları çok beklemedi. Haziran 1839'da Binbaşı Ridge atının üstündeyken vuruldu, oğlu John bıçaklanarak öldürüldü. Elias Boudinot, beyaz adamın Yerlisi, kafatasına bir *tomahawk* [savaş baltası] gömülmüş olarak Hıristiyan tanrısının yanına gitti.

Bir şekilde infazdan kaçan Stand Watie, cinayetlerden Ross'u sorumlu tuttu, oysa şefin bu emri vermiş olması olası değildir. Ross'un yandaşları onu intikamdan korumak zorunda kaldılar. İç savaş riskiyle panige kapılan Sequoyah, tüm Çerokileri birleştirmeyi amaçlayan yeni bir hükümet ve anayasa ilan etmek üzere Ross'a ve ötekilere katıldı.

> Atalarımız, antikiteye kadar uzanan, insan belleğinin ve kayıtların ötesinde bir dönemden beri, egemenliğin elzem ve uygun özelliklerine sahip olan ve uygulayan, ayrı ve farklı bir ulus olarak var olsa da... Biz, halk olarak... burada Çeroki Ulusu tarzında ve bu unvan altında tek bir siyasal grup oluşturmayı ciddiyetle ve karşılıklı olarak kabul ediyoruz.[3]

Bu anayasa, kendisinden önceki 1827 anayasası gibi, Birleşik Devletler'inkinden çok şey aldı, ama Kolomb-öncesi Amerika'nın tek temel ilkesine sadık kaldı: Toprak Ulus'un

---

3- Birlik Akti, 12 Temmuz 1839; bu ve anayasa Starr 1969: 121-30'dadır.

ortak mülküydü; bireyler ancak mallarına, evlerine ve yetiştirdikleri şeylere sahipti.

Sequoyah'ın çabalarına karşın, köklerinden koparılan Çerokiler yıllar boyu kan gölü içinde parçalandı. Ama en sonunda kan davaları sona erdi ve anayasa kabul edildi. 1845'te Stand Watie ve Anlaşma Partisi, öfkelerini ait olduğu yere –Birleşik Devletler Kongresi'ne– yöneltme bilgeliğine sahip oldu:

> 1835 Antlaşması'nda bir suç varsa, bu bizden çok sizin suçunuzdur. Hepimiz doğudaki yurdumuzu satmaya karşıydık, ama... siz hükümetimizi feshettiniz, yasalarımızı ortadan kaldırdınız, yetkililerimizi bastırdınız, topraklarımızı elimizden aldınız, bizi evlerimizden attınız, bizi insan haklarından yoksun bıraktınız, kendi topraklarımızda bizi yasadışı ve kaçak haline getirdiniz, aynı zamanda da hızlı bir yok oluş için ahlâki çöküntü uçurumuna fırlattınız.[4]

1846'da Çeroki fraksiyonları ile Birleşik Devletler bir anlaşmaya vardı ve bu anlaşma uyarınca, Çeroki Ulusu tekrar birleşti ve zararları tazmin edildi. Çerokiler bir kez daha olağanüstü esnekliklerini gösterdi. Artık adı *Cherokee Advocate* olan iki dilli gazetelerini yeniden yayınladılar ve Konsey Evi, Yüksek Mahkeme binası, taş ve tuğladan öteki güzel binalarıyla birlikte yeni bir başkent kurdular. Aziz Chota insanın ağzında yeniden hatırlanmayacak kadar acı bir tat bırakıyordu, bu yüzden yeni şehirlerine, "İmparator" Moytoy'un çok uzun bir yüzyıl önce oturduğu yer olan Tahlequah (Tellico'nun bir biçimi) adını verdiler.

Advocate'in editörü ve "aydın Çeroki beyefendisinin iyi bir örneği"[5] olan David Carter, halkın moralini yükseltmek için elinden geleni yaptı.

4- Reed 1979: 158; Wilkins 1986: 3-4'te.

5- *Fort Smith Herald*, 18 Temmuz 1849. Foreman 1989: 403'te.

> Kentimizde her şey canlılık ve hareketlilik gösterir... Yeri... merkezi ve güzeldir; sağlıklı, kusursuz bir kaynak suyu, ateş ve inşaat için bol bol kereste gibi üstünlükleri vardır. Çevredeki topraklar bize göre mükemmel bir güzelliktedir; dağlar, orman ve ova manzarasını hep birden sunar...
>
> Yüksek Mahkeme, tuğladan, yeni ve geniş Adalet Sarayı'nda yıllık oturumunu açtı. Bu bina düzenlilik ve kalıcılık açısından Arkansas'ta aynı türde her tür binayı aşmaktadır.[6]

Çerokiler, eski yurtları için aldıkları 5 milyonla akıllı yatırımlar yaparak kamu işlerini finanse ettiler. 1850'lerin başında yirmiden fazla yerel okul ve biri kızlar biri erkekler için olmak üzere iki din okulu açmışlardı. Din okulları, savaştan önceki tarzda, etkileyici sütunlarla çevrili iki katlı, büyük tuğla konaklardı. Kızların koleji –o günlerde az görülen bir şeydi bu– kadınların eski çağlardan beri sahip oldukları üzere, Çeroki toplumundaki yüksek konumlarını yansıtıyordu. 1855'te Çeroki basını bir milyondan fazla sayfa basmıştı ve bunların arasında Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli versiyonları, ulusal yasalar ve bir almanak vardı; bunların çoğu ya iki dilliydi ya da yalnızca Çeroki dilinde.

1857'de Ulusal Konsey'de, Şef Ross şöyle belirtiyordu: "Ülkenin genel durumu hakkında bilgi sahibi olmak için farklı bölgeleri... ziyaret ettim. Bu turun gösterdiği üzere, Çeroki halkının gelişiminin kanıtları çok memnun edicidir... İyi ekilmiş tarlalar... dolu devlet okulları, büyük ve düzenli meclisler ve sakin mahalleler..."[7]

Çeroki adı Kooweskoowee[8] olarak da bilinen Ross defalar-

6- A.g.y., 369-70.

7- Ross 1985, 2: 404.

8- Büyük bir kuş adı olan bu ad, Guwisguwi olarak da telaffuz edilir (Brown 1938: 473).

ca Büyük Şef makamına seçildi. Köken olarak Çeroki'den çok İskoç olmasına karşın, sayıları melezleri ve kültür değişikliğine uğramış seçkinleri kat be kat aşan safkan Çerokilerin ve gelenekcilerin güvenini kazanmıştı. Ross, onların eski Çeroki Yurdu'nun tepe ve nehirlerine karşı güçlü sevgilerini paylaşıyordu; Boudinot ve Ridge'ler Eski Yerleşimciler'e katılmak üzere orayı erkenden ve rahatlık içinde terk ederken, o acımasız sona kadar orada kalmıştı.

Ross, Çerokiler ne kadar çok şey başarırsa, istilacıların da her zamanki gibi, Amerikan yerlileri üzerindeki asalaklıklarıyla, ıslah edilmiş toprağa gözlerini dikeceklerini de biliyordu. 1857'de Ulus'a yaptığı aynı konuşmada peygambervari bir uyarıda bulundu:

> Toprak ve özyönetim haklarımız, özgür bir yurda ve kendimizin seçtiği kurumlara sahip olma hakkımız, geçmişin zahmetli emeğine ve mücadelesine değmişse, bugün ayak bastığımız en kalıcı toprakların devamı ve savunulması da aynı şekilde mücadeleye değer. Yılların sınaması ve endişesi, tehlikesi ve mücadesi... Çeroki halkını ayrı bir topluluk olarak korumuştur ve böyle olmaya da devam etmelidir...
>
> Birleşik Devletler hükümetinin, Kansas ve Nebraska memleketlerinde Yerli kabilelerle ilişkilerinde gösterdiği politika değişikliğinden illaki etkileneceksiniz. Büyük ölçüde etkilenmeden kalamazsınız. Bizi tehdit eden tehlikelerin bir kanıtı olarak da, Kansas'ın bugünkü valisi[nin] diline değinmem gerekiyor... vali, tüm Yerlilerin doğudan çıkarılması kararının verildiği zaman... atalarımızın yurdundan zorla çıkarıldığımız zaman yanılmıyorsam Birleşik Devletler Senatosu'ndaydı.[9]

9- Ross 1985, 2: 405-408. Son cümlenin yerini değiştirdim.

Daha sonra Ross, Kansas valisi Robert J. Walker'ın göreve başlarken yaptığı konuşmadan alıntılar yaparak, pohpohlayan sözlerindeki tehditi teşhir etti. Yerlilerden nefret eden ve nefret ettiğini de saklamayan, sözünü sakınmaz Andrew Jackson'ın tersine, bu yeni avcı türü, silahların en ölümcülünde ustaydı: diğerkâmlık altına saklanmış menfaatçilik.

> Yerli toprakları... bu kıtanın en sağlıklı ve verimli kısımlarından biridir... ve hemen Birleşik Devletler'in bir eyaleti haline getirilmelidir. Yerlilerle yapılan anlaşmalar, tamamen benzer anlaşmaların Kansas'ta yaptığından daha fazla *engel teşkil etmeyecektir*; çünkü onlar için değersiz olan [ama] onların yararına [satılan] toprakları... onları çok zengin ve refah içinde bir halk yapacaktır.[10]

Çerokiler sınırlarda yaşayan birçok beyazdan zaten daha zengin ve daha refah içindeydi, hatırı sayılır ölçüde daha eğitimliydi ve toprakları onlar için kesinlikle "değersiz" değildi. Bir beyaz devletin içinde soğurulmalarına da gelecekti sıra, ama yarım yüzyıl sonra. Gene de Ross'un konuşmasından sonraki dört yıl içinde farklı ve öngörülmemiş bir felaket Yerli uluslarının başına musallat oldu: İç Savaş.

Gözyaşı Yolu ile Eyaletler Arası Savaş arasında bir kuşaktan az zaman geçmişti ve bu sürenin yalnızca on beş yılı Çerokiler için tümüyle barışçıldı. Bu durumda bile, nüfusları kendini toplamaya başlayarak, 1839'da (Eski Yerleşimciler de dahil) yaklaşık 15 binden, 1861'de 21 bine çıktı.[11] Bu rakamlar, Yeni Dünya soykırımının niteliğini anlamak için önemlidir. İlk

---

10- Vali Robert J. Walker, Ross 1985, 2: 408'de alıntılandığı şekliyde (vurgu benim).

11- G. Foreman (1989: 418-19), 1859'da Ulus'ta 21 bin Yerli, bin beyaz ve 4 bin siyahın olduğunu belirtir.

aşamalarında kitlesel ölümler kazara gerçekleşiyordu. Istilacılar, sonuçtan büyük yararlar sağlasalar da, Eski Dünya'nın hastalıklarını getirmeyi planlamamışlardı. Bu yüzden Avrupa kökenli Amerikalıların "Tanrı'nın bu inayetinden" kendilerini muaf tutmaları kolaydır. Ama Çeroki nüfus istatistikleri, Amerikan yerlisi halkların zaman, barış ve bir yer verildiği zaman nüfuslarını yeniden oluştururabildiklerini açıkça gösterir. Yavaş yavaş, kuşaklar boyu süren yenik düşmeden sonra, yabancı patojenlere biraz bağışıklık kazanmışlardı. On dokuzuncu yüzyılda nüfus azalması asıl olarak çiçek hastalığına değil, sonsuz yer değiştirmelere, savaşa, açlığa ve toprağa el konulmasına bağlıydı. İşgalcilerin yaşam alanı arayışları, Amerikan yerlilerine sayılarını tekrar artırma şansı vermedi.

Bundan kuşku duyanların Fiji ve Hawai örneklerine bakması yeter. Bunlar benzer –ve eşit derecede yaralanmaya açık– nüfusları olan, hatırı sayılır büyüklükte iki Pasifik ada grubudur. Fiji'de yerli mülklerine el konması ve yeni Avrupalı yerleşim yerlerinin kurulması, ilk temastan sonra yetmiş beş yıl boyunca durdurulmuştur. Fijililer topraklarının büyük kısmını korudu, geleneksel tarzda orada yaşamaya devam etti ve plantasyon emeğine alışmadı.[12] Öte yandan Hawaii hem beyaz hem Asyalı yerleşimcilerin saldırısına uğradı ve bunlar özgün halkı sömürdü, yerinden etti *ve yerlerini işgal etti.* Bugün Fiji halkının yarısı yerli Fijilidir, ama Hawaii halkının yalnızca yüzde 1'i asıl Hawaii halkıdır.[13] Mutlak rakamlar da aynı çelişkiyi gösterir: 350 bin Fijili; 14 bin Hawaiili. Amerika'da olduğu gibi burada da aradaki fark Tanrı'nın değil, insanın yaptıklarına bağlıdır.

John Ross ve gelenekçiler beyaz belalardan uzak kalmak is-

12- *On Fiji Islands*'ta (1986) nedenleri kısaca anlattım.

13- Yaklaşık yüzde 15'i oluşturan Hawaiililerin bir kısmını dışarda bırakarak.

tiyordu. Mayıs 1861'de en yakın Birlik kalesinin komutanına şöyle yazdı: "Çerokiler bugünkü içler acısı duruma yol açacak hiçbir şey yapmamıştır... Topraklarımızın eyaletler arasında bir muharebe alanı olmasını ve evlerimizin bir iç savaşın dehşetiyle harap ve perişan olmasını istemiyoruz."[14]

Ama katılmaktan kaçınmanın olanaksız olduğu ortaya çıktı. Yerli Toprakları stratejik bir zemin oluşturuyordu: Mississippi'nin yanında, Texas ile öteki eyaletler arasındaydı. Her iki taraf da yerli halkları yiyecek ve top yemliği olarak yağmalanacak açık bir depo olarak görüyordu. Beyaz orduları ve ajitatörler topraklardan istediği gibi geçti. Çeroki Ulusu'nun 1846'da yüzeysel olarak iyileşmiş yaraları gerilim altında yeniden açıldı. Amerikalıların savaşı, Çerokilerin de savaşı haline geldi. Beyaz Amerika savaşta halkının yüzde 2'sini yitirdi. Çerokiler ise, otuz yıl içinde ikinci kez yüzde 25'ini yitirdi.[15] Üç kadından biri dul kaldı; dört çocuktan biri hem anasız hem babasız kaldı.

Stand Watie ve –güneyli plantasyon sahiplerinin yaşam tarzının tadını alan, tavernalar, değirmenler ve köle sahibi olan– Anlaşma Partisi, Konfederasyon güçlerini destekliyordu. "Aydın bir Çeroki beyefendisi" ve Ross yanlısı bir adam olan *Advocate*'in editörünün bile, "pis zencilerle kararmış" bir plantasyonu vardı.[16] Ross'un da köleleri vardı, ama her zamanki gibi halkının çıkarını kendisininkinin önüne koydu. Ne kadar küçük olursa olsun yerliler için tek umudun güçlü bir federal hükümette yattığını biliyordu; Çerokilerin yurtlarından çıkarılması sırasında Georgia'nın yaptığı haydutlukları unutmamıştı.

14- Ross 1985, 2: 468-69.

15- Woodward (1963: 312), nüfus sayımı rakamlarının 18 binden 13.566'a düştüğünü gösterir.

16- Foreman 1989, 403'te.

Ama ilk bakışta Konfederasyon güçleri kazanabilecekmiş gibi dururken, Ross Çerokilerin fazlasıyla etkiye açık olduğundan kaygılanmaya başladı. Stand Watie, Güney için kendi komutanlığında bir Çeroki alayı oluşturarak konuyu iyice zorladı. Endişeli Ross arkadaşlarına şöyle dedi: "Dört bir yanında sular hızla yükselirken alçak, çıplak bir toprak parçasında tek başına duran bir adam durumundayız. Tehlikeleri görüyor, ama ne yapacağını bilmiyor. Bulunduğu yerde kalırsa tek seçeneği sularla sürüklenip yok olmak."[17]

Antik yurtlarının karşılığında almak zorunda kaldıkları kıraç arazilerde, Çeroki Ulusu'nun yakınında yaşayan diğer uygar kabileler –Çoktavlar, Çikasavlar, Creekler ve Seminoleler– birer birer Güney'in müttefiki oldu. Ağustos 1861'de Ross halkına hitap ederek "Konfedere Eyaletler ile bir ittifak kurmak için ilk adımların" atılmasını tavsiye etti.[18] İttifak aynı yılın ekim ayında imzalandı. John Ross ve Stand Watie halkın önünde el sıkıştılar.

Bu Ross'un kariyerindeki en büyük hataydı. Çok geçmeden savaşın gelgiti geri çekilmeye başladı; Birlik güçleri Yerli Toprakları'nı istila ederek eski Çeroki şefini yakaladı ve Washington'a götürdü. Stand Watie yerinde kaldı, kendisini büyük şef ilan etti ve Güney için savaştı. Her açıdan fevkalade bir askeri liderdi. Adamları onun "gizemli güçlerinden" söz ediyor ve onu "ta ölümün pençesine kadar takip edeceklerine" yemin ediyorlardı.[19] Watie Konfederasyon ordusunda tugay generali oldu ve tarihe teslim olan son Güneyli komutan olarak geçti. Çarpışmalarının çoğu Birlik güçlerine karşıydı, ama Kuzey'e sadık Çerokilerle de savaştı. 1863'te karısına kısa

---

17- Moulton 1978: 172'de.

18- Ross 1985, 2: 479-81. 21 Ağustos 1861 tarihli konuşma.

19- Woodward 1963: 277'de.

ve öz olarak, "Tahlequah'a gittim," dedi. "Eski Konsey Evi'ni ateşe verip kül ettim. John Ross'un evini de."[20] Çok geçmeden, Çeroki Ulusu'nun Oklahoma'da inşa ettiği her şey harap hale geldi. Binlerce insan buz tutmuş ovalarda açlık çekiyordu ve bu zayıf durumlarında kolerayla çiçek hastalığının kurbanı oldular.

Gerçek, savaşın ilk zayiatıysa, ikincisi de gelenektir. Felaket getiren savaşlar eski kuşağı ve bilgisini tümüyle öldürür. Geleneksel Çerokiler –İngilizce bilmeyen, yalnızca Sequoyah alfabesini okuyan, köleleri olmayan ve Hıristiyanlıkla fazla işleri olmayan bu sessiz çoğunluk– kültürlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını kavradılar. "İlericiler"in tersine, beyaz uygarlığı uygun bir ikame olarak görmüyorlardı. 1850'lerin sonunda birçoğu Keetoowah Derneği adlı gizli bir örgütü kurdu ya da canlandırdı. Bu demek Stand Watie'ye, zengin "karışık kanlara" ve Güney'e karşı muhalefetin çekirdeği haline geldi.

Bu arada Ross, teknik olarak Washington'da tutsak olmasına karşın, Abraham Lincoln'le dostluk kurdu ve halkını aklamak için elinden gelen her şeyi yaptı. Kongre'ye, "Texas'daki ve Yerli Yurdu'ndaki Birleşik Devletler Ordusu ya isyana katıldı ya da kaçtı," dedi. "Birleşik Devletler otoritesini dayatana kadar Çerokiler boyun eğmekten başka ne yapabilirdi?"[21]

En nihayet 1865'te savaş sona erdi ve Ross, artık perişanlığın umarsız anıtları gibi duran taş bacalarından başka bir şeyi kalmamış, yanmış kulübelerden oluşan bir toprak parçasına, Çeroki Yurdu'na döndü. Kendi evi de yok olmuştu ve o yılın temmuzunda ikinci karısı öldü. Baldızına *Iron City* buharlı gemisinden mektup yazdı: "Yurduma ve halkıma hızla

---

20- A.g.y., 287.

21- Ross 1985, 2: 591 (14 Haziran 1864 tarihli konuşma).

yaklaştığımı biliyorum... ama nerede o hoş ev, konukseverlik ve nezaketle konuklarımızı ağırlayan, bir zamanların o mutlu ailesinin yöneticisi nerede? Heyhat, artık onları yeryüzünde görmeyeceğim... Kendimi, kendi ülkemde yabancı ve evsiz bulmak üzere tek başına... seyahat ediyorum."[22]

Ross yetmiş yaşını geçmişti ve rahatsızdı, ama siyasal mücadelesi henüz bitmemişti. Tahlequah'ın yıkıntıları içinde toplanan ilk savaş sonrası konseyde, Watie'nin partizanları onun itibarını zedelemeye çalıştı. ABD'de, Güney'le ittifak kurdukları için cezalandırma bahanesiyle, tüm Yerli ulusların elinden büyük toprakları ve egemenliklerini zorla almaya uğraştı.

Ross barış anlaşmasının tehdit edici maddelerine, özellikle de Yerli hükümetlerini birleştirme ve topraklarını demiryolu şirketlerine açma planlarına karşı çıkmak için 1866'da Washington'a geri döndü. Daha önce de mücadele ettiği gibi, Çeroki birliğini ve anlaşma haklarını korumak için mücadele etti. 19 Temmuz'da tüm taraflar bir uzlaşma anlaşması imzaladı. 1 Ağustos'ta yaşlı şef öldü.

Kooweskoowee Nisan ayında ölüm döşeğinde kısa bir konuşma yaptı; bu konuşma mezar taşına da yazılabilirdi:

> Ben yaşlı bir adamım ve uzun süre, elli yıldan fazla halkıma ve Birleşik Devletler hükümetine hizmet ettim. Halkım benim çalışmaya devam etmemi istedi, bu benim istediğim değil, onların seçimiydi. Ben onları asla aldatmadım... Elimden gelen her şeyi yaptım ve bugün, ölüm döşeğindeyken, kalbim yaptıklarımı onaylıyor. Ben hâlâ John Ross'um, eski yılların aynı John Ross'uyum. Değişmemiş! Değişmek için bir nedeni olmamış![23]

22- *A.g.y.*, 646.

23- Woodward 1963: 302'de.

Yerlilerle yapılan anlaşmaların maddelerine
tamı tamına uymak, birçok durumda, onların çıkarlarıyla ve
sağlıklı kamu politikasıyla çelişmektedir.
Yerli İşleri Komiseri, 1876

Kapitalizmin bakış açısına göre, komünal kültürler...
düşman kültürlerdir.
Eduardo Galeano, 1988

Çerokiler bir kez daha sabırla yurtlarını yeniden kurdu. Watie'nin yaktığı Konsey Evi'nin yerine, tuğladan yeni bir meclis binası –hâlâ Tahlequah'da duran, Viktoryen mimarinin güzel bir örneği– inşa ettiler. Matbaayı ve okulları yeniden açtılar; savaşın ana babadan yoksun bıraktığı birçok çocuk için büyük bir yetimhane inşa ettiler ve barış anlaşması uyarınca kölelerini azat ederek onları Çeroki yurttaşı yaptılar.

Amerikan İç Savaşı tuhaf bir yarı modern çatışma olmuştu; siperler, patlayan bombalar, telgraf hatları; gene de beyazlar bazen öteki beyazların kafa derilerini yüzüyordu. Savaş teknik icatları ve Dwigth Eisenhower'ın daha sonra verdiği adla, askeri-sınai kompleksi teşvik etti. Savaş bittiği zaman birbirleriyle savaşan ordular, son özgür yerlileri topraklarından etmek için Batı'ya gönderildi. Plan, ovaların tüm nüfusunu Yerli Toprakları'na sürmek ve orada Beş Uygar Kabile'den uygarlığın üstünlüklerini öğrenmelerini sağlamaktı.

Batı kabileleri Çerokilerden, bedevilerin Belçikalılardan

farklı olduğu kadar farklıydı. Birçoğu, yıllar boyu geniş ama aşina topraklar üzerinde dolaşmaya alışkın, göçebe bufalo avcılarıydı. Hepsine saban ve tohum verip, bir gecede küçük çiftçilere dönüştürülebileceklerini düşünmek saçmaydı. Ama Birleşik Devletler'in onlara yapmaya çalıştığı tam da buydu ve altmış yıl içinde kuru topraklar bir toz yığını haline geldi. Uluslar birbiri ardına gözyaşı yollarından Oklahoma'ya geldi ve yoz devlet memurlarının, yerleşik yaşama geçmeleri için ayrılmış olan malzemeleri yağmaladığını gördü. Savaş, açlık, viski ve hastalık, on binlerle sayılan ulusları, hayatta kalan birkaç yüz ya da birkaç düzine perişan yerliye indirdi. Birçoğu kaçmaya çalıştı; ötekiler intihar etti. Eski av alanlarına geri dönenler orada birkaç bufalo ve birçok beyaz, özellikle de asker buldu. Bir Birlik savaş kahramanı olan General Philip Sheridan ünlü lafını bu sıralarda söyledi: "Gördüğüm tek iyi yerli, ölü yerliydi."[24]

Yeni teknoloji sayesinde Doğu'da üç yüzyıl süren ilerleme, ovalarda otuz yılda gerçekleştirildi. Otomatik tüfek, makineli tüfek, demiryolu ve buharlı gemi Batı'yı kazandı.

John Ross'un yeğeni, Princeton[25] mezunu William Ross, savaş sonrası yıllarda birkaç kez şef oldu. Amcası gibi o da zamanının çoğunu Washington'da, "yeni Çeroki Yurdu'nun onların olacağı ve sonsuza kadar onların kalacağı" yolunda Birleşik Devletler'in onlara verdiği en büyük güvenceyi –üzerinden daha kırk yıl geçmeden tehlikeye giren bir güvenceydi bu– ihlal etmeye yönelik sayısız girişimle mücadele ederek geçirdi.[26]

Demiryolları en büyük tehlikeydi. Demiryolu şirketlerinin Yerli Toprakları'ndan geçme hakları, beyazların yerli yurtla-

---

24- Dee Brown'ın mükemmel *Burry My Heart at Wounded Knee* (1981: 166)'da.

25- Princeton 1896'ya kadar New Jersey Koleji olarak anılıyordu.

26- Jackson 1881: 294'te.

rına sızma koridorlarıydı. Onlarla birlikte işçiler, göçmenler, spekülatörler ve her tür düzenbaz geldi. Yerli olmayan bu insanlar, Yerli mahkemelerinin yetki alanı dışında kalıyordu. Dokunulmazlıkla suç işlemekle kalmadılar, Çeroki Yurdu'nda "kanunsuz" olarak varlıkları bile Birleşik Devletler'e müdahale bahanesi verdi. Çerokileri Georgia'dan süren aynı model neredeyse tüm ayrıntısıyla yeniden üretildi: yerleşimci istilası, yetki alanı anlaşmazlıkları, egemenliğin ve toprakların devri.

1872'de Ross, Birleşik Devletler Kongresi'ne, "bu topraklar üzerinde açgözlü karabataklar gibi kol gezen ve Kongre'yi, tüm sınırları kaldırarak akına izin vermeye çağıran... Yerlilerin son umudunu da, hükümetin onurunu da yok eden... ruhsuz şirketler" konusunda protesto gönderdi.[27]

Ertesi yıl Çeroki halkını uyardı: "Beklenen sonuçlar... Yerlilerin yavaş yavaş aynı yönetim biçimi altına sokulması... topraklarının bireylere bölünmesi, onlarla Birleşik Devletler yurttaşları arasındaki tüm sivil ayrımın kademeli olarak kalkması ve nihai olarak onların içinde erimesidir."[28]

Bu arada insansever Doğulular, Batı'da olanların haberleriyle huzursuz oldular. Ulysess Grant'in başkan olduğu dönemde, 1869'dan 1871'e kadar bir Seneca Irokuası, Yerli İşleri Komiserliği görevine getirildi: Bu göreve getirilen ilk Yerliydi – ve bir yüzyıl boyunca da son yerli olacaktı. Hasanoanda ya da Ely Parker'dan başkası değildi bu kişi: Lewis Henry Morgan'ın dostu ve meslektaşı. İnşaat mühendisliği okuyan Parker, Birlik güçlerinde albay olarak hizmet vermişti ve Appomattox'da Robert E. Lee'nin imzaladığı teslim belgesini kendi eliyle yazmıştı. Hükümet anlaşmalarından servet kazanan yolsuzluklar yüzünden görevinden olmasına karşın –Batı'da pis kamplarda

---

27- Woodward 1963: 317'de.

28- A.g.y., 318.

ölen Yerlilerin sorumlusu tam da oydu–, Hasanoanda büyük bir protesto yükseltmeyi başardı.

Bir kabile, doğal ve anlaşmadan doğan haklarının ihlalini protesto ederse, kabile üyeleri insanlık dışı bir tavırla vuruluyor ve hepsine köpek muamelesi yapılıyordu... Bugün Amerikan nüfusunun muazzam artması ve tüm Batı'da yerleşim yerlerinin yaygınlaşması nedeniyle... Yerli ırkları, eskisinden de ciddi olarak hızla yok edilmekle tehdit ediliyor.[29]

Onun sesine beyaz sesler de katıldı. 1881'de Helen Hunt Jackson *A Century of Dishonor* kitabını yayınladı: Yerlilere yapılan haksızlıkları teşhir eden bir çok-satandı bu. Ama trajiktir, halk ajitasyonu, kendilerine yardım ederek Yerlilere "yardım" etmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürdü. Yumuşak dilli "uzmanlar" bugün de benzer çıkarlarla savunulan bir çözüm önerdi: Yerlileri, istesinler ya da istemesinler, taklit beyazlar haline getirmek. Bunu yapmanın en iyi yolu da, onlara herkesle aynı mülkiyet "haklarını" –yani riskleri– vermekti. Yerlilerle ilgili sorun, diye iddia etti asimilasyoncular, çok fazla toprakları olması ve ortak şekilde toprağa sahip olmak gibi o ilkel, Hıristiyanlık dışı alışkanlıklarından kurtulmazlarsa ilerleme kaydedemeyecekleri gerçeğiydi.

1887'de Kongre, adını destekçisi Massachusetts Senatörü Henry Dawes'ten alan Ferdi Mülkiyet Yasası'nı kabul etti. Senatör, az şey bilen, ama yeterince bildiğini sanan o tehlikeli kabileye dahildi. Dawes, aynı solukta hem Çeroki Yurdu'nu neredeyse ütopik sözlerle överek, hem de yok edilmesinin planlarını kurarak Yerli Toprakları'nda kısa bir turdan yeni dönmüştü. "Bu ulusta tek bir yoksul yok ve ulusun tek bir

---

29- Brown 1981: 172'de.

dolar borcu yok. Kendi meclis binasını... okullarını ve hastanelerini inşa etmiş. Ne var ki sistemdeki kusur çok açık. Gidebilecekleri noktaya kadar gitmişler, çünkü toprağa ortak olarak sahipler... Uygarlığın temelinde yer alan bencillikleri hiç yok."[30]

Bu şok edici para hırsı yokluğuna getirdiği çare, Yerli topraklarını özel arazilere bölmekti – her aileye 160 hektar verilecekti. Bunun büyük bir "fazla toprak" bırakacağını, buraların da elbette beyazlara açılacağını görmek için fazla aritmetiğe gerek yoktu. Böylece Yerlilere gerçekten yardım etme isteği, kültürlerine, mülklerine ve egemenliklerine karşı yeni bir saldırı halini aldı.

1890'da ABD, Yerli Toprakları'nın batı yarısını kendisine kattı ve buraya Oklahoma Toprakları adını verdi, 1893'te de Çeroki Yolu –başta Çerokilerin topraklarını genişletmesi için ayrılan 260 bin hektardan fazla ova– yerleşimcilere açıldı. Yüz bin beyaz tek bir günde oraya üşüşerek, altına hücuma benzeyen bir çılgınlık haliyle arazilere kazık dikti.[31]

Çeroki Ulusu mahkemelerde Dawes Yasası'yla mücadele ederken, Kongre 1898 Curtis Yasası'yla onlara cevap verdi. Bu yasa, Uygar Kabilelerin ulusal hükümetlerini feshetti ve yerlilerin toprak mülkiyetlerini ortadan kaldırdı. Yasa Kongre'de üç dakikalık bir tartışmadan sonra kabul edildi.[32] Petrol –Yerliler için altın kadar ölümcül bir maddeydi bu– bulunmuştu.

Arazi dağıtımının yapılacağı haberi gelir gelmez, düzenbaz avukatların yardım ettiği binlerce beyaz, kendilerini "yerli" olarak kaydettirdi. Bu beyaz "yerliler", melez seçkinlerin yoz mensuplarıyla birlikte Ulus'un babadan devrolan miras

---

30- Hendrix 1983a: 32. Ayrıca bkz. Campbell ve Campbell 1981: 99-100. Dawes bunu 1883'te yazdı.

31- Bkz. Woodward 1963: 320.

32- Moses ve Wilson 1985: 128-29.

hakkının son yağması için komployu hazırladı. Too-Qua-Stee adlı bir Çeroki, "Bu menfur, diktatör tarzı Curtis yasası," diye yazdı, "halkımızın toplumsal yaşamına leke sürer... ve ulusumuzun tüm soylu baba ve annelerini pezevenk ve fahişelerin ahlâki konumuna indirir."[33] Başka bir Çeroki, Mary Cobb Agnew, 1937'de şunları yazdı:

> Biz Yerliler [İç Savaş'tan sonra] yurdumuzu yeniden kurduk ve hükümet bize bir saldırı daha yaptı, Dawes Komisyonu'nu kurmadan önce durumumuz iyiydi... Tüm topraklara hep birden sahiptik ve komşunun toprağına tecavüz etmediğimiz sürece istediğimiz gibi ekip biçebilirdik. Georgia'da olduğu gibi, kendimize ait iyi bir hükümetimiz vardı, ama beyaz adam tıpkı Georgia'daki toprağımızı istediği gibi, buradaki toprağımızı da istiyordu... Beyazlar bize barbarlar, yarım akıllılar dedi, işlerimizi kendimizin yürütemeyeceğini söyledi vb. Böylece Çeroki kabilesinin tüm yurttaşlarını kaydetmek için adamlar gönderdiler... Ben uzun bir hayat yaşamış yaşlı bir kadınım ve ayaklar altında çiğnenen bir ırk varsa o da Çerokilerdir... John Ross'tan Tom Buffington'a [1899'dan 1903'e kadar şef olan kişiler] kadar tüm Çeroki şeflerini tanıyorum. Her zaman şeflere, bugün Birleşik Devletler'in başkanının duyduğundan daha çok kaygı duyuracak bir şey mutlaka olurdu. Beyazlar, Yerlilerin sahip olduğu her şeyi her zaman almak isterdi.[34]

1880'lerde, Buffalo Bill Cody'nin Vahşi Batı Gösterisi'yle Avrupa'yı turladıktan sonra, Hunkpapa Siyuları'ndan Şef Oturan Boğa, "Beyaz adam her şeyi nasıl yapacağını biliyor, ama nasıl dağıtacağını bilmiyor," gözlemini yaptı.[35] Oturan Boğa,

---

33- *A.g.y.*, 129'da.

34- Woodward 1963: 320-21'de.

35- Vestal 1957: 251-55'te.

yerleşimcilerin Amerika'nın her bir santimetrekaresine yeterince toprağı olmadığı için üşüşmediğini biliyordu – Birleşik Devletler'in metrekare başına düşen nüfusu azdı ve hâlâ da azdır. Toprağa açlık duyuyorlardı, çünkü zenginlik her zaman yukarıda toplanır, çünkü insanlar sahip olduklarıyla ölçülürdü, çünkü sahip olmayanlar daha zayıf (Yerli) mülk sahiplerini yağmalamak zorundaydı. Oturan Boğa, "Mülkiyet sevgisi onlar için bir hastalıktır," dedi. "Yöneten zenginı desteklemek için yoksullar ve zayıflardan paylar alırlar. Anamızın, toprağın kendilerinin olduğunu iddia ederler ve çit çekerek komşuları yaklaştırmazlar."[36]

Amerika iki katı büyüklüğünde olsaydı gene de yeterince toprak olmazdı; Yerliler gene de mülksüzleştirilirdi.

1905'te beyaz "Yerliler" ve Oklahoma yerleşimcileri eyalet olmak için bastırmaya başladı. Beş Uygar Kabile'nin gerçek yurttaşları, kendilerine ait yeni bir hükümet kurmak için son bir girişimde bulundu. Yurtlarına sahip olamayacaklarsa da, belki de bir Yerli eyaleti oluşturulmalarına izin verilecekti. Buraya Sequoyah adını verdiler, bir anayasa taslağı hazırladılar ve Washington'a başvurdular. Bu umudun kökü kazındı; Kongre ve Başkan, Oklahoma'nın yerli uluslarını yutmasında ısrar etti. Kasım 1907'de Theodore Roosevelt, *The Winning of the West*'in yazarı, yeni eyaleti ilan etti. Kutlamalar bir beyaz "Bay Oklahoma" ile bir Çeroki "Bayan Yerli Toprakları"nın alaylı evliliğiyle son buldu.

Ferdi mülkiyet ilkesinden nasıl yararlanacağını bilen, kültür değiştirmiş olan Çerokiler, Oklahoma'nın önde gelen yurttaşları oldu, torunları da bugün öyledir, ama ferdi mülkiyet ilkesi safkan Çerokilere hiçbir şey sunmadı. Gelenekçi Keetoowahlar topraklarının kaydedilmesini boykot etmeye

---

36- Turner 1974: 255'te.

devam etti, hatta kira ve imtiyaz ücretleri ödemeleri gerektiği zaman ödemeyi reddettiler. Yıllar geçtikçe iyice tepelere doğru çekildiler, orada Creek ve Irokua geleneklerinden bazı şeyler alarak Çeroki dinini yeniden yerleştirdiler. Politikada hayal kırıklığına uğrayan Keetoowahlar, bugün de yaptıkları gibi, Kolomb-öncesi dünyadan miras kalan dini öğretilerinde Çeroki Ulusu'nun ruhunu canlı tuttular.

Bu din... çocuk gibi bir bitki sürgünüdür – sonsuz bir sürgündür. Bu din bana, bundan sonraki yaşamı düşünmemi öğretmez, ama bana günlük yaşamımla olması gerektiği gibi ilgilenmemi öğretir.

Yanmaya devam eden Ateşler, büyük Ateş'in, büyük ışığın, Ulu Ruh'un sembolüdür yalnızca. Şimdi bunun yalnızca Çerokilerin değil, tüm insanlığın da olduğunu her zamankinden daha çok kavrıyorum.[37]

Doğa sadece beyaz adam için "yabandı" ve
sadece onun için toprak "vahşi" hayvanlarla ve
"vahşi" insanlarla "istila edilmişti". Bize göre doğa uysaldır...
doğudan kıllı adamlar gelene ve vahşi bir çılgınlıkla bize ve
sevdiğimiz ailelere adaletsizlikler yağdırana kadar,
bizim için "yaban" değildi. Orman hayvanları
onların yaklaşımından kaçmaya başlayınca,
o zaman bizim için "Vahşi Batı" başladı.
Luther Ayakta Duran Ayı, Lakota Siyu, 1933

37- Hendrix 1983b: 84-85.

Ilk Çeroki Yurdu'ndan son toprak feragatleri yapıldığı zaman, Little Tennessee'nin kuzey ve doğusundaki Smoky Dağları'nda birçok "aziz kasaba" sınırda yaşayan beyazlara bırakılmıştı. Bryson City, Kituhwa'nın (Keetoowah Derneği'nin adını aldığı antik "baş şehir") yakınlarında kuruldu ve büyük Nikwasi höyüğü Franklin'in barakalarıyla kaplandı. Ama bunlar gibi yerleşim yerlerinin dışında, görece az sayıda beyaz dağları işgal etti – arazi taşlıydı, ekin yetiştirme mevsimi kısaydı ve kereste başka yerlerde daha kolay kesilebiliyordu.

Çeroki Yurdu 1819-1838 sınırlarına sıkıştırıldıktan sonra, birkaç yüz Çeroki Smoky Dağları'nın bu kısmında özgür toprak sahipleri ya da yasadışı toprak işgalcileri olarak kalmayı başardı. Bir bütün olarak bunlar en geleneksel Yerlilerdi: Yoksul, yalıtılmış, beyaz genleri ya da siyah köleleri azdı. Ama yasayı akıllıca kullandılar. Topraktan çıkarılma zamanı geldiğinde, Kuzey Carolina yurttaşları olduklarından New Echota Anlaşması'nın onları kapsamadığını öne sürdüler. Liderleri ihtiyar Yonaguska'nın, ya da Boğulan Ayı'nın, döneminin en iyi hatiplerinden biri olduğu söyleniyordu. On sekizinci yüzyılın ortasında doğan Boğulan Ayı tepelerdeki kasabaların altın çağını hatırlıyor ve New Echota'yı kasıp kavuran değişimlerden hoşlanmıyordu. Boudinot'nun İncil'i Sequoyah alfabesiyle çıktığı zaman, Yonagusta bir iki bölümü dinledikten sonra, "Tamam, iyi bir kitaba benziyor – bu kitaba bu kadar uzun zamandır sahip olduktan sonra beyazların daha iyi insan olmamaları tuhaf," yorumunu yaptı.[38]

Yerlileri topraklarından çıkarma işlemi gerçekleşirken Yonaguska ölüm döşeğindeydi, ama halkının antik yurtlarını asla terk etmeme kararlılığına güç kattı. Batıya göç ederlerse, diye öngördü, beyazların artlarından gelmesi an meselesi olurdu.

38- Mooney 1982: 163.

1838'de Çeroki Yurdu'nun sınırları *içinden* 300 kadar başka Çeroki de ABD ordusundan kaçıp, aç ama meydan okuyarak Smoky Dağları'nın kıvrımlarına saklandı. Yonaguska'nın halkıyla bir araya gelmeyi başardılar ve hep birlikte Çerokilerin Doğu Kolu'nu oluşturdular. Modern torunlarının sayısı 9 bindir ve Qualla Rezervasyonu'nda yaşamaktadır: dört buçuk yüzyıl önce atalarının Rönesans insanı Hernando de Soto ile karşılaştığı yerde.

Bu rezervasyon varlığını ve büyüklüğünü –2160 hektar– büyük ölçüde William Thomas'a borçludur. Thomas, Yonaguska'nın kendi oğlu gibi büyüttüğü babasız bir beyazdı. Bir dükkân sahibinin yanına çırak olarak girdi ve zamanla bölgenin en başarılı işadamı oldu, ama hukuk da öğrendi ve yaşamı boyunca mahkemelerde Doğu Çerokileri savundu. İki dili akıcı bilen, güvenilir ve güven duyan bir adam olan Thomas, evlat edinildiği halk için paraları oldukça toprak satın aldı, onların işlerini yönetti ve hayatta kalmaları için yasal temelleri attı.

1880'lerin sonunda, genç bir antropolog olan James Mooney, Qualla'ya geldi ve Ayunini ya da Yüzücü adlı bir şifacıdan –"halkıyla ve antik sistemleriyle gurur duyan gerçek bir yerli antikacı ve yurtsever olan bu kişiden"[39]– eski bilgiler aldı. Yüzücü zihnini –Yerli geleneğinin deposu– ve Sequoyah alfabesiyle yazılmış özel defterler arşivini Mooney'e açtı. Bunun sonucunda ortaya kusursuz iki kitap *Myths of the Cherokee* ve *Sacred Formulas of the Cherokees* [Çeroki Mitleri ve Çerokilerin Kutsal Formülleri] çıktı; bu kitaplar ilk olarak bir yüzyıl önce yayınlandı ve 1982'de Doğu Çerokilerin müzesinde tekrar basıldı. Yüzücü'nün cömertliği olmasa, Çeroki tarihi, mitolojisi ve tıbbıyla ilgili bilinen birçok bilgi yok olabilirdi;

39- *A.g.y.*, 236.

gerçekten de Yüzücü'yü bunları vermeye iten tam da bu korku oldu. Mooney ile karşılaştığında, yeni misyon okulları ve federal okullar kurulmuştu – bunların kuruluş amacı Yerliyi gençken, yılan başı ezer gibi "ezmek" idi. Kuzey Amerika'nın dört bir yanında Yerli çocukları kendi dillerini konuştukları için kayışla dövülüyor ya da ağızları sabunla yıkanıyordu.[40] Çeroki öğretmenlerin yıllar boyu öğrettiği, Sequoyah'ın büyük icadı bile, Yerli İşleri Bürosu'ndan beyaz pedagoglarca yasaklandı.

Rezervasyon görece büyük olmasına karşın, çok az yeri ekilebilir topraktı. İlk yıllarda Çerokiler hayatlarını ginseng yetiştirerek ve kereste keserek kazandı, ama 1930'ların Qualla'sı çok kalabalıktı ve umarsız ölçüde yoksuldu. Sonra Franklin D. Roosevelt'in New Deal'ı ve Yerlilere yeni bir yaklaşım geldi. Komiser John Collier, felaket getiren kültür değişikliği politikasını tersine çevirmeyi amaçlayarak, Yerli Reorganizasyon Yasası'nın "saldırgan bir uygarlığın ortasında boyun eğdirilmiş ve sömürülmüş bir ırkı kurtarma ve canlandırma sürecinin" başlatacağını ilan etti.[41] Çeroki dilinin kullanılması teşvik edildi ve 1934'te Büyük Smoky Dağları Milli Parkı'nın açılmasıyla yeni bir gelir kaynağı ortaya çıktı. Yerliler gene kucak açılarak karşılandı – ormancı, rehber, zanaatkâr ve "yerel renk" olarak. Quallatown'ın adı değiştirilerek Cherokee, Kuzey Carolina oldu ve turistik bir yer olarak ticarete açıldı.

Bugün otomobille Soto'nun rotasını izlerseniz, bir "Yerli" bölgesine yaklaştığınızı anlarsınız, çünkü yol tabelaları Taş Devri'ndekine benzer büyük plastik ok başlarıyla pıtrak gibi biter. Yol kenarlarında totemler ve yerli çadırları belirir. Dürüst Injun Ticaret Merkezi, Hiawatha Karavan Parkı ve Savaş-

---

40- Kanada örnekleri için bkz. Neely 1979: 167 ve Wright 1988.

41- Perdue 1989: 98'de.

çı Moteli'yle karşılaşırsınız. Çerokilerin hiç totem yapmadığını (Kuzeybatı kıyısı), çadırlarda hiç oturmadığını (Düzlükler) ve yaklaşık 300 yıl boyunca taş uçlu ok kullanmadığını kaç ziyaretçinin bildiğini merak edersiniz. 1752 gibi eski bir tarihte Hiwassee'li Adamöldüren, Güney Carolina valisine, "Ekselansları'na yazdığım son mektupta daha fazla mühimmata ihtiyaç duyduğumu belirtmiştim, ama çakmaktaşlarını unutun gitsin," diye yazmıştı.[42] Tüfek çakmaktaşlarını yapmak ok başı yapmaktan çok daha kolaydır; açıktır ki o dönemde Çerokiler Taş Devri'nden çıkmıştır.

Turizme bağımlılıklarını azaltmak için Doğu Çerokileri son yıllarda kârlı bir ayna fabrikası satın aldı; bu fabrikaya hepsi ortak: Yerli komünalizmi ile beyaz kapitalizmin yaratıcı bir karışımı. Akıllıca kullanılırsa toprağın hiç tükenmeyeceğini hatırlamak için, gözlerini çirkin hatıra eşyalar ve karavan parklarından kaldırıp, bugünlerde meşe, ceviz ve akçaağaçla kaplı dağ manzarasına bakmaları yeterli.

Little Tennessee, Çeroki merkezindeki "uzun adamların" en uzunu, Qualla'dan çıkıp Smoky Dağları'ndan kıvrılarak geçer ve antik Yukarı kasabaların vadisine varır. James Adair'e esin kaynağı olan puslu "gururlu, tatminkâr tepeler" arasında uzanan yolda iki, üç saatlik bir yolculuktur bu. Öteki tarafa varıp da, insanlara öylesine muazzam bir zarar vererek ABD'nin edindiği Çeroki Yurdu kısımlarından geçerken, bir zamanlar "Amerikan Filistini" olarak gıptayla bakılan verimli vadilerin sular altında kaldığını görmek insana şok geçirtir. Little Tennessee ve yan kolları artık akmıyor; bir beton bariyerden ötekine cansız, cam gibi damlıyor: 130 kilometreden daha kısa bir boşaltma havzasında on altı baraj var.[43] Çoğu-

---

42- McDowell 1958: 254-55.

43- Bkz. Wheeler ve McDoald 1986: 25.

nun bir amacı yok adeta: Türbin çalıştırmıyorlar, hiçbir tarlayı sulamıyorlar. Tennessee Vadi Yönetimi'nin (Tennessee Valley Authority, TVA) siciline biraz dalınca, "su koruma" ve "sel denetimi" için inşa edilen bu rezervuarların çoğunun domuz varilinden başka bir şey olmadığından kuşkulanıyor insan.

Bunların en sonuncusu ve en tartışmalısı Tellico Barajı'dır; bu baraj, Little Tennessee'nin son vahşi bölümünü öldürmüş ve Kuzey Amerika'da Chota, Tanasi, Tellico ve Fort Loudoun eski yerleşimleri de dahil olmak üzere, en zengin tarih miraslarından birini sular altında bırakmıştır. Çerokiler, çevreciler, tarihçiler ve çok sayıda tarafsız uzman yıllarca bu baraja karşı çıktı. Barajı savunanların da iyi bildiği gibi, ekonomik olarak da anlamlı değildi. Bir TVA bülteni, "yapılmasını haklı çıkarmak için aklımıza gelebilecek her tür yeni ve farklı yöntemi, Tellico projesine uygulamamız... zorunludur," diye yazıyordu.[44]

Bu tür yöntemler arasında, 1762'de Ostenaco'yu İngiltere'ye götüren adamın onuruna Timberlake adı verilecek bir model kent inşa etme gibi şatafatlı bir plan da vardı. Barajın Timberlake'i "haklı çıkarması" ya da Timberlake'in onu haklı çıkarması gerekiyordu, ama iki proje de tek başına ayakta duramazdı ve çok geçmeden birlikte de ayakta duramadıkları ortaya çıktı. Ama 1979'da, mahkemelerdeki savaşlardan ve Kongre'deki şarlatanlıklardan sonra, Little Tennessee'nin mezarına on yedinci ve son çivi de çakıldı. Suların yükselmesini izleyen ve *Indian Country* kitabının öfkeli bir bölümünü buna vakfeden Peter Matthiessen şu sonuca vardı: "Bizzat TVA de, Tellico Barajı Projesi'nin başarısız olduğunu kabul ediyor. Orada tek bir sanayi yok."[45]

Bugün çok az şey değişti. Fort Loudoun turistik bir yer ola-

44- A.g.y., 24'te.

45- Matthiessen 1985: 133.

rak yeniden inşa edildi ve personele baskı yapmadığınız sürece bu "tarihi yerin" özgün temelleri üzerinde durduğu gibi yanlış bir düşünceye sevk edilebilirsiniz. Böyle değildir – asıl yer birkaç yüz metre aşağıda sular altındadır. Kale artık, on sekizinci yüzyıl giysileriyle kolej öğrencilerinden oluşan garnizondan daha sahici değildir.

Yakınlarda, Çerokileri antik yurtlarına ve mezarlarına verilen zarar için yatıştırmak amacıyla inşa edilen Sequoyah Doğumyeri Müzesi, terk edilen sulara tepeden bakar. Kurtarma kazısıyla alelacele kazılarak çıkarılan binden fazla mezar orada, bir anıtın altında yatar.

On sekizinci yüzyıl Çerokilerinin başkenti Chota'nın yerini bulmak bir öğleden sonramın yarısını aldı. Nerede olduğunu biliyordum –kaleden nehrin yukarısına doğru birkaç kilometre–, ama ağaçlık tepelerin arasında kıvrılan dar yollardan oraya gitmek başlı başına bir meseleydi. En iyi çiftlik arazileri sular altında kaldığı için, bugün bölgede yalnızca iki iş alanı var adeta: Bahçe süsleri satışıyla Tanrı'nın satışı. Kırmızı ceketler içinde betondan "zenciler" iyi satıyor. Bir zenci istemiyorsanız, "Tahtadan Oyma İşleri ve Mucizeleri"ni evinize götürebilirsiniz.

Birkaç kez yolu sordum, ama yalnızca tek bir yöre sakini Chota'nın adını duymuştu, onu da bir gemiyi suya indirmek için bir yer olarak yalnızca. Çeroki geçmişi, tıpkı Çeroki halkı gibi, buhar olup uçmuştu sanki.

Aradığım yol "Tellico Gölü" kıyısı boyunca uzanan çakıllı bir patikaydı. Sular durgun, keskin bahar gökyüzünde platin mavisiydi. Yabani çiçekler tomurcuk vermişti, arılar güneşin altında iş başındaydı ve koruluklar yeni yapraklarla parlıyordu. İnsanlar fetihleri için anıtlar dikmeyi sever, TVA da istisna değildi. Gölün kenarındaki küçük bir otomobil park yerindeki granitten bir plaket, bana Tennessee'nin adını aldığı Tanasi'nin

–Attakullakulla'nın, Küçük Marangoz'un kenti– yaklaşık 300 yarda "batı"da yer aldığını bildiriyor: Diğer bir deyişle suyun altında bir yerlerde. "Bu yüzden," diye mırıldanıyor plaket, "bu güzel eyalette oturanlar sonsuza kadar Çeroki mirasıyla ilişkilidir." Adlai Stevenson'ın Richard Nixon'ı, bir servi ağacını kesebilen, kütüğün üzerine tırmanan ve çevrenin korunmasıyla ilgili nutuk atabilen iyi bir politikacı olarak tarif edişini hatırlatıyor bu bana.

Chota'nın daha zarif bir anıtı var. Gölden yükselen büyük, alçak bir tepe, kenarına genç söğütler ve kamışlar dikilmiş bir yaya yolunun bulunduğu bir kazıklı yolla kıyıya bağlanıyor. Yolumu büyük bir mavi balıkçıl ve birkaç kaz kesiyor. Tepenin üzerinde bir zamanlar orada duran kamu binasının direklerini temsil etmek üzere bir çember içinde sekiz beton direk duruyor. Bir direğin üzerinde plaket var; ötekiler yedi Çeroki klanının sembollerini taşıyor. Bir mezar taşı, Chota'nın Büyük Savaşçısı ve Attakullakulla'nın rakibi Oconostota'yı anıyor, 1783'te bu binanın yanına gömülmüş ve 1969'da gözlükleriyle birlikte kazılarak çıkarılmış.[46]

Oturup gölün karşı tarafına baktım; altta kalan nehri derinliğiyle birlikte hayal etmek hâlâ mümkün. Bazı anlarda "Chota" gözümü alıyordu, ama bu da sahte. Çapı 20 metre olan büyük kamu binası gerçekten de orada duruyor, ama suyun çok altında. Üzerine oturduğum höyük uzun zaman önce Çeroki elleriyle değil, yenilerde bir buldozer tarafından yapılmış.

Bu kadar çok hayata mal olan toprakta neyimiz var peki? Sahte bir gölün iki ucuna egemen olan sahte bir kale ve sahte bir Yerli harabesi. Bu ikisi arasında da, ilerleme adına Çerokilerin mirasının sular altında bırakıldığı Uzun Adam'ın şişmiş cesedi yatıyor. TVA'nın kendisi barajın başarısız olduğunu iti-

---

46- Bkz. King ve Olinger 1972.

raf ediyor. Neden suları boşaltmıyoruz? Birkaç yıl içinde zemin verimliliğini tekrar kazanırdı. Rezervasyonlarda eskisinden de kalabalık hale gelen Çerokilere topraklarını neden geri vermeyelim? Bazıları eski sevgili kasabalarında tekrar yaşayıp çiftçilik yapabilir.

Gözyaşı Yolu için ancak küçük bir tazminat bu.

1978'de barajla ilgili bir kongre oturumunda, Jimmie Durham adlı bir Çeroki aşağıdaki konuşmayı yaptı. Yüzyıllar önce Chota'nın kamu binasında o kadar güzel konuşanların hepsine layık bir konuşmaydı bu:

> Hiç dönemeyecekse bile anayurduna saygı beslemeyen bir insan var mıdır?... Kendi tarihimizde biz burada yaratıldığımızı öğretiyoruz, bu da antropolojik gerçekten daha gerçektir, çünkü bize Çeroki halkı olduğumuzun bilinci burada verildi... Halkımın dilinde... toprak için bir sözcük var: Eloleh. Bu sözcük aynı zamanda tarih, kültür ve din anlamına da gelir. Yeryüzündeki yerimizi, yeryüzündeki yaşamlarımızdan ayıramayız, ne de bir halk olarak bilinciimzi ve anlamımızı ayırabiliriz. Çocukluktan itibaren hayvanların, hatta ağaç ve bitkilerin... kız ve erkek kardeşlerimiz olduğu öğretildi bize. Bu yüzden, topraktan söz ettiğimiz zaman, mülkiyetten, araziden, hatta evlerimizin üzerinde durduğu ve ekinlerimizin yetiştiği tarlalardan bile söz etmiyoruz. Gerçekten kutsal bir şeyden söz ediyoruz.[47]

Gene de bu hikâyeyi acıma duygusuyla bitirmek yanlış olur, çünkü Çerokileri karakterize eden bir şey varsa, o da zorlukları yenme güçleridir. Hernando de Soto'nun 450 yıl önce kasabalarına fırtına gibi girdiğinden bu yana bütün olanlara rağmen, Doğu Çerokiler hâlâ Kolomb'tan çok önce yaşadıkla-

---

47- Matthiessen 1985: 126-27'de.

rı yerde yaşıyor. Batı Çerokilerinin hikâyesi de Oklahoma'nın eyalet olmasıyla sona ermiş değil. Bir yüzyıl onları dağıtma ve asimile etme çabalarına karşın bugün sayıları 80 bin, hâlâ Çeroki dilini konuşanlarınsa 10 bin.

1890'ların sonunda feshedilen Çeroki Ulusu hükümeti Taklequah'ta yeniden kuruldu. 1970'te Çerokiler 1898'den beri ilk kez büyük şeflerini seçtiler ve 1975'te gelenekçilere Ulus'un yönetiminde tam söz sahibi olma hakkı veren yeni bir anayasa kabul ettiler. Bugünkü büyük şef, geçmişteki adaşının yetenekli ve kendisini adamış torunu Wilma Mankiller'dır [Adamöldüren].

Aşağıda, Şef Mankiller'ın 1 Eylül 1990'da Tahlequah'ta yaptığı Ulusun Durumu konuşmasından bir alıntı var:

> Yirmi birinci yüzyıla... yaklaşırken... geleceğimiz hakkında umutlu olmaktan kendimi alamıyorum. Çeroki topluluklarına gidip halkla konuştukça gördüğüm en güçlü şey, sanıyorum, bir işin peşini bırakmama kararlılığı oldu. Tarih boyunca halkımıza bütün yapılanlara rağmen, kültürümüze tutunmayı başardık, Çeroki olma duygusuna tutunmayı başardık...
>
> İnsanlar, yirmi birinci yüzyılda Çeroki Ulusu'nun nerede olmasını istediğimi sordukları zaman, onlara hep yirmi birinci yüzyıla... kimsenin koşullarıyla değil, kendi koşullarımızla girmek istediğimi söylüyorum... İki yüzyıl sonra da halkımız burada, tam bu yerde toplanacak ve hâlâ güçlü bir Çeroki Ulusu olacak. Biri ayağa kalkacak ve geçen yılın iyi bir yıl olduğunu söyleyecek...
>
> Çeroki Ulusu'nun var olmaya devam etmesini sağlamak için elimizden gelen her şeyi yapacağız.[48]

48- Mankiller 1990: 11.

On Beş

İrokualar

[Yerliler] Kanada parlamentosunun iyiliği ve
yardımıyla yaşıyor yalnızca ve
dilencilerin seçme hakkı olmamalı.
John A. Macdonald, Kanada Başbakanı, 1885

Hiçbir ulus başka bir ulusu
tutsak etme hakkına sahip değildir.
Mohawk Savaşçıları Derneği, 1981

Altı Ulus'un –Mohawk, Oneida, Onondaga, Kayuga, Seneca ve Tuscarora– yeniden doğuşu, kelimenin sözlük anlamıyla yorumlanabilir: Bugün en az 60 bin Irokua var; bu sayı üç buçuk yüzyıl öncesindeki herhangi bir dönemden daha fazladır. Eğretileme açısından yeniden doğuş birçok biçim alabilir: Uzunev dininin yaygınlığı; dillerin, özellikle Mohawk'ın canlanması; Irokua milliyetçiliğinin gelişmesi.

Modern Irokuaların 25 bin kadarı Mohawk'tır ve bunların

yüzde 80'i Kanada sınırları içinde yaşamaktadır. 1990 yazında Kanada gazetelerinin baş sayfaları üç ay boyunca Oka Bunalımı ya da Mohawk İsyanı olarak bilinen olaylarla dolunca, İrokualar aniden beyazların bilincinde yeniden doğdu. Kanada tarihi –ulusal mitlerden ibaret halının altına süpürülen çirkin bir tarih– onu rahatsız etmek üzere geri dönmüştü.

Bu kitabı yazmaya başlarken, içinde yaşadığım bu ülkenin hükümetinin, 4 binden fazla askeri –tanklar, toplar, savaş uçakları ve helikopterlerle– birkaç yüz Mohawk "savaşçının" üzerine göndereceğini hayal bile edemezdim. Kanada insancıllığı ve dürüstlüğüyle, barışçı, müzakereci ve uluslararası sosyal hizmet uzmanı rolüyle gurur duyan bir ülkedir. Şimdi insan sormalı, kendi evinde gizlice taciz suçu işleyen sahte bir terapist midir Kanada? Quebec polisinden Onbaşı Marcel Lemay'ın 11 Temmuz 1990'da kaos halinde patlayan silahlardan neden öldüğünü anlamak için, Kanada Dominyonu'nun, Kanada 1867'de özerkliğine sahip olduğundan beri Irokua Konfederasyonu'na karşı verdiği gizli savaşı biraz da olsa bilmek gerekir.

O tarihte Altı Ulus'un toprakları, beyazların yükselen gelgitine karşı on beş dağınık adadan ibaretti. Bunların en büyüğü Niagara yarımadasının batı ucundaki Grand River arazisiydi; burası, Britanya 1783 Paris Anlaşması'nda Yerlilere ihanet ettikten sonra, kraliyet yanlısı Mohawk Joseph Brant tarafından alınmıştı. 1784'te Kraliyet bu araziyi "Majesteleri'nin sadık müttefikleri... Mohawk Ulusu'na ve Altı Ulus'un öteki üyelerine yerleşmek, sahip olmak ve... sonsuza kadar ellerinde tutmak üzere" verdi.[1] Başta tanımlandığı şekliyle kalsaydı –Erie Gölü'ndeki ağzından, 160 kilometreden fazla kuzeydeki kay-

---

1- Deskaheh 1924: 44-45'te Haldimant Hibesi. Ayrıca bkz. Titley 1986: 112. Bu hibe 1793 Simcoe Kararnamesi ile teyit edildi; bkz. Deskaheh 1924: 51-53 ve Titley 1986: 133.

nağına dek uzanan yirmi kilometrelik bir şerit– arazi 192 bin hektarlık bir alana denk düşecekti. Ama neredeyse başından itibaren Irokualarla Britanyalılar ne arazinin büyüklüğü ne de siyasal konumu üzerinde anlaştılar. Brant bunu, Amerikalılara terk edilen Irokua Yurdu'nun geniş arazisi karşılığında, ulusal toprakların bir değiş tokuşu olarak görmüştü. Egemenlik, diye ısrar etti, Altı Ulus'a, "yeryüzünde hiçbir güce köle olmayan özgür Halka" ait olmalıydı.[2] Britanyalılar Grand River meselesiyle uğraşmaya başladıktan sonra, başka türlü olsaydı, diye yazdı, "asla bu toprağı kabul etmezdik." Bizzat Krallık, diye belirtti, Altı Ulus'u bağımlı halklar değil, müttefik olarak tanımlamıştı: Bu önemli bir ayrımdı. Saygın ve saçları dökülmekte olan şef devam etti. "[Bağımsızlık] savaşından sonra Yerliler için doğal bir tarzda özgür ve bağımsız olarak yaşamamız için hâlâ fırsatlarımız vardı. Biz ne yazık ki... Bakanlığın gerçek niyetleriyle çok geç tanıştık."[3]

Başka bir kraliyet yanlısı Mohawk grubu, modern Kingston yakınlarındaki Quinte Koyu'na yerleşti. Quinte de, Grand River da, Irokua Yurdu'nun antik sınırlarının hemen dışında yer alır, ama Britanyalılar iki toprağı da yalnızca ahlâki yükümlülük duygusuyla vermedi. Irokua kraliyet yanlılarının hâlâ askeri nüfuzu vardı; Ontario Gölü'nün iki ucuna yerleşmelerine yardımcı olmak suretiyle Britanya, Kuzey Amerika'nın siyasal fay hattı boyunca Yerli tampon devletlerine sahip olma politikasını sürdürebilirdi.

Brant'in takipçilerine çok geçmeden Amerikan cumhuriyetinden kaçan öteki Irokualar da katıldı. Tüm Altı Ulus'un mensupları güce katıldığı zaman, eski Konfederasyon kendisini canlı bir hücre gibi çoğaltmaya başladı. Grand River,

---

2- Bourgeois 1986: 3'te.

3- Brant'ten Kaptan Green'e, 10 Aralık 1797. Cork 1962: 94-95'te alıntı.

taziye kabul eden elli şefiyle (klan anneleri tarafından seçilen reisler), erdemleri nedeniyle seçilen Çam Ağacı Şefleriyle ve yerel Onondaga'ların beslediği Konsey Ateşiyle birlikte yeni minyatür bir Konfederasyon oldu. Grand River'ın dışında İrokua takımadalarının çoğu Onondaga'yı başkenti olarak gördü. O zamandan beri iki paralel konfederasyon vardır; aralarındaki ilişki açık seçik tanımlanmıştır. Ender olaylarda –1990 krizi gibi– Onondaga'daki konseyde toplanırlar. Çoğunlukla herkes kendi yoluna gider.

Joseph Brant tartışmalı bir kişilikti ve hâlâ da öyledir. Döneminin birçok Yerli lideri gibi o da Avrupa-Amerikan ekonomisine hızlı geçişi savundu. Bu amaç için para bulmak üzere Grand River arazisinde bazı toprakları beyazlara kiraladı. Bunlar Kanada'daki en iyi çiftlik arazilerindendi: Nemli yaz günlerinde mısır sürgünleri alüvyon topraklarında neredeyse görülebilir ve büyük meşeler, akçaağaçlar, pürüzsüz su yüzeyine sarkan söğütler vardır. Brant, yabancılara toprak kiralamanın İrokua egemenliği altında kalacağını sandı, ama sömürge hükümeti daha sonra bu anlaşmaları geri alınamaz toprak feragatine çevirdi.

Kanada Dominyonu 1867'de kurulduğu zaman, Altı Ulus'a Grand River'da 22 bin hektar arazi kalmıştı. Kanada burayı bir Yerli "rezervi" ya da rezervasyonu olarak görür. İrokualar öyle görmez. Geriye kalan topraklarını Avrupa-Amerikan ülkelerindeki araziler olarak değil, ulusal topraklar olarak görürler. Beyazlar bu toprakların bu haliyle ayakta kalamayacağını öne sürdükleri zaman, Yerliler bazı Avrupa devletlerinin çok daha küçük olduğunu belirtir: İtalya içinde San Marino Cumhuriyeti yalnızca 6.840 hektardır ve Monako Prensliği ise 370 akredir. Neden, diye sorarlar, başka küçük ülkeler özgürken, Kanada'nın asla fethetmediği ve bağımsızlıklarını asla teslim etmemiş olan bir halk, neden sömürgeleştirilsin? Ellerinden

adaletsizce alınan topraklar onlara geri verilirse ülkelerinin hiç de o kadar küçük olmayabileceğini eklerler.

Bugün Grand River yaklaşık 16 bin yurttaşın yurdu ve bunların çoğu, beyaz dünyada iş yapıyor. Bazılarının çift garajlı, içlerinde son model otomobilleriyle çiftlik tarzı evleri var. İlk bakışta bu araziyi ötesindeki Kanada'dan ayırt eden çok az şey bulunur. Ama sağda solda, ağaçların ve bakımlı çimler arasındaki çakıl taşı yolların epeyce gerisinde, her çatı köşesinde bir bacasıyla bembeyaz boyanmış ya da kütüklerden yapılma geniş salonlar var: Bunlar uzunevler, Irokua inancının tapınakları, Kolomb-öncesi dönemlerin ağaç kabuğundan yapılma büyük salonlarının modern biçimleri. Küçük başkent Ohsweken'de sarı tuğladan güzel bir Viktoryen yapı var. Yeni bir levhada "Altı Ulus Halk Kütüphanesi" yazıyor; ama kapının üzerinde soluk harflerle KONSEY EVİ yazısı ve 1863 tarihi var. Bu bina, ömrünün büyük kısmında Grand River Irokualarının parlamentosuydu. Kanada'nın parlamento binasından eskidir, ama Kanada orada oturan grubu başka yere sürmüştür.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ABD'nin Britanya kolonisini istila etmeyeceği ortaya çıkınca, Yerli tampon devletlere artık ihtiyaç kalmadı. Yerli ulusların Kuzey Amerika'nın geniş bölgelerinde hak sahibi olduğunu bilen Kanada, yerli rakiplerinden kurtulmak istiyordu. Soylarını tüketme dışında en iyi yol onları kendi içine soğurmaktı. Hiç Yerli kalmayınca, doğuştan gelen haklar da ortadan kalkardı; böylece genç Kanada parlamentosu asimilasyonu sağlamaya niyetli bir Yerli Yasası'nı onayladı.

Bu süreç "uygarlık"la temas teşvik edilerek hızlandırılabilir, diye düşündü Kanada; bu da sıklıkla yerli çocuklarını yatılı misyoner okullarına kapatmak ve yok olmaya mahkûm bir ırkı barındırma kampları olarak görülmeye başlanan rezervasyonları küçültmek anlamına geliyordu. "Oy hakkı" politika-

sıyla,- Yerlilerin Kanada seçimlerinde oy verme ayrıcalığı karşılığında, kendi uluslarına mensup olma hakkından sonsuza kadar vazgeçmeleri bekleniyordu. Erkekler bir miktar para ve kendi rezervasyonlarından kırpılmış bir parça toprak –aslında rüşvet– aldılar.[4] Yemi çok az kişi yuttu. 1876 ile 1918 arasında yalnızca 102 kişi böyle yaptı, bunların çoğu da beyazlarla evli kadınlardı. Kanada'da o dönemde kadınların oy hakkı olmasa da, bu tür evlilikler otomatik olarak "oy hakkı" kazandırıyordu.[5]

Yerli Yasası, yerli hükûmetlerin yerine, seçimle gelen grup konsey üyelerinden oluşmuş tek tip bir sistem geçirmeyi de amaçlıyordu; bu konsey üyeleri Yerli İşleri Müdürlüğü'ne karşı sorumlu olan kuklalar olacaktı. "Kalıtsal" –Irokua reisleri için yanlış bir terim– şefler tahtlarından indirilecek, anne soyundan gelme –soyun ve dolayısıyla milliyetin kadının kla-nından gelmesi durumu– sona erecekti.[6] Kısacası, yasanın amacı, siyasal ve ailesel yapılarını dağıtarak Yerli uluslarını içerden yok etmekti.

Kanada, Ontario ve Quebec'deki küçük Irokua topraklarındaki geleneksel hükûmetleri devirerek işe başladı. 1880'lerin ortalarında Yerli İşleri Müdürlüğü, sözde deneme temelinde, Quinte Koyu Mohawklarını, taziye kabul eden şeflerini seçimle gelen konsey üyeleriyle değiştirmeye zorladı. Yerliler birkaç yıl bu yeni sisteme katlandıktan sonra reddetti – Avrupa politikasının rakip olma tarzı, onların rıza birliği geleneklerine tersti, tıpkı kadın sesinin dışlanması gibi.

Ama "deneme süresi"nin sahtekârlık olduğu ortaya çıktı:

4- Bkz. *A.g.y.*, 121-22.

5- Frideres 1988: 12. Kanada'da kadınlara tam federal oy hakkı 1918'e kadar verilmedi.

6- Bir 1890 yasa değişikliği Yerli İşleri'ne grubun rızası olmadan değişiklikler dayatma hakkı veriyordu. Bkz. Titley 1986: 113.

Kanada, halkın kendi sistemlerini geri getirmelerine izin vermedi. Bu haksızlıga öfkelenen Mohawklar genel valiye, Kraliçe Victoria'nın Kanada temsilcisine ricalar gönderdi:

> Biz... Konsey Ateşimizin sönmesini istemiyoruz, çünkü bu atalarımızın geleneği ve tarzıdır...
>
> Size, Ingiliz halkıyla Altı Ulus Arasındaki Dostluk ve Barış Anlaşma Zinciri'ni hatırlatıyoruz. Atalarımız Ingilizlerle Anlaşma Zinciri'ni ilk kez yaptığında, her iki taraf da bu zincirin uçlarını ellerinde tutmayla uğraşıyordu...
>
> Kardeş! Anlaşmaların yapıldığı sırada... Altı Ulus Yerlileri bir halk olarak tanındı ve öyle bakıldı ve sistematik bir anayasaları vardı... Her iki taraf da... kendi anayasalarını korumaları gerektiğini kavradı, ama şu anda öyle görünüyor ki Gümüş Zincir artık bu noktalarda kararmıştır.
>
> Bizi tam olarak tanımayan Kanada Hükümeti Altı Ulus'u kendilerinden aşağı olarak görür ve ona bu şekilde muamele eder.
>
> Kardeş! Selefllerinizden biri Lord Dufferin'den alıntı yapıyoruz; Dufferin, Kanada halkının ve Britanya halkının bu yükümlülükleri tanımaktan vazgeçmeyeceğini söylüyor... Britanya'nın sözü, bir kez verildikten sonra bir daha asla bozulmadı...
>
> Halkımızı yönetmek için gücünüz ve yetkeniz nerede?[7]

Gerçekten neredeydi? Ama dilekçeler işe yaramadı. Kanada ancak kukla konseyi tanıdı ve tüm kiraları, yıllık ödemeleri ve Yerlilere ait olan öteki fonları bu kuruma yönlendirdi.

Irokuaların Cartier ve Champlain ile ilk karşılaştığı yer olan St. Lawrence boyunca, büyük Kahnawake (Montreal'in karşısında) ve Akwesasne (Montreal ile Kingston arasında) Mohawk toplulukları vardır. Bunlar bir yüzyıl boyunca Fransız-

---

7- Blanchard 1980: 363-65'te.

lara yakın olmalarına rağmen, 1759-1760'ta Britanya'nın New France'ı almasına yardım etti ve Bağımsızlık Savaşı sırasında güney Mohawklardan çok sayıda insana kucak açtı.

1890'da Kahnawake halkı karşı çıkarak, Kanada hükümetinin yetki alanı olmadığını ve "kalıtsal" şeflere karşı çıkma ikiyüzlülüğünü işaret etti:

> Dünyanın her yerinde her ulus kendi geleneklerini, ritüellerini ve törenlerini korur ve Britanya Anayasası'na göre kalıtsal hakka Krallar, Kraliçeler ve Lord ve Dükler [sahiptir].
>
> Kardeş! Geleneklerimize, haklarımıza ve törenlerimize ... neden sahip çıkamadığımızı... anlayamıyoruz.[8]

Kanada'nın en vahşi müdahalesi Akwesasne'de oldu. Bu arazinin yeri bile ABD ve Kanada'ya Mohawk Ulusu'nun onlardan çok daha eski olduğunu hatırlatmalıydı, çünkü aralarındaki sınır çizgisi bu arazinin ortasından geçer. Burada, 1898'de bir klan annesi genel valiye uzun bir mektup yazarak sistemlerin nasıl işlediğini açıkladı ve değişmeyi hiç istemediklerinde ısrar etti. Kadınlar iki kez seçimlerin yapılmasını engelledi. Soruşturma yapmak üzere gönderilen bir Kanada hükümeti memuru en açıklayıcı yorumu yaptı: Yerliler, dedi raporunda, "uygulamada bağımsız bir devlet konumunu koruma haklarının tanınmasını beklemek yerine, gökyüzünün düşmesini bekleyebilirler."[9] Benzer sözler doksan iki yıl sonra Başbakan Brian Mulroney tarafından da söylenecekti. Asıl konu, o zaman da şimdi de, egemenlikti. Şimdi olduğu gibi o zaman da durum şiddete dönüştü.

Mart 1899'da seçim yapılmasını zorla dayatmak için atlı polis kuvvetleri geldi. Çok geçmeden 200 Mohawk tarafından

---

8- *A.g.y.*, 366.

9- McCrea'dan alıntı, *a.g.y.*, 369.

kuşatıldılar. Hiçbir polis yaralanmadı, ama dərdəsi edilip geri gönderildiler. İki ay sonra atlı polis geri döndü. Akwesasne'nin o sırada seçilmiş başkanı olan Michael Mitchell, yönettiği ve reform getirmeyi amaçladığı konseyin nasıl kurulduğunun hikâyesini yazdı:

1 Mayıs 1899'da gece saat 4'te Albay Sherwood... arkasında St. Lawrence Nehri boyunca bir polis kıtasıyla Akwesasne'ye geldi. Konsey Salonu'nu işgal ederek şeflere, [bir köprüyü yeniden inşa etmek için] taş satın almayla ilgili özel bir toplantıya katılmalarını isteyen bir mesaj gönderdiler... Şefler konsey salonuna girdikleri zaman yere yatırılıp kelepçelendiler. Kadınlardan biri Büyük Şef Jake Fire'a haber verdi ve Fire şef arkadaşlarının bırakılmasını talep ederek kapıdan içeriye girerken iki kez vuruldu, ikincisi öldürücü oldu. Polis tutuklularını römorka götürerek köyden ayrıldı. Jack Fire, Mohawk Yerli hükümeti için savaşırken soğukkanlılıkla öldürüldü...[10]

Yedi şef... hapse atıldı. Beş tanesi bir yıldan fazla cezaevinde tutuldu...

Bu olayın hemen ardından hükümet temsilcileri on beş Yerliyi Cornwall'a götürerek onlara alkol verdiler. Yerli İşleri Müdürlüğü'nden memurlar her birine orada olanlardan birini aday göstermesini söyledi. Yerli Yasası uyarınca seçim hükümeti Akwesasne'de böyle yerleştirildi.

Kanada'nın halkımıza demokrasilerinin ilkelerini tanıtma yolu buydu.[11]

10- Kurbanın soyadının Fire (Ateş) ya da Ice (Buz) olduğu konusunda kayıtlarda bir karışıklık var. Bir Akwesasne tarihçisi olan Sally Benedict bunu bana şu şekilde açıkladı: İngilizcede Jacob ve John Fire olarak bilinen iki kardeş vardı. John'a genel olarak Jake dendiği için karışıklık başladı. Mohawk dilinde adı buz olduğundan insanlar onu kardeşi Jacob Fire'dan ayırt etmek için ona Jake Ice diyordu. Dolayısıyla vurulan kişi John "Jake Ice" Fire'dı.

11- Mitchell 1989: 118-19.

Haksızlık etmeyelim, bir beyaz gazetesi, *Huntingdon Gleaner*, o dönemde şöyle yazdı:

> Bu kadar trajik sonu olan korkunç olay boyunca aslında beyazlar saldırgandı. Kimseye zararı olmayan bir kabilenin iç yönetimine müdahale etmek için yasa geçiren beyazlar oldu... Yerliler onlar için değerli olan ve yalnızca onları ilgilendiren geleneklerini değiştirme çabasına direniyorlardı yalnızca... Rahat bırakılmayı, kendi kendilerinin yönettiği bağımsız bir topluluk olmayı istiyorlar sadece ve biz istedikleri şeyin neden verilmediğini anlamıyoruz.[12]

Tiranlık, aptallık ve ileri görüş yokluğu,
şimdi "Yerli Sorunu" denilen problemi yaratmıştır
Luther Ayakta Duran Ayı, Siyu, 1933

İrokualar herhangi bir yabancı ulusun
kulları olmak istemiyor... Kendi tarzımızla ve
kendi geleneklerimizle kendi halimize
bırakılmak istiyoruz sadece. Avrupa tiranlığından kaçan
beyazların istediği özgürlüğü istiyoruz kendimize.
Clinton Rickard, Tuskarora, 1966

Kanada yirminci yüzyıla girdiğinde Quinte, Kahnawake ve Akwesasne'nin Irokua şefleri devrilmişti, ama Grand River'dakiler eski zamanlardaki güçlerini hâlâ koruyorlardı.

12- Blanchard 1980: 372'de.

Bütün halklarda dini ve siyasal ayrımlar vardır ve Irokualar da istisna değildir. Geleneksel hükümete karşı küçük, ama sesi güçlü çıkan bir azınlık Grand River'da ortaya çıkmıştı. Boynuz Kesiciler olarak tanındılar, çünkü taziye kabul eden bir şefin işareti geyik boynuzlarıdır. Bazı muhalifler, Delawareler gibi, Irokua olmayan ve konseye üye göndermeyenlerdi; ötekiler, yaşlıların onları terk ettiğini düşünen gençlerdi; birçoğu eski meclisin dinden uzaklaşma anlamına geldiğini düşünen doktriner Hıristiyanlardı. Kanada hükümeti seçim reformu adı altında Konfederasyon'u kırmanın bir yolu olarak, bunu "Hıristiyan demokrat" azınlıkla birlikte planlamıştı.[13]

Bu meydan okumanın ciddiyeti Grand River reislerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra egemenlik iddialarını yenilemelerine yol açtı; bu savaşta Altı Ulus gene Britanya müttefiki olarak hizmet vermişti, Kanada askerleri olarak *değil*. Grand River'ın aradığı statü aslında özerk Britanya protektorası olmaktı. O dönemde böyle birçok protektora vardı, örneğin o dönemden beri bağımsız ülkeler olan Tonga ve Botswana bunların arasındaydı. Altı Ulus Kanada'nın meşru çıkarlarını ya da güvenliğini tehdit etmek istemiyordu; Kanada'nın kendilerininkini tehdit etmesini istemiyordu sadece.

1919'da Grand River Konseyi, Kayuga [Cayuga] Deskaheh'in (Ingilizce adı Levi General'di) yönettiği bir statü komitesi kurdu. Fotoğraf ve çizimlerde Deskaheh'in sakin yüzü, reisliğini simgeleyen kutsal geyik boynuzlarının altından bakar, alt dudağı bir Maya efendisininki gibi dolgun ve kıvrıktır. Ama kendini beğenmiş bir havası yoktur, yalnızca ciddi bir kararlılık sergiler. Onunla tanışan bir Irlandalı gazeteci "gücünü bilen ve gücüne inanan, parlak gözleri coşku ve idealizm anlatan... yakışıklı, geniş omuzlu bir adam" görmüştür.[14]

13- Bu anlamda "Hıristiyan demokratlar" ifadesini Mohawk yazar Brian Maracle vermiştir.

14- Rostkowski 1987: 445'te.

Deskaheh'in karşısında –yerleşimci hükümetle arası iyi olmayan tüm Yerli liderlerin karşısında– Duncan Campbell Scott duruyordu: 1913'ten 1932'ye kadar Yerli İşleri Müdürlüğü'nün başında bulunan adam.[15] Scott atanmış bir yüksek memurdu, ama kitaba çok düşkündü. Yerli geleneklerine karşı romantik bir ilgi gösterdi, ama canlı yerliler başka bir konuydu. 1920'de, "Yerli sorunundan kurtulmak istiyorum," dedi. "Amacımız, Kanada'da içimize almadığımız tek bir Yerli kalmayana kadar buna devam etmek."[16]

Scott kendisini Kanada'nın Kipling'i olarak görüyordu. Belki Kipling'in kötü alışkanlıklarını da paylaşıyordu, ama zekâsını ya da ironisini değil: Scott'a göre Yerliler gerçekten de, yasaları olmayan daha aşağı ırklardı. Döneminde hayran kalınan yazıları artık fazlasıyla Edward dönemine ait önemsiz süsler olarak görünmektedir: tumturaklı, tatsız, utanmaz ölçüde önyargılıdır bu yazılar. Yerli, diye yazmıştır Scott, "tuhaf ve azalan bir ırk[tır] ... her an vahşi danslarla; vahşi ve umutsuz orjilerle patlamaya hazırdır."[17] Bütün bunları en iyi açıklayan şey, kısa bir cümledir: "Diğerkâmlık Yerli karakterinde mevcut değildir."[18] Ancak bu kadar derinden cahil, bu kadar derinden önyargılı ya da ikisi birden olan bir kişi bunu yazabilir. Senatör Henry Dawes bile tam tersi bir sonuç çıkarmasını biliyordu: "Uygarlığın temelinde yer alan bencillik onlardan hiç yok."[19]

15- Unvanı Genel Komiser Yardımcısıydı, ama aslında baş olan yardımcıydı.

16- Asch 1984: 62-63'te. Scott'un şeytani planları arasında, zorunlu oy hakkı aracılığıyla *de jure* (hukuki) beyazlar haline getirerek Yerli "ajitatörler"i bertaraf etmeye çalışan 14 nolu Yasa da vardı. Bu yasa bir yıl sonra Mackenzie King iktidara gelince tekrarlandı, ama aha önce birçok kişiyi Deskaheh'in davasına çekmişti.

17- Titley 1986: 31-32.

18- *A.g.y.*, 34.

19- *Journal of Cherokee Studies* 6, no.2 (1981): 100.

1920 sonbaharında Altı Ulus avukatlar tuttu ve Kanada'nın Yüksek Mahkemesi'ne siyasal konumları konusunda bir hükme varması için başvurdu. Danışma Meclisi, oturumu engellemek üzere müdahale etti. O zaman yerliler genel valiye gittiler.

Grand River'ın Altı Ulusu, yüreklerinde üzüntüyle, Dominyon Hükümeti adına bize karşı yapılan yanlışları şikâyet etmeye geldi.

Şikâyet ediyoruz, çünkü İçişleri Bakanlığı, Grand River Dinlenme Yeri'ndeki haklarımızı tanımaktan vazgeçti. Bakanlık halkımıza birer birer [Kanada] yurttaşlığını dayatmak için... ve böylece topraklarımızı rızamızı almadan yabancılara parça başı satışa açmak için plan yaptı ve Dominyon Hükümeti'ne kabul ettirdi. ...

Kendi yurdumuzda üstümüze gelen Kanada Kuvvetleri'ne karşı çıkacak hiçbir kalkanımız yok. Bu kadar büyük bir yanlışı önlemek için elimizde sunacağımız tek şey davamızın adilliğidir.[20]

"Sadece adillik" ile Ottawa'da bir yere varılamayacağı ortaya çıkınca, Deskaheh davayı Britanya'ya; Grand River'ı atalarına, "Altı Ulus'un sözü edilen Şefleri, savaşçıları, kadınları ve halkıyla çeşitli gelenek ve kullanımlarına göre... işletilmek üzere" veren bu ülkeye götürdü.[21] Sömürge yönetimi sekreteri, yani Winston Churchill, dilekçeyi Kanada'ya geri gönderdi. "Bize sunulan konular," diye yazdı, "Kanada Hükümeti'nin bizi dışarıda bırakan yetkisi dahilindedir."[22] İki yıl sonra olanların ışığında ilginç bir sorumluluğu üstünden atma yazısıydı bu.

20- Deskaheh ve ark'tan Devonshire Dükü'ne, 10 Mayıs 1921. Kanada, Indian Affairs, RG 10, cilt 2285, dosya 57, 169.

21- Simcoe Deed, Deskaheh 1924: 51-53'te.

22- *A.g.y.*, 22.

1922'de Kanada'nın yeni İçişleri Bakanı bir kraliyet komisyonu kurulması önerisinde bulundu ve Altı Ulus'la müzakerelere başlamaya istekli görünüyordu. Ama bu öneri ele alındığı sırada Kanada Kraliyet Atlı Polisi-RCMP (muhtemelen Scott'un kışkırtmasıyla) kaçak içki arama bahanesiyle Grand River'a saldırdı. Silahlar ateşlendi; görüşmeler kesildi. Daha sonra Scott, tuğla Meclis Evi'nin birkaç metre ötesinde, Ohsweken'de bir RCMP bürosu kurdu.

Bu arada Irokualar, dost olarak gördükleri, yeni palazlanmakta olan Milletler Cemiyeti'yle ilgilenmeye başlamıştı. 1923'te, polis saldırısından sonra Deskaheh halkının davasını Cenevre'ye götürmeye karar verdi. Destekçiler yolculuğu finanse etmek için *lacrosse* turnuvaları –antik bir Irokua oyunu– düzenledi. Delegeler parlak bir hamleyle Altı Ulus pasaportuyla seyahat etti, İsviçre de bunu kabul etti.[23]

Deskaheh ve Amerikalı avukatı George Decker çok yönlü bir mektup hazırlamıştı: *Kızılderilinin Adalet Başvurusu: Altı Ulus'un Bağımsız bir Devlet Oluşturdukları Tezi*. Belgede, Altı Ulus'un uzun zamandır egemen bir halk olarak değerlendirildiğini gösteren anlaşma metinleri de vardı. Deskaheh antik kemerler de getirdi; bunların arasında, paralel çizgileri Irokualarla Avrupalılar arasındaki ilk anlaşmaları hatırlatan, ünlü *İki Sıra Wampum*'u da vardı. Bu kemerle ilgili sözlü gelenek, iki halkın aynı nehirde yan yana ama kendi teknelerinde seyahat etmeyi kabul ettiklerini belirtiyordu, yani her biri kendi yasa ve geleneklerini koruyacaklardı; ikisinden birinin bir ayakla ötekinin teknesini yönlendirmeye çalışması felaketle sonuçlanacaktı.

Deskaheh hukukçularda büyük bir etki yapması muhtemel kaynaklar da çıkardı. ABD Başyargıcı John Marshall'ın, dönüm noktası niteliğindeki Çeroki kararından alıntı yaptı:

23- Noon 1949: 59.

"Keşif [Amerika'nın] zaten sahibi olanların haklarını etkileyemez... Avrupa krallıkları ancak öteki Avrupalılara karşı hak iddiasında bulunabilir."[24] Tezini daha yeni bir örnekle de perçinledi. 1912'de –yalnızca on bir yıl önce– Britanya ABD'yi, sınırın güneyinde Bağımsızlık Savaşı öncesi toprak feragatleri için Grand River Kayugalarına ödeme yapmaya ikna etmişti. Bu olayda bizzat Britanyalılar mahkemeye şöyle demişti:

> Altı Ulus, bağımsız devletler ve Hollandalıların, daha sonra da İngilizlerin müttefiki olarak tanınmıştır...
>
> Bu konfedere uluslar o zamandan beri Grand River'de oturmaktadır... birliklerini, antik anayasalarını ve yönetim şekillerini korumaktadır.[25]

"Kızılderili"yi sadece, Cenevre'nin sıkıcılığından eğlendirici bir uzaklaşma olarak gören diplomatlar, Deskaheh'in gerçekten de bir tezi olduğundan kuşkulanmaya başladılar.

Milletler Cemiyeti'nin kurallarına göre, üye olmayanların, tezlerini destekleyecek bir üyeye ihtiyaçları vardı. Deskaheh önce Hollanda'ya yaklaşarak Altı Ulus'la eski dostluklarını hatırlattı. Britanya, *onların* sömürge dönemi kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmakla tehdit ederek Hollanda'yı korkutup kaçırdı, ama bu Irokua dilekçesinin Milletler Cemiyeti genel sekreterine ulaşmasından sonra oldu ve sekreter de dilekçenin bir kopyasını Ottawa'ya gönderdi. Kanadalılar hışımla cevap verdi: "Altı Ulus'un Kanada'dan ayrı bir siyasal birlik kuracak şekilde organize ve kendini yönetebilen bir halk olduğu iddiası ... saçma bir iddiadır."[26]

Deskaheh, halkları egemenliğin ihlal edilmesinin ne de-

24- Deskaheh 1924: 16.

25- *A.g.y.* 9.

26- Veatch 1975: 93.

mek olduğunu bilen Iran, Irlanda, Estonya ve Panama delegelerinin sempatisini kazandı. Bu ülkeler, Kanada'nın Britanya Imparatorluğu'ndan ayrı egemenliğini kurmak amacıyla Milletler Cemiyeti'ni kullanmaya çalışırken takındığı bıktırıcı ahlâki üstünlük havasından da rahatsız olmuştu. Iran Mart 1924'te Irokua tezini gündeme getirmek üzere hazırlık yaptı; Kanada ciddi bir utanç yaşayacakmış gibi görünüyordu.

Ama Irokuaların tüm başvurularını yetki alanı dışında bularak kabul etmeyen Britanya, küçük Kanada'nın yararına büyük bir müdahalede bulunmaya istekliydi. Churchill'in yalnızca Kanada sorunu olarak açıkladığı Yerliler konusu birden "Britanya Imparatorluğu'nun iç işlerine küstahça müdahale" haline dönüştü.[27] Dış İşleri Bürosu Tahran, Tallin ve Panama City'ye tehditler gönderdi. Deskaheh'in tezi asla genel kurula gelmedi.

Irokua reisi Ekim ayında çaresizlikle Kral V. George'a yazdı:

> Ben ... Ohkweken'li Deskaheh, halkım tarafından, Mohawklar, Kayugalar, Onondagalar, Oneidalar, Senecalar ve Tuskaroraların Birleşmiş Milletleri tarafından gönderildim... Grand River'ın kıyılarını mesken tutan bu halklar için yardım ve koruma aramak amacıyla....
>
> Halkım bir tiranlığa ve sizin orada hiç duymadığınız haksızlık ve onursuzluklara maruz bırakılmıştır....
>
> Altı Ulus, Britanya Krallığı'nın çıkarları için Amerikan savaşlarında savaşmaktan asla geri durmadı: Bunların başlıcaları Quebec, Abraham Ovaları Çarpışması, 1759; 1776-77 Bağımsızlık Savaşı; 1812 Queenstown Tepeleri Çarpışması; ve son olarak 1914-[18] büyük Avrupa Savaşı. Bu son savaşa halkım asker kıtaları gönderdi ve giden 300 kişiden 260'ı geri döndü.

27- *A.g.y.*, 98.

> Kanada'nın halkımın hak ve özgürlüklerini şiddetle ve ısrarla ihlal etmesi –hükümetimizi, Ohsweken'deki Konseyi parçalama ve yok etme girişimleri, onları özgürlük ve milliyetlerinden yoksun bırakma girişimleri– yüzünden Majesteleri'nin yardım ve korumasını istemeye kendimi mecbur hissediyorum.[28]

Bu arada Kanada hükümeti tam da Deskaheh'in korktuğu şeyler üzerinde çalışıyordu: Kendisine meydan okumaya cesaret eden meclisi devirmeye çabalıyordu. 7 Ekim 1924'te silahlı polis Ohsweken Konsey Evi'ne baskın yaptı ve Altı Ulus'un parlamentosunu fesheden bir resmi karar okudu. Bir çekmeceyi açarak Joseph Brant dönemine kadar giden belgelere el koydu; bunların çoğu egemenlik davasıyla ilgiliydi.[29] *Wampum* koruyucularının evlerine de baskın yapıldı ve Irokuaların bayrağa, asaya ve Magna Carta'ya eşdeğer kutsal kemerleri alındı.

Saldırıyı yapanlar, Yerli İşleri'nden kukla bir memurun başkanlığını yapacağı yeni bir konsey için seçim duyurusu yaptı. Scott, taziye kabul eden şeflerin seçime katılıp kazanacağından korkuyordu, ama şefler de hemen herkes de tüm süreci boykot edince rahatladı. 4.500 kişilik nüfustan yalnızca yirmi yedi kişi oy verdi: Bunlar kendi kendilerini seçen "Hıristiyan demokratlar"dı.[30]

Ama reisler vazgeçmediler. O zamandan beri kendi yurtlarında sürgünde bir hükümet olarak var oldular, toplantılarını Grand River Onondaga Uzunevi'nde yaptılar. 1959'da bir karşı darbe yaparak konsey binalarını geri aldılar. Atlı Polis bir

---

28- Deskaheh'den V. George'a, 22 Ekim 1924. Kanada, Indian Affairs, RG10, cilt 2286, dosya 57, 169.

29- Bazılarının bir daha hiç görülmediğine inanılır.

30- Paul Williams ve Robert Jamieson 27 üzerinde anlaşırlar (özel yazışmalar, 1990). Ayrıca bkz. Noon 1949: 64-65.

kez daha onları coplarıyla dışarıya çıkardı. Grand River çoğunluğuna göre reisler gerçek hükümetti, yüzyıllar önce Barış Yapan'ın otoritesini verdiği tek hükümet. Yabancı demokrasi asla kök salmadı: "Demokratik" konsey için son oylamada seçmenlerin yalnızca yüzde 6'sı oy verdi.[31]

Ekim darbesinin haberleri ona ulaştığında Deskaheh hâlâ Avrupa'daydı. Cenevre'de yeni bir protesto yükseltti, ama gene geri çevrildi. Halkına indirilen darbe onu fiziksel olarak etkiledi; ciğerleri iflas etti ve ağır hasta oldu. Kuzey Amerika'ya geri döndü, ama Niagara'daki Tuscarora rezervasyon sınırının güneyinde kalarak, Kanada polisinin ulaşamayacağı bir yerde yaşamak zorunda kaldı – Grand River tarihinin ironik bir tersine dönüşüydü bu. Deskaheh'in arkadaşı ve müttefiki Şef Clinton Rickard, hatıratı *Fighting Tuscarora*'da Irokua yurtseverin son günlerini anlatır:

> Sekiz hafta boyunca [hastanede] kaldı. Onunla ilgilenen dokuz doktor onu iyileştirmekte aciz kaldı. Daha sonra bir ricada bulundu... benim evime gelip orada kalmak... Rochester'den bir ambulansla evime getirildi ve ona salonumuzda bir yatak verdik.
>
> Yeni konuğumuz onu iyileştirmek için bir şifacı bulup bulamayacağımı sordu. Bu yüzden onun rezervasyonuna gittim. ... Onu görmeye gelen ve bir hafta boyunca onunla aynı çatı altında kalan iki şifacı... onu kendini toplama noktasına getirdi.
>
> Şimdi, ben gerçekten de inanıyorum ki, Kanadalı yöneticiler evimde bir komplo hazırlandığına ikna olmuşlardı, çünkü çok tuhaf bir şey yaptılar. Kanada hükümeti, Kanada Kraliyet Atlı Polisi'ni ABD sınırından geçirip Tuscarora Rezervasyonu'na gönderdi. Atlı polis evimin önünde ileri geri at binerek göz korkutmaya çalıştı.[32]

31- Paul Williams, özel yazışmalar.

32- Rickard 1973: 63-64.

ABD 1924 Göçmen Yasası'nı henüz kabul etmişti. Bu yasa, kısmen, beyaz-olmayanları (özellikle Asyalıları) özgür topraklardan çıkarmayı hedefliyordu. Şimdi olduğu gibi o zaman da Irokuaların yarısı sınırın öte yanında yaşıyordu. Yerlilere serbest geçiş hakkı tanıyan eski anlaşmalara karşın, bu yasa onlara karşı kullanıldı. Bu Göçmen Yasası, diye yazdı Tuscarora şefi, "bu kıtanın ilk sakinlerini Amerikan ırk önyargısının kurbanları haline getirdi. ... Onu iki yıldır görmeyen Deskaheh'in kendi ailesinin bu tarafa gelmesine yasak kondu."[33] Sınır muhafızları Deskaheh'in şifacısını da durdurdu: Deskaheh'in sağlığını geri dönülmez bir bozulmaya iten öç alıcı bir darbeydi bu.

Deskaheh 27 Haziran 1925'te öldü. Şef Rickard, "Sadece elli iki yaşındaydı," diye yazdı, "ve şimdiye kadar karşılaştığım en iyi insanlardan biriydi."[34] Naşı Grand River'a geri götürüldü ve –hâlâ kullanılan, kütükten sağlam bir bina olan– Yukarı Cayuga Uzunevi'nin arazisine gömüldü. Cenazesine iki bin kişi geldi. Polis de geldi. Atlı Polis isyana teşvik edici içerik bulmak amacıyla konuşmaları izlemeyi planlamıştı, ama bir baktılar ki her şey Irokua dilinde.

Aşağıdaki alıntı Deskaheh'in ölümünden birkaç ay önce New York, Rochester'da bir radyodan İngilizce yaptığı son konuşmasından alınmıştır:

> Yurdum Grand River'da... orada yüz kırk kış önce, kendimize ait küçük bir sahilimiz ve huş ağacının kabuklarından bir donanmamız vardı.
>
> Siz oraya Kanada diyorsunuz. Biz demiyoruz...
>
> Britanyalıların bir sözünün tutulmayacağını görecek kadar

33- *A.g.y.*

34- *A.g.y.*, 65.

uzun yaşayacağımızı hiç düşünmemiştik. Ülkemizde düşman ayağı var ve V. George da bunu biliyor, çünkü ben söyledim, ama bizi de bakanlarını da korumak için parmağını kıpırdatmayacak...

Haklarımızı korumaya çalıştığımız için bizi cezalandırmak üzere Kanada Hükümeti şimdi hükümetimizi feshetmiş [ve] Kanada yapımı bir hükümeti dayatmış gibi yapıyor. Bu hükümet, aramızdan Ottawa'nın rüşvetlerini kabul etmek isteyen birkaç hainden ibarettir...

Birkaç kelime daha edeyim ki, halkımızı bir daha hiç unutmayın. Onlar olmasa siz burada olmazdınız. Yüz altmış altı kış önce savaşçılar Quebec'de Britanyalılara yardım etmemiş olsaydı... burada Fransızca konuşan insanlar olurdu, siz değil. Tarihinizin bu kısmı, bu tarihin kaydedildiği *wampum* kemerlerimizi çalmakla yok edilemez."[35]

Gelecekteki Deskaheh'lerin hayatını zorlaştırmak için, Kanada Yerlilere hukuk kapısını kapatan bir yasa kabul etti. 1927'de Yerli iddiaları için para toplamak "herhangi bir kişi" için yasadışı oldu.[36] Bu yasa 1951'e kadar yürürlükte kaldı, ama yargılanan az kişi vardı. Yasayı hazırlayanlar, Yerli Yasa'nın başka bir yerde şöyle dediğini unuttular: "'Kişi' kelimesi yerlilerin dışındaki bireyler anlamına gelir."[37]

35- Akwesasne Notları, tarihsiz: 13-20.

36- Yerli Yasası'nın 141. Bölümü (1927).

37- MacGregor 1990: 57'de.

Bize eskiden yiyecek veren...
[sularda] balığın çoğalması artık barajlarla ve
beyaz insanların öteki manileriyle engelleniyor ve
bu alışılmış yiyecekten neredeyse tümüyle yoksunuz.
Kırmızı Ceket, Seneca, 1821

Yasa koyucular halkın mülkünü elinden almaya ve
yok etmeye ya da keyfi erk altında onları köleleştirmeye
ne zaman çalışsalar, kendilerini, bu şekilde
her tür itaatten muaf kılan halkla
savaş durumuna sokmuş olurlar.
John Locke, 1690

Yirminci yüzyılın ortalarında istilacıların toprak ele geçirme açlığı azalmaya başlamıştı. Keresteyi kesmişler, altını elekten geçirmişler, kömürü kazıp çıkarmışlardı. Yüzyıllık mekanik tarla sürme yöntemi, yerli çapasından çok daha fazla ürün verdi, ama Kuzey Amerika topraklarına büyük bir bedel ödeterek. Daha birkaç kuşak önce Irokualardan zorla alınan çiftlikler bakımsız bırakıldı ya da terk edildi: Paslı harman dövme makineleri, çürüyen ahırlar, külüstür otomobiller ve yabani çalılardan oluşan bir enkaz haline geldi. Seneca hatip Kırmızı Ceket'in şikâyet ettiği değirmenler harabe, antika dükkânları ya da acayip kır hanları haline geldi. Sanayi şehirleri "yerleşimciyi" topraktan uzaklaştırıp kendine çekiyordu.

Ama istilacılar artık yerli eşiğinde toplanmıyor olsa da, şe-

hir merkezleri ağır silahlarla uzun vadeli bir saldırı gerçekleştiriyordu. Sanayinin elektrik gücüne ihtiyacı vardı ve bunu almanın en ucuz yolu barajlar yapmak, baraj yapmanın en ucuz yolu da yerli topraklarına el koymaktı. Amerikan pozitivizminin en prestijli olduğu dönemde –uçak kanatları, alabros tıraş, McCarthy ve krom çağı– Altı Ulus'a bırakılan küçük takımada herkesin iyiliği için buldozerle yıkıldı, üzerine beton döküldü ve sular altında bırakıldı. Irokualar on beş yıl içinde, bir önceki yüzyılda kaybettiklerinden daha fazla toprak kaybetti.

1940'ların sonunda Konfederasyon başkenti Onondaga'nın bir parçası bir baraja gitti; ellilerde daha fazla toprak kazıldı ve eyalet otoyolunun altına serildi, çukur da çöp atma yeri olarak kullanıldı. 1960'ların başında, Çerokilerin Topraklarından Çıkarılması'nı hatırlatan mahkeme savaşlarından sonra, Allegany Senecalarına ait 10 bin akre –toplam topraklarının üçte biri ve en iyi çiftlik arazileri– Kinzua Barajı'nın suları altında kaldı. Washington bunu başarabilmek için Yerlilerle ABD arasında yapılan en eski anlaşmalardan birini, 1794 Canandaigua Anlaşması'nı bozmak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre: "ABD... Seneca Ulusu'ndan hiçbir zaman hak talep etmeyecek ve rahatsız etmeyecektir." Senecaların başkanı George Heron, "Ne kadar süre sonsuzdur?" diye sordu.[38] Aynı on yıl içinde New York Elektrik İdaresi, Niagara Şelaleri'ndeki büyük projesi için Tuskarora'lardan bir ısırık daha aldı. Tuskaroralar Yüksek Mahkeme'ye kadar savaştı, ama bir oyla kaybettiler. Karşı çıkan yargıçlar, "Bazı şeyler paradan daha değerlidir," dedi. "Büyük uluslar, büyük insanlar gibi, sözlerini tutmalıdır."[39]

Ama en yıkıcı saldırı, Jacques Cartier'nin Çin'e varmasını umut ettiği rotadan geldi. Burada Kanada, St. Lawrence

---

38- Bkz. Hauptman 1986: 105-22.

39- Yargıç Hugo Black'ten alıntı, *A.g.y.*, 174.

Seaway'i başlattı: Panama ve Süveyş Kanallarını gölgede bırakan ve büyük okyanus gemilerinin Çin'e değilse de en azından kıta boyunca yarı yola dek gitmesine izin verecek bir kanal planıydı bu. Çalışmanın başladığı 1954 yılı ile sona erdiği 1959 arasında 26 bin hektar arazi kamulaştırıldı. Bu araziler arasında iki Mohawk arazisinin kıyısı da vardı: Akwesasne, Kekligin Davul Çaldığı Yer ve Kahnawake, Hızlı Akan Nehir Kenarı. Yaşlı bir Mohawk, "Seaway'in yapılmasına izin verirsek, hayatımızın bir parçasını almalarına izin vermiş oluruz," dedi.[40]

Onlar inşaatı yaparlarken, beyaz uluslar Akwesasne'nin karşısına iki büyük baraj inşa etti. Ucuz elektrik, alüminyum tesviyecilerini ve dökümhaneleri getirdi, sakin kırsal su kenarını bir sanayi arı kovanına çevirdi. Birkaç yıl içinde kilometrelerce toprak, su ve hava ağır bir kirlilik altında kaldı. Büyükbaş hayvanlar hastalanıp öldü; büyük kaplumbağalarda o kadar yüksek PCB oranları bulundu ki etleri teknik açıdan zehirli atıktı. Önce soyulan, sonra zehirlenen Akwesasne Mohawkları, balıkçılıklarını da, çiftliklerini de kaybettiler.

İstimlakın kansız elinin işlediği bu hukuksal şiddetin korkunç sonuçları oldu.

Mohawklar köprüler ve gökdelenlerde "yüksek çelik" konstrüksiyonlarıyla ünlüdür: Bir yüzyıl önce St. Lawrence boyunca yapılan ilk demir köprülerden beri uyguladıkları bir beceridir bu. Böyle zorlu bir iş için gereken korkusuzluk ve denetim, cesaret ve acıya dayanmaya her zaman değer veren bir ulus için kolaydır. Demir işçileri değişen bir dünyada "savaşçılar" haline geldi, tehlikeli projeler için uzağa gittiler ve evlerine olgunluk ve prestijle döndüler. Ama kanal bazılarını, savaşçı köklerini kelimenin tam anlamıyla yeniden keşfetme-

---

40- Blanchard 1980: 459'da.

ye itti. Nehrin çalınmasından ve toprağın zehirlenmesinden militan Mohawk milliyetçiliği doğdu.

1972'de bu Mohawklar, İngilizcede Savaşçılar Derneği olarak bilinen *Rotiskenhrakete*'yi yeniden kurdu.[41] İlk hamleleri Kahnawake'den Yerli-olmayanları tahliye etmek oldu. 1974'te New York Adirondacks'ta eyalet arazisini işgal ederek oraya Ganienkeh (Mohawk Yurdu'nun Mohawk dilindeki adı) adını verdiler – antik yurtlarına yeniden sahip olmaya yönelik ilk adımdı bu.[42]

Hıristiyan İrokualar arasında hiçbir zaman popüler olmasa da, Savaşçılar Derneği başta Uzunev dininin ve Onondaga'daki Konfederasyon Konseyi'nin liderleriyle yakın ilişki içinde oldu. Ama 1980'lerde birçok hâkim gelenekçinin desteğini kaybetti. Bu ayrımın nedeni karmaşıktı, ama özünde meşruiyet ve parayla silahın yozlaştırıcı etkisiyle ilgili sorular vardı. 1982'de Reagan yönetimi rezervasyonlar için fonları kesti ve yerlileri bunun yerine bingo salonlarında vergi mükelleflerini sağmaya teşvik etti. Hayatlarında asla bir yerliyle karşılaşmamış olan beyazlar hafta sonu eğlencesi için yerli topraklarına akın etti. Zehirli toprağın az alternatif sunduğu Akwesasne'de bingo ve öteki kumar çeşitleri Savaşçıların "koruması" altında yayıldı. Savaşçılar ABD'den ucuz sigara alarak ve gümrük vergisi ödemeden Akwesasne'den Kanada'ya geçirip, Kahnawake'de tiryaki Montreallilere satarak canlı bir sigara ticaretine de girdi. Beyaz adam yüzyıllar boyu Yerliyi mülksüzleştirmek için alkolü kullanmıştı; şimdi Yerli alacaklarının borçların bir kısmını geri almak için tütünü kullanıyordu.

Bu şiirsel adalete karşın, Uzunev'in yaşlıları genelde huzur-

---

41- Pindera 1991: 34.

42- Önce Moss Gölü'ndeki terk edilmiş kampı ele geçirdiler, New York Valisi Mario Cuomo 1977'de Akwesasne'ye daha yakın eyalet toprakları karşılığında bu kampı vermeleri için onları ikna etmişti.

suz oldu: Yahşi Göl'ün İyi Mesajı –Irokuaların "Yeni Ahit"i– hiç alkol kullanmamayı ve pasifizmi vurguluyordu; başkalarının zayıflıklarından kâr edinmek, iyi bir dava için olsa bile günahtı. Savaşçılar, Seneca peygamberinin ifşaatlarının İrokua inançlarının Quaker etkisiyle bozulmuş hali olduğunu söyleyerek karşı çıktılar; onlar İrokualar arasında barış vaaz eden, ama yabancıları caiz avlar olarak gören, çok daha eski Ulu Yasa'ya geri dönmüşlerdi.

Mohawk uzunevleri bölündü; bazıları Yahşi Göl'ün öğretilerine sadık kalırken (Onondaga'da ve Konfederasyon'un başka her yerinde ortodoks biçim buydu) ötekiler daha eski, daha saf yol olarak gördükleri şeye geri döndü. Kırmızı Ceket 1805'te misyonerleri terslerken, "Din konusunda asla tartışmayız," demişti; şimdi ise gelenekçi İrokualar, Belfast Hıristiyanları kadar sekter olmuşlardı. Eski etnik gerilimler de su yüzüne çıktı: Onondaga'da Savaşçılar, Hendrick ve Joseph Brant'e kadar giden "Mohawk asileri" hattındaki en son savaşçılar olarak görüldü; Kahnawake'de bir Mohawk kadın bana inceden dalga geçerek, "Onondagalar büyük felsefecilerdir. Hayal kurarlar. Biz gerçeklikte yaşıyoruz," dedi.

Amerikan yasalarına göre bingo yasal olsa da kumarhaneler yasal değildi ve "kaçakçılık" Kanadalıları kızdırdı. Savaşçılar, kaçakçılık sorunu konusunda ABD ve Kanada'nın ancak kendilerini suçlayabileceğini ikna edici bir şekilde öne sürdü: Kuzey Amerika'yı kurdukları sırada, sınırlarını Mohawk Yurdu'nun feragat edilmemiş topraklarından geçirirken iyice düşünmeleri gerekiyordu. Ama kumar sorunu Akwesasne'yi bölerek bir yüzyıl öncesinin böl ve yönet politikasının yol açtığı eski fraksiyon yaralarını ortaya çıkardı. Kanada da, ABD de kukla konseyler kurmuş, ama taziye kabul eden şefler ahlâki yetkelerini kullanmaya devam etmişti. Bu iki beyaz ülkenin yanı sıra, daha altta yer alan üç beyaz rejimde –Ontario,

Quebec ve New York Eyaleti– Akwesasne'nin 8360 hektarlık toprağına polis ve memur gönderme hakkı olduğunu iddia etti. Kısacası, 10 bin yerliden oluşan bir topluluğa karşı sekiz hükümet (ve bir Savaşçılar Derneği) vardı ortada.[43]

Atlı Polis, FBI ve yerel polis kumarhaneleri kapatmaya çalışınca, Savaşçılar onları durdurmak için devriye birlikleri kurdu. Mohawk adını kullanan bir Savaşçı lideri olan Ateronhiatakon, "Burası ezelden beri var olan egemen bir yurttur ve dış müdahaleye hoşgörü göstermeyeceğiz," dedi. "Kendi yasalarına ve kendi geleceklerine sadece Akwesasne halkı karar verebilir."[44] Kumara karşı olan birçok Irokua da egemenliğe inanıyordu, ama Savaşçılar'ı milliyetçiliği sahtekârlıklarının kılıfı olarak kullanmakla suçladılar. Dış yetkeye başvurduklarında ise Savaşçılar onları hain olarak gördü.

İstilacı, ektiği öfke tohumunu henüz biçmemişti: Mohawk fraksiyonları arasında silahlı çarpışmalar patlak verdi ve 1 Mayıs 1990'da iki kişi öldü.[45] Olay bir Irokua iç savaşına dönüştü: muhafazakâr Mohawklar'a ve Konfederasyon'un geri kalanına karşı Savaşçılar ve radikal Mohawklar.

Bu arada, 70 kilometre ötede, Mohawk Ulusu'nun küçük bir kolu mütecavizliğin son ayak sesleriyle karşılaşıyordu. Montreal'in kuzeyindeki banliyölerin hemen batısında, Ottawa Nehri'nin St. Lawrence'la birleşmeden önce Two Mountains Gölü'ne doğru genişlediği yerde Kanada'nın tatil kasabası Oka yer alır. Oka'nın küçük ağ gibi sokakları, şarap fıçıları kadar kalın gövdeleri olan, yapraklarını dökmeyen ağaçların oluşturduğu ormana doğru yükselen kumlu bir yamaçta sona erer. Ormana verilen adla Pines'ın hemen üstünde tatlı akçaağaç korulukları ve inişli yokuşlu çiftlik arazisi vardır. Burası

43- Hauptman 1986: 145.

44- *Globe and Mail*, 5 Mayıs 1990.

45- Matthew Pyke ve Harold Edwards.

Kanehsatake'nin yurdudur (Montreal'in güneyindeki büyük Mohawk arazisi Kahnawake ile karıştırılmamalıdır), bin kadar Mohawk'tan oluşan dağınık bir topluluk yaşar burada.

Oka'daki toprak anlaşmazlığı neredeyse üç yüzyıl öncesine gitmektedir ve kökleri papanın Amerika'yı Portekiz ve İspanya'ya "hibe etmesi" kadar aynı kültürel miyoplukta yatar. 1717'de yedi yaşındaki Fransa kralı XV. Louis, Oka'yı çevreleyen 4 bin hektarlık araziyi Sulpice misyonerlerine "hibe etmiştir". Bundan iki safsata doğdu: bundan böyle toprağın Aziz Sulpice senyörlüğüne ait olduğu ve pederlerin Mohawkları oraya "yerleştirdiği". Aslında bazı Mohawklar Oka misyonuna getirilmiş olsa da, çoğu hep orada yaşamıştı. İrokua Konfederasyonu'nun eski yoklama belgesinde Kanehsatake'nin adı özellikle geçiyordu: Barış Yapan'ın zamanından beri Kaplumbağa klanının anneleri, Onondaga Konsey Ateşi'ne, Tekarihoken adıyla bir reis atamıştı.

Son yüzyılda papazlar beyazlara kereste ve çiftlik arazisi satmaya başladı ve şikâyet eden Yerlileri aforoz etmekle tehdit etti. 1990'da patlak veren öfkeyi 1869'da bir Oka şefi haber vermişti:

> Bu topraklar size, sahibi olan kabileye güven karşılığında verildi; peki siz bu güvene nasıl ihanet ettiniz? Hazinenizi çalıntı toprakların tapularıyla... doldurarak. Bu topraklar bizimdir – mülkiyet hakkıyla bizim, miras olarak bizim... Biz atalarımızın toprağında öleceğiz ve iskeletlerimiz henüz doğmamış uluslara tanıklık edecek.[46]

Mohawklar o dönemde Katolik kilisesini yakıp yıktı, ama satışlar sürdü. 1945'te Kanada hükümeti senyörlükten geriye kalanları satın alınca, orada, Fransız Kanadası çiftlikleri ve

---

46- Şef Joseph Onasakenrat, Parent, tarihsiz: 107-8'de.

yazlık evler arasında küçük arsalardan oluşan Kral Louis'nin "hibe"sinin yüzde birinden daha az, perişan bir arazi kaldı. Kral Louis'nin "hibe"sinin yüzde 1'inden az. Bir federal rezervasyonun oluşturulması bile ihlalleri önleyemedi. Quebec yasama meclisinde özel üyelik yasasıyla, Oka konseyi –burada turizm yapmaya can atan beyaz işadamları grubu– Pines'ın bir parçasının tapusunu aldı; 1959'da kasaba ağaçları keserek dokuz delikli bir golf sahası yaptı.

Yerliler karşı çıktı ve 1961'de bir Kanada parlamento komitesi Oka sorununa acil çözüm bulunmasını tavsiye etti. Ottawa'nın, Mohawk iddiasının hükümetin ölçütlerine uymadığını ilan etmesi on altı yıl sürdü: Kanada'nın 1867'de kurulmasından önceki toprak iddialarının hiçbiri bu hükümetin sorunu değildir, diye buyurdu Kanada hükümeti, çünkü bu durum onun çıkarınaydı.

1989'da Oka yurttaşları golf sahalarını on sekiz deliğe büyütme planlarını açıkladı; bunu yapmak için Pines'tan daha çok araziye ihtiyaçları vardı ve Yerli mezarlığının yakınındaki tartışmalı arazi de buna dahildi.

Bir sonraki Mart'ta işler iyice sarpa sardı. Karlar eriyince ve ağaçların altındaki kumlu zeminde buzlanma kaybolunca, Kanehsatake uzunevinden insanlar, küçük bir buzda avlanma kulübesinde yirmi dört saat nöbet tutmaya başladı. Her şey oldukça barışçıl başladı. Kadınlar –Irokua geleneğiyle toprağın sahipleri– nöbetlerini tuttu ve her gün bir İnanç muhafızı, Montreal havalimanında jet uçaklarına yakıt verme işine gitmeden önce güneşe tütün sunmaya geldi.

Ama bir gece balıkçı kulübesi ateşe verildi ve Quebec polisinin –*Sûrete du Quebec (SQ)*– saldırı yapacağı söylentileri dolaşmaya başladı. Protestoya daha çok Mohawk katıldı; kütüklerden ve kumdan yol barikatları kuruldu; erkekler avcı tüfeklerini getirdiler. Nisan 1990'un sonunda, Quebec hü-

kümetinden, Mohawklardan ve Oka kasabasından temsilciler müzakerelere başladı, ama o sırada Pines'tan polisin eşlik ettiği kamyonların uzun tahta kutular indirdiği haberi geldi. Kutularda silah olup olmadığı hâlâ açıklığa kavuşmuş değildir, ama Mohawklar öyle olduğuna inanıyordu. Bir yardım çığlığı attılar, Savaşçılar Derneği'nin cevap verdiği bir çığlık. Kamuflaj giysileri giymiş erkekler Mohawk Yurdu'nun dört bir tarafından gelerek kendilerini Yerli adları ve renkli takma adlarla tanıttılar: Lazanya, Çılgın Jap, Bahçe Malası, Wolverine, Noriega. Saha telsizleri ve otomatik silahlar getirdiler. El konulan golf arabalarının üzerinde saflarında devriye gezdiler, yüzleri mendiller, savaş boyaları ve Halloween maskelerinin ardında saklanmıştı; bir tanesi bir Groucho Marx kılığındaydı. Ama karnaval havasının ardında ciddi bir amaç yatıyordu – Savaşçılar'ın kendilerini kanıtlama şansı: Konfederasyon'un doğu kapısını koruma antik görevini yerine getirme, Mohawk Yurdu ordusu olduklarını kanıtlama şansı.

Protestoya katılan, Kanehsatake Ayı klanından mensubu Joe David, kuşatma sona erdikten sonra bana Oka'yı gezdirdi. David otuzlu yaşlarda başarılı bir ressam ve heykeltıraş; Mohawklara göre kısa boylu, gözleri düşünceli, sözleri tartılı. Bir tepede oruç tuttu ve katılması gerektiğini işaret eden bir kehanet alana kadar barikatlara katılmadı. Şiddet karşıtı olan Joe asla eline silah almadı. Savaşçılar'la ilgili kuşkuları vardı.

Ama bir Savaşçılar Derneği olma amaçlarının, Akwesasne'de ne olursa olsun halkı ve toprağı korumak olduğunu kavradım. En sonunda onların neden davet edildiğini ve neden geldiklerini anladım. Burada sigara ve kumara ilgi yoktu. Onlar yüce nedenlerle buradaydılar.

Silahlara karşı çıkan bir konuşma yaptım. Temagami'de ve öteki yerlerde Yerlilerin Mohawk kriziyle alakasız tacizleri dur-

durmaya çalıştığı yerler| yapılanlar gibi şiddet içermeyen bir protesto yapabileceğimizi düşünüyordum. Ama buradaki herkes için işleri sarpa sardıran, Kanada'nın dört bir yanındaki barikatların hiçbir işe yaramayacağını bilmesiydi. İnsanlar coplanıyor, dövülüyor ve hapse atılıyor, ama onlar sonunda projelerini gerçekleştiriyorlar. Makine o kadar devasa ki bizi ezip geçiyor, tüm yerli halkı. Bunu durdurmanın hiç yolu yok.[47]

Joe David'in katılmasından birkaç gün sonra polis saldırdı.[48] 11 Temmuz sabahı yüz silahlı SQ, araba ve minibüslerden çıkarak göz yaşartıcı bombalar, sis bombaları ve kargaşa yaratıcı bombalar attılar. Ana barikata bir vinçle saldırdılar. Her yerde gaz ve duman vardı. Sopalardan AK-47'lere kadar her tür silaha sahip Mohawk kadınlarla erkekleri bağırıyor, kaçıyor, gözlerini ovuşturuyor, kendilerini yere atıyorlardı. Polis de aynı ölçüde şaşkındı. Sonra her iki taraftan da silah sesleri geldi. Silahlar sustuğunda barikat hâlâ duruyordu, SQ araçlarını terk etmişti ve Onbaşı Lemay ölmüştü.

Polis onun Yerliler tarafından vurulduğunu söyledi; Yerliler ise polisler tarafından vurulduğunu. Bir Quebec adli tıp uzmanının sekiz sayfalık bir rapor hazırlaması neredeyse bir yıl sürdü; raporda suçlunun bir Mohawk mermisi olduğunu öne sürüyor, ama hiçbir sağlam kanıt sunamıyordu.[49] Beceriksiz saldırının emrini hangi SQ komutanının verdiği bile belirlenemedi. *Belirlenen* şuydu: Oka belediye başkanı Jean Ouellette polise harekete geçmesini söylemişti; Oulettte golf sahası projesinin baş destekleyicisiydi.[50]

47- Kaydedilmiş röportajdan, 21 Kasım 1990.

48- Oka anlaşmazlığının iyi bir özeti ve Joe David profili için bkz. Pindera 1991.

49- *Globe and Mail*, 28 Mayıs 1991.

50- Bkz. "Chronology of Main Events in Oka Dispute," *Globe and Mail*, 3 Eylül 1990.

Kendimiz gibi ... kendi dilimizde ve
kendi tarzımızda yaşayamamak, bir bacağı ya da bir kolu
–ya da belki bir kalbi– olmadan yaşamak gibidir.
René Lévesque, Quebec Başı, 1968

Polis Oka'ya saldırınca, Savaşçılar Kahnawake'de 40 kilometre ötedeki yoldaşlarına telsizle haber gönderdi; birkaç dakika içinde Mohawklar, Mercier Köprüsü'nde ve köprünün bağlantı yollarında işe gidiş trafiğini durdurmuşlardı. Onlarca yıl önce Kahnawake, Montreal'in otoyollarının topraklarından geçmesini önlemek için mahkemede savaşmış ama kaybetmişti; bu istenmeyen koridorlar şimdi yerlilerin silahları haline geldi. Bazı Mohawklar, polis tekrar saldırırsa Mercier Köprüsü'nün havaya uçurulacağını ima ediyordu.[51] Ötekiler kanala bir manivela atmaktan söz ediyordu: Büyük Göller'deki tüm gemiciliğe inme indirecek bir "son koz"du bu. Devasa paslı gemilerin birkaç dakikada bir pencerelerinin önünden geçerken eski kireçtaşı evleri sallamasından ve sokakları sülfürlü egzozlarıyla yıkamasından önceki Kahnawake'yi hatırlayanlar için, bu eylemlerin çekiciliği yüksek olmalı.

Zaman geçtikçe ve barışçıl çözüm umudu gitgide azaldıkça, Kahnawake ana yola bağlanan ara yollarda çukurlar kazmaya başladı. Komşu Châteauguay'dan Mohawk topraklarında yolculuk etmeye alışmış banliyö insanları barikatların dışında

51- A.g.y., 14 Temmuz 1990.

birikmeye, sopalar sallayıp ırkçı sloganlar atmaya başladı; bir Mohawk'ın kuklasını yakmak her gece görülen bir olay haline geldi – hiç değilse ne zaman basın gelse.

Mohawklar şöyle dedi: "Birkaç haftadır rahatsız oldular. Oysa biz, yüzyıllardır rahatsızız."

Kanada Başbakanı Brian Mulroney –uzun çeneli, parlak gözlü ve bir satıcının kadife sesine sahip, Irlanda kökenli çift dilli bir Quebecli– devreye girmeyi reddetti. Iki muhalif taraf da parlamentonun yaz tatilinden dönmesini talep etti; Mulroney onları duymazlıktan geldi. Bir önceki yaz, parlamentoyu gemiler dolusu Sih mültecinin Nova Scotia'ya çıkması sorununu ele almak üzere toplantıya çağırmıştı, ama bir silahlı isyan ve 3 milyonluk bir şehrin abluka altına alınması ne onun, ne de ülkenin seçilmiş temsilcilerinin dikkatine değerdi. Yalnızca Quebec Yerli Işleri Bakanı John Ciaccia Mohawklarla konuştu ve ne zaman bir çözüme varmaya yaklaşıyor görünse, Quebec kabinesinin sertlik yanlısı üyeleri onun çalışmalarına sekte vurdu.

Iki beyaz hükümet, Irokua Konfederasyonu kadar tarihsel bir yük taşıyordu. Mohawk Ulusu Konfederasyon'un yaramaz çocuğuysa, Quebec de Kanada için öyleydi. Mulroney önceki üç yılı Meech Lake Anlaşması adlı bir anlaşmayla anayasayı değiştirmek için uğraşmıştı; bu anlaşmada, Quebec'i sık sık yaptığı çekilme tehditlerini gerçekleştirmekle kazanacağı bir şey olmayacağına ikna etmek üzere, federal güçlerin eyaletlere aktarılması söz konusuydu. Bu federal güçlerden feragat etmek Quebec dışında pek revaçta değilse de, eyalet başbakanları ulusal mirastan daha büyük bir dilim alma şansından çok memnun oldular.[52] Hepsinden önemlisi de, bu anlaşma yerli uluslarda alarm zillerini çaldırdı; kendi anlaşma hakları konusunda kaygı duyuyorlardı ve başbakanın Kanada'yı her

---

52- Göze çarpan istisna, Manitoba çıkmazının çevresinden dolaşmaya yönelik federal girişimi durduran Newfoundlan'in Clyde Wells'iydi.

ikisi de beyaz olan "iki kurucu halkın" bir ürünü olarak görmesinden hakarete uğramışlardı. Şans eseri, Manitoba yasama meclisinin kuralları, son tarihinden önce anlaşmanın oybirliğiyle kabul edilmesini şart koşuyordu. Başka bir şans da, bu meclisin bir üyesinin Yerli olmasıydı, şimdiye kadar üye olan ilk Yerli idi o.[53] Polisin Oka'ya saldırmasından üç hafta kadar önce, bir Cree olan Elijah Harper, başını ve elindeki kartal tüyünü sallayarak nefretlik anlaşmayı geçersiz kılmıştı.

Birçok Quebec milliyetçisi, 1759 ve 1760'ta "onların" Mohawklarının Ingilizlerin yanında yer almasını asla affetmemişti; şimdiyse genel olarak Yerlilere gıcıkları vardı. Aynısı Brian Mulroney için de geçerliydi. Morali bozuk, belki de öç alma peşinde olan başbakan, Oka krizinden uzak dururken, bir yandan da bakanlarını bunu bir Quebec olayı olarak sunmaya yönlendiriyordu: İşleri ancak daha da kötüleştirecek bir tutumdu bu. Kanada anayasasına göre Yerliler ve Yerli toprakları federal bir konu idi; Quebec, Mohawklarla ilgilenme yetkisine sahip değildi.

Mohawk yazar ve Grand River Altı Ulus'ta televizyon yapımcısı Brian Maracle, Mulroney'e, Temmuz'un üçüncü haftasında bazı gazetelerde çıkan açık bir mektup gönderdi.

> Sayın Başbakan Mulroney;
>
> Oka'daki durum konusunda bir şey yapmaya karar vermenizden önce kaç kişi daha ölecek?
>
> Sizin insanlarınız Oka'daki durumun Mohawklarla Quebec hükümetini ilgilendiren bir konu olduğunu söylüyor. Ama bu yalnızca bir eyalet konusuysa, neden RCMP ile orduyu gönderdiniz?
>
> RCMP ve ordu sorun çözücü konumda değildir. Gerekirse

53- *Toronto Star*, 8 Eylül 1990.

Yerlileri öldürmek için oradadırlar ve bu da daha çok sorunu tetikler. Sorunları çözmek sizin işinizdir...

Oka'daki anlaşmazlık artık bir golf sahasıyla ilgili değildir. Artık yerli halkla Kanada hükümeti arasındaki ilişkide temel bir değişikliğin mücadelesiyle ilgilidir...

Yerli topraklarında yeni bir kuşak var... kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığını hissediyorlar. Topraklarında çatışmayı en uç noktasına kadar taşımaya istekli olabilirler, çünkü Oka dersini öğrendiler – şiddetin işe yaradığı dersini.

Sizin barışı sağlamak gibi bir sorumluluğunuz, bunun için gücünüz ve fırsatınız var... Irk nefreti yerine ırk uyumu inşa etme şansınız var...

Şimdi harekete geçin Bay Başbakan... daha çok insan ölmeden önce.[54]

On bir haftalık Oka kuşatması sırasında tam olarak neler yaşandığını bilmek olanaksız, çünkü Quebec bağımsız bir soruşturma için her tür girişimi engelledi. Kendi bulanık rolünün farkında olan ve Fransız ayrılıkçılığından dehşete düşen federal hükümet ısrar etmeye cesaret edemiyor. Irokua tarafından gelen bilgi de Konfederasyon'daki ayrımlar nedeniyle ve birçok kilit önemde kişi yargılanmayı beklediği için engelleniyor. Aşağıdakiler bilinen olguların bir özetidir.

8 Ağustos 1990'da başbakan, Eyalet Başbakanı Robert Bourassa'nın isteği üzerine Quebec'e gidecek bir ordu hazırlattığını açıkladı. Kanadalılar, anayasanın, bir eyaletin ulusal ordunun komutasını üstlenmesine ve kendi yurttaşlarına karşı kullanmasına izin verdiğini şaşkınlıkla öğrendi. Aynı zamanda Mulroney "müzakereler için önkoşulları" belirlemek üzere bir arabulucu atadı. 12 Ağustos'ta arabulucu bir taslak

---

54- Maracle 1990.

anlaşmayı duyurdu: Polis kordonuyla engellenen yiyecek ve tıbbi araç gereçlerin Mohawk kampına girmesine izin verilecek ve uluslararası insan hakları gözlemcilerinden oluşan bir heyet görüşmeleri izleyecekti. İki gün sonra Kanada ordusu, her iki Mohawk toprağına da kolayca ulaşabilecek bir uzaklığa 2.500 askerini konuşlandırdı. 16 Ağustos'ta söz verilen görüşmeler başladı, ama askerler barikatlara yaklaşınca, bir hafta sonra Mohawklar tarafından kesildi. Öyle görünüyor ki, hükümet stratejisi (hangi hükümet olduğu açık değildir) konuşmalara katılıyormuş gibi yaparken, bir yandan da askeri ilmeği sıkıyordu.

Bir sonraki hafta sonu, her iki Irokua Konfederasyon konseyi –Onondaga ve Grand River konseyleri– Syracuse yakınlarındaki antik başkentlerinin kütükten yapılma salonunda toplandı. Toplantıya yaşlı bir Tadodaho, yani Sözcü olan Leon Shenandoah –yüzyıllar önce Barış Yapan'ın bu makama atadığı kişinin torunu– başkanlık etti. Tekarihoken adını taşıyan Kanehsatake reisi Samson Gabriel, geyik boynuzlarını taktı ve Altı Ulus'a Mohawk dilinde hitap etti. Resmi yorumcular onun sözlerini Irokua dillerine çevirdi. Tartışma, Onondagaların beslediği "ateşin karşısında" hepsi aynı fikirde olana kadar sürdü. İki konsey de Savaşçılar'ı desteklemiyordu, ama ikisi de Irokua egemenliğini koruma konusunda kararlıydı. 25 Ağustos'ta aşağıdaki mektubu Başbakan Mulroney'e gönderdiler.

Kardeş:

Onondaga Yurdu'ndaki Büyük Konsey'de bir araya gelen Grand River ve Onondaga ortak konseylerinden selamlar. Atalarınız hükümetimizi Beş (ve 1720'den itibaren Altı) Ulus Konfederasyonu olarak, Fransa da Irokualar olarak tanıyordu. ...

Şef Tekarihoken'in (Samson Gabriel) önümüze getirdiği top-

rak meselesinde barış yapabilmek adına, Altı Ulus Konseyi, Kanada'da adaleti ve toprak iyeliğinde eşitliği bizden esirgeyen uzun vadeli politikaların, Oka-Quebec'deki son çatışmayı üreten temel etmen olduğunu düşündürmektedir. Kanada'nın yerli hakları politikasının, bu tür hakların dürüst, adil ve bağlayıcı bir çözüme bağlanacağı şekilde kökten değiştirilmesini talep ediyoruz. Bir ilk adım olarak Konfederasyon temsilcileriyle (Kanesatake temsilcileri de dahil) federal ve eyalet temsilcileri arasında bir müzakere süreci öneriyoruz...

Haudenosaunee (Altı Ulus) Konseyi uzun zamandır Kanada'nın bir politikasından sıkıntı çekmektedir, bu politika... siyasal kişiliğimizin geçmişte eriyip yok olduğunu iddia eder. Bu tür adaletsizlikler hiçbir amaca hizmet etmez, kaos ve kargaşa için potansiyel yaratır... Bu politikaların acilen ele alınmasını ve yeniden düşünülmesini talep ediyoruz.[55]

Altı Ulus'un büyük diplomasi geleneğiyle yazılan zarif bir mektuptu bu, ama kariyerini emek sorunlarını bastırmak üzerine kurmuş bir küçük kasaba avukatı olan Brian Mulroney bu mektubun değerini anlayacak adam değildi. Burada barışçı bir çözüm getirebilecek yegâne konuma sahip bir örgütten bir öneri vardı. Mulroney'e, Kanada'nın Irokua egemenliğini çiğneme politikasını tersine çevirmek için bir fırsat verilmişti: Savaşçılar Derneği'ni gereksiz kılabilecek bir tersine çevirmeydi bu. Konfederasyon'un da Savaşçılar'la ayrımları vardı, ama Irokualar arasında her yerde, hatta Savaşçılar'dan olmayan birçok kişi arasında Konfederasyon muazzam prestijini koruyor; bunlar Joe David gibi, ancak başka bir çıkış yolu görmedikleri için silaha sarılmışlardı.

Ertesi gün, Kennebunkport-Maine'de ABD Başkanı George

55- Irokua Konfederasyonu'ndan Brian Mulroney'e, 25 Agustos 1990.

Bush'u çevreleyen azametli havadan çıktıktan sonra, Mulroney Kanada'ya dōndū ve basına az gōrülen bir demeç verdi. Mohawk talepleri, dedi, "acayip" hale geldi – hatta "kendilerine bağımsız bir ulus konumu vermeye" bile çalıştılar. Açıktır ki, Bay Mulroney Kanada ve Altı Ulus'un ortak tarihi konusunda ya hiçbir şey bilmiyordu, ya da bir şey bilmiyormuş gibi davranıyordu. O ve bakanları, özellikle Adalet Bakanı Kim Campbell –rahatsız edici bir ses tonuna ve Margaret Thatcher'ın delici bakışlarına sahip bir kadın– kamuoyunu, Mohawk sorununun tamamen bir hukuk düzeni sorunu olduğuna ikna etmeye çalıştı. Neden, diye sordular, Mohawklar dünyadaki en iyi hukuk sistemlerinden birine sahip olmakla övünen bir ülkede silahlarını indirmekten korkuyor? Mulroney, "Uygar bir ülkenin yasaları hepimiz için geçerli olmalıdır," dedi tekdüze bir sesle. "Çifte standart olamaz."[56] Quebec başbakanı da, demokrasiye inanmayan insanlara karşı demokrasiyi savunduğunu söyledi.

Belki Başbakan Bourassa, Yerlilerin 1968'e kadar eyaletinde oy hakkına sahip olmadığını unutmuştu; belki federal adalet bakanı, Deskaheh olayından sonra kabul edilen, Yerlilerin 1927 ile 1951 arasında hukuktan yararlanmasını önleyen ünlü Kanada yasasını unutmuştu; belki Bay Mulroney, "uygar ülkesinin" 1899'da Akwesasne'de, 1924'te Grand River'da ve gene 1959'da orada neler yaptığını bilmiyordu. Belki de Yerli anlaşmalarının hâlâ anayasal ağırlık taşıdığının –ve Kanada Yüksek Mahkemesi'nin yakınlarda bunu onayladığının–, dolayısıyla Kanada polisinin ve askerlerin Mohawk topraklarındaki varlığının uluslararası hukukun muhtemelen ihlali olduğunun farkında değildi.[57]

56- CBC TV *Newsworld*, 27 Ağustos 1990; *Globe and Mail*, 3 Eylül 1990.

57- Bkz. Clark 1990a, 1990b.

Apartheid'ın kötülüklerini tribünden izleyerek uluslararası bir ün inşa etmeye çalışmış bir başbakanın icraatiydı bu. Kuzey Amerika'da ayrıksı kültürünü korumaya çalışan, bununla birlikte çok daha eski ulusların aynı topraklara daha önceden sahip çıkmış olabileceğini kabul etmeye yanaşmayan küçük Quebec'in de icraati böyleydi.

Kanada kamuoyuna göre olaylar olağanüstü ve şok ediciydi. Ama Yerlilere göre örüntü hasta edici ölçüde tanıdıktı. Onları bölüp mülksüzleştirme aracı olarak bıkıp usanmadan kullanılan sözde hukuk düzeni, en sonunda bir köşede silahlı yurtseverlerle karşılaşmıştı. Daha sonra bu "demokrasi" ve "uygarlık" adına aşırı güç kullanımının mazereti oldu. Oka, Sand Creek katliamının (1864), Yaralı Diz katliamının (1890), Yucatán Caste Savaşı'nın (1847), tekrar Yaralı Diz'in (1973) ve Guatemala ordusunun dağlık Maya yurdunu yeniden fethinin modelini tekrarlamakla tehdit etti. Oka bunlar gibi bir kan gölü olabilirdi.

26 Ağustos'ta uluslararası insan hakları gözlemcileri, Quebec ve Ottawa'yı, 12 Ağustos'ta anlaşılan önkoşullara uymamakla eleştirdi. 27 Ağustos'ta Bourassa görüşmeleri kesti ve orduya harekete geçme emri verdi. Ertesi gün Mohawklar çocuklar, hastalar ve yaşlıların son gösteriden önce Kahnawake'den çıkmaları için Mercier Köprüsü'nün bir şeridini açtılar. Polis iki saat boyunca konvoyun geçmesine izin vermedi ve bekleme sırasında toplanan bir beyazlar güruhu yerlilerin otomobillerine taş atarken seyirci kaldı. Kalp sorunu olan yaşlı bir Mohawk, Joseph Armstrong öldü.

29 Ağustos'ta Kanada tankları, Kahnawake sınırına dizildi; jetler ve helikopterler tepede gürledi. Artık Montreal bölgesinde en az 4 bin asker konuşlanmıştı. Ama tek sonuç katliam olacakmış gibi gözükürken, Mohawklar ile ordu komutanları arasında bir anlaşma yapıldı. Akşam üstüne doğru askerler-

le Savaşçılar, Mercier Köprüsü'ndeki yol barikatlarını birlikte kaldırdı. Öyle görünüyor ki, karşılığında da, bazı Savaşçılar ve silahlar Kahnawake'yi hava yoluyla terk ederken ordu gözlerini kapattı. En azından askerler savaş alanından çekilmiş oldu.

Aynı şey Oka'da yaşanmadı. Orada ordu birkaç cephede birden hiç durmadan ilerledi. Kanadalılar günler boyu televizyonda tanklar ve hızarlarla uzun çam ağaçlarının parçalanmasını izlediler. Yerli protestoları ülkenin dört bir yanında patlak verdi; İngiliz Kolombiyası'nda yollar kapatıldı, Ontario'da demiryolları; elektrik direkleri yere devrildi. Tüm ırklardan protestocular Toronto, Montreal ve öteki şehirlerde yürüyüş yaptı. Kanada'nın en önde gelen yüzlerce yurttaşı ve örgütü *Globe and Mail*'de tam sayfa ilan vererek hükümetin tavrını kınadı ve "krizi ve İlk Ulusların egemenlik taleplerini tartışmak üzere" Parlamento'nun toplanmasını talep etti."[58]

Ordu Yerlilerin son istihkâm noktasına –bir bina ve Two Mountains Gölü'ne bakan birkaç hektarlık orman– girmeden hemen önce durdu. Binanın içinde yaklaşık 40 Mohawk ve bir düzine gazeteci vardı. Ordu binanın çevresini dikenli telle çevirdi ve içerdekileri uykusuz bırakmak için güçlü spot ışıkları yaktı. Mohawklar kutsal ateşin çevresinde davul çaldı ve şarkı söyledi; Irokuaların metafizik güçleri çağırmak için geleneksel olarak kullandığı Sahte Suratlar'ın –canlı ağaçlardan oyulan tuhaf, yüzünü buruşturmuş maskeler– ritüel gücünden güç ve moral topladı.

Uluslararası bir rezaletin ve ülke çapında yüzlerce Oka'nın ortaya çıkma olasılığı, ordu tanklarının Yerli kampını yerle bir etmesini engelledi. Telin dışındaki gazeteciler ön cepheden epeyce uzakta tutuldu ve hazmı kolay haberler ve dostça yaklaşan memurların propagandalarıyla beslendi. Ancak Mohawk

---

58- *Globe and Mail*,6 Eylül 1991.

hatları *içindeki* bir avuç gazeteci neler olduğuna tanık olma şansını buldu; başlıca caydırıcı unsur onlardı. Ordu telefonlarını bozmaya, gönderdikleri filmlere el koymaya ve malzemeleri, giysileri ve gıdayı engellemeye çalıştı. Sıkıyönetim ilan edilmemiş olduğundan bu davranışlar Haklar Sözleşmesi'nin, yani tam da Mulroney ile Bourassa'nın savunduğunu iddia ettiği demokrasinin ihlaliydi.

8 Eylül'de Kanada askerleri telin altından gizlice sızarak, köşesinde uyuyan Bahçemalası adlı bir Savaşçı'yı copladı: Ertesi gün onun kırılmış, kanlı kafasının görüntüsü baş sayfaları ve televizyon ekranlarını kapladı. Devlet memurları hemen gazetecileri susturmaya yönelik çabalarını artırdı. Bahçemalası'nın yaralı görüntüsünün belirmesinden yalnızca saatler sonra, Kanada Yayın Kurumu (CBC) esrarengiz bir şekilde film ekibini geri çekerken, ordunun artık gazetecilerin güvenliğini garanti etmediği bahanesini öne sürdü. Bahane saçmaydı: Ekip *içeriye* girerken ordu zaten aynı açıklamayı yapmıştı; ve tam o anda Irak, Lübnan ve El Salvador'da CBC ekipleri vardı.

18 Eylül'de helikopterlerle desteklenen yüz asker, sözde silah arama bahanesiyle, bir Kahnawake uzunevine saldırdı. Saldırı silahsız erkek, kadın ve çocuklarla arbedeyi kışkırttı; yaklaşık yedi asker ve yetmiş beş Mohawk yaralandı ya da gaz bombalarından kötü etkilendi. O gece geç saatlerde Yerliler, Kanada halkına açık bir mektup gönderdiler:

> 11 Temmuz 1990'dan beri biz Mohawk Ulusu ve müttefikleri, kökleri bugünden çok geriye giden krize barışçı bir çözüm bulmaya çalıştık.
>
> Sivil liderlerinizle tartışmalardan kaçma isteğimiz yoktu. Başka seçeneğimiz yoktu! Başbakan Mulroney ve Quebec Başbakanı Bourassa, siyasal karar verme yetkelerini orduya devrederek, göreve gelirken ettikleri yemini hiçe saydılar...

Hükümetleriniz, Mercier Köprüsü açıldığında ve tüm barikatlar kaldırıldığında, uzun vadeli sıkıntılarımızla ilgili görüşmelerin başlayacağı sözünü verdiler. Yalan söylediler...

Ordunuz, yollar açılınca ve Kahnawake'de köprü temizlenince, topraklarımıza daha fazla girmeyeceği sözünü verdi. Yalan söylediler! O zamandan beri kutsal Uzunevimize tecavüz ettiler, kadınlarımızı dövdüler... tüm topraklarımızı işgal ettiler ve dün gece silahlarını ateşleyip göz yaşartıcı bombalar atarak silahsız insanları dövdüler.

Hükümetiniz [Kanada'nın krizi ele alış şeklini kınamış olan] Avrupa Parlamentosu'na, bu yenişememe durumunu sona erdirmek için temsilcilerimizle görüştüğünü söyledi. Bir kez daha yalan söylediler...

İstediğimiz tek şey süreç, vaatler değil. Şimdiye kadar aldığımız tek şey ise vaatler, eylem değil.[59]

Oka Mohawkları, silahların bırakılması ve hukuki süreç konusuna Quebec, Ottawa, Irokua Konfederasyonu ve uluslararası insan hakları örgütlerinden oluşan ortak bir komisyon başkanlık ettiği takdirde, silahlarını bırakmayı defalarca önerdi. Quebec her seferinde, "Hükümetin tanıdığı tek müzakere, ordunun teslim olmalarını sağlama çabasıdır," diyerek reddetti.[60]

26 Eylül'de, Mulroney'in artık Parlamento oturumunu daha fazla geciktirememesinden iki gün sonra, Mohawklar beklenen teslimi firara çevirerek herkesi şaşırttı. Bazıları yolda yüzlerce metre yürüyerek gazetecilerin arasına karıştı, "Noriega"nın başını çektiği ötekiler Oka kasabasına kadar gitti. Askerler Mohawk kadın ve erkeklerini yerlerde sürükledi,

---

59- Fakslanan basın açıklaması, 19 Eylül 1990.

60- *Toronto Star*, 22 Eylül 1990.

Yerliler silahlarını artlarında bırakmış olmasına rağmen, askerler süngülerini üstlerine doğrulttular.

En sonunda Savaşçılar'ın büyük kısmı otobüslere tıkıldı ve "haklarında işlem başlatılmak" üzere bir ordu üssüne götürüldü.[61]

Olayın bitmesinden aylar sonra Joe David, yumuşak sesli sanatçı, telin ardındaki son saatlerini hatırlıyordu.

> Her an silahların patlayacağını sandık. Hâlâ neden patlamadığını bilmiyorum.
>
> Ama boyunlarımıza taktığımız ilaç keseleri vardı: kutsal ateşin külleri. Silahlar solda sıfırdı. Orduyu on dakika durduracak mühimmatımız yoktu. Her şey sembolikti.[62]

61- Bkz. André Picard ve Geoffrey York'un "Mohawk Warriors...", *Globe and Mail*, 27 Eylül 1990.

62- Pindera 1991: 39'da.

Sonsöz

Yeniden Keşif

Eğer [halkım] savaşmak zorunda kalırsa, sayıları çok az;
ölmek zorunda kalırsa, çok fazla.
Hendrick, Mohawk, 1755

Halkım yeryüzünden silinirse, bizim tüm resimlerimizi de
yok etmeniz gerekir, çünkü gelecek kuşaklar
fotoğraflarımıza bakacaklar ve insanlığa karşı
böyle bir suç işlendiği için büyük utanç duyacaklar.
Davi Yanomami, Yanomami, 1990

Hıristiyanlar fetih ve keşif yaparak
ne zaman bir yerden geçse,
sanki oradan bir yangın geçti ve her şeyi yok etti.
Pedro de Cieza de León, yaklaşık 1550

Oka'nın çam korulukları gerçekten de bir simge oldu – istilacıların son 500 yılda özgün Amerikalılardan almış olduğu her

şeyin simgesi. 1992'de iyimserlik için bir zemin varsa, Kanada gibi bir ülkenin ulusal mitlerini yeniden inceleyip şok geçirmesine bağlıydı bu. 1990'da bu ülkenin politikacıları hâlâ iki kurucu halktan, İngiliz ve Fransız halklarından söz ediyordu; bir yıl içinde bu mit öldü. 1991'de Başbakan Mulroney, yerlilerin sorunlarını incelemek için bir kraliyet komisyonu kurulduğu açıkladı ve Yerli İşleri Bakanlığı 1867'den önceki toprak iddialarını görmezden gelme politikasından vazgeçti. Kendi topraklarında çoğunluk olarak kalmayı başaran Amerikan yerlisi birkaç halk arasında yer alan, Kuzeybatı Toprakları'nın Inuit (Eskimo) ve Dene halkları çok geçmeden kendi yerel hükümetlerini kurabilirler.

Yerleşimcilerin yaşadığı başka ülkelerde de değişim görülebilir. ABD en sonunda Yerlilerin orada kalıcı olduğunu kabul etmiş görünüyor. Birçok rezervasyon artık devletlerinkine benzer güçleri olan, kendi kendini yöneten yerler ve 1978'de Birinci Anayasa Değişikliği yerli dinlere koruma getirdi. Nüfusu çeyrek milyona çıkan ve toprakları İsrail'in iki katından fazla olan Navaho Yurdu'nun ilk Yerli devleti olabileceği öne sürülüyor.[1] Guatemala'da bile savaşı sona erdirmekten, Mayalar ve kültürleri için yer açmaktan söz ediliyor.

Birleşmiş Milletler'de ve dünyanın her yerinde, Quiché Maya aktivisti Rigoberta Menchú gibi insanlar, ihmal edilen geçmişlerinden ve bugünlerinden söz ediyor, bize tarihlerinin bitmemiş olduğunu hatırlatıyor. Amerika'nın tutsak ulusları, bunu yaparken de, birbirlerini yeniden keşfediyorlar. Quebec'in kuzeyinde bir Kayapo heyeti, Amazon'lardaki yurtlarından çıkıp, James Koyu Creelerine danışmanlık yapmaya geldi. Bir zamanlar İnka İmparatorluğu'nun kuzey başkenti olan, Ekvator'daki Quito'da tüm yarıküredeki Yerli halklar,

---

1- Bkz. Thornton 1987: 185.

yakınlarda bir araya gelerek karşılıklı sorunlarını ele aldılar, bunların arasında Kolomb kutlamalarına nasıl karşı çıkılacağı da vardı.

Ama gene de uyanık olmak için birçok neden var. Brezilya'nın Yanomami halkı –bazen son özgür Yerli ulusu denilir–, on dokuzuncu yüzyılda Çerokileri ve Siyuları kötü sonlarına götüren saldırınını aynısıyla karşı karşıya: hastalık yayan ve toprağı kirleten, altın açlığı çeken bir güruh. Amazon havzası boyunca yoksul göçmenler, Uzun Bıçaklar'la aynı nedenler yüzünden –Batı uygarlığının mitlerine, değerlerine ve ekonomisine içkin nedenler yüzünden– ağaçları yakıyor ve Yerlilerle savaşıyorlar. ABD'de Ronald Reagan ve George Bush yönetimleri sırasındaki Yüksek Mahkeme atamaları, yeni kuşak Yerli karşıtı hükümler verebilecek bir takım yarattı.[2] Kanada'nın kraliyet komisyonu çene yapmaktan başka bir işe yaramayabilir, bu arada Quebec'in Cree topraklarını 12 milyar dolarlık bir hidroelektrik santralıyla sular altında bırakma planı –Kayapo ziyaretini hızlandıran bir tehdit– St. Lawrence Seaway mantığının hiç de ölmediğini göstermektedir. Yirmi beş yaşın altındaki Kanadalı yerlilerde görülen intihar oranı, hâlâ dünyadaki en yüksek oran;[3] ve Guatemala'nın ölüm mangaları hâlâ yılda 2 binden fazla insan öldürüyor.

Anglosaksonlar ve Iber yarımadasından gelenler Yeni Dünya'ya vardıklarında, her biri geleneklerine sadık kaldı. Ispanyol paralı askeri altın ve serf istiyordu ki aylak, egemen bir yaşam sürebilsin. Ingiliz köylü toprak istiyordu ve bunu alabilmek için de atalarının Galler'in atalarına yaptıklarını tekrar etti. Bu tarih yaşandı. Yaşanmamış kabul edilemez. Hem Kuzey Hem Güney Amerika'nın büyük kısmında Yerliler gerçekten

---

2- Eddie Lazarus, özel yazışma, 1991.

3- CBC TV *Journal*'da haber, 18 Haziran 1991.

de "savaşamayacak kadar azlar." Delawareler, Delaware'den ayrıldı, Massachusettler de Massachusett'ten. Ottawa'da hiç Ottawalı yok, Manhattan'da Manhattanlar. Haritadaki adlar öldürülen bir halkın mezar taşı sadece. Newfoundland'den Patagonya'ya kadar birçok yerde adlar bile ölü. Ama bu kitapta konuşan seslerin açıkça belirttiği gibi, hayatta kalan milyonlarca insan da var. Onların varlıklarını ve isteklerini göz ardı etmek, cinayete yataklık etmektir. Onlar ölmeyecek kadar çoklar.

1933'te, bir Lakota Siyu'su olan Luther Ayakta Duran Ayı, *Land of the Spotted Eagle* adlı kitabında şunları yazdı:

> Beyaz adam, Amerika'yı neden anlamıyorsa, Yerliyi de o nedenle anlamıyor. Onu oluşturan süreçlerden çok uzakta. Yaşam ağacının kökleri henüz kaya ve toprağı kavramamış. Beyaz adam hâlâ ilkel korkularıyla boğuşuyor... Avrupa'dan gelen adam hâlâ bir yabancı, bir uzaylı. Ve hâlâ kıta boyunca seçtiği yolu sorgulayan kişiden nefret ediyor.[4]

> Geçmiş değiştirilemez, ama bu geçmişten çıkaracağımız dersler değişebilir. Amerika'nın yeni ulusları, mitlerinin içinde saklı olanlarla hesaplaşmadıkları sürece ve beş yüzyıl önce başlayan soykırımdan sağ kurtulanlara tazminat ödemedikçe, Amerikan toprağında asla kök salamayacaklar. Yapmış olduklarını kabul ederek işe başlayabilirler. Kendi anlaşmalarına saygı duyarak başlayabilirler; barajları, madenleri ve kimyasal atıkları orada eskiden beri var olan asıl halklara kalan küçük topraklara yerleştirmekten vazgeçerek başlayabilirler. Okullarında tarihlerinin öteki yüzünü –karanlık yüzünü– öğreterek başlayabilirler.

4- Ayakta Duran Ayı 1978: 248.

"Eski Dünya"dan gelen insanlar, denizin karşı kıyısına geri dönemezler, dönmemelidirler de. Her iki dünyadan doğan karma halkın da başka bir yurdu olamaz. Ama topraklara el koyanlar ve onların çocukları, hiç değilse geriye kalan Amerikalı halklar için yer açabilirler. Onlara, yerlinin sayısının hep az olduğu ve dolayısıyla yerlilerin az oya sahip olduğu Avrupa-Amerikalı ülkelerdeki sahte yurttaşlık özgürlüğü yerine, "entegrasyon" ya da *mestizaje* kılığına bürünmüş bir imha yerine, gerçek bir eşitlik sunabilirler. Amerikan yerlilerinin özgür, eşit ve farklı olma hakkını kabul edebilirler.

İstilacılar "fethetme ve keşfetmeye" son verebilirler. Amerika'yı yağmalanacak bir hazine odası değil de içinde yaşanacak bir yurt –kendileri için olduğu kadar oranın asıl halkları için de bir yurt– olarak görmeye başlarlarsa, Kristof Kolomb'un tersine nerede olduklarını keşfedebilirler.

✠

Halkımızın tarihinin anlatılması gerekir.
Geçmişte olanları doğru sunmalıyız ki,
gelecekte bunlarla başa çıkabilelim...
Son 500 yılda olanlar hoşuma gitmiyor.
Bu konuda yapabileceğimiz fazla bir şey yok.
Ama bundan sonraki 500 yılda ne yapacağız?
Bundan sonraki on yılda ne yapacağız?

Georges Erasmus, Dene, 1990

Ikinci Baskıya Sonsöz

Britanyalı eleştirmen Cyril Connolly bir keresinde bir kitabın test edilme süresinin on yıl olduğunu söylemişti. Bu yüzden *Çalıntı Kıtalar*'ın ilk baskısından on yıl sonra yeni bir baskısının çıktığını görmek bir yazar için kesinlikle memnunluk verici bir durum. On yıl önce yerli halkları kuşatan birçok sorunun bugün hâlâ çözülmediğini görmekse daha az memnun edici.

Çalıntı Kıtalar, Dene Yurdu'nun eski başkanı Georges Erasmus'un, Kolomb'un ilk yolculuğunun beş yüzyılıncı yıldönümüyle ilgili konuşurken sorduğu bir soruyla sona erdi: "Bundan sonraki *on* yılda ne yapacağız?" diye sordu. Buna verilecek tam yanıt rahatlıkla yeni bir kitabı doldurabilir, ama *Çalıntı Kıtalar*'ın 1992'de yayınlanmasından sonra göze çarpan olaylardan bazılarını kısaca özetlemeye çalışacağım.

İlerleme oldu. Guatemala ve Peru'da iç savaş duruldu. Kanada'da Nunavut Toprakları yaratılarak doğu Arktik'teki Inuitlere tam siyasal iktidar verildi. Ama son on yıl yeni sıkıntılar da getirdi: Meksika'daki Zapatista isyanı ve Ontario polisinin silahsız bir Chippeva protestocusunu öldürmesi gibi.

Bu on yılda tüm dünya büyük siyasal değişimlere tanık oldu. *Çalıntı Kıtalar* baskıya girerken ilk Körfez Savaşı ve Sov-

yetler Birliği'nin çöküşünün üzerinden henüz birkaç ay geçmişti. Bir "yeni dünya düzeni"nden söz ediliyordu: Özellikle Üçüncü Dünya denilen yerlerde acil barış ihtiyacına yer verilebileceği umuduydu bu. Zafer yanlıları, demokrasi ve serbest piyasanın ideolojiler arasındaki Darwinci mücadeleyi kazandığını ve bize tüm olası dünyaların en iyisini getirdiğini öne sürdü; artık savaşacak fazla şey kalmamıştı; insanlık "tarihin sonu"na ulaşmıştı. Bu tür görüşler artık şok edici ölçüde naif görünüyor.

Gerçekte Komünist bloğun çöküşü *laissez-faire* kapitalizminin yeniden doğuşuna yol açtı. Serbest ticaret adına neredeyse yüzyıllık, bedeli yüksek siyasal ve ekonomik dersler unutuldu ve yerini, kendi tarzında solun eski ütopyacılığı kadar aşırı bir pazar fundemantalizmi aldı. Şirket çıkarları hükümetin düzenleyici güçlerini azaltmaya çalışırken, bir yandan da bütün cephelerde "avam takımı"nın son izlerini –insanların kolektif mirasını– ele geçirip sömürmeye çalıştı: kamusal araziler ve kurumlar, evrenin havası ve suyu, antik uygarlıklardan gelen temel gıda ürünleri, hatta bedenimizdeki genler. Birleşmiş Milletler rakamlarına göre 1998'de en zengin bireylerin, en yoksul kırk sekiz ülkeden daha büyük serveti vardı.

Yerli halkların yakın tarihi bu genel koşullar içinde yaşandı. Chiapas'ta Zapatista ayaklanmasının 1 Ocak 1994'te başlaması hiç de rastlantı değildi: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın Meksika'da yürürlüğe girdiği gündü bu. Toprak sahipliğinin ve Porfirio Díaz rejimini hatırlatan yabancı yatırım politikalarının geri dönüşünden dehşete düşen; rüşvet, ırkçılık ve şiddet yüzünden çileden çıkan birçok Chiapas Mayası, Subcommandante Marcos'un liderliğinde silaha sarıldı. Marcos, yerel topluluk liderleri adına davrandığını belagatle belirtmek için kendisine "komutan yardımcısı" diyordu. Şimdiye kadar dünya medyasının ilgisi ve geniş halk desteği Mek-

sika hükümetinin tepkisini sınırladı ve defalarca sonuçsuz görüşmelere yol açtı.

Meksika'da Kurumsal Devrimci Parti'nin (PRI) elinde tuttuğu ömür boyu iktidar, 2000 seçimleriyle en sonunda bitti. Zaferi, zengin bir kuzeyli çiftlik sahibi olan Vicente Fox'un başını çektiği sağ muhalefet kazandı. Birçok Meksikalı demokrat değişimi memnuniyetle karşılarken, Fox'un hükümet politikaları Yerli topluluklarına çok az şey sunuyor ve zenginle yoksul arasındaki uçurumu genişletecekmiş gibi görünüyor.

Soğuk savaşın sona ermesi gerçekten de tüm Latin Amerika'da dikkate değer bir yarar sağladı: Artık şiddetli baskıyı, yerel hukuksuzluğun Komünistlerden kaynaklandığı temelinde haklı çıkarmak mümkün değildi. Bu özellikle Guatemala'da geçerliydi. 1992'de Maya aktivist ve yazar Rigoberta Menchú, Nobel Barış Ödülü'nü kazandı ve Guatemala iç savaşını sona erdirme görüşmelerinde önemli bir rol üstlendi.

Menchú 1983'te yayınlanan *I, Rigoberta Menchú* kitabının güvenilirliği konusunda bir Amerikan antropoloğunun saldırısına da uğradı. Menchú bu kitabı, yirmili yaşlarının başında Guatemala'dan kaçtıktan sonra anılarına dayanarak yazdırmıştı. Saldırı haber oldu; Menchú'yu gözden düşürmek için sağ da, genel olarak sol da buna sarıldı. Menchú, karmaşık olayların bazen tek bir sahnede birleştirildiğini ve başkalarının tanık olduğu ayrıntıları da anlatısına dahil ettiğini kabullendi. Savunucuları, bu tür şeylerin uzun bir sözel anlatıda kaçınılmaz olduğuna ve Menchú'nun kitabın ilk sayfasında yalnızca kendisi için değil halkı için de konuştuğunu belirttiğine işaret ettiler. Konu George Lovell'ın Guatemala yazıları A *Beauty That Hurts*'ün (2000) ikinci baskısında ayrıntıyla ele alındı. Guatemala trajedisini resmi olarak soruşturanların da doğruladığı gibi, Menchú'nun anlatısının doğruluğuna artık hiç kuşku yok.

1990'ların ortasında Guatemala'da cinayetler azaldı. Katolik Kilisesi'nin katliam ve "kayıplarla" ilgili yaptığı büyük bir soruşturma da dahil olmak üzere, yerli hakları ve demokratik haklarda biraz güçlenme oldu. Bu arada, Washington'daki kongre oturumları CIA'in savaşa ve Guatemalalılarla Amerikalıların öldürülmelerine dahil olma boyutlarını ortaya çıkardı. 1995'te bir ordu dolusu mültecinin katledilmesine karşın, eski isyancılarla hükümet Aralık 1996'da bir barış anlaşması imzaladı. O zaman bir Birleşmiş Milletler Doğruluk Komisyonu kuruldu. Komisyon *1999 Guatemala: Memory of Silence* raporunda 1962 ile 1996 arasında sivil cinayetlerin yüzde 93'ünün –hepsi birlikte 200 binden fazla– Guatemala devlet güçlerinin işi olduğunu kanıtladı. Kurbanların beşte dördünden çoğu Mayalardı.

Korkunç olaylarla hesaplaşmaya yönelik bu cesur çabalara karşın, Guatemala'da henüz kalıcı değişimler kök salmadı. Kilisenin insan hakları inceleme heyetinin başkanı olan Piskopos Juan Gerardi, 1998'de *Guatemala: Nunca Mas (Bir Daha Asla)* raporunu yayınladıktan iki gün sonra evinde dövülerek öldürüldü. Barışın kilit unsurlarını güvence altına almaya yönelik bir anayasa referandumu, seçim sandıklarında ne çoğunluğu sağladı ne de sağlıklı bir sonuç verdi. Temelde yatan toprak sahipliği sorununa değinilmedi ve terörün yaratıcıları, asıl olarak yüksek rütbeli ordu mensupları, yargılamadan kurtuldu. Seçmen sandıkları bile başarısız gibi görünüyor: Ocak 2000'de başkan olan Alfonso Portillo, eski diktatör Rios Montt'un desteğine sahip. 1982 ve 1983'te Montt'un terör kampanyaları BM Doğruluk Komisyonu tarafından hem stratejik olarak planlanmış, hem de Cenevre Anlaşmalarına göre soykırım olarak kabul edilmişti.

Sendero Luminoso'nun (Aydınlık Yol) 1990'ların başına kadar fırtına gibi estiği Peru'da da, fazla hayran olunacak yön-

temlerle ulaşılmamasına karşın artık huzursuz bir barış var. Başkan Alberto Fujimori iktidara gelince seçimlerdeki rakibi Mario Vargas Llosa'nınkilere benzer para politikaları uyguladı. Askeri istihbarat başkanı Vladimiro Montesinos –acımasızlığı Aydınlık Yol'unkiyle yarışan meşum bir kişilik– ile simbiyotik bir ittifak da yaptı. İsyancı olduğundan kuşkulanılan kişiler gereken yargılama yapılmadan hapse atıldı; birçoğu güvenlik güçleri tarafından kaçırıldı ve "kayboldu".

1992'de Fujimori bir *autogolpe*, iç darbe yaparak Kongre'yi askıya aldı ve ülkeyi kararnamelerle yönetti. Aydınlık Yol lideri Abimael Guzmán o yılın sonlarına doğru yakalanıp kafese konulmuş bir hayvan gibi sergilendiği zaman, birçok Perulu bu yöntemlere göz kırptı. Aydınlık Yol düşüşe geçti ve bir daha kendini toplayamadı. Tupac Amaru Devrimci Hareketi, 1992'de benzer bir darbe aldı ve 1997'de Japonya büyükelçisinin Lima'daki rezidansında rehin alma olayı kanlı sona erince hareket tamamen bitti.

Devrim tehdidi sönerken Perululular rejimlerinin vahşiliğinden ve yozluğundan dehşete düştüler. 2000 seçimlerinde Fujimori anayasayı değiştirerek kendisine üçüncü kez başkan olma şansı verdi ve seçimlere hile karıştırarak zafer kazandı. Bu zafer kısa ömürlü oldu. Yeniden toplanan Kongre, Fujimori'yi Japonya'yı ziyarete gittiği sırada devirdi. Montesinos da ülkeden kaçtı, ama daha sonra hesap verdi.

2000 seçimlerini kazanması gereken kişi, Alejandro Toledo, başka bir karizmatik yabancıydı. ABD'de eğitim almış eski bir ayakkabı boyacısı olan Toledo bir *çolo*; yerli görünüşünden ve birçok Perulu gibi mütevazı bir aileden geliyor olmasından çok yararlandı. Toledo politikası konusunda muğlak kaldı, ama özellikle yoksullardan coşkulu kalabalıkları kendine çekti. 2001'de en sonunda başkan seçildi, bunun sonuçları hâlâ açık değildir. Beş yüzyıldır ilk kez bir "Yerli" Peru'yu yöneti-

yor. Bu olay etnik baskıyı bir gecede sona erdirmeyecek, ama simgesel olarak önemli. Peru'nun ırksal ve kültürel farklılığı artık açıkça tanınıyor ve üzerine konuşuluyor. Yerli Peru yeni bir kimlik duygusuna sahip; *indio* ve *çolo* sözcükleri artık bir zamanlar olduğu gibi hakaret değil; kamusal yaşam artık beyazların ve beyaz adaylarının tekelinde değil.

Kanada'ya gelince, 1990'lar hem militanlık hem de samimi reformlarla dolu çalkantılı bir on yıldı. Oka krizi Kanada'da hem en iyiyi hem en kötüyü ortaya çıkardı: ikiyüzlülüğünü ve insancıllığını, baskı ve barış kapasitesini. Şimdi öyle görünüyor ki 1990 gerçekten de İlk Uluslar ve Kanada ulusunun ortak tarihinde bir dönüm noktası olabilir. Oka'da (Kanehsatake) ve Kahnawake'de Quebec polisiyle Mohawklar arasındaki gerilimler, giderek rahatlasa da birkaç yıl daha sürdü. Her iki Mohawk toprağında Quebec polisinin yerine büyük ölçüde profesyonel eğitimli Yerli barış gönüllüleri geçti. Bu arada Kanada hükümeti Oka'daki tartışmalı arazinin yaklaşık on kilometre karesini satın aldı ve 2000 yılındaki anlaşmalarda bu toprakların Mohawk yetkisine devredilmesi kararlaştırıldı. Bu önlemler acil sorunu rahatlatmış olabilir, ama birçok Mohawk, haklı olarak kendilerinin gördükleri bir şeyin onlara "verilmesi"nden rahatsızlık duydu.

Irokua egemenliği –Quebec'de olduğu kadar Ontario'da ve ABD'de de– gibi daha derin konular ele alınmadan kaldı. Ontario eyaleti, vergi yasalarını Irokualara dayatamayacağını *de facto* kabul ederek, Akwesasne yoluyla tütün akışını durdurmak için sigara vergilerinde önemli bir indirime gitti. Çok geçmeden bunun ardından yeni bir yasadışı ticaret iddiaları geldi: "insan kaçakçılığı" ya da tanınmayan Mohawk sınırından göçmen transferi. Bu konu, 11 Eylül saldırılarından sonra iç güvenlik kaygılarıyla alevlendi. Ne var ki, yasadışı göçün Akwesasne'de, Amerika sınırındaki başka yerlere oranla daha

yoğun olduğuna dair fazla kanıt yok gibi görünüyor. Alaycı gözlemciler, ulusal sınırın denetlenmesinin egemenliğin temel bir unsuru olduğunu belirtti; ABD bu açıdan kendi işine bakmalı ve Kanadalılarla Mohawkları suçlamaktan vazgeçmelidir.

Irokua kültür cephesinde, eski kuşaklar öldükçe, geleneksel Konfederasyon yönetimi de dahil olmak üzere Altı Ulus'un dillerinin kullanılmasında düşüş devam ediyor – dünyanın dört bir yanında birçok azınlık dilde görülen bir durum bu. Akwesasne ve Kahnawake'de hâlâ birkaç bin kişi Mohawk dilini konuşuyor olsa da, Grand River'da belki ancak bir düzine anadil konuşan kişi kaldı. Bu düşüşü önlemek için çabalar veriliyor. Geçen yıl Grand River'da on yıldan fazla süredir yapılmayan ilk "taziye" (seçim) töreninde üç yeni Konfederasyon şefi seçildi. Ama Grup Konseyi hükümeti –Ottawa'nın tanıdığı tek kurum– para ve gücün büyük kısmını elinde tutmasına rağmen kültürel projelere fazla destek vermiyor.

Oka krizinden bu yana İngiliz Kolombiyası'nda (bazıları iyi bir nedene sahip, bazıları değil) ve Ipperwash-Ontario'da militanca protestolar oldu. Ipperwash'ta silahsız bir Çippeva protestocusu olan Dudley George, 1995'te eyalet polisi tarafından vurularak öldürüldü. Ipperwash olayının kıvılcımını uzun zamandır var olan iki haksızlık çakmıştı: İkinci Dünya Savaşı sırasında rezervasyon topraklarına "geçici" el konulması ve verilen sözlere rağmen iade edilmemesi; ve bir mezarlık da dahil olmak üzere Yerli topraklarına genişleyen bir komşu eyalet parkıyla ilgili eski bir anlaşmazlık. Oka'da olduğu gibi her ikisinde de beyaz hükümet açıkça kusurluydu.

Beyaz yerleşimcilerin, özellikle eyalet hükümetlerinin büyük karşı çıkışına karşın birçok Kanadalı Oka krizinden beri, bu toprakların ilk sahipleriyle adil bir uzlaşma sağlayamazlarsa, herkes için ağır toplumsal ve ekonomik sonuçları olacak sonsuz bir huzursuzlukla karşı karşıya kalacaklarının

farkında. 1991'de kurulan Kraliyet Yerli Halklar Komisyonu, 1996'da, uzun son raporunu sundu. (Bu raporun ve şimdiye kadar yarattığı etkilerin bir özeti için, Olive Dickason'un 2002'de yayınladığı *Canada's First Nations* kitabının üçüncü baskısına bakınız: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem açısından özellikle başarılı, yerli tarihi ve kültürü üzerine geniş erimli bir çalışma.)

Komisyonun dört yüz tavsiyesinden birkaçı uygulamaya konulmuş olsa da, tanıdık sorunlar devam ediyor. Bunlardan en ünlüsü, Londra merkezli bir destek grubu olan Survival International'ın, Kanada'nın bölgedeki tutumunu Çin'in Tibet'teki tutumuyla karşılaştırmasıyla (bkz. *Canada's Tibet: The Killing of the Innu*, 1999) dünya çapında dikkat çeken Labrador Innu sorunudur. Hiçbir hukuki temeli olmadan Innu topraklarının denetimini ele alan federal ve eyalet hükümetleri, Innu halkını yaşam tarzlarına uygun olmayan yerlere yerleştirirken, madencilik ve hidroelektrik santralleri projelerine izin verdi. Belki en kötüsü de, Innu avlanma arazilerinin NATO'ya süpersonik uçakların test alanı olarak devredilmesi oldu. Sonuç toplumsal çöküştü, özellikle de Davis Inlet'te. Bu köy şimdi Innuların seçeceği bir yere taşınıyor, ama iki kuşak boyunca kasti kültürel yıkımı tamir etmek için yeni konutlardan çok daha fazlası gerekecek.

Kanada anayasasına göre federal hükümet yerli işlerinden sorumludur, ama son yirmi yıldır Ottawa güçleri eyaletlere sızıyor, bunun asıl nedeni Quebec ve Batı'daki ayrılıkçıları yatıştırmak için beceriksizce hazırlanmış planlar. 1996 kraliyet komisyonu raporu sonrasındakiler de dahil olmak üzere, Yerli Yasası'na reform getirme planları çoğunlukla yerli halk arasında desteğini yitirmiş durumda, çünkü federal hükümet karşılığında yeterli ekonomik temeller ve hukuksal güvenceler sunmadan sorumluluklarından kurtulmaya çalışıyor. Antik hak

ve kurumları yok etme pahasına yapılan toprak anlaşmaları konusunda kuşkular var: bir yüzyıldan fazla süre önce ABD'de ünlü Dawes ve Curtis Yasalarını hatırlatan bir politika bu.

Çalıntı Kıtalar yayınlandıktan sonraki yıllarda zaman zaman insanlar yanıma gelerek, adaletsizliklerin tazmin edilmesine nasıl yardımcı olabileceklerini soruyor. Genellikle siyasal baskının her zaman işe yarayacağı cevabını veriyorum: Seçilen temsilcilere yazılan mektupların gerçekten de bir etkisi var. Politikacılar, yazma zahmetine katlanan her kişinin şahsında, benzer kaygıları olan yüzlerce, hatta belki binlerce insan olduğunu biliyor. Birçok yardım ve baskı grubu ABD'de, Kanada'da ve dünyanın her yerinde yerli halklara çeşitli yollarla yardımcı oluyor. Aşağıda çalışmaları hakkında bilgi sahibi olduğum üç kuruluş var:

MAYA EĞITIM VAKFI, merkezi Vermont'ta, kendi ülkelerinde yüksek eğitimlerini tamamlamalarına yardım etmek için Maya öğrencilere burs veriyor. Adres: Maya Educational Foundation, P.O. Box 38, Route 106, South Woodstock, VT 05071. Web sitesi: www.yaxte.org.

DOSTLUK UFUKLARI, merkezi Cobourg-Ontario'da, yardım ve topluluk projelerinde Orta Amerika'daki çeşitli yerel yardım gruplarıyla birlikte çalışıyor. Adres: Horizons of Friendship, P.O. Box 402, Cobourg, Ontario, K9A 4L1, Kanada. Web sitesi: www.horizons.ca.

SURVIVAL INTERNATIONAL, merkezi Ingiltere, Londra'da, dünya çapında yerli halkların haklarını destekleyen bir destek grubudur (modelini kısmen Af Örgütü'nden almıştır). Adres: Survival International, 6 Charterhouse Buildings, Londra EC1M 7ET UK. Web sitesi: www.survival-international.org.

Ronald Wright

Notlar

Kullandığım kaynaklar pekçok farklı dilde yazılı olduğundan dolayı, yabancı ad ve sözcükleri tek bir yolla telaffuz etmek olanaksızdı. Nahuatl, Maya, Çeroki ve Irokua dilleri için geleneksel telaffuzu kullanarak alternatifler ortaya çıktığı zaman tek bir varyanta sadık kaldım. Quechua dili için, Peru Eğitim Bakanlığı'nın onayladığı ve 1970'lerde çeşitli sözlük ve gramer kitaplarında yayınladığı standart alfabeyi izledim. Dolayısıyla Atahuallpa, Atawallpa halini aldı; Huayna Capac, Wayna Qhapaq oldu vb. ne var ki, Cajamarca (Qasamarka), Cusco (Qosqo) ve Machu Picchu (Machu Piqchu) gibi iyi bilinen yerlerin geleneksel telaffuzlarını korudum.

Notlar ve göndermelerde aksi belirtilmediği takdirde İspanyolcadan ve Quechua dilinden yapılan çeviriler bana aittir. Gerekli olan yerlerde arkaik İngilizce telaffuzu ve noktalama işaretlerini modernleştirdim.

İngilizce kurallarını kullanarak yabancı adların nasıl telaffuz edildiğini göstermenin güçlüğü çok iyi bilinir, ama aşağıda bazı daha göz korkutucu adlar için kaba bir rehber bulunmaktadır:

Cuauhtémoc	Kwow-*tay*-mok
Huitzilopochtli	Weet-see-lo-*potch*-tly
Ixtlilxochitl	Eesht-leel-*sotch*-it
Mexica	May-*she*-kah
Moctezuma	Mok-tay-*soo*-mah
Quetzalcoatl	Ket-sal-*ko*-at
Tenochtitlan	Tay-notch-*teet*-lahn
Xochimilco	Shot-chee-*meel*-ko
Gumarcaah	Goo-mar-*kah*
Iximche	Eeesh-eem-*chay*
Quiché	Key-*chay*
Uxmal	Oosh-*mahl*
Xiu	She-*yu*
Pachakuti	Patch-a-*koo*-ty
Wayna Qhapaq	*Why*-na *Kah*-pak
Tanasi	Tah-nah-*see*
Tsalagi	Tsah-lah-*ghee*
Kahnawake	Gah-na-*wah*-gay
Kanehsatake	Gah-nuh-sa-*tah*-gay

Kaynakça

Adair, James. 1968 [1775]. *The History of the American Indians*. New York: Johnson.

Adorno, Rolena. 1982. (der.) *From Oral to Written Expression: Native Andean Chronicles of the Early Colonial Period*. Syracuse: Syracuse University Press.

——. 1986. *Guaman Poma: Writing and Resistance in Colonial Peru*. Austin: University of Texas Press.

Akwesasne Notes. 1986. *Basic Call to Consciousness*. Rooseveltown, N.Y.: Mohawk Nation.

—— tarihsiz [yks. 1975]- *Deskaheh: Iroquois Statesman and Patriot*. Rooseveltown, N.Y.: Mohawk Nation.

Alba Herrera, C. Augusto. 1985. *Atusparia y la Revolucion Campesina de 1885 en Ancash*. Lima: Ediciones Atusparia.

Anderson, Arthur, Frances Berdan ve James Lockhart. 1976. *Beyond the Codices: The Nahua View of Colonial Mexico*. Berkeley: University of California Press.

Arcieniegas, German. 1963. *Biografta del Caribe*. Buenos Aires: Editorial Sudamericana.

Arguedas, Jose Maria. 1958. *Los Rios Profundos*. Lima: Editorial Losada.

—— 1984. *Katatay*. Lima: Editorial Horizonte.

—— 1987a. *Indios, Mestizos y Senores*, ad ed. Edited by Sybila Arredondo de Arguedas. Lima: Editorial Horizonte.

—— 1987b [1965]. "El Indigenismo en el Peru." Arguedas 1987a içinde: 11-27.

Arguedas, Jose Maria ve Alejandro Ortiz Rescaniere. 1973. "Tres Versiones del Mito de Inkarri." Ossio 1973 içinde: 217-36.

Armstrong, Virginia I., der. 1971. *I Have Spoken: American History Through the Voices of the Indians*. Chicago: Swallow Press.

Asch, Michael. 1984. *Home and Native Land*. Toronto: Methuen Press.

Ascher, Marcia ve Robert. 1981. *Code of the Quipu*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Axtell, James. 1981. *The European and the Indian*. Oxford: Oxford University Press.

—— 1988. *After Columbus*. Oxford: Oxford University Press.

Bailyn, Bernard. 1986. *Voyages to the West*. New York: Knopf.

Bannon, John Francis, S. J., der. 1966. *Indian Labor in the Spanish Indies*. Boston: D. C. Heath.

Barrera Vasquez, Alfredo. 1984. *Codice de Calkini, Cantares de Dzitbalche*. Campeche: CORACEC.

Barry, Tom, Beth Wood ve Deb Preusch. 1983. *Dollars and Dictators*. Londra: Zed Press.

Bartram, William. 1955 [1791]. *The Travels of William Bartram*. New York: Dover.

Bennett, Philip. 1984. "Corner of the Dead." *The Atlantic*, Mayıs 1984, 28-33.

Berkhofer, Robert F. 1978. *The White Man's Indian*. New York: Knopf.

Bierhorst, John, der. Ve çev. 1974. *Four Masterworks of American Indian Literature*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

——. 1985. *Cantares Mexicanos: Songs of the Aztecs*. Stanford: Stanford University Press.

——. 1990. *The Mythology of Mexico and Central America*. New York: Morrow.

Blanchard, David. 1980. *Seven Generations: A History of the Kanienkehaka*. Kahnawake: Kahnawake Survival School.

Blanco, Hugo. 1972. *Land or Death: The Peasant Struggle in Peru*. New York: Pathfinder.

Boldt, Menno ve J. Anthony Long, der. 1985. *The Quest for Justice: Aboriginal Peoples and Aboriginal Rights*. Toronto: University of Toronto Press.

Bonner, Raymond. 1988. "Peru's War." *The New Yorker*, Ocak 4, 31-58.

Bonvillain, Nancy, der. tarihsiz. *Studies on Iroquoian Culture*. Albany: State University of New York, Occasional Publications in Northeastern Anthropology, no. 6.

Boudinot, Elias. 1983. *Cherokee Editor: The Writings of Elias Boudinot*. Derleyen: Theda Perdue. Knoxville: University of Tennessee Press.

Bourgeois, Donald J. 1986. *The Six Nations Indian Land Claim to the Bed of the Grand River*. Toronto: Queen's Printer for Ontario.

Bourne, Edward Gaylord, der. ve çev. 1904. *Narratives of De Soto*, 2 cilt. New York: A. S. Barnes.

Boyd, Julian P., der. 1938. *Indian Treaties Printed by Benjamin Franklin 1736-1762*. Philadelphia: Historical Society of Pennsylvania.

Brading, D. A. 1984. *Prophecy and Myth in Mexican History*. Cambridge, Eng.: Centre of Latin American Studies.

Bray, Warwick. 1968. *Everyday Life of the Aztecs*. New York: G. P. Putnam's Sons.

Bricker, Victoria R. 1981. *The Indian Christ, the Indian King*. Austin: University of Texas Press.

Brinton, Daniel G. 1969a [1884]. *The Lenape and Their Legends*. New York: AMS.

——. 1969b [1885]. *The Annals of the Cakchiquels*. New York: AMS.

Broda, Johanna, David Carrasco ve Eduardo Matos Moctezuma. 1987. *The Great Temple of Tenochtitlan*. Berkeley: University of California Press.

Brody, Hugh. 1981. *Maps and Dreams*. Vancouver, B.C.: Douglas and McIntyre.

Brotherston, Gordon. 1979. *Image of the New World*. Londra: Thames and Hudson.

Brown, Dee. 1981. *Bury My Heart at Wounded Knee*. New York: Simon and Schuster.

Brown, John P. 1938. *Old Frontiers*. Kinsport, Tenn.: Southern Publishers.

Bruce, Robert D., der. 1974. *El Libro de Chan K'in*. Mexico D.F.: INAH.

Brundage, Burr Cartwright. 1972. *A Rain of Darts: The Mexica Aztecs*. Austin: University of Texas Press.

Burga, Manuel. 1988. *Nacimiento de una utopia: Muertey resurreccion de los incas*. Lima: Institute de Apoyo Agrario.

Burns, Allan F. 1977. "The Caste War in the 1970's: Present-Day Accounts from Village Quintana Roo." Jones 1977 içinde: 259-73.

Cabrera, Luis. 1975. *Diccionario de Aztequismos*. Mexico D.F.: Ediciones Oasis.

Calvert, Peter. 1985. *Guatemala: A Nation in Turmoil*. Boulder, Colo.: Westview Press.

Campbell, Janet ve David G. Campbell. 1981. "Cherokee Participation in the Political Impact of the North American Indian." *Journal of Cherokee Studies* 6, no. 2 (Sonbahar): 92-105.

Campbell, Leon G.. 1987. "Ideology and Factionalism during the Great Rebellion, 1780-1782." Stern 1987 içinde: 110-39.

Campbell, William W., der. 1849. *The Life and Writings ofDeWitt Clinton*. New York: Baker and Scribner.

Careaga Viliesid, Lorena. tarihsiz [yks. 1980]. *Lecturas Basicas para la Historia de Quintana Roo*. Chetumal, Q. R.: Fondo de Fomento Editorai del Gobierno.

Carmack, Robert M. 1988. *Harvest of Violence: The Maya Indians and the Guatemalan Crisis*. Norman: University of Oklahoma Press.

Carrasco, David. 1982. *Quetzalcoatl and the Irony of Empire*. Chicago University of Chicago Press.

Carter, Samuel. 1976. *Cherokee Sunset*. New York: Doubleday.

Castanien, Donald G. 1969. *El Inca Garcilaso de la Vega*. New York. Twayne.

Chamberlain, Robert S. 1982. *Conquistay Colonization de Yucatan*. Mexico D.F.: Porrua.

Chapman, Jefferson. 1985. *Tellico Archaeology*. Knoxville: Tennessee Valley Authority.

Chimalpahin Cuauhtlehuanitzin, [Don Domingo] Francisco de San Anton Munon. 1965. *Relaciones Originales de Chalco Amaquemecan*. Çeviren: Silvia Rendon. Mexico D.F.: Fondo de Cultura Economica.

Cieza de Leon, Pedro de. 1986, *1. Cronica del Peru, Primera Parte*. Derleyen: Franklin Pease. Lima: Universidad Catolica del Peru.

——. 1986, 2. *Cronica del Peru, Segunda Parte*. Derleyen: Francesca Cantu. Lima: Universidad Catolica del Peru.

Clark, Bruce. 1990a. *Native Liberty, Crown Sovereignty*. Monreal McGill-Queen's University Press.

——. 1990b. "Indian Heroes, Government Outlaws." *Globe and Mail*, Eylül 26.

Clendinnen, Inga. 1987. *Ambivalent Conquests*. Cambridge: Cambndar University Press.

——. 1991. *Aztecs: An Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cline, Howard F., der. 1989. *Conquest of New Spain: 1585 Revision*. Salt Lake City: University of Utah Press.

Coe, Michael D. 1987. *The Maya*. Londra: Thames and Hudson

Collapina, Supno, y Otros Quipucamayos. 1974. *Relacion de la Descendencia, Gobierno y Conquista de los Incas*. Juan Jose Vega'nın önsözüyle. Lima: Ediciones de la Biblioteca Universitaria.

Collier, George A., Renato I. Rosaldo ve John D. Wirth, der. 1982. *The Inca and Aztec States, 1400-1800*. New York: Academic Press.

Conrad, Geoffrey W. ve Arthur A. Demarest. 1984. *Religion ant Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, Noble David. 1981. *Demography Collapse: Indian Peru, 1520-1620*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, Noble David ve W. George Lovell, der. 1991. "*Secret Judgements of God*": *Old World Disease in Colonial Spanish America*. Norman: University of Oklahoma Press.

Cook, Sherburne F. ve Woodrow Borah. 1963. *The Aboriginal Population of Central Mexico on the Eve of the Spanish Conquest*. Berkeley: University of California Press.

Cork. Ella. 1962. *The Worst of the Bargain*. San Jacinto, Calif.: Foundation for Social Research.

Corkran, David H. 1962. *The Cherokee Frontier*. Norman: University: Oklahoma Press.

Craine, Eugene R. ve Reginald C. Reindorp, çev. 1979. *The Codex Perez and the Book of Chilam Balam of Mani*. Norman: University of Oklahoma Press.

Crosby. Alfred W. 1972. *The Columbian Exchange*. Westport Conn.: Greenwood Press.

—— 1986. *Ecological Imperialism*. New York: Cambridge University Press.

Degregori, Carlos Ivan. 1988. *Sendero Luminoso*. Lima: Institute de Estudios Peruanos.

Delorai, Vine. 1970. *We Talk, You Listen*. New York: Macmillan.

DeQuine, Jeanne. 1984. "The Challenge of the Shining Path." *The Nation*, 8 Aralık, 610-13.

Deskaheh (Levi General) ve Six Nations Council. 1924. *The Redman's Appeal for Justice*. Brantford, Ont.: Wilson Moore.

Diaz, Bernal. 1963 [yks.1575]. *The Conquest of New Spain*. Çeviren: M. Cohen. Harmondsworth, Eng.: Penguin.

Dickason, Olive. 1984. *The Myth of the Savage*. Edmonton: University of Alberta Press.

Dobyns, Henry F. 1983. *Their Number Become Thinned*. Knoxville: University of Tennessee Press.

Edmonson, Munro S., çev. 1982. *The Ancient Future of the Itza: The book of Chilam Balam of Tizimin*. Austin: University of Texas Press.

—— 1986. *Heaven Born Merida and its Destiny: The Book of Chilam Balam of Chumayel*. Austin: University of Texas Press.

Ehle, John. 1988. *Trail of Tears*. New York: Doubleday.

Engels, Friedrich. 1972 [1884]. *The Origin of the Family*. Moskova: Progress Publishers.

Erasmus, Georges. 1990. "Speech on Planned Celebration of 1992." *Canadian Forum* 68, no. 784 (Ocak): 16-17.

Evans. E. Raymond. 1977. "Notable Persons in Cherokee History: Dragging Canoe." *Journal of Cherokee Studies* 2, no. 1 (Kış): 176-89.

Farris, Nancy M. 1984. *Maya Society Under Colonial Rule*. Princeton: Princeton University Press.

Feest, Christian F., der. 1987. *Indians and Europe*. Aachen, Ger.: Herodot.

Fenton, William N. 1987. *The False Faces of the Iroquois*. University of Oklahoma Press.

—— 1989. "Return of Eleven Wampum Belts to the 5. Confederacy on Grand River, Canada." *Ethnohistory* 36, no. 4 (Sonbahar): 393-410.

Finger, John R. 1984. *The Eastern Band of Cherokees*. Knoxville: University of Tennessee Press.

Flores Galindo, Alberto, der. 1976. *Tupac Amaru II*. Lima: Papel Ediciones.

Foreman, Carolyn Thomas. 1943. *Indians Abroad, 1493-1938*. Norman: University of Oklahoma Press.

Foreman, Grant. 1987 [1938]. *Sequoyah*. Norman: University of Oklahoma Press.

——. 1989 [1934]. *The Five Civilized Tribes*. Norman: University of Oklahoma Press.

Foster, Tom. 1990. "Warrior Society's Militant Message." (Syracuse N.Y.) *Post-Standard*, 9 Temmuz.

Frideres, James S. 1988. *Native Peoples in Canada*. Toronto: Prentice-Hall.

Fried, Jonathan L., Marvin E. Gettleman, vdg., der. 1983. *Guatemala in Rebellion*. New York: Grove Press.

Fuentes, Carlos. 1985. *Latin America at War with the Past*. Toronto: CBC Enterprises.

Galeano, Eduardo. 1983. "Did History Lie When It Promised and Progress?" Çeviren: Marianne Dugan ve Ernestotillo. Fried vdg. içinde. 1983: 318-323.

—— 1985, 1987, 1989. *Memory of Fire*, 3 cilt. Çeviren: Cedric Belfrage. Londra: Quartet.

—— 1988. "The Blue Tiger and the Promised Land." Çeviren: Liz Herron. *New Statesman* 115, no. 2976: 16-18. Galich, Manuel, der. 1974. *Benito Juarez, Pensamiento y Accion*. Havana: Casa de las Americas.

Garcilaso de la Vega, El Inca. 1688 [1609]. *The Royal Commentaries of Peru*. Çeviren: Sir Paul Rycaut. Londra: Christopher Wilkins

—— 1951 [1605]. *The Florida of the Inca*. Austin: University of Texas Press.

—— 1956. *La Florida del Inca*. Mexico D.F: Fondo de Cultura Economica.

—— 1966. *Royal Commentaries of the Incas*. Çeviren: Harold V. Livermore. Austin: University of Texas Press.

—— 1985. *Comentarios Reales de los Incas*, 2 cilt. Derleyen: Aurelio Miro Quesada. Caracas: Biblioteca Ayacucho.

Garibay Kintana, Angel Maria, çev. 1964a. *La Literatura de los Aztecas*. Mexico D.F: Joaquin Mortiz.

—— 1964b. *Poesia Nahuatl. 1: Romances de los Senores de la Nueva Espana*. Mexico D.F: UNAM.

—— 1965. *Poesia Nahuatl. 2: Cantares Mexicanos*. Mexico D.F: UNAM.

—— 1968. *Poesia Nahuatl. 3: Cantares Mexicanos*. Mexico D.F: UNAM. Ayrıca bkz. Sahagun 1956.

Gibson, Charles. 1964. *The Aztecs Under Spanish Rule*. Stanford: Stanford University Press.

Gilbert, Bil. 1989. *God Gave Us This Country*. New York: Atheneum.

Gonzalez, Raul. 1986. "Gonzalo's Thought, Belaunde's Answer." *NACLA Report on the Americas* 20, no. 3 (Haziran): 34-36.

Gorriti, Gustavo. 1990a. "The War of the Philosopher-King." *The New Republic*, Haziran 18, 15-22.

—— 1990b. *Sendero: Historia de la Guerra Milenaria en el Peru*. Lima: Apoyo.

Graymont, Barbara. 1972. *The Iroquois in the American Revolution*. Syracuse: Syracuse University Press.

Green, L. C. ve Olive P. Dickason. 1989. *The Law of Nations and the New World*. Edmonton: University of Alberta Press.

Grinde, Donald A. 1977. *The Iroquois and the Founding of the American Nation*. San Francisco: Indian Historian Press.

Gruzinski, Serge. 1989. *Man-Gods in the Mexican Highlands*. Çeviri: Eileen Corrigan. Stanford: Stanford University Press.

Guardia Mayorga, Cesar A. 1973. *Gramatica Kechwa*. Lima: Los Andes.

Gulick, John. 1960. *Cherokees at the Crossroads*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Hale, Horatio, der. 1963 [1883]. *The Iroquois Book of Rites*. Toronto: University of Toronto Press.

Hamilton, Charles, der. 1972 [1950]. *Cry of the Thunderbird: The American Indian's Own Story*. Norman: University of Oklahoma Press.

Hammond, Norman. 1982. *Ancient Maya Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Handy, Jim. 1984. *Gift of the Devil: A History of Guatemala*. Toronto: Between the Lines.

Hauptman, Laurence M. 1981. *The Iroquois and the New Deal.* Syracuse: Syracuse University Press.

—— 1986. *The Iroquois Struggle for Survival.* Syracuse: Syracuse University Press.

Hemming, John. 1983. *The Conquest of the Incas.* Harmondsworth, Eng.: Penguin.

Hendrix, Janey B. 1983a. "Redbird Smith and the Nighthawk Keetoowahs." *Journal of Cherokee Studies* 8, no. 1 (Ilkbahar): 22-39.

—— 1983b. "Redbird Smith and the Nighthawk Keetoowahs." *Journal of Cherokee Studies* 8, no. 2 (Sonbahar): 73-86.

Heyerdahl, Thor. 1956. "Archaeological Evidence of Pre-Spanish Visits to the Galapagos Islands." *American Antiquity* 22, no. 1, pt. 3 (ek).

—— 1974. *Sea Routes to Polynesia.* Londra: Futura.

Hudson, Charles, Marvin T. Smith ve Chester B. DePratter. 1984. "The Hernando de Soto Expedition: From Apalachee to Chiaha." *Southeastern Archaeology* 3, no. 1 (Yaz): 65-77.

Innes, Hammond. 1969. *The Conquistadors.* Londra: Collins.

Ixtlilxochitl, Fernando de Alva. 1956. *Relacion de la Venida de los Espanoles y Principio de la Ley Evangelica.* Sahagun 1956 içinde, 4: 187-276.

Jackson, Helen Hunt. 1881. A *Century of Dishonor.* New York: Harper & Bros.

Jennings, Francis. 1976. *The Invasion of America.* New York: Norton.

——. 1984. *The Ambiguous Iroquois Empire.* New York: Norton.

——. 1988. *Empire of Fortune.* New York: Norton.

Jimenez, Luz. 1968. *De Porfirio Diaz a Zapata: Memoria Nahuatl de Milpa Alta.* Derleyen ve çeviren: Fernando Horcasitas. Mexico D.F.: UN AM.

Johansen, Bruce. 1982. *Forgotten Founders*. Ipswich, Mass.: Gambit.

——. 1990. "Native American Societies and the Evolution of Democracy in America, 1600-1800." *Ethnohistory* 37, no. 3 (Yaz): 279-90.

Johansen, Bruce ve Roberto Maestas. 1979. *Wasi'chu: The Continuing Indian Wars*. New York: Monthly Review.

Jones, Dorothy V. 1982. *License for Empire: Colonialism by Treaty in Early America*. Chicago: University of Chicago Press.

Jones, Grant D. 1977. (der.) *Anthropology and History in Yucatan*. Austin: University of Texas Press.

—— 1989. *Maya Resistance to Spanish Rule*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Josephy, Alvin M. 1971. *Red Power*. New York: American Heritage Press.

Julien, Catherine J. 1988. "How Inca Decimal Administration Worked." *Ethnohistory* 35, no. 3 (Yaz): 257-79.

Kaiser, Rudolf. 1987. "Chief Seattle's Speech(es): American Origins and European Reception." Swann ve Krupat 1987b içinde: 497-536.

Kelley, David H. 1976. *Deciphering the Maya Script*. Austin: University of Texas Press.

Kelly, James C. 1978. "Notable Persons in Cherokee History: Attakullakulla." *Journal of Cherokee Studies* 3, no. 1 (Kış): 2-34.

Kelsay, Isabel Thompson. 1984. *Joseph Brant*. Syracuse: Syracuse University Press.

Kendall, Ann. 1973. *Everyday Life of the Incas*. New York: G. P. Putnam's Sons.

King, Duane H., der. 1979. *The Cherokee Indian Nation*. Knoxville: University of Tennessee Press.

King, Duane H. ve Jefferson Chapman. 1988. *The Sequoyah Legacy*. Vonore, Tenn.: Sequoyah Birthplace Museum.

King, Duane H. ve E. Raymond Evans, der. 1978. "The Trail of Tears: Primary Documents of the Cherokee Removal." *Journal of Cherokee Studies* 3, no. 3 (Yaz): 129-90.

King, Duane H. ve Danny E. Olinger. 1972. "Oconastota." *American Antiquity* 37, no. 2 (Nisan): 222-28.

Krotz, Larry. 1990. *Indian Country*. Toronto: McClelland & Stewart.

Lafaye, Jacques. 1976. *Quetzalcoatl and Guadalupe*. Chicago: University of Chicago Press.

Landa, Diego de. 1978 [1937]. *Yucatan Before and After the Conquest*. Çeviren: William Gates. New York: Dover.

—— 1982 [1566]. *Relation de las Cosas de Yucatan*. Mexico D.F.: Porrua.

Langer, Erick D. 1990. "Andean Rituals of Revolt: The Chayanta Rebellion of 1927." *Ethnohistory* 37, no. 3 (Yaz): 227-53.

Lara, Jesus. 1947. *La Poesia Quechua*. Cochabamba, Bolivya: Imprenta Universitaria.

Las Casas, Bartolome de. 1984 [1552]. *Brevisima Relation de la Destruccion de las Indias*. Mexico D.F.: Fontamara.

Leon, Nicolas. 1982. *Codice Sierra*. Mexico D.F.: Editorial Innovacion.

Leon Caparo, Raul, 1973. "La Mitologia Andina en una Barriada de Lima." Ossio 1973 içinde: 339-53.

Leon-Portilla, Miguel. 1962. *The Broken Spears*. Çeviren: Lysander Kemp. Londra: Constable.

—— 1969a. *Vision de los Vencidos*. Havana: Casa de las Americas.

—— 1969b. *Pre-Columbian Literatures of Mexico*. Çeviren: Leon-Portilla ve Grace Lobanov. Norman: University of Oklahoma Press.

—— 1973. *Time and Reality in the Thought of the Maya.* Boston: Beacon Press.

—— 1978. *Literatura del Mexico Antiguo.* Caracas: Biblioteca Ayacucho.

—— 1980. *El Reverso de la Conquista.* Mexico D.F.: Editorial Joaquiz Mortiz.

Lewin, Boleslao. 1957. *La Rebelion de Tupac Amaru.* Buenos Aires Libreria Hachette.

Lipschütz, Alejandro. 1963. *El Problema Racial en la Conquista de America y el Mestizaje.* Santiago de Chile: Editora Austral.

Llorente, J. A. 1984. "Vida de Fray Bartolome de Las Casas, Obispc de Chiapa, en America." Las Casas 1984 içinde: 123-200.

Lockhart, James. 1972. *The Men of Cajamarca.* Austin: University of Texas Press.

Lovell, W. George. 1985. *Conquest and Survival in Colonial Guatemala.* Montreal: McGill-Queen's University Press.

—— 1988. "Surviving Conquest: The Maya of Guatemala in Historical Perspective." *Latin American Research Review* 23, no. 2: 25-57.

Lovell, W. George ve Christopher H. Lutz. 1992. "The Population History of Spanish Central America." *The Peopling of Latin America* içinde. Derleyen: Robert McCaa. Oxford: Oxford University Press.

Lyons, Oren. 1985. "Traditional Native Philosophies Relating to Aboriginal Rights." Boldt ve Long 1985 içinde: 19-23.

MacGregor, Roy. 1990. *Chief.* Markham, Ont.: Penguin.

Mankiller, Wilma. 1990. "State of the Nation Address." *Cherokee Advocate* 14, no. 11 (Kasım): 1, 10-11.

Maracle, Brian. 1990. "Standoff Is a National Crisis." *Toronto Star,* 21 Temmuz.

Mariategui, Jose Carlos. 1967. *Siete Ensayos de Interpretation de la Realidad Peruana*. Lima: Biblioteca Amauta.

Martinez Pelaez, Severe. 1971. *La Patria del Criollo*. San Jose, Costa Rica: Editorial Universitaria Centroamericana.

Matos Moctezuma, Eduardo. 1988. *The Great Temple of the Aztecs*. Çeviren: Doris Heyden. Londra: Thames and Hudson.

—— 1989. *The Aztecs*. Çeviren: Andrew Ellis. New York: Rizzoli International.

Matthiessen, Peter. 1985. *Indian Country*. Londra: Collins Harvill.

Mayo, Samuel H. 1978. *A History of Mexico*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

McClintock, Michael. 1985. The American Connection. Londra: Zed Books.

McDowell, William L., Jr., der. 1955. *Colonial Records of South Carolina: Journals of the Commissioners of the Indian Trade, 1710-1718*. Columbia: South Carolina Archives.

—— 1958. *Colonial Records of South Carolina: Documents Relating to Indian Affairs, 1750-54*. Columbia: South Carolina Archives.

—— 1970. *Colonial Records of South Carolina: Documents Relating to Indian Affairs, 1754-65*. Columbia: University of South Carolina Press.

McLoughlin, William G.. 1984a. *The Cherokee Ghost Dance*. Macon, Ga.: Mercer University Press.

—— 1984b. *Cherokees and Missionaries, 1789-1839*. New Haven: Yale University Press.

—— 1986. *Cherokee Renascence in the New Republic*. Princeton: Princeton University Press.

McLuhan, T. C. 1971. *Touch the Earth: A Self-Portrait of Indian Existence*. New York: Touchstone, Simon and Schuster.

McMillan, Alan D. 1988. *Native Peoples and Cultures of Canada*. Vancouver, B.C.: Douglas and McIntyre.

McNaught, Kenneth. 1976. *The Pelican History of Canada*. Harmondsworth, Eng.: Penguin.

Memmi, Albert. 1965. *The Colonizer and the Colonized*. Çeviren: Howard Greenfield. New York: Orion Press.

Menchu, Rigoberta. 1984. *I, Rigoberta Menchu*. Çeviren: Ann Wright. Londra: Verso.

—— 1985. *Me Llamo Rigoberta Menchu*. Der. Elizabeth Burgos. Mexico D.F.: Siglo Veintiuno.

Meyer, Michael G. ve William L. Sherman. 1987. *The Course of Mexican History*. Oxford: Oxford University Press.

Miller, James R. 1989. *Skyscrapers Hide the Heavens*. Toronto: University of Toronto Press.

Millones, Luis. 1973a. "Un Movimiento Nativista del Siglo XVI: El Taki Ongoy." Ossio 1973 içinde: 83-94.

—— 1973b. "Nuevos Aspectos del Taki Ongoy." Ossio 1973 içinde: 95-102.

Mitchell, Chief Michael. 1989. "Akwesssne: An Unbroken Assertion of Sovereignty." Richardson 1989 içinde, 107-36.

Mondragon, Rafael. 1983. *De Indios y Cristianos en Guatemala*. Mexico D.F.: Copec.

Montaigne, Michel de. 1988 [1588], *Essays*. Çeviri: M. Cohen. Harmondsworth, Eng.: Penguin.

Montoya, Rodrigo, Luis Montoya ve Edwin Montoya. 1987. La Sangre *de los Cerros: Urqukunapa Yawarnin*. Lima: Mosca Azul.

Moody, Roger, der. 1988. *Indigenous Voice: Visions and Realities*. Londra: Zed Books.

Mooney, James. 1973 [1896]. *The Ghost Dance Religion*. Washington, D.C.: Smithsonian.

—— 1982 [1900]. *Myths of the Cherokee and Sacred Formulas of the Cherokees*. Cherokee, N.C.: Cherokee Heritage Books.

Morgan, Lewis Henry. 1972 [1851]. *League of the Iroquois*. Secaucus, N.J.: Citadel Press.

Morley, Sylvanus G. ve George W. Brainerd. 1983. *The Ancient Maya*, 4. baskı. Gözden Geçiren: Robert J. Sharer. Stanford: Stanford University Press.

Morris, Craig ve D. E. Thompson. 1985. *Huanuco Pampa*. Londra: Thames and Hudson.

Morris, Walter F. 1987. *Living Maya*. New York: Harry N. Abrams.

Morse, Bradford, der. 1989. *Aboriginal Peoples, and the Law*. Ottawa: Carleton University Press.

Moses, Lester George ve Raymond Wilson, der. 1985. *Indian Lives*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Moulton, Gary E. 1978. *John Ross, Cherokee Chief*. Atina: University of Georgia Press.

Nabokov, Peter, der. 1978. *Native American Testimony*. New York: Harper & Row.

Nairn, Allan ve Jean-Marie Simon. 1986. "Bureaucracy of Death." *The New Republic* 194, no. 26: 13-17.

Neely, Sharlotte. 1979. "Acculturation and Persistence among North Carolina's Eastern Band of Cherokee Indians." Williams 1979 içinde: 154-73.

Noon, John A. 1949. *Law and Government of the Grand River Iroquois*. New York: Viking Fund Publications in Anthropology No.12.

O'Brien, Sharon. 1989. *American Indian Tribal Governments*. Norman: University of Oklahoma Press.

O'Callaghan, E. B., vdg., der. 1856-1861. *Documents Relative to the Colonial History of the State of New York*, 11 cilt. Albany: Weed, Parsons.

O'Phelan Godoy, Scarlett. 1985. *Rebellions and Revolts in Eighteenth Century Peru and Upper Peru*. Köln, Ger.: Böhlau Verlag.

Ortiz Rescaniere, Alejandro. 1973. "El Mito de la Escuela." Ossio 1973 içinde: 237-50.

Ossio, Juan M. 1970. "The Idea of History in Felipe Guaman Pomade Ayala." Yüksek lisans tezi, Oxford University, Department of Anthropology.

—— 1973. (der.) *Ideologia Mesidnica del Mundo Andino*. Lima: Ignacio Prado Pastor.

Pachakuti Yamki Sallqamaywa, Juan de Santacruz (Pachacuti Yamqui Salcamaygua). 1968 [1613]. *Relacion de Antigüedades deste Reyno del Peru*. Madrid: Atlas (*Biblioteca de Autores Espanoles* 209: 279-319)

Pagden, Anthony. 1982. *The Fall of Natural Man*. Cambridge: Cambridge University Press.

Painter, James. 1987. *Guatemala: False Hope, False Freedom*. Londra: Catholic Institute for International Relations.

Pardo, Luis A. 1970. "La Fortaleza de Saccsayhuaman." *Saqsaywaman*, no. 1 (Temmuz): 89-157. Cusco: Ministerio de Education Publica.

Parent, Amand. tarihsiz [yks. 1885]. *The Life of Reverend Amand Parent*. Toronto: William Briggs.

Parker, Arthur C. 1967 [1926]. *The History of the Seneca Indians*. Port Washington, N.Y.: Ira J. Friedman.

—— 1968. *Parker on the Iroquois*. Derleyen: William Fenton. Syracuse: Syracuse University Press.

Paz, Octavio. 1990. "The Power of Ancient Mexican Art." *The New York Review of Books*, 6 Aralık, 18-20.

Pearce, Roy Harvey. 1965. *The Savages of America: A Study of the Indian and the Idea of Civilization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Pease, Franklin. 1973. "El Mito de Inkarri y la Vision de los Vencidos." Ossio 1973 içinde: 439-58.

—— 1976. *Los Ultimos Incas del Cuzco*. Lima: Ediciones P.L.V.

Perdue, Theda. 1980. (der.) *Nations Remembered: An Oral History of the Five Civilized Tribes, 1865-1907*. Westport, Conn.: Greenwood Press.

—— 1989. *The Cherokee*. New York: Chelsea House. Ayrıca bkz. Boudinot 1983.

Perera, Victor ve Robert D. Bruce. 1982. *The Last Lords of Palenque*. Boston: Little, Brown.

Pindera, Loreen 1991. "The Making of a Warrior." *Saturday Night* 106, no. 3 (Nisan): 30-39.

Pizarro, Pedro. 1986 [1571]. *Relacion del Descubrimiento y Conquista de los Reinos del Peru*. Derleyen: Guillermo Lohmann Villena. Lima: Universidad Catolica.

Porras Barrenechea, Raul. 1986. *Los Cronistas del Peru*. Lima: Banco de Credito del Peru.

Powless, Irving. 1988. "The Sovereignty and Land Rights of the Houdenosaunee." Vecsey 1988 içinde: 155-61.

Prescott, William H. tarihsiz [1843; 1847]. *History of the Conquest of Mexico and History of the Conquest of Peru*. New York: Random House, Modern Library.

Randall, Robert. 1982. "Qoyllur Rit'i, an Inca Fiesta of the Pleiades: Reflections on Time and Space in the Andean World." *Bulletin de l'Institut Français des Etudes Andines* 11, no. 1: 37-81.

—— 1987. "Del Tiempo y del Rio: El Ciclo de la Historia y la Energia en la Cosmologia Incaica." *Boletin de Lima* 9, no. 54: 69-95.

Reaman, G. Elmore. 1967. *The Trail of the Iroquois Indians*. Toronto: Peter Martin.

Recinos, Adrian, der. & çev. 1950. *Memorial de Solola, Anales de los Cakchiqueles*. Mexico D.F.: Fondo de Cultura Economica. Ayrıca bkz. Xahil 1980.

Recinos, Adrian, Delia Goetz ve Dionisio Jose Chonay, çev. 1953. *The Annals of the Cakchiquels*. Norman: University of Oklahoma Press.

Recinos, Adrian, Delia Goetz, and Sylvanus G. Morley, çev. 1953. *Popol Vuh*. Norman: University of Oklahoma Press.

Reed, Gerard. 1979. "Postremoval Factionalism in the Cherokee Nation." King 1979 içinde: 148-63.

Reed, Nelson. 1964. *The Caste War of Yucatan*. Stanford: Stanford University Press.

Richardson, Boyce, der. 1989. *Drum Beat*. Toronto: Assembly of First Nations.

Rickard, Chief Clinton. 1973. *Fighting Tuscarora*. Derleyen: Barbara Graymont. Syracuse: Syracuse University Press.

Roeder, Ralph. 1968. *Juarez and his Mexico*. New York: Greenwood Press.

Ross, Chief John. 1985. *The Papers of Chief John Ross*, 2 cilt. Derleyen: Gary Moulton. Norman: University of Oklahoma Press.

Rostkowski, Joelle. 1987. "The Redman's Appeal for Justice: Deskaheh and the League of Nations." Feest 1987 içinde: 435-54.

Rowe, John. 1976. "El Movimiento Nacional Inca del Siglo XVIII." Flores Galindo 1976 içinde: 11-66.

Roys, Ralph L. 1967. *The Book of Chilam Balam of Chumayel*. Norman: University of Oklahoma Press.

Sahagun, Bernardino de. 1956 [yks. 1555]. *Historia General de las Cosas de Nueva Espana*, 4 cilt. Derleyen ve çeviren: Angel Maria Garibay. Mexico D.F.: Porrua.

—— 1975 [yks. 1555] *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain Book 12*. Çeviren: Arthur J. O. Anderson ve Charles E. Dibble. Santa Fe, N.M.: The School of American Research and University of Utah.

—— 1981. El Mexico Antiguo. Derleyen: Jose Luis Martinez. Caracas: Biblioteca Ayacucho. Ayrıca bkz. Cline 1989.

Saunders, William L., der. 1968 [1886-1907]. *The Colonial Records of North Carolina*, 10 cilt. New York: AMS.

Scarre, Chris. 1988. *Past Worlds*. Londra: Times Books.

Schele, Linda ve Mary Ellen Miller. 1986. *The Blood of Kings*. New York: George Braziller.

Schele, Linda ve David Freidel. 1990. A *Forest of Kings*. New York: William Morrow.

Schlesinger, Stephen ve Stephen Kinzer. 1983. *Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala*. New York: Double-day.

Scholes, France V. ve Ralph L. Roys. 1948. *The Maya-Chontal Indians of Acalan-Tixchel*. Washington, D.C.: Carnegie Institution.

Shakespeare, Nicholas. 1988. "In Pursuit of Guzman." *Granta*, no. 23 (Ilkbahar): 149-95.

Sheehan, Edward. 1989. *Agony in the Garden*. Boston: Houghton Mifflin.

Simon, Jean-Marie. 1987. *Guatemala: Eternal Spring, Eternal Tyranny*. New York: Norton.

Slattery, Brian. 1984. "The Hidden Constitution: Aboriginal Rights in Canada." *American Journal of Comparative Law*, no. 32: 361.

Smyth, Albert Henry, der. 1905-1907. *The Writings of Benjamin Franklin*, 10 cilt. New York: Macmillan.

Standing Bear, Luther. 1978 [1933]. *Land of the Spotted Eagle*. Lincoln: University of Nebraska Press.

Starr, Emmet. 1969 [1921]. *History of the Cherokee Indians*. New York: Kraus.

Stern, Steve J. 1982. *Peru's Indian Peoples and the Challenge of the Spanish Conquest*. Madison: University of Wisconsin Press.

—— 1987 (der.) *Resistance, Rebellion, and Consciousness in the Andean Peasant World*. Madison: University of Wisconsin Press.

Stone, William L. 1866. *The Life and Times of Sa-go-ye-wat-ha, or Red Jacket*. Albany, N.Y.: Munsell.

—— 1969 [1838]. *Life of Joseph Brant*. New York: Kraus.

Sullivan, Paul. 1989. *Unfinished Conversations*. New York: Knopf.

Swann, Brian ve Arnold Krupat, der. 1987a. *I Tell You Now: Autobiographical Essays by Native American Writers*. Lincoln: University of Nebraska Press.

—— 1987b. *Recovering the Word: Essays on Native American Literature*, Berkeley: University of California Press.

Swanton, John R., der. 1939. "Final Report of the United States DeSoto Expedition Commission." *House Document* 71, 76. Kongre, 1. Oturum., Washington, D.C.

Szeminski, Jan. 1987. "Why Kill the Spaniard? New Perspectives on Andean Insurrectionary Ideology in the 18th Century." Stern 1987 içinde: 166-92.

Taylor, Gerald, der. 1987. *Ritas y Tradiciones de Huarochiri*. Lima: IEP.

Tedlock, Barbara. 1982. *Time and the Highland Maya*. Albuquerque-University of New Mexico Press.

Tedlock, Dennis, çev. 1985. *Popol Vuh*. New York: Simon and Schuster.

Tezozomoc, Fernando Alvarado. 1975a. *Cronica Mexicayotl*. Çeviren: Adrian Leon. Mexico D.F.: UNAM.

—— 1975b. *Cronica Mexicana*. Mexico D.F.: Porrua.

Thompson, J. Eric. 1950. *Maya Hieroglyphic Writing*. Washington D.C.: Carnegie Institution.

—— 1966. *The Rise and Fall of Maya Civilization*. Norman: University of Oklahoma Press.

Thornton, Russell. 1986. *We Shall Live Again*. Cambridge: Cambridge University Press.

—— 1987. *American Indian Holocaust and Survival*. Norman-University of Oklahoma Press.

Timberlake, Tegmen Henry. 1971 [1765]. *The Memoirs of Lieut. Henry Timberlake*. New York: Arno.

Titley, E. Brian. 1986. *A Narrow Vision*. Vancouver: University of British Columbia Press.

Titu Kusi Yupanki, Diego de Castro (Titu Cussi Yupangui). 1973 [1570]. *Relacion de la Conauista del Peru*. Lima: Biblioteca Universitaria.

Todorov, Tzvetan. 1984. *The Conquest of America*. New York: Harper & Row.

Tooker, Elisabeth. 1988. "The United States Constitution and the Iroquois League." *Ethnohistory* 35, no. 4 (Sonbahar): 305-36.

—— 1990. "Rejoinder to Johansen." *Ethnohistory* 37, no 3 (Yaz): 291-97.

Trigger, Bruce G. 1969. *The Huron: Farmers of the North*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

—— 1987. *The Children of Aataentsic*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Tuck, James A. 1967. "The Hewlett Hill Site: An Early Iroquois Village in Central New York." *Iroquois Culture, History, and Prehistory* içinde, Albany: New York State Museum 1967, 75-79.

Turner, Frederick W. 1974. *North American Indian Reader.* New York: Viking.

Valcarcel, Carlos Daniel. 1977. *Tupac Amaru.* Lima: Universidad National Mayor de San Marcos.

Veatch, Richard. 1975. *Canada and the League of Nations.* Toronto: University of Toronto Press.

Vecsey, Christopher ve William A. Starna, der. 1988. *Iroquois Land Claims.* Syracuse: Syracuse University Press.

Vestal, Stanley. 1957. *Sitting Bull, Champion of the Sioux.* Norman: University of Oklahoma Press.

Villa Rojas, Alfonso. 1945. *The Maya of East Central Quintana Roo.* Washington, B.C.: Carnegie Institution (yayın 559).

Viola, Herman J. 1981. *Diplomats in Buckskin.* Washington, B.C.: Smithsonian.

Von Hagen, Victor Wolfgang. 1961. *The Aztec: Man and Tribe.* New York: Mentor.

—— 1962. *The Ancient Sun Kingdoms of the Americas.* Londra: Thames and Hudson.

Wachtel, Nathan. 1973. *Sociedad e Ideologia.* Lima: IEP.

—— 1977. *The Vision of the Vanquished.* New York: Barnes and Noble.

Waldman, Carl. 1985. *Atlas of the North American Indian.* New York: Facts on File.

Wallace, Anthony F. C. 1970. *The Death and Rebirth of the Seneca.* New York: Knopf.

Wallace, Paul A. W. 1945. *Conrad Weiser: Friend of Colonist and Mohawk.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Waman Puma, Felipe (Phelipe Guaman Poma de Ayala). 1936 [1615]. *Nueva Coronica y Buen Gobierno,* Richard Pietschmann'ın önsözüyle. Paris: Institut d'Ethnologie.

—— 1980a. *El Primer Nueva Coronica y Buen Gobierno.* Derleyen: John Murra, Rolena Adorno ve Jorge Urioste. Mexico B.F.: Siglo Veintiuno.

—— 1980b. *Nueva Coronica y Buen Gobierno*. Derleyen: Franklin Pease. Caracas: Biblioteca Ayacucho.

Weatherford, Jack. 1988. *Indian Givers*. New York: Crown.

Weaver, Sally. 1981. *Making Canadian Indian Policy*. Toronto: University of Toronto Press.

Weeks, Charles A. 1987. *The Juarez Myth in Mexico*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

Werlich, David P. 1978. *Peru, A Short History*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Wheeler, William Bruce ve Michael J. McDonald. 1986. *TVA and the Tellico Dam*. Knoxville: University of Tennessee Press.

White, Lynn. 1967. "The Historical Roots of Our Ecological Crisis."*Science* 155, no. 3767: 1203-7.

Wilkins, Thurman. 1986. *Cherokee Tragedy*. Norman: University of Oklahoma Press.

Willey, Gordon R. 1966. *An Introduction to American Archaeology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Williams, Paul. 1980. "The Chain." Yüksek lisans tezi, York (Ontario) University, Osgoode Hall Law School.

—— 1990. "Reading Wampum Belts as Living Symbols." *Northeast Indian Quarterly* 7, no. 1 (Ilkbahar): 31-35.

Williams, Samuel Cole. 1921. "William Tatham, Wataugan." *Tennessee Historical Magazine* 7, no. 3 (Ekim): 154-79.

—— 1928. (der.) *Early Travels in the Tennessee Country 1540-1800*. Johnson City, Tenn.: Watauga Press.

Williams, Walter L., der. 1979. *Southeastern Indians Since the Removal Era*. Athens: University of Georgia Press.

Wilson, Edmund. 1960. *Apologies to the Iroquois*. New York: Farrar, Straus and Cudahy.

Witt, Shirley Hill ve Stan Steiner. 1972. *The Way: An Anthology of American Indian Literature*. New York: Knopf.

RONALD WRIGHT

ÇALINTI KITALAR

"Amerikan yerlilerinin Avrupa'yı nasıl 'keşfettiğini' bilmek ister misiniz? Bu kitabı okuyun." –*Eduardo Galeano*

Bir uluslararası bestseller olan Çalıntı Kıtalar beyaz adamın resmi anlatısına karşı bir karşı tarih. Bu etkileyici kitabında Ronald Wright beş büyük Amerikan uygarlığının -Aztek, Maya, İnka, Çeroki, İrokua- Avrupalılar tarafından nasıl istila edildiğini, sömürgeleştirildiğini, yok edildiğini ve beş yüz yıl sonra hala nasıl inatla hayatta kalmaya devam ettiklerini onların kelimelerine ve aktarımlarına da yer vererek hikâyeleştiriyor.

Beyazlar sadece tek taraflı anlattılar. Kendilerini memnun etmek için anlattılar. Çoğu doğru olmayan şeyler anlattılar. Yalnızca kendi en iyi işlerini, yalnızca yerlilerin en kötü işlerini anlattı beyaz adam. –*Sarı Kurt, Nez Percé, 1877*

Halkımızın tarihinin anlatılması gerekir. Geçmişte olanları doğru sunmalıyız ki, gelecekte bunlarla başa çıkabilelim. ... Son 500 yılda olanlar hoşuma gitmiyor. Bu konuda yapabileceğimiz fazla bir şey yok. Ama bundan sonraki 500 yılda ne yapacağız? Bundan sonraki on yılda ne yapacağız? –*Georges Erasmus, Dene, 1990*

versus